T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

(DOKTORA TEZİ)

HADİS TARİHİNDE CEZÎRE BÖLGESİ

(HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR)

Selim YILMAZ

ŞANLIURFA -2021

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİS BİLİM DALI

(DOKTORA TEZİ)

HADİS TARİHİNDE CEZÎRE BÖLGESİ

(HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR)

Selim YILMAZ

Danışman

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

ŞANLIURFA - 2021

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN'in danışmanlığında, Selim YILMAZ'ın hazırladığı **"Hadis Tarihinde Cezîre Bölgesi (Hicrî İlk Üç Asır)"** konulu bu çalışma 11/11/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☑ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

		İmza
Danışman	: Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN	……..
Üye	: Prof. Dr. Abdullah YILDIZ	……..
Üye	: Prof. Dr. Hayati YILMAZ	……..
Üye	: Prof. Dr. Hüseyin AKPINAR	……..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi M. Emin ÇİFTÇİ	……..

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

(Prof. Dr. Şevket ÖKTEN)
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.
Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **DOKTORA** **ORİJİNALLİK RAPORU** **VE BEYAN FORMU**	Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015 Yayın Tarihi : …./…./.20… Revizyon No : RevizyonTarihi : Sayfa No : 1/ 1

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	155270103
Adı / Soyadı	Selim Yılmaz
Anabilim Dalı/Programı	Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalı / Doktora
Tez Konusu	Hadis Tarihinde Cezîre Bölgesi (Hicrî İlk Üç Asır)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen doktora tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 336 sayfalık kısmına ilişkin, 05/10/2021 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 20'dir. Ayrıca tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar ~~hariç~~/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05/10/2021
Selim YILMAZ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 05/10/2021

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
(Danışman)

ÖZET

HADİS TARİHİNDE CEZÎRE BÖLGESİ (HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR)

YILMAZ, Selim

Doktora Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Kasım 2021, 336 sayfa

Bu çalışmada, hicrî ilk üç asır esas alınarak Cezîre'nin hadis tarihindeki yeri ve önemi ortaya konulmuştur. Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgenin kuzeyi için kullanılan el-Cezîre, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde fethedilmiş, hicrî ikinci asrın başlarından itibaren dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olmuştur.

Çalışmada, ricâl ve tabakât kitaplarından istifade edilerek bölgede yaşayan râviler tanıtılmıştır. el-Cezerî nisbesi ile Cezîre bölgesine veya el-Harrânî, er-Rakkî, er-Ruhâvî, el-Mevsılî gibi nisbelerle bölgede bulunan yerleşim yerlerine nisbet edilen râvilerin hayatlarına, hadis ilmine olan katkılarına ve varsa eserlerine yer verilmiştir. Bölgede bir süreliğine ikamet etmek suretiyle Cezîre'ye nisbet edilen râvilere de değinilmiştir. Râvilerin rivayet kaynaklarındaki rivayet sayıları tespit edilmiş, Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunan râviler belirtilmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî'nin bölge muhaddislerinden çok sayıda hadis naklettiği tespit edilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda; hicrî ikinci ve üçüncü asırda Cezîreli muhaddislerden bazılarının Bağdat, Kûfe, Dımaşk gibi ilim merkezlerine gittiği, bunun yanında bölgedeki muhaddislerden ilim tahsil etmek maksadıyla başka beldelerden bu bölgeye rihleler yapıldığı görülmüştür. İkinci asrın başlarında Cezîre'de hadis meclisleri kurulmuş, hadis rivayetinin yanı sıra meclislerdeki derslerde ilelü'l-hadîs ve ricâl gibi hadis ilminin alt dalları da mütâlaa edilmiştir. Buralarda yetişen muhaddisler, telif ettiği eserlerle hadis ilmine katkı sağlamaları yanında râvileri cerh-ta'dîl açısından da değerlendirmişlerdir.

Sened zincirlerindeki hoca-talebe ağına bakıldığında bazı râvilerin ekseriyetle aynı râviden rivayette bulunduğu görülmüştür. Bölge muhaddislerinden akraba olan ve birbirlerinden rivayette bulunan çok sayıda râvinin olduğu tespit edilmiştir. Bu râvilerden özellikle Muhammed b. Amr el-Harrânî'nin babası Amr b. Hâlid'den, Ebû Şu'ayb el-Harrânî'nin üvey babası Yahyâ b. Abdullah el-Harrânî'den, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî'nin babası el-'Alâ' b. Hilâl'den, Muhammed b. Seleme el-Harrânî'nin dayısı Hâlid b. Ebû Yezîd'den çok sayıda rivayette bulunması, kendilerine miras olarak kalan yazılı nüshadan istifade ettiklerini göstermektedir. Bu bilgiler, Cezîreli râvilerin rivayet dönemine ve ricâl ilmine önemli ölçüde katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Cezîre Bölgesi, el-Cezerî, el-Harrânî, er-Rakkî, er-Mevsılî, el-Ruhâvî.

ABSTRACT

JAZEERA REGION IN THE HISTORY OF HADITH (FIRST THREE CENTURIES OF HIJRI)

YILMAZ, Selim

PhD Thesis

Department of Hadith

Advisor: Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

November 2021, 331 pages

In this study, the position and importance of Cezire in the history of hadith has been revealed based on the first three centuries according to the Hijri calendar. Al-Jazeera, the region between the Euphrates and Tigris rivers, conquered during the reign of Khalifah Omar and has been an important science center since the second century of Hijri.

In the study, the narrators living in the region were introduced by making use of the books of dignitaries. The lives of narrators, their contributions to the science of hadith and if any, their works, are included in the Jazeera region with the rank of al-Jazari or the settlements in the region with rank such as al-Harrani, er-Rakki, er-Ruhavi, al-Mawsili. Other narrators, who were attributed to Jazeera by residing in the region for a while, were also mentioned. The number of narrations in the narration sources of the narrators was determined and the narrators whose narrations were in the Kutub-i Sitte has been pointed out. It has been determined that Nesai, one of the authors of Kütüb-i Sitte, transmitted many hadiths from the region.

As a result of the investigations in the second and third centuries of the Hijri, it was seen that some of the hadith scholars from Jazeera, went to science centers such as Baghdad, Kufe, and Damascus, and other scholars migrated to this region from other towns to obtain knowledge from the scholars in the region. At the beginning of the second century, hadith assemblies were established in al-Jazeera, in addition to hadith transmission, sub-branches of hadith science such as ilelü'l-

hadith and rical were also examined in the lessons in the assemblies. The narrators who grew up in these places, besides contributing to the science of hadith with the works they have written, also evaluated the narrators in terms of cerh-ta'dil.

When the teacher-student network in the chains of proofs is examined, it is seen that some narrators mostly narrate from the same narrator. It has been determined that there are many narrators who are related to other narrators and narrate from each other. Among these narrators, especially Muhammad b. Amr el-Harrani, from his father, Amr b. Halid; Ebu Şuayb el-Harrani from his stepfather Yahya b. Abdullah al-Babulutti; Hilal b. al-'Ala' er-Rakki, from his father al-'Ala' b. Hilal; Muhammed b. Seleme al-Harrani, from his uncle Halid b. Ebu Yezid shows that they took advantage of the written copy inherited from them. These knowledges show that the narrators from Jazira contributed significantly to the period of narration and to the science of rijal.

Keywords: Hadith, Jazeera Region, al-Jazari, al-Harrani, er-Rakki, al-Mawsili er-Ruhavi.

HADİS TARİHİNDE CEZİRE BÖLGESİ (HİCRÎ İLK ÜÇ ASIR)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XX
TABLOLAR LİSTESİ	XXI
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZİRE BÖLGESİ

1.1. CEZÎRE BÖLGESİNİN İSMİ VE SINIRLARI	5
1.2. CEZÎRE BÖLGESİNİN YERLEŞİM YERLERİ	6
1.3. BÖLGENİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	9
1.4. CEZÎRE BÖLGESİNDE EKONOMİK HAYAT	10
1.5. İSLAMİYET'TEN ÖNCE CEZÎRE BÖLGESİ	12
1.6. CEZÎRE BÖLGESİNDE ETNİK YAPILAR VE DİNİ İNANIŞLAR	14
1.7. CEZÎRE'NİN FETHİ	17
1.8. HULEFÂ-İ RÂŞİDİN DÖNEMİNDE CEZÎRE	20
1.9. EMEVÎLER DÖNEMİNDE CEZÎRE	22
1.10. ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE CEZÎRE	24
1.11. CEZÎRE BÖLGESİNİN İSLAMLAŞMASI	26
1.12. CEZÎRE BÖLGESİNDE İLİM VE KÜLTÜR HAYATI	28

1.13. CEZÎRE BÖLGESİNE YERLEŞEN SAHABÎLER 29

1.13.1. Ebû Amr Safvân b. Mu‘attal es-Sülemî ez-Zekvânî (ö. 19/640?) 30

1.13.2. Ebû Sa‘d İyâz b. Ganm el-Fihrî (ö. 20/641) 31

1.13.3. Ebû Zürâre ‘Adî b. Amîra el-Kindî (ö. 40/660) 32

1.13.4. Ebû Sâlim Vâbisa b. Ma‘bed er-Rakkî (ö. 60/679) 33

1.13.5. Ebû Vehb el-Velîd b. ‘Ukbe b. Ebû Mu‘ayt (ö. 61/680) 34

İKİNCİ BÖLÜM
CEZÎRE BÖLGESİNE NİSBET EDİLEN RAVİLER

2.1. EL-HARRÂNÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER 37

2.1.1. Ebû Muhammed Ali b. Nüfeyl el-Harrânî (ö. 125/742) 37

2.1.2. Ebû Sa‘îd Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî (ö. 127/744) 37

2.1.3. Ebû Muhammed Sâlim b. ‘Aclân el-Harrânî (ö. 132/749) 39

2.1.4. Ebû Abdullah Ali b. Bezîme el-Harrânî (ö. 133/750) 40

2.1.5. Ebû Avn Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 137/754) 41

2.1.6. Ebû Abdurrahîm Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî (ö. 144/761) 43

2.1.7. Ebû Abdullah Ma‘kıl b. Ubeydullah el-Harrânî (ö. 166/782) 44

2.1.8. Ebû Ravh en-Nadr b. Arabî el-Harrânî (ö. 168/784) 45

2.1.9. Ebü’l-‘Atûf Cerrâh b. Minhâl el-Harrânî (ö. 168/784) 47

2.1.10. Ebü’l-Yesîr Muhammed b. Abdullah el-Harrânî (ö. 168/784) 47

2.1.11. Ebû Sâc Osmân b. Amr b. Sâc el-Harrânî (ö. 161-170 ?) 49

2.1.12. Ebû Bişr Muhammed b. Zübeyr el-Harrânî (ö. 170/786) 50

2.1.13. Ebû Sa‘îd Mûsâ b. A‘yan el-Harrânî (ö. 177/793) 51

2.1.14. Ebû İshâk Yûnus b. Râşid el-Harrânî (ö. 171-180) 52

2.1.15. Ebû Amr Mervân b. Şücâ‘ el-Harrânî (ö. 184/751) 53

2.1.16. Ebü’l-Hasan Attâb b. Beşîr el-Harrânî (ö. 188/803) 54

2.1.17. Ebû Ömer Hattâb b. el-Kâsım el-Harrânî (ö. 181-190?) 55
2.1.18. Ebû Abdullah Muhammed b. Seleme el-Harrânî (ö. 191/806) 56
2.1.19. Ebû Yahyâ Mahled b. Yezîd el-Harrânî (ö. 193/808) 58
2.1.20. Ebû Abdurrahmân Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî (ö. 198/813) 59
2.1.21. Ebû Ömer Süleymân b. ‘Atâ’ el-Harrânî (ö. 198/813) 60
2.1.22. Muhammed b. Abdülkerîm b. Muhammed el-Harrânî (ö. 200/815) 61
2.1.23. Ebû Bişr Muğîre b. Siklâb el-Harrânî (ö. 202/817) 61
2.1.24. Ebû Abdurrahmân Osmân b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 203/818) 62
2.1.25. Ebû Katâde Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî (ö. 207/822) 64
2.1.26. Ebû Osmân Eyyûb b. Hâlid el-Harrânî (ö. 201-210?) 66
2.1.27. Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. A‘yan el-Harrânî (ö. 210/825) 67
2.1.28. Ebû Abdullah Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî (ö. 213/828) 68
2.1.29. Ebû Sa‘îd Abdulğaffâr b. el-Hakem el-Harrânî (ö. 217/832) 69
2.1.30. Ebû Sa‘îd Yahyâ b. Abdullah b. Dahhâk el-Harrânî (ö. 218/833) 70
2.1.31. Ebu’-Şeyh Abdullah b. Mervân el-Harrânî (ö. 211-220?) 71
2.1.32. Ebû Mervân Hıdır b. Muhammed b. Şücâ‘ el-Harrânî (ö. 221/835) 72
2.1.33. Ebû Yahyâ Ahmed b. Abdülmelik el-Harrânî (ö. 221/835) 73
2.1.34. Ebû Yahyâ Muhammed b. Mûsâ b. A‘yan el-Harrânî (ö. 223/837) 74
2.1.35. Ebû Sâlih Abdulğaffâr b. Dâvûd el-Harrânî (ö. 224/839) 75
2.1.36. Ebü’l-Hasan Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî (ö. 229/843) 76
2.1.37. Ebû Sa‘îd Müemmel b. Fazl el-Harrânî (ö. 229/843) 78
2.1.38. Ebü’l-Hasan Ahmed b. Abdullah el-Harrânî (ö. 233/847) 79
2.1.39. Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî el-Harrânî (ö. 234/848) 80
2.1.40. Ebü’l-Esbağ Abdülazîz b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 235/849) 83

2.1.41. Ebû Osmân Abdurrahmân b. Amr el-Harrânî (ö. 236/850) 84
2.1.42. Ebû Amr Sa‘îd b. Hafs el-Harrânî (ö. 237/851) 84
2.1.43. Ebû Ahmed Mu‘allel b. Nüfeyl el-Harrânî (ö. 239/853) 85
2.1.44. Ebû Hayseme Mus‘ab b. Sa‘îd el-Harrânî (ö. 231-240?) 85
2.1.45. Ebû Ahmed İsmâil b. Ubeyd el-Harrânî (ö. 240/854) 86
2.1.46. Ebû Vehb Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî (ö. 240/854) 87
2.1.47. Ebû Muhammed Mahled b. Hasan el-Harrânî (ö. 241/855) 87
2.1.48. Ebû Muhammed Mahled b. Mâlik el-Harrânî (ö. 242/856) 88
2.1.49. Ebü’l-Mu‘âfâ Muhammed b. Vehb el-Harrânî (ö. 243/857) 88
2.1.50. Ebû Abdullah Muhammed b. Hâris el-Harrânî (ö. 243/857) 89
2.1.51. Ebû Ahmed Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 243/857) 89
2.1.52. Ebü’l-Hasan Abdüsselâm b. Abdülhamîd el-Harrânî (ö. 244/858) 90
2.1.53. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî (ö. 244/858) 91
2.1.54. Ebû Ümeyye Amr b. Hişâm el-Harrânî (ö. 245/859) 91
2.1.55. Ebû Müslim el-Hasan b. Ahmed el-Harrânî (ö. 250/864) 92
2.1.56. Ebü’l-Velîd Vehb b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 250/864) 93
2.1.57. Ebû Muhammed Hâşim b. Kâsım el-Harrânî (ö. 260/873) 93
2.1.58. Ebû Abdullah Muhammed b. Ma‘dân el-Harrânî (ö. 260/873) 94
2.1.59. Ebû Eyyûb Süleymân b. Abdullah el-Harrânî (ö. 263/876) 95
2.1.60. Ebû Ömer Abdülhamîd b. Muhammed el-Harrânî (ö. 266/879) 96
2.1.61. Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 267/880) 96
2.1.62. Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ubeydullah el-Harrânî (ö. 268/881) 98
2.1.63. Ebû Bekr Ahmed b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 268/881) 99
2.1.64. Ebû Muhammed Ali b. Osmân el-Harrânî (ö. 272/885) 100
2.1.65. Ebû Muhammed İsmâil b. Ya‘kûb el-Harrânî (ö. 272/885) 101

2.1.66. Ebû Dâvûd Süleymân b. Seyf et-Tâî el-Harrânî (ö. 272/885) 101
2.1.67. Ebû ‘Ulâse Muhammed b. Amr b. Hâlid el-Harrânî (ö. 292/905) 103
2.1.68. Ebû Şu‘ayb Abdullah b. Hasan el-Harrânî (ö. 295/908) 103
2.1.69. Ebü’l-Fevâris Ahmed b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 300/912) 107
2.1.70. Ebû Arûbe el-Harrânî (ö. 318/931) 108
2.1.71. İbrâhîm b. Abdulazîz b. Mervân b. Şücâ‘ el-Harrânî (ö. ?) 116
2.1.72. Sa‘îd b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî (ö. ?) 116
2.1.73. Ebü’l-Hasan Ahmed b. Yezîd el-Harrânî (ö. ?) 117
2.1.74. Ebü’l-Hasan Muhammed b. Mühelleb el-Harrânî (ö. ?) 117
2.1.75. Hâlid b. Abdülmelik b. Abdullah el-Harrânî (ö. ?) 117
2.1.76. Ebû Muhammed Sâ‘id b. ‘Ubeyd el-Becelî el-Harrânî (ö. ?) 118
2.1.77. Ebû Sehl Ziyâd b. Abdullah b. ‘Ulâse el-Harrânî (ö. ?) 118
2.1.78. İshâk b. Zeyd el-Harrânî (ö. ?) 119
2.1.79. Ebû Ma‘şer el-Fazl b. Muhammed el-Harrânî (ö. ?) 119
2.2. ER-RAKKÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER 119
2.2.1. Ebû Avf Yezîd b. el-Esam er-Rakkî (ö. 103/721) 119
2.2.2. Ebû Eyyûb Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 117/735) 120
2.2.3. Ebû Süleymân İshâk b. Râşid er-Rakkî (ö. 138/755) 124
2.2.4. Habîb b. Ebû Merzûk er-Rakkî (ö. 138/755) 125
2.2.5. Ebû İshâk Nu‘mân b. Râşid er-Rakkî (ö. 131-140?) 126
2.2.6. Ebû Abdullah Amr b. Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 145/762) 127
2.2.7. Furât b. Süleymân er-Rakkî (ö. 150/767) 128
2.2.8. Ebû Abdullah Ca‘fer b. Burkân er-Rakkî (ö. 154/770) 129
2.2.9. Zeyd b. Hibbân er-Rakkî (ö. 158/775) 130
2.2.10. Ebü’l-Muhâcir Sâlim b. Abdullah er-Rakkî (ö. 158/775) 131

2.2.11. Abdullah b. Bişr b. en-Nebhân er-Rakkî (ö. 151-160?) 132
2.2.12. Halîl b. Mürre ed-Duba‘î er-Rakkî (ö. 160/777) 133
2.2.13. Ebû Mus‘ab Muhammed b. Ziyâd er-Rakkî (ö. 171-180?) 134
2.2.14. Ebû Ca‘fer Hakîm b. Nâfi‘ er-Rakkî (ö. 171-180?) 135
2.2.15. Hârûn b. Hayyân er-Rakkî (ö. 179/795) 136
2.2.16. Ebû Vehb Ubeydullah b. Amr er-Rakkî (ö. 180/796) 136
2.2.17. Ebû Abdullah Hasan b. Ömer b. Yahyâ er-Rakkî (ö. 181/797) 138
2.2.18. Ebû Miskîn Talha b. Zeyd er-Rakkî (ö. 181-190?) 140
2.2.19. Ebû Yezîd Hâlid b. Hayyân er-Rakkî el-Harrâz (ö. 191/806) 141
2.2.20. Ebû Osmân Sa‘îd b. Mesleme el-Cezerî (ö. 191/806) 142
2.2.21. Ebû Abdullah Mu‘ammer b. Süleymân er-Rakkî (ö. 191/806) 143
2.2.22. Ebû Üsâme Zeyd b. Ali b. Dînâr er-Rakkî (ö. 200/815) 144
2.2.23. Ebû Muhammed Yahyâ b. Ziyâd er-Rakkî (ö. 201/816) 144
2.2.24. Ebû Bekir Hüseyin b. ‘Ayyâş el-Bâcuddâî er-Rakkî (ö. 204/819) 144
2.2.25. Ebû Sehl Kesîr b. Hişâm er-Rakkî (ö. 208/823) 145
2.2.26. Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Süleym er-Rakkî (ö. 213/828) 147
2.2.27. Ebû Muhammed el-‘Alâ’ b. Hilâl er-Rakkî (ö. 215/830) 147
2.2.28. Ebû Ömer Amr b. Osmân b. Seyyâr er-Rakkî (ö. 218/833) 148
2.2.29. Ebü’l-Hasan Ali b. Ma‘bed er-Rakkî (ö. 218/833) 149
2.2.30. Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Ca‘fer er-Rakkî (ö. 220/835) 151
2.2.31. Ebü’l-Hasan İsmâil b. Abdullah b. Zürâre er-Rakkî (ö. 229/843) 153
2.2.32. Ebû Osmân Amr b. Muhammed en-Nâkıd er-Rakkî (ö. 232/846) 154
2.2.33. Ebû Ali Amr b. Kıst er-Rakkî (ö. 233/847) 156
2.2.34. Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr er-Rakkî (ö. 235/849) 156
2.2.35. Ebû Tâlib Abdülcebbâr b. ‘Âsım er-Rakkî (ö. 236/850) 157

2.2.36. Ebû Amr Hakîm b. Seyf er-Rakkî el-Esedî (ö. 238/852) 157
2.2.37. Ebû Eyyûb Süleymân b. Ubeydullah er-Rakkî (ö. 239/853) 158
2.2.38. Ebû Abdullah İsmâil b. Abdullah er-Rakkî (ö. 240/854) 159
2.2.39. Ebû Yûsuf Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî er-Rakkî (ö. 246/860) 160
2.2.40. Ebü'l-Hasan Ali b. Meymûn el-Attâr er-Rakkî (ö. 246/860) 160
2.2.41. Ebû 'İmrân Mûsâ b. Mervân et-Temmâr er-Rakkî (ö. 246/860) 161
2.2.42. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî (ö. 246/860) 162
2.2.43. Ebü'l-Fazl Abdüsselâm b. Abdurrahmân er-Rakkî (ö. 247/861) 163
2.2.44. Ebû Muhammed Eyyûb b. Muhammed er-Rakkî (ö. 249/863) 164
2.2.45. Ebû Eyyûb Süleymân b. Ömer er-Rakkî (ö. 249/863) 165
2.2.46. Ebû Bekr Abdurrahmân b. Hâlid el-Kattân er-Rakkî (ö. 251/865) 165
2.2.47. Ebû Mansûr Meymûn b. el-Abbâs er-Rakkî (ö. 254/868) 166
2.2.48. Ebû Bişr Abdülmelik b. Mervân el-Ahvâzî er-Rakkî (ö. 256/869) 166
2.2.49. Ebû Şu'ayb Sâlih b. Ziyâd er-Rakkî el-Mukri' (ö. 261/874) 167
2.2.50. Ebû Muhammed Abdullah b. Heysem er-Rakkî (ö. 261/874) 168
2.2.51. Ebû Bekr Muhammed b. Hâlid b. Cebele er-Râfikî (ö. 265/878) 168
2.2.52. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî (ö. 268/881) 169
2.2.53. Ebü'l-Hasan Abdülmelik b. Abdülhamîd er-Rakkî (ö. 274/887) 169
2.2.54. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Abdurrahmân er-Rakkî (ö. 278/891) 171
2.2.55. Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. es-Sabbâh er-Râfıkî (ö. 280/893) 171
2.2.56. Ebû Ömer Hilâl b. el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî (ö. 280/893) 172
2.2.57. Ahmed b. İshâk el-Haşşâb er-Rakkî (ö. 281-290?) 174
2.2.58. Ebû Ca'fer Ahmed b. en-Nadr er-Rakkî (ö. 290/903) 175
2.2.59. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid er-Rakkî (ö. 294/907) 175

2.2.60. Ebû Bekr Muhammed b. Ca‘fer b. Süfyân er-Rakkî (ö. 297/910) 176
2.2.61. Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Yezîd er-Rakkî (ö. 310/922) 176
2.2.62. Ebü’l-Fazl Muhammed b. Ali b. Hasan er-Rakkî (ö. 314/926) 177
2.2.63. Ebû Ali Muhammed b. Saîd er-Rakkî (ö. 334/945?) 178
2.2.64. Ebü’l-Hasan Muhammed b. Eyyûb er-Rakkî (ö. 341/952) 180
2.2.65. Sâbit b. Haccâc el-Kilâbî er-Rakkî (ö. ?) 181
2.2.66. Bükeyr b. Vehb er-Rakkî (ö. ?) 181
2.2.67. Ömer b. el-Müsennâ el-Eşca‘î er-Rakkî (ö. ?) 181
2.2.68. Ebü’l-Abbâs el-Velîd b. el-Velîd er-Rakkî (ö. ?) 182
2.2.69. Ziyâd b. Beyân er-Rakkî (ö. ?) 182
2.2.70. El-Velîd b. Zevrân (Zervân) es-Sülemî er-Rakkî (ö. ?) 183
2.2.71. Ebû Süleymân Ömer b. Hâlid er-Rakkî (ö. ?) 183
2.2.72. Muhammed b. Ali b. Habîb et-Tarâifî er-Rakkî (ö. ?) 184
2.3. EL-MEVSILÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER 184
2.3.1. Ebû Ferve ‘Adî b. ‘Adî b. ‘Amîra el-Mevsılî (ö. 120/737) 184
2.3.2. Ebû Hişâm Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî (ö. 152/769) 186
2.3.3. Câbir b. Yezîd b. Rufâ‘a el-‘İclî el-Mevsılî (ö. 161-170?) 187
2.3.4. Ebû Amr Afîf b. Sâlim el-Becelî el-Mevsılî (ö. 183/799) 188
2.3.5. Ebû Mes‘ûd el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî (ö. 185/801) 189
2.3.6. Ebü’l-Fazl Abbâs b. el-Fazl el-Mevsılî (ö. 186/802) 192
2.3.7. Ebû Hafs Ömer b. Eyyûb el-‘Abdî el-Mevsılî (ö. 188/803) 194
2.3.8. Ebû Muhammed Zeyd b. Ebü’z-Zerkâ’ el-Mevsılî (ö. 197/812) 195
2.3.9. Ebû Yezîd el-Kâsım b. Yezîd el-Cermî el-Mevsılî (ö. 194/809) 196
2.3.10. Hârûn b. ‘İmrân el-Ensârî el-Mevsılî (ö. 201/816) 198

2.3.11. Ebû Hâşim Muhammed b. Ali (İbn Ebû Hidâş) el-Mevsılî (ö. 222/836) 198

2.3.12. İshâk b. Abdulvâhid el-Kureşî el-Mevsılî (ö. 226/841) 199

2.3.13. Ebû Muhammed Ğassân b. er-Rebî‘ el-Mevsılî (ö. 226/841) 200

2.3.14. Ebû Ya‘lâ Mu‘allâ b. Mehdî el-Basrî el-Mevsılî (ö. 235/849) 201

2.3.15. Ebû Ali Ahmed b. İbrâhîm b. Hâlid el-Mevsılî (ö. 236/850) 201

2.3.16. Ebü’l-Velîd Rebâh b. el-Cerrâh el-Mevsılî (ö. 240?/854?) 202

2.3.17. Ebû Ca‘fer İbn Ammâr el-Mevsılî (ö. 242/856) 203

2.3.18. Ebû Nasr Abdulğaffâr b. Abdullah el-Mevsılî (ö. 243/857) 207

2.3.19. Ebû Sa‘îd Mes‘ûd b. Cüveyriye el-Mevsılî (ö. 248/862) 208

2.3.20. Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Mevsılî (ö. 241-250?) 208

2.3.21. Abdullah b. Abdussamed el-Esedî el-Mevsılî (ö. 255/868) 209

2.3.22. Ebû Ali Ahmed b. Harb et-Tâî el-Mevsılî (ö. 263/876) 210

2.3.23. Ebü’l-Hasan Ali b. Harb et-Tâî el-Mevsılî (ö. 265/878) 211

2.3.24. Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ahmed b. el-Müsennâ el-Mevsılî (ö. 277/890) 213

2.3.25. Ebû Nasr Ahmed b. Hamdûn el-Mevsılî (ö. 289/902) 214

2.3.26. Ebû Ali Hüseyin b. Kümeyt el-Mevsılî (ö. 294/907) 214

2.3.27. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali el-Ömerî el-Mevsılî (ö. 306/918) 214

2.3.28. Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî (ö. 307/919) 215

2.3.29. Ebû Zekeriyyâ Yezîd b. Muhammed el-Mevsılî (ö. 334/946) 218

2.3.30. Ebû Halef Hâzim b. ‘Atâ’ el-A‘mâ el-Basrî el-Mevsılî (ö. ?) 220

2.3.31. İsmâil b. Ziyâd es-Sekûnî el-Mevsılî el-Kûfî (ö. ?) 221

2.3.32. Ğassân b. Ubeyd el-Ezdî el-Mevsılî (ö. ?) 221

2.4. ER-RUHÂVÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER 222
2.4.1. Bükeyr b. Feyrûz er-Ruhâvî (ö. 111- 120?) 222
2.4.2. Ebû Üsâme Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî (ö. 125/742) 223
2.4.3. Ebû Zeyd Yahyâ b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî (ö. 146/763) 225
2.4.4. Ebû Ferve Yezîd b. Sinân b. Yezîd er-Ruhâvî (ö. 155/771) 226
2.4.5. Ebû Humeyd Katâde b. Fudayl er-Ruhâvî (ö. 200/816) 227
2.4.6. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Ruhâvî (ö. 220/835) 228
2.4.7. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî (ö. 261/874) 229
2.4.8. Ebû Osmân Sa'îd b. Mervân el-Ezdî er-Ruhâvî (ö. ?) 230
2.4.9. Ebû Şeybe Yahyâ b. Yezîd el-Cezerî er-Ruhâvî (ö. ?) 230
2.4.10. İbrâhîm b. Cüreyc er-Ruhâvî (ö. ?) 231
2.4.11. Ebû Osmân Ammâr b. Matar el-'Anberî er-Ruhâvî (ö. 201-210) 232
2.5. EL-CEZERÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER 232
2.5.1. Ebü'l-Ğalbâ' 'İsâm b. Beşîr el-Hârisî el-Cezerî (ö. 116/734) 232
2.5.2. Ebû Muhammed Sadaka b. Yesâr el-Cezerî (ö. 132/749) 233
2.5.3. Ğâlib b. Ubeydullah el-Ukaylî el-Cezerî (ö. 135/752) 234
2.5.4. Ebû Recâ Muhriz b. Abdullah el-Cezerî el-Ümevî (ö. 151-160?) 234
2.5.5. Abdullah b. Muharrir el-Âmirî el-Cezerî (ö. 160/777?) 235
2.5.6. Ebû Halbes Huleyd b. De'lec es-Sedûsî el-Cezerî (ö. 166/782) 236
2.5.7. Haccâc b. Temîm el-Cezerî (ö. 161-170?) 237
2.5.8. Ebû Sa'îd Muhammed b. Müslim b. Ebü'l-Vaddâh el-Cezerî (ö. 170/786) 237
2.5.9. Ebû Heyseme Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî el-Cezerî (ö. 172/788) 238
2.5.10. Ebü'l-Heysem Ya'lâ b. el-Eşdak el-Cezerî (ö. 181-190?) 240
2.5.11. Ebû Ahmed Ali b. Sâbit el-Cezerî el-Hâşimî (ö. 181-190?) 241

2.5.12. Ebû Osmân Amr b. el-Husayn el-Cezerî (ö. 231/845) 243
2.5.13. Ebû Abdurrahmân Ma‘mer b. Mahled es-Serûcî (ö. 231/845) 244
2.5.14. Ebü’l-Abbâs Fazl b. Ya‘kûb el-Cezerî (ö. 256/869) 244
2.5.15. Ziyâd b. Ebû Meryem el-Cezerî (ö. ?) 245
2.5.16. Ziyâd b. Cerrâh el-Cezerî (ö. ?) 246
2.5.17. Ebû Abdullah Mervân b. Sâlim el-Gıfârî eş-Şâmî el-Cezerî (ö. ?) 246
2.5.18. el-‘Alâ’ b. Abdullah b. Râfi‘ el-Hadramî el-Cezerî (ö. ?) 247
2.5.19. Ğutayf b. A‘yan eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. ?) 247
2.5.20. el-Vezzâ‘/el-Vâzi‘ b. Nâfi‘ el-Cezerî el-Ukaylî (ö. ?) 247
2.5.21. Ebû Süleymân Furât b. es-Sâib el-Cezerî (ö. ?) 248
.2.5.22 Abdülmelik b. Tufeyl el-Cezerî (ö. ?) 248
2.5.23. Zübeyr b. Hurayk el-Cezerî (ö. ?) 249
2.6. EN-NASÎBÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RÂVİLER 249
2.6.1. Zeyd b. Rufey‘ el-Cezerî en-Nasîbî (ö. 136/753) 249
2.6.2. Hamza b. Ebû Hamza el-Cu‘fî el-Cezerî en-Nasîbî (ö. 141-150) 250
2.6.3. Ebû Ca‘fer Meymûn b. el-Esbağ en-Nasîbî (ö. 256/869) 251
2.6.4. Ebû Ya‘kûb İshâk b. Seyyâr en-Nasîbî (ö. 273/887) 251
2.7. ER-RAS‘ANÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RÂVİLER 253
2.7.1. Ebû Muhammed Mu‘âfâ b. Süleymân er-Ras‘anî (ö. 234/848) 253
2.7.2. Ebü’l-Fazl Ca‘fer b. Muhammed er-Ras‘anî (ö. 251-260) 254
2.7.3. Ebû Eyyûb Süleymân b. Mu‘âfâ er-Ras‘anî (ö. 293/906) 255
2.7.4. Ebû Sâlih el-Kâsım b. el-Leys er-Ras‘anî el-Attâbî (ö. 304/917) 255

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CEZÎRE BÖLGESİNİN HADİS İLMİNE KATKISI

3.1. BÖLGEDEKİ RİHLE FAALİYETLERİ 257

3.2. HADİS MECLİSLERİ 259

3.3. CEZÎRELİ MUHADDİSLERE NİSBET EDİLEN ESERLER 261

3.3.1. Günümüze Ulaşan Eserler 262

3.3.2. Günümüze Ulaşmayan Eserler 266

3.4. CEZÎRELİ RÂVİLERİN HADİS USULÜNE DAİR GÖRÜŞLERİ 271

3.5. RİVAYET NAKLETME METOTLARI 274

3.6. CEZÎRELİ MUHADDİSLERİN RİCÂL BİLGİSİ 275

3.7. CERH-TA'DÎL DEĞERLENDİRMELERİ 277

3.8. CERH EDİLEN CEZÎRELİ BAZI RÂVİLER 279

3.9. CEZÎRELİ RÂVİLERİN SİYASİ-İTİKADİ EĞİLİMLERİ 281

3.10. CEZÎRELİ RÂVİLERİN DİĞER ALANLARDAKİ İLMÎ YETKİNLİĞİ 284

3.11. AKRABA OLAN CEZÎRELİ RÂVİLER 286

3.12. KÜTÜB-İ SİTTE MÜELLİFLERİNİN CEZÎRELİ HOCALARI 288

3.13. CEZÎRELİ RÂVİLERİN HOCA-TALEBE İLİŞKİSİ 289

SONUÇ 291

TABLOLAR 294

KAYNAKÇA 300

KISALTMALAR

b.	Bin (Oğlu)
bt.	Bint (Kızı)
bkz.	bakınız.
by.	Basım yeri yok.
çev.	çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
h.	hicrî
ö.	ölüm
(r.a.)	Radiyallahu anh
(s.a.s.)	Sallallahu aleyhi ve sellem
ts.	tarihsiz
thk.	tahkik
trc.	tercüme
tsh.	tashih
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
yy.	Yayın yeri yok

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Tezde ismi geçen Cezîreli râvilerin toplam rivayet sayıları ve Kütüb-i Sitte'de bulunan rivayet sayıları 294

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan coğrafyanın adı olan el-Cezîre, insanlık tarihi açısından önemli bir bölgedir. Kuzey yarısı Türkiye, güney yarısı ise Suriye ve Irak topraklarında bulunan bu bölge; stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca birçok devletin hâkimiyet mücadelesi alanına girmiştir. Bölgede Hurriler, Akkadlılar, Asurlular, Urartular, İskitliler, Medler gibi pek çok medeniyet hüküm sürmüştür.[1] Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Cezîre bölgesi, kültürel olarak da tarihin ilk devirlerinden itibaren birçok kültürün olgunlaştığı veya yayıldığı coğrafi bir merkez olmuştur. İslâmiyet'in ilk yılları sayılabilecek Hz. Ömer'in hilafeti döneminde (634-644) İslâm fetihlerinin bu bölgeye yapılmış olması ve bölgenin İslâmiyet'le erken dönemde tanışması, Cezîre'nin İslâm tarihindeki önemini artırmıştır. Ekseriyeti sulh yoluyla fethedilen Cezîre bölgesi, bölge halkının İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte İslâm Devleti'nin bir parçası hâline gelmiştir. Bu bölge, buraya yerleşen âlimler ve bölge halkının ilim öğrenme gayreti sayesinde önemli bir ilim merkezi olmuştur. Öyle ki el-Cezîre, İslâm'ın ikinci temel kaynağı olan sünnet/hadis malzemesinin nakledilmesi, doğru anlaşılması ve muhafazası hususunda gayret gösteren muhaddislerin yetiştiği ve ilim yolculukları (rihleler) yapılan bölgelerden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

İslam tarihinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen hadis ilmi açısından Cezîre bölgesiyle ilgili günümüze ulaşan kapsayıcı herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu kadar önemli bir bölgenin hadis tarihindeki yerini ortaya koymak maksadıyla "Hadis Tarihinde Cezîre Bölgesi (Hicrî İlk Üç Asır)" başlıklı bir çalışma hazırlanmasına karar verildi. Çalışma, bölgede yetişen veya bölgeye yerleşen râvilerin tespiti ve tanınması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, rivayet malzemesinin tespiti ve tasnifinin yoğun olarak gerçekleştirildiği bir dönem olan hicrî ilk üç asır esas alınmıştır.

[1] Adnan Çevik, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 2-7.

Giriş bölümünde; araştırmanın konusu, önemi, metodu, kaynak değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci bölümde; Cezîre bölgesinin ismi, sınırları, tarihi, fethedilmesi gibi hususlara değinilerek bölgeye yerleşen bazı sahâbîler tanıtılmıştır. İkinci bölümde; el-Cezerî nisbesiyle Cezîre bölgesine ve el-Harrânî, er-Rakkî, el-Mevsılî ve er-Ruhâvî gibi nisbelerle bölgedeki yerleşim yerlerine nisbet edilen râviler incelenmiştir. Aslen başka bir beldeden olup bir süreliğine bölgede ikamet etmeleri sebebiyle bölgeye nisbet edilen diğer râviler de bu bölüme dâhil edilmiştir. Râviler incelenirken tarih, ricâl, tabakât ve cerh-ta'dîl kitapları gibi kaynaklardan istifade edilmiştir. Değerlendirme bölümü olan son bölümde ise ikinci bölümde tespit edilen bilgiler değerlendirilerek bölge muhaddislerinin hadis ilmine katkıları zikredilmiştir. Bölgedeki rihle faaliyetleri, bölgede oluşan hadis meclisleri, bölge muhaddisleri tarafından telif edilen eserler, hadis usulüne katkıları, cerh-ta'dîl değerlendirmeleri, Kütüb-i Sitte müellifleri ile olan bağlantıları, hoca-talebe ilişkisi gibi başlıklarla bölgenin hadis ilmine katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada; veri toplama, bu verileri tasnif etme ve çözümleme yöntemi izlenmiştir. Cezîre bölgesinin daha iyi tanınması amacıyla öncelikle bölgenin ismi, sınırları, coğrafi yapısı, etnik yapısı ve ekonomisi ele alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması adına bölgenin fethinden önceki tarihi, fethi, Hulefâ-i Râşidîn, Emevîler ve Abbâsiler dönemindeki siyasî ve idarî yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Cezîre'nin hadis ilmindeki yerini belirlemek için öncelikle bölgede bulunan beldeler tespit edilmiştir.

Bölge hakkında bilgi veren temel kaynaklara ve günümüzde yapılan çalışmalara ulaşmamızda; Cuma Karan'ın *"el-Cezire" Üzerine Bir Literatür Çalışması (Fethinden Abbasilerin İlk Dönemine Kadar)* adlı çalışması önemli ölçüde yardımcı olmuştur.[2] Belli bölge ve zaman dilimine hasr edilen araştırmalardan Ali Çelik'in "İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi" ve Muhammed Akdoğan'ın "İsfahan'da

[2] Cuma Karan, "'el-Cezîre' Üzerine Bir Literatür Çalışması (Fethinden Abbasilerin İlk Dönemine Kadar)", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)* 3/1 (2016), 113-131.

Hadisçilik" başlıklı doktora tezleri, konumuza benzer nitelikte olması açısından gözden geçirilmiştir.[3]

İlk bölümde yer verilen "Cezîre bölgesinin ismi, sınırları, tarihi, coğrafyası, ekonomik yapısı" gibi başlıklarda şehirlerin tanıtıldığı İbnü'l-Fakîh'in (ö. 289/ 902) *Kitâbu'l-buldân*'ı, İbn Hûrdâzbih'in (ö. 300/912) *el-Mesâlik ve'l-memâlik*'i, İstahrî'nin (ö. 346/957) *el-Mesâlik ve'l-memâlik*'i, İbn Havkal'ın (ö. 367/977?) *Sûretü'l-arz*'ı, Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1228) *Mu'cemu'l-buldân*'ı, bölgenin fethiyle ilgili Belâzûrî'nin *Futûhu'l-büldân*'ı gibi eserlerden istifade edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili tez, makale, tebliğ gibi güncel araştırmalar da dikkate alınmıştır.

"el-Mektebetü'ş-Şâmile" ve "el-Cevâmi'u'l-Kelim" programlarından el-Cezerî, el-Harrânî, er-Rakkî, er-Ruhâvî, el-Mevsılî, el-Âmidî, er-Ras'anî, en-Nasîbî, es-Serûcî, el-Fârikî gibi nisbelerle tarama yapılarak hicrî ilk üç asırda bölgede doğmuş ya da o bölgede ikamet etmiş râvilerin isimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu tarama sonucunda el-Harrânî, er-Rakkî, el-Mevsılî, er-Ruhâvî ve el-Cezerî nisbeli râvilerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Sonraki dönemlerde olsa da ilk üç asırda el-Âmidî ve el-Fârikî (Meyyâfârikîn/Silvân'a nisbet edilen râviler) nisbelerine rastlanılmamıştır. Cezîre'nin Diyârıbekr kısmında yaşayanlar için kullanılan bu nisbelerin söz konusu dönemde ricâl kaynaklarında tespit edilememesi sebebiyle Diyârıbekr bölgesi çalışmaya dâhil edilmemiş, Cezîre'nin Diyârımudar ve Diyârırebîa kısımları esas alınmıştır.

Vefat tarihleri belli olan râviler kronolojik olarak, belli olmayanlar ise Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Târîhü'l-İslâm* adlı eserinde belirtilen tarih aralığına göre sıralamaya tabi tutulmuştur. Râviler; şöhret buldukları isimleri (künye, lakab isim vb.) dikkate alınarak ricâl, tabakât, tarih, cerh-ta'dîl kitaplarından taratılmış, elde edilen verilerle hâl tercemeleri yazılmıştır. Ravilerin tanıtımında *Tarîhu'r-Rakka, Târîhu'l-Mevsıl, Târîhu Bağdâd, Târîhu Dımaşk, Târîhu'l-İslâm* gibi eserlerin yanı sıra İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *Tabakât*'ı, Buhârî'nin (ö. 256/870) *Târîhu'l-kebîr*'i, İbn Ebû Hâtim'in (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl'i,* Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*'i, Zehebî'nin *Siyeru a'lâm*'ı sıklıkla kullanılmıştır. Ricâl alanında kaynak teşkil

[3] Muhammed Akdoğan, *İsfahan'da Hadisçilik* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017); Ali Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2017).

edebilecek diğer Arapça kaynaklarla beraber bölgedeki râviler ve bölge tarihi ile ilgili yazılan tez, makale, tebliğ gibi çalışmalardan istifade edilmiştir. DİA'da yer alan maddeler de zaman zaman başvurulan kaynaklar arasında yer almıştır.

Hâl tercemelerinde râvilerin isim, künye, nisbe, lakab, doğum-vefat tarihi, rivayet aldığı hocaları, kendisinden rivayette bulunan öğrencileri, haklarındaki cerh-ta'dîl ifadeleri, akrabalık bağları gibi bilgilere yer verilmiştir. "Cevâmi'u'l-Kelim" programından istifade edilerek râvilerin rivayet sayıları, en çok rivayet aldığı hocaları ve kendisinden en çok rivayette bulunan öğrencilerine değinilmiş, ayrıca örnek olarak görülmesi açısından Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerin bir kısmının kaynak bilgileri dipnotta belirtilmiştir. Râvilerin varsa eserleri hakkında bilgiler verilmiş, günümüze ulaşan eserleri kısaca tanıtılmış, râvilerden nakledilen ricâl bilgisi ve hadis usulü ile ilgili bilgiler zikredilerek râvilerin hadis ilmine katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZİRE BÖLGESİ

1.1. CEZÎRE BÖLGESİNİN İSMİ VE SINIRLARI

Cezîre ismi, "Ma beyne'n-nehrayn" yani Fırat ve Dicle nehri arasında kalan coğrafi bölge için kullanılmıştır.[4] Bu bölgenin "ada" anlamındaki "Cezîre" kelimesi ile ifade edilmesi; batıdan Fırat, doğudan ise Dicle nehri ile çevrili olmasından kaynaklanmaktadır.[5] Tarihi ve siyasi gelişmeler sebebiyle bölge sınırları dönemlere göre farklılık arz etse de Cezîre bölgesinin sınırları temel anlamda bu iki nehre göre şekillenmiştir.

Tarih boyunca bu bölge için farklı isimler kullanılmıştır. Örneğin Grekler ve günümüzdeki Avrupalılar; bu bölgeye iki nehir arası anlamına gelen "Mezopotamya" ismini vermişlerdir.[6] Araplar, Mezopotamya olarak isimlendirilen bu bölgenin güneyine Irak veya Sevâd, kuzeyine ise el-Cezîre demişlerdir.[7] Bölge için "Cezîretü Akûr",[8] "Cezîretü Asûr", "İklîmü Asûr",[9] el-Cezîretü'l-Furâtiyye[10] isimleri de kullanılmıştır.

Bu bölge, coğrafi olarak kuzey yarımkürenin 33^0 20' ile 38^0 kuzey enlemleri ve 42º- 35º 30′ doğu boylamları arasında yer alan yaklaşık 140.000 km² lik bir alandan oluşmaktadır.[11] Bölgenin sınırları, kuzeyden Keban ilçesinin önünden geçen Fırat nehrinden başlar ve güneye doğru Samsat, Halfeti (Rumkale), Birecik, Rakka, Rahbe,

---

[4] Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fârisî el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Kahire: Hey'etu'l-âmme li kusûri's-sekâfe, 2004), 52.

[5] Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. Hemedânî İbn Fakîh, *Kitabu'l-büldân*, thk. Yûsuf el-Hâdî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 176; Şihâbuddin Ebû Abdullah Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sadr, 1995), 2/134.

[6] Abdülhakim el-Ka'bî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye ve diyâruha'l-arabiyye* (Dımaşk: Dâru's-sahafât, 2009), 29; Nuray Arabacı, *III. Yüzyılın İkinci Yarısından İlk İslam Fetihlerine Kadar el-Cezîre Bölgesi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 3.

[7] Çevik, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, 1.

[8] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsim fî ma'rifeti ekâlim* (Beyrut: Dâru Sadr, 1991), 136; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, 2/134.

[9] İzzüddin Muhammed b. Ali İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra fî zikri umerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîre*, thk. Yahyâ Abbâre (Dımaşk: Vizâretü's-Sekâfiyyeti's-Suriye, 1991), 3/4; Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr fî memâliki'l-emsâr* (Abu Dabi: Mecmeu's-Sekâfî, 1423/2002), 5/168.

[10] el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 15.

[11] Abdulbaki Bozkurt, *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 7.

Hit ve Enbâr'a kadar ilerler. Enbâr, bölge sınırlarına dâhil olmayıp Enbâr'ın kuzeyinde Cezîre sınırları sona erer. Bu kısım Cezîre'nin batı ve güney batı sınırını oluşturur. Sınır buradan kuzey doğuya dönerek Tikrît'e varır. Bölgenin doğu sınırı ise Tikrît'ten başlayarak kuzeye doğru Hadise, Musul, Cizre, Hasankeyf, Batman (Tepe Horbus) ve Diyarbakır'a kadar uzanır.[12] Bu kısım da bölgenin doğu sınırını oluşturur. Dicle nehri, Kuzey doğuda Diyarbakır'dan Meyyâfârikîn (Silvan), Tercil (Hazro), Atak (Lice) ve Hani (Hâni) ilçelerinden sonra Palu önünden geçerek Murat nehrine ulaşır. Cezîre'nin kuzey ve kuzey doğu sınırlarını da oluşturan bu hat ile bölge sınırları bir hilal şeklinde çevrilmiş olur.[13]

Bu sınırlar, Cezîre bölgesinin en geniş sınırlarını oluşturmaktadır. Makdisî (ö. 390/1000?), Abbâsî dönemindeki idarî yapılanmayı dikkate alarak bölge sınırları içerisinde Tikrît ve Musul'u da zikretmiştir.[14] İslam Fetihleri sırasında bölge sınırları ile Tikrît'ten Diyarbakır'a kadar olan kısım kastedilirken, Eyyûbiler döneminde güneyden Musul şehri yönetim açısından Cezîre'den ayrılarak Irak bölgesine dâhil edilmiş ve Cezîre ismi ile daha dar bir bölge kastedilmiştir.[15] Bölgeyi günümüz sınırları ile genel anlamda şu şekilde ifade etmek mümkündür. el-Cezîre'nin doğusunda Doğu Anadolu, batısında Suriye, güneyinde Irak, kuzeyinde ise Anadolu yer alır. Verilen coğrafî bilgilerden anlaşılacağı gibi, adı geçen bölge günümüzde Türkiye, Suriye ve Irak üçgeni arasında bulunmaktadır.[16]

1.2. CEZÎRE BÖLGESİNİN YERLEŞİM YERLERİ

Cezîre bölgesi, buraya yerleşen Arap kabilelerine nisbetle farklı bölgelere ayrılmıştır. İstahrî (ö. 346/957) ve İbn Havkal (ö. 367/977?) gibi ilk dönem İslam coğrafyacıları, bu bölgeyi Diyârımudar ve Diyârırebîa olarak iki kısımda

[12] el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 52; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, 2/134; Ebü'l-Kâsım Muhammed İbn Havkal, *Sûretü'l-arz* (Beyrut: Dâru Sadr, 1938), 1/208-209; Abdulgani Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi* (Elazığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2004), 1.

[13] el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 52; İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 1/208-209; Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, 1.

[14] el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsim*, 138; Mustafa Demirci, "Abbâsîler Devrinde Yukarı Mezopotamya'nın (Cezîre) Sosyal Tarihi: VIII. Yüzyılda Cezîre'de Köylü Hareketleri", *Makalelerle Mardin*, ed. İbrahim Coşar (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, 2007), 244.

[15] Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, 1.

[16] Ramazan Şeşen, "Cezîre", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/509; Mevlüt Koyuncu, "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci", *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, 10/1 (2008), 132.

incelemişlerdir. Bölgenin sınırlarını Fırat ve Dicle nehirlerini esas alarak belirten İstahrî ve İbn Havkal, bu iki nehrin geçtiği noktalardan hareketle bölgeyi tanımlayıp Fırat nehrinin doğusunda Dicle'nin ise batısında kalan yerleri Cezîre bölgesinden saymışlardır.[17]

Yâkut el-Hamevî (ö. 626/1229) ve daha sonraki coğrafyacılar ise bölgeyi Diyârımudar, Diyârırebîa ve Diyârıbekir olmak üzere üç kısma ayırmışlardır. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân* isimli eserinde Cezîre bölgesinin ana yerleşim yerlerini herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutmadan Harran, Ruhâ (Şanlıurfa), Rakka, Re'sül'ayn (Ceylanpınar[18]), Nusaybin, Habur, Sincar, Mardin, Âmid (Diyarbakır), Meyyâfârikîn (Silvan[19]) ve Mevsıl (Musul) olarak zikretmiştir.[20]

Merkezi Harran olan Diyârımudar kısmında Ruhâ (Şanlıurfa), Harran, Rakka, Sümeysat (Samsat), Re'sül'ayn, Serûc (Suruç) gibi yerleşim yerleri bulunmaktadır. Diyârırebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar, Dara ve Cezîretü İbn Ömer (Cizre) yer alırken Diyârıbekir'de ise Meyyâfârikîn başta olmak üzere Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikîn (Silvan) ve Hasankeyf gibi şehirler yer alır.[21]

Bölgenin kontrolünü sağlamak, idarî işlemleri sorunsuz şekilde yürütmek, vergileri kolayca toplamak gibi amaçlarla bu coğrafyanın idarî taksimi farklı olmuştur. O nedenle dönemlere ve coğrafyacıların taksimatına göre bölge sınırları ve yerleşim yerleri farklılık arz etmiştir. Örneğin ilk dönem coğrafyacıları, yukarıda da değinildiği gibi Cezîre bölgesini Diyârımudar ve Diyârırebia olmak üzere iki kısımda ele almışlardır. [22] el-Hemedânî (ö. 360/971?) gibi bazı coğrafyacılar Re'sül'ayn'ı Diyârımudar bölgesi içinde zikrederken[23] bazı coğrafyacılar ise Diyârırebîa sınırlarına

[17] el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 52; İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 1/208-209.
[18] Bu yerleşim yeri günümüzde bir kısmı aynı isimle Suriye toprakları içinde, diğer bir kısmı ise Ceylanpınar ismiyle Türkiye sınırları içinde yer almaktadır.
[19] Mustafa Alican, "Meyyâfârikîn İsmi Üzerine Bir Soruşturma", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27/1 (Temmuz 2012), 1-21.
[20] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, 2/134.
[21] İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/4, 5; Cuma Karan, "Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhatı", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018), 502.
[22] el-İstahrî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, 71-72.
[23] Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Ahmed b. Ya'kûb b. Yûsuf el-Hemedânî, *Sıfatu Cezîretü'l-Arab* (Leiden: Matbaatü Beril, 1884), 133.

dahil etmişlerdir. [24] Bölgenin kuzey kesiminde kalan yerleşim yerlerinden Meyyâfârikîn, Erzen gibi bazı yerleşim yerlerini, bir kısım coğrafyacılar Ermeniyye vilayeti içinde zikretmişlerdir. Aynı şekilde güneyde kalan Enbâr, Tikrît, Musul gibi şehirler bazen Irak, bazen de Cezîre bölgesi içinde ele alınmıştır.[25] İbn Şeddâd (ö. 684/1285), kitabında Musul şehrine yer verse de bu şehri Cezîre bölgesinden saymamıştır. [26] Görüldüğü üzere bölgenin sınırları konusunda farklı anlayışlar mevcuttur. Ancak yapılan taksimatlarda temel alınan ölçü genellikle Fırat ve Dicle nehirleri olmuştur.

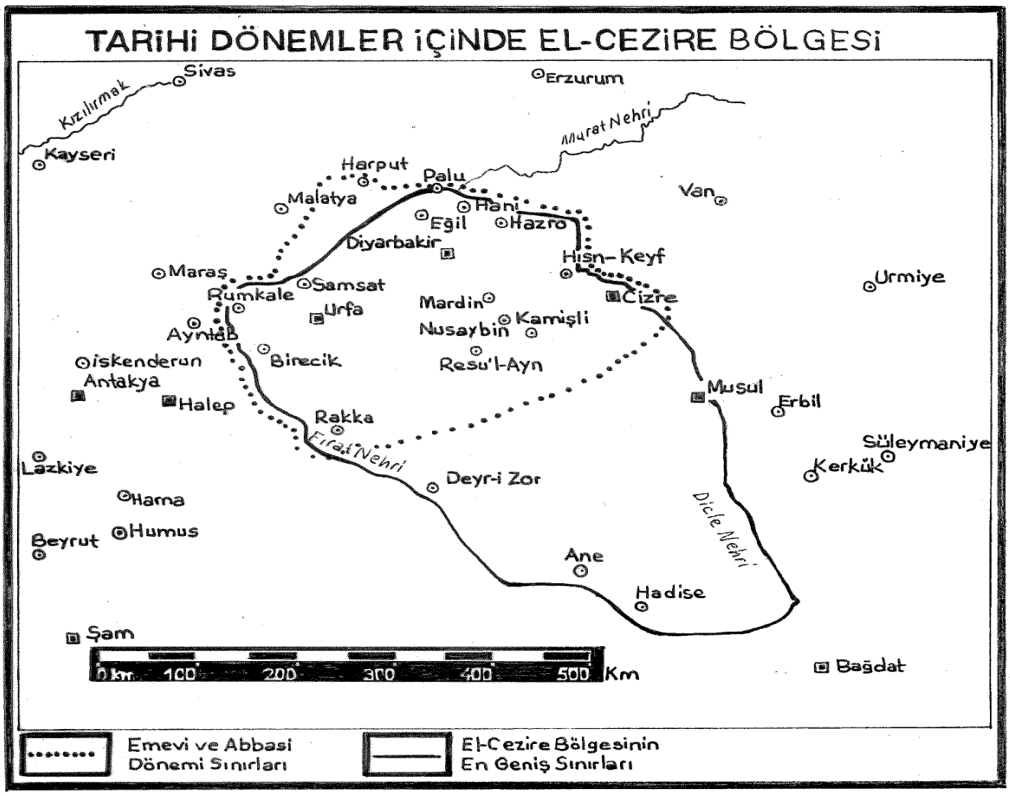

Harita-1: Cezîre Bölgesi Haritası

[24] Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdullah İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrut: Dâru Sadr, 1889), 95; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/5; Hasan b. Ahmed el-Mühellebî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik* (Dâru't-tekvîn, 2006), 111.

[25] Çevik, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, 48, 50.

[26] İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/4.

Harita-2 [27]

1.3. BÖLGENİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Cezîre bölgesi, bölgeyi çevreleyen Fırat ve Dicle gibi önemli nehirleri barındırmakla beraber bu nehirlere dökülen Habur, Çağçağ ve Anyar çayı gibi çaylar da bu bölgenin sınırlarında yer almaktadır. Su kaynaklarının zengin olması, bölgenin bir tarım merkezi olmasını sağlamıştır. Bu nehir ve çaylardan tarım arazilerinin sulanabilmesi sebebiyle bölge, zengin ürün çeşitliliğine sahip olmuştur.[28] Fırat ve Dicle nehirlerinin kaynakları birbirine yakın olduğu halde Fırat batıya, Dicle doğuya doğru akmaktadır. Her iki nehir de kendi yataklarında aktıktan sonra güneye doğru yönelip (Şattü'l-Arab adıyla) tek nehir halinde Basra Körfezi'ne dökülür.[29]

Bölgenin güney kesimi düz bir ova görünümündedir. Bölgenin kuzeyinde ise Toros sıra dağları bulunur. Yükseltisi yaklaşık dört bin metreyi bulan bu dağlar, Cezîre bölgesine hâkim bir konumdadır. Bölgenin kuzey kesiminde bu dağların etekleri

[27] Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, 133.
[28] Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, XIX.
[29] Taner Yıldırım - Ahmet Altungök, "Nil, Fırat ve Dicle Suyollarının Ortaçağ Dünyası Açısından Önemi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/1 (2015), 325.

sayılabilecek bir yükseltide dağlık araziler de yer almaktadır. Âmid ile Fırat nehri arasında sönmüş bir yanardağ olan Karacadağ, Mardin ile Cezîretü İbn Ömer[30] (Cizre) arasındaki Tûrabdîn, Habur ve Belih çayları arasındaki Cebel Abdülazîz, Dicle ve Habur arasındaki Sincar Dağı, Musul'un güneyinde yer alan Cebelimekhûl, Cezîretü İbn Ömer'deki Cûdi Dağı gibi dağlar bölgede yer alan önemli yükseltilerdendir.[31]

Bölge, su kaynakları açısından oldukça zengindir. Su kaynaklarının bölgede yerleşimin oluşmasına ve medeniyetin gelişmesine önemli katkısı olmuştur. Yerleşim yerleri su kaynaklarının çevresinde kurulmuş, ziraat alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Fırat ve Dicle nehirleri başta olmak üzere bölgede bulunan Habur, Belih, Çağçağ, Sarsar, Hirmas gibi çaylar ve Ceylanpıpar (Re'sül'ayn) civarında yer alan pınarlar ile bölgenin su ihtiyacı karşılanmıştır. Kış aylarında yağan karın bahar mevsiminde erimesi sonucu ortaya çıkan su, bu nehirleri besleyen önemli bir kaynak olmuştur.[32]

Denizden uzak olması sebebiyle bölgede genel itibariyle karasal iklim hâkimdir. Kış ayları yağmurlu ve soğuk geçerken yaz ayları kuru sıcak şeklinde geçmektedir. Yaz mevsiminin çok sıcak olması ve havanın kuru olması, hissedilen sıcaklığın artmasına neden olmaktadır. Kış aylarında bölgenin engin yerlerine nazaran yüksek kesimlerinde daha fazla kar ve yağmur yağmaktadır.

1.4. CEZÎRE BÖLGESİNDE EKONOMİK HAYAT

Fırat ve Dicle nehirlerinin akış yönü, kuzeyden güneye doğru bir hilali andırdığı ve bu iki nehrin çevresindeki tarım arazilerinde verimli ürünler elde edildiği için bu bölge "Verimli/Bereketli Hilal" (Münbit Hilal) olarak nitelendirilmiştir.[33] Bu sebeple bölge halkı daha çok tarımla iştigal etmiş, ticaret ve sanayi ise tarım ürünlerine bağlı olarak gelişmiştir. Bölgede yaz ve kış mevsimlerinde farklı tarım ürünleri

[30] Bu yerleşim yeri; büyük bir kısmının Dicle nehri ile çevrili olması, kara ile olan bağlantısının da su kanalı açılarak koparılması sebebiyle "Cezîre"; Musullu Abdülazîz b. Ömer veya h. 3. asırda Hasan b. Ömer et-Tağlibî tarafından kurulması sebebiyle ise "Cezîretü İbn Ömer" ismiyle anılmıştır. Bkz. Süheyl Sâbân, "Tarih ve Medeniyet Bağlamında Cizre", çev. Hüseyin Güneş, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Haziran 2013), 154-155.

[31] Bulduk, *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*, XIX; Çevik, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, 51.

[32] Şeşen, "Cezîre", 7/509; Hüseyin Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyyeti'l-'ulyâ fî Türkiye* (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2019), 37-38.

[33] Arabacı, *III. Yüzyılın İkinci Yarısından İlk İslam Fetihlerine Kadar el-Cezîre Bölgesi*, 211.

yetişmektedir. Abbâsîler döneminde Cezîre'nin ve civardaki bölgelerin buğday ve sebze ihtiyacının önemli bir kısmi Cezîre bölgesinden karşılanmıştır.[34]

Bölgedeki yerleşim yerlerinden Mardin ve Nusaybin'in en önemli gelir kaynağı hayvancılık ve tarım olmuştur. Buğday, arpa, üzüm ve sumak, bölgede üretilen başlıca tarım ürünlerindendir. Kuru meyve üretimi de burası için önemli bir gelir kaynağıydı. Hayvan çiftliklerinin olduğu bu yerleşim yerlerinde hayvansal ürünlerin üretim ve ticareti yapılmaktaydı. Hicrî dördüncü asırda meyve bahçelerinin azalmasıyla bunların yerine buğday, arpa, pirinç, pamuk ve susam gibi ürünler daha fazla ekilmeye başlanmıştır. Mardin'de cam üretilerek Cezîre'nin diğer yerleşim yerlerine ve çevre bölgelere ihracatı yapılmaktaydı.[35]

Yüzden fazla dükkânın yer aldığı çarşılarıyla bilinen Musul'da ticaret oldukça canlıydı. Metal çubuklar, bıçak, ok, zincir gibi sanayi ürünleri şehirde üretilmekteydi. Dayanıklı gıda maddesi olarak Musul'da et kurutulmaktaydı. Bal, yağ, peynir ve balık gibi hayvansal ürünler bölge ekonomisinin bir parçasıydı. Musul şehrinde buğday arpa, sumak, nar tohumu, hurma gibi tarım ürünleri yetişmekteydi. Hububatı öğütmek için su değirmenlerinden istifade edilmekteydi. Hamdânîlerin bölgeye hükmetmesiyle buranın tarımı gelişmiş, bağlar-bahçeler dikilmiş, sebze meyve üretimi artmış, fakat Hamdânîlerin talep ettikleri ağır vergiler karşısında bölge halkı zorlanmış, ekonomik olarak zayıflamıştır.[36]

Sincar dağının eteğinde bulunan Sincar'da ve Cezîretü İbn Ömer'de (Cizre) ceviz, fındık, badem, kuru üzüm, incir, şeker kamışı, sumak, nar tohumu, badem, turunç, zeytin, hurma gibi ürünler yetişmekteydi. Bölge halkı hayvancılık ve ayakkabı imalatıyla uğraşırdı. Cizre, kendi döneminde tam bir ticaret merkezi konumundaydı. Ürettiği tarım ürünlerinin yanı sıra bal, yağ, peynir gibi ürünleri Dicle nehrinden tekneler/sallar vasıtasıyla Musul ve civarlarına ihraç ederlerdi.[37]

Kadim bir şehir olan Rakka'da çarşılar, bağlar, bahçeler bulunmaktaydı. Üzüm, dut, zeytin gibi tarım ürünlerinin yanı sıra sabun ve divit bölgede üretilmekteydi.

---

[34] Demirci, "Abbâsîler Devrinde Yukarı Mezopotamya'nın (Cezîre) Sosyal Tarihi: VIII. Yüzyılda Cezîre'de Köylü Hareketleri", 244.
[35] İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 211, 214; el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsim*, 145.
[36] İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 214, 219; el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsim*, 145.
[37] İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 220-225; el-Makdisî, *Ahsenu't-tekâsim*, 145-146.

Sâbiîlerin şehri olarak bilinen Harran'da ise pamuk üretimi ön plandaydı. Su kaynakları çok kısıtlı olduğu için yağmur suyu ile tarım yapılırdı. Ayrıca bölge halkı tatlı, küp ve terazi yapımıyla bilinmekteydi.[38]

Çin'den Avrupa'ya uzanan İpek yolunun bölgeden geçmesi ve ticaret yollarının kavşak noktasında olması sebebiyle Cezîre bölgesinde ticaret gelişmişti. Tarımdan sonra bölge halkının gelir kaynaklarını oluşturan en önemli unsur ticaretti.[39] Âmid'de üretilen süslü elbiseler, havlular, yünlü atkılar gibi ürünler çevre bölgelerde pazarlanıyordu.[40] Cezîre'de üretilen buğday, arpa, yaş ve kuru meyveler, bal, gül suyu, balık, sabun, kömür, kalem, tekstil ürünleri, bakır ve cam kaplar gibi ticaret malları Şam, Irak, Ermeniyye ve civar merkezlere ihraç ediliyordu.[41]

Sanayide ham madde olabilecek pamuk gibi tarım ürünlerinin yetiştirilmesi, giyim sektörünü geliştirmiştir. Bölge, dokumacılıkta söz sahibi olmuş, Musul, Âmid gibi merkezlerde dokuma atölyeleri kurulmuştur. İpek, yünlü elbiseler, yatak örtüleri, tüller, havlular gibi ürünlerin üretimi bu bölgede yapılmıştır.[42] Keçi kılından yapılan çadırların ve binek hayvanları için gerekli edevatın üretimi Musul'da yapılmakta ve bu ürünlerin satıldığı bir pazar yeri bulunmaktaydı.[43]

1.5. İSLAMİYET'TEN ÖNCE CEZÎRE BÖLGESİ

Cezîre bölgesi, insanlık tarihi boyunca farklı milletlerin yaşadığı, pek çok medeniyetin şekillendiği coğrafya olmuştur. Tarihin en kadim medeniyetlerine ev sahipliği yapması hasebiyle tarih boyunca çok sayıda peygamber, bu bölgede yaşamış veya tebliğ faaliyetlerinde bulunmak için bu bölgeye uğramıştır. Hz. Nûh, Hz. Şu'ayb, Hz. İbrâhîm, Hz. Eyyûb, Hz. Ya'kûb, Hz. Lût gibi peygamberler bu bölge ile ilişkilendirilmiş ve bölgede bu peygamberlerin kabirleri veya makamlarının varlığı kabul edilmiştir.[44]

---

[38] İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 225-226.
[39] Abd Muhammed es-Süvâdî, *el-Ahvâlü'l-ictimâiyye ve'l-iktisâdiyye fî bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye* (Bağdat: Dâru'ş-Şuûn es-Sekâfe el-Âmme, 1989), 302.
[40] Arabacı, *III. Yüzyılın İkinci Yarısından İlk İslam Fetihlerine Kadar el-Cezîre Bölgesi*, 214-217.
[41] Şîrîn Selîm Hamûdî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye münzü bidâyeti'l-asri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti hilâfeti'l-Me'mûn* (Şam: Dımaşk Üniversitesi, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2008), 40.
[42] es-Süvâdî, *el-Ahvâlü'l-ictimâiyye ve'l-iktisâdiyye fî bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye*, 272-277.
[43] Arabacı, *III. Yüzyılın İkinci Yarısından İlk İslam Fetihlerine Kadar el-Cezîre Bölgesi*, 221-222.
[44] Şeşen, "Cezîre", 7/509; Hüseyin Güneş, "Cezîre Bölgesinde Yaşadığına İnanılan Peygamberler", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2015), 28.

Bölgedeki ilk medeni topluluğun,[45] arkeolojik çalışmalar sonucunda Milattan önce 3000'li yıllarda yaşayan Hurriler olduğu söylenmektedir. Milattan önce 2300'lü yıllarda Akadlar, bölgede kısa süreli hüküm sürmüşlerdir. Milattan önce 16. yüzyılda Hurrilerin akrabaları olan Mitanniler bölgeye hâkim olmuştur. Hititlerin zayıflaması ve Asurluların tamamen Mitannileri ortadan kaldırmasıyla bölge milattan önce 1260'lı yıllarda Asurluların egemenliğine girmiştir. Asurlular ve Hititler arasında birkaç defa el değiştiren Cezîre bölgesi, milattan önce 8. yüzyılda Urartuların hâkimiyetine girmiştir. Daha sonra sırasıyla İskitler (m.ö. 653-625), Medler (m.ö. 625-550) ve Persler'in (m.ö. 550-331) egemenliğine girmiştir. Milattan önce 331 yılında Büyük İskender'in eline geçen bölge, İskender'in ölümüyle Selefkosların idaresine geçmiştir. Milattan önce 140'ta Partların eline geçen bölgede, m.ö. 85-69 yılları arasında Armenia Kralı Büyük Tigran hâkimiyet kurmuştur. Roma İmparatorluğunun Tigran'ı mağlup etmesiyle beraber yaklaşık iki asır boyunca bölgedeki hâkimiyet, Partlar ve Romalılar arasında değişmiştir. Milattan sonra 3. Asırda Partların yıkılması ile yerine kurulan Sâsâni Devleti ve Roma'nın doğu-batı şeklinde ayrılıp Bizans İmparatorluğunun ortaya çıkmasıyla birlikte bölgedeki mücadele, Roma-Part mücadelesinden Bizans-Sâsânî mücadelesine evrilmiştir. Bu iki devletin bölgedeki hâkimiyet mücadelesi İslam fetihlerinin başlamasına kadar sürmüştür.[46]

Bizans ve Sâsânî, kendi aralarındaki mücadelelerde Arapları kullanabilmek için birer tampon Arap devletinin kurulmasına göz yummuşlardır. Bizans-Sâsânî mücadelesinde Irak'taki Lahmîler Devleti Sâsânîlere, Suriye'deki Gassânîler Devleti ise Bizans'a tabi olmuştur.[47] Kur'ân'da bahsi geçen bu iki devlet arasındaki mücadelede (Rûm Sûresi, 30/2-5) önce Sâsânîler yedinci yüzyılın başlarında Bizans'ın güney doğu sınırı olan Cezîre bölgesine akınlar düzenleyip yaklaşık 20 yıllık bir hâkimiyet kazanmışlar. Ancak daha sonra Bizans Devleti bu baskıyı kırarak bölgede

[45] Son dönemde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen verilere göre milattan 10 bin yıl önce yapıldığı düşünülen Göbeklitepe Tapınağı, bölgede farklı toplulukların çok önceden yaşadığını göstermektedir. Bkz. "Göbeklitepe", *Vikipedi* (19 Ocak 2020).

[46] Çevik, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, 2-13; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 8; Ahmet Aslan, *Urfa-Harran (Diyâr-ı Mudar) Bölgesinin Tarihi (Hz. İbrâhîm'den Büyük Selçuklu Devletinin Sonuna Kadar)* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2015), 23-85.

[47] Şeşen, *Harran Tarihi*, 8; İhsan Arslan, "Hulefa-i Raşidin Döneminde Iyaz b. Ğanm", *İSTEM* 19 (2012), 104.

Sâsânîleri mağlup etmiştir.[48] Bu olayların cereyan ettiği zaman dilimi, her iki devletin de zayıfladığı ve İslam Devletinin doğup fetihlerle genişlediği döneme denk gelmektedir.

Cezîre'ye İslâm öncesi dönemden itibaren genelde Kuzey Arabistan kökenli Adnânî soyuna mensup Mudar ve Rebî'a kabileleri gelip yerleşmişlerdir.[49] Rebî'a'nın güçlü kollarından Tağlib kabilesi İslâm öncesi dönemden itibaren Fırat ve Dicle arasını yurt edinmiştir. Dicle'nin doğusuna ise yine Rebî'a soyundan gelen Bekir b. Vâil hâkim olmuş, Rebî'a'nın diğer bir kolu Nemr b. Kâsıt da bölgenin diğer önemli merkezi Re'sül'ayn'a yerleşmiştir.[50] Cezîre'de Mudar ve Rebî'alılar'dan meydana gelen Adnânîler, kendilerinden önce bölgede bulunan Yemen asıllı Arap kabilelerine nazaran daha güçlü bir konumda olmuşlardır. Bu sebeple bölge, Adnânî soyuna mensup Arap kabilelerinin isimlerine nispetle Diyârımudar, Diyârırebîa ve Diyârıbekir olarak isimlendirilmiştir.[51]

1.6. CEZÎRE BÖLGESİNDE ETNİK YAPILAR VE DİNİ İNANIŞLAR

Cezîre'ye İslâm öncesi dönemden itibaren genelde Kuzey Arabistan kökenli Adnânî soyundan gelen Arap kabileler yerleşmişlerdir. Bölge; bu kabilelere nisbetle Diyârımudar, Diyârıbekir ve Diyârırebia olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Mudar kabilesi bölgenin batısına, Rebîa kabilesi doğusuna, Bekr kabilesi ise kuzeyine yerleşmiştir.[52]

Rebîa kabilesinin güçlü kollarından olan Beni Tağlib, bölgeye gelen ilk Arap topluluğu olup çoğunluğu Hıristiyan dinine mensuptu. Diğer kabileler ise fetih hareketleriyle birlikte bölgede yoğunlaşmışlardır. İslam döneminde bölgenin

---

[48] Aşkın Yükselen, *Cezîre (Yukarı Mezopotamya)'nın Fethedilme Süreci* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 12-14.

[49] Arslan, "Hulefa-i Raşidin Döneminde Iyaz b. Ğanm", 104; Khalil Athamina, "Emevi Hilafeti Döneminde Arap İskanı", çev. Saim Yılmaz, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 212.

[50] Adem Apak, "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran", *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal (Konya: Şelale Matbaası, 2006), 30.

[51] Athamina, "Emevi Hilafeti Döneminde Arap İskanı", 212.

[52] el-Ka'bî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye ve diyâruha'l-arabiyye*, 56; Hamûdî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye münzü bidâyeti'l-asri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti hilâfeti'l-Me'mûn*, 41; Athamina, "Emevi Hilafeti Döneminde Arap İskanı", 212.

fethedilmesiyle birlikte Ruhâ, Rakka, Musul gibi büyük yerleşim yerlerinde ilim ve ibadet merkezi olarak kullanılan mescidler yaptırılmıştır.[53]

Araplar dışındaki bölge sakinlerinden biri Cerâmika'dır. Aramiler'in soyundan gelen Cerâmika, milâdî birinci yüzyılda Hıristiyanlığı benimsemişlerdir. Kendilerini diğer ırkdaşlarından ayırmak için Süryoye lakabını kullandıkları, buna nisbetle kendilerine Süryâni denildiği düşünülmektedir. Günümüzde de Süryâni olarak bilinen bu topluluk, Hıristiyanlıktaki teslis inancının aksine tek tanrı anlayışına sahiptirler.[54] Coğrafya olarak İslam fetih hareketleri başladığı esnada Bizans ve Sâsânî topraklarının kesiştiği noktada yani Musul, Nusaybin, Mardin, Sincar gibi yerlerde yaşamaktaydılar.[55] Bu etnik grup, günümüzde Cezîre bölgesi sınırları içindeki Mardin, Midyat gibi yerleşim yerlerinde kendi dilleri ve dinî yapısıyla varlığını sürdürmektedirler.[56] Süryaniliğin inanç merkezi olarak bilinen Deyrüzzafaran'ın Cezîre'nin önemli merkezlerinden biri olan Mardin'de yer alması, bu bölgeyi dinler tarihi ve kültürel zenginlik açısından önemli kılmaktadır.[57]

İslâmî fetihler olduğu esnada bölge sakinleri arasında Kürt nüfus da vardı. Bölgenin çeşitli yerleşim yerlerinde ikamet eden Kürt nüfus, Diyârırebia'nın Musul, Sincar, Cizre tarafında daha yoğunluktaydı.[58] Müslüman olan Kürtler, Irak ve Suriye bölgesindeki İslami fetihlerde önemli rol oynamışlardır.[59] Günümüzde Türkiye, Suriye ve Irak üçgeninde kalan Cezîre bölgesi nüfusunun önemli bir kısmı Kürtlerden oluşmaktadır.

Fetih hareketi başladığında bölgedeki bir diğer etnik yapı Ermenilerdi. Ermenilerin yaşadığı Ermeniyye vilayeti bölgenin kuzey doğusunda yer almaktadır. Cezîre bölgesinde ise özellikle Ermeniyye vilayetine yakın olan Diyârıbekir bölgesinde Ermeni nüfusu yaşamaktaydı. Bu nedenle ilk dönem İslam coğrafyacılarının bir kısmı, Cezîre bölgesini Diyârımudar ve Diyârırebia olarak ikiye

---

[53] Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 65-67; Hamûdî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye münzü bidâyeti'l-asri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti hilâfeti'l-Me'mûn*, 41-42.

[54] Mehmet Çelik, "Süryânîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/175-178.

[55] Hamûdî, *el-Cezîretü'l-Furâtiyye münzü bidâyeti'l-asri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti hilâfeti'l-Me'mûn*, 44-45.

[56] Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 81-82.

[57] Çelik, "Süryânîler", 38/177; Karan, "'el-Cezîre' Üzerine Bir Literatür Çalışması", 117.

[58] İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 2/370; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/7; Seyfettin Çetin, *Yâkût el-Hamevî'nin Mu'cemü'l-Büldân'ında Kürtler* (İstanbul: Nûbihar, 2014), 78-131.

[59] es-Süvâdî, *el-Ahvâlü'l-ictimâiyye ve'l-iktisâdiyye fî bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye*, 102.

ayırıp Diyârıbekir kısmını Ermeniyye vilayeti içinde mütalaa etmişlerdir. [60] Ermenilerin büyük bir kısmı, günümüzde Ermenistan Devletinde yaşamakta olup Hıristiyan dinine mensupturlar.

İslam fetihlerinden önce bölgenin büyük bir kısmı Hıristiyanlık ve Mecûsîlik inancını benimsemişlerdi. Bu iki dinî inanç dışında bölgede Musul, Cezîretü İbn Ömer, Nusaybin, Urfa, Meyyâfârikîn gibi şehir merkezlerinde bulunan azınlık Yahudi nüfusu da bölgede yaşamaktaydı.[61] Ayrıca ay, güneş, yıldız gibi gezegenlere inanan Şemsîler (Harrânîler); bölgenin Harran, Urfa, Diyarbakır gibi belli kesimlerinde ikamet ediyorlardı. Putperest olarak tanıtılan Şemsîler, bölgenin Müslümanlarca fethedilmesiyle birlikte Halife Me'mûn döneminde ehli kitap statüsü kazanmak için kendilerini Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilen Sâbiin (Bakara, 2/26) olarak tanıtmışlardır.[62] Mabetleri olan Sin Tapınağı'nın burada bulunması, bu bölgenin o dönemki dinî ve kültürel çeşitliliğini göstermektedir.[63]

Bölgede günümüzde varlığını sürdüren Ezidîlik veya Yezîdilik olarak bilinen dinî bir inanış, bölgenin fethedilmesinden sonra zuhur etmiştir. Emevî halifesi 1. Yezîd'e bağlılıkları ve ona beşer üstü vasıflar yüklemeleri sebebiyle kendilerine bu ismin verildiği düşünülmektedir. Hıristiyanlık, Yahudilik, Zerdüştlük, İslamiyet ve tasavvuftan önemli ölçüde etkilenen Yezîdiler, kendine has inanç tarzları ile dikkat çekmektedirler. İnanç merkezlerinde Tanrıyle birlikte onun yarattığı yedi melek ve bu melekleri idare eden Melek Tâvus yer almaktadır. Güneşin doğuş ve batışında güneşe doğru ayakta durup dualar okurlar. Yezîdilerde zekât, hac, oruç gibi ibadetler olmakla beraber miktar, mekân ve zaman olarak tamamen İslam'ın ibadet yapısından farklıdır. Daha çok Kürt nüfus arasında yaygın olan bu inanış, günümüzde Sincar başta olmak üzere bölgenin dağlık kesimlerinde varlığını sürdürmektedir.[64]

---

[60] Çevik, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, 48, 50.

[61] Ahmet Kütük, *Ortaçağda Nusaybin Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Durumu* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 106; Shinwar Abdulghafor Abdulmajid, *Abbasilerin İlk Asrında Cezîre'de İsyan Hareketleri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 15.

[62] Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/341-344.

[63] Şeşen, *Harran Tarihi*, 41-48; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bakkal, *Harran Okulu* (İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 29-48.

[64] Ahmet Taşğın, "Yezidiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/525-527.

Bölgede yaşayan etnik gruplardan Rum, Arami (Cerâmika), Arap ve Ermeni nüfusunun büyük çoğunluğu Hıristiyanlığı benimsemişti. Fars ve Kürtlerin bir kısmı Hıristiyan ve Putperest bir inanca sahip olsalar da büyük çoğunluğu Mecûsî inanç sistemine göre hayatlarını sürdürmekteydiler.[65]

Bölgenin Müslümanlarca fethedilmesiyle birlikte daha önce bölgede yaşayan Rebîa kabilesinin Tağlib kolu, zamanla İslamiyet'i benimsemesi ve bölgeye göç eden Müslüman Arap kabilelerin artması sonucu İslamiyet, bölgede en çok kabul gören dinî inanç haline gelmiştir. Farklı dinî inançlara sahip diğer etnik gruplardan İslamiyet'i benimseyenler olduğu gibi eski dinî inançlarını sürdüren gruplar da olmuştur.[66] Siyasi idarenin Müslümanların elinde oluşu, bölgede İslam kültürünün gelişmesine etki etmiştir.

1.7. CEZÎRE'NİN FETHİ

Fethinden önce Cezîre bölgesinin bir kısmı Bizans'ın, diğer bir kısmı ise Sâsânîlerin elindeydi. Suriye ve Irak toprakları arasında bir köprü vazifesi gören bu bölgenin fethi Müslümanlar açısından oldukça önemliydi. Çünkü bölgedeki Bizans ve Sâsânî mevcudiyeti, Müslümanlar için tehlike arz ediyor ve Müslüman Arapların kuzeye doğru ilerlemelerini engelliyordu.[67] Bu tehlikeli durum, Cezîre bölgesinin fethedilmesini gerekli kılmıştı. Bunun yanı sıra Suriye ile Irak arasındaki haberleşmenin kolay bir şekilde yapılabilmesi ve bu bölgede fethedilen toprakların kontrol altında tutulabilmesi ancak Cezîre bölgesinin İslam topraklarına dâhil edilmesi ile mümkündü.[68] Cezîre bölgesinin fethini gerekli kılan diğer bir sebep ise Cezîre halkının Bizans ile iş birliği yapması ve İslam ordularına saldırmaya Bizans'ı teşvik etmesiydi. Örneğin Humus'ta bulunan Ebû Ubeyde komutasındaki İslam ordularının Cezîre halkının desteklediği Bizanslılar tarafından kuşatılması, bu bölgenin fethini hızlandıran önemli bir faktör olmuştu.[69] Tüm bu sebeplerin ötesinde Müslümanların

[65] Hüseyin Güneş, "Tûr Abdîn Bölgesinin İslamlaşma Süreci", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2012), 86.
[66] Bozkurt, *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması*, 64-65.
[67] Mehmet Akbaş, *Cezîre Bölgesi Fatihi İyâz b. Ganm* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011), 86.
[68] Koyuncu, "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci", 134.
[69] Ebü'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Abdusselâm et-Tedmîrî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997), 2/355; Arslan, "Hulefa-i Raşidin Döneminde Iyaz b. Ğanm", 113; Bozkurt, *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması*, 22.

ibadet ruhuyla İslam'ı farklı coğrafyalara ulaştırma arzusu, bölgenin fethini gerektiren başlıca sebep olmuştur.

Cezîre bölgesinin Irak ordusu ile Şam ordusunun hedef alanının ortasında bulunması sebebiyle, bölgeyi Irak ordusunun mu, yoksa Şam ordusunun mu fethettiği konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur.

İbn İshâk'tan (ö. 151/768) nakledilen rivayete göre Cezîre, hicrî 19 yılında fethedilmiştir. Bu rivayete göre Hz. Ömer, Irak ordusunun başındaki Sa'd b. Ebû Vakkâs'a bir mektup göndererek Şam ve Irak bölgelerinin Allah'ın lütfuyla fethedildiğini, yeni hedefin Cezîre bölgesi olduğunu bildirmiştir. Aynı mektupta "yanında bulunanlardan bir ordu hazırlayıp başlarına üç kişiden (Hâşim b. Utbe, Hâlid b. Urfuta ve İyâz b. Ganm) birini komutan olarak tayin etmesini ve Cezîre'ye göndermesini" emretmiştir. Bunun üzerine Sa'd b. Ebû Vakkâs, İyâz b. Ganm'ı komutan olarak görevlendirip Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Osmân b. Ebü'l-'Âs ve küçük yaştaki oğlu Ömer b. Sa'd'dan oluşan bir orduyu emrine vermiştir. İyâz b. Ganm, Cezîre'nin fethine Ruhâ ile başlamış, burayı cizye ödemeleri karşılığında sulh yoluyla fethettikten sonra Harran'a yönelmiştir. Buradaki halk da Ruhâlılarla yapılan sulh anlaşması şartlarını kabul ederek sulh yoluyla teslim olmuştur. Ebû Mûsâ el-Eş'arî Nusaybin'e, Ömer b. Sa'd ise Re'sül'ayn'e yönelmiş ve buralar fethedilmiştir. Dârâ ise Sa'd b. Ebû Vakkâs tarafından fethedilmiştir.[70] Bu rivayetteki bilgilerden Cezîre'yi Irak'taki orduların fethettiği sonucu çıkmaktadır.

Bölgenin fethinin nasıl başladığı ile ilgili diğer bir rivayet, Seyf b. Ömer (ö. 180/796) tarafından aktarılmıştır. Bu rivayete göre, el-Cezîre Irak'tan gelen askerî birlikler tarafından hicrî 17 (m. 637) tarihinde fethedilmiştir. Şöyle ki; Hz. Ömer'in hilafeti döneminde hicretin on yedinci yılında Bizanslılar, Humus'ta bulunan Ebû Ubeyde komutasındaki İslam ordusunu muhasaraya almışlardı. Ebû Ubeyde, kuşatmadan kurtulmak amacıyla Hâlid b. Velîd'den yardım istemiş ve olanları bir mektupla Hz. Ömer'e bildirmişti. Hz. Ömer, olanlardan haberdar olunca, Bizanslıları kışkırtarak onlara yardım etme vaadinde bulanan Cezîrelilerin kuşatmada etkili olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, Irak ordusu komutanı Sa'd b. Ebû

[70] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Târîhu Taberî* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 4/52-53; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/357.

Vakkâs'a mektup yazarak Ka'ka b. Amr komutasında dört bin kişilik süvari birliğini Humus'ta kuşatma altında olan Ebû Ubeyde'ye destek amacıyla göndermesini emremişti. O, aynı mektupta hem bu kuşatmayı kaldırmak hem de Cezîre halkının Bizans'a yardımını engellemek amacıyla Süheyl b. 'Adî'nin Rakka'ya, Abdullah b. Abdullah b. İtbân'ın Nusaybin, Harran ve Ruhâ'ya, Velîd b. 'Ukbe'nin ise Cezîre'de yaşayan Rebî' ve Tenuh Arapları üzerine gönderilmesini istemiştir. İyâz b. Ganm da bu bölgedeki genel komutan olarak Cezîre'ye görevlendirilmişti. İyâz b. Ganm'ın genel komutasındaki İslam orduları Rakka ve Nusaybin gibi önemli şehirleri cizye vermeleri karşılığında sulh yoluyla hâkimiyeti altına almış, ardından Harran üzerine yürüyerek onlarla da benzer bir sulh anlaşması yapmıştır.[71]

Başka bir rivayete göre el-Cezîre'nin fethi Iraklı askeri birliklerce değil, Suriyeli birlikler tarafından gerçekleştirilmiştir. Hz. Ömer, Suriye ve Irak bölgesindeki İslam toplaklarının emniyetini sağlamak amacıyla Cezîre'nin fethedilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Şam bölgesinde bulunan Ebû Ubeyde, vefat etmeden önce yerine İyâz b. Ganm'ı tayin edip Cezîre'nin fethi için görevlendirdi. Ebû Ubeyde'nin vefat haberi Hz. Ömer'e gelince o, Şam bölgesine önce Yezîd b. Ebû Süfyân'ı, sonra da Muâviye'yi vali olarak tayin edip İyâz'ı Cezîre'nin fethedilmesiyle görevlendirdi.[72] İyâz, hicrî 18 yılında yaklaşık 5 bin askerle Cezîre'ye doğru ilerledi. İyâz'ın komutasındaki ordu Rakka'ya seriyyeler düzenleyip altı gün boyunca bölge halkını muhasaraya aldı. Zor durumda kalan Rakkalılar, can, mal ve şehirlerinin güvenliklerini sağlamaları karşılığında cizye ödemeleri şartıyla sulh anlaşması imzaladılar. İyâz, daha sonra Ruhâ'ya doğru ilerledi. İyâz komutasındaki İslam ordularıyla karşılaşıp yaşanan küçük çatışmalar sonucunda Ruhâlılar yenilgiye uğradılar ve barış istemek zorunda kaldılar. İyâz, Ruhâlıların canları, malları ve çocuklarına eman verip cizye vermeleri karşılığında sulh imzaladı. Buranın güvenliğini sağladıktan sonra Harrân'a yönelen İyâz, buranın daha önce oraya giden Safvân ve Habîb b. Mesleme tarafından kuşatıldığını gördü. Harrânlılar da Ruhâlıların kabul ettiği anlaşma şartlarını kabul ederek teslim oldular. Daha sonra Suruç, Menbic, Re'sül'ayn (Ceylanpınar), Âmid

[71] et-Taberî, *Târîhu Taberî*, 4/53-54; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/357-358; Mahmûd Şît b. Mustafâ b. Hattâb el-Mevsılî, *Kâdetu fethi'l-Irâk ve'l-Cezîre* (Kahire: Daru'l-Kahire, ts.), 428; Koyuncu, "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci", 135.

[72] Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân* (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988), 172.

(Diyarbakır), Meyyâfârikîn (Silvan), Nusaybin, Mardin, Musul gibi Cezîre'nin diğer yerleşim yerleri de çoğunlukla sulh yoluyla fethedildi. Bölgede sükûnet ve hâkimiyeti sağlayan İyâz b. Ganm, Humus'a dönerek 20/641 yılında vefat edinceye kadar burada kaldı.[73]

Yukarıda belirtilen farklı rivayetlerdeki ortak nokta, Cezîre'nin İyâz b. Ganm komutasında fethedilmesidir. Ebû Ubeyde ve onun yerine geçen İyâz'ın Şam bölgesinde olduğu ve Cezîre'ye buradan geçtiği düşünülürse fethe katılan orduların büyük çoğunluğunun Suriye tarafından gelen askerlerden oluştuğu, az bir kısmının ise Irak tarafından gelenlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Fethedilme tarihi konusunda rivayetlerde; hicrî 17 ve 19 yılları ön plana çıkmaktadır. Hicrî 17 yılında Irak'ta bulunan askeri birlikler tarafından Cezîre'nin güneyindeki yerleşim yerlerine akınlar başlamışsa da fetihler, Şam tarafından h. 18 yılında başlayıp h. 19 yılında sona ermiştir.[74]

Bölgenin fethi genel hatlarıyla ele alındığı için bu başlık altında bölgedeki yerleşim yerlerinin ayrı ayrı fethi ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmemiştir.[75]

1.8. HULEFÂ-İ RÂŞİDİN DÖNEMİNDE CEZÎRE

Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Irak ve Suriye topraklarının fethedilmesinin ardından İslam toprakları arasında kalan bu bölge, İslam Devleti için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenle bölgenin fethedilmesi Müslümanlar için önem arzetmiştir.

Hz. Ömer döneminde Şam'da bulunan Ebû Ubeyde b. Cerrâh, burdan ayrılmadan önce yerine İyâz b. Ganm'ı (ö. 20/641) bıraktı. Hz. Ömer de İyâz'ı Cezîre bölgesinin fethedilmesi için görevlendirdi. Hz. Ömer, büyük bir bölümü sulh yoluyla fethedilen Cezîre'ye İyâz b. Ganm'ı vali olarak tayin etti. İyâz, sorumluluğunda olan bölgelerden Diyârırebîa'nın idaresine Velîd b. 'Ukbe'yi, Diyârıbekir'in idaresine ise

---

[73] Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, 172-176; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/357-358.

[74] Yükselen, *Cezîre (Yukarı Mezopotamya)'nın Fethedilme Süreci*, 32-33; Hasan Koç, *Hz. Ömer Döneminde (634-644) el-Cezîre'nin Fethi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 31-33.

[75] Bölgenin fethedilme süreciyle ilgili daha detaylı bilgiler için bkz. Mahmûd Şît b. Mustafâ b. Hattâb el-Mevsılî, *Kâdetu fethi'l-Irâk ve'l-Cezîre*; Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*; İsrafil Balcı, "Cezîre Bölgesinin Fethi", *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, ed. Ahmet Önkal, Mehmet Ali Kapar (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 2/197-205; Ayrıca 2018 ve 2019 yıllarında yapılan iki farklı yüksek lisans tezi de bölgenin fethini konu edinmektedir. bkz. Yükselen, *Cezîre (Yukarı Mezopotamya)'nın Fethedilme Süreci*; Koç, *Hz. Ömer Döneminde (634-644) el-Cezîre'nin Fethi*.

Habîb b. Mesleme'yi görevlendirdi. Kendisi de sevk ve idare etmek üzere bölgenin merkezi konumunda olan Dıyârımudar'da kaldı. Vefat ettiği hicrî 20 yılına kadar İyâz bu görevi sürdürdü.[76] İyâz'ın vefatından sonra Hz. Ömer, önce Sa'îd b. Hizyem'i vali tayin etmiş fakat o, uzun süre bu görevi yapamadan vefat etmiştir. Daha sonra ise valilik için Umeyr b. Sa'd'ı görevlendirmiştir.[77]

Hz. Osmân'ın hilafeti döneminde Umeyr b. Sa'd, Cezîre bölgesini idare etmeye devam etmiştir. Umeyr hastalandıktan sonra Hz. Osmân, yeni bir atama yapmayıp Cezîre ve Şam bölgesini Muâviye'nin emrine vermiştir.[78] Şam genel valisi sıfatıyla Muâviye, yetki alanında bulunan Cezîre'nin idaresinde sırasıyla Abdurrahmân b. Hâlid, Habîb b. Mesleme el-Fihrî ve Dahhâk b. Kays el-Fihrî'ye görev vermiştir. Dahhâk, halife Hz. Osmân'ın şehit edildiği 35 (656) yılına kadar buradaki görevini sürdürmüştür.[79]

Hz. Osmân, Şam genel valisi Muâviye'ye bir talimat göndererek Bizans sınırından gelecek tehlikelere karşı güçlü Arap kabilelerinin sınır hattına yerleştirilmesini istemiştir. Ancak bu bölgelere yerleştirilecek kabilelerin yerli halkın yaşam alanlarını kısıtlamaması ve onları tedirgin etmemesi için özellikle köyden ve şehirlerden uzak yerlerde ikamet etmelerini istemiştir. Muâviye bu tavsiyeler doğrultusunda Temim kabilesini Diyârırebîa bölgesine, Mudar'ın kolları olan Kays, Esed ve bazı Kureyşî kabilelerini de Diyârımudar'ın çeşitli yerlerine yerleştirmiştir. Ayrıca köy ve şehirleri koruyacak askerler görevlendirmiştir.[80] Hz. Osmân bu çalışmaları, fethedilen yerlerin kalıcı bir şekilde İslam toprağı olarak kalmasını temin etmek ve bölge halkının güvenliğini sağlamak için yapmıştır.

Hz. Osmân'ın şehit edilmesinden sonra Cezîre bölgesi, halife olan Hz. Ali ile ona isyan eden Hz. Osmân'ın Şam valisi Muâviye'nin mücadele alanı olmuştur. Hz. Osmân'ın vefatından sonra Hz. Ali bu bölgeye Mâlik b. Hâris el-Eşter'i vali tayin ettiğinde bölgede daha önce Muâviye tarafından görevlendirilen Dahhâk b. Kays da

---

[76] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/357-358; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/10; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 132.
[77] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/358; Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, 178.
[78] Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, 178; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 133; Apak, "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran", 33.
[79] İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/11; Apak, "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran", 32; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 133.
[80] Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, 178; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 133.

vardı. Aynı bölgede farklı iki idarecinin bulunması bir yetki problemini doğurmuştur. Bunun bir sonucu olarak Dahhâk b. Kays ile Mâlik b. Hâris el-Eşter, Harran ve Rakka arasında yer alan Merc denilen bölgede karşı karşıya gelip savaştılar.[81] Sonuçta bölge Hz. Ali ve Muâviye'nin idareleri arasında bölündü. Musul, Nusaybin, Dârâ, Sincar, Âmid, Hît gibi merkezler Hz. Ali'nin valisi Mâlik b. el-Hâris el-Eşter'in; Harran, Rakka, Urfa, Karkısiye ise Muâviye'nin valisi Dahhâk b. Kasy'ın kontrolüne geçti. Iraklılar (Hz. Ali taraftarları) ile Şamlıların (Muâviye taraftarları) bölgedeki nüfuz mücadelesi kaçınılmaz olarak çatışmaya sebep olmuştur.[82]

Hz. Ali'nin halifeliği zamanında meydana gelen Sıffîn savaşı (38/669) Cezîre topraklarında gerçekleşmiştir. Bu savaşa katılan Cezîrelilerin büyük çoğunluğu Iraklılara karşı Muâviye'nin ordusunda savaşmışlardır. Hatta bu savaşta Kaysîlerin en önemli reislerinden olan Dahhâk b. Kays, Şam ordusunun merkez komutanı olarak görev yapmıştır.[83]

Muâviye, halife olduktan sonra Cezîre bölgesi tamamen Emevîlerin hâkimiyetine geçmiş, Muâviye'nin ölümüne kadar bu bölge Nu'mân b. Beşîr tarafından idare edilmiştir.[84]

1.9. EMEVÎLER DÖNEMİNDE CEZÎRE

Emevî Devletinin ilk yılları olan Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafeti döneminde Cezîre bölgesi, Humus'a bağlı olarak Nu'mân b. Beşîr tarafından yönetilmişti. Daha sonraki dönemlerde Musul da Cezîre'ye bağlanarak bölgeye müstakil valiler atanmıştır.[85]

Muâviye'nin vefatından sonra yerine geçen Yezîd b. Muâviye döneminde Cezîre bölgesi, Kınnesrin beldesi ile beraber Sa'îd b. Mâlik tarafından idare ediliyordu. Şam yönetimine karşı Mekke'de Abdullah b. Zübeyr, Hz. Hüseyin dâhil pek çok kişiden biat alarak halifeliğini ilan etti. Yezîd b. Muâviye'nin vefatından sonra İslam

---

[81] İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/11.

[82] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 134-135; Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 212.

[83] Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 212; Apak, "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran", 33.

[84] Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 216; Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 102-103.

[85] Bölgenin güney kesiminde kalan Musul, Hit, Anbar gibi yerleşim yerleri Hulefâ-i Râşidîn döneminde Kufe'ye bağlı olarak idare ediliyordu. Bkz: Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 216.

topraklarının büyük bir kısmı Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişti.[86] Bu dönemde Cezîre bölgesi, biri Abdullah b. Zübeyr, diğeri Emevîler olmak üzere iki farklı idare tarafından yönetiliyordu. Abdullah b. Zübeyr'in hâkim olduğu Musul ve çevresi Irak bölgesiyle birlikte kendisi tarafından idare ediliyordu. Karkisya çevresi Züfer b. Hâris'in sorumluluğundaydı. Diyârımudar tarafında kalan topraklar ise Emevîlerin nüfuzu altında olup Şam'a bağlı olarak yönetiliyordu. Yezîd'in vefatından sonra kısa süreli ortaya çıkan boşluktan yararlanan Mervân b. Hakem, Şamlıların ve kendisini destekleyen Kelb kabilesinin yardımıyla Abdullah b. Zübeyr tarafında yer alan Cezîreli aşiret Dahhâk b. Kays liderliğindeki Kaysîleri yenmiştir.[87]

Emevîlerin ilk dönemleri sayılabilecek bu devirde Cezîre bölgesi, zaman zaman iç karışıklıklara maruz kalmıştır. Bölgede ortaya çıkan Hârici ayaklanmaları ve bölgedeki Adnanîlere mensup Mudar kökenli Kayslılar ile Rebî'a'ya bağlı Tağlibliler arasındaki siyasî rekabet ve bölgeye hâkim olma mücadelesi, bu iç karışıklığın temel sebebi olarak sayılabilir. Bu iki önemli problem, Emevîler devrinde Cezîre'de çatışmalara sebep olmuştur. Ancak Mervân'ın vefatından sonra yerine geçen Abdülmelik b. Mervân, bölgeyi tamamen Emevîlerin hâkimiyeti altına aldıktan sonra bölgedeki çatışmalar büyük ölçüde son bulmuştur.[88] Abdülmelik b. Mervân zamanında Cezîre bölgesi başta müstakil olarak idare edilmiş, hicrî 83 yılından sonra Ermeniyye ve Azerbaycan vilayetleri de Cezîre valisine bağlanmıştır. Bu dönemde bölge büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Abdülmelik b. Mervân'ın vefatından sonra yerine geçen çocukları Velîd ve Süleymân dönemlerinde ise bu üç bölgeden Ermeniyye merkez olarak kalmış, Cezîre ve Azerbaycan ise merkeze atanan vali tarafından yönetilmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise müstakil bir idare merkezi olarak bölgeye valiler atanmıştır.[89]

Emevîler Devleti, valileri genellikle hanedân üyelerinden seçmek suretiyle Cezîre bölgesine önem verdiğini göstermiştir. Bölgeye atanan valiler arasında Muâviye'nin tayin ettiği Habîb b. Mesleme ve Abdurrahmân b. Hâlid'in yanı sıra, son Emevî halifesi II. Mervân'ın babası Muhammed, Mesleme b. Abdülmelik, Hişâm b.

---

[86] et-Taberî, *Târîhu Taberî*, 5/530.
[87] Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 217-218; İsmail Yiğit, "Emevîler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/91.
[88] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 138-144; Apak, "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran", 35.
[89] Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 217-218; Yiğit, "Emevîler", 11/91.

Abdülmelik ve son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed yer almaktadır. Bu güçlü valiler sayesinde Azerbaycan, Kafkasya, Doğu Anadolu ve Cezîre bölgesini içine alan coğrafya, bu dönemde merkeze en fazla vergi veren bir konuma gelmiştir.[90]

Cezîre bölgesinin kuzey kesimi, Emevîler döneminde Bizans ve Ermeniyye bölgelerine karşı gaza yapacak ordular için merkezi bir üs olmuştur. Bu nedenle buralara pek çok Arap aşireti yerleştirilmiştir. Bu dönemde hem siyasî hem de askerî yönden bağımsız bir eyalet haline gelen Cezîre bölgesi, Emevî devletinin Suriye'den sonra en önemli eyaleti olmuştur. Cezîre bölgesi Velîd b. Abdülmelik, Süleymân b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz ve Hişâm b. Abdülmelik dönemlerinde daha da önem kazanmıştır. Bu dönemde Cezîre bölgesinde oluşturulan askeri kuvvetler, Anadolu ve Kafkas taraflarına büyük fetih hareketlerine girişmişlerdir.[91]

Halife seçilen III. Yezîd'in halife olmasını kabullenmeyerek ona isyan eden Emevîlerin Harran valisi II. Mervân, 126/744 tarihinde Emevî halifesi olmuştur. Daha önce de Cezîre bölgesinde yaşayan ve buralarda güçlü olan II. Mervân, Emevîlerin başkentini Şâm'dan Harran'a taşımıştır. Başkentin Harran'a taşınmasıyla Cezîre, bir bakımdan Emevîlerin merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Cezîre bölgesi, en parlak dönemini yaşamıştır.[92]

Emevîlerin son dönemlerinde, Emevîlerle Abbâsîler arasında siyasi çekişme artmıştır. 127/745 yılında Cezîre'de veba hastalığı yayılmaya başlamış, çoğu Cezîre'den olmak üzere toplam dört yüz bine yakın insan vebadan ölmüştür. Aynı dönemde ortaya çıkan Hârici isyanlarını bastırmakla uğraşan Emevîler, güçlerini kaybetmişlerdir. Son Emevî halifesi II. Mervân, 132/750'de öldürülmek suretiyle Abbâsilerle olan mücadelesini kaybetmiş ve Emevî Devleti yıkılmıştır.[93]

1.10. ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE CEZÎRE

Son Emevî halifesi Mervân b. Muhammed, Zap suyu mevkiinde karşılaştığı Abbâsîlere mağlup olarak önce Harran'a sonra da Mısır'a kadar kaçmak zorunda kalmış ve Nil nehri civarında Abbâsî kuvvetlerince öldürülmüştür. Harran'dan

[90] Mehmet Azimli, "Bir Emevi Başkenti Harran", *1. Uluslararası Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal (Konya: Şelale Matbaası, 2006), 45.
[91] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 146-148.
[92] Azimli, "Bir Emevi Başkenti Harran", 45; Ali, *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyye*, 219.
[93] Azimli, "Bir Emevi Başkenti Harran", 48; Bozkurt, *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması*, 68.

kaçarken Mervân'ın vekil olarak bıraktığı damadı ve yeğeni Ebân b. Yezîd b. Muhammed, Harran'a doğru ilerleyen Abbâsî kuvvetleri komutanı Abdullah b. Ali'yi şehir dışında karşılayarak ona biat etmiş, kendisi ve Harran halkı için eman istemiştir. Böylece başkent Harran düşerek Emevîler resmen yıkılmıştır.[94]

Bu dönemde Abbâsîlere karşı Kays ve Mudar kabilesinden isyanlar olmuş, ancak kısa sürede bu ayaklanmalar bastırılmıştır.[95] İlk Abbâsî halifesi Ebü'l-Abbas es-Seffâh 136/754 yılında vefat edince yerine Cezîre valisi olan kardeşi Ebû Ca'fer halife oldu. Ancak Zap mevkiinde Emevîleri mağlup ederek Emevîlerin yıkılışını hazırlayan Abdullah b. Ali, halifeliğin kendi hakkı olduğunu ve es-Seffâh tarafından kendisinin veliahd tayin edildiğini ileri sürerek ayaklanmıştır. Cezîre bölgesine gelen Abdullah b. Ali, çoğunluğu Kaysîlerden oluşan taraftarlarıyla Mûsâ b. Ka'b'ın vali olarak bulunduğu Harran'ı kuşatarak şehri teslim almıştır. Kaysîlerin desteğini alarak Irak'a yönelen Abdullah b. Ali'nin bu ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[96]

Hârûnürreşîd'in (ö. 193/809) vefatından sonra oğlu Emin (ö. 198/813) halife oldu. Emin'in kardeşlerini hiçe sayarak oğlu Mûsâ'yı veliahd ilan etmesi üzerine kardeşi Me'mûn (ö. 218/833), Emin'e karşı ayaklandı. Kardeşler arasındaki taht mücadelesi esnasında Cezîre bölgesindeki Kaysî aşiretler Abbâsîlere karşı isyan ettiler. Nasr b. Şebes ve Amr b. Abdülaziz es-Sülemî, bu karışıklıktan istifade ederek ayaklandı. Kaysî aşiretlerin ekseriyetinin desteğini alan Nasr ve Amr, bölgede uzun süren bir karışıklık ve anarşiye sebep oldular. Bu karışıklığı önlemede Abbâsîlerin Cezîre valisi Abdullah b. Tâhir, zaman zaman bölgedeki aşiret liderlerine hediyeler vererek onları yanına çekmeye çalışsa da Abbâsîlerin acem merkezli politikası sebebiyle bölgedeki arap aşiretler yine ayaklandılar. 194/810 yılında başlayan bu karışıklık, Nasr b. Şebes'in Abdullah b. Tâhir'e 210/825 yılında teslim olmasına kadar devam etmiştir.[97]

Hicrî 3. asırdan itibaren Abbâsî Devleti zayıflamaya başlamış, merkezden uzak olan yerleşim yerlerinde güçlenen bölge komutanları, halifenin otoritesini kabul etmekle birlikte bağımsız bir devlet gibi hareket etmeye başlamışlardır. Hutbeyi

[94] İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/17; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 179; Apak, "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran", 39.
[95] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 180-182.
[96] İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîra*, 3/19-20; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 182.
[97] et-Taberî, *Târîhu Taberî*, 8/598; Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 189-197.

Abbâsî halifesi adına okutup yıllık vergilerini veren bu emirliklerden biri, ismini Tağlib kabilesine mensup Hamdân b. Hamdûn'dan alan Hamdânîler (293/905-394/1004) emirliğidir. Hamdânîlerin en önemli kurucu unsuru konumunda olan Tağlib kabilesi, Şia'nın İsna Aşeriyye koluna mensuptu.[98] Hamdânîler zamanında Harran valiliği yapan Nümeyr kabilesine mensup Vessâb b. Sâbık en-Nümeyrî, Hamdânîlerin zayıflaması üzerine bağımsızlığını ilan edip Nümeyrîler (381/991-478/1086) emirliğini kurmuştur. Hamdânîler gibi Şia'ya mensup olan Nümeyrîler, özellikle Diyârımudar bölgesinde hâkim olmuşlardır. Nümeyrî liderler, 401/1010 yılında Mısır'daki Şii Fatimi Devletinin (297/909-567/1171) hâkimiyetini tanımışlardır.[99] Bu emirliklerin yanı sıra Diyârıbekir'de Mervânîler (373/983-477/1085), Musul'da Ukaylîler (380/990-489/1096) gibi yerli hânedanlar ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde Bizans yeniden yükseliş devrine girmiş, Urfa, Samsat gibi Cezîre'nin önemli merkezleri Bizanslılar'ın eline geçmiştir.[100]

1.11. CEZÎRE BÖLGESİNİN İSLAMLAŞMASI

İslam'ın fetih politikasının temelinde yeni insanlarla İslamı tanıştırma ve onlara daha onurlu bir yaşam sunma anlayışı yatmaktadır. Nitekim fethedilen yerlerde insanlara mevcut durumlarından daha fazla emniyet, barış, huzur, yardımlaşma, özgürlük gibi insani değerler sunulmuş; insanların canları ve mallarına eman verilmiş, dinlerini yaşamaları konusunda özgür bırakılmışlardır. Gördükleri insanca muameleden etkilenip bazı insanlar İslam dinini benimsemiş, İslamiyeti seçmeyenler de kendi dininin yaşandığı devletlerin topraklarına gitmek yerine İslam topraklarında yaşamayı tercih etmişlerdir.

Cezîre bölgesi fethedildiğinde bölge halkı, "çocuklarını kendi dinlerine döndürmemeleri, yeni ibadethane yapmamaları" gibi şartları kabul ederek sulh anlaşması yapmışlardı. Bu durum, İslam'ın genç nüfus arasında tanınıp benimsenmesine katkı sağlamıştır. Bölge halkına hoşgörülü davranılması, topraklarının ellerinden alınmayıp mülk sahiplerine bırakılması, divan defterine kaydedilip kendilerine fey arazilerinden pay verilmesi gibi hususlar karşısında etkilenen halk, İslamiyeti seçmekte tereddüt etmemiştir. Hıristiyan iken İslam'ı

[98] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 200.
[99] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 205-209.
[100] Şeşen, "Cezîre", 7/511.

seçenlerin tebliğ faaliyetleri de İslam'ın bölgede yayılmasını hızlandırmıştır.[101] Bölgedeki Arap nüfusun çoğunlukta olması ve soydaşları olan Müslüman Araplardan etkilenmeleri, İslam'ı seçmelerini kolaylaştıran bir sebep olmuştur.

Müslümanlar, dinlerini değiştirmeleri konusunda kimseye baskı yapmamış ve dinlerini yaşamalarına müsaade etmişlerdir. Bölgede yaşayan Hıristiyan Süryânî ve Nestûrîler, Bizans dönemine göre daha rahat bir ortamda yaşamışlardır. Fethinden sonra hâkimiyeti sağladığı halde bölge halkını toplu bir göçe zorlamaması, İslam fetih anlayışının toprak ve mal elde etmek amacıyla yapılmadığını göstermektedir. İslamın bu denli hoşgörülü olması bölge halkını etkilemiş, bireysel olarak İslam'ı benimseyenlerin sayısı zamanla artmıştır. Diyârırebia'da yaşayan Nestûrî Hıristiyanları ise bölge fethedildikten sonra toplu şekilde İslamiyeti benimsemişlerdir.[102]

Bölgedeki Arap kabilelerinden İyâz b. Nizar kabilesi, Müslümanlara cizye ödememek için Bizans'a kaçmış, durumdan haberdar olan Hz. Ömer; Bizans ile yürüttüğü diplomasi sonucu oradaki Arapların sınır dışı edilmesini sağlamıştır. Daha sonra bu Araplar, Hz. Ömer'in yanına gelerek kaçma sebeplerinin talep edilen haraç olduğunu, haraç ödemelerinin kendilerini tahkir ettiğini ve bunun yerine zekât adı altında iki kat vergi ödemek istediklerini belirttiler. Hz. Ömer, çocuklarını Hıristiyan yapmamaları şartıyla bu isteklerini kabul etmiştir.[103] Başka bir olayda Velîd b. 'Ukbe, bölgede yaşayan Hıristiyan Tağlib Araplarını kuşattığında baskı ile İslamiyeti seçmeleri dışında kendilerine herhangi bir seçenek sunmamıştır. Hz. Ömer durumdan haberdar olunca "çocuklarını Hıristiyan yapmamaları ve İslamı tercih edenlere de engel olmamaları" şartıyla onların serbest bırakılmasını istemiş ve baskı kurar endişesiyle Velîd b. 'Ukbe'yi o bölgedeki görevinden almıştır. Bu olay üzerine daha

[101] Abdulbaki Bozkurt, "Artuklular Öncesi Mardin'de İslamlaşma", *1. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar (Mardin: Mardin Valiliği Kültür Yayını, 2007), 1/306-309.

[102] Mehmet Azimli, "Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *İSTEM* 3/6 (2005), 183.

[103] et-Taberî, *Târîhu Taberî*, 4/54; Bozkurt, *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması*, 55.

sonraki dönemlerde Tağlib kabilesi İslam'ı topluluklar halinde benimsemiş ve bir zaman sonra Tağlib kabilesi bölgedeki Müslüman ana unsur haline gelmiştir.[104]

Hz. Osmân halife olduğunda Muâviye b. Ebû Süfyân'ı Şam ve Cezîre valisi olarak atamış, hem bölgenin korunması hem de İslamiyetle tanışması amacıyla Cezîre'deki devlet arazisine Müslüman Arapların yerleştirilmesini emretmişti. Bunun üzerine Muâviye, Temim kabilesini Diyârırebia'ya yerleştirmişti. Böylece örnek yaşantısıyla Müslümanları gören diğer dinlere mensup insanlar, İslamiyeti yakından tanımışlardır.[105] Müslümanların yerleştikleri yerlerde cami ve mescitler yaptırmaları, ilmî ve kültürel faaliyette bulunmaları, bölgenin İslamlaşmasını hızlandıran etkenlerden biri olmuştur.

1.12. CEZÎRE BÖLGESİNDE İLİM VE KÜLTÜR HAYATI

Cezîre bölgesinde, İslâm ve Batı dünyasına ışık tutan pek çok ilmî ve fikrî gelişme ortaya çıkmıştır. Birçok düşünce okulunun temelini oluşturan fikrî akımlar, medeniyet tarihine katkı sunmuştur. Felsefe, tıp, astronomi, matematik, tarih, edebiyat vb. alanlarda ilim dünyasına öncülük etmiş fikrî ve ilmî çalışmalarıyla şöhret bulan birçok kişi bu coğrafyada yetişmiştir.[106]

Emevîler Döneminden itibaren fethedilen yerlerdeki kültürel ve ilmî veriler Arapçaya tercüme edilmeye başlanmıştır. Eski Yunan eserlerinin Arapçaya tercüme edilmesinde Cezîre bölgesinin önemli katkıları olmuştur. Bölgenin daha önce Bizans Devletine bağlı olması ve bölgede hatırı sayılır Hıristiyan nüfusunun bulunması sebebiyle hem Arap kültürüne hem de Helen kültürüne vakıf olan pek çok bilgin, önemli kitapları Arapçaya tercüme etmiştir. Özellikle Urfa, Mardin, Antakya gibi yerleşim yerlerindeki Yunanca, Süryanice ve Arapçayı iyi bilen Hıristiyanlar; Emevîlerin tercüme faaliyetlerine katkı sağlamışlardır. Örneğin mantık alanında kendini geliştiren Hıristiyan bilginlerinden Circis er-Ruhâvî, Aristo'nun eserlerini tercüme ve şerh etmiştir. Tercüme faaliyetlerinin sonucunda, bildikleri Arap dili ve yaşadıkları bölge sayesinde İslamiyeti tanıyan Hıristiyanlar ile Arapçaya tercüme

[104] İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/357; Bozkurt, *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması*, 53.
[105] Koyuncu, "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci", 137.
[106] Bakkal, *Harran Okulu*, 64-192; Ayrıca bkz. Ali Bakkal (ed.), *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu* (Konya: Şelale Matbaası, 2006).

edilen eserlerle Hırsitiyanlık hakkında bilgi sahibi olan Müslümanlar arasında teolojik tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalarla birlikte Hıristiyanlar özelinde gayri müslimlere verilen cevaplar, İslam dünyasında kelami ekollerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[107] Örneğin bu dönemde yaşayan ve Emevîlerin son halifesi Mervân b. Muhammed'in hocalığını da yapan Harranlı Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742), tevhid ilkesine halel getireceği düşüncesiyle Allah'ın zatı dışında hiçbir sıfatının kadîm olmayacağını, hepsinin sonradan yaratıldığını, Allah kelamı olan Kur'ân'ın da mahlûk olduğunu söylemiştir. Daha sonra ortaya çıkan Mu'tezile gibi bazı itikadi ekoller de Ca'd'ın buna benzer fikirlerini benimsemişlerdir. Abbâsîler zamanındaki "mihne" olayları, Mu'tezile'nin Ca'd b. Dirhem'in "Halku'l-Kur'ân" gibi görüşlerini benimsemeleri ve bu görüşleri başkalarına kabul ettirmek istemeleri sonucu yaşanmıştır.[108]

Emevîler Döneminde başlayan tercüme faaliyetleri, Abbâsîler döneminde sistematik bir çalışma haline gelmiştir. Beytu'l-hikme adıyla kurumsallaştırılan tercüme çalışmalarında en önemli rolü yine Cezîre'de yaşayan Hıristiyan ve Sabiî kökenli bilginler üstlenmiştir. Bu kişiler arasında felsefe, tıp, astronomi, geometri, matematik, fizik, müzik vb. alanlarda tercümeler ve özgün çalışmalar yapan Sâbit b. Kurre, Muhammed b. Câbir b. Sinân el-Bettânî, Theodre Ebû Kurre, Haccâc b. Matar gibi bilginler yer almaktadır.[109]

1.13. CEZÎRE BÖLGESİNE YERLEŞEN SAHABÎLER

Ashâb-ı kiram, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bıraktığı Kur'ân ve sünnet emanetini farklı insan gruplarına ve yeni coğrafyalara ulaştırmak için gayret göstermiştir. İ'la-yı kelimetullah için yaşadıkları topraklardan ayrılıp zorluklara göğüs gererek dünyanın dört bir yanına sefere çıkmışlardır. Bu seferler esnasında bazı sahâbîler Allah yolunda şehit olurken bir kısmı ise yurtlarına geri dönmüşlerdir. Ancak bazıları geri dönmeyip gittikleri yerlere yerleşmiş, o bölgede İslam'ın öğretilmesi ve yayılmasına katkı sağlamışlardır. Cezîre bölgesine de Cezîre'nin fethi esnasında veya sonrasında yerleşen sahâbîler olmuştur. Tercemeleri zikredilen sahâbîlerin yanı sıra Hâlid b.

[107] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 162-164.
[108] Mustafa Öz, "Ca'd b. Dirhem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/542-543.
[109] Aslan, *Urfa-Harran Tarihi*, 210-215.

Velîd, Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Huzeyfe b. Yemân el-‘Absî, Sa‘îd b. Âmir, Habîb b. Mesleme, Osmân b. Ebü’l-As, Abdullah b. Abdullah b. ‘Atbân, Sehl b. ‘Adî, Ebû Reyhân el-Ezdî, Umeyr b. Sa‘d, Süheyl b. ‘Adî gibi kısa bir süreliğine bu bölgede bulunan sahâbîler de olmuştur.[110] Bu başlık altında, fethinden sonra bölgeye yerleşen sahâbîler hakkında bilgi verilerecektir.

1.13.1. Ebû Amr Safvân b. Mu‘attal es-Sülemî ez-Zekvânî (ö. 19/640?)

أبو عمرو صفوان بن المعطل السلمي الذكواني

Safvân b. Mu‘attal olarak tanınan bu sahâbînin künyesi Ebû Amr olup tam ismi Safvân b. Mu‘attal b. Rahza (Rebî‘a) b. el-Mu’mil (Huzai) b. Muharib şeklindedir. Sülem kabilesine mensubiyetinden dolayı es-Sülemî, Zekvân’da ikamet ettiği için ise ez-Zekvânî olarak nisbelenmiştir.[111] Safvân b. Mu‘attal, hicretin dördüncü yılında Medine’ye gelerek Müslüman olmuştur.[112]

Hendek ve daha sonraki gazvelere katılan Safvân b. Mu‘attal, gazvelerde genellikle Hz. Peygamber tarafından unutulan eşyaları toplayıp sahiplerine teslim eden ordunun artçısı olarak görevlendirilmiştir. Safvân, ilk katıldığı gazve olan Mustalik (Müreysî‘) Gazvesinde de artçı olarak görevlendirilmiş, bu gazve esnasında “İfk hadisesi” [113] cereyan etmiştir. Henüz bu hadise ile ilgili ayet inmeden Hz. Peygamber’in, “Ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum[114] demesi Safvân’ın dürüstlüğünü ifade eden en büyük delildir. Bu hadise üzerine nazil olan Nûr sûresi 11 ve 12. ayetleri ile hem Hz. Âişe hem de Safvân b. Mu‘attal, tezkiye olarak dedikodulardan kurtulmuştur.[115]

---

[110] Mehmet Akbaş, “Urfa ve Çevresinin Fethi ve Bölgeye Gelen/Yerleşen Sahabeler”, *I. Uluslararası İslâm Tarihinde Ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu*, ed. Kasım Şulul, Ömer Sabuncu (Ankara: Şanlıufa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 30-35.

[111] Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, 1415/1995), 3/356.

[112] Mehmet Azimli, *Hz. Safvân b. Muattal* (Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Kültür Yayınları, 2008), 22-24.

[113] İfk Hadisesi için bkz. Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/507-509.

[114] Ebû Nu‘aym Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Marifetü’s-sahabe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azazi (Riyad: Dâru’l-vatan, 1998), 3/1499.

[115] Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şu‘ayb el-Arnavût (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1405/1985), 2/545-546.

İfk hadisesi dolayısıyla Hz. Âişe aleyhinde tavır alanlardan biri olan Hassân b. Sâbit bu olaydaki rolü sebebiyle Safvân b. Mu‘attal’ı hicvetmiş, Safvân da Hassân’la karşılaşınca kılıcıyla onu başından yaralamıştır. Olay Hz. Peygamber’e (s.a.s.) intikal ettiğinde her ikisini huzuruna çağırıp dinlemiş, hadiseyi başlatan Hassân’ı uyarmış ve kendisine kıymetli hediyeler vererek Safvân’ı bağışlamasını sağlamıştır.[116]

Hz. Peygamber, deve çobanını öldürüp develerini kaçıran kişilerin yakalanması için Kürz b. Sâbit’le birlikte Safvân b. Mu‘attal’ı görevlendirmiştir.[117] Safvân ayrıca Hz. Ömer’in hilafeti döneminde İyâz b. Ganm komutasındaki İslâm fetihlerine katılmıştır. İyâz b. Ganm, onu ve Habîb b. Mesleme’yi 18 (639) yılında Cezîre sınırları içindeki Sümeysât’a (Samsat) gönderdiği birliklere kumandan tayin etmiştir. Safvân’ın 19 (640) yılında Sümeysât’ta veya Ermeniyye savaşında şehid olduğu rivayet edilmiştir.[118]

Safvân b. Mu‘attal’ın Hz. Peygamber’den naklettiği iki hadis vardır. Bu hadislerden birinde Safvân, Hz. Peygamber’e namaz kılmanın mekruh olduğu vakitleri sormuş. Hz. Peygamber de açıklamıştır. [119] Diğer rivayette ise Safvân, Hz. Peygamber’in gece namazına uyanıp 11 rekât olarak kıldığını haber vermiştir.[120] Sa‘îd b. Müseyyeb, Ebû Bekir b. Abdurrahmân, Sa‘îd b. Ebû Sa‘îd el-Makbürî gibi tâbiîler ondan rivayette bulunmuşlardır.[121]

1.13.2. Ebû Sa‘d İyâz b. Ganm el-Fihrî (ö. 20/641)

أبو سعد عياض بن غنم الفهرى

Künyesi Ebû Sa‘d olan Cezîre fatihi İyâz’ın tam ismi, İyâz b. Ganm b. Züheyr b. Ebu’ş-Şeddâd İbn Rebî‘a el-Fihrî’dir. Hudeybiye’den önce Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber’le birlikte bu antlaşmaya katılmıştır. İlk hicret edenler arasında yer alan

---

[116] Takıyyuddîn Ebü’l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amravî (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1995), 24/168-169.

[117] Ebü’l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnu’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1889), 2/412.

[118] Ebû Amr Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî İbn Abdülber, *el-İstiâb fî ma’rifeti’l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru Cîl, 1992), 2/725; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 2/550; İbnu’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 2/412; M. Yaşar Kandemir, “Safvân b. Muattal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/486.

[119] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût, Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1421/2001), 37/331; İbn Mâce, “İkâmeti’s-salât”, 148 (h. no: 1252).

[120] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/334.

[121] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 2/546.

İyâz, yaklaşık 582 yılında doğup hicrî 20 (milâdî 641) yılında 60 yaşındayken Humus'ta vefat etmiştir. Sâlih, zâhid, cömert biri olarak yaşayan Cezîre fatihi, vefat ettiğinde de arkasında herhangi bir miras bırakmamıştır.[122]

Bedir gazvesi dâhil Hz. Peygamber'le beraber pek çok gazveye katılan İyâz, amcaoğlu Ebû Ubeyde'nin vefatından sonra onun yerine Şam bölgesinin idaresini üstlenmiştir.[123] Yermük savaşında 5 önemli komutandan biri olan İyâz, Hz. Ömer döneminde de önemli bir komutan ve devlet adamı olarak dikkat çekmektedir. Hz. Ömer tarafından Cezîre bölgesinin fethi ile görevlendirilen İyâz, bu görevi layıkıyla yaparak büyük bir kısmı sulh yolu ile olmak üzere Cezîre'nin büyük bir bölümünü İslâm topraklarına katan komutanların başında yer almıştır.[124]

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde İyâz'dan "insanlara bu dünyada azap edenlere Allah da azap edecektir." rivayetini nakletmiştir.[125] Ebû Ya'lâ, *Müsned*'inde "İçki içen kişinin 40 gün boyunca kıldığı namazları kabul olmaz..." rivayetine yer vermiştir.[126]

1.13.3. Ebû Zürâre 'Adî b. Amîra el-Kindî (ö. 40/660)

أبو زرارة عدي بن عميرة الكندي

el-Kûfî nisbesiyle de bilinen 'Adî b. 'Amîra el-Kindî'nin tam ismi Ebû Zürâre 'Adî b. 'Amîra b. Ferve b. Zürâre b. Erkâm'dır.[127] Hz. Ali Kûfe'ye geldiğinde arkadaşlarından bazıları Hz. Osmân'ı dillerine dolayınca 'Adî'nin de içinde bulunduğu Erkamoğulları, "Biz, içinde Hz. Osmân'a şetmedilen (sövülen) bir yerde durmayız" diyerek Kûfe'den ayrılıp Şam'a doğru yönelmişlerdir. O dönemde muhtemelen Şam valisi olan Muâviye de 'Adî b. 'Amîra ve beraberindekileri Şam'da ağırlamak istememiştir. Çünkü İbn Ebû Hayseme'nin (ö. 279/892) aktardığına göre 'Adî ve

---

[122] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 7/279-280; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'l-Nihâye*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Dâru'l-Fikr, 1986), 7/103.

[123] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'l-Nihâye*, 7/103.

[124] Belâzûrî, *Futûhu'l-büldân*, 172-176; Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf (Beyrut: Dâru ğarbi'l-İslâmî, 2003), 2/119; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/357-358.

[125] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/49, 51.

[126] Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsılî Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ* (Kahire: Dâru't-te'sîl, 1438/2017), 5/199.

[127] İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/124; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400/1980), 19/517.

beraberindekiler, Kûfe'den olaylı bir şekilde Hz. Ali'den kaçarak ayrılmışlardı.[128] Kûfelilerin 'Adî ve kabilesine saldırma ihtimaline binaen Muâviye, bu topluluğu Şam yerine önce Nusaybin'e yerleştirmiştir. Daha sonra Muâviye, yazdığı bir mektup ile "Nusaybin'de çokça bulunan akreplerin size zarar vereceğinden korkuyorum" diyerek onları Ruhâ'ya (Urfa) yerleştirmiş ve onlara toprak vermiştir. 'Adî b. 'Amîra ve beraberindekiler, Sıffîn'de Muâviye'nin yanında yer almışlardır. Bu savaşta 'Adî, kolundan yaralanmıştır. 'Adî b. 'Amîra, tahminen hicrî 40'lı (660) yıllarda Ruhâ'da vefat etmiştir.[129]

Farklı rivayet kaynaklarında 18 rivayeti bulunan 'Adî b. 'Amîra'dan oğlu 'Adî, kardeşi 'Urs b. 'Amîra, 'Amîra b. Ferve, Kays b. Ebû Hâzim el-Becelî gibi râviler hadis almışlardır.[130] Ahmed b. Hanbel, Müslim, İbn Mâce ve Nesâî bazı rivayetlerini kitaplarında zikretmişlerdir.[131]

1.13.4. Ebû Sâlim Vâbisa b. Ma'bed er-Rakkî (ö. 60/679)

أبو سالم وابصة بن معبد الأسدي الرقي

Benû Esed kabilesine mensub olan bu sahabînin tam ismi Vâbisa b. Ma'bed b. 'Utbe b. Hâris b. Mâlik b. Kays'tır.[132] Ebû Sâlim künyesi ile tanınan Vâbisa, bazen de Ebû Şa'sa'[133] ve Ebû Sa'îd[134] künyeleriyle anılmıştır. Hicretin 9. yılında Esedoğullarıyla beraber Hz. Peygamber'in yanına gelip Müslüman olmuştur.[135]

Kûfe'de yaşayan Vâbisa, daha sonra Rakka'ya yerleşmiş, hicrî 60 yılında vefat edinceye kadar da Rakka'da ikamet etmiştir. Rakka'da derin bir iz bırakan Vâbisa'nın ölümüne Rakka ehli çok üzülmüştür.[136] Vefatından sonra Rakka'da yaşamaya devam eden Vâbisa'nın çocukları ve torunları, Rakka ahalisinin ileri gelenlerinden kabul

---

[128] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/152.
[129] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/148-152; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 4/2193; İbn Abdülber, *el-İstiâb*, 3/1060; Daha detaylı bilgi için bkz. Abdullah Yıldız, "Ruhâ'da (Urfa'da) Kalan Sahâbî Adiy b. Amîra el-Kindî ve Rivâyetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Haziran 2013), 170-194.
[130] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/523.
[131] Bazı rivayetleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29/254-264; Müslim, "İmâre", 30 (h. no: 1833); Ebû Dâvûd, "Akdiye", 5 (h. no: 3583). Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001), 5/428.
[132] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 5/2724; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 4/651.
[133] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 62/329.
[134] İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6/461.
[135] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/223.
[136] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/550; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 4/651.

edilmişlerdir. Örneğin Vâbisa'nın soyundan gelen Abdurrahmân b. Sahr, Halife Hârûnürreşîd (ö. 193/809) zamanında Rakka kâdılığı yapmıştır.[137]

Amr, Sâlim, 'Ukbe ve Abdurrahmân isimlerinde dört çocuğu olan Vâbisa, "iyilik ve kötülüğü tanımlayan hadisi" [138] rivayet etmekle meşhur olmuştur. Kendisinden çocukları Amr ve Sâlim rivayet almışlardır.[139] Ancak çocuklarının hadis ilmine ilgisi pek olmamıştır. Ahmed b. Hanbel, Vâbisa b. Ma'bed'in 9 rivayetine yer vermiştir. Tirmizî ve İbn Mâce de rivayetlerini kaydetmişlerdir.[140]

1.13.5. Ebû Vehb el-Velîd b. 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt (ö. 61/680)

أبو وهب الوليد بن عقبة بن أبي معيط

Mekke'de dünyaya gelen Velîd b. 'Ukbe'nin tam şeceresi Velîd b. 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye b. Abdu'ş-şems olup Ebû Vehb olarak künyelenmiştir. Annesi, Hz. Osmân'ın da annesi olan Ervâ bt. Kerîz b. Rebîa'dır. Velîd'in babası, Mekke döneminde Hz. Peygamber'e ve ilk müslümanlara eziyet eden müşriklerden 'Ukbe b. Ebû Muayt'tır.[141]

Mekke'nin fethi sırasında İslamiyeti kabul eden Velîd b. 'Ukbe, şairlik özelliği ile ön plan çıkmıştır. Hz. Peyganber tarafından Mustalikoğullarına zekât âmili olarak gönderilmiştir.[142] Ancak Velîd, Mustalikoğullarına zamanında gidememiş, bir kısım kabile halkı da onun neden gelmediğini öğrenmek için Medine'ye gitmek üzere hazırlık yapmıştır. Velîd, kabileye yaklaştığı sırada uzaktan onları silâhlı vaziyette görünce kendisine tuzak kurulduğu düşüncesiyle Medine'ye geri dönmüş ve Hz. Peygamber'e Mustalikoğulları'nın irtidad ettiklerini, hatta kendisini öldürmek için harekete geçtiklerini söylemiştir. Fakat yapılan araştırma sonunda gerçek durum anlaşılınca "*Ey iman edenler! Fâsıkın biri size bir haber getirirse onun iç yüzünü*

[137] İbn Sa'd, *Tabakât,* 7/331.
[138] "İyi ve sevap, kalbin kendisiyle mutmain olduğu şeydir. Kötü ve günah ise insanlar sana fetva verseler de onlar sana (farklı) açıklamada bulunsalar da insanın içine oturan, insanın gönlünde gidip gelen şeydir!" Bkz: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 29/533.
[139] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe,* 5/2724.
[140] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned,* 29/523-534; Tirmizî, "Salât", 170 (h. no: 230, 231); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât" 16, 54 (h. no: 872, 1004).
[141] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe,* 5/2727.
[142] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk,* 63/221.

araştırın, yoksa bilmeden bir millete kötülük edersiniz de sonra ettiğinize pişman olursunuz" (Hucurât 49/6) mealindeki âyet nâzil olmuştur.[143]

Velîd b. 'Ukbe, Hz. Ebû Bekir zamanında İslam orduları içinde Şam bölgesine sefere çıkmış, Hz. Ömer zamanında kısa aralıklarla Rebîa ve Tağlib kabilesine zekât âmili olarak gönderilmiştir. Hz. Osmân, Velîd b. 'Ukbe'yi hicrî 25 yılında yaklaşık beş yıl devam edecek olan Kûfe merkezli Irak genel valiliğine tayin etmiştir. Valiliğinin beşinci yılında içki içtiğine dair haberlerin yayılması ve bu durumun şahitlerle ispat edilmesi üzerine kendisine had cezası uygulanmış ve görevden alınmıştır.[144] İbn Cerîr et-Taberî, Velîd b. 'Ukbe'nin bu durumu üzerinde ayrıntılı olarak durmuş, ulaştığı bilgilere göre Velîd'in aslında içki içmediği, kendisine düşman olan bazı kimselerin iftiralarına kurban gittiği ve yalancı şahitler marifetiyle ona had cezası uygulandığı sonucuna varmıştır.[145] Bu olaydan sonra Medine'ye dönen ve Hz. Osmân'ın öldürülmesine kadar (35/655) burada yaşayan Velîd, daha sonra Irak'a geçerek bir müddet Basra'da kalmıştır. Irak bölgesinde Hz. Ali'ye biat edilince şehirden ayrılıp Rakka şehrine yerleşmiştir. Hayatının sonuna kadar Rakka'da yaşamaya devam eden Velîd, Hz. Ali ile Muâviye arasındaki mücadelede tarafsız kalmıştır. Ancak Hz. Ali'ye biat edilen Irak bölgesinden ayrılıp Muâviye'nin güçlü olduğu Cezîre bölgesine yerleşmesi, onun hangi tarafa yakın olduğunu göstermektedir. Velîd, 61/680 yılında vefat etmiş ve Rakka'dan on beş mil uzaktaki Rumiyye suyunun yanı başına defnedilmiştir.[146]

Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd, Velîd b. 'Ukbe'ye had cezasının uygulanmasıyla ilgili rivayeti zikretmişlerdir.[147]

---

[143] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/404; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd Vâkıdî, *Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-A'lemi, 1989), 3/981; Mehmet Efendioğlu, "Velîd b. Ukbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/35.

[144] Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002), 8/122.

[145] Efendioğlu, "Velîd b. Ukbe", 43/36.

[146] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/218.

[147] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/373, 395; İbn Mâce, "Hudûd", 16 (h. no: 2571); Ebû Dâvûd, "Hudûd" 36 (h. no: 4480); Velîd b. Ukbe'nin rivayetleri ve değerlendirmeleri için ayrıca bkz. Abdullah Yıldız, *Büyük Fetih Müslümanları ve Rivayetleri* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 401-408.

İKİNCİ BÖLÜM

CEZÎRE BÖLGESİNE NİSBET EDİLEN RAVİLER

Cezîre bölgesi, Hz. Ömer döneminde fethedilmiştir. Fethi esnasında ve daha sonraki zamanlarda bölgeye pek çok sahâbî ve tâbiînin yerleşmesiyle bölgenin İslamlaşması hızlanmıştır. Buna paralel olarak İslamiyeti kabul eden halkın; sahâbî ve tâbiînden İslamiyeti öğrenme arzuları bölgede ilmî faaliyetlere ivme kazandırmıştır. Öyle ki, hicrî birinci asrın sonu itibariyle Cezîre bölgesi, İslamî ilimlerin öğrenilip öğretildiği bir merkez halini almış, İslam ilim tarihinde önemli yere sahip pek çok âlimin yetiştiği topraklar olmuştur.[148]

Hicrî ilk üç asrı esas alarak ricâl ve tabakât kaynaklarına bakıldığında Cezîre bölgesinin hadis ilmi açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ricâl ve tabakât kaynaklarında hadis ilmiyle iştigal eden gerek "el-Cezerî" nisbesi ile Cezîre bölgesine gerekse de "el-Harrânî, er-Ruhâvî, er-Rakkî, el-Mevsılî, er-Ras'anî, en-Nasîbî" gibi nisbelerle bölgedeki yerleşim yerlerine nisbet edilen pek çok muhaddis ve râvi bulunmaktadır. Burada özellikle, ilk üç asırda 1/622-300/913 yaşayan, rivayet sayısı ve tanınırlık açısından ön plana çıkan râviler tanıtılacak ve elde edilen verilerle hadis ilmine katkıları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Râviler, nisbet edildikleri beldeye göre ilgili başlık altında vefat tarihleri dikkate alınarak sıralamaya tabi tutulacaktır. Önemli olduğu düşünülerek râvilerin rivayet sayılarına, en çok rivayet aldığı hocalarına ve onlardan en çok rivayet nakleden talebelerine, bir bilgisayar programı olan "Cevâmiu'l-Kelim"deki verilerden istifade edilerek yer verilecektir. Râvilerin Kütüb-i Sitte'de yer alan rivayetlerinden bir kısmının kaynağı, örnek olması açısından dipnotta belirtilecektir.

[148] Mustafa Öztürk, "Erken Dönem Cezîre Bölgesinin Hadis Rivâyetindeki Yeri", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Nesim Doru (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2010), 747.

2.1. EL-HARRÂNÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER

2.1.1. Ebû Muhammed Ali b. Nüfeyl el-Harrânî (ö. 125/742)

أبو محمد على بن نفيل بن زراع النهدي الحرانى

Harranlı meşhur muhaddis Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin dedesi olan Ebû Muhammed Ali b. Nüfeyl b. Zerrâ' en-Nehdî el-Harrânî, 125 yılında vefat etmiştir. Sa'îd b. Cübeyr'i gördüğü nakledilen[149] Ali b. Nüfeyl; Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten hadis almış, ondan ise Ziyâd b. Beyân er-Rakkî, Ca'fer b. Burkân er-Rakkî, Süfyân es-Sevrî ve en-Nadr b. Arabî el-Harrânî rivayette bulunmuştur.[150]

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), onun hakkında "lâ be'se bih" (لا بأس به) demiş, İbn Hibbân (ö. 354/965) ise onun ismini *es-Sikât*'ında zikretmiştir. Ukaylî (ö. 322/934), (لا يتابع على حديثه في المهدي) ifadesini kullanarak mehdî ile ilgili rivayetine mütabaat edilmediğini belirtmiştir.[151]

Ali b. Nüfeyl, sadece Sa'îd b. el-Müseyyeb'ten aktardığı mehdi ile ilgili rivayetiyle bilinmektedir. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, onun "Mehdi'nin Hz. Fâtıma'nın soyundan geleceği" rivayetine yer vermişlerdir.[152]

2.1.2. Ebû Sa'îd Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî (ö. 127/744)

أبو سعيد عبد الكريم بن مالك الحرانى

Aslen İstahrlı olan Ebû Sa'îd Abdülkerîm b. Mâlik, Harran'da ikamet ettiği için el-Harrânî ve el-Cezerî nisbeleriyle, Yemâme'nin Hadrame köyüne nisbetle el-Hadramî nisbesiyle anılmıştır. Ailesi, Ümeyye oğullarından Hz. Osmân veya Muâviye'nin âzâdlısıdır. Enes b. Mâlik'i gören Abdülkerîm b. Mâlik, tâbîinin

[149] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdülmu'îd Hân (Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, ts.), 6/299; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/162.

[150] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/162.

[151] Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, thk. Abdü'l-mu'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984), 3/254; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1952), 6/206; Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuîd Han (Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/207.

[152] Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (h. no: 4284); İbn Mâce, "Fiten", 34 (h. no: 4086).

küçüklerinden olup 127 yılında vefat etmiştir.[153] Ebû Arûbe el-Harrânî onun ismine, ikinci tabakadaki Harranlı râviler arasında yer vermiştir.[154]

Abdülkerîm b. Mâlik'in hocaları arasında Enes b. Mâlik, Sa'îd b. el-Müseyyeb, Sa'îd b. Cübeyr, Tâvus b. Keysân, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime, Mücâhid, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd, Meymûn b. Mihrân, Nâfi' gibi pek çok önemli muhaddis bulunmaktadır. Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Eyyûb es-Sahtiyânî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Süleymân b. Ebû Dâvûd, Ma'mer b. Râşid, Mûsâ b. A'yan el-Harrânî gibi pek çok râvi Abdülkerîm b. Mâlik'ten rivayette bulunmuştur.[155]

Ali b. Medînî (ö. 234/848), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/870), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878), Nesâî (ö. 303/915), İbn 'Adî (ö. 365/976) gibi pek çok münekkit, Abdülkerîm b. Mâlik'i "sikâ, sebt, hâfız" gibi ifadelerle ta'dîl etmişlerdir. Bir yıl onun yanında kalan Süfyân b. Uyeyne; hadis alanında onun gibi yetkin birini görmediğini, Iraklı hangi muhaddis sorulsa mutlaka ondan hadis işittiğini ve hadisleri sadece "işittim, bize anlattı, gördüm" (لاَ يَقُوْلُ إِلاَّ: سَمِعْتُ، وَحَدَّثَنَا، وَرَأَيْتُ) gibi semâ metoduna delalet eden lafızlarla aktardığını söylemiştir. Zehebî onu; imâm, hâfız, Cezîre âlimi olarak tanıtmıştır.[156] Yahyâ b. Ma'în ise onu Ubeydullah b. Amr → Abdülkerîm b. Mâlik → Atâ b. Ebû Rebâh tarikiyle gelen bir hadisten dolayı tenkit etmiş,[157] ancak kendisine "rivayetleri açısından Abdülkerîm b. Mâlik'i mi Husayf b. Abdurrahmân'ı mı seçersin?" diye sorulunca, "Abdülkerîm b. Mâlik daha sikadır. Lakin Husayf, "leyse bihî be's" (ليس به بأس) bir râvidir." demiştir.[158]

Abdülkerîm b. Mâlik'in farklı kaynaklarda mükerrer olmayan 189 rivayeti bulunmaktadır. Rivayetlerini ekseriyetle İkrime, Mücâhid b. Cebr, Atâ b. Ebû Rebâh ve Sa'îd b. Cübeyr'den almıştır. Ubeydullâh b. Amr er-Rakkî, Süfyân b. Uyeyne,

---

[153] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/88; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 36/450-459; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/80-83.

[154] Ebû Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî el-Hikrî Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Âdil b. Muhammed, Üsâme b. İbrâhîm (Mısır: Fâruku'l-Hadîse, 2001), 8/291.

[155] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/88; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 36/451; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/253-254.

[156] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/59; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 36/458; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/255-256; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/81-82.

[157] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/82.

[158] Ebû Ahmed b. 'Adî el-Cürcânî İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mu'avvid (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1997), 7/42.

Süfyân es-Sevrî, Ma‘mer b. Râşid ve İbn Cüreyc ise ondan en çok rivayette bulunan öğrencileri olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî’nin rivayetlerini kitaplarında zikretmişlerdir.[159]

2.1.3. Ebû Muhammed Sâlim b. ‘Aclân el-Harrânî (ö. 132/749)

أبو محمد سالم بن عجلان الأفطس الحرانى

Muhammed b. Mervân’ın âzâdlısı olan Ebû Muhammed Sâlim b. ‘Aclân el-Eftas, Harranlı râvilerdendir. Abbâsîler, Emevîlere karşı galip gelince Harran’a gelen Abbâsi komutanı Abdullah b. Ali tarafından 132 yılında Harran Mescidinin önünde şehit edilmiştir. [160] Ümeyyeoğullarının âzâdlısı olması ve Abbâsiler tarafından öldürülmesi gibi etkenler, onun sıradan bir râvi olmayıp Emevî Devletinde önemli bir konumda olabileceğini göstermektedir.

Hadis aldığı hocaları arasında Sa‘îd b. Cübeyr, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes‘ûd, İbn Şihâb ez-Zührî, Nâfi‘, Sâlim b. Abdullah gibi râviler bulunmaktadır. Sâlim b. ‘Aclân’dan ise oğlu Ömer, Süfyân es-Sevrî, Şerîk b. Abdullah, Mervân b. Şücâ‘, Harran mescidinin imamı Muhammed b. Zübeyr, Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî gibi bazı râviler rivayette bulunmuşlardır.[161]

Tâbiînden olan Sâlim b. ‘Aclân’ı İbn Sa‘d (ö. 230/845), el-‘İclî (ö. 261/875), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) gibi münekkitler sika bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Cûzcânî, (يخاصم في الإرجاء داعية) ifadelerini kullanarak onun Mürcîi görüşlerin propogandasını yaptığını belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel ise (ثقة في الحديث لكنه مرجئ) hadislerinin güvenilir olduğunu, ancak Mürcie’yi benimsediğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel başka bir yerde onun Harranlı Husayf b. Abdurrahmân’dan daha sika olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Ma‘în ve Ebû Hâtim er-Râzî, onu Mürcie’ye nispet etmekle birlikte onun “sadûk, sâlih” biri olduğunu söylemişlerdir.[162] İbn Hibbân da

---

[159] Bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, “Meğâzî”, 54 (h. no: 4313); “Tefsir”, 96 (h. no: 4958)...; Müslim, “Siyâm”, 89 (h. no: 1113); “Hac”, 348 (h. no: 1317)...; Tirmizî, “Taharet”, 103 (h. no: 137); “Vitr”, 16 (h. no: 478)...; Ebû Dâvûd, “İcâre”, 29 (h. no: 3484); “Eşribe”, 20 (h. no: 3730)...; İbn Mâce, “Hudûd”, 36 (h. no: 2611); “Sayd”, 14 (h. no: 3197)...; Nesâî, “Menâsikü'l-Hac”, 96 (h. no: 2851); “Zînet”, 15 (h. no: 5075)...

[160] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/334; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/166.

[161] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/165; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 3/661.

[162] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/334; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya‘kûb b. İshâk el-Cûzcânî, *Ahvâlu’r-ricâl*, thk. Abdulalîm Abdülazîmel-Bestavî (Faysalabat/Pakistan: Hadîs Akademi, ts.), 309; Ukaylî, *ed-Du‘afâu’l-kebîr*, 2/151; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/166; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b.

ircâ' hususunda cerh etmiş ve onun hadisleri "maklûb"[163] olarak rivayet ettiğini, sika râvilerden mu'dalât[164] rivayetleri tek başına rivayet ettiğini (يقلب الأخبار ويتفرد بالمعضلات عن الثقات) belirtmiştir.[165]

Ali b. Medînî, onun 60 civarında rivayeti olduğunu söylemiştir.[166] Günümüze ulaşan kaynaklarda 44 rivayeti bulunan Sâlim b. 'Aclân, bu rivayetlerin ekseriyetini Sa'îd b. Cübeyr'den nakletmiştir. Diğer öğrencilerine nazaran Muhammed b. el-Fazl el-'Absî ve Süfyân es-Sevrî ondan daha çok rivayette bulunmuşlardır. Sâlim b. 'Aclân'ın rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce yer vermiştir. Nesâî ise bir rivayetini *Sünen-i kübrâ*'da zikretmiştir.[167] Rivayetlerinin güvenilir hadis kaynaklarında fazla yer bulmamasında muhtemelen Mürciî görüşleri benimsemesi ve sika râvilerin onu pek tercih etmemesi etkili olmuştur.

2.1.4. Ebû Abdullah Ali b. Bezîme el-Harrânî (ö. 133/750)

أبو عبد الله على بن بذيمة الحرانى السوائى

Ebû Abdullah Ali b. Bezîme es-Suvâî, aslen Kûfeli'dir. Sahâbî Câbir b. Semüre'nin âzâdlısı olan Ali b. Bezîme, Harran'da ikamet edip 133 yılında Harran'da vefat etmiştir. Ebû Arûbe el-Harrânî, ismini Cezîreli tâbiîn muhaddislerin ikinci tabakasında zikretmiştir.[168]

Ali b. Bezîme; Sa'îd b. Cübeyr, İkrime, Âmir eş-Şa'bî, Kays b. Habter, Mücâhid ve Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd'dan hadis almıştır. Süfyân es-Sevrî A'meş, Şerîk b. Abdullah, Mûsâ b. A'yan, Mis'ar b. Kidâm, Attâb b. Beşîr el-Harrânî,

Ahmed b. Osman Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl fî nakdi'-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-marife, 1382/1963), 2/112.

[163] Sened ve/veya metindeki kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi, takdîm-te'hîr yapılması. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011), 168.

[164] Çok zayıf ve mevzû rivayetler için kullanılan bir ifadedir. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 194.

[165] Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn* (Riyad: Daru's-samiî, 1420/2000), 1/434.

[166] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/661.

[167] Buhârî, "Şehâdet", 28 (h. no: 2538); "Tıbb", 4 (h. no: 5356, 5357); Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17 (h. no: 4337); İbn Mâce, "Tıbb", 23 (h. no: 3491); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 5/259.

[168] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/262; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 41/273-277.

Ma‘mer b. Râşid, Yûnus b. Râşid el-Harrânî, Şu‘be b. Haccâc gibi pek çok kimse ondan rivayette bulunmuştur.[169]

Ahmed b. Hanbel onun hakkında (صالح الحديث, ولكن كان رأسا في التشيع) ifadelerine yer vererek hadislerinin kullanılabileceğini, ancak onun Şia'nın öncülerinden olduğunu belirtmiştir. İbn Sa‘d, Yahyâ b. Ma‘în (ö. 233/848), İbn Ammâr el-Mevsılî, Ebû Zür‘a er-Râzî, el-‘İclî, Nesâî gibi münekkitler onun sika olduğunu söylemişlerdir.[170] İbrâhîm b. Ya‘kûb el-Cûzcânî, (زائغ عن الحق) ifadesiyle ehlisünnet çizgisinden çıktığına işaret etmiştir.[171]

Ali b. Bezîme, rivayetlerde geçen bazı garîb kelimeleri açıklamıştır. Örneğin; Süfyân es-Sevrî, *"(Şüphesiz Allah) şarabı, kumarı ve kûbeyi haram kıldı ve her sarhoşluk veren haramdır*." mealindeki rivayeti Ali b. Bezîme'den naklettikten sonra "الكُوبةِ/el-Kûbe" kelimesinin anlamını Ali b. Bezîme'ye sormuş, o da bu kelimenin "الطَّبْلُ/davul" olduğunu açıklamıştır.[172]

Farklı kaynaklarda 13 rivayeti bulunan Ali b. Bezîme'nin rivayetlerini, Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî tahriç etmiştir.[173]

2.1.5. Ebû Avn Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 137/754)

أبو عون خصيف بن عبد الرحمن الحرانى

Ebû Avn Husayf b. Abdurrahmân el-Hadramî el-Harrânî, Hz. Osmân veya Muâviye'nin âzâdlısıdır. Sahâbîden Enes b. Mâlik'i gören Husayf, tâbiînin küçüklerindendir. Harran'ın önemli muhaddislerinden Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî'nin amcaoğludur. Husayf b. Abdurrahmân, Abbâsî Halifesi Mansûr'un hilafetinin ilk yıllarında 136 veya 137'de Irak'ta vefat etmiştir.[174]

---

[169] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/262; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 41/273; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/228-229.

[170] Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-‘İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestavî (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1405–1985), 2/152; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/176; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/329.

[171] el-Cûzcânî, *Ahvâlu'r-ricâl*, 301.

[172] Ebû Dâvûd, "Eşribe", 7 (h. no: 3698).

[173] Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 6 (h. no: 3047, 3048); Ebû Dâvûd, "Eşribe", 7 (h. no: 3696); "Melâhim", 17 (h. no: 4336); İbn Mâce, "Fiten", 20 (h. no: 4006); "Zühd", 10 (h. no: 4148); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 8/202, 233; 10/65.

[174] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/334; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/350; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/257-260.

Husayf b. Abdurrahmân; Sa‘îd b. Cübeyr, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes‘ûd, Nâfi‘, Miksem b. Becera, Mücâhid, Ebû Meryem er-Rakkî, Meymûn b. Mihrân gibi muhaddislerden hadis işitmiştir.[175] Enes b. Mâlik'i hocaları arasında zikredenler olsa da Husayf'ın onu gördüğü, ancak kendisinden hadis almadığı söylenmiştir. Husayf, "Enes b. Mâlik'i gördüm. Ancak Mücâhid, -Enes b. Mâlik'in saç boyamaya ruhsat vermesi sebebiyle- onun yanına gitmemi engelledi. Ben de onun yanına gitmedim" demiştir.[176] Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şerîk b. Abdullah, Ebû Hanîfe, Muhammed b. Seleme, Hârûn b. Hayyân er-Rakkî, Mervân b. Şücâ‘, Harran Kâdısı Hattâb b. Kâsım, Züheyr b. Muâviye, Ma‘mer b. Râşid, Mûsâ b A‘yan, Attâb b. Beşîr gibi pek çok kişi Husayf b. Abdurrahmân'dan rivayette bulunmuştur.[177]

Bir kısım münekkitler, onun hadislerini terkederken bir kısmı ise hadislerini hüccet olarak kullanmışlardır. İbn Hibbân, "Husayf'ın fakîh ve âbid biri olduğunu, ancak rivayetlerinde çok hata yaptığını, meşhur râvilerin rivayetinde teferrüd etmişse rivayetinin alınmayacağını, sikâ râvilerin rivayetlerine uygun olduğu takdirde ise rivayetlerinin kabul edilebileceğini" söylemiştir. Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattân; "Husayf'ın hadislerini almaktan kaçınırdık" diyerek onu cerh etmiştir.[178] Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Zür‘a er-Râzî ve el-‘İclî onun sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî "rivayetlerinin alınmaya elverişli olduğunu ancak bazen rivayetleri karıştırdığını ve hafızasının kötü olması sebebiyle cerh edildiğini" (صالح يخلط، وتكلم في سوء حفظه) ifade etmiştir. Yaşlılığında Husayf'ta ihtilât[179] durumu ortaya çıkmıştır. Ahmed b. Hanbel, bir defasında Husayf hakkında "leyse bi hüccet ve lâ kaviy" (ليس بحجة ولا قوي) (hüccet ve sağlam bir bir râvi değildir.) derken başka bir yerde ise muztaribu'l-hadîs[180] (مضطرب الحديث) bir râvî olduğunu söylemiştir. Nesâî ise onun "sâlih" bir râvi olduğunu ifade etmiştir.[181] Husayf, Mürcie olma hususunda da cerh edilmiştir. Husayf, akranları

[175] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/257.
[176] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/260; Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Ebû Cerâde el-Ukaylî Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1988), 7/3264.
[177] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/258; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 7/3265.
[178] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/350.
[179] Yaşlanma veya kitaplarının zayi olması sebebiyle râvide meydana gelen hafıza bozukluğu, hadisleri birbirine karıştırma durumudur. Bk. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 129, 207.
[180] Başka senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i'tibâr için rivayetleri alınan râvidir. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 242.
[181] Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 2/31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/258-259; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/145.

olan Harranlı muhaddislerden Abdülkerîm b. Mâlik ve Sâlim b. ‘Aclân ile karşılaştırılmış ve hadis konusunda bu iki râviden daha zayıf olduğu söylenmiştir.[182]

Rivayet edildiğine göre ‘Atâ’ el-Horasânî ve Mekhûl, Rus‘âfe’de (Rakka civarında) bulunan Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik’in yanına giderken yolda bir mescide girmişler. Mescidde halkalar halinde ilim (hadis) okutan âlimler arasında yaşça en küçüğü olmasına rağmen en büyük halkanın Husayf’ın etrafında oluştuğuna şahit olmuşlar ve onun halkasına oturmuşlardır.[183] Bu rivayetten anlaşıldığına göre henüz hicrî ikinci asrın başlarında Cezîre bölgesinde hadis tedrisatı için ilim halkaları oluşmuş ve insanlar hadis öğrenimine rağbet etmişlerdir.

Farklı kaynaklarda 111 rivayeti bulunan Husayf b. Abdurrahmân, en fazla rivayeti sırasıyla Mücâhid, İkrime, Sa‘îd b. Cübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes‘ûd’dan nakletmiştir. Ondan en çok rivayet alan öğrencileri ise Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Mervân b. Şücâ‘ ve Şerîk b. Abdullah olmuştur. Buhârî ve Müslim dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri rivayetlerine yer vermiştir.[184]

2.1.6. Ebû Abdurrahîm Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî (ö. 144/761)

أبو عبد الرحيم خالد بن أبي يزيد الحراني

Ebû Abdurrahîm Hâlid b. Ebû Yezîd b. Semmâk (Semmâl) b. Rüstem, Harranlı muhaddis Muhammed b. Seleme’nin dayısıdır. Hâlid b. Ebû Yezîd olarak şöhret bulan bu râvi, Ümeyye oğullarının âzâdlısıdır. İbn Hacer, 144 yılında vefat eden Hâlid b. Ebû Yezîd’in ismini 6. tabakada zikretmiştir.[185]

Hâlid b. Ebû Yezîd; Mekhûl, Abdulvahhâb el-Mekkî, Cehm b. Cârûd, Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî’den hadis almıştır. Zeyd b. Ebû Üneyse’den çok sayıda rivayet naklettiği için onun râvisi olarak bilinmektedir.[186] Ondan ise yeğeni Muhammed b.

---

[182] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 3/523.
[183] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/384; Kemâlüddin İbnü’l-Adîm, *Buğyetü’t-taleb*, 7/3266.
[184] Tirmizî, “Tahâret”, 103 (h. no: 136); Salât, 302 (h. no: 410)...; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 4 (h. no: 1426); “Menâsik”, 10 (h. no:1746)...; İbn Mâce “İkâmetü’s-salât, 115 (h. no: 1173); Menâsik, 69 (h. no: 3040); Nesâî, “Sıfatu’s-salât”, 95 (h. no: 1353); “Fey’”, 1 (h. no: 4147)...
[185] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/217-218; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru’r-Rüşd, 1406/1986), 192.
[186] Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Ma’ruf (Beyrut: Dâru ğarbi’l-İslâmî, 2002), 9/227.

Seleme el-Harrânî, Mûsâ b. A‘yan, Vekî‘ b. Cerrâh, Şebâbe b. Süvâr gibi râviler rivayette bulunmuşlardır. Bir süreliğine Bağdat’a gelmiş ve burada Haccâc b. Muhammed el-A’ver kendisinden hadis dinlemiştir.[187]

Yahyâ b. Ma‘în, onun hakkında “sika” derken, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ahmed b. Hanbel “lâ be’se bih”[188] (لا بأس به) diyerek orta halli bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Hibbân, Harran ehlinden olduğunu söyleyerek “hasenü’l-hadîs, müstakîm”[189] (حسن الحديث مستقيم) lafzı ile Hâlid b. Ebû Yezîd’i ta‘dîl etmiştir.[190]

Farklı kaynaklarda 199 rivayeti bulunan Hâlid b. Ebû Yezîd, bunların 119’unu Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî’den almıştır. Hâlid b. Ebû Yezîd’den ise yeğeni Muhammed b. Seleme 163 rivayet almıştır. Hâlid b. Ebû Yezîd’in Kütüb-i Sitte’de yer alan 16 rivayetin hepsinde hoca talebe ilişkisi Muhammed b. Seleme → Hâlid b. Ebû Yezîd → Zeyd b. Ebû Üneyse şeklinde olmuştur. Buhârî ve Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, onun rivayetlerine yer vermişlerdir.[191]

2.1.7. Ebû Abdullah Ma‘kıl b. Ubeydullah el-Harrânî (ö. 166/782)

أبو عبد الله معقل بن عبيد الله الحرانى العبسى

Harran ehlinden olan Ebû Abdullah Ma‘kıl b. Ubeydullah el-‘Absî, ‘Abs kabilesinin âzâdlısıdır. Zehebî’nin muhaddis ve imâm lakabıyla zikrettiği Ma‘kıl b. Ubeydullah, 166 yılında vefat etmiştir. Ebû Arûbe el-Harrânî, ismini Harranlı râvilerin 3. tabakasında zikretmiştir.[192]

Ma‘kıl b. Ubeydullah’ın hocaları arasında Ebü’z-Zübeyr Muhammed b. Müslim, Atâ b. Ebû Rebâh, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Amr b. Dînâr, Amr b. Şu‘ayb, Nâfi‘, Zührî, İbn Ebû Müleyke, Meymûn b. Mihrân, Zeyd b. Ebû Üneyse gibi râviler bulunmaktadır. Hasan b. Muhammed b. A‘yan, Sa‘îd b. Hafs en-Nüfeylî, Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, Vekî‘ b. Cerrâh, Ebû Nu‘aym Fazl b. Dükeyn, Muhammed b. Yezîd

---

[187] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 3/362; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/217.

[188] Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırıp ona göre değerlendirilmek üzere (i’tibâr için) alınır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 159.

[189] Hasenü’l-hadîs: Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırıp ona göre değerlendirilmek üzere (i’tibâr için) alınır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 112.

[190] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/222; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/227; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 3/856.

[191] Müslim, “Hac”, 312, (h. no: 1298); Ebû Dâvûd, “Menâsik, 16, 36 (h. no: 1758, 1836); Nikâh, 32 (h. no: 2119); İbn Mâce, “Îmân”, 20, (h. no: 241); Nesâî, “Tahâret”, 191 (h. no: 306); “Mesâcid”, 25 (h. no: 717)...

[192] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 7/318.

b. Sinân er-Ruhâvî, akranı olan Süfyân es-Sevrî gibi râviler ondan hadis nakletmişlerdir.[193]

Ahmed b. Hanbel onunla ilgili "sâlihu'l-hadîs" ve "sika" (صالح الحديث, ثقة) ifadelerini kullanmıştır. Yahyâ b. Ma'în'den onunla ilgili "leyse bihî be's", "sika" ve "zayıf" olmak üzere üç farklı değerlendirme nakledilmiştir. Nesâî de onunla ilgili "leyse bihî be's" ifadesini kullanmıştır. İbn 'Adî, hadislerinin hasen mertebesinde olduğunu ve rivayet ettiklerinde münker bir rivayetle karşılaşmadığını (حسن الحديث، ولم أجد في أحاديثه حديثا منكرا) belirtmiştir. İbn Hibbân, *es-Sikât*'ta ismini zikrettikten sonra fahiş olmayan hatalar yaptığını, bu nedenle hadislerinin normalde terk edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak devamında da "beşer olma hasebiyle yapılabilecek bazı hatalardan dolayı rivayetler terk edilseydi bütün muhaddislerin hadislerinin terk edilmesi gerekirdi" demiştir.[194]

Farklı kaynaklarda 91 rivayeti bulunan Ma'kıl b. Ubeydullah, ekseriyetle Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim, Atâ b. Ebû Rebâh, Amr b. Dînâr ve İbn Şihâb ez-Zührî'den hadis almıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ondan Harranlı râviler Hasan b. A'yan, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ve Sa'îd b. Hafs nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî, Ma'kıl b. Ubeydullah'ın rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[195]

2.1.8. Ebû Ravh en-Nadr b. Arabî el-Harrânî (ö. 168/784)

أبو روح النضر بن عربى الحرانى الباهلى (نزيل حران)

Harran'da ikamet eden muhaddislerden en-Nadr b. Arabî için Ebû Ravh, Ebû Amr veya Ebû Ömer künyeleri kullanılmıştır. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî'nin âzâdlısı olan en-Nadr, 168 yılında vefat etmiştir.[196] en-Nadr b. Arabî, son sahâbî olarak sayılan

[193] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/393; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/286; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/275; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 7/318.

[194] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/286; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/492; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 7/319; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Hindistan: Dâiratu'l-Meârifi'n-Nizâmiyye, 1326/1908), 10/234.

[195] Müslim, "Îmân", 18 (h. no: 15); "Cihâd ve's-siyer", 63 (h. no: 1767)...; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 67 (h. no: 173); "el-İcâre", 53 (h. no: 3561); Nesâî, "Sıfatü's-salât", 37 (h. no: 940); "Talâk", 18 (h. no: 3425); "Umra", 1 (h. no: 3723)...

[196] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/89; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/534; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/396-398.

Ebû Tufeyl Âmir b. Vâsile'yi (ö. 100/718-19) Mekke'de gördüğünü söylemiştir.[197] Ebû Arûbe, Cezîreli muhaddislerin 3. tabakasında onun ismini zikretmiştir.[198]

en-Nadr b. Arabî; Ömer b. Abdülazîz, Mücâhid, İkrime, Atâ b. Ebû Rebâh, Nâfi', Mekhûl, Abdülkerîm b. Mâlik, Meymûn b. Mihrân, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr, Sâlim b. Abdullah b. Amr, Ali b. Nüfeyl, akranı olan Ubeydullah b. Amr er-Rakkî gibi pek çok râviden hadis dinlemiştir.[199] Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Sa'îd b. Hafs en-Nüfeylî, Süfyân es-Sevrî, Abdulğaffâr b. Dâvûd, Amr b. Hâlid, Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî gibi çoğu Harranlı olan râviler de ondan rivayette bulunmuştur.[200]

Ali b. Medînî, en-Nadr b. Arabî'nin ilim ehli nezdinde sika olduğunu söylemiştir.[201] Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim, Nesâî, Dârimî, İbn 'Adî gibi bazı münekkitler "lâ be's bih" değerlendirmesini yapmışlardır. Yahyâ b. Ma'în ve Ebû Zür'a ise onun sika bir râvi olduğuna işaret etmişlerdir. Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, onun hakkında "leyse bihî be's" tabirini kullanmış ve onun rivayet ettiği bütün hadisleri "رأيت فلانًا" (falancayı gördüm) diyerek naklettiğini söylemiştir.[202] İbn Sa'd, onun halife Mehdî zamanında vefat ettiğini ve zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir. Zehebî ise en-Nadr b. Arabî için "imâm, âlim, muhaddis" lakablarını kullanarak onun sika bir râvi olduğunu belirtmiştir.[203]

en-Nadr b. Arabî'nin farklı kitaplarda 18 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve Ebû Dâvûd rivayetlerine yer vermiştir.[204]

---

[197] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/534; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 26/127.
[198] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/397-398.
[199] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/475.
[200] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/397-398.
[201] Ali b. Abdullah b. Ca'fer Ali b. Medînî, *Suâlâtü Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe li Ali b. Medînî*, thk. Mûfik Abdullah Abdülkâdir (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1404/1984), 171.
[202] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/321; Ebü'l-Mu'âtî en-Nûrî vd., *Mevsû'âtu akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Âlemu'l-Kütüb, 1997), 4/14.
[203] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/475; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/398-399; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 7/319.
[204] Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", (h. no: 2958); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 7 (h. no: 4614).

2.1.9. Ebü'l-'Atûf Cerrâh b. Minhâl el-Harrânî (ö. 168/784)

أبو العطوف الجراح بن المنهال الحراني

Harran'da ikamet eden Ebü'l-'Atûf Cerrâh b. Minhâl; İbn Şihâb ez-Zührî, Hakem b. 'Utbe gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Hâtim, (متروك الحديث ذاهب لا يكتب حديثه) ifadelerini kullanarak hadislerinin yazılmaması gerektiğini ve metruk bir râvi olduğunu belirtmiştir. Nesâî de onu "metrûkü'l-hadîs" bir râvi olarak nitelemiştir. Yahyâ b. Ma'în ise zayıf bir râvi olduğuna işaret ederek onu cerh etmiştir.[205] İbn Hibbân, (رجل سوء يشرب الْخمر ويكذب فِي الْحَدِيث) ifadelerini kullanarak içki içtiğinden ve hadis uydurduğundan bahsetmiştir. Benzer ifadelerle pekçok münekkit tarafından cerh edilen Cerrâh b. Minhâl el-Harrânî'nin farklı kitaplarda 29 rivayeti bulunmaktadır.[206]

2.1.10. Ebü'l-Yesîr Muhammed b. Abdullah el-Harrânî (ö. 168/784)

أبو اليسير محمد بن عبد الله بن علاثة الحرانى العقيلى الكلابى القاضى

Ebü'l-Yesîr Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse el-Harrânî, aslen Şamlıdır. Harran'da ikamet eden İbn 'Ulâse için el-Cezerî'nin yanı sıra el-Kilâbî ve el-Ukaylî nisbeleri de kullanılmıştır. Kaynaklarda ismi, dedesine nisbet ederek bazen Muhammed b. 'Ulâse şeklinde kaydedilmiştir. Bağdat'a gelerek Halife Muhammed Mehdi döneminde kâdılık görevini yapan İbn 'Ulâse, 168 yılında vefat etmiştir.[207] Muhammed b. 'Ulâse'nin hadis ilminde pek tanınmayan Ziyâd, Osmân ve Süleymân adında üç kardeşi vardır.[208]

Muhammed b. 'Ulâse'nin hocaları arasında Husayf b. Abdurrahmân, Evzâî, en-Nadr b. Arabî, Abdülkerîm b. Mâlik, Ali b. Bezîme, el-'Alâ' b. Abdullah gibi râviler bulunmaktadır.[209] Amr b. el-Husayn, Vekî' b. Cerrâh, Abdullah b. Mübârek,

---

[205] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/523; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/406.

[206] Bazı rivayetleri için bkz. Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Abdülmühsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Târık b. 'İvadullah (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 7/63; Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Humeydî Abdülmecid es-Selefî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1983), 2/69, 12/73; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Hasan Abdulmun'im (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1424/2004), 2/474.

[207] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/234; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/132; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/302; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/291; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/369.

[208] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/525; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/369.

[209] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/498.

Muhammed b. Seleme el-Harrânî ve Iraklı bazı muhaddisler ondan hadis almışlardır.[210]

İbn Sa‘d ve Yahyâ b. Ma‘în, onu sika bir râvi olarak değerlendirmiştir. İbn ‘Adî rivayetlerinden beis olmadığını umduğunu söyleyerek onun hakkında "hasenü'l-hadîs" (حسن الحديث وأرجو أنه لا بأس به) tabirini kullanmıştır. Buhârî, hıfzı konusunda iyi olmadığını (في حفظه نظر) söyleyerek onu cerh etmiştir.[211] Ebü'l-Feth el-Ezdî, Muhammed b. 'Ulâse'nin "vâhi'l-hadîs" (واهي الحديث، لا يحل يكتب حديثه عن الأوزاعي) bir râvi olduğunu, özellikle Evzâî'den naklettiği rivayetlerin yazılmasının helal olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca (ولسنا نقنع بهذا من البخاري، محمد بن علاثة حديثه يدل على كذبه) yalancılığına işaret eden bu gibi deliller varken Buhârî'nin onun için sadece "fî hıfzihî nazar" demesinin ikna edici bir cerh olmadığını söylemiştir. Hatîb el-Bağdâdî, kezzâb olarak değerlendirilen Amr b. Husayn el-Ukaylî'nin (ö. 230/845) İbn Ulâse'den rivayet ettiği hadisler sebebiyle Ebü'l-Feth'in onu yalancılıkla itham etmiş olabileceğini söylemiştir. Hatîb el-Bağdâdî, bu düşüncesini hakkında ihtilaf olan hiçbir râviye sika demeyen Yahyâ b. Ma‘în'in bu râviye sika demesi ile temellendirmeye çalışmış ve Ebü'l-Feth el-Ezdî'nin bu râvi hakkındaki cerhini ifrat bir değerlendirme olarak görmüştür.[212] Ebû Hâtim er-Râzî, (يكتب حديثه ولا يحتج به) rivayetlerinin yazılabileceğini ancak hüccet olamayacağını söylerken İbn Hibbân ise (يروى الموضوعات عن الثقات لا يحل ذكره إلا علي جهة القدح فيه) onun sika râvilerden mevzû rivayetler naklettiğini, rivayetlerinin yalnızca cerh etmek ve dikkat çekmek amacıyla yazılabileceğini belirtmiştir. Dârekutnî (ö. 385/995) "metruk" bir râvi olduğunu söylemiştir.[213]

Harran ve Müslime kalesi arasındaki bir kuyu hakkında cinlerle insanlar arasında kâdılık yaptığı ve bu kuyunun geceleri cinler, gündüzleri ise insanlar

[210] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/133; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/379-382; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/525-526.
[211] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/335; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/132; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi'r-ricâl*, 7/453, 456.
[212] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/379.
[213] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/291; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/498; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/594.

tarafından kullanılmasına hükmettiği, bu sebeple kendisine "cinlerin kâdısı" denildiği nakledilmiştir.[214]

Farklı kaynaklarda 66 rivayeti bulunan İbn 'Ulâse'nin 41 rivayeti Amr b. Husayn el-Ukaylî aracılığıyla nakledilmiştir. Kütüb-i Sitte'de Ebû Dâvûd ve İbn Mâce onun rivayetlerine yer vermiştir. Nesâî ise *Sünenü'l-kübrâ*'da üç rivayetini zikretmiştir.[215]

2.1.11. Ebû Sâc Osmân b. Amr b. Sâc el-Harrânî (ö. 161-170 ?)

أبو ساج عثمان بن عمرو بن ساج الحراني

Ebû Sâc künyesi ile bilinen Osmân b. Amr b. Sâc el-Kureşî el-Cezerî, Ümeyye oğullarından sahâbî Velîd b. 'Ukbe'nin âzâdlısıdır. Harran'da ikamet eden Osmân b. Amr'ı, Ebû Arûbe el-Harrânî Cezîreli muhaddislerin 3. tabakasında zikretmiş ve Harran'da kâdılık yaptığını belirtmiştir. Osmân b. Amr, bazen dedesine nisbet edilerek Osmân b. Sâc şeklinde zikredilmiştir. Vefat tarihiyle ilgili Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*'da 161-170 arasını vermektedir.[216]

Osmân b. Amr'ın hocaları arasında Husayf b. Abdurrahmân, Miksem b. Becera, İbn İshâk, Abdülmelik b. Cüreyc, Ğâlib b. Ubeydullah el-Cezerî, Muhammed b. Ebân el-Cu'fî, Ma'mer b. Râşid, Yahyâ b. Ebû Üneyse el-Cezerî gibi râviler bulunmaktadır. Ondan ise Sa'îd b. Sâlim el-Kaddâh, Ubeydullah b. Yezîd b. İbrâhîm el-Harrânî, Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî gibi râviler rivayet almışlardır.[217]

Ebû Hâtim er-Râzî, (يكتب حديثه ولا يحتج به) onun ve kardeşi el-Velîd b. Amr'ın rivayetlerinin yazılabileceğini ancak delil olarak kullanılacak sıhhatte olmadığını belirtmiştir.[218] İbn Hibbân, sika râvileri zikrettiği *es-Sikât* adlı kitabında Osmân b. Amr'a yer vermiştir.[219] Ukaylî, (لا يتابع في حديثه) rivayetlerine mütâbaât olmayacağını, Ebü'l-Feth el-Ezdî ise (يتكلمون في حديثه) rivayetlerinin cerh edildiğini söylemiştir.[220]

---

[214] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/379; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/498.
[215] Ebû Dâvûd, "Hudûd", 24 (h. no: 4437); İbn Mâce"Tahâret", 53 (h. no: 445); "İkâmetü's-salât", 49 (h. no: 990); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 5/375; 6/425, 435.
[216] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/467-468; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/455.
[217] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/467-468.
[218] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/162.
[219] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/449.
[220] İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 7/146.

Harranlı râviler arasında sayılabilecek Osmân b. Amr'ın kardeşi el-Velîd'i ise Yahyâ b. Ma'în, Nesâî, İbn 'Adî, Cûzcânî (ö. 259/873), İbn Şâhîn (ö. 385/996) gibi pek çok münekkit cerh ederek onun hadis rivayetinde zayıf olduğuna hükmetmişlerdir.[221] İbn Hibbân, (يروي عن الثقات الأشياء المقلوبات) onun sika râvilerden maklûb rivayetler aktardığını, sika râvilere muhalefet ettiğini ve rivayetlerinin hüccet olmayacağını açıklamıştır.[222]

Fuat Sezgin, Osmân b. Amr'ın "Târîhu Mekke" ismiyle bir kitabının olduğunu, Ezrâkî'nin *Ahbâru Mekke* kitabını telif ederken bu kitaptan Dedem → Sa'îd b. Sâlim → Osmân b. Amr tarikiyle istifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca el-Fâkihî'nin (ö. 278/891) de telif ettiği *Ahbâru Mekke* kitabında Abdullah b. 'İmrân → Sa'îd b. Sâlim → Osmân b. Amr tariki ile söz konusu kitaptan nakilde bulunduğunu belirtmiştir. Ancak bu kitabın günümüzdeki mevcudiyetinden bahsetmemiştir.[223]

Farklı kitaplarda Osmân b. Amr'dan nakledilen 67 rivayet bulunmaktadır. Osmân b. Amr, rivayetlerinin büyük bir kısmını Miksem b. Becera, İbn Cüreyc ve İbn İshâk'tan nakletmiştir. 67 rivayetin 40'ını Sa'îd b. Sâlim el-Kaddâh el-Kûfî naklederek kendisinden en fazla rivayet alan öğrencisi olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce ve Nesâî, Osmân b. Amr'ın bazı rivayetlerine yer vermişlerdir.[224]

2.1.12. Ebû Bişr Muhammed b. Zübeyr el-Harrânî (ö. 170/786)

أبو بشر محمد بن الزبير المؤدب (إمام مسجد حران)

Mu'ayt kabilesinin âzâdlısı olan Ebû Bişr Muhammed b. Zübeyr, Harran mescidinin imamı olarak tanınmıştır. el-Harrânî ve er-Rakkî nisbeleri ile anılan Muhammed b. Zübeyr, Halife Hişâm b. Abdülmelik'in çocuklarına müeddiblik yapmıştır. İbn Şihâb ez-Zührî ve Haccâc er-Rakkî'den hadis nakletmiş, ondan ise Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ve Amr b. Hâlid el-Harrânî rivayette bulunmuştur. Buhârî, (لا يُتابَعُ فِي حديثه عن حَجّاج) ifadelerini kullanarak Haccâc'dan aldığı rivayetlerinin mutâbâtı (başka tarîki) olmadığını söylemiştir. Ebû Hâtim, onun

[221] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/342-343.
[222] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/421.
[223] Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî (Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1411/1991), 2/201.
[224] İbn Mâce, "Tahâret", 7 (h. no: 291); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 9/279, 283; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Fâruk Hammâde (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1406/1986), 451, 456.

hakknda "leyse bi metîn" (ليس بالمتين), İbn 'Adî ise "münkerü'l-hadîs" (منكر الحديث) tabirini kullanmıştır.[225] Muhammed b. Zübeyr el-Harrânî'nin farklı kaynaklarda 3 rivayeti bulunmaktadır.

2.1.13. Ebû Sa'îd Mûsâ b. A'yan el-Harrânî (ö. 177/793)

أبو سعيد موسى بن أعين الحرانى

Ebû Sa'îd Mûsâ b. A'yan el-Harrânî, Ümeyye oğullarının[226] veya Âmir oğullarından Mirsâl ismindeki bir adamın âzâdlısıdır.[227] Ebû Arûbe el-Harrânî, onu Harranlı râviler arasında zikrederek dördüncü tabakadan olduğunu ifade etmiştir.[228] Mısır'a rihle yapan Mûsâ b. A'yan, Halife Hârûnürreşîd (170/786-193/809) zamanında 177 yılında Harran'da vefat etmiştir.[229]

Mûsâ b. A'yan; İshâk b. Râşid er-Rakkî, İsmâil b. Ebû Hâlid, Zeyd b. Hibbân er-Rakkî, Leys b. Ebû Süleym, A'meş, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî, Ma'mer b. Râşid gibi muhaddislerden rivayette bulunmuştur. Ondan ise oğlu Muhammed, Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Abdulğaffâr b. Dâvûd el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, yeğeni Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. A'yan, Amr b. Hâlid el-Harrânî, Amr b. Osmân er-Rakkî gibi râviler rivayet almışlardır.[230]

Ahmed b. Hanbel onun hadisçiliğinden övgüyle bahsetmiş, İbn Sa'd ise onun hakkında "sadûk" tabirini kullanmıştır. Yahyâ b. Ma'în, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a er-Râzi, İbn Hibbân, Dârekutnî gibi münekkitler onun sika bir râvi olduğuna hükmetmişlerdir.[231]

---

[225] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/86; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/259; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/403; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/477; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/38-41.

[226] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335.

[227] Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâi'l-emsâr ve a'lâmi fukahâi'l-ektâr*, thk. Merzûk Ali İbrâhîm (Mansur: Dâru'l-Vefâ', 1991), 295; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/458.

[228] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 12/9.

[229] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/29; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/753.

[230] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/283; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, thk. Muhammed Sâdık (Dımaşk: Dâru'l-Kâdirî, 1997), 3/1901; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/27-29; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/280.

[231] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/280; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/29; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 10/335.

Ebû Nu‘aym’ın *Ma’rifetu’s-sahâbe* adlı eserinde geçen bir rivayette Mûsâ b. A‘yan’ın oğlu Muhammed, (**وجدت في كتاب أبي**) ifadesini kullanarak babasına ait olduğunu söylediği kitap/yazılı belgeden rivayet aktarmıştır. Bu rivayet, Mûsâ b. A‘yan’ın hadisleri ihtiva eden kendine ait bir kitabı veya notları olduğunu göstermektedir.[232]

Mûsâ b. A‘yan’ın farklı kaynaklarda 247 rivayeti bulunmaktadır. Hocalarının büyük çoğunluğu Cezîrelî muhaddislerden oluşan Mûsâ b. A‘yan, en fazla rivayeti sırasıyla Leys b. Ebû Süleym, İshâk b. Râşid er-Rakkî, Amr b. Hâris el-Ensârî ve Hâlid b. Yezîd el-Harrânî’den almıştır. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Muaffâ b. Süleymân er-Ras‘anî, oğlu Muhammed b. Mûsâ, Ahmed b. Şu‘ayb el-Harrânî, Amr b. Hâlid el-Harrânî ve Sa‘îd b. Hafs el-Harrânî nakletmiştir. Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[233]

2.1.14. Ebû İshâk Yûnus b. Râşid el-Harrânî (ö. 171-180)

أَبُو إسحاق يونس بن راشد الحراني، (قاضي حران)

Ebû İshâk künyesiyle bilinen Yûnus b. Râşid el-Harrânî, Harran kâdılığını yapmış bir râvidir. Buhârî’nin Mürciî, Nesâî’nin ise dâ‘î olmakla (mezhebinin propogandasını yapmakla) cerh ettiği bu râvinin 171-180 yılları arasında vefat ettiği tahmin edilmektedir.[234]

Yûnus b. Râşid el-Harrânî; Yahyâ b. Sa‘îd el-Ensâri, ‘Atâ’ b. Ebû Müslim, Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî, Ali b. Bezîme, Avn b. Muhammed, Abdülkerîm b. Mâlik gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan ise Harranlı râvilerden Sa‘îd b. Hafs en-Nüfeylî, Amr b. Hâlid ve Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[235]

Ebû Hâtim er-Râzî, onun Harranlı râvilerden Attâb b. Beşîr’den daha güvenilir olduğunu ve hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir. Ebû Zür‘a ise “lâ be’s” tabirini

---

[232] Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Marifetü’s-sahabe*, 4/2072.

[233] Buhârî, “Savm”, 41 (h. no: 1851); “Tefsir”, (h. no: 4400); Müslim, “Cennet ve Sıfatu Naîmihâ”, 55 (h. no: 2858); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 13 (h. no: 1602); İbn Mâce, “Mesâcid”, 3 (h. no: 744); “Zekât”, 3 (h. no: 1788); Nesâî, “Siyâm”, 39 (h. no: 2192); “Zekât”, 29 (h. no: 2499); “Nikâh”, 2 (h. no: 3201)...

[234] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8/412; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 9/239; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 4/768; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 4/481.

[235] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 32/508.

kullanarak rivayetlerinin nakledilmesinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir.[236] İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikrederek onun Harran kâdılığı yaptığına işaret etmiştir.[237] İbn Hacer, onun "sadûk" bir râvi olduğunu, ancak Mürcie olmakla cerh edildiğini ifade etmiştir.[238]

Farklı kaynaklarda 22 rivayeti yer alan Yûnus b. Râşid, en çok Yahyâ b. Sa'îd el-Ensâri ve 'Atâ' b. Ebû Müslim'den rivayet nakletmiştir. Ondan en fazla rivayet nakledenler ise Sa'îd b. Hafs en-Nüfeylî, Amr b. Hâlid ve Ebû Ca'fer en-Nüfeylî olmuştur. Yûnus b. Râşid'in *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da bir rivayeti bulunmaktadır.[239]

2.1.15. Ebû Amr Mervân b. Şücâ' el-Harrânî (ö. 184/751)

أبو عمرو مروان بن شجاع الحرانى

Ebû Amr Mervân b. Şücâ' el-Harrânî, Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in âzâdlısıdır. Mizzî, onun için "Ebû Abdullah" künyesini kullanmıştır. Husayf b. Abdurrahmân'ın rivayetlerini aktarması sebebiyle Mervân b. Şücâ'a, Husayfî lakabı takılmıştır. Şam'da iken Emevî halifelerinden Mûsâ b. Mehdî'nin oğlu el-Hâdî'nin hocası (müeddib) olarak Bağdat'a gelmiş ve 184 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.[240]

Mervân b. Şücâ'; Husayf b. Abdurrahmân, Salim b. 'Aclân el-Eftas, Abdulkerim Mâlik el-Cezerî, İbrâhîm b. Ebû Able el-Ukaylî, Muğire b. Miksem ed-Dabbiy gibi râvilerden hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, Ahmed b. Halîl el-Bağdâdî, Ahmed b. Süleymân el-Mervezi, Ahmed b. Menî' el-Begavî, Muhammed b. Kâsım el-Harrânî, Ali b. Ma'bed b. Şeddâd er-Rakkî gibi râviler ise Mervân b. Şücâ'dan rivayette bulunmuşlardır.[241]

İbn Hibbân, Mervân b. Şücâ' için (منكر الحديث يروي المقلوبات عن أقوام ثقات لا يعجبني الاحتجاج بخبره إذا انفرد) ifadelerini kullanarak "münkerü'l-hadîs" bir râvi olduğunu, sika râvilerden hadisleri maklûb olarak rivayet ettiğini, teferrüt ettiği rivayetleri hüccet

[236] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/239.
[237] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/289.
[238] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 613.
[239] Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17 (h. no: 4338).
[240] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336-337; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/372; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 57/300; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/395-397.
[241] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/372; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/395-396; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/34.

olarak kullanmak istemediğini belirtmiştir.[242] İbn Sa‘d, Yahyâ b. Ma‘în, Dârekutnî, İbn Şâhîn, Sem‘ânî gibi âlimler “sika” bir râvi olduğunu belirtirken Ahmed b. Hanbel “şeyh, sadûk” ifadesine yer vermiştir. Ebû Dâvûd, “lâ be’s bih” tabirini kullanarak rivayetlerinin alınabileceğini belirtmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî “sâlih” terimini kullanarak rivayetlerinin yazılabileceğini söyleyerek zannedildiği gibi sika bir râvi olmadığını, bazı rivayetlerinin “münker” olduğunu ifade etmiştir.[243]

Farklı kaynaklarda 18 rivayeti bulunan Mervân b. Şücâ‘, ekseriyetle Husayf b. Abdurrahmân’dan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, ondan 9 rivayet nakletmiştir.[244] Müslim ve Nesâî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, rivayetlerine yer vermişlerdir.[245]

2.1.16. Ebü’l-Hasan Attâb b. Beşîr el-Harrânî (ö. 188/803)

أبو الحسن عتاب بن بشير الحرانى

Ebü’l-Hasan Attâb b. Beşîr, Ümeyye oğullarının âzâdlısı olup Harran’da ikamet etmiştir. Ebû Sehl olarak da künyelenen Attâb b. Beşîr, 188 veya 190 yılında Harran’da vefat etmiştir.[246]

Attâb b. Beşîr’in hocaları arasında Husayf b. Abdurrahmân, İshâk b. Râşid er-Rakkî, Evzâî, Ali b. Bezîme gibi râviler bulunmaktadır. Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Muallel b. Nüfeyl el-Harrânî, İshâk b. Râhûye, Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî, Süleymân b. Ömer er-Rakkî, el-‘Alâ’ b. Hilâl el-Bâhilî, Amr b. Hâlid er-Rakkî, torunu Amr b. Hişâm el-Harrânî gibi özellikle pek çok Harranlı râvi ondan hadis almıştır.[247]

Ahmed b. Hanbel ve İbn ‘Adî, (أرجو أن لا يكون به بأس) “rivayetlerinde sakınca olmadığını umuyorum” diyerek Attâb b. Beşîr’in orta halli bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel ayrıca onun Husayf b. Abdurrahmân’dan rivayet ettiği hadislerin münker olduğunu, ancak bu durumun Husayf’tan kaynaklandığını

[242] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/346-347.
[243] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/187; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 27/397; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 11/134.
[244] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/331, 369; 11/589; 28/77, 136...
[245] Buhârî, “Şehâdât”, 28 (h. no: 2538); Tıbb, 3 (h. no: 5356, 53579); Tirmizî, “Savm”, 100 (h. no: 945); Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 10 (h. no: 1746); İbn Mâce, “Tıbb”, 23 (h. no: 3491).
[246] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/336; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/522.
[247] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 19/287.

belirtmiştir. Yahyâ b. Ma'în'den onunla ilgili olarak "sika" ve "zayıf" şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir. Ali b. Medînî, onun zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Sa'd ve Nesâî onun hadis ilminde zannedildiği gibi güvenilir bir râvi olmadığını (ليس بذاك في الحديث) ifade etmişlerdir.[248]

Farklı kaynaklarda 54 rivayeti bulunan Attâb b. Beşîr, rivayetlerinin ekseriyetini Husayf b. Abdurrahmân ve İshâk b. Râşid er-Rakkî'den almıştır. Ondan en çok rivayet nakleden öğrencileri ise Muallel b. Nüfeyl ve Ali b. Hucr olmuştur. Müslim ve İbn Mâce dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, onun rivayetlerine kitaplarında yer vermişlerdir.[249]

2.1.17. Ebû Ömer Hattâb b. el-Kâsım el-Harrânî (ö. 181-190?)

أبو عمر خطاب بن القاسم الحرانى ، (قاضي حران)

Harran kâdılığı da yapan Hattâb b. Kâsım'ın künyesi, Ebû Ömer'dir. Zehebî, Hattâb b. Kâsım'ın hâl tercemesini, 181 ile 190 yılları arasında vefat eden râviler arasında zikretmiştir.[250]

Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, İbn İshâk gibi râviler Hattâb b. Kâsım'ın hocaları arasında bulunmaktadır. Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî, Muhammed b. Mûsâ b. A'yan, Amr b. Hâlid gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[251]

Ebû Hâtim er-Râzî, Hattâb b. Kâsım hakkında "hadisleri yazılabilir" değerlendirmesini yapmıştır. Ebû Zür'a ve Yahyâ b. Ma'în ise onun Harranlı sika bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir.[252] Ebû Zür'a'dan onun "münkerü'l-hadîs" bir râvi olduğu da nakledilmiştir. Onun vefatına yakın bir zamanda "ihtilat"a maruz kaldığı söylenmiştir. [253] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*'da bir rivayetini aktardıktan sonra onun hakkında bilgisi olmadığını belirtmiştir.[254]

---

[248] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/13; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/65; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/27.

[249] Buhârî, "Tıbb", 25 (h. no: 5388); "İ'tisâm bi's-sünne", 18 (h. no: 6915); Tirmizî, "Salât", 302 (h. no: 410); Ebû Dâvûd, "Zekât", 4 (h. no: 1566); "Dahâyâ", 18 (h. no: 2830); Nesâî, "Sıfatu's-salât", 95 (h. no: 1353).

[250] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/201; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/844.

[251] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/201; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/386.

[252] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/386.

[253] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/270; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/656.

[254] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/365.

Farklı kaynaklarda 15 rivayeti bulunan Hattâb b. Kâsım, ekseriyetle Husayf b. Abdurrahmân ve Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî'den hadis nakletmiştir. Ondan en çok rivayet alan râviler ise sırasıyla Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ve Mu'âfâ b. Süleymân olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde, Nesâî ise *es-Sünenü'l-kübrâ*'da onun bir rivayetine yer vermiştir.[255]

2.1.18. Ebû Abdullah Muhammed b. Seleme el-Harrânî (ö. 191/806)

أبو عبد الله محمد بن سلمة بن عبد الله الباهلى الحرانى

Harranlı meşhur muhaddislerden biri olan Muhammed b. Seleme b. Abdullah'ın künyesi Ebû Abdullah'tır. Benû Bâhile'nin âzâdlısı olan Muhammed b. Seleme, el-Bâhilî nisbesiyle de anılmıştır. Vefat tarihi konusunda 191, 192 ve 193 gibi farklı tarihler belirtilmiştir.[256]

Muhammed b. Seleme; İbn İshâk, dayısı Hâlid b. Ebû Yezîd, Husayf b. Abdurrahmân, Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse, Hişâm b. Hasan gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Muhammed b. Vehb, Ahmed b. Hanbel, İsmâil b. Ebû Kerîme, Abdülazîz b. Yahyâ el-Harrânî, Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî, Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Sa'îd b. Hafs en-Nüfeylî, Amr b. Hâlid el-Harrânî, el-'Alâ' b. Hilâl el-Bâhilî, Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd gibi çoğunluğu Harranlı olan pek çok kişi de Muhammed b. Seleme'den rivayette bulunmuştur.[257]

Ali b. Medînî, Nesâî, İbn Hibbân gibi âlimler Muhammed b. Seleme'nin sika bir râvi olduğuna işaret etmişlerdir.[258] İbn Sa'd, sika bir râvi olarak değerlendirip fetvalarında ve rivayetlerinde fazilet sahibi biri olduğunu belirtmiştir. Ebû Arûbe ise insanların onun fazileti ve hıfzı konusunda ihtilaf etmediklerini (لا يختلفون في فضله وحفظه) söylemiştir.[259] Zehebî "imâm, muhaddis, müftî" sıfatlarını kullanarak onu övmüştür.[260] Ahmed b. Hanbel onu "şeyh, sadûk" olarak niteleyip 'Attâb b. Beşîr

[255] Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13 (h. no: 2069); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/365.
[256] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/107; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/291.
[257] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/289-290.
[258] Ali b. Medînî, *Suâlât li Ali b. Medînî*, 168; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/291.
[259] Ali b. Medînî, *Suâlât li Ali b. Medînî*, 168; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/91; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/194.
[260] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/49.

denginde bir râvi olduğunu söylemiştir.[261] el-'İclî ise sika olduğunu ve hadis rivayetinde 'Attâb b. Beşîr'den daha güvenilir olduğunu ifade etmiştir.[262] Muhammed b. Seleme'nin kitapları (hadis nüshaları) olduğu nakledilmiş,[263] ancak günümüze ulaşan herhangi bir nüshasına rastlanılmamıştır.

Farklı kaynaklarda 472 rivayeti bulunan Muhammed b. Seleme, rivayetlerinin yarısından fazlasını (247 rivayet) İbn İshâk'tan (ö. 151/768) nakletmiştir. Dayısı Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî'den (ö. 144/761) ise 163 rivayet almıştır. Muhammed b. Seleme'nin rivayetlerinin ekseriyetini iki hocasından alması; onların ders halkasına katılmasıyla veya onlara ait yazılı hadis nüshasından istifade etmesiyle açıklanabilir. Söz konusu bu iki hocasının Muhammed b. Seleme'den yaklaşık 45 yıl önce vefat ettiklerini de göz önünde bulundurursak onun hocalarına ait nüshaya vâkıf olduğu ve rivayetlerini bu nüshadan okuduğu/naklettiği ihtimali daha yakın gelmektedir.

Muhammed b. Seleme'den Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, 118 rivayet nakletmiştir. Ondan en çok rivayet alan diğer râviler ise sırasıyla Muhammed b. Vehb el-Harrânî, Abdülazîz b. Yahyâ el-Harrânî, İsmâil b. Ebû Kerîme el-Harrânî ve Ahmed b. Hanbel olmuştur. Öğrencilerinin nisbet edildikleri beldelere baktığımızda büyük çoğunluğunun Harranlı olduğunu görmekteyiz. Ayrıca dikkat çeken önemli bir husus da bazı râviler, neredeyse sadece Muhammed b. Seleme'den rivayet almışlardır. Bu veriler, Muhammed b. Seleme'nin Harran'da bir mecliste hadis anlattığı ve öğrencilerinin de ondan bu hadisleri naklettiği fikrini akla getirmektedir. Zira öğrencilerinden Muhammed b. Vehb naklettiği 108 rivayetten 98'ini, Abdülazîz b. Yahyâ 64 rivayetin 54'ünü, İsmâil b. Ebû Kerîme de 51 rivayetinin 43'ünü Muhammed b. Seleme'den almışlardır. Buhârî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, Muhammed b. Seleme'nin yaklaşık 77 rivayetini zikretmişlerdir.[264]

---

[261] Ebü'l-Mu'âtî en-Nûrî vd., *Mevsû'âtu akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 3/267.

[262] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/239.

[263] Muhammed b. Seleme'nin kitaplarını/yazılı hadis belgelerini aldığı ve bunları rivayet ettiği için Sa'îd b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî cerh edilmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak onun yazılı hadis belgelerine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/45.

[264] Müslim, "Hac", 312, (h. no: 1298); Tirmizî, "Vitr", 340 (h. no: 463); "Menâkib", 47 (h. no: 3837)...; Ebû Dâvûd, "Tahâret, 34, 113 (h. no: 67, 295); "Nikâh", 32 (h. no: 2119)...; İbn Mâce, "Ezân", 1 (h. no: 706); "Cihâd", 12 (h. no: 2781)...; Nesâî, "Mesâcid", 25 (h. no: 717); Cenâiz, 49 (h. no: 1931)...

2.1.19. Ebû Yahyâ Mahled b. Yezîd el-Harrânî (ö. 193/808)

أبو يحيى مخلد بن يزيد الحرانى القرشى

Harranlı râvilerden Mahled b. Yezîd el-Kureşî, Ebû Yahyâ'nın yanı sıra Ebû Hidâş, Ebü'l-Ceyş, Ebü'l-Hasan, Ebû Hâlid gibi farklı künyelerle de anılmıştır. Mervân oğullarının âzâdlısı olan Mahled b. Yezîd el-Harrânî, 193 yılında vefat etmiştir.[265]

Mahled b. Yezîd'in rivayet aldığı hocaları arasında Süfyân es-Sevrî, Abdülmelik b. Cüreyc, Mis'ar b. Kidâm, Yûnus b. İshâk es-Sebî'î, Ca'fer b. Burkân er-Rakkî, Osmân b. Vâkıd, Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî gibi farklı râviler bulunmaktadır. Abdülhamîd b. Muhammed el-Harrânî, Amr b. Hişâm el-Harrânî, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî, Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Ali b. Meymûn el-Attâr er-Rakkî, Ahmed b. Hanbel gibi pek çok râvi Mahled b. Yezîd'den hadis nakletmiştir.[266]

İbn Hibbân ve Yahyâ b. Ma'în, onu "sika" bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, kendisinden hadis yazdığını, rivayetlerinde beis görmediğini, ancak bazen rivayetlerde vehme düştüğünü (لا بأس به، وكان يهم) ifade etmiştir. es-Sâcî (ö. 307/920) de onun rivayetlerinde vehme düştüğü hususunda Ahmed b. Hanbel ile aynı görüştedir. Ebû Dâvûd, mürsel rivayeti muttasıl olarak rivayet etmesini cerh ederek onun için "şeyh" tabirini kullanmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî, "sadûk" bir râvi olduğunu ve onun mürsel (munkatı) olan bir hadisi mevsul olarak rivayet ettiğini belirtmiştir. Zehebî ise sika imamlardan biri olduğuna işaret ederek sika olma hususunda hakkında icma' oluştuğunu söylemiştir.[267]

Farklı kaynaklarda 164 rivayeti bulunan Mahled b. Yezîd, rivayetlerinin büyük bir kısmını İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî ve Mis'ar b. Kidâm'dan almıştır. Ondan ise ekseriyetle Abdülhamîd b. Muhammed el-Harrânî, Amr b. Hişâm el-Harrânî, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî ve Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî rivayette

[265] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/437; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/347; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/186; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/343-344.

[266] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/347; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/186; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/344-345.

[267] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/347; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/186; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/345; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/237; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/84.

bulunmuştur. Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, Mahled b. Yezîd'in rivayetlerini kitaplarına almışlardır.[268]

2.1.20. Ebû Abdurrahmân Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî (ö. 198/813)

أبو عبد الرحمن مسكين بن بكير الحذاء الحرانى

Harranlı râvilerden biri olan Ebû Abdurrahmân Miskîn b. Bükeyr el-Hazzâ', Ebû Arûbe el-Harrânî tarafından Cezîreli muhaddislerin 4. tabakasında zikredilmiştir. Harranlı râvilerden Muhammed b. Hâris (ö. 244/859), saçı sakalının ağardığını söyleyerek onun dış görünüşü hakkında bilgi vermştir.[269] Ayakkabıcılık mesleği ile uğraştığı için mesleğine nisbetle ayakkabıcı manasındaki "hazzâ'" kelimesi ile anılmaya başlanmıştır.[270] Zehebî'nin imâm, muhaddis gibi tabirlerle zikrettiği Miskîn b. Bükeyr, 198 yılında vefat etmiştir.[271]

Miskîn b. Bükeyr, Dımaşk, Humus, Irâk, Hicâz ve Cezîre'nin farklı beldelerine rihleler yaparak oralardaki hocalardan hadis dinlemiştir.[272] Şu'be b. Haccâc, Evzâî, Ca'fer b. Burkân, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes gibi pek çok hocasından hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Hasan b. Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Ahmed b. Abdurrahmân el-Küzbürânî el-Harrânî Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Amr b. Hâlid el-Harrânî gibi ekseriyeti Harranlı olan pek çok râvi de Miskîn b. Bükeyr'den rivayette bulunmuştur.[273]

Yahyâ b. Ma'în, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî gibi münekkitler onun için "lâ be'se bih" değerlendirmesi yaparak rivayetlerinde sakınca olmadığına işaret etmişlerdir. Ayrıca Ebû Dâvûd; hadislerinde hata olduğunu, Ebû Hâtim ise hadisleri ezberlediğini ve "sâlihu'l-hadîs" bir râvi olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel de rivayetlerinde sakınca olmadığını, rivayet konusunda Miskîn'in Mahled b. Yezîd'den (ö. 193/808) daha iyi olduğunu, ancak Şu'be'den aktardığı bazı rivayetlerde teferrüd

---

[268] Buhârî,"Sıfatü's-salât", 76 (h. no: 816); "Vesâyâ", 15 (h. no: 2605)...; Müslim, "Buyû'", 82 (h. no: 1536); Ebû Dâvûd, "Salât", 228 (h. no: 1093); "Vitr", 26 (h. no: 1516); "Menâsik", 81 (h. no: 1988); İbn Mâce, "Salât", 1 (h. no: 667); "İkâmetü's-salât", 120 (h. no: 1182); Nesâî, "Mevâkıt", 12 (h. no: 519); "Kıyâmü'l-leyl", 37 (h. no: 1699)...

[269] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 58/17.

[270] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/101.

[271] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/209.

[272] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 58/15.

[273] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 58/15; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/484-485.

ettiğini söylemiştir. Ayrıca Şu'be'den münker rivayetleri olduğu nakledilmiştir.[274] Ebû Ahmed el-Hâkim[275] (ö. 378/988) ise Miskîn'in hataya ve vehme çokça düştüğünü, pek çok münker rivayetlerinin olduğunu belirtmiştir.[276] İbn Ammâr el-Mevsılî, ondan hadis dinlemediğini lâkin münekkitlerin onu "sika" bir râvi olarak değerlendirdiğini söylemiştir.[277]

Farklı kaynaklarda 65 rivayeti bulunan Miskîn b. Bükeyr; bu rivayetlerin yaklaşık üçte ikisini Şu'be b. Haccâc ve Evzâî'den nakletmiştir. Ondan en çok rivayette bulunan öğrencileri sırasıyla Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Hasan b. Ahmed el-Harrânî, Ahmed b. Abdurrahmân el-Harrânî ve Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî olmuştur. Tirmizî ve İbn Mâce dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[278]

2.1.21. Ebû Ömer Süleymân b. 'Atâ' el-Harrânî (ö. 198/813)

أبو عمر سليمان بن عطاء بن قيس الحرانى

Harranlı râvilerden Muhammed b. Süleymân'ın (ö. 213/828) babası olan Süleymân b. 'Atâ' b. Kays; Müslime b. Abdullah el-Cühenî'den rivayet almıştır. Yahyâ b. Sâlih el-Vahâzî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî ve oğlu Muhammed b. Süleymân ondan rivayette bulunmuşlardır. Buhârî ve Ebû Zür'a, rivayetlerinin münker olduğunu belirtmişlerdir. İbn Hibbân, hadis uydurmakla itham ederek mevzû rivayetler naklettiğini, ancak bu rivayetlerin kaynağının o mu yoksa Müslime b. Abdullah mı olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, hadislerinin yazılabileceğini ancak "münkerü'l-hadîs" bir râvi olduğunu söylemiştir. Zehebî ise "vâhi" ifadesini kullanarak onu cerh etmiştir.[279] İbn Mâce, farklı

[274] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/329; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/484-485.
[275] el-Hâkim el-Kebîr olarak bilinen Neysâburlu bu kişi, el-Esmâ' ve'l-Künâ', el-İlel, eş-Şuyûh ve'l-Ebvâb gibi kitapların müellifidir. Bkz. Mehmet Ali Sönmez, "Hâkim el-Kebîr", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/188.
[276] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/1206; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/101.
[277] Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, thk. Subhî es-Sâmirâî (Kuveyt: Dâru's-selefiyye, 1404/1984), 230.
[278] Buhârî, "Tefsîr", 56 (h. no: 4271); Müslim, "Hayz", 28 (h. no: 309); "Kasâme, Muhâribîn, Kısâs ve'-d-diyât", 12 (h. no: 1671); Ebû Dâvûd, "Salât", 14 (h. no: 457); Zekât, 24 (h. no: 1631)...; Nesâî, "Zekât, 93 (h. no: 2602); Zînet, 23 (h. no: 5097)...
[279] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/133; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/414; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/43; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kıble li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1413/1992), 1/462.

kaynaklarda 13 rivayeti bulunan Süleymân b. ‘Atâ’ el-Harrânî’nin iki rivayetini tahriç etmiştir.[280]

2.1.22. Muhammed b. Abdülkerîm b. Muhammed el-Harrânî (ö. 200/815)

محمد بن عبد الكريم بن محمد العامري الحراني

Muhammed b. Abdülkerîm b. Muhammed el-Harrânî; Osmân b. Amr b. Sâc el-Harrânî’den hadis almıştır. Ondan ise Nesâî rivayette bulunmuştur. Mesleme b. Kâsım el-Endülûsî (ö. 353/964), onun hakkında “lâ be’s bih” ifadesini kullanmıştır. Nesâî, ondan az miktarda rivayet yazdığını, sadece bir rivayetini tahric ettiğini, cerh ta‘dîl durumunu ise bilmediğini söylemiştir. Zehebî, Muhammed b. Abdülkerîm el-Harrânî hakkında cerh ifadelerinin olduğunu, fakat rivayetlerinin terk edilmediğini belirtmiştir. İbn Hacer ise 11. tabakadan olduğunu söyleyerek onu “sadûk” bir râvi olarak değerlendirmiştir.[281] Muhammed b. Abdülkerîm el-Harrânî, sadece Nesâî’nin naklettiği bir rivayetle bilinmektedir.[282]

2.1.23. Ebû Bişr Muğîre b. Siklâb el-Harrânî (ö. 202/817)

أبو بشر المغيرة بن سقلاب الحراني

Harran kâdısı Muğîre b. Siklâb el-Harrânî’nin hocaları arasında Ca‘fer b. Burkân, İbn İshâk, Ma‘kıl b. Ubeydullah gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Ferve Yezîd b. Muhammed er-Ruhâvî, Mu‘âfâ b. Süleymân er-Ras‘anî, İshâk b. Zureyk er-Ras‘anî gibi râviler ondan hadis almışlardır. Ebû Zür‘a, “lâ be’s bih” ifadesiyle rivayetlerinde sıkıntı olmadığını belirtirken İbn ‘Adî, onun hakkında “münkerü’l-hadîs” ifadesini kullanarak (عامة ما يرويه، لاَ يُتَابَعُ عَليه) mutâba‘âtı[283] olmayan türden rivayetler naklettiğini belirtmiştir. Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, Muğîre b. Siklâb’ın hadis ilminde güvenilir olmadığını söylemiştir. Dârekutnî ise zayıf bir râvi olduğunu söyleyerek onu cerh

[280] İbn Mâce, “Et‘ime”, 27 (h. no: 3305, 3306).
[281] Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 3/630; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 9/315; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 493.
[282] Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 3/240.
[283] Cerh etmek maksadıyla, rivayetlerinin benzerinin başkaları tarafından rivayet edilmediğini belirten bir kavram olan “lâ yütâbe’u aleyh” tabirini kullanılmıştır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 161.

etmiştir.[284] Farklı kitaplarda Muğîre b. Siklâb el-Harrânî'nin 20 rivayetine yer verilmiştir.

2.1.24. Ebû Abdurrahmân Osmân b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 203/818)

أبو عبد الرحمن عثمان بن عبد الرحمن الحراني، المعروف بالطرائفي

Osmân b. Abdurrahmân b. Müslim el-Harrânî; Ebû Abdurrahmân künyesinin yanı sıra Ebû Abdullah, Ebû Muhammed, Ebû Hâşim gibi farklı künyelerle de anılmıştır. Kendisi için el-Müeddib ve et-Tarâifî lakabları kullanılmış olup, et-Tarâifî lakabıyla şöhret bulmuştur. Ebû Arûbe el-Harrânî, ismini Cezîreli râvilerin 4. tabakasında zikretmiştir. Mansûr b. Muhammed b. Mervân'ın âzâdlısı olan Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, 203 yılında vefat etmiştir.[285]

Dımaşk, Bağdat gibi dönemin ilim merkezlerinde hadis tedrisatında bulunan Osmân b. Abdurrahmân, bir eğitim kurumunda (muhetemelen bir mescidde) hocalık yapması sebebiyle muallim ve müeddib olarak bilinmektedir.[286]

Osmân b. Abdurrahmân; Abdurrahmân b. Sâbit el-'Anbesî, Abdülhamîd b. Yezîd el-Hizâmî, Ali b. 'Urve ed-Dımaşkî, Anbese b. Abdurrahmân, Vâzi' b. Nâfi' el-Cezerî, Ahmed b. Hafs el-Cezerî, Eş'as b. Abdülmelik, Ca'fer b. Burkân, Yahyâ b. Ebû Üneyse gibi pek çok râviden rivayet almıştır. Amr b. Hişâm el-Harrânî, İshâk b. Zurayk er-Ras'anî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Bakiyye b. Velîd, Abbâs b. Fazl el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Ali b. Meymûn er-Rakkî, Abdülhamîd b. Muhammed el-Harrânî gibi ekseriyeti Harranlı olan pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[287]

Buhârî ve Ukaylî (ö. 322/934), onu zayıf bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Ebû Hâtim, ise "sadûk" bir ravi olduğunu söyleyerek Buhârî'nin onu zayıf râviler

[284] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 8/81, 83; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/202; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Abdü'l-Fettâh Ebû Ğudde (Beyrut: Dâru'l-beşer el-İslâmiyye, 2002), 8/133-134.

[285] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/296; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/428, 430; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/427.

[286] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/70; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/635; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 38/430.

[287] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/428-430.

arasında zikretmesini doğru bulmadığını belirtmiştir.[288] İbn ‘Adî, Ebû Arûbe’den naklederek Osmân b. Abdurrahmân’ın “lâ be’s bih” bir râvi olduğunu, ancak mechûl ve münker râvilerden acaip (münker) rivayetler naklettiğini, bu acaipliğin sebebinin rivayette bulunduğu mechûl râviler olduğunu, dolayısıyla rivayetlerinin hocalarına göre değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Ebû Arûbe, “Şamlı râvilerden Bakiyye b. Velîd (ö. 197/812) neyse, Cezîreli râvilerden et-Tarâifî de odur” diyerek onun da mechûl râvilerden acayip rivayetlerde bulunduğuna işaret etmiştir.[289]

İbn Hibbân, tedlîs yaptığına işaret ederek onu cerh etmiş ve onun hakkında “*rivayetlerini dinleyen kişi, bu rivayetin uydurma olduğundan şüphe etmez. Bu durum çokça olduğu için onun rivayetlerini mevzû rivayetlere katıyorum. Bana göre onun rivayetleri hüccet olarak kullanmak caiz değildir.*” demiştir.[290] Zehebî, bu râvi hakkında “kezzâb” (yalancı) diyen Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr’in (ö. 234/849) cerh etmede aşırıya gittiğini, “*bu râvinin yalancı olduğuna dair herhangi bir delil olsaydı onu ifade etmekten geri durmazdım. Ancak cerh-ta‘dîl âlimleri onun sadece zayıf râvileri tedlîs yaptığını ve onlardan münker rivayetler getirdiğini söylemişlerdir.*” diyerek mu’tedil olmaya çalışmıştır.[291] İbn Halfûn (ö. 636/1239),[292] Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî’den (ö. 147/764) hadis iştimediği halde sanki hadis dinlemiş gibi tedlîs yaptığını söyleyerek onu cerh etmiştir.[293] İbn Şâhîn (ö. 385/996), Osmân b. Abdurrahmân’ın sika olduğunu söylemiş, ancak zayıf râvilerden rivayetleri olduğunu da belirtmiştir.[294] Yahyâ b. Ma‘în’den ise “sika”[295] ve “sadûk”[296] şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir.

Sonuç olarak bu râvinin tedlîs yaptığı, münekkit âlimler tarafından zayıf hatta metruk bir râvi olarak değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Osmân b. Abdurrahmân’ın

---

[288] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 6/238; Ukaylî, *ed-Du‘afâu’l-kebîr*, 3/207; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/157.

[289] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 6/297-298 (أنه لا بأس به كما قال أبو عروبة إلا أنه يحدث عن قوم مجهولين بعجائب وتلك العجائب من جهة المجهولين وهو في أهل الجزيرة كبقية في أهل الشام وبقية أيضا يحدث عن مجهولين بعجائب).

[290] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/70-71. (يروي عن أقوام ضعاف أشياء يدلسها عن الثقات حتى إذا سمعها المستمع لم يشك في وضعها، فلما كثر ذلك في أخباره التزقت به تلك الموضوعات، وحمل عليه الناس في الجرح، فلا يجوز الاحتجاج عندي بروايته كلها على حالة من الأحوال، لما غلب عليها من المناكير عن المشاهير والموضوعات عن الثقات).

[291] Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 3/46.

[292] Ebû Bekr Muhammed b. İsmâîl b. Muahmmed el-Ezdî (ö. 636), Ulûmu’l-hadîs, el-Müntekâ fi’r-ricâl gibi kitapların müellifi. Bkz. Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 23/71.

[293] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 9/166.

[294] İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi’s-sikât*, 138.

[295] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 385.

[296] Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 3/45.

İbn Mâce'de yer alan bir rivayetinde[297] kezzâb olarak değerlendirilen Ali b. Urve'den rivayette bulunması, onun zayıf bir râvi olduğunu açıklayan bir örnek olarak gösterilebilir. Nitekim İbnü'l-Cevzî, söz konusu bu rivayeti mevzû hadisler arasında zikretmiştir.[298]

Farklı kaynaklarda 129 rivayeti bulunan Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, en çok sırasıyla Abdurrahmân b. Sâbit el-'Anbesî, Abdülhamîd b. Yezîd el-Hizâmî, Ali b. 'Urve ed-Dımaşkî, Anbese b. Abdurrahmân ve Vâzi' b. Nâfi' el-Cezerî'den rivayet almıştır.[299] Öğrencilerinden Amr b. Hişâm el-Harrânî, İshâk b. Zurayk er-Ras'anî ve Ahmed b. Abdurrahmân el-Harrânî rivayetlerinin yarısını (65 rivayet) nakletmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî, onun rivayetlerine yer vermiştir.[300]

2.1.25. Ebû Katâde Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî (ö. 207/822)

أبو قتادة عبد الله بن واقد الحرانى (خراسانى الأصل)

Aslen Horasanlı olup Harran'da ikamet eden Ebû Katâde Abdullah b. Vâkıd, Benû Himmân veya Benû Temîm'in âzâdlısıdır. Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî, 207 yılında vefat etmiştir.[301]

Rivayet aldığı hocaları arasında Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İbn Cüreyc, Sa'îd b. Ebû Arûbe, Mis'ar b. Kidâm, Evzâî gibi râviler bulunmaktadır. Abdullah b. Muhammed İbn 'Ayşûn el-Harrânî, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, İshâk b. Râhûye, Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî, Yezîd b. Muhammed er-Ruhâvî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[302]

İbn Sa'd, hadis rivayeti konusunda yetersiz olduğunu belirterek Abdullah b. Vâkıd'ı fazilet sahibi ve ibadete düşkün biri olarak tavsif etmiştir.[303] İbn Hibbân, onun

---

[297] Resûlullah (s.a.s.) zenginlere koyun ve keçi, fakirlere ise tavuk edinmelerini emretti ve buyurdu ki "*Zenginler, tavuk edindiklerinde Allah köylerin helak olmasını diler*." Bkz. İbn Mâce, "Ticârât", 69 (h. no: 2307).

[298] Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (Medine: Mektebetü's-selefiyye, 1966), 2/304.

[299] Ali b. 'Urve, Anbese b. Abdurrahmân ve Vâzî' b. Nâfî', "metruk, münker, zayıf" gibi tabirlerle cerh edilmişlerdir. Bkz. Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/145, 301; 4/327.

[300] Ebû Dâvûd, "Melâhim", 15 (h. no: 4327); İbn Mâce, "Ticâret", 69 (h. no: 2307); "Et'ime", 55 (h. no: 3358); Nesâî, "Kassâme", 39 (h. no: 4809).

[301] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/337; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 5/320.

[302] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/522-523; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/358-359.

[303] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/337. (وكان له فضل وعبادة ولم يكن في الحديث بذاك).

Cezîre ehlinin âbid ve kurrâlarından biri olarak tavsif etmiştir. Ayrıca Abdullah b. Vâkıd'ın hadis rivayetinde vehme düştüğünü, münker rivayetleri olduğunu, hadisleri sika râvilerden maklûb olarak aktardığını, bu nedenle rivayetlerinin hüccet olamayacağını ifade etmiştir.[304] Buhârî, muhaddislerin onun rivayetlerini terk ettiğini, onun "münkerü'l-hadîs" bir râvi olduğunu söylemiştir.[305] Ebû Hâtim er-Râzî, "münkerü'l-hadis, zehebe hadîsühû" (منكر الحديث وذهب حديثه) tabirleriyle, Ebû Zür'a da "da'îfü'l-hadîs" lafzıyla cerh etmiş ve ondan herhangi bir rivayettte bulunmamıştır.[306]

Ahmed b. Hanbel ondan hayırla bahsederek rivayetlerinde bir beis olmadığını söylemiştir. Rivayetlerde ara sıra hata yaptığını ifade etse de ona saygı göstererek onu tenkit etmekten sakınmştır. Hatta oğlu Abdullah, Ya'kûb b. İsmâil'in Ebû Katâde'nin yalan söylediğini nakledince, "Harranlılar onu sevmiyor. Zira o doğruyu araştıran biridir." diyerek onu övmüş ve "Onu ashâb-ı hadîse benzer gördüm. Ancak zannederim tedlîs yapıyor, muhtemelen yaşlandığı için hadisleri birbirine karıştırıyor." (كان أبو قتادة يتحرى الصدق - وأثنى عليه وذكره بخير وقال: قد رأيته يشبه أصحاب الحديث وأظنه كان يدلس، ولعله كبر واختلط) demiştir. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, babasına bazılarının (Harranlıların) onun hakkında "rivayette sika olan Süfyân es-Sevrî ile zayıf olan Yahyâ b. Ebû Üneyse arasında Abdullah b. Vâkıd'ın herhangi bir ayrım yapmadığını" söylediklerini hatırlatmış, Ahmed b. Hanbel de "belki karıştırmıştır" diye cevap vermiştir.[307] İbn 'Adî; Nesâî, Buhârî, Yahyâ b. Ma'în gibi münekkitlerin onun hakkndaki münkerü'l-hadîs, metrûku'l-hadîs" vb. cerh ifadelerine yer verdikten sonra kendisinin onlarla aynı kanaatte olmadığını belirtmiştir. Ona göre Abdullah b. Vâkıd, bilerek yalan söyleyecek biri değildir. Ancak zabtının iyi olmaması sebebiyle hataya düşmüştür. Onun pek çok rivayeti olduğunu ve kendisinin de Ahmed b. Hanbel gibi onun hakkında iyimser düşündüğünü söylemiştir. Abdullah b. Vâkıd için Yahyâ b. Ma'în'den hem "sika", hem de "zayıf" şeklinde iki zıt değerlendirme nakledilmiştir.

---

[304] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/523. (من عباد أهل الجزيرة وقرائهم ممن غلب عليه الصلاح، حتى غفل عن الإتقان، فكان يحدث على التوهم، فيرفع المناكير في أخباره، والمقلوبات فيما يروى عن الثقات، حتى لا يجوز الاحتجاج بخبره).

[305] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/219.

[306] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/192.

[307] Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, thk. Hâlid er-Rabât (Mısır: Dâru'l-Felâh, 1430/2009), 17/577-578; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/191-192; Bakkal, *Harran Okulu*, 206.

İbn Şâhîn de Yahyâ b. Ma'în'in "sika" değerlendirmesini esas alarak onu sika râviler arasında zikretmiştir.[308]

Sonuç olarak münekkitlerin ekseriyeti Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî'nin zayıf bir râvi olduğuna hükmetmişlerdir.[309] Kütüb-i Sitte müelliflerinin de kitaplarında rivayetlerine yer vermemesi, bu görüşü destekleyici bir sonuç olmuştur.

Farklı kaynaklarda 60 rivayeti bulunan Abdullah b. Vâkıd, en fazla Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî'den rivayet almıştır. Abdullah b. Muhammed İbn Ayşûn el-Harrânî, Süleymân b. Seyf el-Harrânî ve İshâk b. Râhûye ondan en çok rivayet alan râviler olmuştur.

2.1.26. Ebû Osmân Eyyûb b. Hâlid el-Harrânî (ö. 201-210?)

أبو عثمان أيوب بن خالد الحرانى الجهنى

Ebû Osmân Eyyûb b. Hâlid el-Cüheni, Harranlı râvilerden biridir. Ebû Arûbe, onun Beyrut'a postacı (ulak) olarak görevlendirildiğini, bu esnada Dımaşk'a giderek orada bulunan Evzâî'den hadis dinlediğini ve ondan münker rivayetleri aktardığını söylemiştir.[310] Eyyûb b. Hâlid, 201 ile 210 yılları arasında vefat etmiştir.[311]

Evzâî'den rivayette bulunan Eyyûb b. Hâlid'den Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi râviler hadis almıştır.[312]

Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Eyyûb b. Hâlid'in Evzâî ile karşılaşmasını ve ondan hadis almasını, aralarında geçen şu diyalogla aktarmıştır: Eyyûb b. Hâlid; "Dımaşk'ta Evzâî ile karşılaştım. Bana, nerden geldiğimi ve kaç günde Dımaşk'a ulaştığımı sordu. Ben de Harran'dan geldiğimi ve 8 günde Dımaşk'a ulaştığımı söyledim. Evzâî bana, nasıl geldiğimi sorunca ben de ulak olarak geldiğimi söyledim. Evzâî; (beytü'l-mâle ait bir binek ile görevli olarak geldiğimi öğrendiğinde) "Vallahi sana bir harf bile hadis rivayet etmem. Harran'a döner, sana ait olan veya kiralaycacağın bir bineğe binip (hadis almak niyetiyle) gelirsen o zaman hadis anlatırım" dedi. Ben de Harran'a giderek bir binek kiralayıp Evzâî'nin dediği şekilde

[308] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 5/320-325; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/261.
[309] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/517.
[310] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/21.
[311] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/37.
[312] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/470-471.

tekrar Beyrut'a (Dımaşk) gittim ve o da kiraladığım bineğimi gördü ve bana hadis rivayet etti." dedi. [313]

İbn 'Adî ve Ebû Ahmed el-Hâkim çoğu rivayetlerine tabi olunamayacağını (لا يتابع في أكثر حديثه) söyleyerek Eyyûb b. Hâlid el-Harrânî'yi cerh etmişlerdir. İbn Hibbân, rivayet ederken onun hata yaptığını belirtmiştir. İbn Hacer ise onun zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir.[314]

"Zayıf" ve "münkerü'l-hadîs" bir râvi olan Eyyûb b. Hâlid'in Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunmamaktadır. Farklı kaynaklarda 15 rivayeti olan Eyyûb b. Hâlid, Evzâî'nin rivayetlerini nakletmiş, kendisinden en çok rivayet nakleden ise Süleymân b. Seyf el-Harrânî olmuştur.

2.1.27. Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. A'yan el-Harrânî (ö. 210/825)

أبو علي الحسن بن محمد بن أعين الحراني

Mûsâ b. A'yan'ın yeğeni olan Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. A'yan, Halife Muhammed b. Mervân'ın kızının âzâdlısıdır. Kaynaklarda bazen babası yerine dedesine nisbet edilerek Hasan b. A'yan şeklinde ismi geçmektedir. Hasan b. A'yan, 210 yılında vefat etmiştir.[315]

Hasan b. A'yan; Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî, Züheyr b. Muâviye, Fuleyh b. Süleymân, Eyyûb b. Süleymân er-Rakkî, Ömer b. Sâlim el-Eftas, Muhammed b. Ali b. Şâfî', Ebü'l-Melîh er-Rakkî ve amcası Mûsâ b. A'yan gibi pek çok muhaddisten rivayette bulunmuştur. Muhammed b. Seleme en-Nasîbî'den ise kitabet yoluyla rivayet almıştır. Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Seleme b. Şebîb, İbrâhîm b. Abdülaziz b. Mervân b. Şücâ' el-Cezerî, Ahmed b. Süleymân el-Cezerî gibi çoğu Harranlı olan pek çok râvi ondan hadis almıştır.[316]

Ebû Hâtim er-Râzî onunla karşılaştığını, fakat kendisinden hadis almadığını söylemiştir. Zehebî, onun sika bir râvi olduğunu belirtmiştir.[317]

---

[313] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 10/97.
[314] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/125; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/22; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/471; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 118.
[315] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/171; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/306.
[316] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/306-307.
[317] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/35; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/329.

Farklı rivayet kaynaklarında 104 rivayeti bulunan Hasan b. A‘yan, bu rivayetlerin büyük bir kısmını Ma‘kıl b. Ubeydullah el-Harrânî, Züheyr b. Muâviye ve Fuleyh b. Süleymân el-Eslemî’den nakletmiştir. Ondan en çok rivayet alan öğrencileri ise sırasyla Seleme b. Şebîb, Süleymân b. Seyf el-Harrânî ve Muhammed b. Ma‘dân el-Harrânî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Müslim ve Nesâî onun rivayetlerine yer vermiştir.[318]

2.1.28. Ebû Abdullah Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî (ö. 213/828)

أبو عبد الله محمد بن سليمان بن أبي داود : (سالم أو عطاء) الحرانى (المعروف ببومة)

“Bûme”[319] lakabıyla anılan Ebû Abdullah Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd, Muhammed b. Mervân’ın âzâdlısıdır. Dedesinin Sâlim veya ‘Atâ’ olması hususunda iki farklı görüş vardır. Buhârî’ye göre dedesi ‘Atâ’ olup, Ebû Dâvûd, ‘Atâ’ın değil de babası Süleymân b. ‘Atâ’nın künyesidir. Muhammed b. Süleymân, Dımaşk’a giderek orada bazı hocalarından hadis dinlemiştir. O, 213 yılında Harran’da vefat etmiştir. [320]

Muhammed b. Süleymân’ın hocaları arasında babası Süleymân b. Ebû Dâvûd, Vehşî b. Harb b. Vehşî, Mâlik b. Enes, Muhammed b. Zübeyr (Harran Mescidinin İmamı), Ca‘fer b. Burkân, Ebû Ca‘fer er-Râzî, Züheyr b. Muhammed el-Horasânî gibi pek çok râvi bulunmaktadır. Ondan torunları Süleymân b. Abdullah ve Muhammed b. Abdullah, İshâk b. Zeyd el-Harrânî, İbrâhîm b. Ebû Ahmed el-Harrânî, Süleymân b. Seyf, Ca‘fer b. el-Fudayl er-Ras‘anî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî gibi ekseriyeti Cezîreli olan pek çok râvi rivayette bulunmuştur.[321]

Nesâî’den Muhammed b. Süleymân hakkında “lâ be’s bih” ve “sika” şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel ve öğrencilerinden Süleymân b. Seyf, onun sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî, onu cerh ederek sika râvilere muahlefet ettiği manasındaki “münkerü’l-hadîs” tabirini

---

[318] Buhârî, “Meğâzî”, 33 (h. no: 3920); Müslim, “İmân”, 18 (h. no: 15); “Mesâcid”, 160 (h. no: 606)...; Nesâî, “Ezân”, 16 (h. no: 649); “Kıyâmü’l-leyl”, 66 (h. no: 1796)...

[319] “Baykuş” manasına gelen bu kelimenin, hangi amaçla bu râviye lakab olarak kullanıldığı hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

[320] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 1/98; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/120, 123; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 9/199.

[321] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/120-121; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25/303-305.

kullanmıştır.[322] İbn Hibbân "babası dışındaki râvilerden rivayet ettiklerine i'tibar edilir" (يعتبر حديثه من غير روايته عن أبيه) demiştir. Zehebî, eski âlimlerden (sikalardan) rivayet ederken teferrüd ettiğine değinmiş, Dârekutnî ise hem babası Süleymân b. Ebû Dâvûd'un hem de oğlu Muhammed'in zayıf râvi olduğunu söylemiştir.[323] Değerlendirmeler sonucunda Muhammed b. Süleymân'ın orta halli "sadûk" bir râvi olduğu, babasına nisbeten ise daha sika biri olduğu anlaşılmaktadır.

Farklı rivayet kaynaklarında 106 rivayeti bulunan Muhammed b. Süleymân, bu rivayetlerin yaklaşık üçte birini babası Süleymân'dan almıştır.[324] Babası dışında en çok rivayeti sırasıyla Vehşî b. Harb b. Vehşî, Mâlik b. Enes, Züheyr b. Muhammed et-Teymî'den nakletmiştir. Ondan en çok rivayet alanlar ise İshâk b. Zeyd el-Harrânî, Süleymân b. Seyf el-Harrânî ve Süleymân b. Abdullah el-Harrânî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, Muhammed b. Süleymân'ın iki rivayetine yer vermiştir.[325]

2.1.29. Ebû Sa'îd Abdulğaffâr b. el-Hakem el-Harrânî (ö. 217/832)

أبو سعيد عبد الغفار بن الحكم الحرانى الأموى

Aslen Kûfeli olan Ebû Sa'îd Abdulğaffâr b. el-Hakem el-Harrânî, Ümeyye oğullarının âzâdlısıdır. Harran'da ikamet etmesi sebebiyle el-Harrânî nisbesiyle anılmıştır. Abdulğaffâr b. el-Hakem; Züheyr b. Muâviye, Mûsâ b. A'yan, Fudayl b. Merzûk gibi râvilerden hadis almıştır. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Amr b. Muhammed en-Nâkıd, Muhammed b. Ma'dân el-Harrânî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî, Ebû Ferve Muhammed b. Yezîd er-Ruhâvî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Hacer, onun "makbûl" bir râvi olduğunu belirtmiştir. Mizzî, Nesâî'nin *Müsnedü Ali* kitabında Abdulğaffâr b. el-Hakem'in bir adet rivayetine yer verdiğini söylemiştir.[326] Farklı kaynaklarda 9 rivayeti bulunmaktadır.

---

[322] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/267; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/305; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/569; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/438.

[323] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/69; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/438; Muhammed Mehdî vd., *Mevsû'atu akvâli Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî fî ricâli'l-hadîs ve 'ilelihî* (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2001), 2/579.

[324] Muhammed b. Süleymân'ın babası Süleymân b. Atâ', Ebû Hâtim, Buhârî, İbn Hibbân, Ahmed b. Hanbel gibi münekkitler tarafından "zayıf" ve "münkerü'l-hadîs" bir râvi olarak görülmüştür. Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/422; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 4/150.

[325] Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 62 (h. no: 1785); "Eşribe", 23 (h. no: 5590).

[326] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/420-421; Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*, thk. Ebû Kuteybe (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1996), 376; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/224-225; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 360.

2.1.30. Ebû Sa‘îd Yahyâ b. Abdullah b. Dahhâk el-Harrânî (ö. 218/833)

أبو سعيد يحيى بن عبد الله بن الضحاك الحرانى البابلتى

Ebû Sa‘îd Yahyâ b. Abdullah b. ed-Dahhâk el-Bâbuluttî el-Harrânî, Ümeyye oğullarının âzâdlısıdır. Nisbet edildiği Bâbulut, İbn Sa‘d’a göre Toharistan ehlinin önde gelen meliklerinden biridir.[327] Ebû Ahmed el-Hâkim ise Bâbulut için, “Harran ve Rakka arasında bulunan bir köydür.” demiştir.[328] Rey şehrinden Harran’a gelen Yahyâ b. Abdullah’a nereli olduğu sorulduğunda “Rey şehrinde Bâbulut denilen bir bölgedenim” diye cevap vermiştir.[329] Evzâî, el-Bâbuluttî’nin üvey babasıdır. Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî ise Harranlı râvilerden Ebû Şu‘ayb el-Harrânî’nin üvey babasıydı. Harran’da ikamet eden Yahyâ b. Abdullah, 148 yılında dünyaya gelmiş, 70 yıl civarı yaşayarak 218 yılında vefat etmiştir.[330]

Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî’nin Evzâî, Mâlik b. Enes, İbrâhîm b. Cüreyc er-Ruhâvî, Safvân b. Amr, Abdullah b. Muharrir, Eyyûb b. Nüheyk gibi râvilerden rivayetleri bulunmaktadır. Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, Muhammed b. İbrâhîm el-Huzâ‘î, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, İshâk b. Seyyâr en-Nasîbî, İsmâil b. Ya‘kûb el-Harrânî, Hafs b. Ömer er-Rakkî, Ebû Ümeyye et-Tarsûsî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi râviler ondan rivayet almışlardır.[331]

Ebû Hâtim, Yahyâ b. Abdullah’tan hadis yazmadığını söylemiştir. Ona, “zayıf olması sebebiyle mi yazmadın?” diye sorulması üzerine “Zayıf olması sebebiyle değil de Harran’a gittiğim vakit o hayatta değidi.” diyerek cevap vermiştir. Ebû Zür‘a, onun zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir.[332]

Yahyâ b. Ma‘în, muhtemelen Evzâî’nin rivayetlerini Yahyâ b. Abdullah’tan dinlemek amacıyla Harran’a gelmiştir. Buraya geldiğinde kendisine Yahyâ b. Abdullah ikramlarda bulunarak onu çok iyi karşılamıştır. Yahyâ b. Ma‘în’e Harran rihlesinin nasıl geçtiği sorulunca “Onun karşılaması çok güzel, yemekleri de lezzetliydi. Ancak Allah’a yemin olsun ki el-Bâbuluttî, Evzâî’den hadis işitmemiştir.”

---

[327] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/337.
[328] Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed en-Nîsâbûrî Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve’l-künâ*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: Fâruku’l-Hadîsiyye, 1436/2015), 3/411.
[329] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 9/164.
[330] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31/409-412; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/479-480.
[331] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 31/410-411.
[332] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 9/164.

diyerek hem beklediğini bulamadığı belirtmiş hem de onun inkıtâ‘ yaptığını (müdellis biri olduğunu) ima ederek hadisçilik yönünü eleştirmiştir.[333] Rivayet edilmektedir ki Yahyâ b. Ma‘în Harran’a girdiğinde el-Bâbuluttî, ona dinârlar göndermiş ve “*Ne benden rivayet al ne de bu durumu kimseye söyle*” demiştir.[334]

İbn ‘Adî, Evzâî’den naklettiği bazı rivayetlerinde teferrüd ettiğini, Evzâî dışında meşhur ve mechûl râvilerden rivayetler aldığını, rivayetlerindeki zayıflığın aşikâr olduğunu belirtmiştir.[335] İbn Hibbân ise kesratü’l-ğalat ve sû-i hıfz bir râvi olduğunu, sika râvilerden mu‘dalât (çok zayıf rivâyet) naklettiğini, teferrüd ettiği rivayetlerin hüccet olamayacağını, aksine sâkıt (merdûd) olduğunu söylemiştir.[336] Fehd b. Süleymân (ö. 275/889); Yahyâ b. Abdullah’tan “Evzâî ile 166 yılında karşılaştım” sözünü nakletmiştir. İbn Asâkîr, hem Evzâî’nin 157 yılında vefat ettiğini hem de Yahyâ b. Ma‘în’in onunla ilgili sözünü delil göstererek, Yahyâ b. Abdullah’ın Evzâî ile karşılaşmadığı kanaatine ulaşmıştır.[337]

Farklı kitaplarda 155 rivayeti bulunan el-Bâbuluttî, Evzâî’den 97, Eyyûb b. Nüheyk el-Halebî’den 20, Safvân b. Amr’dan ise 10 rivayet nakletmiştir. 121 rivayetini nakleden üvey oğlu Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, ondan en çok rivayette bulunan râvi olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, *Sünen-i kübrâ*’da; Buhârî ise *Sahîh*’inde muallak olarak zikrettiği bir rivayetin senedinde ismini zikretmiştir.[338]

2.1.31. Ebu’-Şeyh Abdullah b. Mervân el-Harrânî (ö. 211-220?)

أبو الشيخ عبد الله بن مروان الحرانى

Harranlı râvilerden Ebu’ş-Şeyh Abdullah b. Mervân, Bağdat’a gelerek burada hadis rivayetiyle meşgul olmuştur. Hocaları arasında Züheyr b. Muâviye, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Mûsâ b. A‘yan, İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î gibi râviler bulunmaktadır. Ondan İbrâhîm b. Heysem el-Beledî, Ravh b. Ferac el-Bezzâz gibi râviler rivayet almışlardır. Ebû Hâtim, sika biri olduğunu belirterek 213 yılında

[333] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 9/119; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 4/390.
[334] Ebû Ya‘lâ Halîl b. Abdullah b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvînî el-Halîlî, *el-İrşâd fî ma‘rifeti ‘ulemâ’i’l-hadîs*, thk. Muahmmed Said Ömer İdris (Riyad: Mektebetü’r-rüşd, 1409/1989), 2/467.
[335] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 9/120.
[336] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/479-480; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkûn*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986), 3/199.
[337] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 64/299.
[338] Buhârî, “Hac”, 44 (h. no: 1513); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 9/337.

Bağdat'ta ondan hadis yazdığını söylemiştir. İbn Hibbân ise açık bir şekilde semâ sığasını kullanarak naklettiği rivayetlerine i'tibâr edildiğini ifade etmiştir.[339] Ebû Avâne, Dârekutnî ve Beyhakî, farklı kaynaklarda 22 rivayeti bulunan Abdullah b. Mervân el-Harrânî'nin bazı rivayetlerini kitaplarında zikretmişlerdir.[340]

2.1.32. Ebû Mervân Hıdır b. Muhammed b. Şücâ' el-Harrânî (ö. 221/835)

أبو مروان الخضر بن محمد بن شجاع الحرانى

Ebû Mervân Hıdır b. Muhammed b. Şücâ', Harranlı râvilerden Mervân b. Şücâ'ın (ö. 184/751) yeğenidir. Ümeyye oğullarının âzâdlısı olan Hıdır b. Muhammed, 221 yılında vefat etmiştir.[341]

Hıdır b. Muhammed b. Şücâ'ın hocaları arasında Hüşeym b. Beşîr, İsmâil b. Uleyye, Abdullah b. Mübârek, Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Affîf b. Sâlim el-Mevsılî, Ali b. Sâbit el-Cezerî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî gibi ekseriyeti Harran ve Cezîre mıntıkasından olan râviler yer almaktadır. Öğrencileri arasında ise Mervân b. Şücâ'ın torunu İbrâhîm b. Abdülazîz, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî, Muhammed b. Ma'dân el-Harrânî gibi Cezîreli olan pek çok râvi bulunmaktadır.[342]

Ebû Hâtim er-Râzî, Harran'da Hıdır b. Muhammed b. Şücâ' ile oturduğunu söylemiş ve onun hakkında "leyse bihî be's, sadûk" tabirini kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel ise onun hakkında "sika" tabirini kullanmıştır.[343]

Farklı kaynaklarda 40 rivayeti bulunan Hıdır b. Muhammed, bu rivayetlerin ekseriyetini Hüşeym b. Beşîr ve Muhammed b. Seleme el-Harrânî'den nakletmiştir. Ebû Ümeyye et-Tarsûsî, Muhammed b. Kesîr el-Harrânî ve Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî ise ondan en çok rivayet alan râviler olmuştur. Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunmayan Hıdır b. Muhammed b. Şücâ'ın *Sünenü'l-Kübrâ*'da oruç konusundaki kan

[339] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/166; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/345; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/385.
[340] Bazı rivayetleri için bkz. Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm Ebû Avâne el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî (Beyrut: Dâru'l-marife, 1419/1998), 3/346; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 2/231, 3/28; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî (Mısır: Merkezü'l-Hicr, 2011/1432), 14/232, 18/368.
[341] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/398; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/263-264.
[342] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/263-264; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/563.
[343] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/398; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/563.

alan ve aldıran kişinin orucunun bozulacağına dair nakledilen bir rivayeti yer almaktadır.[344]

2.1.33. Ebû Yahyâ Ahmed b. Abdülmelik el-Harrânî (ö. 221/835)

أبو يحيى أحمد بن عبد الملك بن واقد الحرانى الأسدى

Ebû Yahyâ Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Benû Esed'in âzâdlısıdır. Ebû Sa'îd olarak da künyelenen Ahmed b. Abdülmelik, bazen Ahmed b. Vâkıd şeklinde dedesine nisbet edilmiştir. 150'li yıllarda dünyaya gelmiş, 221 yılında vefat etmiştir.[345]

Ahmed b. Abdülmelik; Züheyr b. Muâviye, Hammâd b. Zeyd el-Ezdî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Katâde b. Fudayl er-Ruhâvî, Mûsâ b. A'yan el-Harrânî gibi ekseriyeti Cezîreli olan râvilerden hadis almıştır. Buhârî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Şeybe, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim, Abdullah b. Hasan el-Harrânî, Muhammed b. Nadr el-Âmirî, Ca'fer b. Muhammed es-Sâiğ, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî gibi pek çok râvi Ahmed b. Abdülmelik'ten rivayette bulunmuştur.[346]

Ebû Hâtim er-Râzî "sıdk ve itkan" konusunda Ahmed b. Abdülmelik'in Harranlı Ebû Ca'fer en-Nüfeylî gibi olduğunu söylemiştir.[347] Ebü'l-Hasan el-Meymûnî (ö. 274/887), Ahmed b. Hanbel'e onun nasıl biri olduğunu sormuş, o da "Ahmed b. Abdülmelik'in sünnetle amel eden hâfız ve zeki biri olduğunu, rivayetleri ezberlediğini, rivayetlerinde herhangi bir beis görmediğini, onda sadece hayırlı şeyler gördüğünü, ondan hadis yazdıklarını" söylemiştir. el-Meymûnî'nin İbn Hanbel'e Harran halkının onun hakkında neden iyi şeyler konuşmadıklarını sorması üzerine ise Ahmed b. Hanbel, biraz da sitem ederek "Harranlıların yetkililerle arası iyi olanlardan pek hoşlanmadıklarını, bu nedenle kötülediklerini" söylemiştir.[348] Abdullah b. Nümeyr el-Kûfî (ö. 234/849) ise hemşehrilerinin onu kötülemeleri sebebiyle ondan hadis almayı terk ettiğini söylemiştir.[349] Zehebî, onu "imâm, hâfız, mutkin" gibi

[344] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/319.
[345] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/7; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/391-392.
[346] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/391-392; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 10/662-663.
[347] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/62.
[348] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/439; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/391-392.
[349] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 1/78.

sıfatlarla ta‘dîl etmiştir.[350] İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343), *Tabakâtu ‘ulemâ’i’l-hadîs* adlı eserinde onun hakkında “hâfız, hüccet, Cezîre muhaddisi” tabirlerini kullanmıştır.[351]

Ricâl kaynaklarında Ahmed b. Abdülmelik’in Sa‘îd b. Abdülmelik adında bir kardeşi olduğu zikredilmektedir. Sa‘îd b. Abdülmelik, Ahmed b. Abdülmelik gibi sika bir râvi olmayıp Ebû Hâtim er-Râzî tarafından cerhedilmiş ve yalancılıkla itham edilmiştir. Onun Muhammed b. Seleme el-Harrânî’nin kitaplarını (hadis nüshaları) alarak ondan yalan rivayetler aktardığını söylemiştir.[352]

Farklı kaynaklarda 138 rivayeti bulunan Ahmed b. Abdülmelik, bu rivayetlerin ekseriyetini Züheyr b. Muâviye, Muhammed b. Seleme el-Harrânî ve Ubeydullah b. Amr er-Rakkî’den almıştır. Ondan en fazla rivayet alan öğrencileri ise sırasıyla Ahmed b. Hanbel, Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, Muhammed b. Nadr el-Âmirî, İbn Ebû Şeybe olmuştur. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*’de kendisinden naklederek 64 rivayetini zikretmiştir.[353] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Irak’ta Ahmed b. Abdülmelik ile karşılaşmış ve ondan dinlediği hadisleri kitabına almıştır.[354] İbn Mâce ise İbn Ebû Şeybe vasıtasıyla rivayetlerini tahriç etmiş, Nesâî ise *Sünenü’l-kübrâ*’da Ahmed b. Abdülmelik’in bir rivayetine yer vermiştir.[355]

2.1.34. Ebû Yahyâ Muhammed b. Mûsâ b. A‘yan el-Harrânî (ö. 223/837)

أبو يحيى محمد بن موسى بن أعين الحرانى

Mûsâ b. A‘yan’ın oğlu olan Ebû Yahyâ Muhammed b. Mûsâ, 233 yılında vefat etmiştir. Ebû Arûbe el-Harrânî, onun ismini Cezîreli muhaddislerin 5. tabakasında zikretmiştir.[356]

---

[350] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 10 & 662.
[351] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdülhâdî İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1417/1996), 2/125.
[352] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 4/45.
[353] Bazı rivayetleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/276, 378, 381; 9/252, 255...
[354] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 12/396 Sahîh-i Buhârî’de 4 rivayeti bulunmaktadır. Bkz. Buhârî, “Ebvâbül’l-mesâcid”, 41 (h. no: 448); “Cihâd ve’s-siyer”, 24 (h. no: 2665); “Fezâilu’s-sahâbe”, 25 (h. no: 3547); “Meğâzî”, 42 (h. no: 4014).
[355] İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 33 (h. no: 932); “Zekât”, 3 (h. no: 1788); “Menâsik”, 45 (h. no: 2995); “Fiten”, 34 (h. no: 4086); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 9/75.
[356] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/64; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/371.

Muhammed b. Mûsâ b. A‘yan, başta babası Mûsâ b. A‘yan olmak üzere İbrâhîm b. Yezîd el-Mahzûmî, İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î, Hattâb b. Kâsım el-Harrânî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Züyheyr b. Muâviye gibi râvilerden hadis almıştır. Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî, Muhammed b. Müslim er-Râzî, İsmâil b. Ya‘kûb el-Harrânî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühelî, Ali b. Osmân en-Nufeylî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[357]

İbn Hibbân, Dârekutnî ve Zehebî gibi münekkitler Muhammed b. Mûsâ b. A‘yan’ı sika olarak değerlendirmişlerdir. İbn Hacer ise onun hakkında “sadûk” tabirini kullanmıştır.[358]

Muhammed b. Mûsâ’nın farklı kitaplarda 60 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin 43 tanesini babasından alan Muhammed b. Mûsâ, muhtemelen babasına ait bir nüshadan istifade etmiştir.[359] Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî, İsmâil b. Ya‘kûb el-Harrânî, Muhammed b. Müslim er-Râzî ve Muhammed b. Yahyâ ez-Zuhlî ise en çok rivayetini nakleden öğrencileri olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî ve Nesâî rivayetlerine yer vermişlerdir.[360]

2.1.35. Ebû Sâlih Abdulğaffâr b. Dâvûd el-Harrânî (ö. 224/839)

أبو صالح عبد الغفار بن داود بن مهران البكرى الحرانى المصري

140 yılında Afrika’da (İfrîkiyye) dünyaya gelen bu râvi, hem ismi Abdulğaffâr b. Dâvûd b. Mihrân el-Bekrî, hem de künyesi ve nisbesi olan Ebû Sâlih el-Harrânî ile şöhret bulmuştur. Babasıyla 141 yılında annesinin memleketi olan Basra’ya taşınmış, hadis, fıkıh gibi alanlardaki ilk eğitimini burada tamamlamıştır. 161 yılında babasıyla birlikte Mısır’a dönmüş ve 224 yılının Şa‘ban ayında Mısır’da vefat etmiştir. el-Harrânî nisbesiyle anılmaktan pek hoşanmayan Abdulğaffâr b. Dâvûd’a bu nisbe,

[357] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/522-523; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/691.
[358] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/64; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/225; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 9/479; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 509.
[359] Babasına ait bir nüshadan bulduğu rivayeti nakletmiştir. Bkz. Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Marifetü’s-sahabe*, 4/2072.
[360] Buhârî, “Savm”, 41 (h. no: 1851); Nesâî, “Ğusl ve’t-Teyemmüm”, 11 (h. no: 415); “Nikâh”, 2 (h. no: 3201); “Talâk”, 18 (h. no: 3423); “Kat'u’s-Sârik”, 6 (h. no: 4901).

Abdullah ve Abdülazîz adında iki kardeşinin orada doğup ikamet etmeleri ve mal-mülklerinin orada olmasından dolayı verilmiştir.[361]

Ebû Hâtim er-Râzî, onun hakkında "lâ be's bih, sadûk" tabirini kullanmıştır. Ebû Sa'îd b. Yûnus el-Mısrî (ö. 347/958) onun "Sika, sebt, hasenü'l-hadîs" bir ravi olarak tavsif etmiş ve Hanefî mezhebini takip eden bir fakîh olduğunu söylemiştir.[362]

Basra, Mısır, Mağrib, Şâm ve Cezîre bölgesi râvilerinden istifade eden Abdulğaffâr b. Dâvûd'un hocaları arasında Abdullah b. Lehî'â, Mûsâ b. A'yan el-Harrânî, Hammâd b. Selem el-Basrî, Leys b. Sa'd, İsmâil b. 'Ayyâş, Züheyr b. Muâviye, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Muhammed b. Seleme el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Ondan Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Ca'fer el-Mihrî, Amr b. Ahmed el-Mısrî, Yahyâ b. Osmân el-Mısrî, Ca'fer b. Muhammed er-Ras'anî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî gibi pek çok râvi hadis almıştır.[363]

Farklı kitaplarda 114 rivayeti bulunan Abdulğaffâr b. Dâvûd, bunların ekseriyetini Abdullah b. Lehî'â, Mûsâ b. A'yan el-Harrânî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Leys b. Sa'd el-Mısrî'den almıştır. Ondan en çok rivayette bulunanlar ise Mısırlı râvilerden Ebû Ca'fer el-Mihrî, Amr b. Ahmed ve Yahyâ b. Osmân olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivayetlerine yer vermiştir.[364] Nesâî ise *Sünen-i kübrâ*'da iki rivayetini zikretmiştir.[365]

2.1.36. Ebü'l-Hasan Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî (ö. 229/843)

أبو الحسن عمرو بن خالد بن فروخ التميمى الحنظلى الحرانى (نزيل مصر)

Harranlı râvilerden Ebü'l-Hasan Amr b. Hâlid b. Ferrûh b. Sa'îd, el-Harrânî nisbesinin yanı sıra kabilesine nisbet edilerek et-Temîmî ve el-Hanzalî nisbeleriyle de anılmıştır. Aslen Harranlı olan Amr b. Hâlid, muhtemelen 179 yılından sonra[366]

[361] Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus Ebû Sa'îd el-Mısrî, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/131; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1579; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 10/438-439.
[362] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/54; Ebû Sa'îd el-Mısrî, *Târîhu İbn Yûnus*, 2/131.
[363] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/226-228.
[364] Buhârî, "Buyû'", 110 (h. no: 2120); "Meğâzî", 36 (h. no: 3974); Ebû Dâvûd, "Salât", 367 (h. no: 1545); İbn Mâce, "Fiten", 34 (h. no: 4088).
[365] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/293, 7/233.
[366] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/490.

Mısır'a giderek orada ikamet etmiştir. Amr b. Hâlid, 229/843 yılında Mısır'da vefat etmiştir.[367]

Amr b. Hâlid; Züheyr b. Muâviye, Abdullah b. Lehî'a, Leys b. Sa'd, Mûsâ b. A'yan, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, İsmâil b. Ayyâş, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Bekr b. Mudar el-Kureşî, Şerîk b. Abdullah, Muhammed b. Zübeyr el-Harrânî, el-'Alâ' b. Süleymân er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Buhârî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, Ravh b. el-Ferec el-Mısrî, Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, oğulları Ebû 'Ulâse Muhammed b. Amr ile Ebû Hayseme Ali b. Amr gibi pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[368]

Ebû Hâtim er-Râzî, Amr b. Hâlid'i "sadûk" bir râvi, el-'İclî ise "Mısırlı sika ve sebt" biri olarak değerlendirmiştir.[369] İbn Hibbân'ın *es-Sikât* adlı eserinde zikrettiği Amr b. Hâlid için Dârekutnî "sika, hüccet" tabirini kullanmış, Zehebî ise "hâfız ve hüccet" bir râvi olarak nitelemiştir.[370]

Buhârî'nin hocası olan Amr b. Hâlid'in *Sahîh-i Buhârî*'de 25 rivayeti,[371] *Sünen-i İbn Mâce*'de ise iki rivayeti bulunmaktadır.[372] Bu kitapların yanı sıra *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, *Sahîh-i İbn Huzeyme ve Sünenü'd-Dârimî*', *Târîhu Dımaşk, Târîhu Bağdâd, Hilyetü'l-evliyâ'* gibi farklı kitaplarda da pek çok rivayeti bulunmaktadır.[373] Çeşitli kaynaklarda 513 rivayeti bulunan Amr b. Hâlid, bu rivayetlerin 202'sini Abdullah b. Lehî'a, 154 rivayeti ise Züheyr b. Muâviye'den nakletmiştir. Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Mûsâ b. A'yan el-Harrânî, Bekr b. Mudar el-Kureşî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î ve Muhammed b. Seleme en çok rivayet aldığı diğer hocaları olmuştur. Bu beş râviden de 120'den fazla rivayet almıştır. 315 rivayetini nakleden oğlu Ebû 'Ulâse Muhammed b. Amr el-Harrânî, 116 rivayetini nakleden Ravh b. el-Ferec el-Mısrî kendisinden en çok istifade eden öğrencileri olmuştur. Buhârî de Amr b. Hâlid'den toplamda 28 rivayet nakletmiştir.

---

[367] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/327; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/230; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/601.
[368] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/602.
[369] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/174; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/230.
[370] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/486; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 10/428; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/161.
[371] Buhârî, "İmân", 5, 29 (h. no: 12, 40); "Vudû", 47, 65 (h. no: 200, 230); "Hac", 96 (h. no: 1591)...
[372] İbn Mâce, "Tahâret", 21 (h. no: 330); "İkâmetü's-salât", 85 (h. no: 1109).
[373] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/161.

Taberânî (ö. 360/971), *Mu'cemü'l-kebîr*'de Muhammed b. Amr el-Harrânî → Amr b. Hâlid → Abdullah b. Lehî'a → Ebü'l-Esved el-Esedî → Urve b. Zübeyr tarikiyle ekseriyeti siyer ve meğâzî ile ilgili olan yaklaşık 200 rivayet zikretmiştir.[374] Çok sayıda rivayetin aynı tarikle gelmesi, muhtemelen bu rivayetlerin mevcut bir nüshadan nakledilmesiyle alakalıdır. Urve b. Zübeyr'e ait rivayetler (nüsha) muhetmelen öğrencisi Ebü'l-Esved el-Esedî tarafından okutulmuş, ondan Abdullah b. Lehî'a, Abdullah b. Lehî'a'dan da Mısır'da bulunduğu esnada Amr b. Hâlid el-Harrânî bu nüshayı okumuştur. Ebû Nu'aym el-İsfahânî de bu rivayetlerin büyük bir kısmına *Ma'rifetü's-sahâbe* adlı eserinde Taberânî'den naklederek yer vermiştir.[375]

2.1.37. Ebû Sa'îd Müemmel b. Fazl el-Harrânî (ö. 229/843)

أبو سعيد مؤمل بن الفضل الحراني المخزومي

Ebû Arûbe el-Harrânî, Ebû Sa'îd Müemmel b. Fazl b. Mücâhid b. 'Umeyr el-Harrânî'nin ismini Cezîreli râvilerin 5. tabakasında zikretmiş ve onun 229 yılında vefat ettiğini belirtmiştir.[376]

Ahmed b. Hanbel, "lâ be's bih" tabirini kullanarak rivayetlerinin alınmasında sakınca olmadığını belirtmiştir. Ebû Dâvûd; "ondan hadis yazmayı kendisine Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin tavsiye ettiğini" söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ve Zehebî, onu sika bir râvi olarak değerlendirmiş, Ukaylî ise bir rivayetini zikrettikten sonra (لَا يُتَابَعُ عَلَى حَدِيثِهِ) "rivayinin mütâbâ'ât olmadığını", yani başka tariklerle desteklenmediğini, dolayısıyla rivayetinin "münker" olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ise onun "sadûk" bir râvi olduğunu ifade etmiştir.[377]

Farklı kaynaklarda 54 rivayeti bulunan Müemmel b. Fazl, bu rivayetlerin ekseriyetini Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Mervân b. Muâviye ve Muhammed b. Şu'ayb b. Şâbûr'dan nakletmiştir. Bunların yanı sıra Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Mûsâ b. A'yan el-Harrânî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Bakî b. Velîd gibi râvilerden de hadis almıştır. 29 rivayetini nakleden Ebû Dâvûd, Mümmel b. Fazl'dan en çok rivayet alan kişi olmuştur. Ayrıca Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-

[374] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/51, 85, 110... 2/28, 34, 40...
[375] Bazı örnek rivayetler için bkz. Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 1/22, 94, 116...
[376] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/188; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/184-186.
[377] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/375; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/185; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/310; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 555.

Harrânî, Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Hilâl b. el-‘Alâ’ er-Rakkî, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî gibi râviler de ondan rivayette bulunmuştur.[378]

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd *Sünen*’inde 23, Nesâî ise her iki *Sünen*’de toplam 5 rivayetin senedinde Mümmel b. Fazl’ın ismini zikretmiştir.[379]

2.1.38. Ebü’l-Hasan Ahmed b. Abdullah el-Harrânî (ö. 233/847)

أبو الحسن أحمد بن عبد الله بن أبي شعيب : (مسلم) الحراني

Harranlı râvilerden Hasan b. Ahmed’in (ö. 250/864) babası, Ebû Şu‘ayb el-Harrânî’nin ise (ö. 295/908) dedesi olan Ebü’l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Ebû Şu‘ayb, Emevî halifesi Ömer b. Abdülazîz’in âzâdlısıdır.[380] Ahmed’in dedesi olan Müslim, Semerkand fethedildiğinde esir düşenlerden biriydi. Ganimet olarak Ahmed b. Abdülazîz’in kızının payına düşen Müslim’i Ömer b. Abdülazîz satın alarak onu âzad etmiştir. Daha sonra da bu aileden olanlar, Ömer b. Abdülazîz’in âzâdlısı olarak anılmışlardır.[381] Bazı müellifler, bu râviyi yanlışlıkla Ahmed b. Şu‘ayb şeklinde dedesine nisbet etmişlerdir. Bazıları da “Şu‘ayb” kelimesini tahrif yaparak Ahmed b. Sa‘îd şeklinde okumuşlardır. Ancak doğrusu Ahmed b. Ebû Şu‘ayb’tır.[382] Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî’den onun 233 yılında vefat ettiği nakledilmiştir. Vefat tarihi konusunda 232, 234, 240, 241 gibi farklı tarihler de zikredilmiştir.[383]

İmâm, muhaddis gibi lakablarla anılan Ahmed b. Abdullah el-Harrânî; babası Abdullah b. Müslim, Mûsâ b. A‘yan, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Züheyr b. Muâviye, el-Hâris b. Umeyr, Îsâ b. Yûnus gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ondan ise torunu Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, Ebû Dâvûd, Dârimî, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[384]

---

[378] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 61/259; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 29/184-185.
[379] Bazı örnek rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 48, 91 (h. no: 122, 235); “Cihâd”, 1 (h. no: 2477)...; Nesâî, “Cihâd” 1 (h. no: 3093); “Tahrîmü’d-dem”, 1 (h. no: 3975); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 3/413, 4/468, 10/323.
[380] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 1-367-368.
[381] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/94; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/963.
[382] İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1/33.
[383] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 1/369.
[384] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 1/368-369; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/762; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 10/661.

Ebû Zür‘a ve Ebû Hâtim ondan hadis yazıp rivayette bulunduklarını ifade etmişlerdir. Ebû Hâtim, onu “sadûk, sika” bir râvi olarak değerlendirmiştir.[385] İbn Halfûn onun için “sika, meşhûr” tabirini kullanmış ve Buhârî’nin hocası olduğuna değinmiştir.[386] İbn Hacer, sika bir râvi olduğunu ve 10. tabakada yer aldığını söylemiştir.[387]

Farklı kaynaklarda 81 rivayeti bulunan Ahmed b. Ebû Şu‘ayb, 43 rivayeti Mûsâ b. A‘yan’dan almıştır. Züheyr b. Muâviye ve Muhammed b. Seleme en çok rivayet aldığı diğer hocalarıdır. Ondan 35 rivayeti torunu Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, 17 rivayeti ise Ebû Dâvûd nakletmiştir.[388] Ebû Dâvûd, *Sünen*’de tahdis sığasını kullanarak 15 rivayetine yer vermiştir. Ebû Dâvûd’un yanı sıra Kütüb-i Sitte müelliflerdinden Buhârî, Tirmizî ve Nesâî de kitaplarında onun rivayetlerini zikretmişlerdir.[389]

2.1.39. Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî el-Harrânî (ö. 234/848)

أبو جعفر عبد الله بن محمد بن على بن نفيل القضاعى ، النفيلى الحرانى

Harranlı meşhur muhaddislerden Ebû Ca‘fer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl b. Zerrâ’ el-Kudâ‘î en-Nüfeylî, künyesi Ebû Ca‘fer ve dedesi Ali b. Nüfeyl’e nisbet edilerek en-Nüfeylî nisbesiyle şöhret kazanmış, kaynaklarda Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî şeklinde zikredilmiştir. İmâm, hâfız, Cezîre’nin âlimi gibi lakablarla anılan Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, 234 yılında vefat etmiştir.[390] Zehebî, onun 80 yıldan fazla yaşamış olabileceğini söylemiştir. Ebû Arûbe el-Harrânî, ismini Cezîreli muhaddislerin 5. tabakasında zikretmiştir.[391]

Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’nin hocaları arasında Züheyr b. Muâviye, Muhammed b. Seleme, Süfyân b. Uyeyne, Mâlik b. Enes, Ma‘kıl b. Ubeydullah, Ebü’l-Melîh er-Rakkî, Abdullah b. Mübârek, Mûsâ b. A‘yan, Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Afîf b. Sâlim el-Mevsılî, en-Nadr b. Arabî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî gibi pek çok râvi

---

[385] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 2/57; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/762.
[386] Ebû Bekr Muhammed b. İsmâil İbn Halfûn, *el-Mu‘allim bi şuyûhi’l-Buhârî ve Müslim* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 56. Buhârî, es-Sahîh’inde yer alan rivayetini, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî vâsıtasıyla nakletmiştir. Muhtemelen İbn Halfûn, diğer kitaplarından hareketle onu Buhârî’nin hocası olarak kaydetmiştir.
[387] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 81.
[388] Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 34 (h. no: 67); “Salât”, 125 (h. no: 781); “Cihâd”, 83 (h. no: 2606)...
[389] Buhârî, “Tefsîr”, 148 (h. no: 4400); Timizî, “Menâkıb”, 47 (h. no: 3837); Nesâî, “Zekât”, 29 (h. no: 2499); “Sayd ve’z-zebâih”, 6, 8, 18 (h. no: 4268, 4275, 4299).
[390] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/357; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/88, 92.
[391] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 32/351; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/854.

bulunmaktadır. Ebû Dâvûd, Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Hasan el-Harrânî, Ca‘fer b. Muhammed el-Firyâbî, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Ali b. Osmân en-Nüfeylî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Ebû Zür‘a, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Yahyâ b. Ma‘în, Hilâl b. el-‘Alâ’ er-Rakkî, Ebü’l-Fevâris el-Harrânî gibi pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[392]

Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în gibi pek çok âlim tevsik ederek Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den övgüyle bahsetmişlerdir. Ebû Dâvûd; “en-Nüfeylî’den daha hâfız olanını görmedim. Elinde hiç kitap görmezdik. Bize ne tahdis etmişse hepsini hıfzından nakletmiştir.” diyerek hızfının kuvvetine işaret etmiştir. Ebû Dâvûd’un Ahmed b. Hanbel’e Ahmed b. Yûnus ile en-Nüfeylî’den hangisini tercih ettiğini sorması üzerine Ahmed b. Hanbel; “sâhibü’l-hadîs” tabirini de kullanarak en-Nüfeylî’nin daha sika olduğunu söylemiştir.[393] Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den hadis rivayet ettiğinde ismiyle birlikte “sika ve me’mûn” sıfatlarını kullanmıştır. Dârekutnî de aynı lafızları kullanarak onun hüccet olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân, en-Nüfeylî’nin mutkin ve hadis hâfızı olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Müslim b. Vâre (ö. 270/884); “*Mısır'da Ahmed b. Sâlih, Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel, Kûfe'de İbn Nümeyr, Harran'da ise en-Nüfeylî dinin rükünleridir.”* diyerek Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’nin ilmî yetkinliğine işaret etmiştir.[394] Zehebî ise “hâfız, sebt, müsnid” lafızları ile onu ta‘dîl etmiştir.[395]

er-Rib’î (ö. 379/989), Mizzî, Zehebî, İbn Hacer gibi bazı müellifler, zaman zaman bazı râvilerin ölüm tarihlerini Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den naklederek vermişlerdir.[396] Bu da onun ricâl ilmi ile iştigal ettiğini göstermektedir. Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, bazen de râviler hakkında cerh-ta’dîl yapmıştır. Örneğin Harran kâdısı Ebû Bişr Muğîre b. Siklâb’ın hadis ilminde güvenilir olmadığını (لم يكن مؤتمنا على حديث رسول الله) söylemiştir. [397] Ali b. Ca‘d b. Ubeyd hakkında ise hadislerinin

[392] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/88-90; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 10/634-635.
[393] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 5/159; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/90-92.
[394] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/357; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/90-92.
[395] Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkirâtu’l-huffâz* (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, 1419/1998), 2/22.
[396] Ebû Süleymân Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Rebîa er-Rib‘î, *Târîhu mevlidi’l-ulemâ ve vefayâtihim*, thk. Abdullah Ahmed Süleymân el-Hamd (Riyad: Dâru’l-‘Âsime, 1410/1990), 1/308, 391, 402; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/260; 25/291; 27/345; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 7/405; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 3/352.
[397] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/202.

yazılamayacağını, durumunun zayıf olduğunu (لا يُكْتَب عن عليّ بن الْجَعْد، وضعّف أمره جدًا) söyleyerek onu cerh etmiştir.[398] en-Nüfeylî, bazen bir hadis hakkında değerlendirme yapmıştır. Örneğin râvilerinden birinin (Müslîm b. Hâlid ez-Zencî) zayıf olması sebebiyle o rivayetin münker olduğunu belirtmiştir.[399] en-Nüfeylî; Übeyn b. Süfyân el-Makdisî (ö. 140-150 arası) için (كتبت عن أبين بن سفيان ثم حرقت ما كتبت عنه، كان مرجئا) "Onun rivayetlerini yazmıştım. Mürcie olması hasebiyle yazdığım bu rivayetleri sonra yaktım" diyerek onu cerh etmiştir.[400] Bu rivayetten Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin Mürcîî görüşleri benimseyen râvilerden hadis almadığı anlaşılmaktadır.

Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, bir konuda fetva verirken niyeti esas almıştır. Örneğin sarhoşluk vermesi maksadıyla bir şey içenin sanki içki içmiş gibi olacağını söylemiştir. en-Nüfeylî, "içki içmeyeceğine dair talak üzere yemin eden biri, sarhoşluk veren içki dışında bir şeyi içerse ben ona hanımından boşanması gerektiğini söylerim" demiştir.[401]

16 varaklık *el-Meğâzî* adlı bir nüsha Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'ye isnad edilmiştir. Ziriklî'nin bildirdiğine göre bu çalışma, Zâhiriyye kütüphanesinde 3846 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır.[402]

Farklı kaynaklarda Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin 502 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin büyük bir kısmını (239 rivayet) Züheyr b. Muâviye ve Muhammed b. Seleme'den nakletmiştir. En çok rivayet aldığı diğer hocaları ise sırasıyla Süfyân b. Uyeyne, Miskîn b. Bükeyr, Huşeym b. Beşîr, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî ve Ma'kıl b. Ubeydullah olmuştur. Öğrencilerinden Ebü'l-Fevâris el-Harrânî, naklettiği 138 rivayetin 134'ünü en-Nüfeylî'den almıştır. Bu durum, Ebü'l-Fevâris'in hocası en-Nüfeylî'ye ait ayrı bir eserine vâkıf olduğunu ve bu eserden naklettiğini akla getirmektedir. Ondan en fazla rivayet alan diğer öğrencileri de sırasıyla Abdullah b. Hasan el-Harrânî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Süleymân b. Seyf el-Harrânî olmuştur. Ondan en çok rivayette bulunan Ebû Dâvûd, 135'i *Sünen*'de olmak üzere

[398] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/632.
[399] Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 4/151.
[400] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/78.
[401] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 32/354.
[402] Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/117; Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târîh et-turâsü'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem* (Kayseri: Akabe Yayınevi, 1422/2001), 2/1431.

toplam 149 rivayetini nakletmiştir.[403] Müslim dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, en-Nüfeylî'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.[404]

2.1.40. Ebü'l-Esbağ Abdülazîz b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 235/849)

أبو الأصبغ عبد العزيز بن يحيى بن يوسف البكائى الحرانى

Ebü'l-Esbağ Abdülazîz b. Yahyâ b. Yûsuf el-Harrânî, Bekkâî oğullarının âzâdlısıdır. Abdülazîz b. Yahyâ, 235 yılında vefat etmiştir. Hocaları arasında Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Velîd b. Müslim, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Afîf b. Sâlim el-Mevsılî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Dâvûd, Enes b. Sâlim el-Havlânî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Bakî b. Mahled, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[405]

Buhârî, onun (rivayetlerinin) mutabaâtı olmadığını (لا يتابع عليه) söylemiş, Ebû Hâtim onun hakkında "sadûk" tabirini kullanmış, İbn 'Adî, "lâ be's bi rivâyâtih" ifadesiyle rivayetlerinin nakledilmesinde sakınca olmadığını belirtmiştir.[406] Zehebî, onu sika bir râvi olarak değerlendirirken İbn Hacer, (صدوق ربما وهم) "sadûk, rubbemâ vehime" lafızlarını kullanarak onun bazen vehme düştüğüne işaret etmiştir.[407]

Farklı kitaplarda 64 rivayeti bulunan Abdülazîz b. Yahyâ, Muahmmed b. Seleme el-Harrânî'den 50 rivayet almıştır. Ondan en çok rivayet alanlar ise Ebû Dâvûd, Enes b. Sâlim ve Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd *Sünen*'inde ondan 20 rivayet nakletmiş, Nesâî ise *Sünen-i Kübrâ*'da onun bir rivayetine yer vermiştir.[408]

---

[403] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4 (h. no: 8); "Menâsik", 57 (h. no: 1906); el-İcâre, 40 (h. no: 3521)...

[404] Buhârî, "Tefsîr", 3 (h. no: 4271); Tirmizî, "Menâkıb", 48 (h. no: 3843); İbn Mâce, "Tahâret", 42 (h. no: 402); Nesâî, "Gusül ve Teyemmüm", 7 (h. no: 406); "Dahâyâ", 13, 36 (h. no: 4378, 4429).

[405] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/400; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/397; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/216.

[406] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/19; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/400; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/510.

[407] Zehebî, *el-Kâşif*, 1/659; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 359.

[408] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Dâvûd, "Tahâret" 33, 48, 108, 124 (h. no: 67, 117, 295, 343); "Zekât", 32 (h. no: 1662...; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 9/232.

2.1.41. Ebû Osmân Abdurrahmân b. Amr el-Harrânî (ö. 236/850)

أبو عثمان عبد الرحمن بن عمرو البجلي الحراني

Harranlı râvilerden Ebû Osmân Abdurrahmân b. Amr b. Abdurrahmân el-Becelî, 236 yılında Harran'da vefat etmiştir. Farklı kaynaklarda 38 rivayeti bulunan Abdurrahmân b. Amr el-Becelî; Züheyr b. Muâviye, Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî, Mûsâ b. A'yan gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ebû Arûbe, Nadr b. Muhammed el-Esedî, Muhammed Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur. Taberânî, onun sika bir râvi olduğuna değinmiştir.[409] İbn Hibbân ve Taberânî, kitaplarında Abdurrahmân b. Amr el-Harrânî'nin bazı rivayetlerini zikretmişlerdir.[410]

2.1.42. Ebû Amr Sa'îd b. Hafs el-Harrânî (ö. 237/851)

أبو عمرو سعيد بن حفص بن عمر الحرانى

Harranlı râvilerden Ebû Amr Sa'îd b. Hafs b. Ömer, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin dayısıdır. 237 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir.[411]

Hafs b. Ömer el-Harrânî'nin hocaları arasında Mûsâ b. A'yan, Züheyr b. Muâviye, Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Şerîk b. Abdullah, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, 'Alâ' b. Süleymân er-Rakkî, en-Nadr b. Arabî, Yûnus b. Râşid el-Harrânî gibi ekseriyeti Cezîreli olan pek çok râvi bulunmaktadır. Ahmed b. Nadr el-'Askerî, İbrâhîm b. Muhammed er-Rakkî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Ömer b. Sa'îd b. Sinân el-Menbicî, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[412]

İbn Hibbân ve Bakî b. Mahled; Sa'îd b. Hafs'ı sika bir râvi olarak değerlendirmişlerdir.[413] İbn Hacer, (صدوق تغير في آخر عمره) "sadûk" bir râvi olduğunu ve ömrünün sonlarına doğru rivayetleri karıştırmaya başladığını söylemiştir.[414]

---

[409] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/380; Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1985), 2/261; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/864.

[410] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessestu'r-Risâle, ts.), 3/370, 4/149, 276, 5/197, 291...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 9/171; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/218, 10/108.

[411] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/390-391; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/826.

[412] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/391.

[413] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/269-270; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 5/276.

[414] İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/17.

Sa‘îd b. Hafs’ın farklı kaynaklarda 92 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin ekseriyetini sırasıyla Mûsâ b. A‘yan, Ma‘kıl b. Ubeydullah, Yûnus b. Râşid el-Harrânî ve Züheyr b. Muâviye’den nakletmiştir. En çok rivayetini nakleden öğrencisi ise Rakka’da ikamet eden Ahmed b. Nadr el-‘Askerî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, bir rivayetini eserine almıştır.[415]

2.1.43. Ebû Ahmed Mu‘allel b. Nüfeyl el-Harrânî (ö. 239/853)

أبو أحمد معلل بن نفيل النهدي الحراني

Harranlı râvilerden Ali b. Nüfeyl’in (ö. 125/742) torunu olan Mu‘allel b. Nüfeyl b. Ali; Mûsâ b. A‘yan, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Züheyr b. Muâviye, el-‘Alâ’ b. Süleymân er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Arûbe el-Harrânî, ondan rivayette bulunmuştur.[416] Taberânî, Mu‘allel b. Nüfeyl el-Harrânî’yi sika bir râvi olarak değerlendirmiştir.[417] Hakkında ricâl kaynaklarında detaylı bilgi tespit edilememiştir. Taberânî, farklı kaynaklarda 28 rivayeti bulunan Mu‘allel b. Nüfeyl’in rivayetlerinin bir kısmını kitaplarında tahriç etmiştir.[418]

2.1.44. Ebû Hayseme Mus‘ab b. Sa‘îd el-Harrânî (ö. 231-240?)

أبو خيثمة مصعب بن سعيد الحراني المصيصي

Harranlı râvilerden Ebû Hayseme Mus‘ab b. Sa‘îd el-Harrânî, bir süreliğine Misis’te ikamet etmesi sebebiyle el-Mıssîsî nisbesiyle de anılmıştır. Ricâl kaynaklarında vefat tarihiyle ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak Zehebî, 231-240 yılları arasında vefat eden râviler arasında ismini ziketmiştir. Mus‘ab b. Sa‘îd el-Harrânî; İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î, Mûsâ b. A‘yan, Züheyr b. Muâviye, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Muhammed b. Seleme, Attâb b. Beşîr el-Harrânî gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Hâtim er-Râzî, Ömer b. Hasan el-Halebî, Ahmed b. Nadr el-‘Askerî, Hasan b. Süfyân eş-Şeybânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[419]

Ebû Hâtim er-Râzî, Mus‘ab b. Sa‘îd’i “sadûk” biri olarak değerlendirmiştir. İbn Hibbân ise bazen hata yaptığını ve müdellis olduğunu belirterek sadece sika

---

[415] Nesâî, “Zînet”, 42 (h. no: 5163).
[416] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/201; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/943.
[417] et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/184.
[418] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 1/198, 200, 206, 209...; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 8/121, 10/89, 11/434.
[419] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/941.

râvilerden semâ sığasıyla naklettiği rivayetlerine i‘tibâr edilebileceğini (ربما أخطأ يعتبر حديثه، إذا روى عن الثقات، وبين السماع في خبره لأنه كان مدلسا) söylemiştir. İbn Hibbân, ayrıca ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybettiğine işaret etmiştir.[420] Mus‘ab b. Sa‘îd el-Harrânî’nin farklı kaynaklarda 37 rivayeti bulunmaktadır. Taberânî, rivayetlerinin bir kısmını tahriç etmiştir.[421]

2.1.45. Ebû Ahmed İsmâil b. Ubeyd el-Harrânî (ö. 240/854)

أبو أحمد إسماعيل بن عبيد بن أبي كريمة الحراني

Harranlı râvilerden Ebû Ahmed İsmâil b. Ubeyd b. Ebû Kerîme, Ümeyye oğullarının âzâdlısıdır. İsmâil b. Ubeyd, Bağdat’a giderek oraya yerleşmiş ve orada hadis rivayetiyle iştigal etmeye devam etmiştir. İsmâil b. Ubeyd, 240 yılında Samarrâ’da vefat etmiştir.[422] Hatîb el-Bağdâdî ve Mizzî, ismini İsmâil b. Ubeyd b. Ömer olarak zikrederken Buhârî, Ebû Hâtim, Nesâî ve İbn Hibbân gibi mukaddem müellifler İsmâil b. Ubeyd b. Ebû Kerîme şeklinde kullanmışlardır.[423]

İsmâil b. Ubeyd; Muhammed b. Seleme el-Harrânî, amcası Abdülmelik b. Ömer b. Ebû Kerîme, Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî, Attâb b. Beşîr, Muhammed b. Mûsâ b. A‘yan, Sa‘îd b. Bezî‘ el-Harrânî, Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî gibi ekseriyeti Cezîreli olan râvilerden hadis almıştır. Ondan ise Ahmed b. el-Hasan el-Hemedânî, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Nesâî, İbn Mâce, Bakî b. Mahled, Ebû Zür‘a, Ebû Hâtim er-Râzî gibi pek çok râvi hadis almıştır.[424]

Ebû Bekr İbnü’l-Ciâbî (ö. 355/966), İsmâil b. Ubeyd’in Bağdat’a geldiğini ve râvilerin ondan hadis yazdıklarını, ancak onun (يحدث عن محمد بن سلمة بعجائب) Muhammed b. Seleme’den garîb rivayetler naklettiğini söylemiştir. İbn Hibbân, onun ismini *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiş, Dârekutnî ve Zehebî de onu “sika” olarak değerlendirmişlerdir.[425]

---

[420] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/309; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/175; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 8/89.
[421] et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 2/182, 356; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 8/129, 11/34, 71...
[422] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/152-154; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/796.
[423] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3/403; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 2/188; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/103.
[424] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/153.
[425] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/103; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/257; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/248.

Farklı kaynaklarda 51 rivayeti bulunan İsmâil b. Ubeyd, bu rivayetlerin 43'ünü Muhammed b. Seleme el-Harrânî'den nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce iki rivayetine yer vermiştir.[426] Nesâî ise rivayetlerini farklı iki kitabında zikretmiştir.[427]

2.1.46. Ebû Vehb Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî (ö. 240/854)

أبو وهب وليد بن عبد الملك بن عبد الله بن مسرح الحراني

154 yılında dünyaya gelen Ebû Vehb Velîd b. Abdülmelik b. Abdullah b. Müserrah el-Harrânî'nin rivayet aldığı hocaları arasında Süfyân b. Uyeyne, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Süleymân b. 'Atâ' el-Harrânî, Ya'lâ b. Eşdak el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Hâtim, Ebû Zür'a, Ebû Arûbe, yeğeni Ahmed b. Hâlid b. Abdülmelik gibi bazı râviler, rivayetlerini nakletmişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî, Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî'yi "sadûk" biri olarak değerlendirirken İbn Hibbân, (مستقيم الحديث إذا روى عن الثقات) sika râvilerden rivayet ettiği hadislerin sağlam olduğunu belirtmiştir.[428] Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî'nin farklı kaynaklarda 25 rivayeti bulunmaktadır. İbn Hibbân ve Taberânî, onun bazı rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[429]

2.1.47. Ebû Muhammed Mahled b. Hasan el-Harrânî (ö. 241/855)

أبو محمد مخلد بن الحسن بن أبي زميل الحرانى (نزيل بغداد)

Bağdat'ta ikamet eden Ebû Muhammed Mahled b. Hasan el-Harrânî; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, İsmâil b. Uleyye gibi râvilerden rivayet almıştır. Nesâî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim gibi râviler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim, onun hakkında "sadûk", İbn Hibbân ise "müstakîmü'l-hadîs" tabirini kullanmıştır. Nesâî ve İbn Hacer, "lâ be's bih" tabiriyle rivayetlerinin nakledilebileceğini belirtmişlerdir. Zehebî onu "sika" bir râvi olarak değerlendirmiştir.[430] Mahled b. Hasan el-Harrânî'nin farklı

[426] İbn Mâce, "İmân ve fezâilu's-Sahâbe ve'l-ilm", 20 (h. no: 241); "İkâmetü's-Salaât", 49 (h. no: 990).
[427] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 9/235, 400, 10/137; Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 406, 603.
[428] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/10; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/227; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/959-960.
[429] Bazı rivayetleri için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 4/526, 12/475, 15/116; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/197, 198, 2/287, 3/343; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/108, 8/361, 22/100.
[430] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/349; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/227-228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/330-331; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/248; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 523.

kaynaklarda 15 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, bir rivayetini nakletmiştir.[431]

2.1.48. Ebû Muhammed Mahled b. Mâlik el-Harrânî (ö. 242/856)

أبو محمد مخلد بن مالك بن شيبان الحرانى السلمسينى

Harranlı râvilerden Ebû Muhammed Mahled b. Mâlik b. Câbir b. Sinân, Kureyş kabilesinin âzâdlısıdır. Harran'ın köylerinden Selemsîn'e nisbet edilmesiyle tanınmıştır. Ayrıca es-Seksekî ve el-Kureşî nisbeleri de onun için kullanılmıştır. Mahled b. Mâlik es-Selemsînî, 242 yılında Harran'da vefat etmiştir. Hocaları arasında Attâf b. Hâlid el-Mahzûmî, Süleymân b. Hayyân el-Ehmer, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, İsmâil b. 'Ayyâş, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î gibi râviler bulunmaktadır. Başta Ebû Arûbe olmak üzere Hasan b. İshâk et-Tüsterî, Enes b. Selem el-Havlânî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi râviler ondan hadis nakletmişlerdir.[432]

Ebû Zür'a, onun hakkında "lâ be's bih" tabirini kullanarak Harran'a 2 fersah (yaklaşık 11 km) yakın olan Selemsîn'e gidip ondan hadis yazdığını söylemiştir. Ebû Hâtim ise onun hakkında "şeyh" tabirini kullanmıştır. İbn Hacer, "lâ be's bih" ifadesiyle rivayetlerinin nakledilmesinde sakınca olmadığını belirtmiştir.[433] Farklı kaynaklarda Mahled b. Mâlik es-Selemsînî'nin 38 rivayeti bulunmaktadır. Rivayetlerinin bir kısmını İbn Hibbân ve Taberânî tahriç etmiştir.[434]

2.1.49. Ebü'l-Mu'âfâ Muhammed b. Vehb el-Harrânî (ö. 243/857)

أبو المعافى محمد بن وهب بن عمر بن أبى كريمة الحرانى

Harranlı râvilerden Ebü'l-Mu'âfâ Muhammed b. Vehb b. Ömer b. Ebû Kerîme, 243 yılında Harran'da vefat etmiştir. Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Attâb b. Beşîr, Miskîn b. Bükeyr gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ebû Arûbe, Nesâî, Hasan b. İshâk

[431] Nesâî, "Siyâm", 83 (h. no: 2420); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/199.
[432] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/186; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/342-343.
[433] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/349; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 524.
[434] İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 2/198, 13/56; Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *ed-Du'â li't-Taberânî*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992), 1/124; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/195, 212; 3/241; 5/136...

et-Tüsterî, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî, Ebû Ali er-Rakkî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[435]

Nesâî, onun hakkında "lâ be's bih" ve "sâlih" ifadelerini kullanmıştır. Mesleme b. Kâsım ve Zehebî ise onun "sadûk" biri olduğunu söylemişlerdir.[436]

Muhammed b. Vehb'in farklı kitaplarda 108 rivayeti bulunmaktadır. Bunlardan 98'ini Muhammed b. Seleme el-Harrânî'den almıştır. Ondan en fazla rivayet nakledenler ise Ebû Arûbe ve Nesâî olmuştur. Nesâî, ondan *Sünen-i süğrâ*'da 12, *Sünen-i kübrâ*'da ise tekrarlarıyla birlikte 29 rivayet nakletmiştir.[437]

2.1.50. Ebû Abdullah Muhammed b. Hâris el-Harrânî (ö. 243/857)

أبو عبد الله محمد بن الحارث بن محمد الليثى الحرانى ، البزاز

Bezzâz lakabıyla bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Hâris b. Muhammed el-Leysî el-Harrânî'nin rivayet aldığı hocaları arasında Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Ma'n b. İsâ gibi râviler bulunmaktadır. Ondan Nesâî, Ebû Arûbe rivayet almıştır. Nesâî, (صالح يرسل) "sâlih" bir râvi olduğunu, ancak mürsel (munkatı) rivayetler naklettiğini söylemiştir. İbn Hacer, Muhammed b. Hâris el-Harrânî'yi "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir.[438] Farklı kaynaklarda 13 rivayeti bulunan bu râvinin bazı rivayetlerine İbn Hibbân ve Taberânî yer vermiştir.[439]

2.1.51. Ebû Ahmed Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 243/857)

أبو أحمد المغيرة بن عبد الرحمن بن عون بن حبيب الأسدى الحرانى

Ebû Ahmed Muğîre b. Abdurrahmân b. Avn b. Habîb el-Harrânî, Benû Esed'in âzâdlısıdır. Bu nedenle el-Esedî nisbesiyle de bilinmektedir.[440] Hatîb el-Bağdâdî, aynı isimle 6 farklı râvinin varlığından bahsetmektedir.[441] Nesâî, İbn Hibbân ve Zehebî,

---

[435] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/105; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/602-603.
[436] Zehebî, *el-Kâşif*, 2/229; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/507.
[437] Bazı örnek rivayetler için bkz. Nesâî, Tahâret, 191 (h. no: 306); Mesâcid, 25 (h. no: 717) Sıfatü's-salât, 8 (h. no: 885); Taksîrü's-salât, 1 (h. no: 1441)...; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/187, 281, 396...
[438] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/102; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/33-34; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1220; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 473.
[439] İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 6/245, 16/362; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/33; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 21/89.
[440] İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*, 58.
[441] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1930-1935.

onu sika bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî, 243 yılında vefat etmiştir.[442]

Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî'nin hocaları arasında Hasan b. Muhammed b. A'yan, Miskîn b. Bükeyr, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Zeyd b. Ali er-Rakkî gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Arûbe, Nesâî, Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[443]

Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî'nin farklı kaynaklarda 37 rivayeti yer almaktadır. Bu rivayetlerin büyük bir kısmını Ebû Arûbe ve Nesâî tahriç etmişlerdir. Nesâî'nin iki *Sünen*'inde, onun 12 rivayeti bulunmaktadır.[444]

2.1.52. Ebü'l-Hasan Abdüsselâm b. Abdülhamîd el-Harrânî (ö. 244/858)

أبو الحسن عبد السلام بن عبد الحميد بن سويد الحراني

Harran mescidinin imamlığını yapan Ebü'l-Hasan Abdüsselâm b. Abdülhamîd b. Süveyd; Züheyr b. Muâviye, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî ve Mûsâ b. A'yan gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed b. Muhammed el-Bâğendî gibi bazı râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Arûbe, "240 yılından önce insanların ondan rivayet aldıklarını, lâkin daha sonra onda ihtilât hâsıl olduğunu ve hadislerinin terk edildiğini, arkadaşlarının ondan hadis almadığını" söylemiştir. Ebû Ahmed el-Hâkim, onun hakkında "leyse bi kaviy" ifadesini kullanmıştır. İbn Hibbân, Abdüsselâm b. Abdülhamîd'in rivayetlerde bazen hata yaptığına işaret etmiştir. İbn 'Adî ise Ebû Arûbe'nin onun hakkında kullandığı cerh ifadelerini naklettikten sonra Züheyr b. Muâviye ve Harranlı hocalarından sâlih rivayetler naklettiğini, rivayetlerinde herhangi bir beis ve münkerlik görmediğini söylemiştir.[445] Abdüsselâm b. Abdülhamîd el-Harrânî'nin farklı kaynaklarda 31 rivayeti bulunmaktadır.[446]

---

[442] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/390-391; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/287.
[443] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/390-391.
[444] Nesâî, "Cenâiz", 94 (h. no: 2025); "Zekât", 29 (h. no: 2499); "Müzâre'a", 45 (h. no: 3899); Âdâbi'l-kudât" 16 (h. no: 5404); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/461, 3/36; 4/405...
[445] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/428; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/24; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1170; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 5/173.
[446] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *ed-Du'â li't-Taberânî*, 98; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/183.

2.1.53. Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî (ö. 244/858)

أبو عبد الرحمن أحمد بن بكار بن أبى ميمونة الحرانى

Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Bekkâr b. Ebû Meymûne el-Harrânî, Ümeyye oğullarının âzâdlısı olup 244 yılında Harran'da vefat etmiştir. Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Bişr b. es-Serîy, Attâb b. Beşîr el-Harrânî gibi râvilerden rivayette bulunmuştıur. Ondan ise Nesâî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Bezzâr gibi râviler rivayet almışlardır.[447]

Nesâî, "Lâ be's bih" tabirini kullanarak hadis rivayetinde sıkıntılı olmadığını ifade etmiştir. İbn Hacer, onun "sadûk" bir râvi olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî, hadis rivayetinde aşırı hata yapması sebebiyle Ya'lâ b. el-Eşdak'tan hadis almayı tasvip etmemiştir.[448]

Farklı kaynaklarda 45 rivayeti bulunan Ahmed b. Bekkâr, en çok Muhammed b. Seleme ve Mahled b. Yezîd el-Harrânî'den hadis almıştır. Rivayetlerinin neredeyse tamamını Nesâî ve Ebû Arûbe el-Harrânî nakletmiştir. Nesâî *Sünenü'l-kübrâ*'da 19, *Sünenü's-süğrâ*'da ise 3 rivayetine yer vermiştir.[449]

2.1.54. Ebû Ümeyye Amr b. Hişâm el-Harrânî (ö. 245/859)

أبو أمية عمرو بن هشام بن بزين الحرانى

Ebû Ümeyye Amr b. Hişâm b. Buzeyn el-Harrânî, Harranlı râvilerden Attâb b. Beşîr'in (kızının oğlu) torunudur. 245 yılında hac farizasını yerine getirmek üzere yola çıkmış ve yolculuk esnasında Kûfe civarlarında vefat etmiştir.[450]

Hocaları arasında Süfyân b. Uyeyne, Süleymân b. Ebû Kerîme, dedesi Attâb b. Beşîr, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Ondan Nesâî, Bakî b. Mahled, Ebû Arûbe el-Harrânî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır. İbn Hıbbân, Nesâî ve Zehebî onun sika olduğunu söylemişlerdir.[451]

---

[447] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/23; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/277-278.
[448] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 11/553-554; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 78.
[449] Bazı örnek rivayetleri için bkz. Nesâî, "Sıfatü's-salât", 104 (h. no: 1365); "Cenâiz", 56 (h. no: 1943); "Siyâm", 76 (h. no: 2393); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/286, 2/108, 3/189...
[450] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/488; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/278.
[451] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/278-279; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/90.

Farklı kaynaklarda 91 rivayeti bulunan Amr b. Hişâm el-Harrânî, bu rivayetlerin ekseriyetini Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Mahled b. Yezîd ve Muhammed b. Seleme'den almıştır. Nesâî, 10 tanesi *Sünen-i süğrâ*'da olmak üzere hocasından toplamda 25 rivayet nakletmiştir.[452]

2.1.55. Ebû Müslim el-Hasan b. Ahmed el-Harrânî (ö. 250/864)

أبو مسلم حسن بن أحمد بن أبى شعيب الحرانى

Harranlı Ahmed b. Abdullah'ın oğlu, Ebû Şu'ayb el-Harrânî'nin de babası olan Ebû Müslim el-Hasan b. Ahmed b. Ebû Şu'ayb, Ümeyye oğullarının âzâdlısdır. Harran'dan Bağdat'a giderek orada ikamet etmiş, 250 veya 252 yılında Samarrâ'da vefat etmiştir. [453]

Dedesi Abdullah b. Müslim, babası Ahmed b. Abdullah, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Oğlu Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Ebû Dâvûd, Dârimî, Muhammed b. İshâk es-Serrâc, Yahyâ b. Sâ'id gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Oğlu Ebû Şu'ayb, "Bağdat'taki el-Câmi' mescidindeyken babasından Yahyâ b. Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medînî ve İshâk b. İsrâîl'in bir hadisi dinlediklerini" yine babasından nakletmiştir."[454]

Ebû Hâtim er-Râzî ve Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân onu "sadûk" bir râvi olarak tavsif etmişlerdir. Ebû Bekr el-Bezzâr (ö. 292/905), İbn Hibbân, Hâkim en-Nîsâbûrî ve Hatîb el-Bağdâdî, onu sika bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. İbn Hacer onun hakkında "sika, yeğribü" (ثقة يغرب) tabirini kullanmıştır.[455]

Farklı kaynaklarda 52 rivayeti bulunan Hasan b. Ahmed, bu rivayetlerin ekseriyetini (40 rivayet) Muhammed b. Seleme ve Miskîn b. Bükeyr'den nakletmiştir. Oğlu Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Muhammed b. İshâk es-Serrâc ve Muhammed b. Yahyâ el-Bağdâdî, diğer öğrencilerine nazaran ondan daha fazla rivayette bulunmuşlardır.

---

[452] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Tahâret", 141, (h. no: 222); "Salât", 1 (h. no: 450); "Siyâm", 58 (h. no: 2307)...

[453] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/202; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1111.

[454] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/202-204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/49.

[455] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/2; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/174; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/202; İbn Halfûn, *el-Mu'allim bi şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim*, 129; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 4/66; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 81.

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim ve Timizî, hocaları olarak bu râvinin rivayetlerine yer vermişlerdir.[456] Ebû Dâvûd ise *Kitâbü'l-merâsîl*'de bir rivayetini nakletmiştir.[457]

2.1.56. Ebü'l-Velîd Vehb b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 250/864)

أبو الوليد وهب بن يحيى بن حفص البجلي الحراني

Harranlı râvilerden Ebü'l-Velîd Vehb b. Yahyâ b. Hafs el-Becelî'nin ismi, dedesine nisbet edilerek bazen Vehb b. Hafs şeklinde zikredilmiştir. Kaynaklarda Ebü'l-Velîd b. Mühtesib el-Harrânî olarak şöhret bulmuştur. Rivayet aldığı hocaları arasında Muhammed b. Süleymân el-Bûme el-Harrânî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarîfî gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Abdullah el-Mihâmilî, Muhammed b. Muhammed el-Bâğendî gibi râviler ondan hadis nakletmişlerdir. Ebû Arûbe el-Harrânî ve Dârekutnî, Ebü'l-Velîd b. Mühtesib'in hadis uydurduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân, onun ğaflet içinde bir râvi olduğunu, maklûb haberler naklettiğini, rivayetlerde hata yaptığını, hadis rivayetinden anlamadığını, tek başına naklettiği rivayetlerin hücet olarak kullanılmaması gerektiğini (كان شيخا مغفلا يقلب الأخبار ولا يعلم ويخطئ فيها ولا يفهم لا يجوز الاحتجاج بخبره إذا انفرد) söylemiştir. İbn 'Adî ise rivayetlerinin tamamının münker olduğunu belirtmiştir.[458] Farklı kaynaklarda 21 rivayeti bulunmaktadır. Taberânî, onun bazı rivayetlerini tahriç etmiştir.[459]

2.1.57. Ebû Muhammed Hâşim b. Kâsım el-Harrânî (ö. 260/873)

أبو محمد هاشم بن القاسم بن شيبة بن إسماعيل القرشي الحراني

Harranlı râvilerden Ebû Muhammed Hâşim b. Kâsım b. Şeybe b. İsmâil, Kureyş kabilesinin âzâdlısıdır. 90 yıldan fazla yaşayan Hâşim b. Kâsım, 260 yılında Harran'da vefat etmiştir.[460]

---

[456] Müslim, "Hayz", 28 (h. no: 309); "Kasâme, Muhâribîn, Kısâs ve'-d-diyât", 12 (h. no: 1671); Timizî, "Tefsîr", 5, 6 (h. no: 3036, 3059).
[457] Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, ts.), 358.
[458] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 8/347; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1280; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 8/396.
[459] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/351, 6/190, 195, 196, 7/146.
[460] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/243; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/224-225.

Hâşim b. Kâsım el-Harrânî'nin hocaları arasında Ya'lâ b. Eşdak el-Ukaylî el-Harrânî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Attâb b. Beşîr, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Miskîn b. Bukeyr, Abdullah b. Vehb el-Mısrî, Ebû Kadâde el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Ahmed b. İsâ eş-Şeybânî, İbn Ebu'd-Dünyâ, İbn Mâce, Ebû Arûbe el-Harrânî, İbrâhîm b. Muhammed İbn Mettuveyh el-İsfahânî, Hasan b. Hârûn el-İsfahânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[461]

Ebû Arûbe, önceleri Hâşim b. Kâsım'dan hadis yazdıklarını, ancak yaşlılığında onda ihtilat hâsıl olduğunu belirtmiştir. İbn Ebû Hâtim, hakkında "mahallühû sıdk" tabirini kullanmış, onun kendisine ve babasına bazı rivayetlerini yazdığını söylemiştir.[462]

Farklı kitaplarda 71 rivayeti bulunan Hâşim b. Kâsım el-Harrânî, rivayetlerinin ekseriyetini başta Ya'lâ b. el-Eşdak el-Harrânî olmak üzere İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Abdullah b. Vehb el-Mısrî ve Muhammed b. Seleme el-Harrânî'den almıştır. Ondan en çok rivayeti Ahmed b. İsâ eş-Şeybânî nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, ondan bir rivayet nakletmiştir.[463]

2.1.58. Ebû Abdullah Muhammed b. Ma'dân el-Harrânî (ö. 260/873)

أبو عبد الله محمد بن معدان بن عيسى بن معدان الحرانى

Ebû Abdullah Muhammed b. Ma'dân b. İsâ, Harranlı râvilerdendir. Nesâî ve İbn Hibbân onu "sika" bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Ebû Arûbe, Harranlı râvilerin 7. tabakasında ismini zikretmiş, vefat tarihini 260 olarak belirtmiştir. İbn Hibbân, aynı isim ve künye ile iki farklı râviden bahsetmiş, bunlardan birinin 252, diğerinin ise 260 yılında vefat ettiğini kaydetmiştir.[464]

Farklı kaynaklarda 38 rivayeti bulunan Muhammed b. Ma'dan; Hasan b. A'yan el-Harrânî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Attâb b. Beşîr, el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî gibi râvilerden rivayet almıştır.[465] Bu rivayetlerin 22 tanesini Hasan b. A'yan'dan nakletmiştir. Ebû Arûbe el-Harrânî ondan 18, Nesâî ise 17 rivayet

[461] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/129-130.
[462] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/106; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/130.
[463] İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 14 (h. no: 852)
[464] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/113, 144; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/482-483; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/361.
[465] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/482-483.

almıştır. Nesâî, tekrarlarıyla birlikte *Sünen-i süğrâ*'da 9, *Sünen-i kübrâ'*da ise 21 rivayetin senedinde onun ismine yer vermiştir.[466]

2.1.59. Ebû Eyyûb Süleymân b. Abdullah el-Harrânî (ö. 263/876)

أبو أيوب سليمان بن عبد الله بن محمد بن سليمان بن أبي داود الحراني

Ebû Eyyûb Süleymân b. Abdullah b. Muhammed, Bûme lakabıyla bilinen Muhammed b. Süleymân'ın torunudur. Ebû Arûbe, onun 263 yılında Harran'da vefat ettiğini söylemiştir.[467]

Harranlı râviler arasında zikredilen bu râvinin rivayet aldıkları hocaları arasında dedesi Muhammed b. Süleymân, Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn yer almaktadır. Ondan ise yeğeni Muhammed b. Ahmed b. Abdullah, Nesâî, Ahmed b. Sadaka el-Bağdâdî, Muhammed b. İshâk es-Serrâc gibi râviler rivayette bulunmuştur.[468]

İbn Hibbân, Süleymân b. Abdullah'ı *es-Sikât* adlı eserinde zikrederek dedesi Muhammed b. Süleymân'ın râvisi olduğunu söylemiştir. Dârekutnî, "hasen", Mesleme b. Kâsım ise "sâlih" bir râvi olarak değerlendirmiştir. Zehebî, onun hakkında "sadûk" tabirini kullanmıştır.[469]

Farklı kitaplarda 19 rivayeti bulunan Süleymân b. Abdullah el-Harrânî, naklettiği rivayetlerin 14'ünü dedesinden almıştır. Yeğeni Muahmmed b. Ahmed b. Abdullah ve Ahmed b. Sadaka el-Bağdâdî ondan dörder rivayet almışlardır. Bu râvinin Kütüb-i Sitte'de rivayetleri yer almazken Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*'da ondan bir rivayet nakletmiştir.[470]

---

[466] Nesâî, "Ezân", 16 (h. no: 649); "Kıyâmü'l-leyl", 66 (h. no: 1796); "Zekât", 45 (h. no: 2521)... Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/187; 3/44; 4/360...
[467] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/17-18.
[468] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/17-18; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/339.
[469] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/281; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/339; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 6/72-73.
[470] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 10/420.

2.1.60. Ebû Ömer Abdülhamîd b. Muhammed el-Harrânî (ö. 266/879)

أبو عمر عبد الحميد بن محمد بن المستام الحرانى ، (إمام مسجد حران)

Ebû Ömer el-Harrânî olarak tanınan bu râvinin tam ismi, Abdülhamîd b. Muhammed b. el-Mustâm b. Hakîm b. Amr'dır. Huzeyfe b. el-Yemân'ın âzâdlısı olan Ebû Ömer, Harran mescidinde imamlık yapmış, 266 yılında vefat etmiştir.[471]

Ebû Ömer el-Harrânî'nin hocaları arasında Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Hasan b. 'Ayyâş er-Rakkî gibi râviler yer almaktadır. Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, Ahmed b. İsâ eş-Şeybânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[472]

İbn Hibbân, Nesâî, Zehebî ve İbn Hacer, onun sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.[473]

Farklı kitaplarda 78 rivayeti bulunan Abdülhamîd b. Muhammed, bu rivayetlerin 62'sini Mahled b. Yezîd'den, 5'ini Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den nakletmiştir. Ondan 33 rivayeti Ebû Avâne el-İsferâyînî, 30 rivayeti ise Nesâî almıştır. Nesâî'nin iki *Sünen*'inde tekrarlarıyla birlikte toplam 48 rivayeti bulunmaktadır.[474]

2.1.61. Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 267/880)

أبو عبد الله محمد بن يحيى بن محمد بن كثير الحرانى الكلبى ، (لقبه لؤلؤ)

Harranlı râvilerden Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed b. Kesîr, el-Kelbî ve el-Harrânî nisbeleriyle anılmıştır. Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî, Zehebî tarafından imâm, hâfız ve Harran muhaddisi olarak tavsif edilmiştir. "Lü'lü" lakabı ile de bilinen Muhammed b. Yahyâ, 267/880 yılında Harran'da vefat etmiştir.[475]

Muhammed b. Yahyâ'nın hocaları arasında Muhammed b. Mûsâ b. A'yan, Hıdır b. Muhammed b. Şücâ', Muhammed b. Vehb b. Ebû Kerîme, Müemmel b. Fazl el-Harrânî, Sa'îd b. Hafs en-Nüfeylî, Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-

[471] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/18; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/401.
[472] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/401; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/457-458.
[473] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/458; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/618; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 334.
[474] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Mevâkıt", 35 (h. no: 567); "Sıfatü's-salât", 36 (h. no: 932); Talâk", 70 (h. no: 3545)…; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/260, 4/437, 5/314, 317...
[475] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/427; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/605.

Nüfeylî gibi ekseriyeti Harranlı olan pek çok râvi bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, Muhammed b. Ali b. Habîb er-Rakkî, Ali b. Serrâc el-Mısrî gibi pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[476]

İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikretmiş, Nesâî de onun sika bir râvi olduğunu belirtmiştir. Ebû Arûbe, hocası Muhammed b. Yahyâ'yı (كان كيسا من أهل الصناعة) "sanaat ehli zeki biri" olarak nitelemiştir.[477] Muhammed b. Yahyâ, rivayetlerinden bir kısmını yazıp İbn Ebû Hâtim'e göndermiştir.[478] Bu durum, onun mükâtebe metodu ile hadis rivayetine onay verdiğini göstermektedir.

Muhammed b. Yahyâ'dan özellikle tabakat ve cerh-ta'dîl kitaplarında Ebû Arûbe el-Harrânî vasıtasıyla bazı râvilerin vefat tarihi, vefat yeri, künye bilgisi gibi bilgiler nakledilmiştir. Bu bilgilerin bir kısmının kaynağı Muhammed b. Yahyâ iken bir kısmında ise Muhammed b. Yahyâ hocası Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den nakillerde bulunmuştur.[479] Bu detay bilgi, hem Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin hem de Muhammed b. Yahyâ'nın hadis rivayet ederken öğrencilerine seneddeki râvilerle ilgili bilgilendirme yaptıklarını göstermektedir. Bu bilgiler ışığında Harranlı râvilerin bir kısmının, hadis rivayetinin yanı sıra hadis ilminin diğer alanlarıyla da iştigal ettiklerini söylemek mümkündür.

Farklı kaynaklarda 89 rivayeti bulunan Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr, rivayetlerinin ekseriyetini Muhammed b. Mûsâ b. A'yan, Hıdır b. Muhammed b. Şücâ', Muhammed b. Vehb el-Harrânî, Müemmel b. Fazl el-Harrânî ve Sa'îd b. Hafs en-Nüfeylî'den nakletmiştir. Ondan en çok rivayette bulunanlar ise sırasıyla Ebû Avâne el-İsferâyînî, Nesâî, Ebû Arûbe olmuştur. Muahmmed b. Yahyâ el-Harrânî'nin öğrencisi Ebû Arûbe el-Harrânî, *el-Evâil* kitabında hocasının 11 rivayetine yer

[476] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/8-9; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/605.
[477] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/9; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/391.
[478] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/125.
[479] Örnekler için bkz. Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 7/3278; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/427; Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn Ebu'n-Nasr Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifet ehli's-sikât ve's-sedâd*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1407/1987), 1/37; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/383; 18/218; 19/431.

vermiştir.[480] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî toplamda 22, *Sünen*'de ise 8 rivayeti Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî'den nakletmiştir.[481]

2.1.62. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ubeydullah el-Harrânî (ö. 268/881)

أبو جعفر محمد بن عبيد الله بن يزيد بن إبراهيم الشيبانى ، الحرانى (القاضى ، المعروف بالقردوانى)

Harranlı râvilerden Ebû Ca'fer Muhammed b. Ubeydullah b. Yezîd b. İbrâhîm, Şeybân kabilesinin âzâdlısıdır. Mevlâsı olduğu Şeybân kabilesine ve yaşadığı Harran beldesine nisbet edilmiştir. el-Kurduvânî nisbesi ile şöhret bulan Muhammed b. Ubeydullah el-Kurduvânî, Harran kâdılığı yapmış, 268 yılında Harran'da vefat etmiştir.[482]

Muhammed b. Ubeydullah el-Kurduvânî; babası Ubeydullah b. Yezîd, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Hıdır b. Muhammed b. Şücâ', Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn, Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Kendisinden de Nesâî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Arûbe'nin yeğeni Ebû Tâlib el-Harrânî, Muhammed b. Sa'îd b. Abdurrahmân er-Rakkî gibi râviler hadis almıştır.[483]

Ebû Ahmed el-Hâkim, (ليس بالمتين عندهم) "hadisçiler nezdinde sağlam bir râvi değildir" diyerek onu cerh etmiştir. Ebû Arûbe, "onun hadis ilmini pek bilmediğini, yanında babasının kitapları olduğunu, babasından hadis dinlemediği halde sanki ondan dinlemiş gibi hadis rivayet ettiğini" (ولم يكن يعرف الحديث، وكانت عنده كتب ذكر أنه سمعها من أبيه ولم يدرك أحدا في البلد كتب عَن أَبِيهِ ولا حدث عَنْهُ) söylemiştir.[484] İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismine yer vermiştir. İbn Hacer onun hakkında "sadûk, fîhi leyyin" tabirini kullanmıştır.[485] el-Kurduvânî'nin babası vasıtasıyla Sâbık el-Berberî er-Rakkî'den içinde 30 civarında hadis olan bir nüshayı aktardığı nakledilmiştir.[486]

---

[480] Hüseyn b. Muhammed Ebû Ma'şer Mevdûd es-Sülemî Ebû Arûbe el-Harrânî, *Kitâbu'l-evâil*, thk. Ebû Abdullah Meş'al b. Bânî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1424/2003), 40, 44, 66, 71, 148, 150, 152, 154, 157, 162, 164.

[481] Nesâî, "Ğusl ve'teyemmüm", 4, 11 (h. no: 403, 415); "Talâk", 18 (h. no: 3423); "Bey'at", 17 (h. no: 4176); "Buyû'", 50 (h. no: 4579); "Zînet", 42, 72, 114 (h. no: 5163, 5254, 5364)

[482] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/140-141; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/49.

[483] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/140-141; İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*, 189; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/49.

[484] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/49-50.

[485] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/140-141; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 495.

[486] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 9/4067; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/109.

Ubeydullâh b. Yezîd'den oğlu el-Kurduvânî dışında kimsenin hadis rivayet etmemesi sebebiyle İbn Hacer, el-Kurduvânî'nin babasını "mechûl" olarak değerlendirmiştir.[487]

Farklı kaynaklarda Muhammed b. Ubeydullah el-Kurduvânî'nin 40 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin yarısını babası Ubeydullah b. Yezîd'den alırken en çok rivayet aldığı diğer râvi, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî olmuştur. Onun rivayetlerini ekseriyetle Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî ve Muhammed b. Amr er-Rezzâz nakletmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, *Sünen*'inde 3 rivayetine yer verirken[488] *Sünen-i kübrâ*'da bu rivayetlerle beraber el-Kurduvânî'nin babası aracılığıyla naklettiği 5 rivayetine daha yer vermiştir.[489]

2.1.63. Ebû Bekr Ahmed b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 268/881)

أبو بكر أحمد بن عبد الرحمن بن المفضل الكزبراني الحراني

Harranlı râvilerden Ebû Bekr Ahmed b. Abdurrahmân, Ümeyye oğullarının âzâdlısıdır. Daha çok el-Küzbürânî lakabı ile bilinmektedir. Rihle maksadıyla Bağdat'a giden el-Küzbürânî, 264 yılında vefat etmiştir.[490]

Ahmed b. Abdurrahmân el-Küzbürânî; Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarîfî, Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî, Vehb b. Cerîr el-Ezdî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Muğîre b. Siklâb gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Ebû Avâne el-İsferâyînî, Bezzâr, Abdullah b. Muhammed b. Nâciye, Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id gibi râviler de ondan rivayette bulunmuşlardır. İbn Ebû Hâtim, ona ulaştığını, ancak ondan hadis dinlemediğini ifade etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, (ما علمت من حاله إلا خيرا) "Hakkında hayır dışında bir şey bilmiyorum" diyerek onu ta'dîl etmiştir.[491]

Farklı kaynaklarda 44 rivayetine yer verilen el-Küzbürânî'nin Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunmamaktadır. Rivayetlerin büyük bir kısmını Ebû Avâne, *Müsned*'inde zikretmiştir.[492]

---

[487] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 9/75; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 375.
[488] Nesâî, "Siyâm", 51 (h. no: 2272); "Umra", 1 (h. no: 3723); "Kassâme", 39 (h. no: 4809)
[489] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/150; 6/191, 358, 470; 9/49, 279, 283.
[490] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/401-402.
[491] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/60; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/401-402.
[492] Bazı örnek rivayetleri için bkz. Ebû Avâne el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, 1/236, 323; 2/133, 427; 3/8, 35, 84...

2.1.64. Ebû Muhammed Ali b. Osmân el-Harrânî (ö. 272/885)

أبو محمد على بن عثمان بن محمد بن سعيد النفيلى الحرانى

Ebû Muhammed el-Harrânî olarak bilinen Ali b. Osmân b. Muhammed b. Sa'îd, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin akrabasıdır. Onun için Zehebî ona en-Nüfeylî es-Sağîr (Küçük Nüfeylî) demiştir. Kendisi için imâm, muhaddis gibi lakablar kullanılan Ali b. Osmân en-Nüfeylî, 272 yılında vefat etmiştir.[493]

Ebû Muhammed el-Harrânî; Âdem b. İyâs, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Ebû Müshir, Muhammed b. Bekkâr, Ebû Abdülmelik el-Attâr, Muhammed b. Kesîr el-Mıssîsî, Muhammed b. Mûsâ b. A'yan, Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî gibi pek çok râviden hadis dinlemiştir. Nesâî, Mahmûd b. Muhammed er-Râfikî, Ebû Avâne el-İsferâyînî gibi muhaddisler ondan rivayette bulunmuşlardır.[494]

Ahmed b. Hanbel ile görüşen Ali b. Osmân en-Nüfeylî, Ahmed b. Hanbel'e Ebû Katâde el-Harrânî'nin Vekî' b. Cerrâh, İsâ b. Yûnus ve Abdullah b. Mübârek'i cerh ettiğini sormuş, Ahmed b. Hanbel de Ebû Katâde için (من كذب أهل الصدق فهو الكذاب) "Sıdk ehlini yalanlayan, yalancının ta kendisidir." demiştir.[495] Bağdat ve Dımaşk gibi beldelere rihle yapan Ebû Muhammed en-Nüfeylî, oralarda hem hadis aktarmış, hem de Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir, Ebû Abdülmelik el-Attâr (Hişâm b. İsmâil), Ebû Abdullah Muhammed b. Bekkâr gibi dönemin hocalarından hadis almıştır.[496]

Nesâî'den, "sika" ve "sâlih, lâ be's bih" şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir. Onun hakkında Zehebî; "sadûk", İbn Hacer ise "lâ be's bih" ifadesini kullanmıştır.[497]

Farklı kaynaklarda 67 rivayeti yer alan Ebû Muhammed el-Harrânî'nin rivayetlerinin ekseriyetini Ebû 'Avâne el-İsferâyînî (38 rivayet) nakletmiştir. Kütüb-i

[493] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/142.
[494] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/67-68.
[495] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/647; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/68.
[496] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/275; 33/437; 43/87.
[497] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/68; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/44; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 403.

Sitte müelliflerinden Nesâî, *Sünen-i süğrâ*'da 2, *Sünen-i kübrâ*'da 7 rivayetini nakletmiştir.[498]

2.1.65. Ebû Muhammed İsmâil b. Ya'kûb el-Harrânî (ö. 272/885)

أبو محمد إسماعيل بن يعقوب بن إسماعيل بن صبيح الصبيحى الحرانى

Harranlı râvilerden Ebû Muhammed İsmâil b. Ya'kûb b. İsmâil b. Subeyh es-Subeyhî, 271 yılında vefat etmiştir. Farklı kitaplarda ekseriyeti Muhammed b. Mûsâ b. A'yan'dan olmak üzere Ahmed b. Vâkıd el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî gibi râvilerden 26 rivayeti bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Arûbe, Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî gibi râviler ondan hadis almışlardır. Nesâî "lâ be's bih" lafzı ile hadislerinin rivayet edilebileceğini beyan etmiştir. Zehebî ve İbn Hacer ise İsmâil b. Ya'kûb el-Harrânî'yi "sika" bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. [499] Nesâî, ondan naklettiği rivayetleri her iki *Sünen*'inde zikretmiştir.[500]

2.1.66. Ebû Dâvûd Süleymân b. Seyf et-Tâî el-Harrânî (ö. 272/885)

أبو داود سليمان بن سيف بن يحيى بن درهم الطائى الحرانى

Harranlı râvilerden Ebû Dâvûd Süleymân b. Seyf b. Yahyâ b. Dirhem et-Tâî'nin hadis ilmindeki konumuna hâfız, muhaddis, sika gibi lakablarla işaret edilmiştir. Yaşadığı dönemde Süleymân b. Seyf, Harran beldesinin muhaddisi şeklinde anılmış ve otorite olarak kabul edilmiştir. 272 yılının Şaban ayında Harran'da vefat eden Süleymân b. Seyf'in, 90 yıldan fazla yaşadığı düşünülmektedir.[501] Yaşadığı Harran beldesi dışında Kûfe, Bağdât, Dımaşk gibi pek çok ilim merkezinde bulunmuştur.[502]

---

[498] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Mevâkıt", 38 (h. no: 582); "Dahâyâ", 3 (h. no: 4367); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/225, 3/257, 4/337...; Ebû Avâne el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, 1/62, 78, 209, 270...

[499] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/215-216; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/250; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 110.

[500] Nesâî, "Siyâm", 71 (h. no: 2376); "Zînet", 34 (h. no: 5125); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/184, 7/447, 8/212...

[501] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/281; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/450; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/147; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/555; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/292.

[502] Süleymân b. Seyf'ten Kûfe'de Ebû Nu'aym Abdülmelik b. Muhammed (ö. 332/944); Bağdat'ta Ebû Ya'kûb İshâk b. Muhammed (ö. 321/933); Dımaşk'te ise bû Bekr Muhammed b. Berake el-Himyerî (ö. 327/938) hadis dinlemiştir. Bkz. el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/791; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/433; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 52/145.

Süleymân b. Seyf'in hocaları arasında Ya'kûb b. İbrâhîm el-Kureşî, Dahhâk b. Mahled, Hişâm b. Abdülmelik, Ali b. Medînî, Hasan b. A'yan, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Müemmel b. Fazl el-Harrânî, Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Eyyûb b. Hâlid el-Harrânî gibi pek çok râvi bulunmaktadır. Çoğu rivayetini aktaran Ebû Avâne el-İsferâyînî ve Nesâî dışında oğlu Hasan b. Süleymân, torunu Ebû Ali Ahmed b. Muhammed, Ebû Arûbe el-Harrânî, Ebû Nu'aym el-Cürcânî, Muhammed b. Sa'îd b. Abdurrahmân el-Harrânî, Ebû Tâlib el-Harrânî gibi pek çok râvi Süleymân b. Seyf'ten rivayette bulunmuştur.[503]

Nesâî ve İbn Hibbân, Süleymân b. Seyf el-Harrânî'nin sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Zehebî ve İbn Hacer, onun hakkında "sika, hâfız" tabirini kullanmışlardır.[504]

İbn Ebû Hâtim, Süleymân b. Seyf Harran'dayken kendisinin Humus'ta olduğunu, ancak yanına gitme fırsatı bulamadığını, Süleymân b. Seyf'in bazı rivayetlerini yazıp kendisine gönderdiğini söylemiştir.[505] Bu rivayetten Süleymân b. Seyf'in mükâtebe metodu ile rivayet naklettiği ve buna onay verdiği anlaşılmaktadır.

Süleymân b. Seyf, rivayetleri öğrencilerine aktarırken bazen râvilerle ilgili değerlendirmeler de yapmıştır. Örneğin; Nesâî, ondan el-Hasan b. Muhammed'in Mûsâ b. A'yan'ın oğlu olduğunu ve sika bir râvi olduğunu nakletmiştir.[506] Bûme lakabıyla bilinen Muhammed b. Süleymân el-Harrânî'nin "sika bir râvi olduğu" bilgisi Süleymân b. Seyf'ten nakledilmiştir. O, bazen de râvilerin nesebleri hakkında bilgi vermiştir. Örneğin Mizzi, sahâbi Semüre b. Cündeb'in tam neseb bilgisini Süleymân b. Seyf'in tespit ettiği şekliyle vermiştir.[507]

Farklı kaynaklarda Süleymân b. Seyf'ten nakledilen 479 rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerinin ekseriyetini sırasıyla Ya'kûb b. İbrâhîm, Dahhâk b. Mahled, Hişâm b. Abdülmelik, Ali b. Medînî, Hasan b. A'yan, Sehl b. Hammâd, Süleymân b. Harb ve Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den almıştır. 305 rivayetini Ebû Avâne

[503] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/450-452.
[504] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/281; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/452-453; Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 2/128; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 252.
[505] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/122.
[506] İbn Halfûn, *el-Mu'allim bi şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim*, 133.
[507] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/131, 25/305.

el-İsferâyînî, 114 rivayetini ise Nesâî nakletmiştir. Bunlar dışında kendisinden en çok rivayet alan Ebû Arûbe olmuştur.

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, *Sünen'*de *(el-Müctebâ)* ondan 57 rivayet nakletmiştir.[508] Bu rivayetlerin büyük bir kısmında Nesâî, "أخبرنا أبو داود" şeklinde ihbâr sigasını kullanarak sadece künyesini, bir kısmında ise hem künye hem de ismini tam olarak zikretmiştir. Bazı rivayetlerde ise "أخبرني" tabirini kullanmıştır. Bu rivayetlerin ekseriyetinde "Ahberanâ" (bize haber verdi) rivayet lafzının kullanılması, Nesâî'nin bir toplulukta (hadis meclisinde) ondan hadis dinlediğini göstermektedir.

2.1.67. Ebû 'Ulâse Muhammed b. Amr b. Hâlid el-Harrânî (ö. 292/905)

أبو علاثة محمد بن عمرو بن خالد الحراني

Amr b. Hâlid el-Harrânî'nin (ö. 229/843) oğlu olan Muhammed b. Amr, muhetemelen Harran'a hiç gitmemiş, ancak babasından dolayı el-Harrânî nisbesiyle anılmıştır. Mısır'da doğup büyüdüğü ve orada vefat ettiği için el-Mısrî nisbesi ile de anılan Muhammed b. Amr, 292 yılında vefat etmiştir.[509] Ricâl kitaplarında hakkında bilgi bulunmayan Muhammed b. Amr, "mechûlü'l-hâl" bir râvi olarak değerlendirilebilir.

Farklı kitaplarda 334 rivayeti bulunan Muahmmed b. Amr, 315 rivayeti babası Amr b. Hâlid'den almıştır.[510] Kendisinden de Taberânî 251 rivayet nakletmiştir. Neredeyse rivayetlerinin tamamını babasından nakletmesi, muhtemelen babasına ait bir nüshadan istifade etmesinden kaynaklanmaktadır.

2.1.68. Ebû Şu'ayb Abdullah b. Hasan el-Harrânî (ö. 295/908)

أبو شعيب عبد الله بن الحسن بن أحمد بن أبي شعيب الأموي الحراني (المؤدب)

Hasan b. Ahmed el-Harrânî'nin oğlu olan Abdullah b. Hasan el-Ümevî, künye ve nisbesiyle Ebû Şu'ayb el-Harrânî olarak şöhret bulmuştur. İbn Hibbân, onun için Ebû Sa'îd[511] künyesini kullanmıştır. 206/821 yılında Harran'da dünyaya gelen Ebû

[508] Nesâî, "Tahâret", 103 (h. no: 136); "Salât", 9 (h. no: 465); "Cenâiz", 27 (h. no: 1879)...
[509] Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus es-Sadefî, *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/459; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/1040.
[510] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/51, 85, 110... 2/28, 34, 40...; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 1/22, 94, 116...
[511] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/369.

Şu‘ayb el-Harrânî, muhaddis bir ailede ve hadisle iştigal edilen bir ortamda yetiştiği için hadis ilminde temayüz etmiştir. O, hem babası Ebü’l-Müslim’den hem de dedesi Ebü’l-Hasan’dan hadis dinlemiştir. Edîb bir kişiliğe sahip olan Ebû Şu‘ayb, Bağdât’a yerleşip vefat edinceye kadar hadis tedrisatını burada sürdürmüştür. Öğrencilerinden Ahmed b. Kâmil el-Kâdî, onun 295 yılında vefat ettiğini belirtmiştir.[512] er-Rib‘î de 295 yılında 95 yaşlarındayken vefat ettiğini söylemiştir.[513] Doğum tarihi *Târîhu’l-Bağdâd*’ta 206 olarak geçse de bu verilere göre Ebû Şu‘ayb’ın 206 yılından önce doğduğu anlaşılmaktadır. Hocaları arasında yer alan Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî, boşandıktan sonra Ebû Şu‘ayb’ın annesi ile evlenmiş, dolayısıyla Ebû Şu‘ayb’ın üvey babası olmuştur. Benzer durum Evzâî için de gerçekleşmiş, o da Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî’nin annesi ile evlenmiştir. Bir bakıma Ebû Şu‘ayb, Evzâî’nin üvey torunu olmuştur.[514]

Babası el-Hasan ve dedesi Ahmed’in yanı sıra Tirmizî, Muhammed b. Seleme, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd, Züheyr b. Muâviye, Mûsâ b. A‘yan, Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, Miskîn b. Bükeyr, Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî, Affân b. Müslim, Ali b. Medînî gibi önemli râvilerden hadis nakletmiştir. Kâdı Mehâmilî, Muhammed b. Muhalled ed-Dûri, Ebû Sehl b. Ziyâd, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Ebû Ali b. Savvâf, İsmâil el-Hutabî, Taberânî, Hasan b. Ca‘fer el-Harfî, Ebû Bekir el-Âcurrî gibi pek çok âlim ondan rivayette bulunmuşlardır.[515]

Ebû Şu‘ayb el-Harrânî, hadis öğrenmek için doğduğu Harran ve ikamet ettiği Bağdât’ın yanı sıra Belh[516], Buhârâ, Dımaşk gibi ilim merkezlerinde de bulunmuştur.[517] Mûsâ b. Hârûn b. Abdullah (ö. 294/907), “Ebû Şu‘ayb’den hadis dinlemek, başka bir râviden hadis dinlemekten daha çok tercih edilir. Çünkü hem kendisi hem babası hem de dedesi muhaddisti.” (السماع من أبي شعيب الحراني يفضل على

[512] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/94-97; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 13/536, 537.
[513] er-Rib‘î, *Târîhu mevlidi’l-ulemâ ve vefayâtihim*, 2/623.
[514] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/94.
[515] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/94-95; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/963.
[516] Belh, Horasan’da yer alan bir beldedir. Öğrencilerinden Muhammed b. Ahmed Ebû Sâlih el-Bağdâdî (ö. 376), Ebû Şu’ayb’den burada hadis dinlemiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 2/203.
[517] Buhârâ’da öğrencilerinden Muhammed b. Zekeriyya Ebû Ali el-Bağdâdî (ö. 350/961), Dımaşk’ta ise Ebû Ali Ahmed b. Abdullah el-Bağdâdî, Ebû Şu’ayb’den hadis dinlemiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/209, 5/383.

السماع من غيره، فإنه المحدث ابن المحدث ابن المحدث) diyerek onun hadis ilmindeki yetkinliğini ve önemini vurgulamıştır.[518]

Öğrencilerinden Ebû Ali b. Savvâf, Ebû Şu'ayb'ın el-Bâbuluttî ve Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den 218 yılında hadis işittiğini söylemiştir.[519] Bu durumda 206 (201 olma ihtimali de var) yılında dünyaya gelen Ebû Şu'ayb'ın, henüz 12 veya 17 yaşlarında hadis tedrisatına başladığı söylenebilir.

Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî'den naklettiği bir rivayet için Ebû Şu'ayb'ın kullandığı (وجَدْتُ فِي كِتَابِي عَنْ الْبَابلتي) ifadeden onun hadisleri yazılı bir nüshadan naklettiği anlaşılmaktadır.[520] Özellikle Ebû Nu'aym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyet'ül-evliyâ* adlı eserinde Ebû Şu'ayb → Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî → Evzâî tarikini pek çok rivayette kullanılmıştır. Aynı durum, İbn Asâkîr'in (ö. 571/1176) *Târîhu Dımaşk* adlı eserinde de söz konusudur. Bu da Evzâî'ye ait rivayetlerin yazılı bir nüsha vasıtasıyla üvey oğlu el-Bâbuluttî'ye ulaştığını, Ebû Şu'ayb'ın da bu yazılı nüshadan nakillerde bulunduğunu akla getirmektedir. Nitekim Evzâî (ö. 157/774), el-Bâbuluttî'nin (ö. 218/833) üvey babasıdır ve el-Bâbuluttî'den de yaklaşık 60 yıl önce vefat etmiştir. Aradaki bu yaş farkı, Evzâî ile el-Bâbuluttî arasındaki hoca-talebe ilişkisinin semâ metoduyla değil de vasiyyet veya vicade yoluyla gerçekleştiği ihtimalini ön plana çıkarmaktadır. Benzer durum, üvey babası el-Bâbuluttî vefat ettiğinde 12-18 yaş aralığında olan Ebû Şu'ayb el-Harrânî için de geçerlidir. Hocası ve üvey babası olan el-Bâbuluttî'den muhtemelen bir yazılı hadis kaynağı ona miras olarak kalmıştır. Hadis kaynaklarına baktığımızda Ebû Şu'ayb'ın en çok kullandığı diğer bir tarik de Harranlı râvilerin yer aldığı Ebû Şu'ayb → Ebû Ca'fer en-Nüfeylî → Muhammed b. Seleme tariki olmuştur.

İbn Hibbân, *es-Sikât* kitabında arkadaşlarının ondan hadis yazdığını, onun bazen hataya ve vehme düştüğünü söylemiştir.[521] Dârekutnî, onun için "sika, me'mûn" tabirini kullanmıştır.[522] İbnü'l-Kesîr, onu "sadûk, sika, me'mûn" şeklinde nitelemiştir.[523] Ebû Şu'ayb'ın rivayet aldığı kişiler arasında sika râvilerden uydurma

[518] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/95.
[519] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/94; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/963.
[520] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/413.
[521] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/369.
[522] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/537.
[523] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'l-Nihâye*, 11/107.

rivayetler aktaran el-Hâris b. Umeyr el-Basrî de bulunmaktadır.[524] Bu durum, onun rivayet aldığı hocaları konusunda pek seçici olmadığını göstermektedir.

Farklı kaynaklarda 428 rivayeti bulunan Ebû Şu'ayb el-Harrânî, üvey babası Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî'den 121 rivayet, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den ise yaklaşık 70 rivayet nakletmiştir. Bu iki hocası dışında en fazla rivayet aldığı diğer hocaları sırasıyla Ali b. Medînî, dedesi Ahmed b. Ebû Şu'ayb, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî ve Ahmed b. Abdülmelik el-Harrânî olmuştur. Bu dört hocasından da toplamda 122 rivayet almıştır. Kendisinden en fazla rivayet nakleden 151 rivayet ile Taberânî (ö. 360/971) olmuştur. İbn Savvâf (ö. 359/970) ve el-Âcurrî (ö. 360/971) rivayetlerini en çok nakleden diğer âlimler olmuştur.

Eserleri: Ebû Şu'ayb el-Harrânî'nin *Cüz'ün mine'l-fevâidi fi'l-hadîs* isimli yazma eseri, 8 varak (16 sayfa) halinde diğer rivayetleri ile birlikte bir kitap haline getirilmiştir. Bu eser, Riyad kütüphanesi yazma eserler bölümünde "Medine -Birinci kısım Sad -55'' numara ile kayıtlıdır.[525] Bu yazma eser, Cevâmi'u'l-kelim programı tarafından 2004 yılında "*Fevâidu müntekât mine'l-cüz'i'l-evvel min hadisi Ebû Şu'ayb el-Harrânî*" ismiyle dijital ortama aktarılmıştır. Bu programda bazı rivayetlere sayı numarası verilmediği için nüshada elli beş rivayet görülmektedir. Ancak bütün rivayetler dikkate alındığında bu rivayet sayısı yetmiş üç olmaktadır. Bu hadis cüz'ündeki bütün tarikler, Ebû Şu'ayb → Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî → Evzâî şeklinde başlamaktadır.

Merfû, mevkuf ve maktû rivayetleri içeren bu hadis cüz'ü, genellikle rübâî ve humâsî isnatlardan oluşmaktadır. Rivayetlerin yaklaşık 27'si Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ref' edilmiştir. Bu merfû rivayetlerin bir kısmında sahabî râvisi atlatılarak mürsel (munkatı) bir şekilde direk Hz. Peygamber'e isnad edilmiştir. Geri kalan rivayetlerin büyük bir kısmı Hz. Âişe, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Mu'âz b. Cebel, Câbir b. Abdullah ve Ebü'd-Derdâ' gibi sahâbilerin sözlerinden oluşmaktadır. Sahâbiler dışında Mücâhid,

[524] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/266.
[525] Necmettin Arpağ, *Harranlı Râvilerin Hadis İlmindeki Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 101.

Sa‘îd b. el-Müseyyeb ve İbn Şihâb ez-Zührî gibi tâbiîne ait az sayıda maktû rivayetler de yer almaktadır.

2.1.69. Ebü’l-Fevâris Ahmed b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 300/912)

أَبو الفَوَارس أحمد بن عبد الرحمن بن يزيد بن عقال ، التميمي، الحراني

Harranlı râvilerden Ebü’l-Fevâris Ahmed b. Abdurrahmân, 300 yılında vefat etmiştir. Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den hadis almış, Taberânî ve İbn ‘Adî ise ondan rivayette bulunmuşlardır.[526]

İbn ‘Adî, Ebû Arûbe’nin onun hakkında sarf ettiği (لم يكن بمؤتمن على نفسه ولا دينه) “ne kendisine ne de dinine (rivayetlerine) güvenilir” cerh ifadelerine yer vermiştir. İbn ‘Adî, bazı rivayetlerini zikrettikten sonra “rivayetlerinde ciddi bir sıkıntı göremediğini ve (ممن يكتب حديثه) rivayetlerinin yazılabileceğini” belirtmiştir. Heysemî ise (ö. 807/1405) zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir.[527] İbn ‘Adî, Ebû Zür‘a er-Razî’nin (ö. 264/878) Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den naklettiği seçkileri (müntekâ) Harran’da ondan yazdığını (كتبت عنه بها انتقاء أبي زُرْعَة الرازي على أبي جعفر النفيلي) ifade etmiştir.[528]

Farklı kitaplarda 138 rivayeti bulunan Ebü’l-Fevâris el-Harrânî, bunları Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den almıştır. Taberânî, rivayetlerinin tamamına yakınını başta Mu‘cem’ler olmak üzere telif ettiği kitaplarında yer vermiştir.[529] İbn ‘Adî ise zayıf râvileri zikrettiği *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl* adlı eserinde bazı rivayetlerini tahriç etmiştir.[530]

Ebü’l-Fevâris’in bütün rivayetleri 234 yılında vefat eden Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den almasını ve ikisi arasındaki yaş farkını göz önünde bulundurursak, onun en-Nüfeylî’nin rivayetlerinin yer aldığı bir nüshaya sahip olduğunu ve bu nüshadan rivayetlerini aktardığını söyleyebiliriz. Taberânî ve İbn ‘Adî (ö. 365/976) de her ne kadar “haddesenâ” sığasını kullanarak rivayetlerini nakletmiş olsalar da muhtemelen

---

[526] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/884.
[527] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 1/335; Ebu’t-Tayyib Nâyif b. Salâh, *İrşâdu’l-kâsî ve’d-dânî ilâ terâcimi şuyûhi’t-Taberânî* (Riyad: Dâru’l-Kayan, ts.), 126; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-mîzân*, 1/523.
[528] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 1/334.
[529] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/32; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 2/5-12; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 1/161, 281...
[530] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 1/335, 2/243, 3/486, 488...

onlar da benzer şekilde vicâde veya vasiyyet yoluyla söz konusu nüshadan nakilde bulunmuşlardır, diyebiliriz.

2.1.70. Ebû Arûbe el-Harrânî (ö. 318/931)

أبو عروبة حسين بن محمد ابن أبي معشر مودود الحراني

Tam ismi Hüseyn b. Muhammed b. Ebû Ma'şer Mevdûd es-Sülemî olan Harranlı meşhur muhaddis, Ebû Arûbe künyesi ile şöhret bulmuştur. Zehebî, 220 yılından sonra doğduğunu söylese de net bir tarih belirtmemiştir. 96 yıl yaşadığı nakledilen Ebû Arûbe'nin bu rivayete göre 222/837 yılında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Harran'da dünyaya gelen Ebû Arûbe, yaşadığı dönemde Harran'ın önde gelen muhaddisi olarak temayüz etmiştir. Harran kâdılığını da yapan Ebû Arûbe, 318 yılının Zilhicce ayında Harran'da vefat etmiştir.[531]

Ebû Arûbe, hadis dinlemeye ve hadis tedrisatına ilk olarak henüz 14 yaşındayken hicrî 236 yılında başlamıştır.[532] Pek çok hocadan hadis almış, aynı şekilde çok sayıda muhaddis de kendisinden istifade etmiştir. 80 yılı aşan ilim hayatında, farklı kitaplar telif ederek hadis ilmine önemli katkıları olmuştur. Özellikle ricâl ilminde temayüz eden Ebû Arûbe, hadis ilminin yanı sıra fıkıh ve kelam ilminde de yetkin biri olmuştur.[533]

İlk tahsilini Harran'da yapan Ebû Arûbe, farklı hocalardan istifade etmek için Irak, Dımaşk, Haleb, Şâm, Hicâz, Suğûr gibi dönemin ilim merkezlerine rihleler yapmıştır.[534] Hişâm b. Hâris, Mahled b. Mâlik es-Selemsinî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Süleymân b. Seyf, Ahmed b. Bekkâr, Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî, Muhammed b. Beşşâr, Müseyyeb b. Vâdıh, Muhammed b. Hâris er-Rakkî, Muhammed b. Vehb b. Ebû Kerîme gibi pek çok râviden rivayet almıştır.[535] Ebû

[531] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/339; M. Yaşar Kandemir, "Ebû Arûbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/99.
[532] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/339; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/483.
[533] Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 5/250; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 6/2780.
[534] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 1/458; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 6/2780.
[535] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/510-511; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/339.

Arûbe'nin rivayetlerinin toplandığı *Ehâdîsu Ebû Arûbe* isimli eserin muhakkiki, mukaddimede Ebû Arûbe'nin 113 hocasını ismen zikretmiştir.[536]

Ebû Arûbe'den ise Ebû Bekr İbnü'l-Mukrî, İbn Hibbân, Ebû Ahmed el-Hâkim, İbn 'Adî, Taberânî, İbnü's-Sünnî, Ebü'ş-Şeyh, Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî el-Mevsılî, Ali b. el-Hasan b. Allân el-Harrânî gibi pek çok âlim rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân[537] gibi bazı öğrencileri Ebû Arûbe ile karşılaşmak ve ondan hadis nakletmek için Harran'a rihleler yapmışlardır.[538]

İbn 'Adî, onun Harran müftüsü olduğunu, hadisleri ve râvileri iyi bildiğini belirtmiştir. Ayrıca Ebû Arûbe'nin ricâl ilminde iyi olduğunu "bir kavmin râvilerini Ebû Arûbe'ye sorduğumda râvilerin isimlerini ezbere söylerdi" sözüyle ifade etmiştir.[539] Ebû Ahmed el-Hâkim ise (ö. 378/988) Ebû Arûbe'yi, karşılaştığı muhaddislerin en güveniliri, hâfızası iyi olan biri olarak tavsif etmiştir.[540] İbn Abdülhâdî (ö. 744/1343) ve Zehebî (ö. 748/1348), "hâfız, imâm, Harran'ın muhaddisi, sika, musannif" gibi ifadelerle onu medh etmişlerdir.[541]

Ebû Arûbe, İbn Asâkîr tarafından Şia'ya aşırı meyli ve Emevî aleyhtarı olması hususunda cerh edilmiştir. Ancak Zehebî, Halife Velîd b. Yezîd (ö. 126/744) gibi bazı Emevî halifelerinin zulmünü dillendirmiş olsa da onun Şiâ'ya aşırı meyletmediğini ve onun hadis ehli Harranlı bir muhaddis olduğunu belirtmiştir. Zehebî, Şeyhân'a (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) muhabbet besleyen kişinin (Ebû Arûbê) Şia'ya meyilli olamayacağını söylemiştir. O, Râfizî ve Şia'ya fazla meyilli olanların Şeyhân'ı tenkit ettiklerini, Ebû Arûbe'nin ise Şeyhân'a böyle bir tenkit ve muhalefetinin olmadığını söyleyerek İbn Asâkîr'in bu iddiasının mesnetsiz olduğunu ifade etmiştir.[542]

Fakîh yönüyle de bilinen Ebû Arûbe, Harran'da yaşayan Sâbiîler topluluğunun İslam'ı veya Hıristiyanlığı kabul ettiklerini belirtseler de inanç ve yaşayışlarının İslam

---

[536] Hüseyn b. Muhammed Ebû Ma'şer Mevdûd es-Sülemî el-Harrânî Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", *Ehâdîsu Ebû Arûbe el-Harrânî bi rivâyeti Ebû Ahmed el-Hâkim*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419/1997), 8-20.

[537] İbn Hibbân, أَخْبَرَنَا - حدثنا أَبُو عَرُوبَةَ بِحَرَّانَ tabirleri ile Ebû Arûbe'den Harran'da hadis dinlediğini belirtmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/434; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/280.

[538] Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 2/239; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/511; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/339.

[539] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 1/237; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 6/2781.

[540] Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 5/250.

[541] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/282; Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 2/239; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/339; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/510.

[542] Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 2/240; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/511.

veya Ehl-i Kitâb'a uygun olmadığını ve eski adetlerini devam ettirdiklerini belirterek Müslümanların onlarla evlenemeyeceğini söylemiştir.[543]

Ebû Arûbe el-Harrânî; râvilerin künye, ikamet bilgileri, vefat tarihleri, hoca-talebe ilişkisi gibi pek çok konuda bilgiler vererek hem râvileri tanıtmış hem de râviler hakkında değerlendirmelerde bulunarak rivayetlerine nasıl yaklaşılması konusunda fikir vermiştir. Vefatından sonra telif edilen ricâl kitaplarında özellikle Cezîre bölgesi ve çevresinde ikamet eden veya bu bölgedeki yerleşim yerlerine nisbet edilen râvilerle ilgili pek çok bilgi Ebû Arûbe vasıtasıyla aktarılmıştır. Öğrencilerinden Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr, "el-Esâmî ve'l-künâ" adlı eserinde, نَسَبَهُ, سَماهُ, كَناهُ لَنا أبو عَرُوبَة الحَرانِي gibi ifadelerle ekseriyeti Cezîreli olan 60'tan fazla râvi hakkında Ebû Arûbe'den naklederek bilgiler vermiştir.[544] Öğrencisi İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde حَدَّثنا عَنهُ أَبُو عرُوبَة ifadesini kullanarak özellikle Cezîre bölgesine nisbet edilen râvilerin vefat yeri ve vefat tarihiyle ilgili bilgiler vermiştir.[545] *el-Mecrûhûn* kitabında da Ebû Arûbe'nin râvilerle ilgili değerlendirmelerinden istifade etmiştir.[546] İbn 'Adî ise *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl* adlı eserinde hem rivayetlerine hem de onun râviler hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir.[547] Dârekutnî, *el-Müe'telif ve'l-mühtelif* adlı kitabında râvilerin isim, künye, vefat tarihi gibi bilgilerini Ebû Arûbe'nin *Târîh* adlı eserinden naklettiğini belirtmiştir.[548] İbn Mende (ö. 395/1005) de *Fethü'l-bâb fi'l-kunâ ve'l-elkâb* kitabında râvilerin künyeleri konusunda Ebû Arûbe'den istifade etmiştir.[549] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, *Târîhu'l-Mevsıl* adlı eserinde bazı râvilerin vefat tarihlerine hocası Ebû Arûbe'den naklederek yer vermiştir.[550] Aynı şekilde Mizzî (ö.

---

[543] Hüseyn b. Muhammed Ebû Ma'şer Mevdûd es-Sülemî el-Harrânî Ebû Arûbe, *el-Müntekâ min Kitâbi't-Tabakât*, thk. İbrâhîm Sâlih (Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1994), 8-9; Bakkal, *Harran Okulu*, 225.

[544] Bkz. Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 1/106, 124, 153...

[545] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/48, 106, 121, 191, 360...

[546] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/434, 2/418.

[547] İbn 'Adî, حَدَّثَنَا أَبُو عَرُوبة ifadesini kullanarak Ebû Arûbe'den yüzden fazla rivayet nakletmiştir. قَالَ أَبُو عَرُوبة ifadesiyle de zaman zaman Ebû Arûbe'nin râvilerle ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir. Bazı örnekler için bkz. İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/406, 517; 3/28, 59; 6/297...

[548] Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muvakffak b. Abdullah b. Abdülkadir (Beyrut: Dâru ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986), 2/657, 748; 3/1243.

[549] İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*, 30, 58, 68, 95, 112...

[550] Yezîd b. Muhammed b. İyâs Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, thk. Ahmed Abdullah Mahmûd (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2006), 1/402; Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 21.

742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl*'de râvilerin isim, künye, vefat tarihi ve yeri gibi bilgileri verirken Ebû Arûbe'den istifade etmiştir.[551]

Günümüze ulaşan eserleri ve diğer kaynaklar dâhil Ebû Arûbe'nin 763 rivayeti bulunmaktadır. Hocaları Muhammed b. Beşşâr el-'Abdî'den 88, Muahmmed b. Vehb el-Harrânî'den ise 49 rivayet nakletmiştir. En çok istifade ettiği diğer hocaları arasında Müseyyeb b. Vâdıh es-Selmî,[552] Muhammed b. Müsennâ, Amr b. Ebû Amr el-Harrânî[553], Muhammed b. Alâ' el-Hemedânî gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Arûbe'nin rivayetlerinin büyük bir kısmını İbnü'l-Mukrî (259 rivayet) nakletmiştir. Bunların bir kısmı İbnü'l-Mukrî'nin (ö. 381/991) te'lif ettiği eserlerde yer alırken[554] büyük çoğunluğu ise İbnü'l-Mukrî'nin öğrencisi Ebû Nu'aym el-İsfahânî (ö. 430/1038) tarafından telif edilen "Hilyetü'l-evliyâ', Ma'rifetü's-sahâbe, et-Tıbbü'n-Nebevî, el-Müstahrec alâ Sahîhi İmâm Müslim, Müsnedü İmâm Ebû Hanîfe (rivâyetü Ebû Nu'aym)" gibi eserlerde bulunmaktadır.[555] İbn Hibbân, *Sahîh*'inde 156 rivayeti Ebû Arûbe'den nakletmiştir.[556] 61 rivayeti muhteva eden ve *Ehâdîsü Ebû Arûbe* ismiyle günümüze ulaşan nüshasını, öğrencilerinden Ebû Ahmed el-Hâkim ondan nakletmiştir. En fazla rivayetini alan öğrencilerinden birisi de İbnü's-Sünnî (ö. 364/975) (61 rivayet) olmuştur.[557]

---

[551] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/278, 321, 369...; 3/216, 491...

[552] Ebû Arûbe'nin 48 rivayetine yer verdiği bu râviyi, Ebû Dâvûd "yeda'u'l-hadîs", Nesâî ve Dârekutnî "metrûk" tabiri ile cerh etmişlerdir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 8/69.

[553] Ebû Arûbe'nin dedesi (annesinin babası) olan bu râvi hakkında ricâl kitaplarında pek malumat bulunmamaktadır. Bu nedenle "mechûlü'l-hâl" biridir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1667. Rivayetlerinin neredeyse tamamı -38 rivayetin 34'ü- Ebû Arûbe tarafından nakledilmiştir.

[554] Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Ali İbnü'l-Mukri', *Mu'cemü İbnü'l-Mukri'*, thk. Âdil b. Sa'd (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1419/1998), 57, 59, 163, 209...; Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Ali İbnü'l-Mukrî, *el-Erbeûn li İbnü'l-Mukrî* (Suudi Arabistan: Mektebetü Ubeykân, 1421/2001), 59, 82, 104...

[555] Bkz. Ahmed b. Abdullah b. İshâk Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Mısır: Dâru'sa'âde, 1394/1974), 5/309, 345; 7/23, 152...; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 2/829, 1021; 4/1808, 1879; 6/3369, 3432...; Ahmed b. Abdullah b. İshâk Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/129, 170, 274...; Ahmed b. Abdullah b. İshâk Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-İmâm Ebû Hanîfe (Rivâyetü Ebû Nu'aym)*, thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî (Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994), 20, 30, 36, 47...

[556] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 21; Bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 2/119, 198, 211; 3/69, 106, 218...

[557] Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Kevser el-Bernî (Cidde: Dâru'l-Kıble li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, ts.), 13, 17, 43, 48...

Eserleri

1. Ehâdîsü Ebû Arûbe el-Harrânî (bi rivâyeti Ebû Ahmed el-Hâkim): Ebû Ahmed el-Hâkim'in, hocası Ebû Arûbe'den naklettiği rivayetlerden oluşan bu cüz', 61 rivayetten müteşekkildir. 4 büyük varaktan meydana gelen cüz'ün her sayfasında 30 satır bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Feyzullah Efendi bölümündeki 2169 numaralı mecmuanın 62a-65b varakları arasında yer alan bu nüsha, hicrî 538 yılında yazılmış bir nüshadan kopyalanarak 610 yılında oluşturulmuştur. Bu nüshanın günümüze ulaşma isnadı şu şekilde olmuştur.[558]

Takiyuddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed es-Sayferânî (ö. 641/1244) → Ebû Ravh Abdulmu'iz b. Muhammed el-Bezzâr el-Herevî (ö. 618/1221) → Ebü'l-Kâsım Zâhir b. Tâhir b. Muhammed eş-Şehâmî (ö. 532/1138) → Ebû Sa'd Muhammed b. Abdurrahmân el-Kencerûzî (ö. 453/1061) → Ebû Ahmed el-Hâkim (ö. 378/988) → Ebû Arûbe el-Harrânî.

Bu nüsha, Suudi Arabistan'da Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî tarafından tahkik edilmiş ve 1997 yılında Mektebetü'r-Rüşd Yayınevi tarafından toplam 72 sayfa olarak (muhakkikin mukaddimesi ve fihrist dâhil) basılmıştır. Hadisler, kitabın 30-59 sayfaları arasında yer almaktadır. Muhakkik, 61 rivayet arasında sahih, hasen ve zayıf türünden rivayetler olduğunu, bu rivayetlerin 4 tanesinin ise mevkuf olduğunu belirtmiştir.[559]

61 rivayetin yaklaşık 10 tanesi abdest ile ilgili, 20 civarı ise talâk ve nikâh ile ilgilidir. Rivayetlerin bir kısmı da Hz. Âişe'nin fazileti ile ilgili olup geri kalan rivayetler ise hac, oruç, muâmelât gibi farklı konularla alakalıdır. Rivayetlerin büyük çoğunluğunda senetlerin südâsi olduğu görülmektedir.[560]

Ebû Arûbe bu cüz'de, Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. Müsennâ, Ebû Seleme el-Mahzûmî gibi farklı hocalardan rivayet nakletmiştir. Cüz'ün üçte birini teşkil eden talâk, nikâh ve aile hukuku ile ilgili olan 20 rivayet ise Ebû Arûbe → el-Müseyyeb b. Vâdıh → Abdullah b. el-Mübârek tarîki ile gelmektedir. Ebû Arûbe'nin

[558] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 26-28.
[559] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 26-28.
[560] Hüseyn b. Muhammed Ebû Ma'şer Mevdûd es-Sülemî el-Harrânî Ebû Arûbe, *Ehâdîsu Ebû Arûbe el-Harrânî bi rivâyeti Ebû Ahmed el-Hâkim*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419/1997), 30-59.

bunları el-Müseyyeb b. Vâdıh'tan alması, bu konuların bir ders esnasında alındığını veya hocasının bu konularda bir nüshaya sahip olduğunu, Ebû Arûbe'nin de bu nüsha vasıtasıyla bu rivayetleri naklettiğini düşündürmektedir.

2. Ehâdîsü Ebû Arûbe el-Harrânî (bi rivâyeti el-Antâkî): *Cüz'ün min hadîsihî 'an şuyûhihî* ismiyle de anılan bu cüz'; Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Bündâr el-Antâkî (ö. 385/995) tarafından derlenmiştir. Zâhiriyye Kütüphanesinde 94 numaralı mecmuanın 96a-105a varakları arasında yer alan bu nüsha 79 tarik ile gelen 61 hadis metnini ihtiva etmektedir.[561] Buradaki rivayetlerin en âlî isnadı rübâ'î,[562] en nâzil isnadı ise sümânî olarak göze çarpmaktadır. Merfû rivayetlerin yanı sıra mevkuf ve maktû rivayetler de bu cüz'de yer alırken sıhhat açısından rivayetler sahîh, hasen ve zayıf olarak farklılık arz etmektedir.[563]

3. el-Evâil: Bu eser, Evâil (ilk yapan kişi, meydana gelen ilk hâdise vb.) alanında yazılan ilk eserlerden biri olması hasebiyle önemli bir kitaptır.[564] Allah'ın ilk (evvel) olduğu rivayetiyle başlayan bu eserde toplam 177 rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetler, 4 ana başlıkta özetlenebilir. İlk olarak önceki milletlerle ilgili ilklere değinilmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber zamanındaki ilklerle ilgili rivayetler sıralanmıştır. Üçüncü kısımda kıyamet ve sonrası ile ilgili ilklere yer verilmiştir. Son kısımda ise genellikle asr-ı saadet döneminden sonra meydana gelen ilkler zikredilmiştir.[565] Eseri detaylı şekilde tedkik eden Ömer Fâruk Akpınar, Ebû Arûbe'nin buradaki rivayetlerin ekseriyetini Muhammed b. Beşşâr, Seleme b. Şebîb, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Muhammed b. el-Müsennâ, Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr el-Harrânî gibi hocalarından aldığını, eserdeki toplam hoca sayısının 51 olduğunu tespit etmiştir. Eserdeki 177 rivayetten 43 tanesinin merfû, geri kalan rivayetlerin mevkuf ve maktû olduğunu, bir kısmının ise İbn İshâk'tan senedsiz şekilde aktarıldığını belirtmiştir.[566]

---

[561] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/348; Kandemir, "Ebû Arûbe", 10/99; Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 25.

[562] Ebû Arûbe → Mahled b. Mâlik es-Selmesînî (ö. 242) → Attâf b.Hâlid (ö. 179) → Nâfi' → İbn Ömer.

[563] Şâmile programından ulaştığımız bu cüz'; Riyâd'da Mektebetü'r-rüşd tarafından yayınlanmıştır.

[564] Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdînî (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1418/1998), 117.

[565] Ebû Arûbe el-Harrânî, *Kitâbu'l-evâil*, 35-180; Ömer Faruk Akpınar, "Evâil Literatürü ve Ebû Arûbe el-Harrânî'nin (v. 318/931) Kitabu'l-Evâil'i", ed. Kasım Şulul, Ömer Sabuncu (Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2017), 484-485.

[566] Akpınar, "Ebû Arûbe el-Harrânî'nin Kitabu'l-Evâil'i", 485-486.

Eserin günümüzdeki yegâne nüshası Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'nin 308 numarasında kayıtlıdır. Müstensih İbn Mâdî el-Makdisî birkaç nüshayı karşılaştırıp aralarındaki farkları da belirterek oluşturduğu 20 varaklı bu nüshanın her bir varakında 15 satır bulunmaktadır. Nüshanın ona ulaşması, Abdülhamîd b. Muhammed b. Ebû Bekr İbn Mâdî el-Makdisî (ö. 639/1241) → Abdülganî b. Abdulvâhid el-Cemmâîlî (ö. 600/1203) → Muhammed b. Abdulvâhid b. Abdulvehhâb es-Sâiğ (ö. 581/1185) → Muhammed b. Ahmed b. Abdülazîz el-Kârî (ö. ?) → Muhammed b. Ali b. Müslim b. Mihrabüzd (ö. 459/1067) → Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm İbnü'l-Mukri' (ö. 381/992) → Ebû Arûbe el-Harrânî tarikiyle olmuştur.[567] Ayrıca Sem'ânî de bu eseri Ebû Nasr Muhammed b. Ahmed → Müslim b. Mihrabüzd → Ebû Bekr İbnü'l-Mukrî → Ebû Arûbe el-Harrânî tarikiyle mükâtebe yoluyla almıştır.[568] Nüsha, Meş'al b. Bânî el-Cebrîn'in tahkiki ile 2002 yılında İbn Hazm Yayınevi tarafından Beyrut'ta basılmıştır.

4. Hadîsü'l-Cezeriyyîn: İsminden anlaşılacağı üzere Cezîreli muhaddislerin rivayetlerinin yer aldığı düşünülen bu nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesinde (Mecmua nr: 110, vr, 35a-52b) bulunmaktadır.[569]

5. el-Emâlî: Ebû Arûbe'nin öğrencilerine imlâ' ettirdiği bir eserdir.[570] Günümüze ulaştığı tespit edilemediği için kitapla ilgili daha fazla bilgiye sahip değiliz.

6. Hadîsü Yûnus b. 'Ubeyd: Zehebî, Ebû Arûbe'nin Yûnus b. 'Ubeyd b. Dînâr'a (ö. 139/756) ait rivayetleri bir araya getirdiğini, kendisinin de bu nüshanın 1. ve 2. cüz'lerini okuduğunu söylemiştir.[571]

7. el-Emsâlü's-sâʾire ʿan Resûlillâh: Hz. Peygamber'in örnekler vererek (mukâyese yaparak) beyan ettiği hususlarla ilgili rivayetlerin yer aldığı düşünülen bu

[567] Ebû Arûbe el-Harrânî, *Kitâbu'l-evâil*, 24, 25, 33.
[568] Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî, *el-Ensâb* (Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1382/1962), 10/321.
[569] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 256; Ebû Arûbe, *Kitâbi't-Tabakât*, 11; Abdullah Yıldız, "Ebû Arûbe Hüseyin b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî (h.220-318/M.835-930)", *1. Uluslararası Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal (Konya: Şelale Matbaası, 2006), 321.
[570] Mustafa b. Abdullah el-Hâc Halîfe, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 1/163.
[571] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/296; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 320.

eserin yazma bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. (Koğuşlar, nr. 1096/21, vr. 212b-214a).[572]

8. et-Tabakât (Tabakâtu's-sahâbe): Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı ashâbının hayatlarını ve rivayetlerini konu edinen bu eser, İbn Hacer'e kadar ulaşmış; o, bu kitap için "Tabakâtu's-sahâbe" ismini kullanmıştır.[573] Kitabın aslının günümüze ulaştığı tespit edilememiştir. Bazı kaynaklarda *et-Tarîh* adıyla Ebû Arûbe'ye nisbet edilen eserin de bu kitap olduğu sanılmaktadır.[574] Eser, Abdülvâhid el-Makdisî (ö. 600/1204) tarafından *Müntekâ Tabakât-i Ebû 'Arûbe* ismiyle ihtisar edilmiş ve bu çalışma günümüze ulaşmıştır. Kitapta yaklaşık 120 sahâbî ismi yer almıştır ve bu sahâbîlerden bir kısmı sadece ismen zikredilmiştir. Bazı isimler tanıtılırken onların künye, baba-anne gibi muhtelif bilgilerine, ayrıca onlar hakkındaki bazı rivayetlere yer verilmiştir.[575] Şam'daki Zâhiriyye Kütüphanesinde (umumî no: 4556) bazı varakları bulunan bu eser, İbrâhîm Sâlih'in tahkiki ile 1994 yılında Dımaşk'ta Dâru'l-Beşâir tarafından basılmıştır. Muhakkik, tahkik ettiği çalışmanın Abdülganî b. Abdülvâhid el-Makdisî (ö. 600/1204) tarafından *Müntekâ Tabakât-i Ebû 'Arûbe* ismiyle ihtisar edildiğini belirterek bu muhtasar çalışmanın el-Makdîsî'nin el yazması olduğunu tespit etmiştir. Muhakkik İbrâhîm Sâlih, sadece 2. cüz'üne ulaşılan bu çalışmanın ilk sayfasında *el-Cüz'ü's-sânî mine'l-müntekâ mine't-Tabakâti lî* Ebû *Arûbe* ibaresinin olduğunu söylemiştir. 12 sayfadan oluşan bu yazma nüshanın sahîfeleri, 20,5X14,5 cm ebatında olup her bir sayfada 22-23 satır bulunmaktadır.[576]

9. Târîhu'l-Cezîre: Cezîreli âlimlerden bahsedilen bu eser, kaynaklarda "Târîh, Târîhu'l-Cezîreteyn, Târîhu'l-Cezeriyyîn, Târîhu'l-Harrâniyyîn, Târîhu'l-Cezîreteyn ve Harrân Batn min Hemedân" gibi isimlerle de zikredilmektedir.[577] Zehebî, bu kitabı semâ ettiklerini ifade etmiştir.[578] Bu eserin günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

---

[572] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 86; Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/348; Kandemir, "Ebû Arûbe", 10/99.
[573] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 140.
[574] Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/253; Kandemir, "Ebû Arûbe", 10/99.
[575] Ebû Arûbe, *Kitâbi't-Tabakât*, 21-71.
[576] Ebû Arûbe, *Kitâbi't-Tabakât*, 12-13 (Muhakkikin mukaddimesi).
[577] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, 2/236; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 1/458; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/107; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 181; el-Hâc Halîfe, *Keşfu'z-zunûn*, 1/280.
[578] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/511.

Kaynaklarda Ebû Arûbe'ye isnat edilen el-Ahkâm,[579] Kitâbü'l-Esâmî ve'l-Künâ, Şevâhidu'ş-şi'r gibi eserlerden de bahsedilmiştir.[580]

2.1.71. İbrâhîm b. Abdulazîz b. Mervân b. Şücâ' el-Harrânî (ö. ?)

إبراهيم بن عبد العزيز بن مروان بن شجاع الجزرى الحرانى

İbrâhîm b. Abdulazîz b. Mervân b. Şücâ'; Harranlı râvilerden Mervân b. Şücâ'ın torunudur. O, Hasan b. Muhammed b. A'yan el-Harrânî ve babasının amcazadesi olan Hıdır b. Muhammed b. Şücâ'dan hadis nakletmiştir. Ondan ise Nesâî, Ca'fer b. Muhammed b. Mâcid el-Bağdâdî rivayette bulunmuştur. Nesâî "sâlih" tabirini kullanarak hadislerinin rivayet edilmeye elverişli olduğunu beyan etmiştir. Mesleme b. Kâsım el-Endülûsî, onun Harranlı sika bir râvi olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer ise onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir. [581] Nesâî, rivayet kaynaklarında 3 rivayeti bulunan İbrâhîm b. Abdulazîz el-Harrânî'nin bir rivayetini nakletmiştir.[582]

2.1.72. Sa'îd b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî (ö. ?)

سعيد بن عبد الملك بن واقد الحراني

Harranlı ravi Ahmed b. Abdülmelik'in kardeşi olan Sa'îd b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî'nin farklı kaynaklarda 17 rivayeti bulunmaktadır. O, Ahmed b. Abdülmelik gibi sika bir râvi olmayıp Ebû Hâtim er-Râzî tarafından cerhedilmiş ve yalancılıkla itham edilmiştir. Onun Muhammed b. Seleme el-Harrânî'nin kitaplarını (hadis nüshaları) alarak ondan yalan rivayetler aktardığını söylemiştir.[583] İbn Hibbân ise *es-Sikât* adlı kitabında Sa'îd b. Abdülmelik'in ismini zikrederek Süfyân b. Uyeyne ve Muhammed Seleme el-Harrânî'den hadis aldığını, kendisinden de Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî'nin rivayette bulunduğunu söylemiştir.[584] Kütüb-i Sitte müellifleri, Sa'îd b. Abdülmelik'in rivayetlerine yer vermemişlerdir.

---

[579] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 1/458.
[580] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 25.
[581] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/139; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 91.
[582] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 8/194; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/346.
[583] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/45.
[584] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/267.

2.1.73. Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yezîd el-Harrânî (ö. ?)

أبو الحسن أحمد بن يزيد بن إبراهيم بن الورتنيس الحراني

Harranlı râvilerden Ahmed b. Yezîd b. İbrâhîm, "el-Vertenîs" lakabıyla bilinmektedir. Nesâî, onun aslen Mısırlı olduğunu bildirmiştir. el-Vertenîs'in hocaları arasında Züheyr b. Muâviye, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î ve Fuleyh b. Süleymân bulunmaktadır. Muhammed b. Yûsuf el-Buhârî, Abülmelik b. Velîd el-Becelî gibi râviler ondan hadis almıştır. Ebû Hâtim, ona kavuştuğunu (zamanına ulaştığını) söyleyerek Ahmed b. Yezîd el-Harrânî'yi zayıf bir râvi olarak değerlendirmiştir. Nesâî ve Mesleme b. Kâsım el-Endülûsî, onun sika biri olduğunu belirtmişlerdir.[585] Farklı kaynaklarda Ahmed b. Yezîd'in 8 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, *es-Sahîh*'inde onun bir adet rivayetine yer vermiştir.[586]

2.1.74. Ebü'l-Hasan Muhammed b. Mühelleb el-Harrânî (ö. ?)

أبو الحسن محمد بن المهلب الحراني (غندر)

Ğunder lakabı ile tanınan Ebü'l-Hasan Muhammed b. Mühelleb el-Harrânî; Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn ve Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den hadis almıştır. Ondan da bazı Cezîreli râviler hadis nakletmişlerdir. Ebû Arûbe el-Harrânî ve İbn 'Adî, (كان يضع الحديث) onun hadis uydurduğunu söylemiştir.[587] Farklı kaynaklarda Muhammed b. Mühelleb'in 25 rivayeti bulunmaktadır.[588]

2.1.75. Hâlid b. Abdülmelik b. Abdullah el-Harrânî (ö. ?)

خالد بن عبد الملك بن عبد الله الحراني

Velîd b. Abdülmelik'in kardeşi olan Hâlid b. Abdülmelik el-Harrânî; Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî, Şu'ayb b. İshâk ed-Dımaşkî gibi râvilerden rivayet almıştır. Ondan ise oğlu Ebû Bedr Ahmed b. Hâlid rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân, onun

---

[585] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/82; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/520-521; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 1/153.

[586] Buhârî, "Menâkıb", 22 (h. no: 3419); et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/119; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 42/250.

[587] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/557; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 3/153; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 7/534; Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 7/235; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 5/2924.

[588] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 7/235, 10/384.

hakkında "müstakîmü'l-hadîs" tabirini kullanmıştır.[589] İbn Hibbân, bu râvinin oğlu Ahmed b. Hâlid'in rivayetlerine yer verip ondan Harran'da rivayet aldığını söylemiştir.[590] Farklı kaynaklarda kendisinin 4 rivayeti, oğlu Ahmed b. Hâlid el-Harrânî'nin ise 23 rivayeti bulunmaktadır.

2.1.76. Ebû Muhammed Sâ'id b. 'Ubeyd el-Becelî el-Harrânî (ö. ?)

أبو محمد صاعد بن عبيد البجلى الحرانى

İbn Hacer, Ebû Muhammed Sâ'id b. 'Ubeyd el-Becelî el-Harrânî'yi "makbul" bir râvi olarak değerlendirip ismini 10. tabakadaki râviler arasında zikretmiştir. Sâ'id b. 'Ubeyd el-Harrânî'nin hocaları arasında Züheyr b. Muâviye ve Mûsâ b. A'yan bulunmaktadır. Ondan Dârimî, Muhammed b. Haccâc el-Hadramî, Ca'fer b. Muhammed et-Tenîsî rivayette bulunmuştur.[591] Farklı kitaplarda 5 rivayeti bulunan bu râvinin Tirmizî iki, İbn Mâce ise bir rivayetine yer vermiştir.[592]

2.1.77. Ebû Sehl Ziyâd b. Abdullah b. 'Ulâse el-Harrânî (ö. ?)

أبو سهل زياد بن عبد الله بن علاثة العقيلي الحراني

Ebû Sehl Ziyâd b. Abdullah, cinlerin ve insanların kâdısı lakabıyla bilinen Harranlı râvilerden Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse'nin (ö. 168/784) kardeşidir. Halife Muhammed Mehdi (158/775-169/785) döneminde Bağdat kâdılık görevini yapan kardeşinin yerine bu görevi bir süreliğine yürütmüştür. Babası Abdullah b. 'Ulâse, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî, Mûsâ b. Muhammed et-Teymî gibi râvilerden rivayet almıştır. Kardeşi Muhammed, Ebu'n-Nadr Hâşim b. Kâsım el-Leysî gibi bazı râviler rivayetlerini nakletmişlerdir. Yahyâ b. Ma'în ve Zehebî, Ziyâd b. Abdullah el-Harrânî'yi "sika" bir râvi olarak değerlendirmişlerdir.[593] Farklı kaynaklarda 8 rivayetine yer verilen Ziyâd b. Abdullah'ın, Tirmizî ve İbn Mâce'de bir rivayeti bulunmaktadır.[594]

---

[589] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/226; Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa, *es-Sikât min men lem yeka'u fî'l-Kütübi's-sitte*, thk. Şâdi b. Muahmmed b. Sâlim (Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 1432/2011), 4/112; Bazı rivayetleri için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 3/430.

[590] İbn Hibbân, Ahmed b. Hâlid b. Abdülmelik'in 8 rivayetini zikretmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 3/397, 430, 4/526, 8/284...

[591] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/453; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/5; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 271.

[592] Timizî, "Tefsîr", 34 (h. no: 3199); "Menâkıb", 38 (h. no: 3808); İbn Mâce, "Et'ime", 5 (h. no: 3261).

[593] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/490-491; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/369; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/411.

[594] Tirmizî, "Et'ime", 23 (h. no: 1823); İbn Mâce, "Sayd", 9 (h. no: 3221)

2.1.78. İshâk b. Zeyd el-Harrânî (ö. ?)

إسحاق بن زيد بن عبد الكبير الخطابي الحراني

Harran'da ikamet eden İshâk b. Zeyd b. Abdülkebîr el-Hattâbî el-Harrânî hakkında ricâl kaynaklarında herhangi bir cerh ta'dîl ifadesinin kullanıldığı tespit edilememiştir. Dolayısıyla "mechûlü'l-hâl" bir râvi olarak değerlendirilebilir. Farklı kaynaklarda 36 rivayetine yer verilmiştir. Bunların ekseriyetini Muhammed b. Süleymân İbn Ebû Dâvûd el-Harrânî'den nakletmiş, ayrıca Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn gibi râvilerden de rivayet almıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını Ebû Arûbe el-Harrânî nakletmiştir. Ebû Hâtim de Harran'da ondan hadis dinlemiştir.[595] Ebû Arûbe, İbn Hibbân ve Taberânî, bazı rivayetlerini zikretmişlerdir.[596]

2.1.79. Ebû Ma'şer el-Fazl b. Muhammed el-Harrânî (ö. ?)

أبو معشر الفضل بن محمد الحراني

Ebû Arûbe'nin kardeşi olan Ebû Ma'şer el-Fazl b. Muhammed el-Harrânî hakkında ricâl kaynaklarında pek bilgi bulunmamaktadır. Taberânî'nin hocaları arasında ismine yer verilmiştir.[597] Farklı kaynaklarda Ebû Ma'şer el-Harrânî'nin 33 rivayeti bulunmaktadır.[598]

2.2. ER-RAKKÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER

2.2.1. Ebû Avf Yezîd b. el-Esam er-Rakkî (ö. 103/721)

أبو عوف يزيد بن الأصم : عمرو بن عبيد العامري الكوفي الرقي (نزيل الرَّقَّة)

Aslen Kûfeli olan Ebû Avf Yezîd b. el-Esam, tâbiînin büyüklerindendir. el-Esam, babasının lakabı olup gerçek ismi Amr b. Ubeyd b. Muâviye b. Ubâde'dir. Meymûne annemizin kız kardeşinin oğlu olan Yezîd b. el-Esam'ın Hz. Peygamber ile karşılaştığına dair bir rivayeti İbn Mende nakletmiş, Ebû Nu'aym ise bu rivayetin

---

[595] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/220; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/122.

[596] Ebû Arûbe el-Harrânî, *Kitâbu'l-evâil*, 90, 91, 100, 110, 139; İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 4/208, 5/394, 9/500, 13/216; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/178, 6/45, 54; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/200, 13/370, 22/137, 138.

[597] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/392; Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh, *Şuyûhi't-Taberânî*, 464; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 2/42.

[598] Rivayetlerinin neredeyse tamamına Ebû Nu'aym yer vermiştir. Bkz. Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-İmâm Ebû Hanîfe (Rivâyetü Ebû Nu'aym)*, 30, 36, 47...

doğru olmadığını ve onun sahâbî olmadığını söylemiştir.[599] Rakka'da ikamet etmesi sebebiyle er-Rakkî nisbesiyle anılan Yezîd b. el-Esam, 28 yılında dünyaya gelmiş, 73 yaşlarındayken 101 veya 103 yılında Rakka'da vefat etmiştir.[600]

Yezîd b. el-Esam; Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbâs, Muâviye b. Ebû Süfyân, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Hz. Âişe, teyzesi Meymûne gibi sahâbilerden rivayet almıştır. Ondan ise Rakkalı râvilerden Ca'fer b. Burkân, Meymûn b. Mihrân, Abdullah b. Muharrir'in yanı sıra yeğenleri Ubeydullah b. Abdullah ve Abdullah b. Abdullah, İbn Şihâb ez-Zührî, Râşid b. Keysân el-Kûfî, Süleymân b. Feyrûz eş-Şeybânî gibi pek çok râvi rivayette bulunmuştur.[601]

İbn Sa'd, sika bir râvi olarak değerlendirip Yezîd b. el-Esam'ın rivayetlerinin çok olduğunu belirtmiştir. el-'İclî, Ebû Zür'a, Nesâî, İbn Hibbân gibi münekkitler de onun sika bir râvi olduğuna değinmişlerdir.[602]

Farklı kitaplarda 72 rivayeti bulunan Yezîd b. el-Esam, bu rivayetlerin yaklaşık yarısını Ebû Hureyre'den nakletmiştir. Abdullah b. Abbâs ve teyzesi Meymûne annemiz de en çok rivayet aldığı diğer sahâbîlerdir. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Ca'fer b. Burkân er-Rakkî naklederken, yeğenleri Abdullah b. Abdullah ve Ubeydullah b. Abdullah da ondan en çok rivayet alan diğer râviler olmuştur. Buhârî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, Yezîd b. el-Esam'ın rivayetlerine yer vermiştir.[603]

2.2.2. Ebû Eyyûb Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 117/735)

أبو أيوب ميمون بن مهران الرقي

Ebû Eyyûb Meymûn b. Mihrân, 40/660 yılında Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Babası, Ezd kabilesinden Ümmü'n-Nemr adındaki Kûfeli bir kadının âzâdlısıyken annesi ise Nasr b. Muâviye oğullarının âzâdlısıdır. Meymûn b. Mihrân, 82/701 yılında Deyrü'l-Cemâcim'de meydana gelen savaşa kadar Kûfe'de ikamet ettikten sonra el-

---

[599] İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6/545.

[600] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/333; Muhammed b. Sa'îd b. Abdurrahmân Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka ve men nezele min ashâbi'r-Resûl (s.a.s.) ve'tâbiîn ve'l-fukahâ ve'l-muhaddisîn*, thk. İbrâhîm Sâlih (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1419/1998), 38; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/531.

[601] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 65/119-120; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/83-84.

[602] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/333; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 4/518.

[603] Müslim, "İmân", 135 (h. no: 216); "Mesâcid", 21 (h. no: 530)...; Tirmizî, "Savm", 23 (h. no: 841); "Zühd", 51 (h. no: 2388)...; Ebû Dâvûd, "Salât", 12, 47, 158 (h. no: 448, 549, 898); "Menâsik", 38 (h. no: 1843); İbn Mâce, "Nikâh", 45 (h. no: 1964); "Keffâret", 13 (h. no: 2117)...; Nesâî, "İmâmet", 50 (h. no: 850); "Salât", 88 (h. no: 1147).

Cezîre bölgesine giderek Rakka'ya yerleşmiştir. Bu nedenle kendisine el-Cezerî ve er-Rakkî nisbeleri verilmiştir. İbn Abbâs'ın öğrencisi Sa'îd b. Cübeyr'in (ö. 94/713) kızı ile evli olan Meymûn b. Mihrân, 117/735 yılında Hişâm b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde Rakka'da vefat etmiştir.[604]

Meymûn b. Mihrân; Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbâs, Ümmü'd-Derdâ gibi sahâbîlerden hadis nakletmiştir. Hocaları arasında bu sahâbilerin yanı sıra Nâfi', Sa'îd b. Cübeyr, Sa'îd b. el-Müseyyeb, Ömer b. Abdülazîz, Amr b. Osmân b. Affân, Dahhâk b. Kays, 'Adî b. 'Adî el- Kindî gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Ondan oğlu Amr b. Meymûn, A'meş, Eyyûb es-Sahtiyânî, Ca'fer b. Burkân, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî, İshâk b. Râşid er-Rakkî, Evzâî, Zeyd b. Ebû Üneyse, Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî, Husayf b. Abdurrahmân gibi ekseriyeti Cezîreli olan pek çok âlim rivayette bulunmuştur.[605] Meymûn b. Mihrân'ın kendileriyle karşılaşmadığı veya karşılaşma imkânı bulunmayan bazı sahâbîlerden de rivayetleri mevcuttur.[606] Ebû Arûbe el-Harrânî, onu tâbiîn neslinin birinci tabakasında Cezîreli muhaddisler arasında zikretmiştir.[607]

Kumaş tüccarı olarak geçimini sağlayan Meymûn b. Mihrân, Ömer b. Abdülazîz (99/717-101/720) döneminde Cezîre bölgesinde haraç tahsildarlığı ve kâdılık yaparak idarî görevlerde de bulunmuştur. Ömer b. Abdülazîz döneminden önce ise Muhammed b. Mervân döneminde Harran'da "beytülmâl"den sorumlu olmuştur.[608] Emevî halifesi Yezîd b. Abdülmelik (ö. 105/724), onu Cezîre idaresinde görevlendirmiştir. Emevî komutanlarından Mesleme b. Abdülmelik (ö. 121/739) ve Abbâs b. Velîd (ö. 132/749-50) Bizans topraklarına sefere çıkmak için Cezîre'ye geldiklerinde Meymûn b. Mihrân ordu hazırlayıp onları cihada teşvik etmiştir.[609]

Dindarlığı ve takvâsı ile tanınan Meymûn b. Mihrân, sadece Allah'a yönelmek gerektiğini, insanlardan bir beklenti içinde olmunmamasını tavsiye etmiştir. "Devlet

---

[604] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/332-333; Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/205; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 61/344; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/212.

[605] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/338-339; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/233-234; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/417; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 61/336; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/211-212.

[606] Zübeyr b. Avvâm'dan (ö. 36/656) rivayet etmesi gibi. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1952), "Talâk", 6.

[607] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/212.

[608] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/332-333; Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 1/76; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/218.

[609] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/205.

başkanının yanına bir kişi giderse ondan bir şey istemekten kendini alıkoysun. Allah'ın evi olan mescidler açıktır. Gidip iki rekât namaz kılsın ve ihtiyaçlarını Allah'tan istesin" diyerek makam, mevki ve maldan kaçındığını dile getirmiştir.[610]

Meymûn b. Mihrân; akraba ilişkilerinin sürdürülmesi, güler yüzlü olunması, selefe sövülmemesi, bid'at sahibi kişilerle arkadaşlık yapılmaması, insanlardan (dilenerek) bir şey istenmemesi gibi hususlarda tavsiyelerde bulunurdu. İnsanlarla son derece iyi geçinerek çevesine faydalı olmaya çalışan Meymûn b. Mihrân, yolda bir genç gördüğünde selam verip muhabbet ettikten sonra onu hasta ziyareti, cenazeye iştirak etme gibi hayırlı işlere götürürdü.[611]

Cezîre ehlinin fakîhi olarak bilinen Meymûn b. Mihrân hakkında Süleymân b. Mûsâ, "Eğer Cezîre'den gelen ilim Meymûn b. Mihrân'dan olursa onu kabul ederiz" diyerek onun ilmî yetkinliğini dile getirmiştir. Hasan-ı Basrî, Mekhûl b. Ebû Müslim ve İbn Şihâb ez-Zührî'yle birlikte zamanının önde gelen dört âliminden biri kabul edilmiştir. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın "Cezîre ehlinin fakîhi kimdir?" sorusuna "Meymûn b. Mihrân'dır" cevabının verilmesi, onun yaşadığı dönem ve çevrede büyük bir âlim ve fakîh olarak bilindiğini göstermektedir.[612] O, bilmediği hususlarda bazen Sa'îd b. el-Müseyyeb gibi tâbiîn fakîhlerden fetvalar sormuştur.[613]

Meymûn b. Mihrân'ın oğlu Ebû Abdullah Amr b. Meymûn ve bazı torunları hadis ilmiyle iştigal etmişlerdir. Diğer oğlu Ebû Abdurrahmân Abdü'l-a'lâ ise Amr kadar hadis ilminde ön plana çıkmamıştır. Meymûn b. Mihrân'a "Oğlun Abdü'l-a'lâ'nın hadisçiliği nasıldır?" diye sorulduğunda O, "Amr ne güzel biridir." diyerek Abdü'l-a'lâ'nın hadisçiliğini beğenmediğini ima etmiştir.[614]

Meymûn b. Mihrân; kader, iman-amel ilişkisi, büyük günah işleyenlerin durumu gibi kendi döneminde sıkça tartışılan konularda görüşlerini açıklayarak herkesin imanının farklı olabileceğini, imanın artıp eksileceğini savunmaktaydı.[615]

---

[610] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/327.

[611] Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Muhtasaru Târîhu Dımaşk*, thk. Rûhi en-Nahhâs vd. (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 26/61-68.

[612] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 61/346-347; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/215; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 5/72.

[613] Ebû Dâvûd, Talâk, 40 (h. no: 2298)

[614] Abdurrahmân b. Amr b. Abdullah Ebû Zür'a ed-Dımaşkî, *Târîhu Ebû Zür'a*, thk. Şükrüllah Ni'metullah el-Kavcânî (Dımaşk: Mecmeu'l-Lüğatü'l-Arabiyye, ts.), 624.

[615] Meymûn b. Mihrân, bir adamla ircâ (büyük günah işleyen kişinin durumu) konusunu tartışırken şarkı söyleyen bir bayanın sesi duyuldu. Meymûn, adama "Bu kadın ile Meryem bt. 'İmrân'ın imanı bir

İman olmadan yapılan amelin fayda getiremeyeceği gibi amel olmadan söylenen sözün de fayda sağlamayacağını söyleyen Meymûn b. Mihrân, iman için amelin gerekliliğine işaret ederek amelin imanın bir parçası olduğunu belirtmiştir.[616] "Kaderiyye görüşünü savunanlar ile oturmayın, Hz. Peygamber'in ashâbına sövmeyin, yıldızlara bakarak kehanette bulunmayın" diyerek döneminde tartışılan diğer konular hakkında görüşünü belirtmiştir.[617]

Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a er-Râzi, Nesâî, İbn Hibbân gibi pek çok cerh ta'dîl âlimi Meymûn b. Mihrân'ın sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İkrîme ile karşılaştırıldığında onun İkrîme'den daha sika bir râvi olduğunu ifade etmiştir.[618]

Rivayet kaynaklarında Meymûn b. Mihrân'ın farklı konularda 143 rivayeti bulunmaktadır. O, rivayetlerinin büyük bir kısmını Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer'den nakletmiştir. Ondan en çok rivayette bulunan öğrencileri ise sırasıyla Furât b. Sâib el-Cezerî, Muhammed b. Ziyâd er-Rakkî, Ca'fer b. Burkân, Ebü'l-Melîh er-Rakkî ve oğlu Amr olmuştur. Buhârî dışındaki Kütüb-i sitte müellifleri, Meymûn b. Mihrân'ın rivayetlerine yer vermişlerdir. [619] O, Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerini çoğunlukla Sa'îd b. Cübeyr ve İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Abdullah b. Abbâs'tan nakledilen rivayetleri bazen Sa'îd b. Cübeyr aracılığıyla nakletmiş, bazen de bu rivayetleri bizzat İbn Abbâs'tan almıştır.[620] Meymûn b. Mihrân, bazen "سَأَلْتُ ابن عباس" ifadesini kullanarak İbn Abbâs'tan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulamalarını öğrenmeye çalışmıştır. [621] Söz konusu rivayetlerde Meymûn b. Mihrân'ın İbn Abbâs'tan bizzat hadis aldığı imkân dâhilinde olmakla birlikte, bu rivayetleri

olur mu?" diye sorarak herkesin imanının aynı olmayacağını ima etmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 5/73.

[616] Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Muhtasaru Târîhu Dımaşk*, 26/62.

[617] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 5/73.

[618] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/213-214.

[619] Müslim, "Kitâbu's-Sayd ve'z-Zebâih", 16 (h. no: 1934);Tirmizî, "Savm", 61 (h. no: 776); "Sıfatu'l-kıyâme ve rakâik", 20, (h. no: 2459); Ebû Dâvûd, "Menâsik, 40 (h. no: 1845); "Talâk", 40 (h. no: 2298)...; İbn Mâce, "Tahâret", 46 (h. no: 415); "Mesâcid", 2 (h. no: 741)...; Nesâî, "Kitâbu's-Sayd ve'z-Zebâih", 33 (h. no: 4348).

[620] Örneğin Meymûn b. Mihrân'ın İbn Abbâs'tan naklettiği "*Hz. Peygamber'in azı dişi olan her yırtıcı hayvanın ve pençesiyle avlanan her kuşun yenilmesini nehyettiği*" rivayeti, hem vasıtasız bir şekilde hem de Sa'îd b. Cübeyr aracılığıyla kaydedilmiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, "Et'ime", 33 (h. no: 3803, 3805); Nesâî, "Sayd ve zebâih", 33 (h. no: 4348)

[621] Ebû Dâvûd, Menâsik, 45 (h. no: 1866).

kayınbabası ve İbn Abbâs'ın öğrencisi olan Sa'id b. Cübeyr aracılığıyla aldığı, ancak Sa'id b. Cübeyr'in senedde zikredilmemiş olması da muhtemeldir.

2.2.3. Ebû Süleymân İshâk b. Râşid er-Rakkî (ö. 138/755)

أبو سليمان إسحاق بن راشد الرقي

Ebû Süleymân İshâk b. Râşid, Ümeyyeoğullarının âzâdlısıdır. el-Cezerî, er-Rakkî ve el-Harrânî nisbeleri ile bilinen İshâk b. Râşid, Buhârî'ye göre Nu'mân b. Râşid'in kardeşidir.[622] Bazı ilim ehli ise İshâk b. Râşid'in Ma'mer b. Râşid ile kardeş olduğunu söylemiştir. Hatîb el-Bağdâdî, bu ikisi arasında bir akrabalık bağı olmadığını, İshâk'ın Nu'mân ile kardeş olduğunu söylemiştir.[623] Ancak Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi bazı âlimler bu ikisi arasında yani İshâk ve Nu'mân arasında herhangi bir akrabalık bağının olmadığını, İshâk'ın Rakkalı, Nu'mân'ın Cezîreli olduğunu belirtmiştir.[624] İki râvi için de er-Rakkî ve el-Cezerî nisbelerinin kullanılması, ikisinin de İbn Şihâb ve Meymûn b. Mihrân gibi hocalardan rivayette bulunması gibi etkenleri göz önünde bulundrursak Buhârî, İbn Hibbân ve Hatîb el-Bağdâdî'nin belirttiği üzere bu ikisinin kardeş olması kuvvetle muhtemeldir.

İshâk b. Râşid; Sâlim b. Abdullah, Amr b. Vâbisa b. Ma'bed, Meymûn b. Mihrân ve İbn Şihâb ez-Zührî'den hadis nakletmiştir. Ma'mer b. Râşid, Mis'ar b. Kidâm, Attâb b. Beşîr, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, Mûsâ b. A'yan gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[625]

Kudüs ve Dımaşk'a rihleler yapan[626] İshâk b. Râşid'in sürekli İbn Şihâb'dan hadis rivayet etmesi üzerine ona İbn Şihâb ile nerede karşılaştığı sorulmuş, o da "Onunla karşılaşmadım. Kudüs'ü ziyaretim esnasında ona ait bir kitap buldum. O kitap'tan naklediyorum" demiştir. Bu haberden İshâk b. Râşid'in, vicâdeyi bir hadis tahammül metodu olarak kullandığı anlaşılmaktdır. Bu durum, hadis tarihinde hicrî ikinci asrın henüz başlarında "vicâde metodu"nun kullanıldığını göstermektedir. İbn Şihâb'dan naklettiği rivayetlerin vicâde metoduyla olması sebebiyle onun İbn

[622] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/386; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/51; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/209.
[623] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 1/421.
[624] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/219; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 1/421; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/420-421; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/230-231 ve 10/452.
[625] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/386; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 1/420; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/419.
[626] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/209.

Şihâb'dan naklettiği rivayetlerin hüccet olamayacağı belirtilmiştir.[627] İbn Şihâb'dan duymadığı halde ondan rivayet ederken "tahdis" sığasını kullanması İshâk b. Râşid'in tedlîs yaptığını göstermektedir.

el-'İclî ve Yahyâ b. Ma'în onun sika bir râvi olduğunu söylerken Nesâî, "hadislerinin alınmasında sıkıntı yoktur" manasındaki "leyse bihî be's" tabirini kullanmıştır. Ebû Hâtim er-Râzi, onun hadis ilminde "şeyh" olduğunu belirtmiştir. İbn Huzeyme (ö. 311/924), onun hadisleri ile ihticac olunamayacağını, Dârekutnî ise onun İbn Şihâb'dan aldığı rivayetler konusnda cerh edildiğini söylemiştir.[628]

Farklı kaynaklarda 90 rivayeti bulunan İshâk b. Râşid, bu rivayetlerin 79'unu İbn Şihâb'dan almıştır. Ondan en fazla rivayette bulunan öğrencileri ise sırasıyla Mûsâ b. A'yan, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî ve Attâb b. Beşîr'dir. Müslim dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, İshâk b. Râşid'in rivayetlerine kitaplarında yer vermişlerdir. Bu rivayetlerde hoca-talebe ilişkisi olarak Mûsâ b. A'yan → İshâk b. Râşid → İbn Şihâb ez-Zührî tariki ön plana çıkmaktadır.[629]

2.2.4. Habîb b. Ebû Merzûk er-Rakkî (ö. 138/755)

حبيب بن أبي مرزوق الرقي

Rakkalı râvilerden Habîb b. Ebû Merzûk, Benû Esed'in âzâdlısıdır. Hocaları arasında Urve b. Zübeyr, Atâ b. Ebû Rebâh, Nâfi', İbn Cüreyc gibi râviler yer almaktadır. Ca'fer b. Burkân, Ebü'l-Melîh er-Rakkî ondan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel ve İbn Şâhin, rivayetlerinde herhangi bir beis görmediklerini söylemişlerdir. Yahyâ b. Ma'în ise onun meşhur biri olduğunu belirtmiştir. *Târîhu'r-Rakka* kitabının müellifi Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, onun hakkında "şeyh, sâlih" ifadesini kullanmıştır. Dârekutnî ve Ebû Dâvûd, onun sika bir râvi olduğunu ifade

[627] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/212-214; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/422.
[628] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/220; el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 217; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/24.
[629] Buhârî, "Tefsir", 148 (h. no: 4400); Tirmizî, "Menâkıb", 17 (h. no: 3678); Ebû Dâvûd, "Fiten", 2 (h. no: 4260); İbn Mâce, "Ruhûn", 3 (h. no: 2441); Nesâî, "Siyâm", 39 (h. no: 2192); "Talâk", 18 (h. no: 3423); "Kat'u's-sârik", 6 (h. no: 4901).

etmişlerdir.[630] Farklı kaynaklarda Habîb b. Ebû Merzûk'un 10 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve Nesâî, rivayetlerine yer vermişlerdir.[631]

2.2.5. Ebû İshâk Nu'mân b. Râşid er-Rakkî (ö. 131-140?)

أبو إسحاق النعمان بن راشد الرقي

İshâk b. Râşid'in kardeşi olan Nu'mân b. Râşid'in künyesi Ebû İshâk'tır. Zeyd b. Ebû Üneyse, İbn Şihâb ez-Zührî ve İbn Şihâb'ın kardeşi Abdullah b. Müslim, Meymûn b. Mihrân er-Rakkî gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. İbn Cüreyc, Hammâd b. Zeyd, Vuheyb b. Hâlid, Cerîr b. Hâzim gibi râviler de ondan hadis almışlardır.[632]

Yahyâ b. Ma'în, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Nesâî, Ebû Dâvûd, Ukaylî gibi münekkitler hadis ilminde "zayıf bir râvi" olduğunu ve çok hata yaptığını söylemişlerdir. Nesâî onun bazı rivayetlerinin "maklûb"[633] olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel ise "münker hadisler" rivayet etmesi sebebiyle "muztaribu'l-hadîs" olarak nitelemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ve Buhârî, onun "sadûk" bir râvi olduğunu ancak vehme çokça düştüğünü ifade etmişlerdir. Buhârî, onu zayıf râviler arasında zikretmiş fakat daha sonra bu râviler arasından ismini çıkarmıştır.[634] Zehebî ona ait bir nüshanın varlığından bahsetmiş ve bu nüshada herhangi bir beis olmadığını söylemiştir.[635]

Farklı kaynaklarda 77 rivayeti yer alan Nu'mân b. Râşid, bu rivayetlerin 68'ini İbn Şihâb'dan nakletmiştir. Cerîr b. Hâzim, Vuheyb b. Hâlid, Hammâd b. Zeyd ondan en çok rivayet nakleden râviler olmuştur. Kütüb-i Sitte müellifleri, kitaplarında Nu'mân b. Râşid'in rivayetlerine yer vermişlerdir.[636]

---

[630] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/109; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/184; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 64; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/395-396; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/190.

[631] Tirmizî, "Zühd", 53 (h. no: 2390); Nesâî, "Cenâiz", 94 (h. no: 2025).

[632] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/532; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/445-446.

[633] Maklûb: Hadisin sened veya metninde râvi veya kelimeler arasında takdim te'hir yapmaktır.

[634] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/448-449; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/447-448; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 10/452.

[635] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/265.

[636] Buhârî, "Meğâzî", 30 (muallak rivayet); Müslim, "Nikâh", 119 (h. no: 1435); Tirmizî, "Fiten", 14 (h. no: 2175); Ebû Dâvûd, "Zekât", 21 (h. no: 1621); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 153 (h. no: 1268); Nesâî, "Sıfatu's-salât" 81 (h. no: 1140); "Siyâm", 2 (h. no: 2096); "Zinet", 45 (h. no: 5190).

2.2.6. Ebû Abdullah Amr b. Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 145/762)

أبو عبد الله عمرو بن ميمون بن مهران الرقي

Meymûn b. Mihrân'ın oğlu Ebû Abdullah Amr b. Meymûn, Rakka ve Bağdat'ta ikamet etmiştir. Fakîh imamlardan biri olan Amr b. Meymûn, 145 ve 147 yıllarının birinde Rakka[637] veya Kûfe'de vefat etmiştir.[638] Meymûn b. Mihrân, Cezîre valiliğinden ferağat etmek için oğlu Amr'ı Ömer b. Abdülazîz'e gönderdiğinde Halife Ömer b. Abdülazîz, henüz yirmili yaşlardayken Amr'ı iletişim ve ulaştırma (berîd) sorumlusu olarak görevlendirmiştir.[639]

Amr b. Meymûn'un rivayet aldığı râviler arasında babası Meymûn b. Mihrân, Süleymân b. Yesâr, Hasan el-Basrî, Âmir eş-Şa'bî, İbn Şihâb ez-Zührî, Nâfi', Mekhûl ve Ömer b. Abdülazîz gibi pek çok kişi bulunmaktadır. Süfyân es-Sevrî, Züheyr b. Muâviye, Ca'fer b. Burkân, Süvâr b. Abdullah b. Küdâme el-Anberî, Abdullah b. Mübârek, Yezîd b. Hârûn, Şerîk b. Abdullah gibi pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[640] Amr b. Meymûn, rivayet ettiği bazı hadislerde سَأَلْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَار tabirini kullanarak hocası Süleymân b. Yesâr'a sorular sormuştur.[641]

Amr b. Meymûn'un doğruluğu, güvenilirliği ve takvası hususunda ittifak edilmiştir.[642] İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'în gibi âlimler onun sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.[643] İmâm, hâfız ve fakîh biri olan Amr b. Meymûn; hadis ilminin yanı sıra Kur'ân ve nahiv ilmi ile de alakadar olmuştur. Kur'ân kıraatini (rivayetini) babası aracılığıyla kıraât âlimi olan tâbiîn âlim Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den (ö. 73/692) öğrenmiştir. Amr b. Meymûn'a ait bir Mushaf (veya kıraat kitabı) olduğu rivayet edilmiştir.[644]

Amr b. Meymûn, babası gibi dünya malına pek önem vermezdi. Yeğeni, Abbâsi Halifesi Ebû Ca'fer Mansur'un (ö. 158/775) Amr b. Meymûn'a değer verdiğini

---

[637] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 46/434.
[638] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/89, 92; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/255.
[639] Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 1992), 448; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/260.
[640] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/368; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/255.
[641] Müslim, Tahâret, 108 (h. no: 289)
[642] Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Bağdâdî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân* (Dımaşk: Dâru'r-Risâletu'l-âlemiyye, 2013), 12/172.
[643] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 46/432; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/256.
[644] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/90-91; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/346.

görünce amcasına "Neden halifeden atiyye (maaş) istemiyorsun?" diye ısrarla sordu. Bunun üzerine Amr b. Meymûn yeğenine şu cevabı verdi. "Bir gün Halife Mansûr bana atiyye vermek istedi. Ben de mal sahibi olanların malları miktarınca sıkıntılarının da olduğunu belirterek reddettim." demiştir. Bu davranışıyla Amr b. Meymûn'un kanaatkâr biri olduğu, dünya malına tamah etmediği anlaşılmaktadır. Kimseye yük olmak istemeyen Amr b. Meymûn, susadığında kendi evine ulaşıncaya kadar başkasının evinde su içmeyip kimseye maddi-manevi borçlu kalmak istemezdi.[645]

Amr b. Meymûn'un 11'i babasından olmak üzere farklı kaynaklarda 27 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müeliflerinin hepsi onun rivayetlerine yer vermişlerdir.[646]

2.2.7. Furât b. Süleymân er-Rakkî (ö. 150/767)

الفرات بن سلمان الرقي

Furât b. Süleymân er-Rakkî, Ukayl kabilesinin âzâdlısıdır. Bazı kaynaklarda ismi Furât b. Selmân şeklinde de kaydedilen bu râvi, 150 yılında vefat etmiştir. Furât b. Süleymân; Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Meymûn b. Mihrân, A'meş gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan rivayet alanlar arasında Hüseyin b. 'Ayyâş er-Rakkî, Kesîr b. Hişâm, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, Mûsâ b. A'yan, Ca'fer b. Burkân gibi râviler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, onun sika biri olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, onun hakkında "lâ be's bih, mahalühû sıdk, sâlihü'l-hadîs" tabirlerini kullanmış, İbn 'Adî ise "lâ be's bih" ifadesiyle rivayetlerinde sıkıntı görmediğini belirtmiştir.[647] Farklı kaynaklarda Furât b. Süleymân er-Rakkî'nin 37 rivayeti bulunmaktadır.[648]

---

[645] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/90, 91.

[646] Buhârî, "Vudû'", 64, 65 (h. no: 227, 228, 229, 230); Müslim, "Tahâret", 108 (h. no: 289); Tirmizî, "Tahâret", 86 (h. no: 117); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 137 (h. no: 373); "Menâsik", 45 (h. no: 1866); İbn Mâce, "Tahâret", 81 (h. no: 536); "Talâk", 6 (h. no: 2026); "el-Edâhî", 5 (h. no: 3134); Nesâî, "Tahâret", 187 (h. no: 295).

[647] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/80; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/322; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 8/594; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 6/324.

[648] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 1/397, 452; 4/111, 408; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 2/403, 433; 5/138, 520.

2.2.8. Ebû Abdullah Ca‘fer b. Burkân er-Rakkî (ö. 154/770)

أبو عبد الله جعفر بن برقان الكلابى الرقى

Rakka’da ikamet eden Ca‘fer b. Burkân’ın künyesi Ebû Abdullah’tır. Kilâb kabilesinin âzâdlısı olduğu için el-Kilâbî nisbesiyle anılmıştır. Ümmî olduğu söylenen Ca‘fer b. Burkân, 154 yılında Rakka’da vefat etmiştir.[649] Zayıf bir görüşe göre Kudüs’e gitmeye hazırlanırken 144 yılında vefat ettiği söylenmiştir.[650]

Cezîre bölgesinin muhaddisi, fakîhi ve mükrî’lerinden sayılan Ca‘fer b. Burkân; Yezîd b. el-Esam el-Âmirî, İbn Şihâb ez-Zührî, Meymûn b. Mihrân, Sâbit b. Haccâc er-Rakkî, Nâfi‘, Habîb b. Ebû Merzûk er-Rakkî, Atâ b. Ebû Rebâh gibi pek çok râviden hadis almıştır. Ondan ise Kesîr b. Hişâm er-Rakkî, Vekî‘ b. Cerrâh, Fazl b. Dükeyn, Zeyd b. Ebü’z-Zerkâ’, Ma‘mer b. Râşid, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Süfyân es-Sevrî, Hasan b. Ayyâş er-Rakkî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî gibi râviler hadis nakletmişlerdir.[651]

Rihle geleneğini sürdüren Ca‘fer b. Burkân, dönemindeki ilim merkezlerine rihleler yapmıştır. Kûfe’de Süfyân es-Sevrî ve Iraklılar ondan hadis yazmışlardır.[652] O, Rakka yakınlarında bulunan Rus‘âfe’de İbn Şihâb ez-Zührî’den, Dımaşk’ta ise Yahyâ b. Râşid el-Leysî’den hadis almıştır.[653]

Ca‘fer b. Burkân hakkında pek çok münekkit değerlendirmede bulunmuştur. Öğrencilerinden biri olan Süfyân es-Sevrî, “Ca‘fer b. Burkân’dan daha faziletlisini görmedim” diyerek hocasını övmüştür. İbn Sa‘d, onun “sika ve sadûk” bir râvi olduğunu, ancak hadis rivayetinde sıkça hata yaptığını belirtmiştir.[654] Ahmed b. Hanbel, Ca‘fer b. Burkân’ın Meymûn b. Mihrân’ın ve Yezîd b. el-Esam’ın rivayetlerini iyi zabt ettiğini ancak Zührî’nin rivayetlerinde ıztırâb ve ihtilaha düştüğünü belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun Zührî’den aktardıkları dışındaki rivayetlerinde herhangi bir beis olmadığını söylemiştir. Ancak Zührî’dan

[649] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/335; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 2/187; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/136.
[650] İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâ*, 294; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 3/203.
[651] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 72/108-109; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*, 1/266; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 5/12-13.
[652] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 2/187; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/136.
[653] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 88; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 5/12.
[654] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/335; Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 86.

naklettiklerinde çokça hata yaptığını söylemiştir.[655] Yahyâ b. Ma'în ve Ukaylî de onun Zührî'den aktardığı rivayetlerde sıkıntı olduğunu, nakletmede zayıf kaldığını söylemişlerdir. Ancak diğer rivayetlerinde beis görmemişlerdir.[656] İbn 'Adî, Ca'fer b. Burkân'ın Zührî'nin rivayetlerinde zayıf kalmasını, Zührî'den rivayet etmekle şöhret bulan Ma'mer b. Râşid, İmâm Mâlik, Süfyân b. Uyeyne gibi önemli râvilerin bulunması ve bu râvilerin Ca'fer b. Burkân'dan daha sika olmasıyla açıklamıştır.[657] İbn Huzeyme, onun hadislerinin hüccet olamayacağını söylemiştir.[658] Ebû Hâtim er-Râzî, Ca'fer b. Burkân'ı tedlîs yapmakla cerh etmiştir. Onun rivayetlerini aktardığı Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim'den (ö. 126/743 semâı olmadığını, onunla hocası arasında zayıf bir râvinin olabileceğini belirtmiştir.[659]

Farklı kaynaklarda 159 rivayeti bulunan Ca'fer b. Burkân, rivayetlerinin büyük bir kısmını Yezîd b. el-Esam, İbn Şihâb, Meymûn b. Mihrân ve Sâbit b. Haccâc er-Rakkî'den nakletmiştir. Kesîr b. Hişâm er-Rakkî, Ca'fer b. Burkân'dan 64 rivayet almıştır. Buhârî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, onun rivayetlerine yer vermişlerdir.[660] Buhârî ise *el-Edebü'l-müfred*'de iki rivayetini nakletmiştir.[661]

2.2.9. Zeyd b. Hibbân er-Rakkî (ö. 158/775)

زيد بن حبان الرقي (كوفي الأصل)

Aslen Kûfeli olan Zeyd b. Hibbân, Rakka'da ikamet etmesi sebebiyle er-Rakkî nisbesiyle anılmıştır. Benû Rebîa'nın âzâdlısı olan Zeyd b. Hibbân, 158 yılında vefat etmiştir.[662] Buhârî, sahâbîye ulaştığını söyleyerek tâbiînden olduğunu belirtmiştir.[663]

---

[655] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/378; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/13.
[656] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/474; Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 1/184.
[657] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/373-374.
[658] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/403.
[659] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl li İbn Ebî Hâtim*, thk. Şükrüllah Ni'metullah el-Kavcânî (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1397/1977), 26.
[660] Müslim, "Mesâcid", 253 (h. no: 651); "Birr", 34, (h. no: 2564)...; Tirmizî, "Salât", 162 (h. no: 217); "Savm", 36 (h. no: 735)...; Ebû Dâvûd, "Talâk", 40 (h. no: 2296); "Cihâd", 35 (h. no: 2532)...; İbn Mâce, "Zekât", 18 (h. no: 1820); "Et'ime", 62 (h. no: 3370)...; Nesâî, "Cenâiz", 94 (h. no: 2025); Buyû', 26 (h. no: 4516).
[661] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, thk. İsâm Mûsâ Hâdî (Suudi Arabistan: Dâru's-Sadîk, 1434/2013), 217, 315.
[662] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/48-50.
[663] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/393.

Zeyd b. Hibbân; Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn Cüreyc, Ebû İshâk es-Sebî'î, İbn Şihâb ez-Zührî, Mis'ar b. Kidâm gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî, Fazl b. Dükeyn, Ali b. Sâbit el-Cezerî, Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî, Mûsâ b. A'yan gibi ekseriyeti Cezîreli olan râviler ondan rivayette bulunmuştur.[664]

Ahmed b. Hanbel'in hocası ve Zeyd b. Hibbân'ın öğrencisi olan Mu'ammer b. Süleymân, "önceleri kendisinden hadis rivayet ederdik. Fakat (adalet ve zabt bakımından) değiştikten ve bozulduktan sonra ondan rivayeti terk ettik." demiştir. Mu'ammer b. Süleymân, ondan rivayet ettiğinde de حَدَّثَنَا زَيْد قبل أن يفسد (Zeyd, bozulmadan önce bize tahdis etmişti) lafızlarını kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel, onun sarhoş oluncaya kadar içki kullandığını söylemiştir.[665] Yahyâ b. Ma'în ve Dârekutnî, onun zayıf bir râvi olduğunu söylerken İbn 'Adî, onun rivayetlerinde beis görmediğini ifade etmiştir.[666] İbn Hibbân ise *el-Mecrûhûn* adlı eserinde onunla ilgili olarak (ممن يخطىء كثيرا حتى خرج عن حد الاحتجاج به إذا انفرد) "Hadis rivayetinde çok hata yapan râvilerden biridir. Öyle ki yaptığı aşırı hatalar sebebiyle ferd olarak naklettiği rivayetler hüccet olmaktan çıkmıştır." demiştir.[667]

Zeyd b. Hibbân'ın farklı kitaplarda 17 rivayeti bulunmaktadır. Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî bu 17 rivayetin 11'ini nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî ve İbn Mâce, onun rivayetlerine yer vermişlerdir.[668]

2.2.10. Ebü'l-Muhâcir Sâlim b. Abdullah er-Rakkî (ö. 158/775)

أبو المهاجر سالم بن عبد الله (و هو سالم بن أبى المهاجر) الكلابي الرقى

Kilâb kabilesinin âzâdlısı olan Ebü'l-Muhâcir Sâlim b. Abdullah; Sâlim b. Ebü'l-Muhâcir ismiyle tanınmıştır. İbn Hibbân, vefat tarihini 158, Ahmed b. Hanbel ise 161 olarak kaydetmiştir. Mekhûl, Şu'be, Meymûn b. Mihrân, 'Atâ' el-Horasânî, İshâk b. Râşid er-Rakkî'den rivayette bulunmuştur. Ondan ise Ca'fer b. Burkân, Mu'ammer b. Süleymân, Hâlid b. Hayyân, Ali b. Sâbit, Muhammed b. Süleymân b.

---

664 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/48.
665 Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 17/68-69; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/351.
666 Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, 1/423; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 4/160.
667 İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/389.
668 İbn Mâce, "Nikâh", 12 (h. no: 1875); Nesâî, "Kiyâmü'l-leyl ve tetavvu", 66 (h. no: 1798).

Ebû Dâvûd gibi Cezîreli râviler hadis almıştır. Ebû Hâtim, "lâ be's bih" tabiri ile rivayetlerinin nakledilebileceğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel, (ثقة في الحديث كان رجلا صالحا) sika bir râvi olarak değerlendirerek onun iyi bir insan olduğunu söylemiştir.[669] Farklı kaynaklarda 5 rivayeti olan bu râvinin bir rivayetini İbn Mâce tahriç etmiştir.[670]

2.2.11. Abdullah b. Bişr b. en-Nebhân er-Rakkî (ö. 151-160?)

عبد الله بن بشر بن النبهان الكوفى الرقى (القاضى ، مولى بنى يربوع)

Abdullah b. Bişr b. en-Nebhân, aslen Kûfeli olup Rakka'da ikamet etmiştir. Benû Yerbû'un âzâdlısıdır. Rakka kâdılığı yapmış, Halife Mansûr (136/754-158/775) döneminde 150 ile 160 yılları arasında vefat etmiştir.[671] İbnü'l-Cevzî, onun Bağdat'ta da ikamet ettiğini söylemiştir.[672]

Abdullah b. Bişr; A'meş, İbn Şihâb ez-Zührî, Ebû İshâk es-Sebî'î, Yahyâ b. Ebû Kesîr'den hadis nakletmiştir. Kendisinden de Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî, Ca'fer b. Burkân, Abdüsselâm b. Harb gibi râviler rivayet almışlardır.[673]

Ebû Zür'a ve Nesâî, onun rivayetlerinde beis olmadığını söylemişlerdir.[674] İbn Hibbân, Abdullah b. Bişr'in sika râvilerden sağlam olmayan rivayetler naklettiğini, teferrüd ettiği bazı rivayetlerini dinleyenlerin, bu rivayetlerin maklûb olduğu fikrine sahip olacağını (كان ممن يروي عن الثقات ما لا يشبه حديث الأثبات، وينفرد بأشياء يشهد السمع لها أنها مقلوبة) söyleyerek hadislerinin illetli olduğuna değinmiştir. Dârimî, hadis rivayetinde sağlam bir râvi olmadığını (ليس بذاك) belirtmiştir.[675] Ebû Hâtim er-Râzî; A'meş ve Zührî gibi bazı râvilerin ismini zikrederek Abdullah b. Bişr'in bunlardan semâı olmadığını belirtmiştir.[676] Dolayısıyla bu bilgiye göre Abdullah b. Bişr, naklettiği rivayetlerin büyük bir kısmında tedlîs yapmıştır.

---

669 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/185; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 97; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/408; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/158-159.
670 İbn Mâce, "Tahâret", 46 (h. no: 415).
671 Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/397; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/97.
672 İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 2/116.
673 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/335.
674 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/14.
675 İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/526; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 2/116; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Dîvânü'd-dü'afâ' ve'lmetrûkîn ve halkun mine'l-mechûlîn ve sikâtün fî him leyn*, thk. Hammaâd b. Muhammed el-Ensârî (Mekke: Mektebetü'n-Nahda, 1387/1967), 212.
676 İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl li İbn Ebî Hâtim*, 115.

Yahyâ b. Ma‘în’den onun hakkında “sika” ve “kezzâb bir râvi olduğu ve A‘meş’ten münker rivayetler aktardığı” şeklinde iki zıt değerlendirme nakledilmiştir. Buradaki çelişkiye dikkat çeken Moğoltay b. Kılıç, bu çelişki hakkında herhangi bir sonuç değerlendirmesi yapmamıştır.[677] Münekkitlerin ekseriyeti tarafından Abdullah b. Bişr’in cerh edilmesi, Yahyâ b. Ma‘în’den nakledilen “sika” tabirinin başka bir râvi ile ilgili olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Farklı kitaplarda 16 rivayeti bulunan Abdullah b. Bişr, bu rivayetlerin 6’sını A‘meş’ten almıştır. Mu‘ammer b. Süleymân er-Rakkî, ondan en çok rivayet nakleden râvi olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî ve İbn Mâce, Abdullah b. Bişr’in rivayetine yer vermişlerdir.[678]

2.2.12. Halîl b. Mürre ed-Duba‘î er-Rakkî (ö. 160/777)

الخليل بن مرة الضبعى البصرى الرقي (وقع إلى الشام ، و نزل الرقة)

Halîl b. Mürre ed-Duba‘î, bir süreliğine Rakka’da ikamet eden Basralı bir râvidir. İbn Hacer’in 7. tabakada ismini zikrettiği Halîl b. Mürre, 160 yılında vefat etmiştir. Halîl b. Mürre; Ebân b. Ebû Ayyâş, el-Ezher b. Ebû Abdullah eş-Şâmî, Sa‘îd b. Ebû Arûbe, Şu‘be b. Haccâc, Atâ b. Ebû Rebâh gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan rivayette bulunanlar arasında Basra ve Kûfeli râvilerin yanı sıra Ömer b. Hâlid er-Rakkî, el-‘Alâ’ b. Süleymân er-Rakkî, Hilâl b. Ömer er-Rakkî, Mûsâ b. A‘yan el-Harrânî, Mu‘ammer b. Süleymân er-Rakkî gibi Cezîreli râviler de vardır.[679]

Yahyâ b. Ma‘în; “zayıf”, Buhârî; “münkerü’l-hadîs, Ebû Hâtim; “leyse bi kaviy” ifadeleriyle onu cerh etmişlerdir. İbn Hibbân ise (كثير الرواية عن المجاهيل، له نسخة طويلة كلها مقلوبة روى عنه إنسان ليس بثقة) cahil kimselerden çok rivayet naklettiğini ve maklûb rivayetlerle dolu olan bir nüshası olduğunu, ondan sika olmayan kişilerin rivayette bulunduğunu söylemiştir.[680] İbn ‘Adî, bazı garîb rivayetleri olsa da hadislerinin yazılabileceğini ve metrûk bir râvi olmadığını (وهو في جملة من يكتب حديثه،

677 Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 2/397; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 7/262.
678 Nesâî, “el-Eymân ve’n-Nüzur”, 41 (h. no: 3842); İbn Mâce, “Siyâm”, 18 (h. no: 1679); “Tıb”, 39 (h. no: 3530)
679 Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/342-344; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 196.
680 İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 1/348; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 1/667-668.

وليس هو متروك الحديث) söylemiştir.[681] Onu tevsik eden tek münekkit ise İbn Şâhîn olmuştur.[682]

Farklı kitaplarda Halîl b. Mürre'nin 76 rivayeti yer almaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî, zayıf olduğuna da değinerek *Sünen*'inde onun iki rivayetine yer vermiştir.[683]

2.2.13. Ebû Mus'ab Muhammed b. Ziyâd er-Rakkî (ö. 171-180?)

أبو مصعب محمد بن زياد اليشكرى الطحان الرقى ثم الكوفى ، المعروف بالميمونى

Aslen Kûfeli olduğu söylenen Muhammed b. Ziyâd el-Yeşkûrî, fiziki yapısı itibariyle veya cerh amacıyla "a'ver/şaşı"; değirmencilik yapması sebebiyle de "et-Tahhân" lakabıyla anılmıştır. Rakka ve Bağdâd'da yaşayan Muhammed b. Ziyâd için el-Cezerî ve er-Rakkî nisbeleri kullanılmıştır. Zehebî, onun 171-180 yılları arasında vefat ettmiş olabileceğini belirtmiştir.[684]

Muhammed b. Ziyâd; Meymûn b. Mihrân, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî, Muhammed b. 'Aclân'ın rivayetlerini nakletmiştir. Meymûn b. Mihrân'dan çok rivayet naklettiği için el-Meymûnî lakabıyla şöhret bulmuştur. Kendisinden de ekseriyeti Iraklı olan bazı râviler rivayette bulunmuşlardır.[685]

Muhtemelen Hanefî mezhebine aidiyeti sebebiyle İbn Hibbân, onu el-Hanefî nisbesiyle zikretmiştir. Muhammed b. Ziyâd hakkında "Sika râvilere isnad ederek onlardan naklen mevzû rivayetler aktardığı, rivayetlerinin kitaplarda sadece cerh etmek maksadıyla zikredilebileceği" söylenmiştir.[686] İbn 'Adî, Meymûn b. Mihrân'ın vefatından sonra Rakka'ya geldiği rivayetini naklerek, onun Meymûn'dan kendisi dışında hiçbir sikanın rivayet etmediği münker rivayetleri aktardığını söylemiştir.[687] Ahmed b. Hanbel, "onun Meymûn b. Mihrân'dan hadis rivayet ettiğini, çok yalancı

---

[681] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 3/509.
[682] İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 79.
[683] Tirmizî, "İlim", 12 (h. no: 2666); "De'avât", 63 (h. no: 3473).
[684] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 18/582; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/83; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/196; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/736.
[685] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/196.
[686] ممن يضع الحديث على الثقات ويأتي عن الأثبات بالأشياء المعضلات لا يحل ذكره في الكتب إلا على جهة القدح ولا الرواية) (عنه إلا على سبيل الاعتبار عند أهل الصناعة خصوصا دون غيرهم Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/259; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 3/60.
[687] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/298, 303.

biri olduğunu ve hadis uydurduğunu" söylemiştir.[688] Yahyâ b. Ma'în Bağdat'ta içinde Muhammed b. Ziyâd'ın da olduğu yalancı râvi topluluğunun varlığından haberdar etmiştir.[689] Buhârî, Ebû Zür'a, Nesâî, Ali b. Medînî, el-'İclî, el-Ka'bî (ö. 319/931) gibi pek çok münekkit de "metrûku'l-hadîs, zâhibü'l-hadîs, yeda'u'l-hadîs" vb. ibarelerle onu cerh etmişlerdir.[690]

Farklı kitaplarda 39 rivayeti yer alan Muhammed b. Ziyâd, bunların üçte birini Meymûn b. Mihrân'dan nakletmiştir. Timizî, *Sünen*'inde onun bir rivayetini zikretmiştir.[691]

2.2.14. Ebû Ca'fer Hakîm b. Nâfi' er-Rakkî (ö. 171-180?)

أبو جعفر حكيم بن نافع الرقي

Ebû Ca'fer Hakîm b. Nâfi' er-Rakkî'nin hocaları arasında Sâlim b. 'Aclân er-Rakkî, 'Atâ' b. Ebû Müslim el-Horasânî, Mûsâ b. 'Ukbe, Hişâm b. Urve gibi râviler bulunmaktadır. Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî, Muhammed b. Bekkâr gibi râviler, ondan hadis almışlardır. Yahyâ b. Ma'în'den onun hakkında "sika ve "leyse bihî be's" şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir. Ebû Hâtim, Hakîm b. Nâfi'in sika râvilerden zayıf ve münker rivayetler naklettiğini söylemiştir. İbn Hibbân, maklûb rivayetler nakletmesi ve mürsel rivayetleri merfû yapması sebebiyle onu cerh etmiş, tek başına naklettiği rivayetlerin hüccet olarak kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. İbn 'Adî ise rivayetlerinin yazılabileceğine söylemiştir. [692] Farklı kaynaklarda Hakîm b. Nâfi'in 20 rivayeti bulunmaktadır.[693]

---

[688] (أعور كذاب خبيث، يضع الحديث) Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 18/582.

[689] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/224.

[690] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/83; el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/237; Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bî, *Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Ebû Amr el-Hüseynî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/322; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/224.

[691] Tirmizî, "Menâkıb", 19 (h. no: 3709). Tirmizî, bu rivayeti verdikten sonra Muhammed b. Ziyâd'ı tanıtarak onun Meymûn b. Mihrân'ın arkadaşı (öğrencisi) olduğunu ve hadis rivayetinde son derece zayıf olduğunu ifade etmiştir.

[692] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/207; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/301; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/515-517; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 3/262.

[693] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 4/71, 96; et-Taberânî, *ed-Du'â li't-Taberânî*, 485; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/6, 74, 5/218, 7/159; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*, thk. Mukbil b. Hâdî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 4/143.

2.2.15. Hârûn b. Hayyân er-Rakkî (ö. 179/795)

هارون بن حيان الرقي

Rakkalı râvilerden Hârûn b. Hayyân; Husayf b. Abdurrahmân ve Muhammed b. Münkedir'den hadis nakletmiştir. Ondan ise Amr b. Osmân el-Kilâbî, Sa'îd b. Hafs el-Harrânî hadis almıştır. Buhârî, "fîhi nazar" ifadesiyle rivayetlerine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğine işaret etmiştir. İbn Hibbân, teferrüd ederek sika râvilerden sağlam olmayan rivayetler naklettiğini, sika râvilere muhalefeti aşırı olduğu takdirde rivayetlerinin hüccet olamayacağını (كان ممن ينفرد عن الثقات بما لا يشبه حديث الأثبات، فلما فحش مخالفته الثقات فيما يرويه صار ساقط الاحتجاج به) belirtmiştir. Dârekutnî ise "leyse bi kaviy" tabirini kullanarak onu cerh etmiştir. Zehebî, Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) onu hadis uydurmakla itham ettiğini söyledikten sonra, önceki âlimlerden kimsenin onu bu şekilde değerlendirmediğini belirtmiş, dolayısıyla Hâkim'in bu cerhini aşırı bulmuştur.[694] Farklı kaynaklarda Hârûn b. Hayyân er-Rakkî'nin 4 rivayeti bulunmaktadır.[695]

2.2.16. Ebû Vehb Ubeydullah b. Amr er-Rakkî (ö. 180/796)

أبو وهب عبيد الله بن عمرو بن أبى الوليد الرقى الأسدى

Ebû Vehb Ubeydullah b. Amr b. Ebü'l-Velîd el-Esedî, Esedoğullarının âzâdlısıdır. 101 yılında dünyaya gelmiş, Halife Hârûnürreşîd (170/786-193/809) döneminde 180 yılında ise Rakka'da vefat etmiştir.[696]

Ubeydullah b. Amr; Zeyd b. Ebû Üneyse, Süfyân es-Sevrî, Eyyûb es-Sahtiyânî, İshâk b. Râşid er-Rakkî, A'meş, Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Ma'mer b. Râşid gibi pek çok râviden hadis dinlemiştir. Abdullah b. Ca'fer b. Ğaylân er-Rakkî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Zekeriyyâ b. 'Adî et-Teymî, İsmâil b. Abdullah er-Rakkî, Ali b. Hucr, Hakîm b. Seyf er-Rakkî, Abdullah b. Meymûn, Amr b. Hâlid el-Harrânî, el-'Alâ' b. Hilâl gibi ekseriyeti Cezîreli olan pek çok râvi rivayetlerini aktarmıştır.[697]

---

[694] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/88; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 132; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/443; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/759.

[695] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 2/437; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/198; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 11/434, 435.

[696] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/688.

[697] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/137-138; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 1/356.

Ubeydullah b. Amr, ilim tahsili için Bağdât ve Basra gibi dönemin ilim merkezlerine rihleler yapmıştır.[698] Pek çok hoca ile karşılaşan Ubeydullah b. Amr, A'meş'e de giderek kendisinden hadis dinlemek istediğini belirtmiş ve ondan on civarında hadis dinlemiştir.[699] Ubeydullah b. Amr'a ait rivayetlerin toplandığı bir nüsha olduğu ve Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Ma'în'in bu nüshayı Ubeydullah b. Amr'ın öğrencisi olan Zekeriyyâ b. 'Adî'den (ö. 211/826) talep ettikleri nakledilmiştir.[700]

"Cezîre bölgesinin âlimi, müftüsü ve muhaddisi" olarak tanıtılan Ubeydullah b. Amr,[701] yaşadığı dönemde fakîhlik yönüyle ön plana çıkmıştır. İbn Sa'd, fetva konusunda kimsenin onunla tartışmaya giremediğini söylemiştir. Ayrıca Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî'nin rivayetlerini en sağlam şekilde aktaran bir râvi olduğunu beyan ederek onu "sika ve sadûk" biri olarak tavsif etmiştir.[702] İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikrederek onun Zeyd b. Ebû Üneyse'nin râvisi olduğunu belirtmiştir.[703] Yahyâ b. Ma'în, Nesâî, el-'İclî gibi münekkitler onu sika bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Ebû Hâtim, ondan nakledilen münker bir rivayet bilmediğini söyleyerek onun hakkında "sâlihü'l-hadîs, sika, sadûk" tabirlerini kullanmıştır.[704] Zehebî, onun hakkında "sika, hüccet, sâhibü'l-hadîs" tabirlerini kullanarak onun Ma'mer b. Râşid ve Süfyân es-Sevrî mertebesinde bir muhaddis olduğunu söylemiştir.[705]

Ubeydullah b. Amr, hadis rivayetinde son derece titiz davranmıştır. Hocalarında seçici olmanın yanı sıra hocalarının rivayet ettiği râvilerde de seçici olmuştur. Örneğin kendisine güvenilmeyen bir râviden hadis işittiği için hocası Abdullah b. Muhammed b. Akîl'in bazı rivayetlerini nakletmeyi bırakmıştır.[706]

Öğrencilerinden Ali b. Ma'bed er-Rakkî, Ubeydullah b. Amr'a bazı kişilerin kitaplarından istifade etme durumunu sormuş, O da "onlarla konuşmanın (mükâleme

[698] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1599; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/403-404.
[699] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 123.
[700] İbn Halfûn, *el-Mu'allim bi şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim*, 183.
[701] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/687; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 1/355.
[702] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336.
[703] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/149.
[704] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/112; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/329; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/138.
[705] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/310.
[706] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/329; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/138.

etmenin) bile haram olduğunu düşünüyorum. Sen onların kitaplarından istifade etmekten bahsediyorsun" diye cevaplamıştır.[707] Muhtemelen Hâriciler için verdiği bu cevaptan anlaşılmaktadır ki Ubeydullah b. Amr da kendi döneminde yaşanan itikadi tartışmalarda taraf olmuştur.

Ubeydullah b. Amr, bazı râvilerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi vererek râvilerin tanınmasına katkı sağlamıştır.[708] Farklı kaynaklarda 414 rivayeti bulunan Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, bunlardan 181 rivayeti Zeyd b. Ebû Üneyse'den nakletmiştir. Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl, Abdülmelik b. Umeyr, Eyyûb es-Sahtiyânî ve İshâk b. Râşid er-Rakkî de en çok rivayet aldığı hocaları arasında bulunmaktadır. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî (165 rivayet), Ali b. Ma'bed er-Rakkî (86 rivayet), Zekeriyyâ b. 'Adî (85 rivayet) ve el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî (82 rivayet) nakletmişlerdir. Bir râvinin rivayetlerinin büyük çoğunluğunu görüldüğü üzere aynı hocalardan nakletmesi, o dönemde hadis rivayet halkalarının varlığına delil olarak gösterilebilir. Diğer bir ihtimal ise râvilerin hocalarından semâ ve kıraat metodunun yanı sıra kitabet metoduyla da rivayetlerini almaları ve nüshalar günümüze ulaşmasa da rivayetlerin aktarımının o dönemde yazılı olarak yapılmasıdır. Kütüb-i Sitte'nin tamamında Ubeydullah b. Amr'ın rivayetleri bulunmaktadır.[709]

2.2.17. Ebû Abdullah Hasan b. Ömer b. Yahyâ er-Rakkî (ö. 181/797)

أبو عبد الله الحسن بن عمر بن يحيى الفزارى الرقى، و أبو المليح لقبه

Rakkalı râvilerden Ebû Abdullah Hasan b. Ömer b. Yahyâ, Ömer b. Hübeyre el-Fezârî'nin âzâdlısıdır. Ebû Arûbe ve İbn Hibbân, ismini Hasan b. Amr b. Abdullah b. Yahyâ el-Fezârî olarak kaydetmiştir.[710] Ancak Dârekutnî, İbn Ömer olarak zikredilmesinin daha doğru olacağını söylemiştir.[711] Ebû Abdullah künyesi yerine daha çok Ebü'l-Melîh lakabıyla şöhret bulmuştur. 87 yılında Rakka'da dünyaya gelen

[707] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 9/57-58.
[708] Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Târîhu'l-evsat*, thk. Teysîr b. Sa'd Ebû Hamîd, Yahyâ b. Abdullah es-Somâlî (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1426/2005), 3/174, 221.
[709] Buhârî, "Tevhîd", 20 (h. no: 6980); Müslim, "Tahâret", 85 (h. no: 276); "Mesâcid", 23 (h. no: 532)...; Tirmizî, "Libâs", 35 (h. no: 1775); "Ferâiz", 3, (h. no: 20922)...; Ebû Dâvûd, "Şehru Ramadân", 4 (h. no: 1384); "Cihâd", 177 (h. no: 2686)...; İbn Mâce, "Tahâret", 83 (h. no: 542); "Menâsik", 45 (h. no: 2995)...; Nesâî, "Hayz", 14 (h. no: 378); "Sıfaü's-salât", 100 (h. no: 1167)...
[710] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/166-167.
[711] Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî el-Berkânî, *Süâlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî (Lahor: Kütüphâne el-Cemîlî, 1404/1984), 22.

Ebü'l-Melîh er-Rakkî, 181 yılında 95 veya 97 yaşlarındayken Rakka'da vefat etmiştir.[712]

Ebü'l-Melîh er-Rakkî; Meymûn b. Mihrân, İbn Şihâb ez-Zührî, Abdullah b. Muhammed b. 'Akîl, Habîb b. Merzûk er-Rakkî, Ziyâd b. Beyân er-Rakkî, Ali b. Nüfeyl el-Harrânî, Muhammed b. Hâlid es-Sülemî gibi râvilerden hadis almıştır. Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Ali b. Ma'bed er-Rakkî, Sa'îd b. Hafs el-Harrânî, Amr b. Hâlid el-Harrânî, Mahled b. Hasan el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî gibi ekseriyeti Cezîre bölgesinden olan pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur.[713] Hac ibadetini ifa ettiği esnada Atâ b. Ebû Rebâh'ı (ö. 114/732) görmüş, ancak Zehebî onun 'Atâ'dan hadis dinlemediğini söylemiştir.[714] Meymûn b. Mihrân'dan çokça hadis naklettiği için onun râvisi olarak tavsif edilmiştir.[715]

Ebû Zür'a ve İbn Hibbân, onu sika bir râvi olarak değerlendirirken Ebû Hâtim, hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel, naklettiği rivayetleri iyi zabt/muhafaza ettiğini söyleyerek onu tevsik etmştir. Ayrıca Ebü'l-Melîh'in zabtının (hafızasının) sika bir râvi olarak gördüğü Ca'fer b. Burkân'dan daha iyi olduğuna değinmiştir. Ahmed b. Hanbel; "onun Meymûn b. Mihrân ve Yezîd b. el-Esam'ın rivayetlerini iyi zabt ettiğini ancak Zührî'nin rivayetlerinde ıztırâb ve ihtilafa düştüğünü" belirtmiştir.[716] Zehebî, onun için "imâm ve muhaddis" tabirlerini kullanmıştır.[717]

Farklı kaynaklarda 42 rivayeti bulunan Ebü'l-Melîh, rivayetlerinin ekseriyetini Meymûn b. Mihrân, Furât b. Süleymân er-Rakkî ve Abdullah b. 'Akîl'den nakletmiştir. Kendisinden de en çok rivayet alan öğrencileri Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî ve Ali b. Ma'bed er-Rakkî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve İbn Mâce kitaplarında rivayetlerine yer vermişlerdir.[718]

---

[712] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336; İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâ*, 295; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/282; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/194.
[713] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/299; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/280-281.
[714] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/194.
[715] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336.
[716] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/24-25; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/166; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/282.
[717] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/194.
[718] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 56 (h. no: 145); "Salât", 47 (h. no: 549)...; İbn Mâce, "Fiten", 34 (h. no: 4086).

2.2.18. Ebû Miskîn Talha b. Zeyd er-Rakkî (ö. 181-190?)

أبو مسكين طلحة بن زيد القرشى الرقى ، (و يقال أبو محمد)

Ebû Miskîn Talha b. Zeyd el-Kureşî er-Rakkî'nin aslen Dımaşklı olduğu ve Rakka'da ikamet ettiği nakledilmiştir. Ebû Muhammed künyesi ile de anılan bu râvinin ismi, kaynaklarda bazen Talha b. Yezîd eş-Şâmî şeklinde kullanılmıştır.[719] Vefat tarihi ile ilgili bilgi bulunmazken Zehebî, hayatına dair bilgileri, 181-190 yıllarında vefat eden râvileri zikrederken vermiştir.[720]

Talha b. Zeyd'in hocaları arasında Evzâî, Sevr b. Yezîd el-Cermî, Ubeyde b. Hasan es-Sincârî, Ebû Ferve Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî, Hişâm b. Urve, Halîl b. Mürre gibi râviler bulunmaktadır. Muhammed b. Mâhân el-Vâsıtî, Sadaka b. Abdullah ed-Dımaşkî, İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Yûnus et-Temîmî, İsmâil b. Ayyâş, Muhammed b. Yezîd er-Ruhâvî, Yahyâ b. Ziyâd er-Rakkî, Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[721]

Buhârî, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî gibi münekkitler "münkerü'l-hadîs", "da'îfü'l-hadîs", "metruk" tabirleri ile Talha b. Zeyd'i cerh etmişlerdir.[722] İbn Hibbân, "münkerü'l-hadîs cidden" tabirini kullanarak cerh etmiş ve sika râvilerden maklûb rivayetleri aktardığını belirterek rivayetlerinin hüccet olarak kullanılamayacağını (منكر الحديث جدا، لا يحل الاحتجاج بخبره) söylemiştir.[723] Ali b. Medînî, onun hadis uydurduğuna işaret etmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun hakkında "leyse bişey' ve leyse bi zâke" tabirini kullanarak münker ve mevzû rivayetler naklettiğini bildirmiştir.[724] İbn 'Adî; Ebû Ferve Yezîd b. Muhammed b. Sinân (ö. 269/883) → Muhammed b. Sinân er-Ruhâvî (ö. 220/835) → Talha b. Zeyd → Evzâî →Yahyâ b. Ebû Kesîr → Enes b. Mâlik isnadı ile nakledilen 6-7 rivayetin hepsinin mevzû olduğunu söylemiştir.[725]

---

[719] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/490; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 25/24.
[720] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/868.
[721] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 25/24-25; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/395-396.
[722] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/351; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/480; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 135.
[723] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/490.
[724] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 25/27; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/396-397; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/338-339.
[725] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 5/175.

Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî, hadis rivayet ettiği kişiler arasından Talha b. Zeyd er-Rakkî’yi çıkarmış ve onun Vekî‘ b. Cerrâh’tan rivayette bulunmasını engellemesi için Vekî‘i uyarmıştır.[726]

Farklı kitaplarda 51 rivayeti bulunan Taha b. Zeyd, en fazla Evzâî ve Sevr b. Yezîd el-Cermî’den rivayet almıştır. Rivayetlerini en çok nakleden râviler ise Muhammed b. Mâhân el-Vâsıtî, Sadaka b. Abdullah ed-Dımaşkî, İbn Ebû Şeybe ve Ahmed b. Yûnus et-Temîmî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, *Sünen*’inde onun bir rivayetine yer vermiştir.[727]

2.2.19. Ebû Yezîd Hâlid b. Hayyân er-Rakkî el-Harrâz (ö. 191/806)

أبو يزيد خالد بن حيان الرقى الكندى الخراز

Ebû Yezîd Hâlid b. Hayyân el-Kindî, Kinde kabilesinin âzâdlısı olması hasebiyle bu kabileye nisbet edilmiştir. Muhtemelen yaptığı meslekten dolayı “el-Harrâz” (boncuk satan/boncuk işi ile uğraşan) lakabıyla anılmıştır. 122 yılında dünyaya gelen Hâlid b. Hayyân, 70 yaşındayken 191 yılının Zilka‘de ayında Rakka’da vefat etmiştir.[728]

Hâlid b. Hayyân; Ca‘fer b. Burkân, Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî, Ma‘kıl b. Ubeydullah, Ali b. Urve ed-Dımaşkî, Furât b. Süleymân er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Kendisinden de Ali b. Ma‘bed er-Rakkî, Ali b. Meymûn el-Attâr, Ahmed b. Hanbel, Amr b. Osmân el-Kilâbî er-Rakkî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[729]

Ahmed b. Hanbel, onun rivayetlerinde beis olmadığını belirterek “onun kendilerine geldiğini, Ca‘fer b. Burkân’dan aldığı garîb rivayetleri naklettiğini ve kendilerinin ondan dinledikleri garîb rivayetleri yazdıklarını” söylemiştir.[730] Nesâî ve Dârekutnî, onun rivayetlerinde beis görmemiştir. Yahyâ b. Ma‘în ve İbn Sa‘d, onun sika olduğuna işaret etmişlerdir. Amr b. Ali el-Fellâs, “daîfü’l-hadîs” tabiri ile onu

---

[726] el-Kâ‘bî, *Kabûlu’l-ahbâr ve ma‘rifetü’r-ricâl*, 2/257.
[727] İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 16 (h. no: 872).
[728] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/337.
[729] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 8/43.
[730] (لم يكن به بأس، كان يروي عن جعفر غرائب، كتبنا عنه غرائب) Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi‘ li ‘ulûmi’l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/561.

cerh etmiştir. Ali b. Meymûn er-Rakkî, Hâlid b. Hayyân'ın hadis ehli biri olduğunu belirterek zabtından dolayı "münker" bir râvi olduğunu söylemiştir.[731]

Farklı kitaplarda 35 rivayeti bulunan Hâlid b. Hayyân, en çok rivayeti Ca'fer b. Burkân, Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî ve Ma'kıl b. Ubeydullah'tan almıştır. Ali b. Ma'bed er-Rakkî, 13 rivayetini naklederek kendisinden en çok rivayet alan râvi olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, üç rivayetine yer vermiştir.[732]

2.2.20. Ebû Osmân Sa'îd b. Mesleme el-Cezerî (ö. 191/806)

أبو عثمان سعيد بن مسلمة بن هشام بن عبد الملك بن مروان الأموي الجزري

Rakka yakınlarında ikamet eden Ebû Osmân Sa'îd b. Mesleme, Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in (ö. 125/743) torunudur. Pek çok râviden istifade eden Sa'îd b. Mesleme'nin rivayet kaynaklarında 93 rivayeti bulunmaktadır. Bunların ekseriyetini İsmâil b. Ümeyye el-Ümevî, Leys b. Ebû Süleym, Ebû Hanîfe, A'meş, Abdülmelik b. Meysera el-Fezâzî'den almıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ondan Ali b. Meymûn er-Rakkî, Bişr b. Hâlid el-'Askerî, Fazl b. Ya'kûb el-Bağdâdî, Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî, Muhammed b. Ğâlib el-Antâkî nakletmiştir.[733]

Buhârî, onu "fîhi nazar, münker" tabirleriyle cerh etmiştir. Nesâî, onun "zayıf" bir râvi olduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Ma'în, onun hakkında "leyse bi şey", Ebû Hâtim ise "leyse bi kaviy, da'îfü'l-hadîs, münkerü'l-hadîs" ifadelerini kulanmıştır. İbn Hibbân, onun "münkerü'l-hadîs" biri olduğunu ve rivayetlerde çok hata yaptığını söylemiştir. İbn 'Adî, onunla ilgili "rivayetleri terk edilen biri olmadığını umuyorum." ifadelerini kullanmıştır.[734]

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmzî ve İbn Mâce, Sa'îd b. Mesleme'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.[735]

---

[731] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/43-44; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/629.
[732] İbn Mâce, "Tahâret", 46 (h. no: 415); "Cihâd", 23 (h. no: 2823); "Eşribe", 9 (h. no: 3389).
[733] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 21/295-296; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/63-64.
[734] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/516; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/67; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Danâvî, Kemal Yûsuf el-Hût (Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1405/1985), 127; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/403.
[735] Tirmizî, "Menâkıb", 16 (h. no: 3669); İbn Mâce, "İmân ve fezâilü's-sahâbe ve'l-ilm", 9, 11 (h. no: 59, 99); "Tıb", 8 (h. no: 3453); "Edeb", 19, (h. no: 3712); "Zühd", 16 (h. no: 4173).

2.2.21. Ebû Abdullah Mu‘ammer b. Süleymân er-Rakkî (ö. 191/806)

أبو عبد الله معمر بن سليمان النخعى الرقى

Aslen Kûfeli olan Ebû Abdullah Mu‘ammer b. Süleymân en-Nehâ‘î, Nehâ‘ kabilesinin âzâdlısıdır. Rakka’da ikamet etmesi sebebiyle er-Rakkî nisbesiyle anılmıştır. Mu‘ammer b. Süleymân, 191 yılının Şaban ayında vefat etmiştir.[736] Ebû Arûbe, onun ismini Cezîreli râvilerin 4. tabakasında zikretmiştir.[737]

Mu‘ammer b. Süleymân; Haccâc b. Ertae, Abdullah b. Bişr el-Kûfi er-Rakkî, Zeyd b. Hibbân er-Rakkî, Husayf b. Abdurrahmân, Süfyân es-Sevrî, Halîl b. Mürre er-Rakkî gibi râvilerden rivayet almıştır. Kendisinden de Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî, Ahmed b. Hanbel, Sa‘îd b. Nasr es-Sekafî, Ali b. Meymûn er-Rakkî, Amr b. Muhammed en-Nâkıd, Abdullah b. Ca‘fer er-Rakkî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[738]

Yahyâ b. Ma‘în ve Dârimî, Mu‘ammer b. Süleymân’ın sika olduğunu söylemişlerdir. Nesâî ise onun hakkında “leyse bihî be’s” tabirini kullanmıştır. İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikretmiştir.[739] Mu‘ammer b. Süleymân, rivayet aldığı hocalarından Abdullah b. Bişr’in Haccâc b. Ertae’den daha faziletli olduğunu söyleyerek hocalarını cerh-ta‘dîl açısından değerlendirmiştir.[740]

Farklı kaynaklarda 61 rivayeti bulunan Mu‘ammer b. Süleymân, bunların yarısından fazlasını Haccâc b. Ertae en-Nehâ‘î, Abdullah b. Bişr er-Rakkî ve Zeyd b. Hibbân er-Rakkî’den almıştır. Ondan en çok rivayet alanlar ise sırasıyla Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Osmân Sa‘îd b. Nasr es-Sekafî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[741]

---

[736] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/337.
[737] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 11/309.
[738] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8/47; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/372-373; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28/236-327.
[739] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/373; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/192; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28/328.
[740] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 5/402.
[741] Tirmizî, “Hudûd”, 22 (h. no: 1453); “Edeb”, 64 (h. no: 2833)...; İbn Mâce, “Siyâm”, 18 (h. no: 1679); “Nikâh”, 12 (h. no: 1875)...; Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 66 (h. no: 1798); “el-Eymân ve’n-Nuzûr”, 41 (h. no: 3842).

2.2.22. Ebû Üsâme Zeyd b. Ali b. Dînâr er-Rakkî (ö. 200/815)

أبو أسامة زيد بن على بن دينار النخعى ، الرقى

Rakkalı râvilerden Ebû Üsâme Zeyd b. Ali b. Dînâr; Ca'fer b. Burkân'dan hadis almış, ondan oğlu Muhammed b. Zeyd, Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî, Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır. İbn Hibbân, ismini *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. Zehebî ve İbn Hacer, onun "sadûk" bir râvi olduğunu söylemişlerdir.[742] Nesâî, farklı kaynaklarda 6 rivayeti bulunan Zeyd b. Ali'nin bir rivayetini tahriç etmiştir.[743]

2.2.23. Ebû Muhammed Yahyâ b. Ziyâd er-Rakkî (ö. 201/816)

أبو محمد يحيى بن زياد بن أبي داود الأسدي ،الرقي

Füheyr lakabıyla tanınan Ebû Muhammed Yahyâ b. Ziyâd er-Rakkî; Abdülmelik b. Cüreyc, Huleyd b. De'lec, Halîl b. Mürre, Sâlim b. Ebü'l-Mühâcir er-Rakkî gibi râvilerden rivayet almıştır. Ondan rivayette bulunanlar arasında Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî, Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî er-Rakkî, Muahmmed b. Abdullah b. Sâbûr er-Rakkî, Amr b. Osmân el-Kilâbî, Müğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Zehebî, "sika, âbid", İbn Hacer ise "sadûk, âbid" ifadeleriyle onu ta'dîl etmiştir.[744] İbn Mâce, farklı rivayet kitaplarında 20 rivayeti bulunan Yahyâ b. Ziyâd er-Rakkî'nin bir rivayetine yer vermiştir.[745]

2.2.24. Ebû Bekir Hüseyin b. 'Ayyâş el-Bâcuddâî er-Rakkî (ö. 204/819)

أبو بكر حسين بن عياش بن حازم السلمى الباجدائى الرقى

Sülem kabilesine mensub olan Ebû Bekr Hüseyn b. 'Ayyâş b. Hâzim es-Sülemî, Harran ve Rakka arasındaki Bâcuddâ' kasabasında ikamet etmesi sebebiyle er-Rakkî nisbesinin yanı sıra el-Bâcuddâî nisbesiyle de anılmıştır. Hüseyn b. 'Ayyâş, 204 yılında Bâcuddâ' kasabasında vefat etmiştir.[746]

---

[742] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/251; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/99-100; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/418; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 224.
[743] Nesâî, "Cenâiz", 94 (h. no: 2025).
[744] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/316-317; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/366; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 590.
[745] İbn Mâce, "Et'ime", 2 (h. no: 3254).
[746] Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 1/374; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 161.

Hüseyn b. ‘Ayyâş; Ca‘fer b. Burkân, Züheyr b. Muâviye, Furât b. Süleymân er-Rakkî, Ma‘kıl b. Ubeydullah gibi râvilerden hadis alırken kendisinden de Hilâl b. el-‘Alâ’ er-Rakkî, Abdülhamîd b. Muhammed el-Harrânî, Ali b. Cemîl er-Rakkî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[747]

Nesâî ve İbn Hibbân, onun sika bir râvi olduğunu belirtmişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî, (كان فاضلا أديبا وله كتاب مصنف في غريب الحديث) onu faziletli ve edîb biri olarak tavsif ederek “garîbü’l-hadîs” konusunda bir kitabının varlığından bahsetmiştir.[748] Bu alanda telif edilen ilk çalışmalardan biri olması hasebiyle önem arz eden bu eserin günümüze ulaştığı tespit edilememiştir. Ebü’l-Feth el-Ezdî ve Zehebî ise Hüseyin b. ‘Ayyâş’ın zayıf biri olduğuna işaret etmişlerdir.[749]

Farklı kaynaklarda 67 rivayetine yer verilen Hüseyin b. ‘Ayyâş, rivayetlerinin büyük bir kısmını Züheyr b. Muâviye, Furât b. Süleymân er-Rakkî ve Ca‘fer b. Burkân’dan almıştır. Ondan en çok rivayet nakleden öğrencisi ise Hilâl b. el-‘Alâ’ er-Rakkî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, her iki Sünen’inde rivayetlerini zikretmiştir.[750]

2.2.25. Ebû Sehl Kesîr b. Hişâm er-Rakkî (ö. 208/823)

أبو سهل كثير بن هشام الكلابى الرقى

Ebû Sehl Kesîr b. Hişâm el-Kilâbî, Rakka asıllı olup Bağdat’ın Bâb el-Kerh denilen semtinde ikamet eden bir râvidir. Bu çarşıda simsarlık yaparak tüccarları başta Rakka olmak üzere Cezîre bölgesinin farklı beldelerine ve Dımaşk/Şam civarına hazırlayarak sevk etme işiyle meşgul olmuştur. Onun hakkında memleketi olduğu için er-Rakkî, ticaret maksadıyla sık sık Dımaşk’a gittiği için ed-Dımaşkî nisbeleri kullanılmıştır. 207 yılının Şa’ban ayında Fem es-Sulh [751] denilen yerde vefat etmiştir.[752]

---

[747] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 6/460.
[748] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve’l-müfterik*, 3/2122; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 6/459-460; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 2/251.
[749] İbnü’l-Cevzî, *ed-Du‘afâ’ ve’l-metrûkûn*, 1/216; Zehebî, *Dîvânü’d-dü’afâ*, 90.
[750] Nesâî, “Küsûf”, 15 (h. no: 1484); “Siyâm”, 29 (h. no: 2168); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 1/376, 7/240.
[751] Bağdat’ın güneyinde Vâsıt’ın ise kuzeyinde kalan ve Dicle nehrinin kıyısında yer alan bir nâhiyedir. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-büldân*, 4/276.
[752] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/241; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/507-508.

Kesîr b. Hişâm; Ca‘fer b. Burkân, Şu‘be b. Haccâc, Hişâm b. Ebû Abdullah ed-Destevâî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Furât b. Süleymân er-Rakkî gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Ondan ise Ahmed b. Hanbel, Hâris b. Ebû Üsâme et-Temîmî, İbn Ebû Şeybe, İbn Sa‘d, Yahyâ b. Ma‘în, Kuteybe b. Sa‘îd, Amr en-Nâkıd, Muhammed b. Yayhâ el-Ezdî, İshâk b. Râhûye, Muhammed b. İshâk es-Sağânî, Halîfe Hayyât, Muhammed b. Beşşâr gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[753] Ca‘fer b. Burkân'dan naklettiği rivayetleri ondan Bağdat'ta dinlemiştir. Bin yüz civarında rivayet aktarmakla Ca‘fer b. Burkân'dan en çok rivayette bulunan râvi olduğu söylenmiştir. Öyle ki Kesîr b. Hişâm'ın vefat ettiği güne, "bugün Ca‘fer b. Burkân'ın vefat günüdür" demişlerdir.[754]

Yahyâ b. Ma‘în, onu sika bir râvi olarak tavsif etmiş ve "Ondan hadis yazan ilk kişilerdendik" demiştir. Yahyâ b. Ma‘în; ilki kitap haline getirmeden önce, diğeri kitap olarak tasnif ettikten sonra olmak üzere Kesîr b. Hişâm er-Rakkî'nin rivayetlerini iki defa yazdığını söylemiştir.[755] İbn Sa‘d ve el-‘İclî, onun hakkında "sika, sadûk" tabirini kullanmışlardır.[756] Ebû Hâtim, rivayetlerinin yazılabileceğini belirtmiş, İbn Hibbân ise onun rivayetlerde hata yaptığına ve (bazı sika râvilere) muhalefet ettiğine işaret etmiştir. Ebû Dâvûd, "sika" tabiri ile Kesîr b. Hişâm'ı ta‘dîl etmiştir. Nesâî ise "lâ be'se bih" lafzını kullanarak onun orta halli bir râvi olduğunu ifade etmiştir.[757]

Kesîr b. Hişâm'ın farklı kitaplarda 142 rivayeti bulunmaktadır. Bunlardan 64 rivayeti Ca‘fer b. Burkân'dan nakletmiştir. Kendisinden en fazla rivayeti alanlar ise 35 rivayetle Ahmed b. Hanbel, 28 rivayetle el-Hâris b. Ebû Üsâme et-Temîmî, 23 rivayetle İbn Sa‘d, 10 rivayetle İbn Ebû Şeybe olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî *el-Edebü'l-müfred* kitabında, Nesâî ise *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da rivayetlerini

[753] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1792; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/163-164.
[754] el-‘İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/225; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 50/69.
[755] (نحن أول من كتب عنه، كتبت عنه كتبه مرتين، مَرَّة قبل أن يصنف، ومَرَّة بعدما صنف) Bkz. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ma‘în, *Târîhu İbn Ma'în (Rivâyetü'd-Dûrî)*, thk. Ebû Amr Muhammed b. Ali (Kahire: Dâru'l-Felâh, 1434/2013), 2/300.
[756] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/241; el-‘İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/225.
[757] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/158; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/26; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/164-165.

zikretmiştir.[758] Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce de Kesîr b. Hişâm'ın rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[759]

2.2.26. Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Süleym er-Rakkî (ö. 213/828)

أبو عبد الرحمن عبد الله بن سليم الرقى (مولى امرأة من حمير)

Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Süleym er-Rakkî, Himyer kabilesinden bir kadının âzâdlısıdır. Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î'den hadis nakletmiştir. Ondan ise Rakkalı râvilerden Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân, Muhammed b. Cebele, Amr b. Muhammed en-Nâkıd gibi râviler hadis almıştır. İbn Hacer, onun "makbûl" bir râvi olduğunu belirtmiştir.[760] Nesâî, farklı kaynaklarda 9 rivayeti bulunan Abdullah b. Süleym er-Rakkî'nin bir rivayetini zikretmiştir.[761]

2.2.27. Ebû Muhammed el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî (ö. 215/830)

أبو محمد العلاء بن هلال بن عمر بن هلال الباهلى ، الرقى (والد هلال بن العلاء)

Ebû Muhammed el-'Alâ' b. Hilâl b. Ömer b. Hilâl b. Atiyye el-Bâhilî er-Rakkî, Âmir b. Amr b. Kuteybe'nin âzâdlısıdır. İbn Hibbân, onun aslen Kûfeli olduğunu belirtmiştir. Rakkalı râvilerden Hilâl b. el-'Alâ'nın (ö. 280/893) babası olan el-'Alâ' b. Hilâl, 150 yılında dünyaya gelmiş, 215 yılında vefat etmiştir.[762]

el-'Alâ' b. Hilâl'in hocaları arasında babası Hilâl b. Ömer el-Bâhilî, İsmâil b. Ayyâş, Hammâd b. Zeyd, Talha b. Zeyd er-Rakkî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Attâb b. Beşîr el-Harrânî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Vehb b. Râşîd er-Rakkî gibi pek çok râvi bulunmaktadır. Oğlu Hilâl b. el-'Alâ', Muhammed b. Cebele er-Râfikî, Amr b. Muhammed en-Nâkıd, Muhammed b. Meymûn er-Rakkî, Muhammed b. Ma'dân el-Harrânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[763]

---

[758] Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 225; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/362, 8/448.
[759] Müslim, "İmân", 216 (h. no: 135); "Salât", 72 (h. no: 563)...; Tirmizî, "Savm", 36 (h. no: 735); "Zühd", 53 (h. no: 2390); Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 3 (h. no: 2887); "Et'ime", 18 (h. no: 3774); "Fiten", 7 (h. no: 4278); İbn Mâce, "Cenâiz", 1 (h. no: 1441); "Ticâret", 1 (h. no: 2139)...
[760] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/78; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/352; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/58-59; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 306.
[761] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 6/111.
[762] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/176.
[763] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/544-545.

el-Ka‘bî (ö. 319/931), el-‘Alâ’ b. Hilâl’i “kezzâb” bir râvi olarak değerlendirmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, onun “münkerü’l-hadîs ve da‘îfu’l-hadîs” bir râvi olduğunu ve Yezîd b. Ebû Zürey‘den mevzû rivayetler aktardığını ifade etmiştir.[764] İbn Hibbân, onun isnadları bir birine kattığını (maklûb), isnadlardaki isimleri değiştirdiğini, bu haliyle rivayetlerinin hüccet olamayacağını belirtmiştir.[765]

Farklı kaynaklarda el-‘Alâ’ b. Hilâl’in 140 rivayeti bulunmaktadır. Bunların ekseriyetini (82 rivayet) Ubeydullah b. Amr’dan almıştır. Oğlu Hilâl b. el-‘Alâ’ ondan 116 rivayet nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, her iki Sünen’inde rivayetlerini zikretmiştir.[766]

2.2.28. Ebû Ömer Amr b. Osmân b. Seyyâr er-Rakkî (ö. 218/833)

أبو عمر عمرو بن عثمان بن سيار الكلابى الرقى

Rakkalı râvilerden Amr b. Osmân b. Seyyâr (Sinân) el-Kilâbî için Ebû Ömer, Ebû Amr, Ebû Sa‘îd gibi farklı künyeler kullanılmıştır. Benû el-Vahîd’in âzâdlısı olan Amr b. Osmân, 218 yılında Rakka’da vefat etmiştir.[767]

Amr b. Osmân; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Mûsâ b. A‘yan, Züheyr b. Muâviye, Esbağ b. Muhammed er-Rakkî, İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î, Süfyân b. Uyeyne, Hâlid b. Hayyân er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Muhammed b. İbrâhîm el-Huzâ‘î, Abbâs b. Fazl et-Taberî, Hilâl b. el-‘Alâ’, Amr b. Muhammed en-Nâkıd, Muhammed b. Ali er-Rakkî, Ebû Zür‘a, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[768]

Ebû Hâtim er-Râzî; onun “Rakka’da âmâ bir ihtiyar olduğunu, münekkitlerce cerh edildiğini (hakkında konuşulduğunu) söylemiş, kitabında bulunmayan münker hadisleri hızfından aktardığını, onunla karşılaştığını ancak ondan hadis rivayet etmediğini” belirtmiştir. Ebû Hâtim, arkadaşlarından onun bütün kitaplarını (rivayetlerini) yazanların olduğunu ve Amr b. Osmân’ın onların nazarında da makbul

[764] el-Kâ‘bî, *Kabûlu’l-ahbâr ve ma‘rifetü’r-ricâl*, 2/272; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/361-362.
[765] (كان ممن يقلب الأسانيد ويغير الأسماء لا يجوز الاحتجاج به بحال) Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/176.
[766] Nesâî, “Sıfatü’s-salât”, 8 (h. no: 1167); “Kıyâmü’l-leyl”, 67 (h. no: 1813)“Siyâm”, 29, 43 (h. no: 2168, 2242); “İstiâze”, 62 (h. no: 553), Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 3/116, 5/24, 6/102...
[767] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/483-484; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 22/147-149.
[768] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 22/147-148.

bir râvi olmadığını ifade etmiştir.[769] Gözlerinin âmâ olması, muhetemelen vefatına yakın bir zamanda gerçekleşmiştir. Çünkü oğlu, babasının kitaplarından (nüshalarından) bahsetmektedir.

Amr b. Osmân'ın oğlu, "babam vefat ettiğinde kitapları bana verdi. Ben de bu kitapları ehline veriyorum" diyerek babasına ait kitapları satması için Ali b. Meymûn er-Rakkî'ye getirmiştir. Oğlu, "babasının kendisine herhangi bir mesele söyle (getir) dediğini ve ardından kendisinin söylediği mesele ile ilgili rivayeti kitaplarından bulduğunu" söylemiştir.[770] Bu ifade gösteriyor ki Amr b. Osmân, herhangi bir hassasiyet göstermeden duyduğu bütün rivayetleri kitaplarında toplamıştır.

Nesâî ve Ebü'l-Feth el-Ezdî; onun için "metrûku'l-hadîs" tabirini kullanmışlardır. İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikrederek onun rivayetlerde bazen hata yaptığını söylemiştir. İbn 'Adî ise "Züheyr b. Muâviye ve diğer râvilerden sâlih rivayetlerinin olduğunu, sika râvilerin kendisinden rivayet naklettiğini, dolayısıyla hadisleri yazılan biri olduğunu ifade etmiştir.[771]

Farklı kitaplarda 78 rivayeti bulunan Amr b. Osmân, bunların ekseriyetini Ubeydullah b. Amr, Mûsâ b. A'yan ve Züheyr b. Muâviye'den nakletmiştir. Kendisinden en fazla rivayet alan öğrencileri ise Muhammed b. İbrâhîm el-Huzâ'î, Abbâs b. Fazl et-Taberî, Hilâl b. el-'Alâ' ve Amr b. Muhammed en-Nâkıd olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, rivayetlerine yer vermiştir.[772]

2.2.29. Ebü'l-Hasan Ali b. Ma'bed er-Rakkî (ö. 218/833)

أبو الحسن على بن معبد بن شداد الرقى ثم المصرى

Ali b. Ma'bed b. Şeddâd el-'Abdî er-Rakkî, Mısır'da ikamet eden Rakkalı bir râvidir. Ekseriyetle Ebü'l-Hasan, bazen de Ebû Muhammed künyesiyle anılmıştır. 218 yılının Şa'ban ayında Mısır'da vefat etmiştir. Bu râvi ile Mısır'da ikamet eden Ali b.

---

[769] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/249. (يتكلمون فيه كان شيخا اعمى بالرقة يحدث الناس من حفظه باحاديث منكرة لا يصيبونه في كتبه ادركته ولم اسمع منه ورأيت من اصحابنا من اهل العلم قد كتب عامة كتبه لا يرضاه وليس عندهم بذلك).

[770] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/149. (فجاءني ابنه بكتب أبيه أبيعها له، فقال لي عَمْرو بْن عُثْمَان الكِلابي: جئني بشيءٍ منها فجئت فكان يحدث منها).

[771] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/484; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/242; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/149.

[772] İbn Mâce, "İmân ve fezâilü's-sahâbe ve'l-ilm", 11 (h. no: 126); "Mesâcid", 3 (h. no: 744); "İkâmetü's-salât" 55 (h. no: 1007).

Ma‘bed b. Nûh Ebü’l-Hasan el-Bağdâdî, (ö. 258/872) farklı kişilerdir. Ancak isim, künye benzerliği ve ikisinin de Mısır’da ikamet etmeleri sebebiyle zaman zaman karıştırılmıştır.[773]

Ali b. Ma‘bed; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, İsmâil b. Ca‘fer el-Ensârî, Mûsâ b. A‘yan, Hâlid b. Hayyân er-Rakkî, Süfyân b. Uyeyne, İmâm Şâfiî, İmâm Muhammed eş-Şeybânî, Abdullah b. Mübârek, Attâb b. Beşîr, el-‘Alâ’ b. Süleymân er-Rakkî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Mervân b. Şücâ‘, Mu‘âfâ b. Süleymân el-Mevsılî, Ebü’l-Melîh er-Rakkî gibi Cezîre, Irâk, Mısır ve Hicâz bölgelerindeki pek çok râviden rivayet almıştır. Nasr b. Merzûk el-Mısrî, Fehd b. Süleymân el-Kûfî, Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî, Yûnus b. Abdula‘lâ el-Mısrî, Abdülmelik b. Habîb, Ahmed b. Abdullah el-Kindî gibi ekseriyeti Mısırlı olan râviler ondan rivayette bulunmuştur.[774]

Halîfe Me’mûn, onu Mısır kâdılığı görevine tayin etmek istemiş, ancak Ali b. Ma‘bed bu teklifi kabul etmemiştir. Halife Me’mûn ile arasında geçen bu diyalogda, Ali b. Ma‘bed; “Ebû Bekr b. Ayyâş ve İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î’den birlikte hadis dinlediklerini” söylemiş, Me’mûn detayını sorunca “Babamla birlikte baban Hârûnürreşîd’in evindeyken dinledik.” şeklinde cevap vermiştir.[775] Başka bir rivayete göre ise birlikte İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’den (ö. 189/805) ilim/ders dinledikleri söylemiştir.[776] Ayrıca başka bir rivayette Ali b. Ma‘bed, Rakka’da İmâm Muhammed ile görüştüğünü bildirmiştir.[777]

Ebû Hâtim; “sika” lafzıyla, İbn Hibbân ise “müstakîmü’l-hadîs” tabiri ile onu ta‘dîl etmiştir.[778] Mısır tarihi müellifi Ebû Sa‘îd İbn Yûnus el-Mısrî (ö. 347/958), onun aslen Mervezli olduğunu, babası ile Mısır’a geldiğini söylemiştir. Hanefî mezhebini benimseyen Ali b. Ma‘bed, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî’den “*Câmiu’l-kebîr ve Câmiu’s-sağîr*”i rivayet etmiştir.[779] Zehebî, Ali b. Ma‘bed’i hâfız ve fakîhlerin büyüklerinden biri olarak tavsif etmiştir.[780]

---

[773] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 21/139-142; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/407-408.
[774] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 21/139-140; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/407-408.
[775] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 10/632.
[776] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/407.
[777] Abdulkâdir b. Muhammed b. Nasrullah Muhyiddîn el-Hanefî, *el-Cevâhirü’l-madiyye fî tabakâti’l-Hanefiyye* (Karatşî: Mîr Muhammed Kütüphâne, ts.), 1/379.
[778] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/205; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/467.
[779] Ebû Sa‘îd el-Mısrî, *Târîhu İbn Yûnus*, 2/155; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 21/142.
[780] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/408.

Farklı kaynaklarda 281 rivayeti olan Ali b. Ma‘bed; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî’den 86, İsmâil b. Ca‘fer el-Ensârî’den 44, Mûsâ b. A‘yan’dan 16, Hâlid b. Hayyân’dan 13 rivayet almıştır. Öğrencilerinden Nasr b. Merzûk 95, Fehd b. Süleymân ise 40 rivayetini nakletmiştir. Hakkında verilen bilgilerle beraber hocaları ve öğrencilerine baktığımızda Ali b. Ma‘bed’in hayatının bir kısmını Cezîre (Rakka) ve Irak’ta, bir ksımını ise Mısır’da geçirdiğini söyleyebiliriz.

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve Nesâî, birer rivayetine yer vermişlerdir.[781] Toplam rivayet sayısına göre Kütüb-i Sitte’de çok az rivayeti bulunmaktadır. İmâm Muhammed b. Hasan ile irtibatı ve onun muhaddislerce ehli rey olarak algılanması sebebiyle bu durum ortaya çıkmış olabilir.

2.2.30. Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Ca‘fer er-Rakkî (ö. 220/835)

أبو عبد الرحمن عبد الله بن جعفر بن غيلان الرقي

Abdullah b. Ca‘fer b. Ğaylân er-Rakkî’nin künyesi Ebû Abdurrahmân’dır. Velîd b. ‘Ukbe b. Ebû Mu’ayt ailesinin âzâdlısı olan Abdullah b. Ca‘fer, Şâban ayına 7 gün kala pazar günü hicrî 220 yılında Rakka’da vefat etmiştir.[782]

Abdullah b. Ca‘fer b. Ğaylân’ın hocaları arasında Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î, Ebü’l-Melîh er-Rakkî, İsmâil b. Ayyâş, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek, Mûsâ b. A‘yan gibi râviler bulunmaktadır.[783] Hilâl b. el-‘Alâ’, İbn Ebû Hayseme, İbn Sa‘d, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür‘a ed-Dımaşkî, Dârimî, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî, Ebû Şu‘ayb Abdullah b. el-Hasan el-Harrânî, Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî, Muhammed b. Ma’dan el-Harrânî gibi ekseriyeti Cezîreli olan pek çok râvi ondan hadis almıştır.[784]

İbn Hibbân da *es-Sikât*’ta ismini zikrederek ömrünün son iki yılında “sika râvilere nadiren muhalefet etmek” suretiyle hafızasında “ihtilat” oluştuğunu, ancak bu durumun aşırı bir ihtilat olmadığını beyan etmiştir.[785] Yahyâ b. Ma‘în, el-‘İclî ve Ebû Hâtim onun sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Nesâî, âmâ olması sebebiyle

[781] Tirmizî, “De’avât”, 63 (h. no: 3474); Nesâî, “Menâsikü’l-hac”, 229 (h. no: 3082).
[782] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/337; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/351-352; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 14/376-377.
[783] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 5/62.
[784] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/351-352; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 14/377-378.
[785] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/351-352 (كان قد اختلط سنة ثمانية عشرة، وبقي في اختلاطه إلى أن مات، ولم يكن اختلاطه اختلاطا فاحشا حتى كان لا يدري ما يخرج منه، وكان قد عمي، ربما خالف).

hafızası bozulmadan önceki rivayetlerinde beis olmadığını (ليس به بأس قبل أن يتغير ذهب بصره) ifade etmiştir.[786]

Hadis hâfızı İbn Ebû Hayseme (ö. 279/892), *et-Târîhu'l-kebîr* isimli eserinde hocası olan Abdullah b. Ca'fer'den çok sayıda rivayet nakletmiştir. Hocasından 218 yılında kendisinin, babasının ve Yahyâ b. Ma'in'in birlikte rivayet yazdığını belirten İbn Ebû Hayseme, hocasının hâfız olduğunu, kendilerine naklettiği bütün rivayetleri hafızasından aktardığını söylemiştir.[787] Öğrencisi Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî, hocasının 216 yılında görme yetisini kaybettiğini, 218 yılı itibariyle ise kendisinde "ihtilat" oluştuğunu belirtmiştir.[788]

Hocaları olan Ubeydullah b. Amr ve Ebü'l-Melîh'den pek çok rivayeti olması hasebiyle Abdullah b. Ca'fer, onların râvisi olarak nitelendirilmiştir. O, gerek bu iki hocasından gerekse de diğer hocalarından zaman zaman râvilerle ilgili nakillerde de bulunmuştur. Örneğin İbn Sa'd; Abdullah b. Ca'fer'in hocası Ebü'l-Melîh'in doğumu ve ölümü hakkındaki bilgiyi, ondan nakletmiştir.[789]

Farklı kitaplarda Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî'nin 236 rivayetine yer verilmiştir. Bu rivayetlerden 165'ini hocası Ubeydullah b. Amr er-Rakkî'den almıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını nakleden öğrencileri ise sırasıyla Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî, İbn Ebû Hayseme, İbn Sa'd ve Ebû Şu'ayb el-Harrânî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı, Abdullah b. Ca'fer'in rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[790]

---

[786] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/24; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/378.

[787] Ebû Bekr Ahmed İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Salâh Fethî (Mısır: Fâruku'l-Hadîse, 1427/2006), 5/239 Ayrıca İbn Ebî Hayseme'nin Abdullah b. Ca'fer'den naklettiği pek çok rivayet, bu kitabın farklı ciltlerinde yer almaktadır. Örnekler için bkz: 1/53, 105, 171; 2/610, 709 ...

[788] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/378.

[789] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336-337.

[790] Buhârî, "Cizye", 1 (h. no: 2989); Tevhîd, 46 (h. no: 7092); Müslim, "Lukata", 10 (h. no: 1723); "Eşribe", 143 (h. no: 2040)...; Tirmizî, "Buyû'", 12, (h. no: 1221); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 126 (h. no: 2686); "Mehdî", 1 (h. no: 4284); "Edeb", 59 (h. no: 4926); İbn Mâce, "İkâmetü's-Salât", 186 (h. no: 1375); "Siyâm", 55 (h. no: 1765); "Sadakât", 3 (h. no: 2395); Nesâî, "Tahâret", 177 (h. no: 280); "Hayz", 14 (h. no: 378)...

2.2.31. Ebü'l-Hasan İsmâil b. Abdullah b. Zürâre er-Rakkî (ö. 229/843)

أبو الحسن إسماعيل بن عبد الله بن زرارة الرقي

Rakkalı râvilerden Ebü'l-Hasan İsmâil b. Abdullah b. Zürâre, Bağdat'ta ikamet etmiştir. İbn Hibbân, onun bazen Basra'ya da gittiğini belirtmiştir. Oğlu İbrâhîm, babasının 229 yılında Basra'da vefat ettiğini söylemiştir.[791]

İsim benzerliği sebebiyle Rakkalı râvilerden İsmaîl b. Abdullah b. Zürâre ile İsmaîl b. Abdullah b. Hâlid (ö. 240/854) zaman zaman karıştırılmıştır. Örneğin Ebü'l-Hasan künyesi ve es-Sükkerî lakabı iki râvi için de kullanılmıştır.[792] İbn Asâkîr ise bu iki râviden rivayet alan öğrencileri karıştırarak İbn Mâce'nin İbn Zürâre'den rivayetinin olduğunu söylemiştir.[793] Ancak Mizzî'nin belirttiğine göre İbn Mâce'nin rihleye çıkması, İbn Zürâre'nin vefatından sonra olmuştur. Dolayısıyla İbn Mâce, hicrî 229 yılında Basra'da vefat eden İsmâil b. Abdullah b. Zürâre'den değil de 240 yılından sonra vefat eden İsmâil b. Abdullah es-Sükkerî'den rivayet almıştır.[794]

İsmâil b. Abdullah b. Zürâre'nin hocaları arasında Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ya'lâ b. el-Eşdak el-Harrânî, Afîf b. Sâlim el-Mevsılî, Ali b. Sâbit el-Cezerî, Sa'îd b. Mesleme er-Rakkî, İsmâil b. 'Ayyâş, Şerîk b. Abdullah en-Nehâ'î gibi râviler bulunmaktadır. Ondan oğlu İbrâhîm, İbn Ebu'd-Dünyâ, Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî gibi râviler rivayet nakletmişlerdir.[795]

Ebû Hâtim er-Râzî, ona ulaştığını ancak ondan hadis yazmadığını söylemiş, Dârekutnî ise onun sika olduğunu belirtmiştir. Ebü'l-Feth el-Ezdî, "münkerü'l-hadîs" tabirini kullanarak onu cerh etmiştir. İbn Hacer; "sadûk" olarak değerlendirip Ebü'l-Feth el-Ezdî'nin herhangi bir dayanağı olmadan onu cerh ettiğini ifade etmiştir.[796]

---

[791] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 165; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/100.

[792] Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü'l-'Adîm, es-Sükkerî lakabını İbn Zürâre için kullanmışlardır. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/239-240; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 4/1662.

[793] Takıyyuddîn Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *el-Mu'cemü'l-müşetemil alâ zikri esmâi şuyûhi'l-eimmeti'n-nübel*, thk. Sekîne eş-Şihâbî (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 80.

[794] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/119-122 İsmaîl b. Abdullah b. Hâlid es-Sükkerî hakkında ileride bilgi verilecektir. .

[795] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/239-240; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/119-120.

[796] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/181; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/533; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 108.

Farklı kitaplarda İsmâil b. Abdullah b. Zürâre er-Rakkî'nin 64 rivayeti bulunmaktadır. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan İbn Ebu'd-Dünyâ ve Ebû Şu'ayb el-Harrânî nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, onun bir rivayetine yer vermiştir.[797]

2.2.32. Ebû Osmân Amr b. Muhammed en-Nâkıd er-Rakkî (ö. 232/846)

أبو عثمان عمرو بن محمد بن بكير بن سابور الناقد ، البغدادى (سكن الرقة)

Amr en-Nâkıd olarak şöhret bulan Ebû Osmân Amr b. Muhammed b. Bükeyr b. Sâbûr el-Bağdâdî, Bağdat asıllı olup bir müddet Rakka'da ikamet etmiştir. Sayılı hâfızlardan olduğu nakledilen Amr en-Nâkıd, fakîh kimliği ile de tanınmıştır. 232 yılının Zilhicce ayında Bağdat'ta vefat etmiştir.[798] Rakka'da bir süreliğine ikamet etmesi sebebiyle yer verdiğimiz Amr en-Nâkıd'ın hayatının ve rivayet faaliyetlerinin büyük bir kısmı Bağdat'ta geçmiştir. Rakka'da ne kadar ikamet ettiği bilinmeyip buradaki hadis ile ilgili fonksiyonunun ne düzeyde olduğu da tespit edilememiştir.

Amr en-Nâkıd; Süfyân b. Uyeyne, Hüşeym, Mu'temir b. Süleymân, Vekî', Abdüsselâm b. Harb, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Abdürrezzâk b. Hemmâm, Amr b. Osmân er-Rakkî gibi farklı beldelerdeki pek çok râviden rivayet almıştır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zür'a, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddisler ondan rivayette bulunmuşlardır.[799]

İbn Sa'd, "sika, sebt, sâhibü'l-hadîs" tabiri ile ta'dîl ederek Amr en-Nâkıd'ın sayılı hâfızlardan ve fakîh biri olduğunu söylemiştir. Kendisinden Bağdat ahalisinin çok sayıda kitap (hadis) yazdığını belirtmiştir.[800] Ahmed b. Hanbel, doğruyu araştıran biri olduğunu, Ebû Dâvûd ise onun sika olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Ma'în'e onun hakkında olumsuz konuşulduğu sorulduğunda "Kizb ehlinden değildir. Zira o sadûk bir râvidir" cevabını vermiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onun için "sika, emîn, sadûk"

[797] Nesâî, "Tahrîmü'd-dem", 14 (h. no: 4062); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/442.
[798] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/255; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/262; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/101-102.
[799] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/114; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 11/147.
[800] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/255. (وهو ثقة صاحب حديث ثبت. وقد كتب عنه أهل بغداد كتبًا كثيرة. وكان من الحفاظ المعدودين. وكان فقيهًا).

lafızlarını kullanmıştır.[801] Zehebî, *Tezkirâtü'l-huffâz* kitabında onu "İmâm, hâdız, hüccet, ilmin kabı (kaynağı)" gibi sıfatlarla nitelendirmiştir.[802]

Amr en-Nâkıd, ricâl bilgisine önem vermiş, bazen Süfyân b. Uyeyne gibi hocalarına ricâl hakkında sorular sormuştur. Zaman zaman kendi de râvilerle ilgili cerh-ta'dîl değerlendirmesi yapmıştır. Örneğin Amr en-Nâkıd; "Arkadaşlarımız arasında hadis bâblarını en iyi bilen Ahmed b. Hanbel, hadisleri en iyi okuyan Süleymân eş-Şâzekûnî (ö. 234/848), isnadı en iyi bilen ise Yahyâ b. Ma'în'dir." demiştir.[803] Başka bir yerde ise Hıdır b. Muhammed b. Şücâ'ın sika bir râvi olduğunu söylemiştir.[804] Muhtemelen ricâl ile ilgili konularda araştırma yapması, sorular sorması ve yorumlarda bulunması sebebiyle en-Nâkıd" lakabıyla anılmıştır. Amr en-Nâkıd, "sâhibü sünnet" olarak tavsif ettiği İmâm Ebû Yûsuf'un dışında Ashâbü'r-rey'den rivayet almayı hoşa karşılamadığını söylemiştir.[805]

Farklı kitaplarda 487 rivayeti bulunan Amr en-Nâkıd, bu rivayetlerin 200'ünü Süfyân b. Uyeyne'den nakletmiştir. En çok rivayet aldığı diğer hocaları arasında Ya'kûb b. İbrâhîm el-Kureşî, İsmâil b. Uleyye, Muhammed b. Abdullah ez-Zübeyrî, Yezîd b. Hârûn, Vekî' b. Cerrâh bulunmaktadır. Ondan İmâm Müslim 255, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî 117, Belâzûrî ise 63 rivayet almıştır. *Sahîh-i Müslim*'de tekrarlar ve mutabaât olarak zikredilenlerle beraber 290'dan fazla rivayeti bulunmaktadır. Müslim, kitabında yer verdiği rivayetlerin neredeyse hepsini Amr en-Nâkıd → Süfyân b. Uyeyne vasıtasıyla almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd bizzat Amr en-Nâkıd'dan naklederek, Nesâî ise başka bir râvi vasıytasıyla rivayetlerine yer vermişlerdir. *Sünen-i İbn Mâce*'de Amr en-Nâkıd'ın rivayeti bulunmamaktadır.[806]

---

[801] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/262; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/114-117; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/216-217.
[802] Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 2/26; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 11/147.
[803] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 65/20; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/1000.
[804] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/577.
[805] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 16/372.
[806] Buhârî, "Enbiyâ'", 29 (h. no: 3219); "Meğâzî", 43 (h. no: 4021)...; Müslim, "İmân", 10 (h. no: 12); "Salât", 106 (h. no: 422)...; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 16 (h. no: 30); "Siyâm", 16 (h. no: 2344); "Eymân ve'n-nüzur", 8 (h. no: 3256); Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl ve't-Tetavvu'", 60 (h. no: 1782).

2.2.33. Ebû Ali Amr b. Kıst er-Rakkî (ö. 233/847)

أبو على عمرو بن قسط(و يقال ابن قسيط) بن جرير السلمى ، الرقى

Sülem kabilesinin âzâdlısı olan Ebû Ali Amr b. Kıst/Kusayt er-Rakkî, 233 yılında vefat etmiştir. Amr b. Kıst; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Velîd b. Müslim, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, Ya'lâ b. Eşdak gibi râvilerin rivayetlerini nakletmiş, ondan da Ebû Dâvûd, Ahmed b. İshâk el-Haşşâb, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî gibi râviler hadis almışlardır. İbn Hacer onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir.[807]

Rivayetlerinin ekseriyetini Ubeydullah b. Amr'dan nakleden Amr b. Kıst'ın farklı kaynaklarda 31 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, ondan bir rivayet nakletmiştir.[808] Rivayetlerinin büyük bir kısmını İbn Şebbe (ö. 262/876) ve Taberânî, kitaplarında zikretmişlerdir.[809]

2.2.34. Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr er-Rakkî (ö. 235/849)

محمد بن عبد الله بن سابور ، الرقى ثم الواسطى ، النجار

Rakkalı râvilerden Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr'un aslen Vâsıtlı olduğu söylenmiştir. Marangozluk yapması sebebiyle en-Neccâr lakabıyla tanınmıştır. İbrâhîm b. Abdüsselâm el-Mahzûmî, Abdülhamîd b. Süleymân el-Medenî, Sa'îd b. Mesleme er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. İbn Mâce, Ebû Ali er-Rakkî, Hasan b. Süfyân eş-Şeybânî gibi râviler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Rakka'da ondan hadis yazan Ebû Hâtim, Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr hakkında "sadûk" tabirini kullanmıştır.[810] Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, farklı kaynaklarda 20 rivayeti bulunan Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr'un 4 rivayetini tahriç etmiştir.[811]

---

[807] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 164; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/193-194; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 425.

[808] Ebû Dâvûd, "Hudûd", 27 (h. no: 4457).

[809] Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basrî İbn Şebbe, *Târîhü Medîne*, thk. Ali Muhammed, Yâsin Sa'd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 1/90, 190, 277... 2/51, 77, 86...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/33, 34, 40, 6/370-372; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/115, 5/128...

[810] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/297; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/485; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/257.

[811] İbn Mâce, "Nikâh" 46 (h. no: 1967); "Et'ime", 2, 54 (h. no: 3254, 3355); "Tıbb" 8 (h. no: 3453).

2.2.35. Ebû Tâlib Abdülcebbâr b. ‘Âsım er-Rakkî (ö. 236/850)

أبو طالب عبد الجبار بن عاصم الرقي النسائي

Ebû Tâlib Abdülcebbâr b. ‘Âsım, en-Nesâî, er-Rakkî ve el-Horasânî nisbeleriyle anılmıştır. Bir süreliğine Bağdat’ta ikamet eden Abdülcebbâr b. ‘Âsım, 233 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Dımaşk, Humus, Rakka gibi yerleşim yerlerine rihleler yaparak oradaki râvilerden rivayet almıştır. Hocaları arasında Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, İsmâil b. ‘Ayyâş, Ebü’l-Melîh er-Rakkî, Mûsâ b. A‘yan el-Harrânî, Bakiyye b. Velîd, Muhammed b. Seleme el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Onun rivayetlerini ise Ebü’l-Kâsım el-Begavî, Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Muhammed b. Osmân b. Ebû Şeybe, İbn Ebu’d-Dünyâ, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür‘a gibi râviler nakletmişlerdir.[812] Yahyâ b. Ma‘în, “lâ be’s bih” ifadesiyle rivayetlerinin alınabileceğine işaret etmiş, Dârekutnî ise onun sika bir râvi olduğunu söylemiştir.[813]

Kütüb-i Sitte’de rivayetleri bulunmayan Abdülcebbâr b. ‘Âsım’ın farklı kitaplarda 75 rivayeti bulunmaktadır. Bunların ekseriyetini Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, İsmâil b. ‘Ayyâş ve Bakiyye b. Velîd’den almıştır. Ondan ise en çok rivayet alan râviler Ebü’l-Kâsım el-Begavî (ö. 317/929) ve Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî (ö. 307/919) olmuştur.[814]

2.2.36. Ebû Amr Hakîm b. Seyf er-Rakkî el-Esedî (ö. 238/852)

أبو عمرو حكيم بن سيف الرقى الاسدي

Benû Esedîn âzâdlısı olan Ebû Amr Hakîm b. Seyf er-Rakkî, 235 veya 238 yılında Rakka’da vefat etmiştir. Farklı kaynaklarda ondan nakledilen 38 rivayet bulunmaktadır. Ekseriyeti Ubeydullah b. Amr er-Rakkî’den olmak üzere İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î, Ebü’l-Melîh er-Rakkî gibi râvilerden rivayet almıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ondan Ebû Ali er-Rakkî, Hasan b. Süfyân eş-Şeybânî ve Yezîd b Sinân el-Kureşî nakletmiştir. Ayrıca Ebû Dâvûd, Bakî b. Mahled, Muhammed b. Vaddâh gibi râvilerden de rivayeti bulunmaktadır. Ebû Hâtim er-Râzî, “sadûk” bir râvi olarak

[812] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 7/250; Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve’l-künâ*, 4/390; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 34/14-15.
[813] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/411; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 34/18.
[814] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Ya‘lâ, *Müsnedü Ebû Ya‘lâ*, 1/275, 2/47, 3/586, 4/15, 128, 150...; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 1/234, 5/227...

değerlendirerek rivayetlerinin yazılabileceğini, ancak hüccet olamayacağını belirtmiştir.[815]

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd *Sünen*'de, Nesâî ise *Sünen-i kübrâ*'da bir rivayetine yer vermiştir.[816] İbn Hibbân da Sahîh'inde rivayetlerinin bir kısmına yer vermiştir.[817]

2.2.37. Ebû Eyyûb Süleymân b. Ubeydullah er-Rakkî (ö. 239/853)

أبو أيوب سليمان بن عبيد الله الأنصاري الرقي

Rakkalı râvilerden Süleymân b. Ubeydullah el-Ensârî; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Bakî b. Velîd, Mus'ab b. İbrâhîm el-Kaysî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î gibi râvilerden hadis almıştır. Muhammed b. Ali el-Attâr er-Rakkî, Muhammed b. İbrâhîm el-Huzâ'î, Amr b. Muhammed en-Nâkıd, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî, Muhammed b. Ma'dan el-Harrânî gibi ekseriyeti Cezîreli olan râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[818]

Yahyâ b. Ma'în, "leyse bi şey'", Nesâî ise "leyse bi kaviy" tabiri ile Süleymân b. Ubeydullah er-Rakkî'yi cerh etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, 215 yılında Mekke yolculuğu esnasında Kûfe'de ondan hadis dinlemiş ve onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir.[819]

Farklı kaynaklarda 45 rivayeti bulunan Süleymân b. Ubeydullah, rivayetlerinin ekseriyetini Ubeydullah b. Amr er-Rakkî'den almıştır. Muhammed b. Ali er-Rakkî, Muhammed b. İbrâhîm el-Huzâ'î, Amr b. Muhmmed en-Nâkıd ve Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî ondan en çok rivayet alan râviler olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve İbn Mâce, birer rivayetine yer vermişlerdir.[820]

---

[815] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/205; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 174; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/195-197.
[816] Ebû Dâvûd, "Salât", 319 (h. no: 1384); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 9/55.
[817] Bazı rivayetleri için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 2/412, 5/575, 6/400, 7/439...
[818] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/36-37.
[819] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/127; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/214.
[820] Tirmizî, "Libâs", 35 (h. no: 1776); İbn Mâce, "Tahâret", 83 (h. no: 542).

2.2.38. Ebû Abdullah İsmâil b. Abdullah er-Rakkî (ö. 240/854)

أبو عبد الله إسماعيل بن عبد الله بن خالد الرقي السكري

Rakkalı râvilerden Ebû Abdullah İsmâil b. Abdullah b. Hâlid b. Yezîd el-Kureşî, muhtemelen şeker işi ile uğraştığı için es-Sükkerî nisbesiyle anılmıştır. İsmâil b. Abdullah, 240 yılından sonra vefat etmiştir.[821] İbn Hibbân, künyesini Ebü'l-Hasan olarak kaydederek Rakka'dan Adana'ya taşındığını ve burada vefat ettiğini belirtmiştir.[822]

İsmâil b. Abdullah es-Sükkerî; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, Ya'lâ b. el-Eşdak el-Harrânî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Velîd b. Müslim el-Kureşî, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Abdullah b. Mübârek, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ondan ise oğlu Ahmed b. İsmâil, İbn Mâce, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, İbn İshâk, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Zencûye el-Bağdâdî gibi râviler rivayette bulunmuştur.[823]

Ebû Hâtim, "sadûk" biri olarak değerlendirirken Dârekutnî, onun sika bir râvi olduğunu belirtmiştir.[824] 233 yılında Dımaşk kâdılık görevini yürüten İsmâil b. Abdullah es-Sükkerî'yi Zehebî, "Sâhibu'l-hadîs ve'l-itkân" tabiri ile ta'dîl etmiş ve onu "şeyh, fakîh, âlim" sıfatlarıyla nitelemiştir.[825] İsmâil b. Abdullah, Cehmiyye'ye yakın olmakla cerh edilmiştir.[826]

Farklı kaynaklarda 40 rivayeti bulunan İsmâil b. Abdulah es-Sükkerî, rivayetlerinin ekseriyetini Velîd b. Müslim, Ubeydullah b. Amr, Muhammed b. Seleme ve Ya'lâ b. el-Eşdak'ten nakletmiştir. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî 14, Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce ise ondan 6 rivayet almıştır.[827]

---

[821] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 159; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/415, 418; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/114.
[822] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/101.
[823] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/415; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/114-115.
[824] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/181; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/240.
[825] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/128.
[826] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/115-116.
[827] Bazı rivayetleri için bkz. İbn Mâce, "Tahâret", 50 (h. no: 433); "İkâmetü's-salât", 196, 199 (h. no: 1407, 1414); "Siyâm", 55 (h. no: 1765); "Zühd", 17, 37 (h. no: 4181, 4314); Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 3/527, 561, 4/492...

2.2.39. Ebû Yûsuf Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî er-Rakkî (ö. 246/860)

أبو يوسف محمد بن أحمد بن الكريزى ، الصيدلانى الرقى

Rakka ehlinden olan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Haccâc b. Meysera, Küreyz kabilesinin âzâdlısıdır. Muhtemelen eczacılık ile uğraşan bu râvi, künyesi ve mesleğiyle birlikte şöhret bulmuştur. Ebû Yûsuf es-Saydalânî, 246 yılında Rakka'da vefat etmiştir. Muhammed b. Seleme el-Harrânî, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Muhammer b. Süleymân er-Rakkî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Hâlid b. Hayyân er-Rakkî, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Ziyâd er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan ise Nesâî, İbn Mâce, Ebû Arûbe, Ebû Hâtim, Muhammed b. Habîb er-Rakkî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[828]

Ebû Hâtim er-Râzî, onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir. Ebû Ali en-Nîsâbûrî, (ö. 349/960) Ebû Yûsuf es-Saydalânî'nin Cezîre ehlinin hâfızlarından olduğunu belirtmiştir. Zehebî, hıfz ve sıdk vasıflarıyla nitelendiğine değinmiş, İbn Hacer ise "sika, hâfız" tabiri ile onu ta'dîl etmiştir.[829]

Farklı rivayet kaynaklarında 40 rivayetine yer verilen Ebû Yûsuf es-Saydalânî, en çok Muhammed b. Seleme ve İsâ b. Yûnus'tan istifade etmiştir. Rivayetlerinin ekseriyetini ise İbn Mâce, Nesâî ve Ebû Arûbe nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce ve Nesâî rivayetlerine yer vermişlerdir.[830]

2.2.40. Ebü'l-Hasan Ali b. Meymûn el-Attâr er-Rakkî (ö. 246/860)

أبو الحسن على بن ميمون العطار الرقى

Rakkalı muhaddislerden Ebü'l-Hasan Ali b. Meymûn, muhtemelen kendisi veya atalarından birinin mesleği aktar olduğu için "el-Attâr" lakabıyla anılmıştır. Ali

---

828 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/104; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/350-351.

829 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1211; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/23; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 467.

830 İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 76, 115, 132 (h. no: 1076, 1173, 1209); "Hibeler", 7 (h. no: 2388); "Duâ", 9 (h. no: 3859); "Fiten", 12 (h. no: 3970); Nesâî, "Tahâret", 171 (h. no: 266); "Siyâm", 35 (h. no: 2183); "Vesâyâ", 8 (h. no: 3657); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/174, 6/164, 381.

b. Meymûn er-Rakkî, 245 veya 246 yılında vefat etmiştir.[831] Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd, *Târîhu'r-Rakka* adlı eserinde onun Fars asıllı olduğunu söylemiştir.[832]

Ali b. Meymûn; Sa'îd b. Mesleme er-Rakkî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Süfyân b. Uyeyne, Hâlid b. Hayyân er-Rakkî gibi pek çok râviden hadis almıştır. Kendisinden de Nesâî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, İbn Mâce, Bakî b. Mahled, Ebû Arûbe el-Harrânî, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a er-Râzî gibi önemli muhaddisler rivayette bulunmuşlardır.[833]

Ebû Hâtim ve İbn Hibbân, Ali b. Meymûn'u sika bir râvi olarak değerlendirmişlerdir. Nesâî ise onun hakkında "lâ be's bih" tabirini kullanarak rivayetlerinin alınabileceğini belirtmiştir.[834]

Farklı kaynaklarda 75 rivayeti bulunan Ali b. Meymûn, en fazla Sa'îd b. Mesleme, Mahled b. Yezîd, Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî ve Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî'den rivayet nakletmiştir. Ondan İbn Mâce 17, Nesâî ise 9 rivayet almıştır.[835] Rivayetlerinin büyük bir kısmını nakleden diğer öğrencileri de Ahmed b. Amr eş-Şeybânî ve Ebû Arûbe olmuştur.

2.2.41. Ebû 'İmrân Mûsâ b. Mervân et-Temmâr er-Rakkî (ö. 246/860)

أبو عمران موسى بن مروان التمار البغدادى ، الرقى

Aslen Bağdatlı olan Ebû 'İmrân Mûsâ b. Mervân, Rakka'da ikamet etmiş, 246 yılında Rakka'da vefat etmiştir. Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, Yahyâ b. Sa'îd el-Attâr, Mervân b. Muâviye, Velîd b. Müslim, Bakî b. Velîd, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan rivayet alanlar arasında Ebû Dâvûd, Ebû Ali er-Rakkî, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Bakî b. Mahled, Kâsım b. Leys er-Ras'anî, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî gibi râviler bulunmaktadır.[836] Ebû

[831] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/472; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/154-155.
[832] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 171.
[833] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/153-154.
[834] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 43/259; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/154.
[835] İbn Mâce, "Salât", 7 (h. no: 753); "Et'ime", 55 (h. no: 3358)...; Nesâî, "Gusl", 435 (h. no: 28); "Kıyâmü'l-leyl", 37 (h. no: 1699)...
[836] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 61/209-211; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/143-145.

Hâtim er-Râzî ve Zehebî, onun hakkında "sadûk", İbn Hacer ise "makbul" tabirini kullanmıştır.[837]

Farklı kaynaklarda Mûsâ b. Mervân'ın 51 rivayeti bulunmaktadır. Bunları ekseriyetle Mu'âfâ b. 'İmrân, Mervân b. Muâviye, Yahyâ b. Sa'îd el-Attâr ve Bakî b. Velîd'den almıştır. Ondan en çok rivayeti Ebû Ali er-Rakkî ve Ebû Dâvûd nakletmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce rivayetlerine yer vermişlerdir.[838]

2.2.42. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî (ö. 246/860)

أبو محمد عبد الرحمن بن يونس بن محمد الرقى ، السراج

Es-Serrâc lakabıyla bilinen Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî, hadis rivayeti için Bağdat ve Dımaşk'ta bulunmuştur. Ebû Arûbe, Cezîreli râvilerin 6. tabakasında ismine yer vermiştir. 246 yılında hac ibadetini yerine getirmiş, muhtemelen o yıl içinde veya sonraki yılda vefat etmiştir.[839]

Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî'nin hocaları arasında Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî, Bakî b. Velîd, Süveyd b. Abdülazîz, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Hâtim b. İsmâil el-Hârisi, İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Süfyân b. Uyeyne, Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Hasan b. İsmâil ed-Dabbî, Muhammed b. Hârûn el-Hadramî, Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id, Muhammed b. Abbâs es-Sülemî, Muhammed b. Muhammed el-Bâğendî, Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[840]

Ahmed b. Hanbel; "ancak hayırlı biri olduğunu biliyorum" ifadesiyle onu ta'dîl etmiştir. İbn Hibbân, "onun bazen sika râvilere muhalefet ettiğini, hata yaptığını" söylemiştir. Dârekutnî ise Abdurrahmân b. Yûnus hakkında "lâ be's bih" tabirini kullanmıştır.[841]

---

[837] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/165; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/308; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 553.

[838] Ebû Dâvûd, "Tahâret, 63 (h. no: 165); Salât, 120 (h. no: 746);Cihâd, 45 (h. no: 2548)...; İbn Mâce, "Zekât", 18 (h. no: 1820); Nesâî, "Siyâm", 50 (h. no: 2270).

[839] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/555-556; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 36/112-114.

[840] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/25-26.

[841] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/382; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/27.

Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunmayan Abdurrahmân b. Yûnus'un farklı kaynaklarda 54 rivayeti yer almaktadır.[842]

2.2.43. Ebü'l-Fazl Abdüsselâm b. Abdurrahmân er-Rakkî (ö. 247/861)

أبو الفضل عبد السلام بن عبد الرحمن بن صخر الأسدى ، الوابصى الرقى القاضى (قاضى الرقة و حران)

Ebü'l-Fazl Abdüsselâm b. Abdurrahmân b. Sahr b. Abdurrahmân b. Vâbisa el-Esedî er-Rakkî, sahâbî Vâbisa b. Ma'bed'in soyundan gelmektedir. Bu nedenle el-Vâbisî nisbesiyle tanınmıştır. Rakka, Harran, Halep ve Bağdat'ta kâdılık yapan Abdüsselâm b. Abdurrahmân, 247 yılında vefat etmiştir.[843]

Abdüsselâm b. Abdurrahmân, Halife Mütevekkil tarafından 234 yılında Bağdat kâdılığı görevine tayin edilmiştir. Kâdı'l-kudât Yahyâ b. Eksem (ö. 242/857) tarafından azledildikten sonra halkın onu tekrar istemesi sebebiyle, Mütevekkil tarafından ikinci defa Bağdat kâdılığı görevine getirilmiştir. Halife Mütevekkil, onu Bağdat'a ikinci defa kâdı olarak tayin edeceği sırada sınava tabi tutarak ard arda bazı sorular sormuş ve Abdüsselâm, bazı soruları yanlış cevaplamış. Halifenin Abdüsselâm'a "bu şekilde Diyârımudar ve Bağdâd'da nasıl kâdılık yapacaksın" diye sorması üzerine Abdüsselâm; kıvrak zekâsıyla "Verdiğim hükümlere bak. Yanıldığımda (tereddüt ettiğimde) sana danışımışım. Bu sordukların sorularda ise sana danışmadığım için hata yaptım" cevabını vermiştir. Halife de bu cevap üzerine "görevine devam et" demiştir.[844]

Cerh-ta'dîl konusunda Abdüsselâm b. Abdurrahmân hakkında yeteri bilgi bulunmamaktadır. Ahmed b. Hanbel; "hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum" diyerek onu ta'dîl etmiştir. Muhtemeldir ki fıkıh konusundaki bilgisinin yetersiz olması sebebiyle Kâdı'l-kudât Yahyâ b. Eksem tarafından görevinden alınmıştır.[845]

---

[842] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/212, 4/278, 5/302...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/124; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/421, 2/460, 4/30...; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/70.

[843] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/246; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 173; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1170.

[844] Muhammed b. Halef Vekî, *Ahbârü'l-kudât*, thk. Abdülazîz Mustafa el-Merâğî (Mısır: Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1366/1947), 3/277-278; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/322; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/86.

[845] Muhammed b. Halef Vekî, *Ahbârü'l-kudât*, 3/278; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/85.

Farklı kaynaklarda 3 rivayeti bulunan Abdüsselâm, babası Abdurrahmân b. Sahr'den hadis nakletmiş, kendisinden de Ebû Dâvûd, Seleme b. Şebîb, Ali b. Sa'id b. Beşîr rivayet almışlardır.[846] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim *es-Sahîh*'inin mukaddimesinde, Ebû Dâvûd ise *es-Sünen*'inde bir rivayetini tahriç etmiştir.[847]

2.2.44. Ebû Muhammed Eyyûb b. Muhammed er-Rakkî (ö. 249/863)

أبو محمد أيوب بن محمد بن زياد بن فروخ الوزان ، الرقي

Künyesi Ebû Muhammed veya Ebû Süleymân olan Eyyûb b. Muhammed b. Ziyâd b. Ferûh, aslen Kûfelidir. Ancak Rakka'ya yerleşmesi hasebiyle er-Rakkî nisbesiyle anılmıştır. Pamuk tartma işi ile uğraşması sebebiyle kendisine tartıcı manasına gelen "el-vezzân" lakabı takılmıştır.[848] 249 yılının Zilka'de ayında vefat eden Eyyûb b. Muhammed, *Târîhu*'r-*Rakka* müellifi Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî'ye göre etnik olarak Fârisi'dir.[849]

Eyyûb b. Muhammed; Velîd b. Velîd el-Kalânisî, Mervân b. Muâviye el-Fezârî, Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî, Sa'îd b. Mesleme er-Rakkî, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, İsmâil b. Uleyye, Süfyân b. Uyeyne, Utbe b. Mervân er-Rakkî gibi râvilerden rivayet almıştır. Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, İbn Ebû 'Âsım, İbn Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî, Bakî b. Mahled, Ebû Arûbe el-Harrânî ve Rakkalı bazı râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[850]

İbn Asâkîr, onun Dımaşk'a geldiğini ve burada hadisle iştigal ettiğini söylemiştir.[851] Nesâî ve İbn Hibbân, onu "sika" bir râvi olarak değerlendirirken Hatîb el-Bağdâdî, hadislerinin meşhur olduğuna işaret etmiştir. Zehebî ise Eyyûb b. Muhammed ile ilgili olarak "hüccet" tabirini kullanmıştır.[852]

Farklı kitaplarda 170 rivayeti bulunan Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân; en çok Velîd b. Velîd el-Kalânisî,[853] Mervân b. Muâviye el-Fezârî ve Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî'den rivayette bulunmuştur. Ondan en çok rivayet alan öğrencileri, sırasıyla

---

[846] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1170.
[847] Müslim, "Mukaddime" 6; Ebû Dâvûd, "Salât", 176 (h. no: 948).
[848] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/127; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/489; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1091.
[849] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 171.
[850] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/490-491.
[851] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 10/114.
[852] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/491; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/262.
[853] Zayıf ve metrûk bir râvidir. Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/423.

İbn Ebû Âsım, Nesâî, İbn Ebû Dâvûd ve Hasan b. Ali el-Ömerî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce rivayetlerine yer vermiştir.[854]

2.2.45. Ebû Eyyûb Süleymân b. Ömer er-Rakkî (ö. 249/863)

أبو أيوب سليمان بن عمر بن خالد القرشي، العامري، الرقي المعروف بابن الأقطع

Rakka'da ikamet eden Ebû Eyyûb Süleymân b. Ömer b. Hâlid er-Rakkî, İbnü'l-Ekta' lakabıyla şöhret bulmuştur. el-Kureşî ve el-Âmirî nisbeleriyle de anılan İbnü'l-Ekta', 249 yılında vefat etmiştir.[855]

Farklı kaynaklarda 80 rivayeti bulunan bu râvinin hocaları arasında İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Bakiyye b. Velîd, Hâlid b. Hayyân er-Rakkî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Amr b. Hâlid er-Rakkî, Yahyâ b. Sa'îd el-Ümevî, İsmâil b. Uleyye, Ebû Hâtim er-Râzî gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed b. Hârûn el-Hadramî, Taberî, İbn Ebû Âsım el-Mukrî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi râviler ondan hadis almışlardır. İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikretmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise Rakka'da ondan hadis yazdığını söylemiştir.[856] Taberânî (ö. 360/971) ve Beyhakî (ö. 458/1066), rivayetlerinin bir kısmını kitaplarında tahriç etmişlerdir.[857]

2.2.46. Ebû Bekr Abdurrahmân b. Hâlid el-Kattân er-Rakkî (ö. 251/865)

أبو بكر عبد الرحمن بن خالد بن يزيد القطان الرقي الواسطى

Aslen Vâsıtlı olduğu söylenen Abdurrahmân b. Hâlid b. Yezîd, Rakka'da ikamet etmiştir. Pamuk işi ile uğraştığı için el-Kattân lakabıyla anılmıştır. İbn Hibbân, hadis rivayeti için onun Şam'a gittiğini söylemiştir. Rivayet aldığı hocaları arasında Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Muâviye b. Hişâm, Yezîd b. Hârûn el-Vâsıtî, Amr b. Osmân el-Kilâbî er-Rakkî, el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî gibi râviler bulunmaktadır.

---

[854] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 73 (h. no: 185); "Zekât", 1 (h. no: 1559)... ; İbn Mâce, "Siyâm, 18 (h. no: 1679); "Ahkâm", 30 (h. no: 2366); "Hudûd", 30 (h. no: 2598)… ; Nesâî, "Cenâiz", 45 (h. no: 1920); "Siyâm", 59 (h. no: 2312); "Nenâsikü'l-hac", 32 (h. no: 2672)…

[855] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 172; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/131; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1148.

[856] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 172; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/131; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/280; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1148.

[857] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *ed-Du'â li't-Taberânî*, 335; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/187, 196, 232, 257, 7/136, 137...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/220, 11/168, 17/160...; Amed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423), 3/388, 9/450.

Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Nesâî nakletmiştir. Ayrıca Ebû Arûbe, Ebû Dâvûd, İbn Ebû Âsım eş-Şeybânî gibi râviler de ondan rivayette bulunmuşlardır. Nesâî, "lâ be's bih" tabirini kullanarak rivayetlerinin nakledilmesinde beis görmediğini belirtmiştir. Zehebî, Abdurrahmân b. Hâlid'in "sadûk" bir râvi olduğunu söylemiştir.[858]

Farklı kaynaklarda Abdurrahmân b. Hâlid er-Rakkî'nin 35 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin ekseriyetini Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Muâviye b. Hişâm, Yezîd b. Hârûn el-Vâsıtî'den nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, bir rivayetini nakletmiştir.[859] Nesâî ise tekrarlarıyla birlikte ondan *Sünen-i süğrâ*'da 11, *Sünen-i kübrâ*'da 18 rivayet nakletmiştir.[860]

2.2.47. Ebû Mansûr Meymûn b. el-Abbâs er-Rakkî (ö. 254/868)

أبو منصور ميمون بن العباس بن أيوب بن عطاء الرقي

Ebû Mansûr Meymûn b. el-Abbâs; Rakka'da doğmuş ve 254 yılında Rakka'da vefat etmiştir. Ahmed b. Hâlid el-Vehbî, Sa'd b. Hafs el-Kûfî, Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî, Sa'îd b. Ebû Meryem'den hadis dinlemiştir. Ondan ise Nesâî, Ebû Arûbe rivayet almıştır. İbn Ebû Hâtim, onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir. Babasının ondan Rakka'da hadis işittiğini, kendisinin ise ona ulaştığını, ancak hadis yazmadığını belirtmiştir. İbn Hacer ise Meymûn b. el-Abbâs el-Attâr'ın sika bir râvi olduğunu söylemiştir.[861] Meymûn b. el-Abbâs'ın farklı kaynaklarda 3 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, rivayetlerine yer vermiştir.[862]

2.2.48. Ebû Bişr Abdülmelik b. Mervân el-Ahvâzî er-Rakkî (ö. 256/869)

أبو بشر عبد الملك بن مروان الأهوازي الرقي

Aslen Ahvazlı olan Ebû Bişr Abdülmelik b. Mervân, bir süreliğine Rakka'da ikamet etmesi sebebiyle er-Rakkî nisbesiyle anılmıştır. İbn Hacer "makbûl" bir râvi

[858] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/229; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/383; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/78-79; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/626.
[859] Ebû Dâvûd, "Fezâilü'l-Kur'ân", 23 (h. no: 1494).
[860] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Kıble", 7 (h. no: 753); "Salât", 100 (h. no: 1168); "Cenâiz", 37 (h. no: 1895)...; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/377, 409, 2/115, 458...
[861] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/240; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 176; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/208-209; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 556.
[862] Nesâî, "Talâk", 56 (h. no: 3522); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 5/304, 9/317.

olduğunu belirterek 11. tabakadan olduğunu söylemiştir. Abdülmelik b. Mervân er-Rakkî, 256 yılında vefat etmiştir.[863]

Farklı kaynaklarda 98 rivayeti bulunan Ebû Bişr Abdülmelik b. Mervân; Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Şücâ‘ b. Velîd es-Sekûnî ve Muhammed b. Hâzim el-A‘mâ’dan toplam 94 rivayet almıştır. Onun bütün rivayetlerini Ahmed b. Muhammed et-Tahavî (ö. 321/933) telif ettiği eserlerinde nakletmiştir.[864]

2.2.49. Ebû Şu‘ayb Sâlih b. Ziyâd er-Rakkî el-Mukri’ (ö. 261/874)

أبو شعيب صالح بن زياد بن عبد الله بن الجارود السوسى الرقي المقرىء

Ebû Şu‘ayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdullah b. Cârûd, Fas’ın veya İrân’ın Sûs beldesinde dünyaya geldiği için es-Sûsî nisbesiyle anılmıştır. Rakka’da ikamet eden Sâlih b. Ziyâd’ın buraya ne zaman geldiği bilinmemektedir. Rakkalı öğrencilerinin ekseriyette olması hasebiyle hayatının büyük bir bölümünü bu bölgede geçirdiği tahmin edilmektedir. Yaklaşık 90 yıllık bir ömre sahip olan Ebû Şu‘ayb es-Sûsî, 261 yılının Muharrem ayında Rakka’da vefat etmiştir.[865]

Sâlih b. Ziyâd; Süfyân b. Uyeyne, Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Abdullah b. Nümeyr, Esbât b. Muhammed gibi râvilerden hadis almıştır. Kendisinden Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed b. Abdullah el-Hadramî, Ebû Bekr b. Ebû Âsım, *Târîhu’r-Rakka* kitabının müellifi Muhammed b. Sa‘id er-Rakkî gibi önemli râviler rivayette bulunmuşlardır.[866]

Yedi kıraat imamından biri olan Ebû Amr b. Alâ’nın (ö. 154/770) öğrencisi Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî’den (ö. 202/817) kıraat dersi alarak dönemin önde gelen kurrâ’larından biri olmuştur. Ekseriyeti Rakkalı olan pek çok kişiye kıraat dersi vermiştir. Nesâî de kendisinden kıraat dersi alan öğrenciler arasında yer almıştır.[867]

---

[863] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 365.
[864] Bazı örnek rivayetleri için bkz. Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkilü’l-âsâr*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1415/1994), 1/58, 109, 152...
[865] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 176; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/344.
[866] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 176; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/344.
[867] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/319; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 12/380-381; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/344.

Zehebî, onu "Rakka'nın şeyhi ve âlimi, imâm, mukrî, muhaddis" olarak nitelemiştir. Ebû Hâtim, Sâlih b. Ziyâd'ın "sadûk" bi râvi olduğunu söylemiştir. Nesâî ve İbn Hibbân ise onu sika olarak değerlendirmişlerdir.[868]

Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunmayan Sûsî'nin farklı kaynaklarda 16 rivayeti yer almaktadır. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Muhammed b. Abdullah el-Hadramî ve Ebû Arûbe nakletmiştir.

2.2.50. Ebû Muhammed Abdullah b. Heysem er-Rakkî (ö. 261/874)

أبو محمد عبد الله بن الهيثم العبدي ،البصري،الرقي

Aslen Basralı olan Abdullah b. Heysem, Rakka'da ikamet etmiştir. Başta Ebû Dâvûd ve Abdurrahmân b. Mehdî olmak üzere ekseriyeti Basralı olan râvilerden rivayet almıştır. Ondan en çok rivayeti nakleden ise Nesâî olmuştur. Nesâî, onun hakkında "lâ be's bih" tabirini kullanırken Hatîb el-Bağdâdî onun sika bir râvi olduğunu söylemiştir.[869] Farklı kaynaklarda Abdullah b. Heysem er-Rakkî'nin 37 rivayeti bulunmaktadır. Nesâî, *Sünen*'lerinde mükerrerlerle birlikte ondan 22 rivayet nakletmiştir.[870]

2.2.51. Ebû Bekr Muhammed b. Hâlid b. Cebele er-Râfikî (ö. 265/878)

أبو بكر محمد بن جبلة و قيل محمد بن خالد بن جبلة الرافقي العنبري (أصله خراسانى)

Ebû Bekr Muhammed b. Hâlid b. Cebele, aslen Horasanlı olup Râfika'da (Rakka) ikamet etmiş ve 265 yılında burada vefat etmiştir. Kaynaklarda ismi, dedesine nisbet edilerek bazen Muhammed b. Cebele şeklinde zikredilmiştir. Muhammed b. Cebele er-Rakkî'nin hocaları arasında Mûsâ b. A'yan, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn, Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Arûbe gibi bazı râviler

[868] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/51-52.
[869] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/367; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/252-254.
[870] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Siyâm", 67 (h. no: 2324); "Zekât", 67 (h. no: 2560); "Kasâme", 45 (h. no: 4851); "Eşribe", 23 (h. no: 5595); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/62, 167, 373...

onun rivayetlerini nakletmişlerdir.[871] Nesâî, 16 rivayeti bulunan Muhammed b. Cebele'den *Sünen-i süğrâ*'da 5, *Sünen-i kübrâ*'da ise 14 rivayet nakletmiştir.[872]

2.2.52. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî (ö. 268/881)

أبو العباس محمد بن على بن ميمون العطار الرقى

Rakkalı râvilerden Ali b. Meymûn'un (ö. 246/860) oğlu olan Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali, 193 yılında doğmuş, 268 yılında Rakka'da vefat etmiştir. O da babası gibi hadis ilmiyle iştigal etmiştir. Nesâî ve Hâkim en-Nîsâbûrî "sika, me'mûn, Cezîre ehlinin imâmı" gibi tabirler kullanarak onu tevsîk etmişlerdir.[873]

Rivayet aldığı hocaları arasında babası Ali b. Meymûn, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Abdullah b. Mesleme el-Hârisî el-Ka'nebî, el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî, Muhammed b. Kâsım el-Harrânî, Süleymân b. Ubeydullah el-Ensârî, Amr b. Osmân er-Rakkî gibi râviler bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Arûbe, Ebû Hâtim er-Râzî, Taberî, Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, Ebû Avâne el-İsferâyînî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[874]

Farklı kaynaklarda Muhammed b. Ali er-Rakkî'den nakledilen 102 rivayet bulunmaktadır. Nesâî, tekarlarıyla birlikte ondan 40 rivayet nakletmiştir.[875]

2.2.53. Ebü'l-Hasan Abdülmelik b. Abdülhamîd er-Rakkî (ö. 274/887)

أبو الحسن عبد الملك بن عبد الحميد بن عبد الحميد بن ميمون بن مهران الرقى الميمونى

Ebü'l-Hasan Abdülmelik b. Abdülhamîd b. Abdülhamîd b. Meymûn b. Mihrân, Rakka'da ikamet eden râvilerden biridir. Meymûn b. Mihrân'ın oğlunun torunu olması ve onun soyundan gelmesi sebebiyle el-Meymûni nisbesiyle anılmış ve

[871] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 178; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/571-572.
[872] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Sıfatü's-salât", 100 (h. no: 1167); "Kıyâmü'l-leyl", 39 (h. no: 1706); "Siyâm", 39 (h. no: 2192); "Talâk", 18 (h. no: 3423); "Kat'u's-sârik", 6 (h. no: 4901); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/237, 376; 3/124, 407...
[873] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/144; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/157.
[874] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/156-157; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/418.
[875] Tekrarlarıyla birlikte Sünenü'l-Kübrâ'da 30, el-Müctebâ'da ise 10 rivayetin senedinde Muhammed b. Ali er-Rakkî yer almıştır. Bazı örnekler için Bkz. Nesâî, "Cumu'a", 36, (h. no: 1419); "Buyû'", 94 (h. no: 4674)... Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/60, 121, 135...

bu şekilde şöhret bulmuştur. 181 yılında dünyaya gelen Ebü'l-Hasan el-Meymûnî, 274 yılının Rebîü'l-evvel ayında vefat etmiştir.[876]

Ebü'l-Hasan el-Meymûnî; Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, Ravh b. Ubâde el-Kaysî, Hişâm b. Abdülmelik, Abdullah b. Mesleme, Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Amr b. Osmân er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Bekr el-Hallâl, Muhammed b. Ya'kûb el-Ümevî, Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, Ca'fer b. Muhammed b. Fudayl er-Ras'anî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[877]

Ahmed b. Hanbel'in önemli öğrencilerinden ve arkadaşlarından biri olan el-Meymûnî, "imâm, hâfız, allâme ve fakîh" gibi niteliklerle tavsif edilmiştir. Nesâî, onu sika bir râvi olarak değerlendirirken Zehebî, onun kendi zamanında Rakka'nın âlimi ve müftüsü olduğunu belirtmiştir.[878] Ahmed b. Hanbel, başka kimseyle olmadığı kadar onunla samimi olup arkadaşlık kurmuştur. Abdülmelik b. Abdülhamîd; Ebû Bekr el-Hallâl'a (ö. 311/923) "Ahmed b. Hanbel ile olan arkadaşlıklarının 205 yılından 227 yılına kadar sürdüğünü" söylemiştir.[879]

Abdülmelik b. Abdülhamîd, ricâl hakkında Ahmed b. Hanbel'e sorular sormuş ve onun cerh ta'dîl ile ilgili görüşlerini bize ulaştırmıştır. Örneğin el-Meymûnî; Ahmed b. Hanbel'e "Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî'nin nasıl biri olduğunu" sormuş. O da Abdülmelik b. Vâkıd'ın "sünnet ehli biri olduğunu ve rivayetleri ezberlediğini" söylemiştir.[880] Buna benzer pek çok örneği İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerh ve'ta'dîl* adlı eserinde, Ahmed b. Hanbel'in ricâl hakkındaki görüşlerinin toplandığı *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl* isimli kitapta ve diğer ricâl kaynaklarında görebiliriz.[881] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî de *Târîhu'r-Rakka* adlı eserinde ricâl

[876] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 46; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/334; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 8/318.
[877] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/334-335; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/89.
[878] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/334-335; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/303; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/89-90.
[879] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 8/318.
[880] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/133.
[881] Ahmed b. Hanbel'in yaklaşık 240 râvi hakkındaki değerlendirmeleri el-Meymûnî tarafından nakledilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/192, 194, 209, 263...; 17/34, 39, 44...; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/292; 3/75, 141; 4/48, 252...

hakkında hem onun görüşlerinden hem de onun Ahmed b. Hanbel'den naklettiği değerlendirmelerden istifade etmiştir.[882]

Farklı kaynaklarda 148 rivayeti bulunan el-Meymûnî, rivayetlerin büyük bir kısmını Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, Ahmed b. Hanbel ve Ravh b. Ubâde el-Kaysî'den almıştır. Ondan en çok rivayette bulunan râviler ise Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Bekr el-Hallâl ve Muhammed b. Ya'kûb el-Ümevî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî her iki *Sünen*'inde onun rivayetlerine yer vermiştir.[883]

2.2.54. Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Abdurrahmân er-Rakkî (ö. 278/891)

أبو العباس محمد بن عبد الرحمن بن يونس الرقي ، السراج

Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Abdurrahmân es-Serrâc; Rakkalı râvilerden Abdurrahmân b. Yûnus'un oğludur. Bağdat ve Dımaşk'ta hadis rivayeti için bulunmuştur. 200 yılında dünyaya gelen Muhammed b. Abdurrahmân er-Rakkî, 278 yılında vefat etmiştir. Rivayette bulunduğu hocaları arasında Amr b. Hâlid el-Harrânî, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Muahmmed b. İsmâil b. 'Ayyâş, Mahbûb b. Mûsâ el-Antâkî, Mûsâ b. Eyyûb en-Nasîbî gibi râviler bulunmaktadır. Muhammed b. Mahled, Muhammed b. Ca'fer el-Hârâitî, Zübeyr b. Muhammed gibi râviler onun rivayetlerini nakletmişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî, Bağdat'a gelen râviler arasında onun ismini zikretmiş, "ancak hayırlı biri olduğunu biliyorum" ifadesiyle onu ta'dîl etmiştir. Bu ifade dışında ricâl kitaplarında hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.[884]

Farklı kitaplarda 31 rivayetine yer verilen Muhammed b. Abdurrahmân er-Rakkî'nin Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunmamaktadır.[885]

2.2.55. Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. es-Sabbâh er-Râfıkî (ö. 280/893)

أبو عمر حفص بن عمر بن الصباح الرافقي (المعروف بسنجة)

Hafs b. Ömer b. es-Sabbâh, "Sence" lakabıyla şöhret bulan Rakkalı bir râvidir. *Târîhu'r-Rakka* müellifi Muhammed b. Sa'îd, künyesinin Ebû Amr olduğunu ve onun

[882] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 42-179.
[883] Nesâî, "Sıfatü's-salât", 45 (h. no: 970); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/5, 7/293, 8/146, 209.
[884] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/544; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 54/107-109.
[885] Bazı rivayetleri için bkz. Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 4/128, 5/383; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 11/326.

285 yılında vefat ettiğini belirtmiştir. Zehebî ise künyesini Ebû Ömer, vefat tarihini 280 olarak kaydetmiştir.[886]

Hafs b. Ömer'in hocaları arasında Kabîsa b. 'Ukbe, Mûsâ b. Mes'ûd en-Nehdî, Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn, Abdullah b. Recâ' el-Ğudânî, Abdullah b. Ömer et-Teymî, Mâlik b. İsmâil en-Nehdî, Abdullah b. Ca'fer b. Ğaylân er-Rakkî gibi râviler bulunmaktadır. Ondan başta Taberânî olmak üzere Abbâs b. Muhammed er-Rafıkî, İshâk b. İbrâhîm en-Nehdî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[887]

İbn Hibbân, onun rivayetlerde bazen hata yaptığına değinmiş, Ebû Ya'lâ el-Halîlî (ö. 446/1055), onun hadisleri ref' etmede teferrüd ettiğini belirtmiştir. Zehebî, onu "imâm, muhaddis, sâdık, Rakka şeyhi" sıfatlarıyla nitelemiş ve onun için "sadûk biri, ancak mütkin değildir." ifadelerini kullanmıştır.[888]

Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunmayan Hafs b. Ömer'in farklı kaynaklarda 261 rivayeti yer almaktadır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını Kabîsa b. 'Ukbe ve Ebû Huzeyfe Mûsâ b. Mes'ûd'dan almıştır. Taberânî, *Mu'cem*'lerinde ondan 235 rivayet nakletmiştir.[889]

2.2.56. Ebû Ömer Hilâl b. el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî (ö. 280/893)

أبو عمر هلال بن العلاء بن هلال بن عمر بن هلال الباهلى الرقى

Rakkalı râvilerden el-'Alâ' b. Hilâl'in oğlu olan Ebû Ömer Hilâl b. el-'Alâ', 184 yılında dünyaya gelmiştir. Yaşadığı dönemde Cezîre ehlinin imâmı olarak nitelendirilen Hilâl b. el-'Alâ', 280 yılının Kurban Bayramı'nda cuma günü Rakka'da vefat etmiştir.[890]

Hilâl b. el-'Alâ'nın hocaları arasında babası el-'Alâ' b. Hilâl, Hüseyin b. 'Ayyâş er-Rakkî, Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Mu 'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî, Ahmed b. Abdülmelik el-Harrânî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî gibi ekseriyeti Cezîreli olan râviler bulunmaktadır. Ebû

[886] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 181; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/405-406.
[887] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/406.
[888] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/201; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/473-474; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/406.
[889] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/25-29; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/108, 161, 283...
[890] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 180; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/248; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/474.

Avâne el-İsferâyînî, Nesâî, Ahmed b. Süleymân en-Neccâd, Ebû Arûbe el-Harrânî, Ebû Hâtim er-Râzi, İbn Cerîr et-Taberî, Hafs b. Ömer er-Rakkî, Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[891]

Edîb bir kişiliği olan Hilâl b. el-'Alâ', "Cezîre muahddisi, hâfız, Rakka'nın şeyhi ve âlimi" gibi sıfatlarla övülmüştür.[892] Ebû Hâtim er-Râzî, Rakka'da onun bazı faydalı bilgileri kendisine yazdığını ifade etmiş ve onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir. [893] Nesâî ise "sâlih" bir râvi olduğunu belirtmekle beraber babasından bazı münker rivayetleri aktardığını, bunun sebebinin kendisi mi yoksa babası mı olduğunu bilmediğini söylemiştir.[894]

Hilâl b. el-'Alâ', "Allah, şu dört kişiyi bulundukları zamanda ümmete bir lütuf olarak gönderdi. İmâm Şâfîi, Hz. Peygamber'in hadislerini açıkladı. Ahmed b. Hanbel mihne olaylarına karşı sebat etti. Şayet bunlar olmasaydı insanlar küfre düşerlerdi. Yahyâ b. Ma'în, Hz. Peygamber'in hadislerine yalanın bulaşmasına engel oldu, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ise hadislerdeki garîb kelimeleri açıkladı. Bunlar da olmasaydı insanlar hataya düşerlerdi." diyerek sünnetin muhafazası ve anlaşılmasında katkısı olan âlimlere hakkını teslim etmiştir.[895]

Hilâl b. el-'Alâ', bazen râviler ve vefat tarihleri hakkında bilgi vermiştir. Bazen de râvilerin cerh ta'dîlini yapmıştır. Örneğin Habîb b. Ebû Merzûk er-Rakkî hakkında "sâlih" tabirini kullanmıştır. [896] *Târîhu'r-Rakka* adlı eserde de öğrencisi Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd, kendisinden ricâlle ilgili pek çok bilgi nakletmiştir.[897]

Hilâl b. el-'Alâ', babasına ait bir kitabın/hadis metinlerinin varlığından bahsetmiş ve "وجَدْتُ فِي كِتَابِ أبِي" ifadesini kullanarak orada yer alan rivayetleri nakletmiştir. Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Hilâl b. el-'Alâ'a ait bir müsned ve hadis nüshası olduğunu ifade etmiştir. [898] "Hadîsü Zeyd b. Ebû Üneyse" ismiyle Zeyd b. Ebû Üneyse'nin rivayetlerinin yer aldığı bir hadis cüz'ü, Hilâl b. el-'Alâ' tarafından

[891] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/346-347.
[892] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/312; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/636; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/309.
[893] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/79.
[894] Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Tesmiyetü'ş-şühûh*, thk. Kâsım Ali Sa'd (Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1424/2003), 90; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/312.
[895] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/392; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 5/318, 65/17.
[896] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/18, 396; 6/382, 460; 14/378; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/293.
[897] Bkz. Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 25-180.
[898] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 89; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/475.

hazırlanmıştır. Cevâmi‘u’l-Kelim programında dijital ortama aktarılan bu nüsha, çeşitli konularda 70 adet rivayetin yer aldığı 24 sahifelik yazma nüshadan müteşekkildir. Bu nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesi’nde (2/20, 21a-36a) mevcuttur.[899] Fuat Sezgin; Hilâl b. el-‘Alâ’nın hocalarının ve sika râvilerin bazı rivayetlerini derlediği “*el-Fevâidü’l-müntekât mine’ş-şuyûh ve’s-sikât*” isimli bir kitabından bahsetmiştir.[900]

Çeşitli kitaplarda 345 rivayeti bulunan Hilâl b. el-‘Alâ’, rivayetlerinin üçte birini babasından nakletmiştir. Babası dışında en çok rivayet aldığı hocaları arasında Hasan b. ‘Ayyâş er-Rakkî, Abdullah b. Ca‘fer er-Rakkî ve Haccâc b. Muhammed el-Mıssîsî yer almaktadır. Kendisinden en fazla rivayet nakleden öğrencileri ise sırasıyla Ebû Avâne el-İsferâyînî, Nesâî, Ahmed b. Süleymân en-Neccâd ve Hayseme b. Süleymân el-Kureşî’dir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, her iki *Sünen*’de Hilâl b. el-‘Alâ’nın rivayetlerine yer vermiştir.[901]

2.2.57. Ahmed b. İshâk el-Haşşâb er-Rakkî (ö. 281-290?)

أحمد بن إسحاق الخشاب الرقي

Ahmed b. İshâk el-Haşşâb ismiyle biri Rakka’ya diğeri Beled’e nisbet edilen iki farklı râvinin ismi kaynaklarda geçmektedir. Zehebî, ikisini farklı râviler olarak zikretmiş, Beled’e nisbet edilenin 270-280 yılları arasında, Rakka’ya nisbet edilenin ise 281-290 yılları arasında vefat ettiğini belirtmiştir.[902] Ancak ikisi hakkında da ricâl kitaplarında çok az malumat verilmiştir. Dolayısıyla ikisi de mechûl olarak değerlendirilebilir.

Farklı kaynaklarda Ahmed b. İshâk el-Haşşâb er-Rakkî’nin 66 rivayeti bulunmaktadır. Taberânî, Rakka’ya nisbet edilen Ahmed b. İshâk el-Haşşâb’ın yaklaşık 54 rivayetini kitaplarında zikretmiştir. Bu rivayetlerde Ahmed b. İshâk ekseriyetle Abdullah b. Ca‘fer er-Rakkî’den rivayette bulunmuştur.[903]

---

[899] Sezgin, *Târîhu’t-türâsi’l-Arabî*, 1/160.
[900] Sezgin, *Târîhu’t-türâsi’l-Arabî*, 1/310-311.
[901] Tekrarlarıyla birlikte Sünenü’l-Kübrâ’da 73, el-Müctebâ’da ise 20 rivayetin senedinde Hilâl b. el-‘Alâ’ yer almıştır. Bazı örnekler için Bkz. Nesâî, “Sıfatü’s-salât”, 10 (h. no: 1199); “Siyâm”, 41 (h. no: 2211)...; Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 2/38, 144... 3/116, 130, 140, 156...
[902] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/491.
[903] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *ed-Du‘â li’t-Taberânî*, 192, 387; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/31; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 1/312, 2/44, 51, 115...

2.2.58. Ebû Ca‘fer Ahmed b. en-Nadr er-Rakkî (ö. 290/903)

أبو جعفر أحمد بن النضر بن بحر العسكري الرقى

Aslen ‘Askerimükrem’li[904] olan Ebû Ca‘fer Ahmed b. en-Nadr b. Bahr, bir süreliğine Rakka’da ikamet etmiş ve 290 yılında burada vefat etmiştir. Sa‘îd b. Hafs en-Nüfeylî, Mus‘ab b. Sa‘îd el-Mıssîsî, Yahyâ b. Recâ’ el-Harrânî, İshâk b. Zureyk er-Ras‘anî, Hişâm b. Ammâr es-Sülemî gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ahmed b. en-Nadr’den ise başta Taberânî olmak üzere İbn Kâni‘ el-Bağdâdî ve İsmâil b. Ali el-Hutabî gibi bazı râviler hadis almışlardır. Şam, Avâsım, Suğûr, Haleb, Menbic, Misis, Tarsûs, Antakyâ gibi yerleşim yerlerine rihle yaparak oradaki bazı râvilerden rivayet almıştır. Dımaşk’ta Hişâm b. Ammâr’dan (ö. 245/859) kıraat âlimi İbn Amîr’in (ö. 118/736) kırrat usulünü öğrenmiştir. İbnü’l-Münâdî (ö. 336/947), onun sika râvilerden olduğunu belirtmiştir.[905]

Ahmed b. en-Nadr’ın farklı kitaplarda 157 rivayeti yer almaktadır. En fazla rivayet aldığı râviler arasında Sa‘îd b. Hafs el-Harrânî, Süleymân b. Seleme el-Habâirî, İshâk b. Zureyk er-Ras‘anî, Mus‘ab b. Sa‘îd el-Mıssîsî bulunmaktadır. Taberânî 130, İbn Kânî‘ (ö. 351/962) ise 23 rivayetini nakletmiştir.[906]

2.2.59. Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid er-Rakkî (ö. 294/907)

أبو العباس أحمد بن يحيى بن خالد بن حبان الرقي

Rakkalı râvi Hâlid b. Hayyân’ın torunu olan Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid, er-Rakkî ve Mısır’da bir süreliğine ikamet etmesi sebebiyle el-Mısrî nisbeleriyle anılmıştır. Taberânî, Mısır’da kendisinden ders almıştır. Ahmed b. Yahyâ, 294 yılında vefat etmiştir.[907] Hakkında pek malûmât olmayan bu râvi, mechûlu’l-hâl olarak değerlendirilebilir.

er-Rıb‘î, bazı râvilerin vefat tarihini Ahmed b. Yahyâ vasıtasıyla tespit etmiştir.[908] Farklı kitaplarda 153 rivayeti bulunan Ahmed b. Yahyâ, bunların büyük bir

---

[904] Hûzistan bölgesinde yer alan bir beldedir. Bkz. es-Sem‘ânî, *el-Ensâb*, 9/297.

[905] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/413-415; Kemâlüddin İbnü’l-Adîm, *Buğyetü’t-taleb*, 3/1184-1186; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/696.

[906] Bazı Örnekler için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/65; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 2/173-179; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 2/69, 139, 3/84, 235...

[907] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/904.

[908] Muhammed b. Ramh’ın 242, İsâ b. Hammâd’ın 248 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Bkz. er-Rib‘î, *Târîhu mevlidi’l-ulemâ ve vefayâtihim*, 2/531, 546.

bölümünü Yahyâ b. Bükeyr el-Kureşî, Yahyâ b. Süleymân el-Cu'fî, Züheyr b. İbâd er-Ruâsî, Ebû Ubeyde b. Fudayl et-Temîmî'den nakletmiştir. Taberânî, ondan 126 rivayet nakletmiştir.[909]

2.2.60. Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Süfyân er-Rakkî (ö. 297/910)

أبو بكر محمد بن جعفر بن سفيان بن يزيد الرقي

Rakkalı râvilerden Muhammed b. Ca'fer b. Süfyân b. Yezîd hakkında ricâl kaynaklarında pek malumât bulunmamaktadır. Ubeyd b. Cennâd el-Halebî, Ali b. Meymûn er-Rakkî, Amr b. Kıst er-Rakkî, Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân gibi râvilerden rivayette bulunmuştur. Taberânî'nin hocaları arasında zikredilen bu râvinin 39 rivayeti bulunmaktadır. Taberânî, onun 31 rivayetini nakletmiştir.[910]

2.2.61. Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Yezîd er-Rakkî (ö. 310/922)

أبو علي حسين بن عبد الله بن يزيد الرقي القطان الجصاص

Rakkalı râvilerden Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Yezîd, el-Kattân ve el-Cessâs lakaplarıyla bilinmektedir. Mâlikî mezhebine mensub olan Hüseyin b. Abdullah el-Kattân, 240 yılından önce[911] doğmuştur. Dârekutnî, onun sika bir râvi olduğunu belirtmiş, Zehebî ise onu "hâfız, müsnid, sika, rahhâl, musannif" tabirleri ile nitelemiştir. Hüseyin b. Abdullah el-Kattân, 310 yılında vefat etmiştir.[912]

Hüseyin b. Abdullah'ın hocaları arasında Hişâm b. Ammâr, Hakîm b. Seyf er-Rakkî, Mûsâ b. Mervân er-Rakkî, İbrâhîm b. Hişâm, Velîd b. Utbe, el-Müseyyeb b. Vâdıh, Muhammed b. Tufeyl el-Harrânî, Mahled b. Mâlik es-Selmînî gibi râviler bulunmaktadır. İbn Hibbân, İbn 'Adî, İbnü'l-Mukrî, İbnü's-Sünnî, Ali b. Hasan b. Allân el-Harrânî, Ebü'l-Feth el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayet almışlardır.[913]

İbn Hibbân, kendisinden Rakka'da hadis dinlemiş,[914] *es-Sikât* adlı eserinde Hüseyin b. Ali el-Kattân'ın râvilerle ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir. Örneğin

---

[909] Bazı örnekler için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1/48; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/31-58; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/113, 176, 258...

[910] Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh, *Şuyûhi't-Taberânî*, 522; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 2/171; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 6/366-373; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/288, 8/179...

[911] Hüseyin b. Abdullah'ın hocaları arasında yer alan Muhammed b. Tufeyl el-Harrânî'den hadis dinlemesi, 240 yılında olmuştur. İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 7/218.

[912] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/286-287.

[913] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 14/91-92; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/180.

[914] İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâ*, 14.

İsmâil b. İbrâhîm el-Bâlisî ve Ubeyd b. Heysem el-Halebî hakkında "müstakîmü'l-hadîs"[915] tabirini kullanırken Âmir b. Seyyâr en-Neclînî ile ilgili olarak da onun "bazen garîb rivayetler aktardığını söylemiştir.[916] Ömer b. es-Sayyâh b. Ömer'in künyesinin Ebû Hafs olduğunu,[917] Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr er-Rakkî'nin 230 yılından sonra, Muhammed b. Ali b. Meymûn el-Attâr'ın 268 yılında vefat ettiğini bildirmiştir.[918]

Farklı kaynaklarda 178 rivayeti bulunan Hüseyin b. Abdullah el-Kattân, bunların ekseriyetini Hişâm b. Ammâr, Mûsâ b. Mervân er-Rakkî, Hakîm b. Seyf er-Rakkî'den alnmıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ondan İbn Hibbân, İbnü'l-Mukri' ve İbn 'Adî nakletmiştir. İbn Hibbân, *es-Sahîh*'inde 90'dan fazla rivayetine yer vermiştir.[919]

2.2.62. Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ali b. Hasan er-Rakkî (ö. 314/926)

أبو الفضل محمد بن علي بن الحسن بن حرب الرقي (القاضي)

Rakkalı râvilerden Muhammed b. Ali b. Hasan b. Harb er-Rakkî, Ebü'l-Fazl künyesinin yanı sıra bazen Ebü'l-Hasan künyesi ile de anılmıştır. Taberiyye kâdılığı görevini üstlenen Muhammed b. Ali er-Rakkî; 230 yılında dünyaya gelmiş, 314 yılında ise vefat etmiştir. O, Rakka, Bağdat, Dımaşk, Taberiyye gibi yerleşim yerlerinde hadis rivayetinde bulunmuştur. Hocaları arasında Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî, Amr b. Hişâm el-Harrânî, Ca'fer b. Muhammed b. Fudayl er-Ras'anî gibi râviler bulunmaktadır. İbnü'l-Mukrî, Ali b. Ömer el-Harbî es-Sükkerî gibi râviler ondan hadis nakletmiştir. Dârekutnî, onu sika bir râvi olarak değerlendirmiştir.[920] İbn Asâkîr, farklı kaynaklarda 28 rivayeti bulunan Muhammed b. Ali er-Rakkî'nin bazı rivayetlerini *Târîhu Dımaşk* kitabında zikretmiştir.[921]

[915] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/104, 433.
[916] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/502.
[917] İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*, 218.
[918] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/92, 144.
[919] Bazı örnekler için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 1/173, 174, 336...
[920] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 185; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/123; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 54/260-262.
[921] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 1/95, 132, 41/333, 54/261-262.

2.2.63. Ebû Ali Muhammed b. Saîd er-Rakkî (ö. 334/945?)

أبو علي محمد بن سعيد بن عبد الرحمن القشيري الحراني الرقي

Aslen Harranlı olup Rakka'da ikamet eden Muhammed b. Sa'id b. Abdurrahmân el-Kureşî, tarihçi ve muhaddis kimliğiyle bilinmektedir. "Târîhu'r-Rakka" kitabının müellifi olan bu râvinin tam ismi, Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd b. Abdurrahmân b. İbrâhîm b. İsâ b. Merzûk el-Kuşeyrî'dir. Sem'ânî, onun "İbnü'l-Harrânî" lakabıyla tanındığına değinmiş, ancak Sem'ânî'nin sözü dışında onun bu şekilde tanındığına dair herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. 334 yılındayken 80 yaşını aşmış olan Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, tahminen 250-255 yıllarında dünyaya gelmiştir. Er-Rib'î, vefat tarihini 334 olarak kaydederken Sem'ânî ve Zehebî, 334 yılında *Târîhu'r-Rakka* kitabını okuttuğunu ve bu yıldan sonra vefat ettiğini (etmiş olabileceğini) söylemişlerdir.[922]

Muhammed b. Sa'id er-Rakkî'nin hocaları arasında Abdülmelik b. Abdülhamîd el-Meymûnî, Ali b. Osmân en-Nüfeylî, Süleymân b. Seyf el-Harrânî, Abdülhamîd b. Mustâm, Abdullah b. Muhammed b. Ayşûn, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî gibi râviler bulunmaktadır. Ondan ise Ebû Bekr İbnü'l-Mukrî, İbn Şâhîn, İbn 'Adî, Ebû Ahmed b. Câmi' ed-Dehhân, Ebü'l-Hüseyin b. Cümey' el-Ğassânî, Muhammed b. Cafer b. Gunder el-Bağdâdî, Ebû Müslim Muhammed b. Ahmed el-Kâtib gibi râviler rivayet almıştır.[923]

İbnü'l-Mukrî, ondan hadis naklettiği zaman onu "hâfız, şeyh, faziletli, sika, emîn" gibi sıfatlarla nitelemiştir. Dârekutnî, onu "sika" bir râvi olarak değerlendirirken Hatîb el-Bağdâdî, onun hakkında "Rakka hâfızı", Sem'ânî ise (كان إماما فاضلا حافظا مكثرا من الحديث) "imâm, hâfız, faziletli, müksirü'l-hadîs" ifadelerini kullanmıştır.[924] Zehebî, Muhammed b. Sa'id er-Rakkî'yi "imâm, hâfız, müfîd, Rakka muhaddisi ve tarihçisi" olarak tavsif etmiştir.[925]

---

[922] er-Rib'î, *Târîhu mevlidi'l-ulemâ ve vefayâtihim*, 2/669; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 6/157; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 15/335.

[923] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 15/335; Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh, *Şuyûhi't-Taberânî*, 556; Diğer hocaları-öğrencileri ve kitabı ile ilgili detaylar için bkz. Ömer Sabuncu, "Tarihçi Muhammed b. Saîd el-Harrânî'nin (ö. 334/945) Hayatı ve İlmi Faaliyetleri", *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, ed. Kasım Şulul vd. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018).

[924] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/2123; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 6/157-158.

[925] Muhammed Mehdî vd., *Akvâli ed-Dârekutnî*, 2/577; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 15/335.

Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr ve İbn ‘Adî, kitaplarında Muhammed b. Sa‘id er-Rakkî’den aldıkları hadislere yer vermişlerdir.[926] Hatîb el-Bağdâdî ve Mizzî, bazı râvilerin vefat tarihi, künye gibi bilgilerini ondan nakletmişlerdir.[927]

Târîhu’r-Rakka kitabını neşreden İbrâhîm Sâlih mukaddimesinde, müellif hakkında bazı çıkarımlarda bulunmuştur. Örneğin herhangi bir mezhebi taklit ettiğine dair bir bilgiye rastlamadığı için onun müçtehit biri olabileceğini söylemiştir. Takip ettiği bir fıkhi mezhep varsa da Ahmed b. Hanbel’in öğrencisi Abdülmelik b. Abdülhamîd el-Meymûnî’den ders alması sebebiyle Hanbelî mezhebine daha yakın olabileceğini belirtmiştir.[928]

Eserleri

Târîhu’r-Rakka: Rakka’ya yerleşenler ya da orada bir süreliğine ikamet edenlerle ilgili olan bu eserin tam adı; “Târîhu’r-Rakka ve men nezelehâ min ashâbi Resûlillâh (s.a.s.) ve’t-tâbiʿin ve’l-fukahâʾ ve’l-muhaddisîn”dir. Tabakalara ve vefat tarihlerine göre tertip edilen bu eserin bilinen tek nüshası Dâru’l-kütübi’z-Zâhiriyye’dedir (Mecâmî‘, nr. 34/1). Bu eser, Tâhir en-Ne‘sânî tarafından tahkik edilip 1959’da Hama’da neşredilmiştir.[929]

Kitabın girişinde Harran ve Ruhâ halkıyla yapılan sulh antlaşması hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Ashâb-ı Kiram’dan Rakka’ya gelenler ile Rakka’ya yolu düşen tâbiîn ve tebeu tâbiînden muhaddis ve fukahaya dair bilgiler zikredilmiştir. Bu yönüyle kitap, Rakka’ya yerleşenler ya da orada bir süreliğine ikamet edenler hakkında bir ricâl eseridir. Ekseriyeti tebeu tâbiînden olmak üzere bu kitapta toplam 123 kişi tanıtılmıştır. Müellif, bahsettiği her şahısla ilgili verdiği bilgileri senedli olarak zikretmeye çalışmıştır. Kitapta yer alan isimlerin künye, nisbe, vefat tarihi, hadis aldığı hocalar, naklettiği örnek rivayetler gibi bilgilerine yer verilmiş, ayrıca bazılarının cerh ve ta‘dîl durumlarına işaret edilmiştir.[930] Muhammed b. Sa‘id er-Rakkî, kitabında

[926] Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve’l-künâ*, 1/193; 2/76, 257, 279; 5/131; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 2/114, 3/116, 4/185, 5/322...

[927] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/556, 12/323, 13/41...; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/121, 7/197, 16/254, 18/27...

[928] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 7.

[929] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 8-11; Cevat İzgi, “Kuşeyrî, Muhammed b. Saîd”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/475.

[930] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 23-123; Sabuncu, “Tarihçi Muhammed b. Saîd el-Harrânî’nin (ö. 334/945) Hayatı ve İlmi Faaliyetleri”, 433-434.

bazen nakledilen yanlış bir bilgiyi tashih etmiştir. Örneğin, Vâbisa b. Ma‘bed (ö. 51/671) ile Ömer b. Abdülazîz arasında geçtiği nakledilen bir diyalogla ilgili olarak "Vâbisa'nın Ömer b. Abdülaziz'in hilafetinden önce vefat ettiğini belirterek, ikisi arasında bu diyaloğun yaşanma ihtimalinin olmadığını, bu kişinin Rakka valiliği yapan Vâbisa'nın oğlu Sâlim olması gerektiğini" söylemiştir.[931]

2.2.64. Ebü'l-Hasan Muhammed b. Eyyûb er-Rakkî (ö. 341/952)

أبو الحسن محمد بن أيوب بن حبيب بن يحيى الرقي (المعروف بالصموت)

es-Samût lakabı ile bilinen Muhammed b. Eyyûb er-Rakkî'nin tam adı Ebü'l-Hasan Muhammed b. Eyyûb b. Habîb b. Yahyâ'dır. Mısır'da ikamet eden bu râvi, Dımaşk, Haleb gibi ilim merkezlerine uğramıştır. Muhammed b. Eyyûb er-Rakkî, 341 yılında vefat etmiştir. 100'den fazla rivayeti bulunan Muhammed b. Eyyûb, rivayetlerinin ekseriyetini Ahmed b. Amr el-Bezzâr, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî, Ahmed b. Muhammed el-Mihrî ve Abdülmelik b. Abdülhamîd el-Meymûnî'den almıştır. Ebû Abdullah Muhammed b. Müferric el-Kurtûbî, Ebû Abdullah İbn Mende ve İbn Şâhîn rivayetlerinin büyük bir kısmını nakletmişlerdir.[932] Ebû Nu'aym ve İbn Asâkir, kitaplarında Muhammed b. Eyyûb er-Rakkî'nin rivayetlerinin bir kısmına yer vermişlerdir.[933]

Mesleme b. Kâsım, "sâlih" biri olarak değerlendirmiş, onun çok rivayeti olduğunu, ondan çok hadis (kitap) yazdığını söylemiştir.[934]

Muhammed b. Eyyûb er-Rakkî olarak bilinen bir râvi daha vardır. O, Meymûn b. Mihrân ve Süfyân es-Sevrî'den rivayet almış, ondan da Muhammed b. Yezîd er-Ruhâvî ve Süleymân b. Ubeydullah er-Rakkî nakilde bulunmuştur. Ebû Hâtim er-Râzî, onun zayıf bir râvi olduğunu,[935] İbn 'Adî ise onun en fazla 5-6 rivayetinin olduğunu söylemiştir.[936]

---

[931] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 30-31.
[932] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 52/138; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/771.
[933] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 5/2743; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 4/287, 12/175.
[934] Kâsım b. Kutluboğa, *es-Sikât min men lem yeka'u fi'l-Kütübi's-sitte*, 8/196.
[935] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/197.
[936] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/508.

2.2.65. Sâbit b. Haccâc el-Kilâbî er-Rakkî (ö. ?)

ثابت بن الحجاج الكلابى الرقى

Tâbiînden olan Sâbit b. Haccâc el-Kilâbî er-Rakkî, İstanbul kuşatmasına Avf b. Mâlik el-Eşca'î (ö. 73/692) ile birlikte katılmıştur. Hocaları arasında Ebû Hüreyre, Zeyd b. Sâbit, Abdullah el-Hemedânî, Züfer b. Hâris, Avf b. Mâlik el-Eşca'î, Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi râviler bulunmaktadır. Ca'fer b. Burkân, ondan hadis nakletmiştir. İbn Sa'd, onunla ilgili olarak "sika inşâallah" değerlendirmesini yapmıştır.[937] Çeşitli kaynaklarda 13 rivayeti bulunn Sâbit b. Haccâc'ın iki rivayetini Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde zikretmiştir.[938]

2.2.66. Bükeyr b. Vehb er-Rakkî (ö. ?)

بكير بن وهب الجزرى

Tâbiînin küçüklerinden olan Bükeyr b. Vehb er-Rakkî, Enes b. Mâlik'ten hadis almıştır. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, onun hakkında "leyse bi kaviy" ifadesini kullanmıştır.[939] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, farklı kaynaklarda 2 rivayeti bulunan bu râvinin bir adet rivayetine yer vermiştir.[940]

2.2.67. Ömer b. el-Müsennâ el-Eşca'î er-Rakkî (ö. ?)

عمر بن المثنى الأشجعى الرقى

Ebû Arûbe, Ömer b. el-Müsennâ el-Eşca'î'nin tâbiînden olduğunu belirterek Cezîreli râvilerin 3. tabakasında ismini zikretmiştir. O, 'Atâ' b. Meysera el-Horâsânî'den hadis nakletmiş, ondan ise Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî ve Ömer b. Ubeyd et-Tanâfisî rivayet almıştır. İbn Hacer, "mestur" bir râvi olarak onu tavsif etmiştir. Hadis rivayeti için Kudüs ve Dımaşk'ta bulunan Ömer b. el-Müsennâ'nın 4 rivayeti bulunmaktadır. İbn Mâce, *Sünen*'inde onun iki rivayetine yer vermiştir. [941]

---

[937] İbn Sa'd, *Tabakât*; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 62; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/351-352.

[938] Ebû Dâvûd, "Buyû", 34 (h. no: 3407); "Tereccül", 7 (h. no: 4181).

[939] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/403; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/255; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/351.

[940] "el-Eimmetü min Kurayş" rivayeti farklı kaynaklarda ve farklı varyantlarıyla Bükeyr b. Vehb'ten nakledilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/318; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 5/405.

[941] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 85; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 45/335. İbn Mâce, bu ravinin 2 rivayetine yer vermiştir. Bkz. İbn Mâce, "Tahâret", 22, 84 (h. no: 332, 548).

2.2.68. Ebü'l-Abbâs el-Velîd b. el-Velîd er-Rakkî (ö. ?)

أبو العباس الوليد بن الوليد بن زيد العنسي القلانسي الرقى

Aslen Dımaşklı olan Ebü'l-Abbâs el-Velîd b. el-Velîd b. Yezîd el-Kalânîsî, Rakka'da ikamet etmiştir. Hocaları arasında Abdurrahmân b Sâbit el-'Ansî, 'Umâre b. Sevbân, Sa'îd b. Bişr, Evzâî gibi râviler bulunmaktadır. el-Velîd b. el-Velîd'den Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân, Abbâs b. Velîd el-Hallâl, Ahmed b. Abdülvâhid et-Dımaşkî, Muhammed b. Abdülvâhid ed-Dımaşkî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[942]

Ebû Hâtim, onun "sadûk" bir râvi olduğunu, rivayetlerinde sakınca görmediğini belirtmiştir. Dârekutnî ise "münkerü'l-hadîs" tabirini kullanarak onu cerh etmiştir.[943] İbn Hibbân, onun 'Umâre b. Sevbân tarîki ile Amr b. Dînâr'dan rivayetlerinin çoğu maklûb olan bir nüsha naklettiğini, rivayetlerini hüccet olarak kabul etmenin caiz olmadığını söylemiştir.[944]

Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunmayan el-Velîd b. el-Velîd'in farklı kaynaklarda 41 rivayeti yer almaktadır. Bunların ekseriyetini Abdurrahmân b. Sâbit ve 'Umâre b. Sevbân'dan almış, ondan en çok rivayet nakleden ise Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân olmuştur.[945]

2.2.69. Ziyâd b. Beyân er-Rakkî (ö. ?)

زياد بن بيان الرقى

Ziyâd b. Beyân er-Rakkî; Sâlim b. Abdullah, Ali b. Nüfeyl ve Meymûn b. Mihrân'dan rivayette bulunmuştur. Ca'fer b. Burkân, Ebü'l-Melîh er-Rakkî, İsmâil b. Uleyye de ondan hadis nakletmişlerdir. Ebü'l-Melîh er-Rakkî, onun Rakkalı bir şeyh olduğunu söylemiştir. Buhârî, rivayet ettiği hadisin isnadında sıkıntı olduğuna "fî isnâdihî nazar" ifadesiyle işaret etmiştir. İbn Hibbân, "şeyh, sâlih" ifadesiyle onu ta'dîl etmiştir. Nesâî, onun hakkında "leyse bihî be's" tabirini kullanmış, Zehebî ise onu

---

[942] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/19; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 63/305-308.

[943] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/19; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/350.

[944] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/423. (وقد روى هذا الشيخ عن عمرو بن دينار بنسخة أكثرها مقلوبة، يطول الكتاب بذكرها، لا يجوز الاحتجاج به فيما يروي .)

[945] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/212-213; Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'ş-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî (Beyrut: Müessestu'r-Risâle, 1405/1984), 1/73, 76, 101...

"sadûk" bir râvi olarak değerlendirmiştir.[946] Farklı kaynaklarda 3 rivayeti bulunan Ziyâd b. Beyân er-Rakkî'nin bir rivayetini Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve İbn Mâce tahriç etmişlerdir.[947]

2.2.70. El-Velîd b. Zevrân (Zervân) es-Sülemî er-Rakkî (ö. ?)

الوليد بن زوران (زروان) السلمى الرقى

Rakkalı râvilerden Velîd b. Zevrân, Süleym kabilesindendir. Babasının adı kaynaklarda Zevrân ve Zervân olarak iki farklı şekilde kaydedilmiştir. Enes b. Mâlik ve Meymûn b. Mihrân'dan hadis nakletmiş, ondan ise Ca'fer b. Burkân ve Ebü'l-Melîh er-Rakkî rivayet almıştır. Ebû Dâvûd, Cezîreli olduğunu ve onun Enes b. Mâlik'ten rivayet alıp almadığını bilmediğini söylemiştir. Zehebî, Velîd b. Zevrân hakkında "sika"; İbn Hacer ise "leyyinü'l-hadîs" tabirini kullanmıştır.[948] Ebû Dâvûd, Nesâî ve Beyhakî, toplam 2 rivayeti bulunan Velîd b. Zevrân'ın rivayetlerine kitaplarında yer vermişlerdir.[949]

2.2.71. Ebû Süleymân Ömer b. Hâlid er-Rakkî (ö. ?)

أبو سليمان عمر بن خالد الرقي

Ebû Süleymân Ömer b. Hâlid; İbnü'l-Ekta' lakabıyla bilinen Süleymân b. Ömer er-Rakkî'nin (ö. 249/863) babasıdır. Ricâl kaynaklarında hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle "mechûlu'l-hâl" bir râvi olarak değerlendirilen Ebû Süleymân Ömer b. Hâlid er-Rakkî; Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî, Halîl b. Mürre ve Mûsâ b. A'yan'dan hadis dinlemiştir. Onun farklı kaynaklarda 10 rivayeti bulunmaktadır. Ondan 9 rivayeti oğlu Süleymân b. Ömer er-Rakkî nakletmiştir.[950]

---

[946] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/346; Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 94; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/248; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/436-437; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/408.

[947] Ebû Dâvûd, "Mehdî", 1 (h. no: 4284); İbn Mâce, "Fiten", 34 (h. no: 4086).

[948] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/4-5; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/12-13; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/351; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 582.

[949] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 54 (h. no: 145); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 5/183; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9/498.

[950] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/444; Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 5/153; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7/220, 11/168.

2.2.72. Muhammed b. Ali b. Habîb et-Tarâifî er-Rakkî (ö. ?)

محمد بن علي بن حبيب الطرائفي الرقي

Muhammed b. Ali b. Habîb et-Tarâifî er-Rakkî, rivayetlerinin büyük bir kısmını Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî, Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî er-Rakkî, Ali b. Meymûn el-Attâr er-Rakkî ve Muhammed b. Selâm el-Menbicî'den almıştır. Taberânî ve Abdullah b. Yahyâ b. Muâviye el-Kureşî ondan en çok rivayet alan öğrencileri olmuştur. Ricâl kaynaklarında hakkında pek malumât olmayan bu râvi, "mechûlü'l-hâl" olarak değerlendirilebilir. Çeşitli kaynaklarda 45 rivayeti bulunan bu râviden Taberânî, 36 rivayet almıştır.[951]

2.3. EL-MEVSILÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER

2.3.1. Ebû Ferve 'Adî b. 'Adî b. 'Amîra el-Mevsılî (ö. 120/737)

أبو فروة عدى بن عدى بن عميرة الكندى الموصلى الجزرى (سيد أهل الجزيرة)

Sahâbî 'Adî b. 'Amîra'nın oğlu olan bu râvinin tam ismi, Ebû Ferve 'Adî b. 'Adî b. 'Amîra b. Ferve b. Zürâre b. el-Erkam el-Kindî'dir. 'Adî b. 'Adî için el-Kindî nisbesinin yanı sıra el-Cezerî ve el-Mevsılî nisbeleri de kullanılmıştır.[952] Hz. Peygamber'e bazı rivayetleri ref' etmesi sebebiyle İbn Ebû 'Âsım, Taberânî gibi bazı âlimler onu sahâbî olarak değerlendirmişlerdir. Ancak Nevevî (ö. 676/1277), Ömer b. Abdülazîz (99/717-101/720) döneminde Cezîre ve Musul âmilliğ, yaptığını delil göstererek onun tâbîin neslinden olduğunu ve 120 yılında vefat ettiğini söylemiştir.[953] Moğultay b. Kılıç (ö. 762/1361), Ebû Arûbe'den onun Harran'da ikamet edip burada vefat ettiğini, *Târîhu'l-Mevsıl* kitabının müellifi Ebû Zekerriyyâ el-Ezdî'den ise onun Musul'da ikamet ettiğini nakletmiştir.[954] 'Adî b. 'Adî'nin babasının Ruhâ'da yaşaması ve Halife Ömer b. Abdülazîz'in 'Adî b. 'Adî'yi Musul'da görevlendirmesi, Ebû Arûbe ve Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin dediği gibi her iki şehirde de ikamet edebileceği

[951] Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh, *Şuyûhi't-Taberânî*, 592; Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/80-85; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4/179, 8/78...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 2/170.

[952] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/3; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3/510.

[953] Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/329.

[954] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlu Tehzîb*, 9/207-208.

ihtimalini göstermektedir. Ancak hayatının büyük bir kısmını Musul'da geçirmesi sebebiyledir ki el-Harrânî yerine el-Mevsılî nisbesiyle anılmıştır.

'Adî b. 'Adî, hicrî 76 yılında Muhammed b. Mervân tarafından Haricilerle savaşmak için görevlendirilmiş, ancak bu görevinde başarısız olmuştur.[955] Fakîh ve zâhid biri olan 'Adî b. 'Adî, Süleymân b. Abdülmelik (97/715-99/717) döneminde Musul, Cezîre, Ermeniyye ve Azerbaycan idaresini üstlenmiş, Ömer b. Abdülazîz döneminde de bu görevi devam ettirmiştir. Ayrıca Cezîre bölgesinde kâdılık görevinde de bulunmuştur.[956]

'Adî b. 'Adî; babası 'Adî, amcası Urs b. 'Amîra, Recâ b. Hayve, Dahhâk b. Abdurrahmân gibi râvilerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be b. Haccâc, Ma'kıl b. Ubeydullah el-Cezerî, Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî, Meymûn b. Mihrân er-Rakkî gibi pek çok râvi rivayet almıştır.[957] Bazıları onun sahâbî olduğu yanılgısına düşerek Hz. Peygamber'den rivayette bulunduğu senedleri muttasıl diye zikretmişlerdir. Ancak tâbiînden olan 'Adî b. 'Adî'nin bu tür rivayetleri "mürsel (munkatı)" olarak kabul edilmiştir.[958]

Buhârî'nin "Cezîre ehlinin efendisi" (سيد أهل الجزيرة) olarak tanıttığı 'Adî b. 'Adî; Yahyâ b. Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî, el-'İclî gibi cerh ta'dîl âlimlerine göre sikâ bir râvidir. İbn Sa'd da dindar ve fakîh yönüne işaret ederek onun sikâ bir râvi olduğunu belirtmiştir. İbn Ebû Hâtim'e göre 'Adî b. 'Adî, babasından hadis işitmemiş, ondan naklettiği rivayetleri amcası Urs b. 'Amîra vasıtasıyla almıştır. Dolayısıyla bu tür rivayetlerin mürsel/munkatı olduğunu belirtmiştir.[959]

'Adî b. 'Adî'nin farklı kitaplarda 20 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî onun rivayetine yer vermişlerdir.[960]

---

[955] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'l-Nihâye*, 9/12.
[956] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/139-140; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/221.
[957] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/534-535.
[958] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/333; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 3/510; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/536; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/276.
[959] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/44; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/3; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19/535.
[960] Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17 (h. no: 4347, 4348); İbn Mâce, "Nikâh", 11 (h. no: 1872); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 5/428.

2.3.2. Ebû Hişâm Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî (ö. 152/769)

أبو هشام المغيرة بن زياد البجلى الموصلى (و يقال أبو هاشم)

Ebû Hişâm (Ebû Hâşim) Muğîre b. Ziyâd el-Becelî, Musullu râvilerden biridir. Ebû Arûbe el-Harrânî, Cezîreli râvilerin 3. tabakasında ismini zikrederek Musul'da ikamet ettiğini söylemiştir. 152 yılında vefat eden Muğîre b. Ziyâd'ın ailesi, zamanında Kûfe'den çıkarak Musul'a yerleşmiştir. Tâbiînle aynı mecliste oturan Muğîre b. Ziyâd'ın sahâbî Enes b. Mâlik'i (r.a.) gördüğü söylenmiştir.[961] 121 yılında Rumların eline esir düşmüş, Abdurrahmân b. Habîb'in Dımaşk valisi olmasıyla beraber 126 yılında fidye verilmek suretiyle esaretten kurtarılmıştır.[962] İbn Ammâr el-Mevsılî, Muğîre b. Ziyâd'ın küçükbaş hayvan ticareti yapmak maksadıyla Azerbaycan ve Şam'a (Suriye'ye) sık sık gittiğini belirtmiştir.[963]

Muğîre b. Ziyâd; Atâ b. Ebû Rebâh, Mekhûl, Nâfi', İsmâil b. Ubeydullah, Ubâde b. Nüsey, 'Adî b. 'Adî el-Kindî, İkrime gibi râvilerden hadis almıştır. Süfyân es-Sevrî, Vekî' b. Cerrâh, Mu'âfâ b. 'İmrân, İshâk b. Süleymân er-Razî, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[964]

Zehebî, tarafından "imâm, âlim, muhaddisu Cezîre" lafızlarıyla tavsif edilen Muğîre b. Ziyâd,[965] münekkitlerin ekseriyeti tarafından cerh edilmiştir. Yahyâ b. Ma'în'den onunla ilgili olarak "leyse bihî be's ve sika" şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel; münker rivayetler naklettiğini belirterek "da'îfü'l-hadîs ve muztaribü'l-hadîs" tabirlerleriyle onu cerh etmiş, Hz. Peygamber'e ref' ettiği bütün rivayetlerin münker olduğunu belirtmiştir. İbn Şâhîn; Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Ma'în'in bu râvi hakkındaki farklı yaklaşımlarına değinerek Ahmed b. Hanbel'in görüşünü tercih etmiş ve Yahyâ b. Ma'în'in onun münker rivayetlerine denk gelmemesi sebebiyle hakkında olumlu görüşte bulunduğunu söylemiştir.[966] el-'İclî, onun sika bir râvi olduğuna işaret etmiş, Nesâî ve

[961] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 60/8; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/231-232; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 11/388.
[962] Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî Halîfe b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrut: Müessestu'r-Risâle, 1397/1977), 347.
[963] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 60/4-5; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/362.
[964] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 60/4; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/359-360.
[965] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 7/197.
[966] Yahyâ b. Ma'în, *Târîhu İbn Ma'în*, 2/267; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân İbn Şâhîn, *Zikrü men ihtelefe'l-ulemâ' ve nukkâdü'l-hadîs fîhi*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Riyad: Mektebetü Edvâ'i's-selef, 1419/1999), 95.

Dârekutnî ise "leyse bi kaviy" lafzı ile hadis rivayetinde pek tercih edilen bir râvi olmadığını belirtmişlerdir.[967] İbn Hibbân; Muğîre b. Ziyâd'ın teferrüd ederek sika râvilerden onların rivayetlerine benzemeyen rivayetleri naklettiğini, bu tür rivayetlerinden kaçınılması gerektiğini ve bunların hüccet olamayacağını bildirmiştir. Ancak sikaların rivayetlerine mutabık olan rivayetlerinin i'tibar için alınabileceğini söylemiştir.[968] İbn 'Adî, münekkitlerin değerlendirmelerini naklettikten sonra bazı ufak hataları olsa da Muğîre b. Ziyâd'ın rivayetlerinin sağlam (müstakîm) olduğunu, bu küçük hataların rivayetlerine halel getirmediğini söylemiştir.[969]

Hâkim en-Nîsâbûrî, Muğîre b. Ziyâd'ın Ubâde b. Nüsey'den mevzû, Atâ b. Ebû Rebâh ve Ebü'z-Zübeyr el-Mekkî'den münker rivayetler naklettiğini belirtmiştir. Ancak Mizzî, bu ifadelerin ağır olduğunu, onu cerh edenlerin onun hakkında "metrûkü'l-hadîs" demediğini, ayrıca bazı münekkitlerce onun tevsik edildiğini söylemiştir. Hal böyleyken muhtemelen kendisiyle aynı künyeyi taşıyan ve zayıf râvilerden olan Ebû Hişâm Esram b. Havşeb (ö. 202/817) ile karıştırılmış olabileceğini belirtmiştir.[970]

Farklı kitaplarda 35 rivayeti bulunan Muğîre b. Ziyâd, rivayetlerinin ekseriyetini Atâ b. Ebû Rebâh, Nâfi' ve Ubâde b. Nüsey'den almıştır. Mu'âfâ b. 'İmrân ve Vekî' b. Cerrâh en çok rivayetini nakleden râviler olmuştur. Buhârî ve Müslim dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri rivayetlerine yer vermişlerdir.[971]

2.3.3. Câbir b. Yezîd b. Rufâ'a el-'İclî el-Mevsılî (ö. 161-170?)

جابر بن يزيد بن رفاعة العجلى ، و يقال الأزدى ، الموصلى (أصله من الكوفة)

Aslen Kûfeli olan Câbir b. Yezîd b. Rufâ'a el-'İclî el-Ezdî; Musul'da ikamet etmesi sebebiyle el-Mevsılî nisbesiyle bilinmektedir. Şa'bî, Mücâhid gibi râvilerden rivayette bulunmuştur. Ondan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Mu'âfâ b. 'İmrân, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî gibi râviler hadis almışlardır. Zehebî, "sadûk" bir râvi olarak

---

[967] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/292; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 3/313.

[968] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/339. (ممن ينفرد عن الثقات بما لا يشبه حديث الاثبات فوجب مجانبة ما انفرد من الرويات وترك الاحتجاج بما خالف الأثبات والاعتبار بما وافق الثقات في الرويات).

[969] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 8/73-76. (عامة ما يرويه مستقيم إلا أنه يقع في حديثه كما يقع في حديث من ليس به بأس من الغلط، وهو لا بأس به عندي).

[970] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28/362-363.

[971] Timizî, "Salât", 306 (h. no: 414); Ebû Dâvûd, "Lukata", 1 (h. no: 1719); "İcâre", 1 (h. no: 3418)…; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 66 (h. no: 1794, 1795); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 100 (h. no: 1140); "Ticârât", 8 (h. no: 2157); "Libâs", 18 (h. no: 3594).

değerlendirmiş ve 170'li yıllara kadar hayatta olduğunu söylemiştir.[972] Rivayet kaynaklarında Câbir b. Yezîd el-Mevsılî'nin 7 rivayeti bulunmaktadır. Nesâî, bu râvinin bir rivayetini zikretmiştir.[973]

2.3.4. Ebû Amr Afîf b. Sâlim el-Becelî el-Mevsılî (ö. 183/799)

أبو عمرو عفيف بن سالم البجلى الموصلى

Musullu râvilerden Ebû Amr Afîf b. Sâlim el-Becelî, Becile kabilesinin âzâdlısıdır. Afîf b. Sâlim, orta yaşlardayken 183 veya 184 yılında vefat etmiştir.[974]

Afîf b. Sâlim; Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Lehî'a, Eyyûb b. Utbe, Mâlik b. Enes, Evzâî, Leys b. Sa'd, Şu'be b. Haccâc gibi pek çok râviden hadis almıştır. İbn Ammâr el-Mevsılî, İsâ b. İbrâhîm el-Berkî, Ubeydullah b. Ömer el-Cuşemî, Ali b. Hucr, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî gibi râviler de ondan rivayette bulunmuşlardır.[975]

Fakîh biri olan Afîf b. Sâlim, Hicaz, Basra, Kûfe, Mısır gibi ilim merkezlerine rihleler yaparak pek çok râviden hadis dinlemiştir. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, *Târîhu'l-Mevsıl* kitabında, onu sâlih biri olarak tavsif etmiş ve Süfyân es-Sevrî'nin ona iltifat ederek ikramda bulunduğunu belirtmiştir.[976] Yahyâ b. Ma'în, Ebû Dâvûd, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ya'kûb b. Süfyân onun sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir.[977] Öğrencisi İbn Ammâr el-Mevsılî, onun Mu'âfâ b. 'İmrân'dan daha hâfız olduğunu söylemiştir. Dârekutnî ise onun bazen rivayette hata yaptığını, ancak bu sebeple rivayetlerinin terk edilmeyeceğini söylemiştir.[978] Zehebî "sâlihü'l-hadîs" tabiri ile hadis rivayetine elverişli olduğunu beyan etmiştir.[979]

Farklı kitaplarda 42 rivayetine yer verilen Afîf b. Sâlim, en çok Abdullah b. Lehî'a, Eyyûb b. Utbe ve Süfyân es-Sevrî'den rivayet almıştır. İbn Ammâr el-Mevsılî

---

[972] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/498; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/472; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/320.

[973] Bazı rivayetleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/126; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 10/341; Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 5/152; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 2/237.

[974] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/527; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/260; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/925.

[975] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/260; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/179-180.

[976] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/527; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 7/235-236.

[977] Ya'kûb b. Süfyân, *el-Ma'rife ve'târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrut: Müessestu'r-Risâle, 1401/1981), 2/452; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/30.

[978] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/261-262; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/180-181.

[979] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/84.

ve İsâ b. İbrâhîm el-Berkî, kendisinden en fazla rivayet alan râviler olmuştur. Afîf b. Sâlim'in Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunmamaktadır.

2.3.5. Ebû Mes'ûd el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî (ö. 185/801)

أبو مسعود المعافى بن عمران الأزدى الموصلى

Musullu râvilerden Mu'âfâ b. 'İmrân'ın tam ismi Ebû Mes'ûd el-Mu'âfâ b. 'İmrân b. Muhammed b. Nüfeyl b. Câbir b. Vehb b. Ubeydullah'tır. Ezd kabilesine mensup olan Mu'âfâ b. 'İmrân, tahmini olarak 120 (738) yılından sonra dünyaya gelmiştir.[980] Onun vefat tarihiyle ilgili 184, 185 ve 186 gibi farklı tarihler zikredilse de kabul edilen görüşe göre 185 yılında Musul'da vefat etmiştir.[981]

Mu'âfâ b. 'İmrân'ın hocaları arasında Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Lehî'a, Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî, Ebû Hanîfe, İsrâîl b. Yûnus es-Sebî'î, İbn Cüreyc el-Mekkî, Mâlik b. Enes, Şu'be b. Haccâc, Mis'ar b. Kidâm, Hammâd b. Seleme gibi râviler yer almaktadır. Mûsâ b. A'yan, Abdullah b. Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, İbn Ammâr el-Mevsılî, Hasan b. Bişr el-Hemedânî, Mes'ûd b. Cüveyriye, oğlu Abdülkebîr b. Mu'âfâ, Mûsâ b. Mervân er-Rakkî, Abdulğaffâr b. Abdullah el-Mevsılî, Bişr el-Hâfî gibi râviler Mu'âfâ b. 'İmrân'dan rivayette bulunmuşlardır.[982]

Fakîh, hâfız, âlim, cömert, adaletli ve zahid biri olarak tanınan Mu'âfâ, Süfyân es-Sevrî'nin yanında yetişerek ondan ders almış, ondan pek çok hadis yazmış, sözlerini de günlük hayatında zaman zaman kullanmış, ilmî ve ahlaki kimliği onunla şekillenmiştir.[983] Sünnet ehli ve fazilet sahibi olan el-Mu'âfâ'ya, hocası Süfyân es-Sevrî "Yâkûtetü'l-Ulemâ" (ياقوتة العلماء) lakabını takmış, yüksek ilmî yetkinliği sebebiyle Musullu hemşehrileri Mu'âfâ ile övünmüştür.[984]

Mu'âfâ, hadis öğrenme ve aktarma hususunda büyük gayret göstermiş ve son derece titiz davranmıştır. Hadisi ilk kaynağından almaya çalışan Mu'âfâ, ilim elde

---

[980] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/976.
[981] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/529; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/307.
[982] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1990; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/303-304; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/617; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/976; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/81.
[983] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 3/1990; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/305 Örnek: Sıkıntı yaşayan bir adamı teselli etmek için Süfyân es-Sevrî'nin "Kişi, her yönden belalarla karşılaşmadıkça hakiki anlamda iman bakımından kemale ermez" sözünü söylemiştir.
[984] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/338; İbrahim Hatiboğlu, "Muâfâ b. İmrân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/305.

etmek için pek çok yere rihle yapmıştır. Bağdat'a birkaç defa giderek oradaki hadis âlimlerinden hadis dinlemiştir. Mu'âfâ b. 'İmrân; Hicâz, Bağdat, Basra, Kûfe, Mısır, Şam, Cezîre gibi önemli ilim merkezlerinin âlimlerinden hadis almış, kendi ifadesiyle 180 civarında hadis hocası ile karşılaşmıştır.[985] Mu'âfâ b. 'İmrân, hadis rivayetinde râvilerin rivayete ehil olup olmadığına dikkat etmiştir. Örneğin, rivayet ettiği kişiler arasından Talha b. Zeyd er-Rakkî'yi çıkarmış ve onun Vekî' b. Cerrâh'tan hadis nakletmesini engellemesi konusunda Vekî'i uyarmıştır.[986]

Mu'âfâ b. 'İmrân'ın doğruluğu ve sika olması üzerinde ittifak edilmiştir. İbn Sa'd, Yahyâ b. Ma'în, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, el-'İclî gibi âlimler onun iyi ve güvenilir biri olduğuna işaret ederek tevsîk etmişlerdir.[987] Evzâî; "Abdullah b. Mübârek, Mûsâ b. A'yan ve Mu'âfâ b. 'İmrân için üçü de insanların imamlarıdır. Ancak ben Mu'âfâ'yı kimseye tercih etmem" demiştir.[988]

Mu'âfâ, ilmî yetkinliğinin yanı sıra ahlaki yapısıyla da örnek olmuş, zahidâne bir hayatı tercih etmiştir. Haricilerin saldırıları sonucu Musul'da iki oğlu vefat etmiş, kendisine taziyeye gelenlere Mu'âfâ b. 'İmrân; "Taziyede bulunmayın. (Şehit oldukları için) beni tebrik edin" diyerek metanetli bir tavır sergilemiştir.[989] O, kendisine yemek geldiğinde yemeği etrafındaki arkadaşlarına dağıtırak tam bir îsâr örneği gösterirdi.[990] Mu'âfâ; "Kur'ân, Allah'ın kelamıdır. Mahlûk değildir" diyerek zamanındaki kelami tartışmalarda görüşünü belirtmiştir.[991]

Mu'âfâ b. 'İmrân'ın farklı kitaplarda 281 rivayeti bulunmaktadır. Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Lehî'a, Ebû Hanîfe en fazla rivayet aldığı hocalarıdır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ise başta İbn Ammâr el-Mevsılî ve Hasan b. Bişr el-Hemedânî olmak üzere Mes'ûd b. Cüveyriye, oğlu Abdülkebîr b. Mu'âfâ ve Mûsâ b.

---

[985] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/304; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 11/255.
[986] el-Kâ'bî, *Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, 2/257.
[987] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/978; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî İbn Kesîr, *et-Tekmîl fî ma'rifeti's-siḳāt ve'z-zu'afâ' ve'l-mecâhîl*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 2011), 1/59.
[988] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 1/415; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/977.
[989] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/306.
[990] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 11/255.
[991] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/978.

Mervân er-Rakkî nakletmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî rivayetlerine yer vermiştir.[992]

Eserleri

Kaynaklarda Müsned, Sünen, Fiten, Zühd ve Edeb konusunda Mu'âfâ b. 'İmrân'a ait kitapların varlığından bahsedilmiştir. Vefatından sonra çocuklarına da yazılı kaynak olabilecek birkaç varaktan oluşan vasiyet bırakmıştır.[993] Ancak *Kitâbü'z-zühd* hariç te'lif ettiği bu kitapların günümüze ulaştığı tespit edilememiştir. *Müsnedü Mu'âfâ* ise muhakkik tarafından diğer kaynaklar tedkik edilerek sonradan oluşturulmuştur.

Kitâbü'z-zühd: Kitap, isminden de anlaşılacağı üzere Allah'a tâ'atten geri bırakan dünyevi arzulardan uzak durup ahirete ve Allah'ın rızasına ulaşmayı teşvik eden konuları ihtiva etmektedir. Bilindiği kadarıyla bu kitabın tek nüshası, Ebü'l-Kâsım Abdülazîz b. Ahmed el-Lahmî'nin (ö. 425/1033) el yazısıyla Dımaşk Zâhiriyye Kütüphanesinde 359 kayıt numarasıyla 233-270 sayfaları arasında yer alan 38 varaktan ibarettir. Bu nüshayı 1999 yılında Âmir Hasan Sabrî tahkik etmiştir.[994] Muhakkik, nüshada yer alan rivayetlere geçmeden önce Mu'âfâ b. 'İmrân'ın tercemesini vermiş, nüshayla ve muhtevasıyla ilgili değerlendirmelerini zikretmiştir. Rivayetleri zikrettikten sonra dipnotta rivayetin tahricine, râvi değerlendirmelerine ve rivayetlerin sıhhat durumuna yer vermiştir.

Kitapta 16 bâb başlığı altında aralarında merfû, mevkuf ve maktû rivayetlerin bulunduğu 268 rivayete yer verilmiştir. Rivayetler, sıhhat açısından sahîh, hasen ve zayıf (mürsel, munkatı, mu'dal) olarak farklılık göstermektedir. Muhakkik Âmir Hasan Sabrî, kitaptaki rivayetleri tahric ederek zayıf olan rivayetlerin Mu'âfâ b.

[992] Buhârî, "İstiskâ'", 10 (h. no: 972); "Fezâilü's-sahâbe", 28 (h. no: 3553); Ebû Dâvûd, "Menâsik", 9 (h. no: 1741); "Harâc", 10 (h. no: 2947); "Edeb", 121 (h. no: 5118); Nesâî, "Zekât", 1 (h. no: 2435); "Buyû'", 52 (h. no: 4589); İmân, 13 (h. no: 5001); Eşribe, 18 (h. no: 5571)...

[993] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/303; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/81, 84; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1/18; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 13/63; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/260.

[994] Karabulut - Karabulut, *Mu'cemü't-târîh*, 5/3771; el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, *Kitâbü'z-zühd ve yelîhi Müsnedü'l-Mu'âfâ*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrut: Dâru'l-beşer el-İslâmiyye, 1999), 162-163; Tercümesi yapılan bu kitap, 2018 yılında yayınlanmıştır. Bkz. el-Mu'afa b. İmrân el-Mevsılî, *Kitabü'z-zühd*, çev. Ahmet Yıldırım, Halil İbrâhîm Doğan (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018).

‘İmrân’ın sened zincirinde zikrettiği bazı râvilerden kaynaklandığını belirtmiş, başka kaynaklarda bu rivayetlerin sahîh isnatlarla da geldiğine değinmiştir.[995]

Kitapta Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ref‘ edilen rivayetlerin yanı sıra Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Âişe, Abdullah b. Mes‘ûd gibi sahâbîlerin sözlerine ve İbrâhîm en-Nehâ‘î, Alkame b. Kays, Âmir eş-Şa‘bî, Hasan el-Basrî, Ömer b. Abdülazîz gibi tâbiînden âlimlerin özlü sözlerine yer verilmiştir. Merfû ve mevkuf rivayetlerde 36 sahâbîden istifade edilmiştir.[996]

Müsnedü’l-Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî: Kaynaklarda zikredilen Mu‘âfâ b. ‘İmrân’nın *Müsned*’i[997] günümüze ulaşmamış, ancak *Kitâbu Zühd*’ü tahkik eden Âmir Hasan Sabrî, kaynaklardan derleyerek Mu‘âfâ’nın *Müsned*’ini oluşturmaya çalışmış ve oluşturduğu bu çalışmasına *Müsnedü’l-Mu‘âfâ* ismini vermiştir. Muhakkik, bu çalışmasında başta İbnü’l-Esîr’in *Üsdü’l-ğâbe* ve Nesâî’nin *Sünenü’s-süğrâ* ile *Sünenü’l-kübrâ* eserleri olmak üzere temel kaynaklarda Mu‘âfâ’ya ait rivayetleri araştırıp onun *Müsned*’ini rivayet eden kişinin İbn Ammâr el-Mevsılî (ö. 242/856) olduğunu tespit/tahmin ederek bu râvinin Mu‘âfâ’dan naklettiği bütün rivayetleri bir araya getirmiştir. Toplamda 61 rivayete ulaşan muhakkik, eseri sırasıyla aşere-i mübeşşere’nin rivayetleri, diğer erkek sahâbîlerin rivayetleri, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) eşlerinin rivayetleri ve diğer hanım sahâbîlerin rivayetleri şeklinde 40 sahâbî ismini zikrederek tanzim etmiştir. Mu‘âfâ’nın naklettiği rivayetlerde âlî isnadın tercih edildiği, bu rivayetlerdeki isnadların genelde sülâsî ve rubâî olduğu tespit edilmiştir.[998]

2.3.6. Ebü’l-Fazl Abbâs b. el-Fazl el-Mevsılî (ö. 186/802)

أبو الفضل عباس بن الفضل بن عمرو الأنصارى ، الواقفى البصرى الموصلي (نزيل الموصل)

Ebü’l-Fazl Abbâs b. el-Fazl b. Amr b. Ubeyd b. Hanzala b. Râfi’, Musul’da ikamet eden Basralı bir râvidir. Ekseriyetle el-Ensârî nisbesiyle zikredilmekle beraber, Evs kabilesinden Vâkıf oğullarının âzâdlısı olması hasebiyle el-Vâkıfî nisbesi de kendisi için kullanılmıştır. Ayrıca el-Basrî ve el-Mevsılî nisbeleriyle doğduğu yer olan Basra’ya ve ikamet ettiği Musul’a nisbet edilmiştir. Halife Hârûnürreşîd (170/786-

[995] el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî, *Kitâbü’z-zühd ve yelîhi Müsnedü’l-Mu‘âfâ*, 146-147.
[996] el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî, *Kitâbü’z-zühd ve yelîhi Müsnedü’l-Mu‘âfâ*, 147-151.
[997] İbnu’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, 1/18.
[998] el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî, *Kitâbü’z-zühd ve yelîhi Müsnedü’l-Mu‘âfâ*, 363-402.

193/809) döneminde Musul kâdılığını yapan Abbâs b. el-Fazl, 186 yılında Musul'da vefat etmiştir.[999]

Ebü'l-Fazl el-Ensârî; Süleymân b. Erkam el-Ensârî, Hişâm b. Ebû Hişâm el-Kureşî, Şu'be, Sa'îd b. Ebû Arûbe, Hâlid el-Hazzâ' gibi râvilerden rivayet almıştır. İshâk b. Râhûye, Hamza b. Kâsım, Hasan b. Bişr el-Hemedânî, Harb b. Muhammed et-Tâî, Mes'ûd b. Cüveyriye el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1000]

Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl* kitabında onun Kur'an ve şiir alanında önemli bir âlim olduğuna ve kıraat alanında kitaplar tasnif ettiğine değinmiştir.[1001] İbn 'Adî, Musul'da İbrâhîm b. Ali el-Ömerî el-Mevsılî'nin (ö. 306/918) Abbâs b. el-Fazl'ın tasnif ettiği büyük bir kitabı kendilerine okuduğunu söylemiştir.[1002] Bölgedeki telif faaliyetleri açısından önemli olduğu düşünülen bu kitapların günümüze ulaştığı tepit edilememiştir.

Buhârî, Nesâî, Yahyâ b. Ma'în, Ali b. Medînî, İbn Hibbân, el-'İclî gibi çoğu münekkit, Abbâs b. el-Fazl'ı "münkerü'l-hadîs, metrûku'l-hadîs, da'îfu'l-hadîs, leyse bi şey', leyse bi sika" gibi tabirlerle cerh etmişlerdir.[1003] Ahmed b. Hanbel, daha da ileri bir tenkidde bulunarak rivayetlerinin "mevzû" rivayetlere benzediğini söylemiştir.[1004] Ancak İbn 'Adî, zayıf rivayetleri olmakla beraber rivayetlerinin yazılabileceğini (وهو مع ضعفه يكتب حديثه) söylemiştir.[1005]

İbn Mâce, farklı kitaplarda 47 rivayeti bulunan Ebü'l-Fazl el-Ensârî'nin bir rivayetini tahriç etmiştir.[1006]

---

[999] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/212-213; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/239; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/126-127.

[1000] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/212-213; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 2/79; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/126.

[1001] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/532; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/127; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/264.

[1002] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/5.

[1003] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/5; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/212-213; el-Kâ'bî, *Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, 2/290; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14/241.

[1004] İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 2/79.

[1005] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/5.

[1006] İbn Mâce, "Zühd", 18 (h. no: 4188)

2.3.7. Ebû Hafs Ömer b. Eyyûb el-‘Abdî el-Mevsılî (ö. 188/803)

أبو حفص عمر بن أيوب العبدى الموصلى

Musullu Ebû Hafs Ömer b. Eyyûb el-‘Abdî, hadis öğrenmeye istekli ve çok kitabı olan bir râvidir. Şam, Irak Bağdat gibi ilim merkezlerine hadis öğrenmek maksadıyla rihleler yapmış, bir meseleden dolayı Musul kâdısını şikâyet etmek üzere Halife Hârûnürreşîd'in yanına Rakka'ya gitmiş ve oradayken 188 yılında vefat etmiştir.[1007] Ömer b. Eyyûb'ün fakîh biri olduğu, Musul'da fetva verdiği ve hadislerden istifade ederek fıkıh kitapları (sünenler) tasnif ettiği (كان عمر بن أيوب فقيهًا وكان يفتي بالموصل، وصنف في الفقه من الحديث كتبًا) nakledilmiştir.[1008] Ancak bahsedilen kitapların günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

Ömer b. Eyyûb; Ca‘fer b. Burkân er-Rakkî, Musâd b. ‘Ukbe, Eflah b. Humeyd es-Sufeyrâ', Mu‘âfâ b. ‘İmrân, Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî, Süfyân es-Sevrî, Şerîk b. Abdullah gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Bağdat'a gelerek Bağdatlı râvilerden hadis nakletmiş ve burada Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în, İshâk b. İbrâhîm el-Herevî gibi râviler de ondan hadis almışlardır. Ayrıca Musullu râvilerden Ali b. Harb et-Tâî, İbn Ammâr el-Mevsılî, Mes‘ûd b. Cüveyriye el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1009]

İbn Hibbân; onun sika râvilerden naklettiklerine veya sika râvilerin ondan naklettiği rivayetlere itibar edileceğini (يعتبر حديثه من رواية الثقات عنه وروايته عن الثقات) söylemiştir.[1010] Ahmed b. Hanbel; "leyse bihî be's" ve "sâlih" tabirini kullanarak hadislerinin rivayete uygun olduğunu belirtmiştir. Ebû Dâvûd ve el-‘İclî, onun sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir.[1011] Yahyâ b. Ma‘în; ondan hadis yazdığını söyleyerek sika bir râvi olduğunu belirtmiş ve onu hayırla yâd etmiştir. Öğrencilerinden İbn Ammâr el-Mevsılî, onun zâhidâne bir hayat yaşadığını, hayâ ve tevâzu‘ sahibi biri olduğunu söylemiştir. Zehebî ise onu hâfız ve sebt bir râvi olarak değerlendirmiştir.[1012]

[1007] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/143; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/439; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/12-14.
[1008] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/30.
[1009] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/12-14; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/278-279.
[1010] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/439. (يعتبر حديثه من رواية الثقات عنه وروايته عن الثقات).
[1011] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/98-99; el-‘İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/292; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/280.
[1012] Yahyâ b. Ma‘în, *Târîhu İbn Ma'în*, 2/300; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/12-13; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/55.

Farklı kitaplarda 30 rivayeti bulunan Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, rivayetlerinin ekseriyetini Ca'fer b. Burkân er-Rakkî, Musâd b. 'Ukbe, Eflah b. Humeyd es-Sufeyrâ'dan almıştır. Kendisinden en çok rivayet nakleden râviler ise İbn Ammâr el-Mevsılî, Fazl b. İshâk el-Bezzâr, Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân er-Rakkî ve Ahmed b. Hanbel olmuştur. Kütüb-i sitte müelliflerinden Müslim, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivayetlerini zikretmişlerdir. Nesâî ise *Sünen-i kübrâ*'da iki rivayetine yer vermiştir.[1013]

2.3.8. Ebû Muhammed Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî (ö. 197/812)

أبو محمد زيد بن أبي الزرقاء : يزيد التغلبى الموصلى

Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' olarak şöhret bulan Ebû Muhammed Zeyd b. Yezîd, Musullu râvilerden biridir. Tağlib kabilesine mensub olması hasebiyle et-Tağlibî, vefatından bir yıl önce Reml şehrine gitmesi sebebiyle er-Remlî nisbesiyle anılmıştır. Dedesi, Sıffîn vakıasında Hz. Ali ile hareket etmiştir. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ'ın bir fitneden dolayı (Beytü'l-mâl ile ilgili bir huzursuzluk) Musul'dan Remle'ye 193 yılında hicret ettiğini ve 194 yılında vefat ettiğini söylemiştir.[1014] İbn Hibbân ise onun 200 yılından sonra vefat ettiğini belirtmiştir.[1015] Ahmed b. Nâfi'den nakledilen bir rivayete göre cihad esnasında düşmana (Rumlara) esir düşmüş ve 194 yılında esaret altındayken vefat etmiştir. Zehebî de onun esaret altındayken vefat ettiği görüşüne katılmış, ancak vefat tarihini 194 değil de 197 olarak kaydetmiştir.[1016]

Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ', dönemindeki ilim merkezlerine ilim talebiyle rihleler yapmış, Basra, Kûfe ve Şamlı râvilerden rivayet almıştır.[1017] O; Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Şu'be b. Haccâc, Evzâî, Mûsâ b. A'yan, İsmâil b. Ayyâş, Ca'fer b. Burkân, Hammâd b. Seleme, Mis'ar b. Kidâm, Şerîk b. Abdullah, İbrâhîm b. Nâfi', Hişâm b. Sa'd gibi pek çok râviden hadis almıştır. Oğlu Hârûn, Ali b. Harb el-Mevsılî, Bişr el-Hafî, el-Kâsım b. Yezîd el-Cermî, Ebû Seleme Ahmed b. Nâfi' el-Mevsılî, İbn Ammâr el-Mevsılî, İbrâhîm b. Mûsâ gibi râvilerin yanı sıra nisbesi er-Remlî olan pek

[1013] Müslim, "Libâs", 28 (h. no: 2077); Ebû Dâvûd, "Buyû'", 34, 35 (h. no: 3409, 3412); "Tereccül", 8 (h. no: 4183); İbn Mâce, "Zekât", 18 (h. no: 1820); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/283, 4/215.
[1014] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/560-561; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/74.
[1015] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/251.
[1016] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 9/4059-4061; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/71; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/317; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/1105.
[1017] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 9/4059-4061; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/74.

çok râvi de ondan rivayette bulunmuştur.[1018] Ebû Dâvûd, Nesâî ve Abdullah b. Ebû Dâvûd; Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ'nın rivayetlerini oğlu Ebû Mûsâ Hârûn b. Zeyd (ö. 251/865) vasıtasıyla nakletmişlerdir.[1019]

Zeyd b. Ebû Zerkâ' hakkında Yahyâ b. Ma'în'den "leyse bihî be's" ve "sika" şeklinde iki değerlendirme nakledilmiştir. Yahyâ b. Ma'în, Mekke'de onu gördüğünü ve yanında "Câmi'u Süfyân" olduğunu (Süfyân es-Sevrî'nin rivayetleri) ifade etmiştir.[1020] Ahmed b. Hanbel, "sâlih, leyse bihî be's" tabiri ile hadis rivayetine uygun olduğunu belirtmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Şâhîn ve el-Halîlî, onu sika olarak nitelemişlerdir. [1021] Öğrencisi İbn Ammâr el-Mevsılî, Musullu el-Mu'âfâ b. 'İmrân, Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' ve Kâsım el-Cermî'nin ismini zikrederek "Faziletli olmaları bakımından şu üç kişi gibisini görmedim" demiştir.[1022]

Farklı kitaplarda Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ'dan nakledilen 74 rivayet bulunmaktadır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Lehî'a ve Ca'fer b. Burkân'dan almıştır. Oğlu Hârûn, ondan 36 rivayet nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve Nesâî, tekrarlarıyla birlikte Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ'ın ismini 18 rivayetin senedinde zikretmişlerdir. Bu iki müellif, 18 rivayetin 16'sını oğlu Hârûn b. Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ'dan nakletmiştir almışlardır.[1023]

2.3.9. Ebû Yezîd el-Kâsım b. Yezîd el-Cermî el-Mevsılî (ö. 194/809)

أبو يزيد القاسم بن يزيد الجرمى الموصلى

Musul âlimi ve zâhidi, imâm, şeyh, önder gibi vasıflarla nitelenen Ebû Yezîd Kâsım b. Yezîd el-Cermî el-Mevsılî, 194 yılında vefat etmiştir.[1024] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, Musullu râvilerin 3. tabakasında ismine yer vererek onu "faziletli, verâ' sahibi ve iyi biri" olarak nitelemiştir. Komşusu, "yirmi yıldır ki bizden hiçbir şey talep etmedi" diyerek Kâsım el-Cermî'nin dünya malına tamah etmediğini, kanaatkâr ve

[1018] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/575; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/71-72.
[1019] Zehebî, *el-Kâşif*, 2/329.
[1020] Yahyâ b. Ma'în, *Târîhu İbn Ma'în*, 2/297; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/72.
[1021] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/575; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 91; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/617.
[1022] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/73.
[1023] Ebû Dâvûd, "Salât", 47 (h. no: 553); "Zekât", 5 (h. no: 1580); "Nikâh", 31 (h. no: 2115)...; Nesâî, "İmâmet, 50 (h. no: 851); Cenâiz, 120 (h. no: 2088)...
[1024] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 1/510; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/281.

zâhidâne bir yaşam tarzını benimsediğini ifade etmiştir.[1025] Kâsım el-Cermî, "Kur'ân, Allâh'ın kelamıdır. Mahlûk değildir." diyerek dönemindeki kelami tartışmalara dâhil olmuştur.[1026]

Kâsım el-Cermî; Süfyân es-Sevrî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Mâlik b. Enes, Utbe b. Damra, Süleymân b. Muğîre gibi râvilerden hadis nakletmiştir. İbn Ammâr el-Mevsılî, Ali b. Harb el-Mevsılî, Ahmed b. Harb el-Mevsılî, Sâlih ve Abdullah b. Abdussamed b. Ebü'l-Hidâş, Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Ezremî, İshâk b. İbrâhîm el-Herevî, Bişr el-Hafî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[1027]

İlim talebiyle pek çok beldeye rihleler yapan Kâsım el-Cermî; Hicâz, Basra, Kûfe, Şam ve Musullu râvilerden rivayetler almıştır. O, hadis hâfızı olmasının yanı sıra fakîh yönüyle de tanınmıştır. Bişr b. Hâris el-Hafî, onu Musullu râvilerden Mu'âfâ b. 'İmrân ve Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' ile mukayese ederken Zeyd'in ezberinin az olduğunu, Mu'âfâ'nın fıkhî meseleleri ezberlediğini, Kâsım el-Cermî'nin ise hem fıkhi meseleleri hem de hadisleri ezberlediğini söylemiştir.[1028]

Bişr el-Hafî, bir toplulukta Mu'âfâ b. 'İmrân ile karşılaşmış ve Mu'âfâ, topluluğa (öğrencilerine) babasının rahatsızlığı sebebiyle ders veremeyeceğini söylemiş. Bişr, Kâsım el-Cermî'yi sorunca Mu'âfâ; "Onun yanına gidip ondan hadis dinleyin. Zira o, kendisine güvenilen emin bir râvidir" demiştir.[1029] Bişr el-Hafî'nin de bulunduğu bir toplulukta Süfyân es-Sevrî'nin öğrencilerinden bahsedilirken Mu'âfâ b. 'İmrân'ın faziletli olduğu hususunda neredeyse icma' edilmiş. Bişr el-Hafî ise bu konuda susmuştur. Kendisine neden suskun olduğu sorulunca "Mu'âfâ, şöhret ile rızıklandırıldı. Ancak ben, bu gözlerle Kâsım el-Cermî gibisini (iyi ve hâfız) görmedim." demiştir. [1030] Ahmed b. Hanbel, "Hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum." cümlesiyle onu medh etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî de sâlih ve sika bir râvi olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân ise onun bazen sika râvilere muhâlefet ettiğini belirtmiştir. [1031]

[1025] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/547; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/461-463.
[1026] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/283.
[1027] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/460-461.
[1028] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/547; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/462-463; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/282.
[1029] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/464.
[1030] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/1185.
[1031] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/123; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/16.

Süfyân es-Sevrî'nin arkadaşlarından (öğrencilerinden) biri olan Kâsım el-Cermî, onun rivayetlerini çok iyi öğrenmişti. Ali b. Harb el-Mevsılî, bir gün hadis dinlemek üzere Kâsım el-Cermî'ye uğradıklarını, kendilerine Süfyân es-Sevrî'den rivayetler naklettiğini söylemiştir. Ali b. Harb; "Kâsım el-Cermî, Süfyân es-Sevrî'nin rivayetlerini bize naklederken (bu rivayetleri öyle özümsemiş ve öğrenmişti ki) sanki kabrinden Süfyân çıkmış ve bize hitap ediyor gibiydi." demiştir.[1032]

Farklı kitaplarda 93 rivayeti bulunan Kâsım el-Cermî, rivayetlerinin büyük bir kısmını Musullu râvilerden Ali b. Harb, Ahmed b. Harb ve İbn Ammâr el-Mevsılî nakletmiştir. Kendisi ise naklettiği rivayetlerin üçte ikisini hocası Süfyân es-Sevrî'den almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, Kâsım el-Cermî'nin *Sünen-i suğrâ*'da 3, *Sünen-i kübrâ*'da 8 rivayetine yer vermiştir.[1033]

2.3.10. Hârûn b. 'İmrân el-Ensârî el-Mevsılî (ö. 201/816)

هارون بن عمران الأنصاري الموصلي

Ricâl kitaplarında hakkında pek malumat bulunmayan Hârûn b. 'İmrân el-Ensârî el-Mevsılî; Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî, Ca'fer b. Burkân ve Yûnus b. Ebû İshâk es-Sebî'î'den hadis nakletmiştir. Ali b. Harb el-Mevsılî ve İbn Ammâr el-Mevsılî ise ondan rivayet almıştır. [1034] Farklı kaynaklarda 20 rivayeti bulunmaktadır.[1035]

2.3.11. Ebû Hâşim Muhammed b. Ali (İbn Ebû Hidâş) el-Mevsılî (ö. 222/836)

أبو هاشم محمد بن على: بن أبى خداش الأسدى الموصلى

Ebû Hâşim Muhammed b. Ali İbn Ebû Hidâş el-Esedî el-Mevsılî, Musullu râvilerden Abdullah b. Abdussamed el-Mevsılî'nin (ö. 255/868) amcasıdır. Şimşat'ta (Samsat) Rumlarla savaşırken 222 yılında şehit düşmüştür.[1036]

[1032] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/464.
[1033] Nesâî, "Taharet", 102 (h. no: 135); "Sehv", 20 (h. no: 1220); "İstiâze", 25 (h. no: 5476); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/298, 477; 2/45; 3/168...
[1034] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/93; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/238; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/210.
[1035] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8/157; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/101, 23/268; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 3/301.
[1036] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/160-162.

Ebû Hâşim Muhammed b. Ali; Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî, Muhammed b. İshâk el-Esedî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Ali b. Harb et-Tâi, yeğeni Abdullah b. Abdussamed, İbn Ammâr el-Mevsılî, Dâvûd b. Süleymân el-Askerî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1037]

Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ğâlib (ö. 283/896), Yahyâ b. Ma‘în’e Süfyân es-Sevrî’nin *Câmi*’ini Ebû Hâşim → Mu‘âfâ b. ‘İmrân tariki ile Ebû Hâşim’den yazdığını söyleyince Yahyâ b. Ma‘în; “Ebû Hâşim’in Mu‘âfâ denginde biri olduğu haberi bana ulaştı” demiştir. Bişr b. Hâris; “Allah katına (yazdığı sahifeyi kastederek) Ebû Hâşim’in ameli gibisiyle çıkmayı isterim” demiştir. el-‘İclî, onun sika bir râvi olduğunu söylemiştir.[1038]

Mu‘âfâ’nın râvisi olduğu söylenen Ebû Hâşim, ilim öğrenmek maksadıyla Kûfe, Basra gibi ilim merkezlerine rihleler yapmıştır.[1039] Muhtemelen kendinden daha sika râvilerin gölgesinde kalması ve rivayet ederken seçici olmaması hasebiyle onun aracılığıyla nakledilen rivayetler günümüze pek ulaşmamıştır. Ancak bu nakledilenlere dayanarak onun da hadis ilmiyle iştigal eden önemli bir râvi olduğunu söyleyebiliriz.

Farklı kitaplarda 11 rivayeti bulunan Ebû Hâşim Muhammed b. Ali el-Esedî, rivayetlerinin ekseriyetini Mu‘âfâ b. ‘İmrân ve Muhammed b. İshâk el-Esedî’den[1040] almıştır. Ondan en fazla rivayet alan kişi ise Ali b. Harb el-Mevsılî olmuştur. İbn Mâce *Sünen*’inde, Nesâî ise *Sünen-i kübrâ*’da bir rivayetini zikretmiştir.[1041]

2.3.12. İshâk b. Abdulvâhid el-Kureşî el-Mevsılî (ö. 226/841)

إسحاق بن عبد الواحد القرشى الموصلى

Musullu râvilerden İshâk b. Abdülvâhid el-Kureşî, 226 yılında vefat etmiştir. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî el-Mevsılî, ismini Musullu râvilerin 5. tabakasında zikretmiş ve “İshâk b. Abdülvâhid’in pek çok rihle yaparak çok sayıda hadis naklettiğini, hadis kitabı tasnif ettiğini ve insanların ondan rivayette bulunduğunu” söylemiştir.[1042]

[1037] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/160-161; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/681.
[1038] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/681. (وَدِدْت أَنِّي ألقى الله تعالى بمثل عمل أبي هاشم، أو بمثل صحيفته).
[1039] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu’l-Mevsıl*, 1/689; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/161.
[1040] Kezzâb olarak cerh edilen bir râvidir. Bkz. Zehebî, *Dîvânü’d-dü’afâ*, 341.
[1041] İbn Mâce, “İftitâh’l-kitâb fi’l-îmân”, 7 (hno: 49); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 4/18.
[1042] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2/455; Ömer Rıza Kehhâle, *Mü‘cemü’l-müellifîn* (Beyrut: Mektebetü’l-Müsennâ, 1376–1957), 2/235.

Ancak Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin bahsettiği eserin günümüze ne ismi ne de muhtevası ulaşmıştır.

İshâk b. Abdülvâhid'in hocaları arasında Mu'âfâ b. 'İmrân, Hâlid b. Abdullah el-Vâsıtî, Hüşeym b. Beşîr gibi râviler bulunmaktadır. Ali b. Harb et-Tâî, Muhammed b. Ğâlib el-Bağdâdî, Abdullah b. Abdussamed b. Ebû Hidâş, İshâk b. Seyyâr en-Nasîbî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. [1043]

Nesâî, onu tanımadığını söylemiş, Hâfız Ebû Ali en-Nîsâbûrî (ö. 349/960) onun hakkında "metrûkü'l-hadîs" tabirini kullanmıştır. Zehebî ise farklı yerlerde "leyyin, metruk ve vâhin" tabirleriyle onu cerh etmiştir. İbn Hacer, münekkitler tarafından tenkit edildiğine değinerek onun musannif biri ve çok rivayeti olduğunu belirtmiştir.[1044]

Nesâî, farklı kitaplarda 13 rivayeti bulunan İshâk b. Abdülvâhid'in bir rivayetini *Sünen-i kübrâ*'da zikretmiştir.[1045]

2.3.13. Ebû Muhammed Ğassân b. er-Rebî' el-Mevsılî (ö. 226/841)

أبو محمد غسان بن الربيع بن منصور الغساني، الأزدي، الموصلي

Musul'da ikamet etmesi sebebiyle el-Mevsılî nisbesiyle anılan Ebû Muhammed Ğassân b. er-Rebî' b. Mansûr el-Ğassânî el-Ezdî, aslen Kûfeli'dir. Ğassân b. er-Rebî', 226 yılında Musul'da vefat etmiştir.[1046]

Hocaları arasında Sâbit b. Yezîd el-Basrî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Abdurrahmân b. Sâbit el-'Ansî, İsmâil b. Abdülazîz el-'Absî, Leys b. Sa'd el-Fehmî, İsmâil b. 'Ayyâş gibi râviler bulunmaktadır. Ondan ise Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Abdullah b. Muhammed et-Temîmî el-Mevsılî, Hüseyin b. el-Kümeyt el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Ğassân b. er-Rebî', Bağdat'a gidip oradaki râvilerden istifade etmiş, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Ma'în, ondan Bağdat'ta hadis dinlemişlerdir.[1047]

[1043] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/454-455.
[1044] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 8/81; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*, 1/102; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/195; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/237; Zehebî, *Dîvânü'd-dü'afâ*, 28; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 102.
[1045] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 8/81.
[1046] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/2; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/652.
[1047] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/284-285.

Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, (ö. 446/1055) onun “sika ve sâlih” biri olduğunu açıklamış, Hatîb el-Bağdâdî ise onu “faziletli ve verâ‘ sahibi” olarak nitelemiştir. Dârekutnî’den Ğassân b. er-Rebî‘ hakkında “sâlih” ve “zayıf” şeklinde iki farklı değerlendirme nakledilmiştir.[1048]

Kütüb-i Sitte’de rivayeti bulunmayan Ğassân b. er-Rebî‘in farklı kitaplarda 100 rivayetine yer verilmiştir. Ğassân b. er-Rebî‘, rivayetlerinin ekseriyetini Sâbit b. Yezîd el-Basrî, Hammâd b. Seleme el-Basrî, Abdurrahmân b. Sâbit el-‘Ansî, İsmâil b. Abdülazîz el-‘Absî’den nakletmiştir. Rivayetlerinin büyük bir kısmı Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, Abdullah b. Muhammed et-Temîmî el-Mevsılî, Hüseyin b. el-Kümeyt el-Mevsılî vasıtasıyla nakledilmiştir.

2.3.14. Ebû Ya‘lâ Mu‘allâ b. Mehdî el-Basrî el-Mevsılî (ö. 235/849)

أبو يعلى معلى بن مهدي البصري الموصلي

Aslen Basralı olan Ebû Ya‘lâ Mu‘allâ b. Mehdî b. Rüstem, Musul’da ikamet etmesi sebebiyle el-Mevsılî nisbesiyle anılmıştır. Mu‘allâ b. Mehdî, 235 yılında vefat etmiştir.[1049] Ebû Hâtim, bazen münker rivayetler aktardığını belirterek “Musullu bir şeyh olduğunu, onunla karşılaştığını lâkin ondan hadis işitmediğini” söylemiştir. Zehebî ise onun “sadûk” biri olduğunu ifade etmiştir.[1050]

Farklı kitaplarda 96 rivayeti bulunan Mu‘allâ b. Mehdî, rivayetlerinin ekseriyetini Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdullah ve Hammâd b. Zeyd’den alırken Basra ve Kûfeli pek çok râviden de rivayette bulunmuştur. Ondan en çok rivayet alanlar ise Ali b. Abdülazîz el-Begavî, Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, İbrâhîm b. Ali el-Ömerî ve Halef b. Amr el-‘Akberî olmuştur.[1051]

2.3.15. Ebû Ali Ahmed b. İbrâhîm b. Hâlid el-Mevsılî (ö. 236/850)

أبو على أحمد بن إبراهيم بن خالد الموصلى ، (نزيل بغداد)

Bağdat’ta ikamet eden Musullu Ebû Ali Ahmed b. İbrâhîm b. Hâlid, 236 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Hammâd b. Zeyd el-Ezdî, Şerîk b. Abdullah, Ferac b.

[1048] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/618; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/284-285; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/652; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-mîzân*, 6/304-305.

[1049] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/335; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/943.

[1050] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/335; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 4/151.

[1051] İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 10/216, 12/26, 14/432; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 2/160, 162; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 6/69, 227...

Fedâle, Halef b. Halîfe el-Eşca'î, Selâm b. Selîm el-Hanefî, Abdullah b. Mübârek gibi ekseriyeti Iraklı olan râvilerden hadis dinlemiştir. Kendisinden de Ebû Dâvûd, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ebü'l-Kâsım el-Begavî, İbn Ebû Dünyâ, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî gibi râviler rivayet almışlardır. Yahyâ b. Ma'în, onun hakkında "leyse bihî be's" tabirini kullanırken, Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, onun çok rivayeti olduğunu söylemiştir.[1052]

Farklı kaynaklarda 75 rivayeti bulunan Ahmed b. İbrâhîm el-Mevsılî, en çok rivayeti Hammâd b. Zeyd el-Ezdî ve Halef b. Halîfe el-Eşca'î'den almıştır. Ondan en çok rivayette bulunanlar ise Ebü'l-Kâsım el-Begavî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsılî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, bir rivayetine yer vermiştir.[1053]

2.3.16. Ebü'l-Velîd Rebâh b. el-Cerrâh el-Mevsılî (ö. 240?/854?)

أَبُو الوليد رياح بن الجراح بْن عباد العبدي من أَهْل الموصل

Musullu râvilerden Ebü'l-Velîd Rebâh b. el-Cerrâh b. Abbâd, el-'Abdî ve el-Mevsılî nisbeleriyle anılmıştır.[1054] Zühd ve takva sahibi olarak tanınan Rebâh b. el-Cerrâh, Mufâ b. 'İmrân, Kâsım b. Yezîd el-Cermî, Afîf b. Sâlim, Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' gibi Musullu râvilerden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Bişr, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Yahyâ b. Ma'în, İbn Ebu'd-Dünyâ gibi râviler rivayette bulunmuşlardır. Vefat tarihiyle ilgili kesin bir tarih olmamakla birlikte 240 tarihinden sonra vefat ettiği tahmin edilmektedir.[1055]

İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini kaydederek onun hakkında "insanların en hayırlılarındandır" ifadesini kullanmıştır.[1056] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, onun takvalı (huşû') ve sâlih biri olduğunu söylemiştir. Sika bir râvi olduğunu söyleyen Hatîb el-Bağdâdî, 246 yılında Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id'in Bağdat'ta ondan hadis naklettiğini söylemiştir. Zehebî de sika olarak değerlendirerek ondan en

[1052] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/39; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/8; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/45-46.
[1053] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 122 (h. no: 330).
[1054] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1140.
[1055] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/257; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/424-245; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1140.
[1056] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/243.

son hadis rivayet eden kişinin Bağdatlı Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id (d. 228 - ö. 318) olduğunu söylemiştir.[1057] Rivayet kaynaklarında 3 rivayeti bulunmaktadır.[1058]

2.3.17. Ebû Ca'fer İbn Ammâr el-Mevsılî (ö. 242/856)

أبو جعفر محمد بن عبد الله بن عمار المخرمى الأزدى الغامدى الموصلى

Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah b. Ammâr, 162 yılında dünyaya gelmiş, dedesine nisbet edilerek "İbn Ammâr el-Mevsılî" ismiyle şöhret bulmuştur. el-Mevsılî nisbesinin yanı sıra Ezd kabilesinin Ğâmid koluna nisbetle el-Ezdî ve el-Ğâmidî; Bağdat'ın Muharrem mahallesinde bir süreliğine ikamet etmesi sebebiyle el-Bağdâdî ve el-Muharremî nisbeleriyle de anılmıştır. Vefat yeri ile ilgili bilgi bulunmayan İbn Ammâr el-Mevsılî, 242 yılında 80 yaşındayken vefat etmiştir.[1059]

İbn Ammâr'ın hocaları arasında Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, İsâ b. Yûnus Ebû İshâk es-Sebî'î, Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî, Afîf b. Sâlim el-Mevsılî, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Kâsım el-Cermî gibi râviler bulunmaktadır. Nesâî, el-Hüseyn b. İdrîs el-Herevî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ali b. Harb el-Mevsılî, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, Ali b. Abdülazîz el-Begavî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ca'fer el-Firyâbî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1060] İbn Ammâr'ın hadis dinlediği kişiler arasında Hammâd b. Amr en-Nasîbî gibi zayıf râviler de olmuştur. Ancak o, zayıf râvilerin rivayetlerini aktarmadığını belirterek seçici davranmıştır.[1061]

İbn Ammâr hakkında pek çok cerh ta'dîl âlimi, olumlu ifadeler kullanarak onu tevsik etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'ın meclisinde onu gördüğünü söylemiş, ondan rivayet alan bütün râvilerin onu sika kabul ettiklerine ve sadece iyilikle yâd ettiklerine dikkat çekmiştir.[1062] İbn Hibbân, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî, Afîf b. Sâlim el-Mevsılî gibi âlimler onun sika olduğuna değinmişlerdir. Nesâî "sikâ, sâhibu hadîs" (قة، صاحب حديث); Sâlih b.

[1057] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/425; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1140.
[1058] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 6/384, 8/293; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 2/300, 6/511.
[1059] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/113; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/419; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/509, 513; Abdülazîz Şâkir el-Kübeysî, "el-İmâm Muhammed b. Abdullah b. Ammâr el-Mevsılî ve cuhûduhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl", *Mecelletü'l-Şer'iyye ve'l-Kânûn* 34 (Nisan 2008), 422-423.
[1060] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/418; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/510-511; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/373-374.
[1061] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/598.
[1062] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/378; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/286.

Muahmmed el-Esedî ise "sika, keyyis" (ثقة كيس) tabirleriyle onu övmüştür.[1063] İbn 'Adî, rivayeti güzel olan sika bir râvi olduğunu söylemiştir.[1064] Ebû Hâtim er-Râzî, "lâ be's bih" tabiri ile hadislerinin rivayet edilebileceğini, lakin kendisinin ondan hadis yazmadığını söylemiştir.[1065] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu'l-Mevsıl* kitabının müellifi Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin onunla ilgili olarak "Hadisi ve illetlerini bilen biriydi. Hadis rivayeti için çok rihle yapan ve pek çok hadis toplayan bir kimsedir." (كان فهما بالحديث وبعلله، رحالا فيه، جماعا له) dediğini nakletmiştir. Kendisi de onu "fazilet sahibi, ilmi araştıran bir râvi" olarak niteleyerek hafızasının kuvvetli olduğunu ve çok hadis rivayet ettiğini (كان أحد أهل الفضل والمتحققين بالعلم، حسن الحفظ، كثير الحديث) belirtmiştir. [1066] Zehebî; "imâm, hâfız, hüccet, sadûk, müfîdü'l-Mevsıl ve muhaddisühâ" gibi tabirlerle onun hadis ilmindeki önemini vurgulamıştır.[1067]

Münekkitlerin kâhir ekseriyeti İbn Ammâr hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunurken Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, onu tenkit emiş ve dayısının aleyhinde yalancı şahitlik yaptığını iddia etmiştir.[1068] Kaynaklarda Ebû Ya'lâ'nın tenkidinden farklı olarak başka cerh ifadelerine rastlanılmamıştır. Bu tenkit, İbn Ammâr ile akranı olan Ebû Ya'lâ'nın dayısı arasındaki bir çıkar çatışmasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Çünkü ciddi bir tenkit olsaydı Ebû Ya'lâ, İbn Ammâr'ın rivayetlerini *Müsned*'ine almazdı.

Hadis rivayetine ehemmiyet veren İbn Ammâr el-Mevsılî, Dımaşk, Kûfe, Mekke, Samarra gibi yerleşim yerlerine rıhleler yapmıştır.[1069] Geçimini ticaret yaparak sağlayan İbn Ammâr, defalarca Bağdat'a gitmiş, oradaki hadis hâfızlarıyla oturarak ilmî müzakerelerde bulunmuş ve onlardan hadis nakletmiştir.[1070]

İbn Ammâr, hadislerin illeti ve râvilerin durumlarıyla ilgili muhtemelen kendi görüşleri ve hocalarından yaptığı nakillerden müteşekkil olan "*İlelü'l-hadîs ve ma'rifetü'ş-şuyûh*" adında bir eser te'lif etmiştir. Bu eseri İbn Ammâr'ın

[1063] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/113; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/419; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/377; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/511-512.
[1064] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/535.
[1065] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/375.
[1066] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/418-419.
[1067] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 11/469; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/596; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1230.
[1068] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 11/469.
[1069] Muhammed b. Halef Vekî, *Ahbârü'l-kudât*, 3/185; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/373; Abdülazîz Şâkir el-Kübeysî, "İbn Ammâr el-Mevsılî ve cuhûduhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl", 428-429.
[1070] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/418.

öğrencilerinden el-Hüseyn b. İdrîs el-Herevî'nin (ö. 301/913) naklettiği belirtilmiştir. Mizzî, bu kitaptan istifade etmiş ve eser hakkında övgü dolu ifadeler kullanmış. Nitekim *Tehzîbü'l-Kemâl*'de İbn Ammâr'ın râvi değerlendirmelerine sık sık yer verilmiştir.[1071] Kaynaklarda İbn Ammâr'a ait olduğu söylenen bir tarih kitabının varlığından da bahsedilmiş ve o kitaptan nakillerde bulunulmuştur.[1072] Muhtevası benzer olan, ancak farklı isimlendirme sebebiyle kaynaklarda iki farklı eser olarak algılanan bu eserlerin günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

İbn Ammâr'ın çeşitli kaynaklarda 150 rivayeti bulunmaktadır. O, rivayetlerinin büyük bir kısmını başta Mu'âfâ b. 'İmrân olmak üzere Musullu hocaları Kâsım b. Yezîd el-Cermî, Afîf b. Sâlim ve Ömer b. Eyyûb'tan almıştır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ondan Ali b. Abdülazîz el-Begavî, Nesâî, el-Hasan b. Süfyân eş-Şeybâni ve Ebû Ya'lâ el-Mevsılî nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Nesâî rivayetlerini zikretmiştir. Nesâî, mükerrerlerle birlikte *el-Müctebâ*'da (*Sünen-i süğrâ*) İbn Ammâr'dan 10, *Sünen-i kübrâ*'da ise 17 rivayet almıştır.[1073] Ahmed b. Hanbel,[1074] Ebû Ya'lâ el-Mevsılî,[1075] İbn Hibbân,[1076] Taberânî,[1077] Dârekutnî[1078], Hâkim en-Nîsâbûrî[1079] Beyhakî (ö. 458/1066)[1080] gibi müellifler de İbn Ammâr'ın rivayetlerini kitaplarında zikretmişlerdir.

[1071] Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî (yy.: by., 1409/1989), 27; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/418; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/511; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/221.

[1072] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 14/43; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3/596, 4/312; Kehhâle, *Mü'cemü'l-müellifîn*, 10/228; İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951), 2/13.

[1073] Nesâî, "Zekât", 1 (h. no: 2435); "Buyû'", 52 (h. no: 4589); "İmân", 13 (h. no: 5001)...; Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/298; 2/45, 65, 84, 311; 3/5...

[1074] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/247.

[1075] Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 1/340, 4/449, 5/241.

[1076] İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Beyrut: Müessestu'r-Risâle, ts.), 6/68.

[1077] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/362, 366; 2/163, 164; 3/196...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/159, 160, 161... Taberânî, İbn Ammâr'ın pek çok rivayetine yer vermiştir. Bu rivayetlerde, ekseriyetle Ali b. Abdülaziz el-Begavî (ö. 286/899) → İbn Ammâr → Mu'âfâ b. İmrân tarikini kullanılmıştır.

[1078] Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/217, 440.

[1079] Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/101, 245, 562.

[1080] Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 4/520, 5/172, 7/364, 8/101, 12/406.

İbn Ammâr'ın İlmi Kişiliği ve Ricâl İlmine Katkısı

İbn Ammâr, hadis rivayetinde isnadın önemli olduğuna Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'dan naklettiği şu söz ile değinmektedir. "*Öncelikle hadise değil de isnada bakın. Zira isnad sahîh değilse metne bakmanın anlamı yoktur*."[1081] Bu prensibin bir gereği olarak İbn Ammâr, hadis rivayetinde isnada ve ricâl bilgisine önem vermiştir. Hadislerin illetinin tespiti ve ricâlin ahvali ile ilgili araştırmalar yapmış ve tespitlerini kaleme alarak kendinden sonraki âlimlere kaynaklık etmiştir. Ya'kûb b. İshâk b. Ziyâd el-Kulûsî (ö. 271/884) "İbn Ammâr'ın hadis ilminde Ali b. Medînî gibi olduğunu" söyleyerek onun alandaki yetkinliğini vurgulamıştır.[1082]

İbn Ammâr, bazen isim veya künye benzerliği sebebiyle karıştırılması muhtemel râvilerle ilgili bilgiler vererek onların farkı kişiler olduğunu belirtmiş, onları cerh ta'dîl açısından karşılaştırmıştır. [1083] O, künyesiyle bilinen râvilerin isimlerini; ismiyle tanınan râvilerin de künyelerini söyleyerek râvileri tanıtmıştır.[1084] İbn Ammâr el-Mevsılî, kardeş veya akran râvilerin isimlerini bir arada zikrederek onları mukayese etmiştir.[1085]

İbn Ammâr, râvileri değerlendirirken bazen onların itikadi ve siyasi görüşü ile ilgili bilgiler de vermiştir.[1086] O, râvilerin hadis rivayetine ehil olup olmadıklarına baktığını, bu şartları taşıyıp da dünya görüşü sebebiyle kendisi ile aynı bakış açısına sahip olmayan kişilerden de rivayet alınabileceğini açıklamıştır. Buna karşın yaşantısı sebebiyle herkes tarafından takdir edilen fakat hadis rivayetinden anlamayan kişilerden hadis alınamayacağını söylemiştir. Örneğin Hatîb el-Bağdâdî'nin zikrettiği bir rivayette; öğrencisi Hüseyn b. İdrîs, İbn Ammâr'a "Ali b. Ğurâb'ın (ö. 184/800) nasıl biri olduğunu" sormuş. O da onun "sâhibu hadîs (hadis rivayetine ehil biri) ve

---

[1081] el-Kâ'bî, *Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, 2/8; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/165.

[1082] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/419; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/376.

[1083] Örneğin; İbâd b. Kesîr er-Remlî hakkında "sâlih" tabirini kullanmıştır. Bu râvinin Kudüslü olduğunu ve aynı ismi taşıyan İbâd b. Kesîr el-Mekkî'den daha sika olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 170.

[1084] Örneğin; künyesi ile meşhur olan sahâbî Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin isminin Hâlid b. Zeyd olduğunu, sahâbî Ebû Bekre'nin isminin ise Nufey' b. el-Hâris olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/37, 62/203.

[1085] Örneğin; Ebû İshâk Yûnus es-Sebî'î'nin üç çocuğundan İsâ b. Yûnus'un "hüccet" ve kardeşleri arasında en sika olduğunu, güvenilirlik açısından ondan sonra sırasıyla Yûsuf ve İsrâîl'in geldiğini söylemiştir. Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 1/408.

[1086] Örneğin Kümeyl b. Ziyâd b. Nuheyk'in (ö. 82/701) Hz. Ali'nin arkadaşı ve Şi'a'nın önde gelen simalarından biri olduğunu belirtmiştir. Bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/219.

hadiste basiretli olduğunu" söylemiştir. Öğrencisi, şaşırarak "zayıf biri değil mi?" diye sorunca İbn Ammâr; "O Şiî idi. Ancak ben "sâhibu hadîs" olup da Şiî, Kaderî vb. görüşleri savunmak için yalan söylemeyen kişilerin rivayetlerini terk etmem. Buna karşın, (takva ve fazilet konusunda) Feth el-Mevsılî'den (ö. 170/786) daha üst düzeyde olsa da rivayete ehil olmayan kişilerin rivayetini de almam." demiştir.[1087]

İbn Ammâr, râvileri cerh ederken cerh sebebini açıklamıştır. Örneğin Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmâni (ö. 228/892) ile ilgili olarak hadislerinin sâkıt[1088] olduğunu söylemiştir. Öğrencisi Hüseyin b. İdrîs illetini sorunca "Nerede garîb ceyyid bir rivayet varsa (Kûfeli, Medineli, Beledli râvilerden) rivayet eder" demiştir.[1089]

Sened konusunda titiz davranan İbn Ammâr, isnaddaki illetleri ortaya çıkarmak için gayret göstermiştir. Örneğin kaynaklarda tâbiînden olan Urve b. Ruveym'in (ö. 125/742) sahabî Ebû Se'leb el-Huşenî'den (ö. 75/694) hadis işittiği söylenmiş,[1090] ancak İbn Ammâr; onun Ebû Se'leb'ten hadis dinlemediğini belirtmiştir.[1091] İbn Ammâr'n verdiği bu detay sayesinde Urve b. Ruveym → Ebû Sa'leb tarikiyle nakledilen rivayetlerin munkatı olduğu anlaşılmıştır.

2.3.18. Ebû Nasr Abdulğaffâr b. Abdullah el-Mevsılî (ö. 243/857)

أبو نصر عبد الغفار بن عبد الله بن الزبير التمار الموصلي

Musullu râvilerden Ebû Nasr Abdulğaffâr b. Abdullah, et-Temmâr lakabıyla bilinmektedir. İbn Hibbân, 240 yılından önce veya sonra vefat ettiğini, Zehebî ise 243 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Ali b. Müshir el-Kûfî, Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, Abdullah b. 'Utârid, Abdullah b. Hirâş, Hammâd b. Seleme, Afîf b. Sâlim, Mu'âfâ b. Süleymân el-Cezerî gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ali b.

[1087] Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî, İbrâhîm Hamdî el-Medênî (Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, 1409/1989), 130; Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdürrahim Sa'îd (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987), 2/579. (كان صاحب حديث بصيرا به قلت أليس هو ضعيف قال إنه كان يتشيع ولست أنا بتارك الرواية عن رجل صاحب حديث يبصر الحديث بعد ألا يكون كذوبا للتشيع أو القدر).

[1088] Cerhin Zehebî ve Sehavî'ye göre üçüncü, 'Irâkî'ye göre ikinci, İbn Hacer'e göre onuncu mertebesindeki râviler hakkında kullanılan bir tabirdir. Böyle bir râvinin rivayetleri hiçbir şekilde alınmaz. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 271.

[1089] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 10/532.

[1090] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/33; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/196.

[1091] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/231.

Abdülazîz el-Begavî, Ebü'l-Kâsım el-Begavî ve bazı Musullu râviler onun rivayetlerini nakletmişlerdir.[1092]

Hakkında ricâl kitaplarında daha fazla malûmat bulunmayan Abdulğaffâr b. Abdullah'ın farklı rivayet kaynaklarında 58 rivayetine yer verilmiştir. O, 41 rivayeti Ali b. Müshir'den almış, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî ise ondan 40 rivayet nakletmiştir. İbn Hibbân da *Sahîh*'inde Ebû Ya'lâ'dan naklederek onun bazı rivayetlerini zikretmiştir.[1093]

2.3.19. Ebû Sa'îd Mes'ûd b. Cüveyriye el-Mevsılî (ö. 248/862)

أبو سعيد مسعود بن جويرية بن داود القرشى المخزومى الموصلى

Musullu râvilerden Mes'ûd b. Cüveyriye b. Dâvûd el-Mahzûmî; Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, Süfyân b. Uyeyne, Affîf b. Sâlim el-Mevsılî, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî, Vekî' b. Cerrâh gibi râvilerden rivayet almıştır. Ondan ise Nesâî ve Musullu bazı râviler rivayette bulunmuşlardır. Nesâî, onun hakkında "lâ be's bih" tabirini kullanmış, Zehebî ve İbn Hacer ise onu "sadûk" bir râvi olarak değerlendirmişlerdir.[1094] Nesâî, farklı kitaplarda 17 rivayeti bulunan Mes'ûd b. Cüveyriye'nin 7 rivayetini nakletmiştir.[1095]

2.3.20. Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Mevsılî (ö. 241-250?)

أبو عبد الرحمن عبد الله بن محمد بن إسحاق الأذرمى الموصلى

Musullu râvilerden Ebû Abdurrahmân Abdullah b. Muhammed b. İshâk, el-Ezremî[1096] nisbesiyle şöhret bulmuştur. Ayrıca el-Cezerî, el-Mevsılî ve en-Nasîbî nisbeleriyle de anılan Abdullah b. Muhammed el-Ezremî, 241-250 yılları arasında vefat etmiştir.[1097]

[1092] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/421; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1172.

[1093] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebû Ya'lâ*, 1/279, 325, 428, 2/268, 374...; İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 3/9, 320, 14/471, 537...

[1094] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/470-471; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/257; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 528.

[1095] Nesâî, "Zînet", 111 (h. no: 5351); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/222; 6/106, 124, 125; 7/61; 8/455, 460.

[1096] Ezremî nisbesi; "Ezremetün" beldesine nisbet edilen râviler için kullanılmıştır. Nusaybin ile Musul arasında yer alan ve Musul'a bağlı olan Diyârırebîa bölgesindeki bir yerleşim yeridir. Bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, 1/131-132.

[1097] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/1160.

Ebû Abdurrahmân el-Ezremî; Süfyân b. Uyeyne, Huşeym b. Beşîr, Vekî‘ b. Cerrâh, İsmâil b. Uleyye, Abdurrahmân b. Mehdî, Ziyâd el-Bükâî, Kâsım b. Zeyd el-Ceremî, Zeyd b. Ebü’z-Zerkâ’, Ubeyde b. Hamîd gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Dâvûd, Nesâî, Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ebû Dâvûd, Ravh b. Abdülmücib el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[1098]

Ebû Hâtim er-Râzî, Tarsus’ta karşılaştığı Ebû Abdrurrahman el-Ezremî’yi sika biri olarak değerlendirmiştir. Nesâî ve İbn Hibbân da onun sika olduğuna değinmişlerdir.[1099] İbn Hacer, onun 10. tabakadaki Musullu sika bir râvi olduğunu belirtmiştir.[1100]

Ebû Abdurrahmân el-Ezremî, râviler konusunda seçici olmuş, bazen onlar hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Örneğin o, Dâvûd b. ‘Atâ’ el-Müzenî’yi gördüğünü söylemiş ve ondan hadis almamış, Ahmed b. Hanbel’e de onunla ilgili olarak “Ondan hadis rivayet etme. O, (leyse bi şey’) hadis rivayetine ehil biri değildir.” demiştir.[1101]

Farklı kaynaklarda 57 rivayeti bulunan Ebû Abdurrahmân el-Ezremî, rivayetlerinin ekseriyetini Kâsım b. Yezîd el-Cermî ve İshâk b. Yûsuf el-Ezrak’tan nakletmiştir. Onun rivayetlerinin büyük bir kısmını ise Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî, Nesâî, İbn Ebû Dâvûd ve Ebû Dâvûd almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve Nesâî, rivayetlerini tahriç etmiştir.[1102]

2.3.21. Abdullah b. Abdussamed el-Esedî el-Mevsılî (ö. 255/868)

عبد الله بن عبد الصمد بن أبي خداش الأسدى الموصلى

Musullu râvilerden Abdullah b. Abdussamed b. Ebû Hidâş, Benû Esed’in âzâdlısıdır. İbn Hacer, onun ismini 11. tabakada zikretmiştir. 255 yılında vefat eden

---

[1098] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 5/161; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/271; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/43.

[1099] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 5/161; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/361; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 16/44.

[1100] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 320.

[1101] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 3/421; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 3/549.

[1102] Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 93 (h. no: 2024); “Siyâm”, 36 (h. no: 2388); Nesâî, “Mevâkıt”, 6 (h. no: 503); “İmâmet”, 50 (h. no: 851); “Cenâiz”, 85 (h. no: 2009); “Buyû‘”, 104 (h. no: 4696); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 2/14, 142, 192, 456; 5/24; 6/101, 410.

Abdullah b. Abdussamed; Musullu râviler arasında zikredilen Sâlih b. Abdussamed'in kardeşi, Muhammed b. Ali Ebû Hidâş'ın (ö. 222/836) yeğenidir. Abdullah b. Abdussamed, "Kur'ân Allah'ın kelamıdır. Mahlûk değildir" diyerek mihne olaylarına sebep olan itikadî ve siyasi konularda fikrini beyan etmiştir.[1103]

Abdullah b. Abdussamed'in hocaları arasında İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Kâsım el-Cermî, Ammâr b. Matar er-Ruhâvî, Kâsım b. Hakem el-Kûfî, İshâk b. Abdulvâhid el-Mevsılî, Zeyd b. Ebu'-Zerkâ', Mu'âfâ b. 'İmrân, Ubeydullah b. Mûsâ gibi râviler bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Muhammed b. Süleymân en-Nu'mânî, yeğeni Ahmed b. Sâlih ve ekseriyeti Musul ehlinden oluşan râviler ondan rivayette bulunmuştur.[1104]

Nesâî "lâ be's bih" tabiri ile rivayetlerinin alınabileceğini ifade ederken İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikretmiştir. Zehebî ve İbn Hacer, onun hakkında "sadûk" tabirini kullanmışlardır.[1105]

Farklı kitaplarda 53 rivayeti bulunan Abdullah b. Abdussamed, en fazla rivayeti İsâ b. Yûnus es-Sebî'î, Kâsım el-Cermî ve Ammâr b. Matar er-Ruhâvî almıştır. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Ebû Yalâ el-Mevsılî, Muhammed b. Süleymân en-Nu'mânî ve Nesâî nakletmişlerdir. Nesâî her iki *Sünen*'inde rivayetlerine yer vermiştir.[1106]

2.3.22. Ebû Ali Ahmed b. Harb et-Tâî el-Mevsılî (ö. 263/876)

أبو على أحمد بن حرب بن محمد بن على بن حيان الطائى ، و يقال أبو بكر الموصلى

Ali b. Harb el-Mevsılî'nin kardeşi olan Ahmed b. Harb b. Muhammed b. Ali b. Hayyân et-Tâî, 174 yılında dünyaya gelmiştir. Ali b. Harb, cihad etmek maksadıyla Adana'ya hicret etmiştir. Orada kalmayı tercih eden Ali b. Harb, 263 yılında Adana'da vefat etmiştir.[1107]

[1103] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 9/4054; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/236, 237; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 311.

[1104] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/363; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/236.

[1105] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/363; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/237; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/570; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 311.

[1106] Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 19 (h. no: 1655); "Talâk", 16 (h. no: 3420); "Kat'ü's-sârik", 1 (h. no: 4971); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 2/289, 5/259, 7/38, 8/81, 10/308.

[1107] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 1/175; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/288-289; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/261.

Ahmed b. Harb'in rivayette bulunduğu hocaları arasında Ebû Muâviye ed-Darîr, Kâsım el-Cermî, Esbât b. Muhammed el-Kureşî, İsmâil b. Uleyye, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. İdrîs el-Evdî gibi râviler bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Bekr el-İsferâyînî, Muhammed b. Ahmed el-Verrâk, Ahmed b. Abdurrahmân er-Rakkî, Atîk b. Abdurrahmân el-Ezenî gibi râviler ondan rivayet almışlardır.[1108]

Nesâî, "lâ be's bih" tabirini kullanarak onun kardeşi Ali b. Harb'ten daha sevimli olduğunu (لا بأس به وهو أحب إلي من أخيه علي بن حرب) söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, Ahmed b. Harb'in sadûk bir râvi olduğunu belirtmiş, onunla karşılaştığını fakat kendisinden rivayet almadığını söylemiştir. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, Musullu râvilerin 7. tabakasında ismini zikrederek onun fazilet ve verâ' sahibi biri olduğunu (كَانَ فاضلا ورعا) belirtmiştir.[1109]

Farklı kitaplarda 124 rivayeti bulunan Ahmed b. Harb, rivayetlerinin ekseriyetini Ebû Muâviye ed-Darîr ve Kâsım el-Cermî'den almıştır. Nesâî ondan 77, el-İsferâyînî ise 11 rivayet nakletmiştir. Nesâî, *Sünen-i süğrâ*'da 32, *Sünen-i kübrâ*'da ise tekrarlarıyla birlikte 86 rivayetin senedinde Ahmed b. Harb'in ismini zikretmiştir.[1110]

2.3.23. Ebü'l-Hasan Ali b. Harb et-Tâî el-Mevsılî (ö. 265/878)

أبو الحسن على بن حرب بن محمد بن على الطائى ، الموصلى

Tam ismi Ebü'l-Hasan Ali b. Harb b. Muahmmed b. Ali b. Hayyân olan Ali b. Harb et-Tâî, Musullu râvilerden biridir. 175 yılında Azerbaycan'da dünyaya gelmiş, Musul'da yetişmesi hasebiyle el-Mevsılî nisbesiyle anılmıştır. Ahmed ve Muâviye isminde iki kardeşi olan Ali b. Harb, 265 yılında Musul'da vefat etmiş, cenaze namazını da kardeşi Muâviye kıldırmıştır. 90 yıldan fazla yaşayan Ali b. Harb, çocukluğunda Mu'âfâ b. 'İmrân'ı (ö. 185/801) görmüş, ancak kendisinden hadis dinleyememiştir.[1111] Ebû Arûbe, onu Cezîreli râvilerin 7. tabakasında zikretmiştir.[1112] Ali b. Harb'in, hadis ilmiyle iştigal eden Hasan (d. 195/810) ve Ömer (d. 199/815)

[1108] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 1/172; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/288-289.
[1109] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 2/616; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/289.
[1110] Bazı örnek rivayetler için bkz. Nesâî, "Tahâret", 102 (h. no: 135); "Salât" 8 (h. no: 464); "Mevâkıt" 35 (h. no: 569); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/86, 208, 223...
[1111] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/619; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/363-364; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/361, 364; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/371.
[1112] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 9/290.

isminde iki oğlu olmuş, kendisinden birkaç yıl önce vefat eden Hasan 60 yıl, Ömer (ö. 269/883) ise 70 yıl civarında yaşamıştır. [1113]

Ali b. Harb; Süfyân b. Uyeyne, Ebû Muâviye ed-Darîr, Muhammed b. Fudayl, Vekî‘ b. Cerrâh, Kâsım b. Yezîd el-Cermî, Ahmed b. Hanbel, Mervân b. Muâviye, babası Harb b. Muhammed, Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Zeyd b. Ebü’z-Zerkâ’ el-Mevsılî gibi pek çok râviden hadis nakletmiştir. Ebû Avâne el-İsferâyînî, Muhammed b. Ca‘fer el-Harâitî, Muhammed b. Yahyâ et-Tâî, Muhammed b. Ca‘fer er-Râzî, Nesâî, İbn Ebû Dâvûd, İbn Ebû Hâtim, Ebû Nu‘aym el-Curcânî, Muhammed b. Mahled el-Herevî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1114]

Ali b. Harb, tüccar olan babasıyla birlikte Medine, Mekke, Bağdat, Kûfe, Basra gibi ilim merkezlerine rihleler yapmış, bu rihleler esnasında dinlediği hadisleri tasnif etmiş ve kendi müsnedini oluşturmuştur.[1115] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, *Târîhu’l-Mevsıl* kitabında onun Arap kültürüyle ilgili kıssaları ve neseb bilgilerini iyi bildiğini, aynı zamanda şâir ve edîb biri olduğunu belirtmiştir. 245 yılında Samarra’da Abbâsî Halifesi el-Mu‘tez-Billâh (ö. 255/869) ile görüşmüş, halife onun kitabından hadis yazmış ve kendi yazdıklarını ona tedkik ettirmiştir. Halife Mu‘tez, bu olayın ardından Ali b. Harb’in öğrencilerine kalıcı bir gelir bağlamış, bu durum Halife Mu‘tazıd Billâh’ın (279/892-289/902) dönemine kadar yaklaşık 35 yıl devam etmiştir.[1116] Bu durum, Ali b. Harb’in kendi mektebini oluşturduğunu veya mevcut olan bir mektepte ders verdiğini, sistemli bir şekilde öğrencilerin derslere devam ettiğini göstermektedir. Öyle ki Ali b. Harb’in vefatından yaklaşık 15 yıl sonrasına kadar da öğrencilerine (ders okuttuğu kuruma) verilen gelir devam etmiştir.

İbn Ebû Hâtim, babasıyla beraber ondan hadis yazdıklarını ve babasının onun hakkında “sadûk” tabirini kullandığını söylemiştir.[1117] Nesâî, Ali b. Harb’i “sâlih” bir râvi olarak değerlendirirken İbn Hibbân, Dârekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî onun için sika tabirini kullanmışlardır. [1118] Zehebî, “imâm, muhaddis, sika, edîb, müsnid” gibi

[1113] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/68, 377.
[1114] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/619; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/361-363.
[1115] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/363.
[1116] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu’l-Mevsıl*, 2/98-99; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/364.
[1117] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/183.
[1118] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/363; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve’l-müfterik*, 3/1656; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/363.

ifadelerle onu övmüştür.[1119] Sem'ânî, onunla ilgili "sika ve sadûk" ifadelerini kullanmıştır.[1120]

Çeşitli kaynaklarda 650 rivayeti bulunan Ali b. Harb, Süfyân b. Uyeyne'den 127, Ebû Muâviye ed-Darîr'den 117, Muhammed b. Fudayl'dan 62, Vekî' b. Cerrâh'tan 52, Kâsım el-Cermî'den ise 45 rivayet nakletmiştir. Ali b. Harb'den ise Ebû Avâne el-İsferâyînî 192, Muhammed b. Ca'fer el-Harâitî 123, Muhammed b. Yahyâ et-Tâî 99, Muhammed b. Ca'fer er-Râzî 36 rivayet almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, rivayetlerine yer vermiştir.[1121]

Eserleri:

Müsned: bu eserden Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî bahsetmiştir.[1122] Ancak bu eserin günümüze ulaştığı tespit edilememştir.

Cüz'ün fîhi min hadisi Ebü'l-Hasan Ali b. Harb et-Tâî: Zâhiriyye Kütüphanesinde 3809 Umumi numara ile kayıtlı bulunan bu cüz', 75-83 sayfaları arasındaki 9 varaktan oluşmuştur.[1123]

2.3.24. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. el-Müsennâ el-Mevsılî (ö. 277/890)

أبو جعفر محمد بن أحمد بن المثنى, ابن أبي المثنى الموصلي

Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Müsennâ el-Mevsılî, 180 yılından sonra dünyaya gelmiş, 277 yılında vefat etmiştir. Zehebî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin dayısı olan Muhammed b. Ahmed'i "hâfız, müfîd, Musul şeyhi ve muhaddisi" vasıflarıyla nitelemiştir. Yahyâ b. Ma'în ve Ahmed b. Hanbel, onu medh ederek "Musul'a rihle, Ali b. Harb'den sonra onun için yapılır" demişlerdir.[1124]

Ca'fer b. Avn, Abdulvahab b. 'Atâ', Muhammed b. 'Ubeyd gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Ondan ise yeğeni Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Abdullah b. Ca'fer el-Mevsılî, Muhammed b. Abbâs el-Mevsılî gibi râviler hadis almışlardır. Farklı kaynaklarda 55 rivayeti bulunan Muhammed b. Ahmed el-Müsennâ, rivayetlerinin

[1119] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/251.
[1120] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 9/290.
[1121] Nesâî, "Siyâm" 42 (h. no: 2213); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 3/130; 9/280, 331, 332.
[1122] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 2/99.
[1123] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/281; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemü't-târîh*, 3/2021.
[1124] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/139-140; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/593.

ekseriyetini Ca‘fer b. Avn’den almıştır. En çok rivayeti ondan nakleden öğrencileri, Abdullah b. Ca‘fer el-Mevsılî ve Muhammed b. Abbâs el-Mevsılî olmuştur.[1125]

2.3.25. Ebû Nasr Ahmed b. Hamdûn el-Mevsılî (ö. 289/902)

أبو نصر أحمد بن حمدون الخفاف الموصلي

Musullu râvilerden Ebû Nasr Ahmed b. Hamdûn el-Haffâf; İbn Ammâr el-Mevsılî ve Mua‘llâ b. Mehdî el-Mevsılî’den rivayet almıştır. Taberânî, ondan rivayette bulunmuştur. Zehebî, Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî’den “onun hadis ehli ve hıfzının iyi olduğunu” nakletmiştir.[1126] Farklı kaynaklarda 18 rivayeti bulunmaktadır.[1127]

2.3.26. Ebû Ali Hüseyin b. Kümeyt el-Mevsılî (ö. 294/907)

أبو علي الحسين بن الكميت بن البهلول الموصلي

Bağdat’ta ikamet eden Ebû Ali Hüseyin b. Kümeyt b. Behlûl b. Ömer’in hocaları arasında Ğassân b. Rebî‘, İbn Ammâr el-Mevsılî, Muallâ b. Mehdî el-Mevsılî, Ali b. Medînî gibi râviler bulunmaktadır. Abdullah b. Mâsî el-Bağdâdî, Taberânî, Habîb b. Hasan el-Bağdâdî el-Kazzâz gibi râviler de onun rivayetlerini nakletmişlerdir. Dârekutnî, onun hakkında “lâ be’s bih” tabirini kullanırken Hatîb el-Bağdâdî onun “sika” bir râvi olduğunu söylemiştir.[1128] Farklı kaynaklarda 21 rivayetine yer verilmiştir.[1129]

2.3.27. Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali el-Ömerî el-Mevsılî (ö. 306/918)

أبو إسحاق إبراهيم بن علي بن إبراهيم العُمَريّ المَوْصلي

Tam ismi İbrâhîm b. Ali b. İbrâhîm b. Muhammed b. Abdülazîz b. Abdullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb olan bu râvi, Hz. Ömer’in soyundan gelmektedir. Künyesi Ebû İshâk olup kendisi için el-Ömerî ve el-Mevsılî nisbeleri kullanılmıştır. Ebû İshâk el-Ömerî, 306 yılında vefat etmiştir.[1130]

[1125] Bazı rivayetleri için bkz. Ebû Ya‘lâ, *Müsnedü Ebû Ya‘lâ*, 1/317; Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’*, 1/144, 2/219, 728.

[1126] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/671; Ebu’t-Tayyib Nâyif b. Salâh, *Şuyûhi’t-Taberânî*, 109.

[1127] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 2/159-162; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/49; Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ’*, 7/252, 8/291.

[1128] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/648-649; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/940; Ebu’t-Tayyib Nâyif b. Salâh, *Şuyûhi’t-Taberânî*, 288-289.

[1129] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/246; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 4/17; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 11/331, 332; Dârekutnî, *Sünenü’d-Dârekutnî*, 2/167, 3/159.

[1130] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/51.

Bağdat'a gelerek Bağdatlı râvilerden hadis dinlemiş, Muallâ b. Mehdî, Bistâm b. Ca'fer el-Ezdî, Abdulğaffâr b. Zübeyr, İbn Ammâr el-Mevsılî gibi râvilerden hadis almıştır. Kendisinden de Yahyâ b. Muhammed b. Sâ'id, Ebû Bekr el-İsmâ'îlî, Ebû Tâhir b. Ebû Hâşim gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[1131]

Dârekutnî ve Hatîb el-Bağdâdî, onun sika bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Zehebî ise "muhaddis, hüccet" gibi vasıflarla onu nitelemiştir.[1132]

Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunmayan bu râvinin farklı kaynaklarda 31 rivayeti yer almaktadır. O, rivayetlerinin ekseriyetini Muallâ b. Mehdî ve Bistâm b. Ca'fer el-Ezdî'den almıştır. Ebu'ş-Şeyh el-İsfehânî (ö. 369/979), İbn Hibbân ve Ebü'l-Feth el-Ezdî (ö. 374/985) rivayetlerinin büyük bir kısmını nakletmişlerdir.[1133]

2.3.28. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (ö. 307/919)

أبو يعلى احمد بن علي بن المثنى الموصلي

Ebû Ya'lâ el-Mevsılî ismiyle tanınan Müsned sahibi Musullu âlim Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ b. Yahyâ et-Temîmî, 210/826 yılında Musul'da doğmuştur. Ebû Ya'lâ, muhaddis babası Ali b. Müsennâ ve dayısı Muhammed b. Ahmed b. Müsennâ'nın (ö. 277/890) ilgilenmesi ve desteğiyle dönemindeki tanınmış âlimlerle görüşmüştür. [1134] Öğrencilerinden İbnü'l-Münâdî (ö. 336/947), son olarak ölümünden yaklaşık 6 ay önce 306 yılının Zilka'de ayında ondan hadis dinlediklerini söylemiş, ondan dinlediği bütün rivayetler için onun kendisine icâzet verdiğini ifade etmiştir.[1135] Bu ifadeden; 97 yıllık uzun bir ömre sahip olan Ebû Ya'lâ'nın ömrünün sonuna kadar hadis ilmiyle iştigal ettiği anlaşılmaktadır. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, 307/919 yılında Musul'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Değer verilen bir âlim olması hasebiyle ölümü üzerine şehir halkı dükkânlarını kapatarak onun cenazesine katılmışlardır.[1136]

[1131] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/51; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/229.
[1132] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 7/51; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/229.
[1133] Bazı rivayetleri için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 1/180, 9, 468; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1/157.
[1134] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/174.
[1135] Ebû Bekr Muînüddîn Muhammed b. Abdulganî İbn Nukta, *et-Takyîd li-maʿrifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988), 151.
[1136] İbn Nukta, *et-Takyîd li-maʿrifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*, 151; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/428; Ebû Ya'lâ hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kahraman Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî’nin hocaları arasında Ali b. Ca‘d, Yahyâ b. Ma‘în, Ali b. Medînî, İbn Ebbû Şeybe, Bişr b. Velid el-Kindî, Osmân b. Ebû Şeybe, Halîfe b. Hayyât, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb, Muhammed b. Minhâl ed-Darîr gibi pek çok râvi bulunmaktadır. Nesâî, Ebü’l-Feth el-Ezdî, Ebû Ali en-Nîsâbûrî, İbn Hibbân, Taberânî, İbn ‘Adî, Ebû Bekir Ahmed el-İsmâilî, İbnü’s-Sünnî, İbnü’l-Mukrî, İbnü’l-Münâdî, Ebü’ş-Şeyh gibi muhaddisler de ondan istifade etmişlerdir.[1137]

Ebû Ya‘lâ, henüz 15 yaşındayken 225 yılında Bağdat’a gitmiş, orada Ahmed b. Hâtim et-Tavîl’den (ö. 227/891) hadis dinlemiştir.[1138] O, Bağdat’ın yanı sıra Basra, Kûfe, Vâsıt, Abadan, Ahvaz gibi şehirlere de rihle yapmıştır. Ebû Ya‘lâ’dan ders almak için ise Horâsan, Irâk vb. bölgelerden gelen talebeleri olmuştur.[1139]

Öğrencisi Ebû Ali en-Nîsâbûrî, onun Bişr b. Velîd el-Kindî’den (ö. 238/853) İmâm Ebû Yûsuf’un (ö. 182/798) kitaplarını yazdığını söylemiştir. Zehebî, bu nedenle onun Hanefî mezhebini takip ettiğini belirtmiştir.[1140]

İbn Hibbân, Ebû Ya‘lâ’nın sika ve dindâr bir râvi olduğunu belirtmiştir. Âli isnadları tercih ettiğini belirtmek için “onunla Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında üç râvi olduğunu” söylemiştir.[1141] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, doğru, güvenilir, dindar ve yumuşak huylu biri olarak tavsif etmiştir. Dârekutnî ve Hâkim en-Nîsâbûrî “sika, me’mûn” ifadesiyle onu ta‘dîl etmişlerdir.[1142] Ebû Ya‘lâ el-Halîlî, onun tercemesini zikrederken “sika müttefekün aleyh” tabirini kullanarak güvenilirliği hususunda âlimlerin ittifak ettiklerini belirtmiştir.[1143] Zehebî ise onu “imâm, hâfız, sika, muhaddisü’l-Cezîre, şeyhü’l-islâm” olarak nitelemiştir.[1144]

Ebû Ya‘lâ, herhangi bir beklenti içinde olmadan sırf Allah rızası için hadis ilmiyle meşgul olmuştur.[1145] İbn ‘Adî, hiçbir müsnedi direk müellifinden

[1137] İbn Nukta, *et-Takyîd li-maʿrifeti ruvâti’s-sünen ve’l-mesânîd*, 150; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*, 2/428; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 14/174-177.
[1138] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/181; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*, 2/429.
[1139] İbn Nukta, *et-Takyîd li-maʿrifeti ruvâti’s-sünen ve’l-mesânîd*, 150; Mücteba Uğur, “Ebû Ya’lâ el-Mevsılî”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/258.
[1140] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 14/179.
[1141] Bu ifadesiyle İbn Hibbân, onun âli isnadları tercih ettiğine değinmiştir. Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/56.
[1142] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*, 2/428; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 14/177.
[1143] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/619.
[1144] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 14/174; Zehebî, *Tezkirâtu’l-huffâz*, 2/199.
[1145] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*, 2/429.

dinlemediğini, ancak Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned*'ini sadece Allah rızâsı için hadis okutması sebebiyle dinlediğini belirtmiştir.[1146] Zehebî, Sem'ânî'den naklederek onun şu ifadelerine yer vermiştir. "İbn Ebû Ömer el-Adenî'nin (ö. 243/858) müsnedi, Ahmed b. Menî'in müsnedi gibi (ö. 244/859) pek çok müsned okudum. Onlar Ebû Ya'lâ'nın müsnedine nazaran birer nehir gibiydi. Onun müsnedi ise müsnedi ise bütün nehirleri (müsnedleri) toplayan bir deniz gibidir."[1147]

Ricâl değerlendirmelerine de zaman zaman değinen Ebû Ya'lâ, Yahyâ b. Ma'în'e râvilerle ilgili sorular sorarak onların durumunu öğrenmek istemiştir.[1148] Ebû Ya'lâ'nın talebesi İbn Hibbân da bazı râvilerle ilgili değerlendirmeleri Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'den naklederek yapmıştır.[1149]

Eserleri

el-Müsned: Ebû Ya'lâ, *el-Müsnedü'l-kebîr* ve *el-Müsnedü's-sağîr* ismiyle iki adet müsned te'lif etmiştir.[1150] Çok sayıda rivayeti muhteva ettiği düşünülen *el-Müsnedü'l-kebîr* günümüze ulaşmamıştır.

Müsnedü Ebû Ya'lâ olarak bilinen *el-Müsnedü's-sağîr*, Hz. Osmân ve Saîd b. Zeyd dışındaki aşere-i mübeşşerenin müsnedleriyle başlamaktadır. Bu eserde, Hz. Peygamber'in hadislerinin yanı sıra sahâbeye ait haberler ve bazı hadis âlimlerince zayıf sayılan mürsel rivayetler de vardır. Eser, Hüseyin Selîm Esed tarafından 1984-1990 yılları arasında Dımaşk'ta *Müsnedü Ebû Yaʿlâ el-Mevsılî* adıyla on üç cilt halinde yayımlanmıştır. 7555 hadis ihtiva eden eserdeki hadislerin yedide biri, nâşirin tesbitlerine göre talebesi İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde mevcuttur.[1151] Ebû Ya'lâ ve onun Müsnedi konusunda 2021 yılında Konya'da bir doktora çalışması yapılmış, bu çalışmaya göre Müsned'de 210 civarında sahâbînin rivayetlerine yer verilmiştir.[1152]

[1146] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/178.

[1147] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/429. (قرأتُ المسانيد كمسنَد العَدَني، ومسنَد ابن مَنيع وهي كالأنهار، ومسنَدُ أبي يعْلى كالبحر يكون مجتمعَ الأنهار).

[1148] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/192, 195, 475...; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 15/264-265; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/564.

[1149] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/136, 226, 466; 9/18, 186, 219; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/318.

[1150] Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/171.

[1151] Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî", 10/259.

[1152] Bulgurcu, *Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri*, 136.

el-Muʿcem: 330 kadar hocasından birer rivayet alarak tertip ettiği bu eserde 335 rivayet yer almaktadır. Müellif, ismi Muhammed olan hocalarının rivayetini öncelikle zikretmiş, ardından diğer hocalarını alfabetik olarak sıralamıştır. Hocalarının rivayetini zikrettikten sonra onlar hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu kitap, Hüseyin Selîm Esed tarafından 1989 yılında Beyrut'a yayımlanmıştır.[1153]

el-Mefârîd: *el-Mefârîd ʿan Resûlillâh (s.a.s.)* diye de anılan eser, kırk beş sahâbî ile on bir tâbiînin Hz. Peygamber'den tek başlarına (ferd olarak) rivayet ettikleri 114 hadisten müteşekkildir. Bu eser, Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' tarafından 1985 yılında Kuveyt'te yayımlanmıştır.[1154]

Ebû Ya'lâ'nın zühd ve rikâk konusunda eserleri olduğu söylenmiş,[1155] ancak bu eserlerin günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

2.3.29. Ebû Zekeriyyâ Yezîd b. Muhammed el-Mevsılî (ö. 334/946)

أبو زكريا يزيد بن محمد بن إياس الأزدي الموصلي

Ezd kabilesine mensup olan Musullu tarihçi ve muhaddis Ebû Zekeriyyâ Yezîd b. Muhammed b. İyâs el-Mevsılî hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Zehebî, onunla ilgili "imâm, hâfız, fakîh, kâdı" tabirlerini kullanmış, onun *Târîhu'l-Mevsıl* kitabının müellifi ve Musul kâdısı olduğunu belirtmiştir. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, 334 yılında vefat etmiştir.[1156]

Hocaları arasında Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ubeyd b. Ğannâm, İshâk b. Hasan el-Harbî, Muhammed b. Abdullah Mutayyen el-Hadramî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mukaddemî gibi râviler yer almaktadır. Muzaffer b. Muhammed et-Tûsî, Ebü'l-Hüseyin b. Cümey' el-Ğassânî, Nasr b. Ebû Nasr et-Tûsî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[1157] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî, hocalarından Ebû Abdullah el-

[1153] Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî", 10/259; Nurullah Agitoğlu, "Dinî İlimlerde Ortak Bir Kavram Olan Mu'cem'in Hadis Tasnif Tarihindeki Yaygın Karşılığı: Ebû Ya'lâ'nın Mu'cem'i Örneği", *Din Bilimleri*, ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018), 190-191.
[1154] Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî", 10/259.
[1155] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/178.
[1156] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 15/386-387; Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 3/74.
[1157] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 15/387.

Mukaddemî'nin telif ettiği (ö. 301/913) *Kitâbü't-Târîh ve esmâ'ü'l-muhaddisîn ve künâhüm* isimli kitabın râvisidir.[1158]

O, Abbâsîler devrinde yaşadığı halde yanlış bulduğu durumlardan dolayı eserinde onları açıkça tenkit etmiş, halife ve valilerin yaptıkları zulüm ve haksızlıklara yer vermiş, hatta Emevîler'in Abbâsîler'den daha hayırlı bir hânedan olduğunu söylemekten çekinmemiştir.[1159]

Hatîb el-Bağdâdî ve Mizzî, bazı râvilerin ismi, künye, vefat yeri ve tarihi, hocaları, cerh-ta'dîli ile ilgili bilgileri Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin *Tabakâtu'l-muhaddissîn min ehli'l-Mevsıl* ve *Târîhu'l-Mevsıl* kitaplarından istifade ederek zikretmişlerdir.[1160] İbn Asâkir ve İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262) de bazı râvileri tanıtırken Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin hocası el-Mukaddemî'den naklettiği isim, künye, vefat tarihi gibi bilgileri kullanmıştır.[1161]

Eserleri

Târîhu'l-Mevsıl: Musul'un tarihi hakkında yazılan ilk eser olan bu çalışmanın tamamı üç cilt olup günümüze sadece 2. cildi ulaşmıştır. Bu ciltte, 101-224 (719-838) yılları arasındaki olaylar hakkında bilgi verilmektedir. Ancak nüshada, 124-152 yılları arası bilgiler kaybolmuştur. Kitapta; Musul'da hüküm süren hânedanlar, bu zaman diliminde Musul'da meydana gelen önemli siyasi olaylar, şehrin mâruz kaldığı felâketler gibi konular zikredilmektedir. Ayrıca Musul'da valilik ve kâdılık yapan kişilerin yanı sıra tanınmış bazı âlim ve muhaddisin hayatlarıyla ilgili kısa bilgiler de bulunmaktadır. Sahasındaki en başarılı çalışmalardan kabul edilen *Târîhu'l-Mevsıl* siyasî tarih açısından olduğu kadar ilim, kültür ve medeniyet tarihi bakımından da değerli ve orijinal bir kaynaktır. Bilinen tek nüshası Chester Beatty koleksiyonu

---

[1158] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mukaddemî, *Kitâbü't-Târîh ve esmâ'ü'l-muhaddisîn ve künâhüm*, thk. Muhammed b. İbrâhîm el-Luheydân (Kâhire: Dâru'l-Kitâb ve's-Sünne, 1415/1994), 17 Bu eser; Ashap ve tâbiînden 973 râvinin ismini, künyesini ve "Ma'rifetü'r-ricâl" başlığıyla bazı râviler hakkında kısa bilgileri ihtiva etmektedir.

[1159] Abdülkerim Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/48.

[1160] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, 2/968, 1179, 3/1551; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/419; 5/8; 7/51; 8/649; 9/289, 424; 14/262...; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/246, 289; 2/455, 4/473, 10/74...

[1161] Kaynağını zikretmeseler de muhtemelen el-Mukaddemî'nin "Kitâbü't-Târîh ve esmâ'ü'l-muhaddisîn ve künâhüm" isimli eserinden istifade etmişlerdir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 7/34, 315; 8/51, 242, 344...; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 4/1726, 1843; 5/2164; 6/2813, 2839...

(Dublin-İrlanda) arasında bulunan (nr. 3030) *Târîhu'l-Mevsıl*'ın Kahire Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye (Tarih, nr. 2475) ve el-Hizânetü't-Teymûriyye'de fotokopileri (Tarih, nr. 2303) mevcuttur. Eser Ali Habîbe tarafından neşredilmiştir (Kahire 1387/1967).[1162]

Ahmed Abdullah Mahmûd, 2006 yılında Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin günümüze ulaşan nüshasını esas alarak, eksik kalan kısımları da Musul tarihi ile ilgili telif edilen 7 farklı kitaptan istifade ederek yeniden inşa etmiştir. 2 cilt 1112 sayfa halinde yayımlanan bu çalışmada hicrî 17-334 yılları arasındaki olaylara yer verilmiştir. Bu çalışmanın mukaddimesinde Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin kitapta takip ettiği metoda değinilmiştir. Ahmed Abdullah'ın tespitine göre; Ebû Zekeriyyâ, olayları kronolojik olarak zikretmiştir. Olayları bazen hadis rivayet eder gibi senediyle birlikte nakletmiş, bazen de "hocalarımızdan bazıları haber verdi", "bana ulaştı", söylendi" gibi ifadeler kullanarak bilginin kaynağını belirtmemiştir. Olayları olduğu gibi aktarmış, naklettiği bir bilgi hakkında olumlu veya olumsuz değerlendirme/açıklama yapmamıştır.[1163]

Kitâbü Tabakâti'l-muhaddisîn min ehli'l-Mevsıl: Başta muhaddisler olmak üzere Musul'da yetişmiş âlimlerin tercemelerinin olduğu düşünülen bu eser, günümüze ulaşmamıştır. Hakkındaki bilgiler, çeşitli ricâl ve tabakat kitaplarında mevcut nakil ve iktibaslara dayanmaktadır.[1164]

el-Kabâil ve'l-hıtat: Musul'a gelip yerleşen çeşitli kabilelerin kollarından, neseplerinden, onlarla ilgili haber ve rivayetlerden ve İslâmî devirde yetişen âlim ve fakîhlerden bahseden bir eser olup günümüze ulaşmamıştır.[1165]

2.3.30. Ebû Halef Hâzim b. 'Atâ' el-A'mâ el-Basrî el-Mevsılî (ö. ?)

أبو خلف حازم بن عطاء الأعمى البصري الموصلي (خادم أنس بن مالك)

Aslen Basralı olan Ebû Halef Hâzim b. 'Atâ' el-Mevsılî, Musul'da ikamet edip burada vefat etmiştir. Künyesi ve âmâ olmasıyla tanınan bu râvi, ricâl kaynaklarında Ebû Halef el-A'mâ şeklinde zikredilmiştir. Sahâbî Enes b. Mâlik'in hizmetinde

[1162] Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/187; Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", 12/48-49; Muhakkikin mukaddimesinde bu bilgiler yer almaktadır. Bkz. Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl,* 1/38-39.
[1163] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl,* 1/39-41.
[1164] İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/536; Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", 12/49.
[1165] Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", 12/49.

bulunmuş, ondan hadis almıştr. Rivayetlerini Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî, Mu‘ân b. Rifâ‘a ve Sâbık el-Berberî er-Rakkî nakletmiştir. Yahyâ b. Ma‘în, onun yalancı bir râvi olduğunu söylemiş, Ebû Hâtim ise “münkerü’l-hadîs ve leyse bi kaviy” tabirleriyle onu cerh etmiştir. İbn Hibbân da onun hakkında “münkerü’l-hadîs” ifadesini kullanmıştır.[1166] İbn Mâce, farklı kaynaklarda 11 rivayeti bulunan Ebû Halef el-A‘mâ’nın bir rivayetini tahriç etmiştir.[1167]

2.3.31. İsmâil b. Ziyâd es-Sekûnî el-Mevsılî el-Kûfî (ö. ?)

إسماعيل بن زياد السكوني الموصلي الكوفي

Aslen Kûfeli olan bu İsmâil b. Ziyâd es-Sekûnî’nin el-Mevsılî nisbesiyle anılması, muhtemelen Musul kâdılığı yapması sebebiyledir. İsmi bazen İsmâil b. Ebû Ziyâd şeklinde de kaydedilmiştir. Rivayet aldığı hocaları arasında İbn Cüreyc, Şu‘be, Ravh b. Müsâfir, Süfyân es-Sevrî gibi râviler bulunmaktadır. Mes‘ûd b. Cüveyriye el-Mevsılî, Nâil b. Necîh gibi râviler rivayetlerini nakletmişlerdir.[1168]

İbn Hibbân, “şeyh deccâl” tabirini kullanıp cerh etmek maksadının dışında rivayetlerinin nakledilmesini helal görmemiştir. Yahyâ b. Ma‘în, onu “kezzâb, metrûk” biri olarak değerlendirmiştir. İbn ‘Adî, rivayetlerinin tamamının ya sened ya da metin açısından sıkıntılı olduğuna değinerek onun “münkerü’l-hadîs” bir râvi olduğunu söylemiştir. Dârekutnî ise “metruk” bir râvi olduğunu belirtmiştir.[1169] İsmâil b. Ziyâd el-Mevsılî’nin farklı kaynaklarda 22 rivayeti bulunmaktadır. İbn Mâce, *Sünen*’inde onun bir rivayetine yer vermiştir.[1170]

2.3.32. Ğassân b. Ubeyd el-Ezdî el-Mevsılî (ö. ?)

غسان بن عبيد الأزدي الموصلي

Musullu râvilerden Ğassân b. Ubeyd, Şu‘be b. Haccâc’ın bir nüshasını ve Süfyân es-Sevrî’nin *Câmi‘*ini nakletmiştir. Ğassân b. Ubeyd; Ebû ‘Âtike Tarîf b. Süleymân, Mâlik b. Enes, İbn Ebû Zi’b, Süfyân es-Sevrî, İkrime b. Ammâr gibi

---

[1166] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/330; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 33/286-287; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 4/521.
[1167] İbn Mâce, “Fiten”, 8 (h. no: 3950); Ebû Nu‘aym Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Târîhu İsfahân*, thk. Seyyid Kesrevi Hasan (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990), 2/247.
[1168] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/96-97.
[1169] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 1/183; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 1/510-511; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 4/581.
[1170] İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 168 (h. no: 1314).

râvilerden hadis almıştır. Ondan ise Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân, Hakem b. Mûsâ, Abdülcebbâr b. Âsım gibi râviler rivayette bulunmuşlardır. Öğrencilerinden Hakem b. Mûsâ, ondan Süfyân'ın *Câmi*'ini nakletmiştir.[1171]

Yahyâ b. Ma'în'den onun "sika" ve "zayıf" olduğuna dair iki farklı değerlendirme nakledilmiştir. Başka bir defasında da Ğassân b. Ubeyd hakkında Yahyâ b. Ma'în'den, "hadis rivayetinden anlamayan biri olması sebebiyle yalancı biri olarak değerlendirilemeyeceği" (لا يعرف الحديث، إلا أنه لم يكن من أهل الكذب) ifadeleri aktarılmıştır. Ahmed b. Hanbel, ondan hadis yazdığını söylemiş, ancak Süfyân es-Sevrî'den az sayıda hadis dinlemesine rağmen onun Süfyân'ın *Câmi*'ini nakletmesini doğru bulmamıştır. Bu nedenle ondan yazdıkları rivayetleri yakmıştır. İbn Ammâr el-Mevsılî ise "Kimyâ ilmiyle meşgul olduğunu ve hadis rivayeti ile tanınmadığını" söyleyerek onu cerh etmiştir.[1172] Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunmayan Ğassân b. Ubeyd'in farklı kitaplarda 24 rivayetine yer verilmiştir.

2.4. ER-RUHÂVÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER

2.4.1. Bükeyr b. Feyrûz er-Ruhâvî (ö. 111- 120?)

بكير بن فيروز الرهاوى

Tâbiînden olan Bükeyr b. Feyrûz, Ruhâ'da ikamet etmesi sebebiyle er-Ruhâvî nisbesiyle anılmıştır. Zehebî, Bükeyr'in 111–120 yılları arasında vefat ettiğini kaydetmiştir.[1173] Buhârî, *Târîhu'l-kebîr*'de, bu râvi ile Kûfe asıllı Bükeyr b. el-Ahnes isimli râvinin aynı kişi olabileceğinin söylendiğini nakletmiştir. Ancak Ebû Hâtim er-Râzî, iki râvinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuştur.[1174]

Ebû Hureyre, Abdullah b. Abbâs, el-Berâ' b. 'Âzib gibi bazı sahabîlerden hadis dinlemiştir. Kendisinden de Yezîd b. Sinân, Zeyd b. Ebû Üneyse, Yahyâ b. Ebû Üneyse, Katâde b. Fudayl, Yahyâ b. Yezîd gibi Ruhâlı öğrencilerinin yanı sıra Nâfi', Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd gibi râviler de hadis nakletmişlerdir.[1175]

[1171] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/280-281; Kâsım b. Kutluboğa, *es-Sikât min men lem yeka'u fi'l-Kütübi's-sitte*, 7/483.
[1172] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/1; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 7/113-114; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn*, 152; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/282.
[1173] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/212.
[1174] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/112; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/401-402.
[1175] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/402; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/250.

İbn Hacer, 3. tabakada ismini zikrederek "makbûl" bir râvi olduğunu ifade etmiştir.[1176] Kaynaklarda 2 rivayeti yer alan Bükeyr b. Feyrûz'un *Sünen-i Tirmizî*'de bir rivayeti bulunmaktadır.[1177]

2.4.2. Ebû Üsâme Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî (ö. 125/742)

أبو أسامة زيد بن أبى أنيسة الرهاوى

Aslen Kûfeli olan Ebû Üsâme Zeyd b. Ebû Üneyse, Ruhâ'da yaşayıp burada vefat ettiği için er-Ruhâvî ve el-Cezerî nisbeleri ile bilinmektedir. Ğaniy b. E'sur ailesinin âzâdlısı olması sebebiyle Zeyd b. Ebû Üneyse hakkında el-Ğanevî nisbesi de kullanılmıştır. Hicrî 89/707 yılında dünyaya gelen Zeyd b. Ebû Üneyse, tebeu't-tâbiîn neslindendir. Hicrî 119 yılında vefat ettiği söylense de kuvvetli görüşe göre 125 yılında Ruhâ'da vefat etmiştir.[1178]

"İmâm, hâfız, Cezîre'nin âlimi, Ruhâ müftüsü, fakîh, sika, çok hadis rivayet eden" gibi vasıflarla tanıtılan Zeyd b. Ebû Üneyse, 36 yaşlarındayken vefat etmiştir. Erken yaşta vefat ettiği için Şu'be b. Haccâc ve Mâlik b. Enes ile aynı tabakadan sayılmıştır. Erken yaşta vefat etmemiş olsaydı muhtemelen onlar gibi büyük muhaddisler arasında ismi zikredilirdi.[1179]

Zeyd b. Ebû Üneyse; Ebû İshâk es-Sebî'î, Amr b. Mürre, Hakem b. Uteybe, Muhammed b. Müslim el-Kureşî, A'meş, İbn Şihâb ez-Zührî, Şehr b. Havşeb, Atâ b. Ebû Rebâh gibi pek çok kişiden hadis almıştır. Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ebû Hanîfe, Amr b. Hâris, Mâlik b. Enes, Ma'kıl b. Ubeydullah el-Cezerî, Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî, Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî, Yahyâ b. Yezîd er-Ruhâvî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1180]

İbn Sa'd, onun çok rivayeti olduğunu belirterek "sika" bir râvi olduğunu söylemiştir. Süfyân es-Sevrî ondan övgüyle bahsetmiş, vefatından sonra ona bol bol dua etmiştir. Yahyâ b. Ma'în, el-'İclî, İbn Hibbân, Hâkim en-Nîsâbûrî, İbn Şâhîn, İbn Nümeyr gibi münekkitler onun sikâ biri olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Ukaylî,

---

[1176] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 128.
[1177] Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 18 (h. no: 2450).
[1178] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/334; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/388; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/88-89.
[1179] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/388; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/88; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 5/133.
[1180] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 10/19-20; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/417-418.

Ahmed b. Hanbel'den naklen onun mükâribu'l-hadis, hasenü'l-hadîs biri olduğunu, bazı münker rivayetlerinin bulunduğunu söylemiştir. Ebû Yahyâ es-Sâcî (ö. 307/920) ise ismini zayıf râviler arasında zikretmiştir.[1181]

Zeyd b. Ebû Üneyse, rivayetleri öğrendiği şekliyle aslına uygun olarak nakletmeye çalışırdı. Bazen Zeyd b. Ebû Üneyse'ye yanlış rivayet ettiği söylendiğinde "bana rivayet eden kişi bu şekilde rivayet etti" derdi.[1182] Hadis rivayetine ehil olmayanlardan rivayet alınmaması gerektiğini belirten Zeyd b. Ebû Üneyse, "Kardeşim Yahyâ'dan (ö. 146/763) rivayet almayın. Çünkü o, yalancı biridir." diyerek onu cerh etmiştir.[1183]

Tarsus'ta ikamet eden Ebû Ahmed Hâmid b. Ahmed el-Mervezî (ö. 328/940), Zeyd b. Ebû Üneyse'nin rivayetlerini bir kitapta toplamıştır. Zehebî de bu onun bir hadis cüz'üne rastladığını belirtmiştir.[1184] Fuat Sezgin, Hilâl b. el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî (ö. 280/893) tarafından hazırlanan bir nüshada onun rivayetlerinin yer aldığına işaret etmiştir. Bu nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesinde (2/20, 21a-36a) mevcuttur.[1185]

Zeyd b. Ebû Üneyse'nin 43'ü Kütüb-i Sitte olmak üzere farklı kaynaklarda 327 rivayeti bulunmaktadır. En çok rivayet aldığı hocalar arasında sırasıyla Ebû İshâk es-Sebî'î, Amr b. Mürre, Hakem b. Uteybe, Muhammed b. Müslim el-Kureşî, A'meş, İbn Şihâb ez-Zührî yer almaktadır. Rivayetlerinin büyük bir kısmını ise ondan Ubeydullah b. Amr er-Rakkî (181 rivayet) ve Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî (119 rivayet) nakletmiştir. Bu iki râvinin Zeyd b. Ebû Üneyse'den rivayetlerinin büyük bir kısmını nakletmesi, onların düzenli bir şekilde Zeyd'in ders halkasına katıldıklarını ve ona ait bir nüshadan istifade ettiklerini düşündürmektedir. İbn 'Adî'nin Zeyd b. Ebû Üneyse'ye ait bir nüshanın olduğunu belirtmesi de bu durumu teyit etmektedir.[1186] Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı Zeyd b. Ebû Üneyse'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.[1187]

[1181] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/334; Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 2/74; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/88-89; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 5/133.
[1182] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 5/134.
[1183] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/130; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/3.
[1184] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/89, 15/369.
[1185] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/160.
[1186] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/159.
[1187] Buhârî, "Savm", 41 (h. no: 1852); Müslim, "Tahâret", 85 (h. no: 276);"Eşribe", 71 (h. no: 2001)...; Tirmizî, "Cenâiz", 76 (h. no: 1077); "Menâkıb", 61 (h. no: 3699)...; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 126 (h.

2.4.3. Ebû Zeyd Yahyâ b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî (ö. 146/763)

أبو زيد يحيى بن أبى أنيسة الرهاوى (أخو زيد بن أبى أنيسة)

Zeyd b. Ebû Üneyse'nin abisi olan Yahyâ, kardeşiyle birlikte ilim tahsil etmiş, Nâfi', İbn Şihâb ez-Zührî, Amr b. Şu'ayb, İbn Ebû Müleyke, Hakem b. Uteybe, Ebû İshâk es-Sebî'î gibi pek çok râviden hadis almıştır. Muhammed b. Seleme el-Harrânî, İsmâil b. Ayyâş, Züheyr b. Muâviye, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Ebû İshâk el-Fezârî, Hammâd b. Zeyd, Mu'âfâ b. Süleymân el-Mevsılî, Mûsâ b. A'yan gibi pek çok râvi ondan rivayette bulunmuştur. Halife Hayyât, Cezîreli muhaddislerin 4. tabakasında ismini zikretmiştir. Ruhâ'da ikamet eden Yahyâ, 146 yılında Ruhâ'da vefat etmiştir.[1188]

Kardeşi Zeyd b. Ebû Üneyse, "Yahyâ'dan hadis almayın. O yalan söylemektedir." diyerek onu yalancılıkla itham etmiştir. Fellâs (ö. 249/864) ve Dârekutnî, onun metruk bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în, Ali b. Medînî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim er-Râzî, Dârimî, Buhârî gibi pek çok münekkit, onun zayıf bir râvi olduğuna ve hadislerinin yazılamayacağına işaret etmişlerdir. İbn Hibbân, onun isnadları birbirine kattığını/karıştırdığını (maklub), mürsel rivayetleri merfû yaptığını, onun hadislerinin hüccet olmayacağını (كان يقلب الأسانيد ويرفع المراسيل، لا يجوز الاحتجاج به) söylemiştir.[1189] Hakkında pek çok cerh tabiri bulunan Yahyâ b. Ebû Üneyse'nin hadislerinin terk edilmesi üzerine neredeyse icmâ' oluşmuştur.

Farklı kaynaklarda Yahyâ b. Ebû Üneyse'nin 61 rivayeti bulunmaktadır. Yahyâ'nın hocaları ve öğrencilerinin sayıca çok olması, onun faal olarak hadis ilmiyle uğraştığını göstermektedir. Aktardığı rivayetlerinin çoğunda hocası olarak İbn Şihâb ez-Zührî bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden sadece Tirmizî, onun bir rivayetini tahriç etmiştir.[1190]

---

no: 2686); "Hudûd", 27 (h. no: 4459)...; İbn Mâce, "Mukaddime", 20 (h. no: 241); "İkâmeti's-Salavât", 186 (h. no: 1375); Nesâî, "Tahâret", 191 (h. no: 306); "Mesâid", 25 (h. no: 717)...

[1188] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/262; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/223-224; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/1006.

[1189] Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 4/392; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/4; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/461; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/225-229; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/1006.

[1190] Tirmizî, "Buyû', 35 (h. no: 1260).

2.4.4. Ebû Ferve Yezîd b. Sinân b. Yezîd er-Ruhâvî (ö. 155/771)

أبو فروة يزيد بن سنان بن يزيد الرهاوى

Ebû Ferve Yezîd b. Sinân b. Yezîd et-Temîmî er-Ruhâvî, Temîm oğullarından Benû Tuhayme'nin âzâdlısıdır. Ebû Ferve er-Ruhâvî, 79 yılında dünyaya gelmiş, 155 yılında vefat etmiştir.[1191] Babası Sinân b. Yezîd (ö. 126/743), tâbiîn neslinden olup Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında savaşmıştır.[1192]

Ebû Ferve Yezîd b. Sinân; Bükeyr b. Feyrûz, Zeyd b. Ebû Üneyse, Sâlim el-Eftas, İbn Şihâb ez-Zührî, Meymûn b. Mihrân, Hişâm b. Urve gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Ondan ise Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Şu'be b. Haccâc, Talha b. Zeyd er-Rakkî, Vekî' b. Cerrâh, Yahyâ b. Sa'îd el-Ümevî, oğlu Muhammed b. Yezîd gibi pek çok kişi hadis almıştır.[1193]

Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medînî, Ebû Dâvûd, Nesâî, Dârekutnî gibi münekkitler onun zayıf, hatta metruk bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir. Ebû Hâtim er-Râzî hadislerinin sadece i'tibar için yazılabileceğini, hüccet olamayacağını belirtmiştir. Buhârî ise onun için "mukâribu'l-hadîs" tabirini kullanmış, oğlunun kendisinden münker rivayetleri naklettiğini (مقارب الحديث إلا أن ابنه محمدا يروى عنه مناكير،) söylemiştir.[1194] Yahyâ b. Ma'în, Kûfelilerin kendisinden hadis rivayet ettiklerini ve onun sika biri olmadığını ifade etmiştir. Ukaylî de onun rivayetlerine i'tibar edilmeyeceğini (لا يتابع علي حديثه) belirtmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî onun için "mahallühû sıdk" tabirini kullanarak rivayette dalgın olduğunu, hadislerinin yazılabileceğini, ancak delil olarak kullanılamayağını (محله الصدق وكان الغالب عليه الغفلة يكتب حديثه ولا يحتج به) ifade etmiştir.[1195] İbn 'Adî, Ebû Ferve'nin Zeyd b. Ebû Üneyse'den naklettiği rivayetler dışındaki bütün rivayetlerini "mesrûk an şuyûh" olduğunu (kendisinden duymadığı halde bir hocasına isnad ettiğini) söylemiştir. Ayrıca onun Zeyd b. Ebû Üneyse'den bir nüsha naklettiğini, ondan aldığı rivayetler dışındaki çoğu rivayetlerinde Ebû Ferve'nin teferrüd ettiğini ve bu rivayetlerin "ğayri mahûz"

[1191] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/158-159.
[1192] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/294; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12/158-160; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/454.
[1193] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/266; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/155-156.
[1194] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 91/152-153; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/156-157.
[1195] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/267; Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 4/382.

olduğunu belirtmiştir.[1196] İbn Hibbân, hadis rivayetinde onun çok hata yaptığını, öyleki sika râvilerden sağlam olmayan rivayetler naklettiğini ve bu nedenle sikaların rivayetlerine muvafık olsa da onun rivayetlerini delil olarak kullanmak istemediğini belirtmiştir.[1197]

Ebû Ferve Yezîd b. Sinân, ilimle iştigal eden bir aile geleneğine sahiptir. Örneğin oğlu Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd (ö. 220/835), naklettiği 108 rivayetin ekseriyetini babasından almıştır. Aynı şekilde ondan da rivayetlerinin çoğunluğunu, oğlu Yezîd b. Muhammed (ö. 269/883) almıştır. Ebû Ferve'nin torunu Yezîd b. Muhammed[1198] ve oğlunun torunu olan Abdullah b. Yezîd b. Muhammed (ö. 303 sonrası)[1199] de hadis ilmiyle iştigal etmişlerdir. Ancak Ebû Ferve ailesindeki râviler, genel olarak "zayıf ve metruk" olarak değerlendirilmiş ve rivayetlerine pek itibar edilmemiştir.

Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî'nin farklı kitaplarda 127 rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerin 28'ini Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî'den almıştır. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan oğlu Muhammed b. Yezîd nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerine yer vermiştir.[1200]

2.4.5. Ebû Humeyd Katâde b. Fudayl er-Ruhâvî (ö. 200/816)

أبو حميد قتادة بن الفضيل بن قتادة بن عبد الله ، الرهاوى

Ruhâlı râvilerden Ebû Humeyd Katâde b. Fudayl b. Katâde b. Abdullah'ın hocaları arasında babası Fudayl, A'meş, İbrâhîm b. 'Able el-Makdîsî gibi râviler bulunmaktadır. Ali b. Bahr el-Kattân, Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî gibi râviler ondan hadis almışlardır. Onun hakkında Ebû Hâtim, "şeyh" ifadesini kullanmıştır. İbn Şâhîn, Katâde b. Fudayl'ı "sika" olarak

---

[1196] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/158 (روى عَنْ زَيْد بْن أَبِي أنيسة نسخة ينفرد بها عنه بأحاديث، وله عَن غير زيد أحاديث مسروقة عَن الشيوخ، وعامة حديثه غير محفوظ).

[1197] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/457. (كان ممن يخطىء كثيرا حتى يروي عن الثقات مالا يشبه حديث الأثبات لا يعجبني الاحتجاج بخبره إذا وافق الثقات فكيف إذا انفرد بالمعضلات).

[1198] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/276; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/555.

[1199] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/449.

[1200] Tirmizî, "Cenâiz", 76 (h. no: 1077); "Eşribe," 13 (h. no: 1885)...; İbn Mâce, "Hudûd", 21 (h. no: 2581); "Cihâd", 26 (h. no: 2831)...

değerlendirmiştir. [1201] Nesâî, farklı kaynaklarda 14 rivayeti bulunan Katâde b. Fudayl'in bir rivayetini tahriç etmiştir.[1202]

2.4.6. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Ruhâvî (ö. 220/835)

أبو عبد الله محمد بن يزيد بن سنان الرهاوي

Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Sinân b. Yezîd, Ruhâlı Ebû Ferve Yezîd b. Sinân'ın oğludur. 132 yılında doğan Muhammed b. Yezîd, 220 yılında vefat etmiştir.[1203]

Babası Yezîd b. Sinân, Sâbık b. Abdullah er-Rakkî, Ma'kıl b. Ubeydullah, Süfyân es-Sevrî, Osmân b. Amr b. Sâc er-Rakkî gibi râviler, Muhammed b. Yezîd'in hocaları arasında bulunmaktadır. Oğlu Yezîd b. Muhammed, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Ruhâlı bazı râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1204]

Buhârî, onun babasından münker rivayetler naklettiğini (يروي عن أبيه مناكير), Tirmizî ise zayıf biri olduğunu ve rivayetlerine tâbi olunamayacağını (لا يتابع علي روايته، وهو ضعيف) söylemiştir. Ebû Hâtim er-Râzi, iyi bir insan olmasına rağmen çok sağlam bir râvi olmadığını, hadis rivayetinde babasından daha fazla gaflete düştüğünü (ليس بالمتين، هو أشد غفلة من أبيه مع أنه كان رجلا صالحا) belirtmiştir. Nesâî "leyse bi kaviy" tabiri ile onu cerh etmiştir. Dârekutnî, zayıf bir râvi olarak değerlendirmiştir. Mesleme b. Kâsım el-Endülüsî (ö. 353/964) "sika" olarak değerlendirmiş, Hâkim en-Nîsâbûrî de onun hakkında "sika, me'mûn ve "hâfız" tabirlerini kullanmıştır.[1205]

Farklı kaynaklarda 108 rivayeti bulunan Muhammed b. Yezîd er-Ruhâvî, bunların ekseriyetini babası Yezîd b. Sinân'dan nakletmiştir. Sâbık b. Abdullah ve Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî en çok rivayet aldığı diğer râvilerdir. Rivayetlerinin yarısından fazlasını ondan oğlu Yezîd b. Muhammed (ö. 269/883) nakletmiştir. Ebû

[1201] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/135; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 189; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/518-520.
[1202] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 8/104.
[1203] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1/259; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/74.
[1204] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/20-21.
[1205] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/127-128; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/21; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/525.

Hâtim er-Râzî ondan 16 rivayet almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, bir rivayetini tahriç etmiştir.[1206]

2.4.7. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî (ö. 261/874)

أبو الحسين أحمد بن سليمان بن عبد الملك بن أبي شيبة الرهاوي

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Süleymân b. Abdülmelik b. Ebû Şeybe, Ruhâlı râvilerden biridir. er-Ruhâvî ve el-Cezerî nisbelerini taşıyan Ahmed b. Abdülmelik, Ruhâ'ya yakın bir mezrada 261/874 yılında vefat etmiştir.[1207]

Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî'nin hocaları arasında Hasan b. Muhammed b. A'yan, Hüseyin b. Ali el-Cu'fî, Hıdır b. Muhammed b. Şücâ' el-Harrânî, Sa'îd b. Mervân er-Ruhâvî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî, Katâde b. Fudayl er-Ruhâvî, Miskîn b. Bükeyr gibi ekseriyeti Cezîreli olan râviler bulunmaktadır. Ondan ise başta Nesâî olmak üzere Ebû Arûbe ve Cezîreli pek çok râvi rivayette bulunmuştur.[1208]

Ahmed b. Süleymân için Nesâî, "sika, me'mûn, sâhibû hadîs" (ثقة مأمون صاحب حديث) tabirlerini kullanmıştır. Ebû Arûbe, onun hadisleri öğrenme ve aktarmada kendisine güvenilen sağlam bir râvi olduğunu (ثبت في الأخذ والأداء) belirtmiştir.[1209] İbn Ebû Hâtim, onun dönemine kavuştuğunu ancak ondan hadis yazmadığını, onun bazı hadisleri yazıp/yazdırıp kendisine gönderdiğini söylemiş ve onu "sadûk sika" lafızlarıyla ta'dîl etmiştir. Ahmed b. Süleymân, İbn Ebû Hâtim'e yazdırdığı hadisler için icazet vermiştir.[1210] Zehebî, onun için "imâm, hâfız, nâkıd (münekkit), Cezîre muhaddisi" tabirlerini kullanmıştır.[1211]

Nesâî, bazı râvilerin cerh-ta'dîli konusunda ondan nakillerde bulunmuştur.[1212] Râvilerin durumlarını araştıran Ahmed b. Süleymân, bir gün hocası Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'ye; "Önceleri Yûsuf b. Hâlid es-Semtî ve İbrâhîm b. Ebû Yahyâ'dan bize hadis aktarıyordun. Daha sonra onlardan hadis nakletmez oldun. Onlardan hadis

[1206] İbn Mâce, "İmân, ve fezâilü's-sahâbe, ve'l-ilm", 20 (h. no: 241).
[1207] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/35; Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 2/352.
[1208] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/320-321.
[1209] Nesâî, *Tesmiyetü'ş-şühûh*, 52; Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 2/353.
[1210] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/53; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 2/249.
[1211] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/475.
[1212] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/366; 7/178, 270; 8/467.

nakletmeyi neden bıraktın.” diye sormuş. Hocası da “onların hadis uydurdukları haberi bana ulaştığı için terk ettim” cevabını vermiştir.[1213] Ahmed b. Süleymân, “el-Hasan b. Ziyâd’dan (ö. 240/854) hadis naklettiğini, ancak namaz esnasında onun uygunsuz bir hareketini görünce kendi kendine artık ondan hiç hadis nakletmeyeceğini” söylemiştir.[1214] Onun bu tutumu, hadis rivayetine önem verdiğini ve râviler arasında seçici olduğunu gözler önüne sermektedir.

Farklı kaynaklarda 275 rivayetine yer verilen Ahmed b. Süleymân, rivayetlerinin ekseriyetini Yezîd b. Hârun el-Vâsıtî, Ubeydullah b. Mûsâ el-‘Absî, Fazl b. Dükeyn, Zeyd b. Habbâb ve Affân b. Müslim’den almıştır. Kitaplarında mükerrersiz 223 rivayetini nakleden Nesâî, ondan en çok rivayette bulunan kişi olmuştur.[1215]

2.4.8. Ebû Osmân Sa‘îd b. Mervân el-Ezdî er-Ruhâvî (ö. ?)

أبو عثمان سعيد بن مروان الأزدى الرهاوى

Ebû Osmân Sa‘îd b. Mervân, Ezd kabilesine mensubiyeti sebebiyle el-Ezdî; Ruhâlı olması sebebiyle ise er-Ruhâvî nisbesiyle anılmıştır. ‘İsâm b. Beşîr ve Katâde b. Fudayl er-Ruhâvî’den hadis almıştır. Kendisinden de Ahmed b. Süleymân, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Müslim b. Vâre hadis nakletmiştir. İbn Hacer onun hakkında “sika, me’mûn” tabirini kullanmıştır.[1216] Nesâî, toplam 2 rivayeti bulunan Sa‘îd b. Mervân’ın bir rivayetine *Sünen-i kübra*’da yer vermiştir.[1217]

2.4.9. Ebû Şeybe Yahyâ b. Yezîd el-Cezerî er-Ruhâvî (ö. ?)

أبو شيبة يحيى بن يزيد الجزرى الرهاوى

Künyesi Ebû Şeybe olan Yahyâ b. Yezîd hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Yaşadığı bölgeye nisbetle el-Cezerî ve er-Ruhâvî nisbeleriyle

---

[1213] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/484. (سألت أبا جعفر بن نفيل قلت: حدثتنا زمانًا عن يوسف السمتي ثم تركته، وعن إبراهيم بن أبي يحيى، فلم تحدثنا عنه بشيء؟ قال: بلغني أنهما كانا يضعان الحديث وضعًا).

[1214] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 3/161. (كتبت عن الحسن بن زياد كتبه وكنت لزمته فرأيته يوما في الصلاة وغلام أمرد إلى جانبه في الصف فلما سجدوا مد يده إلى خد الغلام فقرصه، وَهو ساجد ففارقته وجعلت على نفسي ان لا أحدث عنه بشَيْءٍ أبدا).

[1215] Nesâî, her iki Sünen’inde de çok sayıda rivayetine yer vermiştir. Sünen-i Kübrâ’da tekrarlarla birlikte 300 küsür rivayet yer alırken Sünen-i Suğrâ’da 100 rivayet bulunmaktadır. Ancak mükerrerler hesaba katılmadığında rivayet sayısı 223 olmaktadır. Bazı rivayetler için bkz. Nesâî, “Tahâret”, 38, 98 (h. no: 42, 127); “Mevâkit”, 15, 23 (h. no: 523, 541); “Kiyâmü’l-Leyl”, 1 (h. no: 1599) ... Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 1/89, 106, 130...

[1216] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 4/67; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 11/58; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 241.

[1217] Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 9/125.

anılan Yahyâ b. Yezîd, Cezîreli muhaddislerden Zeyd b. Ebû Üneyse'den hadis nakletmiş, ondan ise İsmâil b. Ayyâş, Muhammed b. İshâk b. Seyyâr, Muhammed b. Mühâcir ve bazı Cezîreli muhaddisler hadis almışlardır.[1218]

İbn Hibbân, "Onun bazen sika râvilerden maklûb rivayetler aktardığını, sika râvilerden mu'dalât rivayetler naklettiğini, rivayetlerinde bu duruma sıkça karşılaşıldığında artık rivayetlerinin delil olarak kullanılmadığını" belirtmiştir.[1219] Ayrıca İbn Hibbân, "zayıf olmayan râvilerden rivayet ettiklerine i'tibâr edilebileceğini" (يعتبر حديثه من غير رواية الضعفاء عنه) söylemiştir.[1220] Buhârî ise zayıf bir râvi olduğunu belirterek hadislerinin sahih olmadığını söylemiştir.[1221] İbn 'Adî, rivayetlerinde beis görmediğini, zaten fazla rivayeti de olmadığını söyleyerek sadûk bir râvi olduğunu umduğunu ifade etmiştir.[1222]

Farklı kaynaklarda toplam 12 rivayetine yer verilmiştir. Mizzî, Ebû Dâvûd'un Yahyâ b. Yezîd'in bir rivayetine yer verdiğini söylemiştir.[1223]

2.4.10. İbrâhîm b. Cüreyc er-Ruhâvî (ö. ?)

إبراهيم بن جريج الرهاوي

İbrâhîm b. Cüreyc er-Ruhâvî; Zeyd b. Ebû Üneyse'den hadis nakletmiş, ondan ise Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân, münker hadisler naklettiğini bildirmiştir. Zehebî ise "metruk" bir râvi olduğunu ve mevzu' haberler aktardığını söyleyerek cerh etmiştir.[1224] Kaynaklarda İbrâhîm b. Cüreyc'in iki rivayeti bulunmaktadır.[1225]

[1218] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/466; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/44-45.

[1219] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/46. (كان ممن يروي المقلوبات عن الأثبات، ويأتي عن أقوام ثقات بأشياء معضلات، فلما كثر ذلك في روايته بطل الاحتجاج به).

[1220] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/613.

[1221] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/310.

[1222] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/87. (وأَبُو شيبة ليس بكثير الحديث ومقدار ما يرويه لا أرى بحديثه بأسا وأرجو أن يكون صدوقا).

[1223] Ebü'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tühfetü'l-eşrâf bi ma'rifeti'l-etrâf*, thk. Abdüssamed Şerefüddîn (Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983), 9/78. Mizzî'nin belirttiği rivayet, Sünen'i Ebû Dâvûd'un matbû' nüshasında tespit edilememiştir.

[1224] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/61; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*, thk. Nureddin 'Itr, 1413/1992, 1/12.

[1225] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/329; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, 7/523; Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 1/359.

2.4.11. Ebû Osmân Ammâr b. Matar el-‘Anberî er-Ruhâvî (ö. 201-210)

أبو عثمان عمار بن مطر العنبري الرهاوي

Ruhâ’da ikamet eden Ebû Osmân Ammâr b. Matar el-‘Anberî; İbn Ebû Zi’b, Mâlik b. Enes, Züheyr b. Muâviye gibi râvilerden rivayet almıştır. Yezîd b. Muhammed er-Ruhâvî, Muhammed b. Hıdır er-Rakkî, Abdullah b. Sâlim, Abdullah b. Mesleme el-Beledî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Ebû Hâtim, ondan hadis yazdığını, ancak onun yalan söyleyen biri olduğunu (كتبت عنه وكان يكذب) söylemiştir.[1226] İbh Hibbân, Ammâr b. Matar’ı “yesrikü’l-hadîs” tabiriyle cerh etmiş, onun maklûb rivayetler naklettiğini ve rivayetlerine itibar edilmemesi gerektiğini (يسرق الحديث ويقلبه لا اعتبار بما يرويه إلا للاستئناس إليه) belirtmiştir. İbn ‘Adî, bazı rivayetlerini naklettikten sonra rivayetlerindeki zayıflığın aşikâr olduğunu (الضعف على رواياته بين) söylemiştir. Ukaylî ise onun sika râvilerden münker rivayetler naklettiğine değinmiştir. Ammâr b. Matar, münekkitlerin ekseriyeti tarafından cerh edilirken Abdullah b. Sâlim el-Eş‘arî (ö. 179/795) ve Muhammed b. Hıdır b. Ali (ö. 291/904) onu tevsîk etmişlerdir.[1227] Farklı kaynaklarda onun 27 rivayeti bulunmaktadır.[1228]

2.5. EL-CEZERÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RAVİLER

2.5.1. Ebü’l-Ğalbâ’ ‘İsâm b. Beşîr el-Hârisî el-Cezerî (ö. 116/734)

أبو الغلباء عصام بن بشير الحارثي الجزري

Ebü’l-Ğalbâ’ ‘İsâm b. Beşîr el-Cezerî, sahâbî olan Beşîr el-Hârisî’nin oğludur. Muhtemelen Cezîre’de bir süre bulunması sebebiyle el-Cezerî nisbesiyle anılmıştır. Kabilesinin temsilcisi olarak babası, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gittiğinde kendisine ismini sormuş. O da “Ekber” cevabını verince Hz. Peygamber, babasının ismini “Beşîr” olarak değiştirmiştir. ‘İsâm da bu rivayeti babasından aktarmıştır.[1229] 110 yıl

[1226] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/394; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/132.
[1227] Ukaylî, *ed-Du‘afâu’l-kebîr*, 3/327; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/394; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/189; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 6/138-141.
[1228] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 2/113, 9/11, 22/40; Dârekutnî, *Sünenü’d-Dârekutnî*, 1/391, 2/198, 199, 3/142...; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 2/489, 490...
[1229] Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 9/125.

kadar yaşayan ‘İsâm b. Beşîr, 116 yılında vefat etmiştir.[1230] İbn Hibân, *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikretmiştir.[1231]

Babası ve Ebû Bürde’den rivayet alan ‘İsâm’ın toplam iki rivayeti bulunmaktadır. Rivayetlerini Ebû Bekr b. ‘Ayyâş, Sa‘îd b. Mervân er-Ruhâvî, Umeyre b. Abdulmü’min er-Ruhâvî nakletmiştir.[1232] Kütüb-i Sitte’de ‘İsâm b. Beşîr el-Hârisî’nin rivayeti bulunmamaktadır.

2.5.2. Ebû Muhammed Sadaka b. Yesâr el-Cezerî (ö. 132/749)

أبو محمد صدقة بن يسار الجزرى المكى

Ebû Muhammed Sadaka b. Yesâr, aslen Rakkalı olup Mekke’de ikamet eden bir râvidir. O nedenle el-Cezerî ve el-Mekkî nisbeleri ile anılmıştır. Ebü’l-Abbâs es-Seffâh’ın (132/750-136/754) hilafeti döneminde 132 yılında vefat etmiştir.[1233]

Sadaka b. Yesâr; Sa‘îd b. Cübeyr, Tâvûs b. Keysân, Abdullah b. Ömer, Atâ b. Ebû Rebâh, İbn Şihâb ez-Zührî gibi râvilerden rivayet almıştır. Ondan ise Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu‘be b. Haccâc, Abdülmelik b. Cüreyc, Mâlik b. Enes, Ma‘mer b. Râşid gibi önemli râviler rivayette bulunmuşlardır.[1234] Mekke’ye geldiğinde Nâfi‘in ders halkasına katılmıştır.[1235]

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Sa‘d, Ebû Dâvûd, İbn Hibbân gibi münekkitler Sadaka b. Yesâr’ın sika olduğunu beyan etmişlerdir.[1236] Süfyân b. Uyeyne, ona; “Sizin Hâricî olduğunuzu iddia ediyorlar” dediğinde “Eskiden onlardandım. Allah beni affetsin” diye cevap vermiştir.[1237] O, bu cevabı ile Hâricî görüşlerin doğru olmadığını ve bunlardan vazgeçtiğini belirtmiştir.

Farklı kaynaklarda 30 rivayeti bulunan Sadaka b. Yesâr, bu rivayetlerin 16’sını Abdullah b. Ömer’den nakletmiştir. Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Mûsâ b. Ubeyde

[1230] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7/70.
[1231] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 3/928.
[1232] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 20/56.
[1233] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/378; İbn Sa‘d, *Tabakât*, 6/33; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 13/155-157.
[1234] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 13/156.
[1235] İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 2/341.
[1236] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 6/33; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 4/428; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 13/156.
[1237] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 6/33.

ve Süfyân b. Uyeyne almıştır. Buhârî ve Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, Sadaka b. Yesâr'ın rivayetlerini tahriç etmişlerdir.[1238]

2.5.3. Ğâlib b. Ubeydullah el-Ukaylî el-Cezerî (ö. 135/752)

غالب بن عبيد الله العقيلي الجزري

Harran'da ikamet eden râvilerden Ğâlib b. Ubeydullah el-Ukaylî el-Cezerî'nin hocaları arasında Atâ b. Ebû Rebâh, Mücâhid, Sa'îd b. Müseyyeb, Abdülmelik b. Merrvân, Meymûn b. Mihrân gibi râviler bulunmaktadır. Ondan ise Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî, Ya'lâ b. Ubeyd, Ebû Bekr el-Hanefî gibi râviler rivayet almışlardır. Yahyâ b. Ma'în; "leyse bi sika", Buhârî; münkerü'l-hadîs, Dârekutnî; "metrûk", İbn Sa'd ve Ali b. Medînî, "zayıf", Ebû Hâtim er-Râzî, "metrûk ve münkerü'l-hadîs" tabirlerini kullanarak onu cerh etmişlerdir.[1239] Farklı kaynaklarda Ğâlib b. Ubeydullah'ın 38 rivayetine yer verilmiştir.[1240]

2.5.4. Ebû Recâ Muhriz b. Abdullah el-Cezerî el-Ümevî (ö. 151-160?)

أبو رجاء محرز بن عبد الله الجزرى الأموي

Hişâm b. Abdülmelik'in âzâdlısı olan Ebû Recâ Muhriz b. Abdullah el-Cezerî eş-Şâmi, tebeu't-tâbiîndendir. Kûfe'de de ikamet eden Muhriz b. Abdullah'ın vefat tarihi ile ilgi net bir tarih verilmemiş, Zehebî onun 151 ile 160 yılları arasında vefat etttiğini söylemiştir.[1241]

Muhriz b. Abdullah; Mekhûl eş-Şâmî, Bürd b. Sinân eş-Şâmî, Sadaka b. Abdullah, Furât b. Süleymân er-Rakkî gibi râvilerden hadis almıştır. Abdurrahmân b. Muhammed el-Muhâribî, Muhammed b. Ubeyd et-Tanâfisî, İsmâil b. Zekeriyyâ, İsmâil b. Ayyâş, Züheyr b. Muâviye, Süfyân es-Sevrî, Mûsâ b. A'yan gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1242]

[1238] Müslim, "Salât", 260 (h. no: 506); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 76 (h. no: 198); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 39 (h. no: 955); Nesâî, "Menâsikü'l-hac", 175 (h. no: 2978).

[1239] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/101; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/48; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 6/297-298.

[1240] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/334; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/356, 6/35, 280...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1/210; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/258, 5/281.

[1241] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/345; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/192-193.

[1242] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/277-278.

Ebû Hâtim er-Râzî, onu "şeyh, sika" şeklinde tavsif etmiş, Ebû Dâvûd; "leyse bihî be's" tabirini kullanarak Şamlı bir râvi olduğunu ve Kûfelilerin ondan rivayet aldıklarını belirtmiştir. İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde "Mekhûl'dan tedlîs yaptığını, onunla Mekhûl arasında başka bir râvinin bulunduğu rivayetlerine i'tibar edilebileceğini" (وَكَانَ يُدَلس عَنْ مَكْحُول يعْتَبر بحَديثه مَا بَين السماع فِيهِ عَن مَكْحُول وَغَيره) söylemiştir.[1243]

Muhriz b. Abdullah'ın farklı kaynaklarda 15 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî *el-Edebü'l-müfred* kitabında, İbn Mâce ise *Sünen*'inde bir rivayetine yer vermiştir.[1244]

2.5.5. Abdullah b. Muharrir el-Âmirî el-Cezerî (ö. 160/777?)

عبد الله بن محرر العامرى الجزري ، (قاضى الجزيرة)

Benû Ukayl'in âzâdlısı olan Abdullah b. Muharrir el-Âmirî için el-Cezerî nisbesinin yanı sıra el-Harrânî ve er-Rakkî nisbeleri de kullanılmıştır. Halife Ebû Ca'fer Mansûr (ö. 158/775) tarafından Rakka (Cezîre) kâdılığı görevine tayin edilmiştir. Süfyân es-Sevrî ile akrân olan Abdullah b. Muharrir'in Halife Mansûr'un hilafeti döneminde hicrî 155-160 yılları arasında vefat ettiği düşünülmektedir.[1245]

Abdullah b. Muharrir'in hocaları arasında Katâde b. Di'âme, İbn Şihâb ez-Zührî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hasan el-Basrî, Hakem b. Uteybe, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Nâfi', Yahyâ b. Kesîr gibi râviler bulunmaktadır. Abdurrezzâk b. Hemmâm, İsmâil b. Ayyâş, Hârice b. Mus'ab, Süfyân es-Sevrî, Yahyâ b. Abdullah el-Bâbulutî gibi Cezîre ve Iraklı râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1246]

İbn Sa'd, Yahyâ b. Ma'în ve Ebû Zür'a onun zayıf bir râvi olduğunu söylemişlerdir. Buhârî, Abdullah b. Muharrir için "münkerü'l-hadîs" tabirini kullanmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî, "münkerü'l-hadîs" bir râvi olarak tanıtıp Abdullah b. Mübârek'in onun hadislerini terk ettiğini belitmiştir. Ahmed b. Hanbel, Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/864), Nesâî, Dârekûtnî gibi münekkitler Abdullah b. Muharrir için

---

[1243] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/345; İbn Hibbân, *es-Sikât,* 7/504; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl,* 27/278.
[1244] Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 138; İbn Mâce, "Zühd", 24 (h. no: 4217).
[1245] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/516; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl,* 5/213-214; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl,* 16/29.
[1246] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/516; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl,* 16/29.

"metrûku'l-hadîs" tabirini kullanmışlardır.[1247] İbn Hibbân; "Abdullah b. Muharrir'in bilmeden yalan haberleri aktardığını ve anlamadan isnadları birbirine karıştırarak haberleri maklûb olarak rivayet ettiğini" söylemiştir.[1248]

Farklı kaynaklarda 33 rivayetine yer verilen Abdullah b. Muharrir, en çok Katâde b. Di'âme, İbn Şihâb ve Yezîd b. el-Esam'dan rivayet nakletmiştir. Rivayetlerinin yarısından fazlasını Abdurrezâk b. Hemmâm ondan almıştır. Rivayetlerine *Musannef* adlı kitabında yer veren Aburrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826), bir rivayet sebebiyle insanların onun rivayetlerini terk ettiğini söylemiştir. [1249] Abdullah b. Muharrir'în *Sünen-i İbn Mâce*'de bir rivayeti bulunmaktadır.[1250]

2.5.6. Ebû Halbes Huleyd b. De'lec es-Sedûsî el-Cezerî (ö. 166/782)

أبوحلبس خليد بن دعلج السدوسي الجزري

Aslen Basralı olan Huleyd b. De'lec es-Sedûsî, için Ebû Halbes'in yanı sıra Ebû Ubeyd, Ebû Amr, Ebû Ömer künyeleri de kullanılmıştır. İbn Hibbân, onun Harran'da ikamet edip 166 yılında Harran'da vefat ettiğini söylemiştir. İbn Asâkir ise Musul'da ikamet ettiğini, sonra Şam'a gittiğini ve Kudüs'te de yaşadığını belirtmiştir. Huleyd b. De'lec'in rihle yaptığı yerler arasında Dımaşk ve Haleb de bulunmaktadır.[1251]

Huleyd b. De'lec'in hocaları arasında Katâde b. Di'âme es-Sedûsî, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Atâ b. Ebû Rebâh gibi râviler bulunmaktadır. Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Velîd b. Müslim ed-Dımaşkî, Bakî b. Velîd, Ravh b. Abdulvâhid el-Harrânî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1252]

[1247] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/335; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/212; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 5/213-214; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/176; Ukaylî, *ed-Du'afâu'l-kebîr*, 2/309; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/30-31.

[1248] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/516.

[1249] Beyhakî, bu rivayeti kitabında zikretmiş ve Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın sözünü nakletmiştir. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 19/379; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16/31.

[1250] İbn Mâce, "Keffâret", 3 (h. no: 2099)

[1251] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/347; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 17/20; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 7/3361.

[1252] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/307-309; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 7/195-196.

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî, Dârekutnî gibi münekkitler “zayıf, metruk, leyse bi’l-metîn, leyse bi sika” gibi ifadelerle onu cerh etmişlerdir.[1253]

Huleyd b. De‘lec’in farklı kaynaklarda 52 rivayeti bulunmaktadır. O rivayetlerinin ekseriyetini Katâde b. Dı‘âme ve Hasan el-Basrî’den nakletmiştir. Ondan en çok rivayette bulunanlar ise ise Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, Velîd b. Müslim ve Ravh b. Abdulvâhid el-Harrânî olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, onun bir rivayetini tahriç etmiştir.[1254]

2.5.7. Haccâc b. Temîm el-Cezerî (ö. 161-170?)

حجاج بن تميم الجزرى ، و يقال الواسطى

Vâsıtlı olduğu da söylenen Haccâc b. Temîm el-Cezerî, 161-170 yılları arasında vefat etmiştir. Meymûn b. Mihrân’dan rivayette bulunmuş, ondan da Cubâre b el-Muğallis rivayet almıştır. Nesâî, onun hakkında “leyse bi sika” tabirini kullanmış, Ebü’l-Feth el-Ezdî, onu zayıf bir râvi olarak değerlendirmiştir. Ukaylî, Meymûn b. Mihrân’dan mutâbâat seviyesinde olmayan rivayetler naklettiğini söylemiş, İbn ‘Adî ise az sayıda rivayetinin olduğunu, bu rivayetlerin sağlam olmadığını belirtmiştir.[1255] Farklı kaynaklarda Haccâc b. Temîm el-Cezerî’nin 8 rivayeti bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, iki rivayetine yer vermiştir.[1256]

2.5.8. Ebû Sa‘îd Muhammed b. Müslim b. Ebü’l-Vaddâh el-Cezerî (ö. 170/786)

أبو سعيد محمد بن مسلم بن أبى الوضاح ، المؤدب الجزرى

Ebû Sa‘îd Muhammed b. Müslim b. Ebü’l-Vaddâh el-Kudâî, Bağdat’ta ikamet eden Cezîre asıllı bir râvidir. Halife Ca‘fer el-Mansûr, Cezîre’yi idaresi esnasında 10 yaşlarındaki oğlu Mehdî’nin eğitimi için Ebû Sa‘îd el-Cezerî’yi Bağdat’a getirmiştir. Ebû Sa‘îd’in Bağdat’a gitmesi muhtemelen 137 yılı civarında 30’lu yaşlardayken olmuştur. Mehdî halife olduğunda ise Ebû Sa‘îd, Ali b. Mehdî’nin öğreticiliğini yapmış, vefat edinceye kadar da Bağdat’ta kalmıştır. el-Müeddib olarak şöhret bulan

[1253] Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 1/663-664.
[1254] İbn Mâce, “Vesâyâ”, 3 (h. no: 2705)
[1255] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 5/428-429; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 1/461; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 4/326.
[1256] İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 169 (h. no: 1315); Hudûd, 25 (h. no: 2590)

bu râvi, Mûsâ el-Hâdî'nin (169/785-170/786) hilafeti döneminde 170 yılına ulaşmadan vefat etmiş ve Rus'âfe sarayındaki kabristana defnedilmiştir.[1257]

Farklı kaynaklarda 34 rivayeti bulunan Ebû Sa'îd; Sâlim b. 'Aclân, Husayf b. Abdurrahmân, Abdülkerîm b. Mâlik, Ali b. Bezîme, Hişâm b. Urve, Muhammed b. Amr el-Leysî gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan ise Mansûr b. Ebû Mezâhim el-Bağdâdî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Hişâm b. el-Kâsım el-Leysî, Abdurrahmân b. Mehdî gibi ekseriyeti Iraklı olan râviler rivayet almıştır.[1258]

İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Yahyâ b. Ma'în, Nesâî, el-'İclî, Ebû Hâtim, Ebû Zür'a gibi pek çok münekkit onun sika olduğuna değinmiştir. Buhârî, "fîhi nazar" tabiri ile rivayetleri için temkinli olma tavsiyesinde bulunmuştur.[1259] İbn Hacer ise "sadûkun yehimu" lafzı ile onun bazen vehme düştüğüne (صدوق يهم) değinmiştir.[1260]

Buhârî dışındaki Kütüb-i Sitte müellifleri, Ebû Sa'îd Muhammed b. Müslim'in rivayetlerine yer vermişlerdir.[1261]

2.5.9. Ebû Heyseme Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî el-Cezerî (ö. 172/788)

أبو خيثمة زهير بن معاوية بن حديج الجعفى الجزرى الكوفى

Künyesi Ebû Hayseme olan Züheyr b. Muâviye b. Hudeyc b. er-Ruhayl b. Züheyr el-Cu'fî, tebeu't-tâbiîn neslindendir. İsmi Züheyr b. Muâviye ve künyesi Ebû Hayseme ile şöhret bulmuştur. Hicrî 95 yılında Kûfe'de dünyaya gelen Züheyr b. Muâviye, 75-80 yıl civarı yaşamıştır. Halife Hârûnürreşîd (170/786-193/809) döneminde 164 yılında Cezîre'ye gelerek buraya yerleşmiş ve vefat edinceye kadar da burada ikamet etmeye devam etmiştir.[1262] Zehebî, yerleştiği beldeyi Harran olarak kaydetmiştir.[1263] Züheyr b. Muâviye'nin vefat tarihi hakkında 172, 173, 174, 177 gibi farklı tarihler zikredilmiştir. İbn Hibbân, onun 173 veya 174 yılında vefat ettiğini

---

[1257] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/236; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/452-455.
[1258] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/76; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/453.
[1259] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/236; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/77; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/2543-254.
[1260] İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 507.
[1261] Müslim, "İmân", 213 (h. no: 134); Tirmizî, "Vitr", 347 (h. no: 478); "Tefsîrü'l-Kur'ân", 6, (h. no: 3046, 3048); Ebû Dâvûd, "Cihâd", 25 (h. no: 2519); İbn Mâce, "Fiten", 20 (h. no: 4006); Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 1/209, 8/202.
[1262] İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/354; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/420-425; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/181.
[1263] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/623.

söylemiştir.[1264] 172 yılında felç rahatsızlığına yakalanan Züheyr b. Muâviye, Zehebî'ye göre bir yıl sonra yani 173 yılında vefat etmiştir. Bu tarih konusunda Harrânlı râvilerden Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ve Amr b. Hâlid de 173 yılına işaret ederek Recep ayında vefat ettiğini belirtmişlerdir.[1265] Züheyr b. Muâviye'nin onun gibi hayatının belli bir döneminde Cezîre'de ikamet eden Hudeyc ve Ruhayl adında iki kardeşi vardır. Ancak kardeşleri, Züheyr gibi hadis ilminde ön plana çıkamamışlardır.[1266]

Züheyr b. Muâviye'nin hocaları arasında Ebû İshâk es-Sebî'î, Ebü'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim, Semmâk b. Harb, A'meş, Yahyâ b. Sa'id el-Ensârî, Süheyl b. Ebû Sâlih, İbn Şihâb ez-Zührî, Ca'fer b. Burkân, Husayf b. Abdurrahmân, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî, Amr b. Meymûn b. Mihrân gibi pek çok râvi bulunmaktadır. Ondan Ahmed b. Yûnus et-Temîmî, Amr b. Hâlid el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb, Ali b. Ca'd, Mâlik b. İsmâil, Fazl b. Dükeyn, Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî, Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî, Muhammed b. Mûsâ b. A'yan gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[1267] Ömrünün son 7-8 yılını Cezîre'de geçirdiği için öğrencilerinden de görüldüğü üzere bu bölge râvilerinden çok sayıda kişi kendisinden istifade etmiştir. O, Kûfe'de olduğu gibi Cezîre'nin de önde gelen âlimlerinden biri olmuş, Cezîre muhaddisi olarak tavsif edilmiştir.[1268]

İbn Sa'd, onun çok hadis rivayet ettiğini söylemiş ve "sika, sebt, me'mûn" lafızlarıyla onu ta'dîl etmiştir. İbn Hibbân, onu "hâfız ve mütkîn" bir râvi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Irak ehlinin, Süfyân es-Sevrî'nin vefatından sonra akranlarına nazaran güvenilirlik hususunda Züheyr b. Muâviye'yi ön planda gördüklerini ve ona daha fazla teveccüh gösterdiklerini belirtmiştir.[1269] Muâz b. Muâz, Süfyân es-Sevrî ile Züheyr b. Muâviye'yi karşılaştırarak ikisinin rivayetleri arasında herhangi bir fark olmadığı söylemiştir. Şu'ayb b. Harb, bir gün Şû'be ve Züheyr b. Muâviye'nin rivayetini naklederken Züheyr'i öne alınca kedisine neden böyle yaptığı

[1264] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/337.
[1265] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/623.
[1266] İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/354; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, thk. Züheyr Şefîk (Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm, ts.), 329.
[1267] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/421-423.
[1268] İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-hadîs*, 1/343-344.
[1269] İbn Sa'd, *Tabakât*, 6/354; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/337; İbn Hibbân, *Meşâhîru Ulemâ*, 294.

sorulmuş. O da "Züheyr'in, hıfz bakımından Şu'be gibi yirmi kişiden daha iyi olduğunu" (زهير أحفظ من عشرين مثل شعبة) söylemiştir.[1270]

Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî, el-'İclî gibi pek çok münekkit onun için "sika, sebt, me'mûn" gibi tabirler kullanmışlardır. Ancak Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a, onun Ebû İshâk es-Sebî'î'nin ihtilâtından sonra naklettiği rivayetlere temkinli yaklaşmışlardır.[1271] Ahmed b. Hanbel, Züheyr b. Muâviye için "ilmin maden/kaynaklarındandır" (من معادن العلم) diyerek onun ilimdeki yerini vurgulamıştır.[1272] Süfyân b. Uyeyne, bazı talebelerine "Züheyr'den rivayeti (istifade etmeyi) bırakmayın. Zira Kûfe'de onun gibisi yoktur" diyerek hadis ilmindeki yetkinliğine işaret etmiştir.[1273]

Farklı kitaplarda Züheyr b. Muâviye'nin 657 rivayeti bulunmaktadır. Bunlardan 159 rivayeti Ebû İshâk es-Sebî'i, 59 rivayeti ise Muhammed b. Müslim Ebü'z-Zübeyr el-Mekkî'den almıştır. Züheyr b. Muâviye'den Ahmed b. Yûnus et-Temîmî el-Kûfî 230, Amr b. Hâlid el-Harrânî 154, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ise 121 rivayet almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı Züheyr b. Muâviye'nin rivayetlerine yer vermişlerdir.[1274] Kitaplarında Züheyr, Züheyr b. Muâviye, Ebû Hayseme gibi tabirlerle zikretmeleri sebebiyle rivayet sayılarını tespit etmek oldukça güç olmuştur.

2.5.10. Ebü'l-Heysem Ya'lâ b. el-Eşdak el-Cezerî (ö. 181-190?)

أبو الهيثم يعلى بن الأشدق العقيلي الجزري

Taîfli bir bedevi olan Ebü'l-Heysem Ya'lâ b. el-Eşdak el-Ukaylî, Rakka'da ikamet etmiş, bir süreliğine Harran'da da bulunmuştur. Onun 120 yıldan fazla bir ömrü olduğu söylenmiştir. Ya'lâ b. el-Eşdak, rivayetlerini naklettiği amcası Abdullah b.

[1270] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/588.
[1271] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/372; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/424-425.
[1272] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/622.
[1273] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/184.
[1274] Bazı rivayetleri için bkz. Buhârî, "Vesâyâ", 1 (h. no: 2588); Menâkıb, 22 (h. no: 3419)...; Müslim, "Zekât", 66 (h. no: 1016); "Menâkıb", 1 (h. no: 2772)...; Tirmizî, "Salât", 301 (h. no: 409); "Hac", 115 (h. no: 963)...; Ebû Dâvûd, "Tetavvu", 3 (h. no: 1257); "Dahâyâ", 5 (h. no: 2799)...; İbn Mâce, "Tahâret", 42 (h. no: 402); "Et'ime", 5 (h. no: 3261)...; Nesâî, "Talâk", 56 (h. no: 3523); "Zînet", 47 (h. no: 5200)...

Cerrâd'ın Hz. Peygamber'i (s.a.s.) gördüğünü iddia etmiştir. Zehebî onun 180 yılından sonra vefat etmiş olabileceğini belirtmiştir.[1275]

Bir kısım sahâbilerle karşılaştığını söyleyen Ya'lâ b. el-Eşdak, sahâbî olduğunu iddia ettiği Abdullah b. Cerrâd, Küleyb b. Hazm el-Ukaylî, Rakkâd b. Rebîa gibi râvilerden rivayet almıştır. Ondan ise Hâşim b. Kâsım el-Harrânî, Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî, Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân, Ömer b. İsmâil el-Hemedânî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır.[1276]

Ebû Hâtim er-Râzî, "leyse bi şey', da'îfü'l-hadîs" ifadeleriyle onu cerh etmiştir. İbn Hibbân ise "ondan rivayetin helal olmayacağını, rivayetlerinin ancak hadis rivayetinde yetkin kişiler tarafından i'tibar amacıyla yazılabileceğini" (لا يحل الرواية عنه بحال ولا الاحتجاج به بحيلة ولا كتابته إلا للخواص عند الاعتبار) belirtmiştir.[1277] Buhârî, hadislerinin yazılamayacağını belirtirken İbn 'Adî, amcası Abdullah b. Cerâd'dan pek çok münker rivayetler naklettiğini söylemiştir.[1278] Ebû Müshir ed-Dımaşkî (ö. 218/833), onun sokak sokak dolaşarak dilendiğini, onunla alay edildiğini (küçümsediklerini) (كنا نسخر به وكان سائلا يدور في الأسواق) söylemiştir.[1279]

Farklı kitaplarda 61 rivayeti bulunan Ya'lâ b. el-Eşdak, 52 rivayeti Abdullah b. Cerrâd'dan almıştır. Hâşim b. Kâsım el-Harrânî, ondan 35 rivayet nakletmiştir. Kütüb-i Sitte'de bu râvinin rivayetleri bulunmamaktadır.

2.5.11. Ebû Ahmed Ali b. Sâbit el-Cezerî el-Hâşimî (ö. 181-190?)

أبو أحمد على بن ثابت الجزرى الهاشمى (و يقال أبو الحسن)

Ebû Ahmed veya Ebü'l-Hasan künyesi ile anılan Ali b. Sâbit el-Cezerî, Bağdat'ta ikamet eden Cezîreli bir râvidir. el-Abbâs b. Muhammed el-Hâşimî'nin âzâdlısı olması sebebiyle onun için el-Hâşimî nisbesi de kullanılmıştır. Buhârî onun Horasan asıllı olduğunu ifade etmiştir. Vefat tarihi ile ilgili bir tarih belirtilmemiş,

[1275] Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Muhtasaru Târîhu Dımaşk*, 28/54-55; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/1010; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/272-273.
[1276] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 74/183.
[1277] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/303-304; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/495; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/457.
[1278] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/184.
[1279] İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 8/538.

ancak Zehebî, onun ismini 181-190 yılları arasında vefat eden râviler arasında kaydetmiştir.[1280]

Ali b. Sâbit el-Cezerî'nin hocaları arasında Vâzi‘ b. Nâfi‘, Abdülhamîd b. Ca‘fer el-Ensârî, Yahyâ b. Ebû Üneyse el-Cezerî, Ca‘fer b. Burkân, Süfyân es-Sevrî, Zeyd b. Hibbân er-Rakkî, Sâlim b. Ebü'l-Muhâcir el-Cezerî, Abdullah b. Muharrir el-Cezerî gibi râviler bulunmaktadır. el-Hasan b. Arefe el-‘Abdî, Muhammed b. Hâtim el-Bağdâdî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în, İsmâil b. İbrâhîm b. Zürâre er-Rakkî, Hıdır b. Muhammed b. Şücâ‘, Abdullah b. Muhammed en-Nüfeylî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1281]

İbn Sa‘d ve Ahmed b. Hanbel, onun için "sika, sadûk" tabirini kullanmışlardır. Ahmed b. Hanbel, ayrıca onun insanları güldüren bir mizaca sahip olduğunu belirtmiştir. Yahyâ b. Ma‘în, sika râvilerden naklettiği sürece sika olduğuna işaret etmiştir. Ebû Zür‘a, "sika, lâ be's bih", Ebû Hâtim er-Râzî ise "yüktebü hadîsühû" diyerek onu ta‘dîl etmiştir. İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikrederek onun bazen hata yaptığına değinmişitir. Ebü'l-Feth el-Ezdî ise onun zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir.[1282]

Farklı kaynaklarda 94 rivayeti bulunan Ali b. Sâbit, bunların 25'ini Vâzi‘ b. Nâfi'den almıştır. Ondan en fazla rivayette bulunanlar ise sırasıyla el-Hasan b. Arefe el-‘Abdî, Muhammed b. Hâtim el-Bağdâdî ve Ahmed b. Hanbel olmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve Tirmizî, kitaplarında ikişer rivayetini zikretmişlerdir.[1283]

[1280] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/264; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/456; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13/275-278; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/926.

[1281] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/336-337.

[1282] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi‘ li ‘ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 18/270; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, 6/177; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/456; İbnü'l-Cevzî, *ed-Du‘afâ' ve'l-metrûkûn*, 2/191; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/337-339.

[1283] Tirmizî, "Zühd", 14 (h. no: 2322; "Da'avât", 88 (h. no: 3520); Ebû Dâvûd, "Savm", 31 (h. no: 2377), "Edeb", 50 (h. no: 4901).

2.5.12. Ebû Osmân Amr b. el-Husayn el-Cezerî (ö. 231/845)

أبو عثمان عمرو بن الحصين العقيلى الكلابى البصرى ثم الجزرى

Aslen Basralı olan Ebû Osmân Amr b. el-Husayn için el-Basrî, el-Ukaylî, el-Kilâbî ve el-Cezerî nisbeleri kullanılmıştır.[1284]

Farklı kaynaklarda 87 rivayeti bulunan Amr b. el-Husayn, rivayetlerinin ekseriyetini Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse ve Yahyâ b. el-'Alâ' el-Becelî'den almıştır. Bunlar dışında Ümeyye b. Sa'îd el-Ümevî, Hammâd b. Zeyd, Mu'temir b. Süleymân gibi pek çok râviden de rivayette bulunmuştur. Rivayetlerinin yarısından fazlasını ondan Mûsâ b. Zekeriyyâ et-Tüsterî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsılî nakletmiştir.[1285]

Ebû Hâtim er-Râzî, ondan hadis dinlediğini, ancak rivayetlerini terk ettiğini söylemiştir. Ebû Hâtim; "Zâhibü'l-hadîs, leyse bi şey'" tabirleriyle cerh ederek onun önce hasen hadislere benzer rivayetler naklettiğini, daha sonra mevzû rivayetler nakletmeye başladığını, böyle yaparak bizim ondan yazdıklarımızı ifsad ettiğini ve ondan rivayeti terk ettiklerini belirtmiştir.[1286] Ebû Zür'a ise "vâhi'l-hadîs" (واهى الحديث) tabiriyle onu cerh etmiştir. İbn 'Adî, onu "münkerü ve müzlimu'l-hadîs" bir râvi olarak nitelemiş, sika râvilerden hadis olmayan rivayetleri naklettiğini (حدث بغير حديث عن الثقات منكر، وهو مظلم الحديث) belirtmiştir. Dârekutnî ise "metruk" bir râvi olduğunu söylemiştir.[1287]

Taberânî ve Dârekutnî gibi müellifler, kitaplarında rivayetlerini zikretmişleridir.[1288] Kütüb-i Sitte müelliflerinden ise İbn Mâce, bir rivayetine yer vermiştir.[1289]

[1284] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/587.

[1285] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/587-588.

[1286] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/229. (ذاهب الحديث ليس بشئ اخرج اول شئ احاديث مشبهة حسانا ثم اخرج بعد لابن علاثة احاديث موضوعة فأفسد علينا ما كتبنا عنه فتركنا حديثه).

[1287] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/256-257; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî (Medine: Mecelletü'l-câmi'a el-İslâmiyye, 1403-1404/1983-1984), 2/165; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/588-589.

[1288] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *ed-Du'â li't-Taberânî*, 105, 144, 427; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/175; 8/173, 175, 180...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 5/124, 6/236...; İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, 52, 120...; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/179, 232, 410...

[1289] İbn Mâce, "Tahâret", 53 (h. no: 445).

2.5.13. Ebû Abdurrahmân Ma‘mer b. Mahled es-Serûcî (ö. 231/845)

أبو عبد الرحمن معمر بن مخلد ، السروجى الجزرى (و يقال معمر ، بالتشديد)

Suruç beldesine nisbet edilen Ebû Abdurrahmân Ma‘mer b. Mahled es-Serûcî’nin ismi bazen Mu‘ammer olarak da kaydedilmiştir. Ma‘mer b. Mahled, 231 yılında Malatya’da vefat etmiştir. Ebû Arûbe, Cezîreli râvilerin 6. tabakasında ismine yer vermiştir. İsmâil b. Ayyâş, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî gibi bazı râvilerden rivayet nakletmiştir. Ahmed b. İshâk el-Haşşâb er-Rakkî, Muhammed b. Cebele er-Rakkî, Hilâl b. Alâ’ er-Rakkî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur. Nesâî, Ma‘mer b. Mahled el-Cezerî’nin “sika” bir râvi olduğunu belirtmiştir.[1290] Farklı kaynaklarda 7 rivayeti bulunan Ma‘mer b. Mahled’in bir rivayetini, Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî tahriç etmiştir.[1291]

2.5.14. Ebü’l-Abbâs Fazl b. Ya‘kûb el-Cezerî (ö. 256/869)

أبو العباس الفضل بن يعقوب البصرى ، المعروف بالجزرى

Aslen Basralı olan Ebü’l-Abbâs Fazl b. Ya‘kûb el-Cezerî 256 yılında vefat etmiştir. Fazl b. Ya‘kûb el-Cezerî dışında aynı künye ve isimle iki farklı râvi daha bulunmaktadır. Bunlardan biri 258 yılında vefat eden, er-Ruhâmî lakabıyla bilinen Bağdatlı bir râvidir. Diğeri ise Kûfeli olup hicrî 3. asrın sonlarına doğru vefat etmiştir.[1292]

Fazl b. Ya‘kûb’un hocaları arasında Abdü’l-A‘lâ b. Abdü’l-A‘lâ el-Basrî, Mahled b. Yezîd el-Harrânî, Süfyân b. Uyeyne, İbrâhîm b. Sadaka el-Basrî gibi râviler bulunmaktadır. İbn Huzeyme, Ebû Arûbe, Ebû Dâvûd, İbn Mâce gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1293] Ebû Hâtim er-Râzî, Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Hacer, onun “sadûk” bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.[1294]

Farklı kaynaklarda 43 rivayeti bulunan Fazl b. Ya‘kûb el-Cezerî, bunların ekseriyetini Abdü’l-A‘lâ b. Abdü’l-A‘lâ el-Basrî ve Mahled b. Yezîd el-Harrânî’den almıştır. Ondan en çok rivayette bulunanlar ise İbn Huzeyme ve Ebû Arûbe olmuştur.

[1290] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28/322; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/283; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 11/308.
[1291] Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 39 (h. no: 1706); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 1/237.
[1292] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve’l-müfterik*, 3/1769-1770; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 23/261-265.
[1293] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 23/264-265.
[1294] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 7/70; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 8/289; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 447.

Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve İbn Mâce, rivayetlerine yer vermişlerdir.[1295]

2.5.15. Ziyâd b. Ebû Meryem el-Cezerî (ö. ?)

زياد بن أبي مريم الجزرى

Tâbiîn neslinden olan Ziyâd b. Ebû Meryem, Hz. Osmân'ın âzâdlısıdır. Halife Mervân'ı (64/684-65/685) ziyaret için Enes b. Mâlik ile Cezîre'ye gittiği söylenmiştir. Ziyâd b. Ebû Meryem; Abdullah b. Ma'kıl ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den hadis almış, ondan ise Meymûn b. Mihrân er-Rakkî ve Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî rivayette bulunmuştur.[1296]

İbn Hibbân (ö. 354/965), Ebû Meryem'in isminin Cerrâh olduğunu söyleyerek Ziyâd b. Cerrâh ile aynı kişi olduğunu düşünmüş, ancak Zehebî bu iki râvinin farklı kişiler olduğunu belirtmiştir.[1297] Abdurrahmân b. Avn er-Rakkî (ö. 211/826), oğlu Muğîre'ye (ö. 243/857) aslen Hicâz bölgesinden olan Ziyâd b. Cerrâh'ın babasının amcası olduğunu ve Hicâz'dan Harran'a geldiğini, Ziyâd b. Ebû Meryem'in ise aslen Kûfeli olduğunu ve Harran'da ikamet ettiğini söyleyerek her ikisinin farklı kişiler olduğuna işaret etmiştir.[1298] Verilen bilgilere göre Ziyâd b. Ebû Meryem'in tâbiînden, Ziyâd b. Cerrâh'ın ise tebeu't-tâbiînden olduğu anlaşılmaktadır. Haklarında çok fazla bilgi olmadığı ve ikisinin de Cezîre'ye nisbet edilmelerinden dolayı aynı kişi oldukları düşünülmüştür.

el-'İclî (ö. 261/875), Ziyâd b. Ebû Meryem'in sika biri olduğunu söylemiştir.[1299] Zehebî (ö. 748/1348) ise fazla tanınmaması sebebiyle onun hakkında "fîhi cehâletün" ifadesini kullanmıştır.[1300]

Farklı kaynaklarda 12 rivayeti bulunan Ziyâd b. Ebû Meryem'in bir rivayetini Kütüb-i Sitte müelliflerinden İbn Mâce, *Sünen*'inde zikretmiştir.[1301]

[1295] Ebû Dâvûd, "Menâsik", 52 (h. no: 1894); "Buyû'", 43 (h. no: 3432); İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 11 (h. no: 840).
[1296] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/373-374; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/510-511.
[1297] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/260; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezhîbü't-Tehzîbü'l-kemâl*, thk. Ğanîm Abbâs Ğanîm, Mecdî Seyyîd Emîn (Mısır: Fâruku'l-Hadîse, 2004), 3/327.
[1298] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 106; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/513.
[1299] el-'İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 1/374.
[1300] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/93.
[1301] İbn Mâce, "Zühd", 30 (h. no: 4252)

2.5.16. Ziyâd b. Cerrâh el-Cezerî (ö. ?)

زياد بن الجراح الجزرى

Hicâz bölgesinden Harrân'a gelen Ziyâd b. Cerrâh; Amr b. Meymûn el-Evdî ve Abdullah b. Ma'kıl el-Müzenî'den rivayet almış, ondan ise Husayf b. Abdurrahmân ve Ca'fer b. Burkân rivayette bulunmuştur. Nesâî ve Zehebî, Ziyâd b. Cerrâh el-Cezerî'yi sika olarak değerlendirmişlerdir.[1302] Nesâî, rivayet kaynaklarında iki rivayeti bulunan Ziyâd b. Cerrâh'ın 1 rivayetini tahriç etmiştir.[1303]

2.5.17. Ebû Abdullah Mervân b. Sâlim el-Gıfârî eş-Şâmî el-Cezerî (ö. ?)

أبو عبد الله مروان بن سالم الغفارى الشامى ثم الجزرى

Aslen Şamlı olan Ebû Abdullah Mervân b. Sâlim el-Gıfârî, Cezîre bölgesinde yer alan Karkisyâ'da ikamet etmesi sebebiyle el-Karkisyânî ve el-Cezerî nisbeleriyle anılmıştır. Hocaları arasında Ebû Hanîfe, A'meş, Evzâî, Safvân b. Amr es-Seksekî gibi râviler bulunmaktadır. Bakî b. Velîd, Abdülhamîd b. Abdülazîz el-Ezdî, Muhammed b. Zibrikân el-Ahvâzî, Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebû Ravvâd, Velîd b. Müslim gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Hocaları ve talebelerine bakarak hadis rivayeti açısından Cezîre bölgesi râvileriyle etkileşiminin sınırlı kaldığını söyleyebiliriz.[1304]

Zayıf ve metruk bir râvi olma hususunda münekkitler aynı görüştedirler. Örneğin Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Nesâî, Ebû Hâtim gibi münekkitler onu "zayıf, metruk, münker" gibi ifadelerle cerh ederken Ebû Arûbe el-Harrânî onun hadis uydurduğunu söylemiştir.[1305]

Farklı kaynaklarda 36 rivayeti bulunan Mervân b. Sâlim el-Cezerî'nin iki rivayetini İbn Mâce *Sünen*'inde zikretmiştir.[1306] Taberânî de *Mu'cem*'lerinde rivayetlerinin bir kısmına yer vermiştir.[1307]

[1302] Zehebî, *el-Kâşif*, 1/409; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/358.
[1303] Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, 10/400.
[1304] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 57/280-285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/392-394.
[1305] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 8/35; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/90-91.
[1306] İbn Mâce, "Ezân", 3 (h. no: 712); "Libâs", 5 (h. no: 3568)
[1307] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 2/249, 5/94, 6/7...; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 2/340, 10/96, 223, 225.

2.5.18. el-‘Alâ’ b. Abdullah b. Râfi‘ el-Hadramî el-Cezerî (ö. ?)

العلاء بن عبد الله بن رافع الحضرمى الجزرى

Cezîreli râvilerden el-‘Alâ’ b. Abdullah b. Râfi‘ el-Hadramî; Sa‘îd b. Cübeyr ve Hannân b. Hârice’den hadis almıştır. Ca‘fer b. Burkân, Ziyâd b. Abdullah b. ‘Ulâse, Muhammed b. Abdullah b. ‘Ulâse ve Muhammed b. Müslim b. Ebü’l-Veddâh ondan hadis nakletmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, el-‘Alâ’ b. Abdullah’ın rivayetlerinin yazılabileceğini söylemiştir. İbn Hibbân ise mürsel (munkatı) rivayetleri aktardığını ifade etmiştir.[1308] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd ve Nesâî, toplam 6 rivayeti bulunan bu râvinin bir rivayetini tahriç etmişlerdir.[1309]

2.5.19. Ğutayf b. A‘yan eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. ?)

غطيف بن أعين (و قيل غضيف) الشيبانى الجزرى

Ğutayf b. A‘yan eş-Şeybânî el-Cezerî; Mus‘ab b. Sa‘d’den hadis almış, ondan da Abdüsselam b. Harb hadis nakletmiştir. Tirmizî hadis ilminde onun pek tanınmadığını, Dârekutnî ve İbn Hacer ise zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir.[1310] Tirmîzî, toplam 2 rivayeti bulunan Ğutayf’in bir rivayetini tahriç etmiştir.[1311]

2.5.20. el-Vezzâ‘/el-Vâzi‘ b. Nâfi‘ el-Cezerî el-Ukaylî (ö. ?)

الوزاع / الوازع بن نافع الجزري العقيلي

Cezîreli râvilerden el-Vezâ‘ b. Nâfi‘, Ukayl kabilesine mensuptur. Abdullah b. Abdurrahmân b. Avf, Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve Nâfi‘den hadis almıştır. Rivayetlerinin ekseriyetini Ali b. Sâbit el-Cezerî olmak üzere Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Muğîre b. Siklâb el-Cezerî gibi râviler nakletmişlerdir. Münekkitlerin ekseriyeti tarafından “metruk” biri olarak değerlendirilmiştir. Örneğin; Yahyâ b. Ma‘în “leyse bi sika”; Ahmed b. Hanbel; “leyse hadîsühû bi şey”, Buhârî; “münkerü’l-hadîs”, Nesâî “metrûkü’l-hadîs” tabirini

[1308] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 6/358; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/265; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 22/516.

[1309] Bazı rivayetleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/665; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 25 (h. no: 2519); Nesâî, *Sünenü’l-kübrâ*, 5/375; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 13/638; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, 2/105.

[1310] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/311; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 8/251; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 443.

[1311] Tirmizî, “Tefsîr”, 10 (h. no: 3095)

kullanarak onu cerh etmiştir.[1312] Farklı kaynaklarda el-Vezâ‘ b. Nâfi‘in 37 rivayeti bulunmaktadır.[1313]

2.5.21. Ebû Süleymân Furât b. es-Sâib el-Cezerî (ö. ?)

أبو سليمان فرات بن السائب الجزري

Rakka ehlinden olan Ebû Süleymân Furât b. es-Sâib el-Cezerî, rivayetlerinin ekseriyetini Meymûn b. Mihrân'dan nakletmiştir. Hadis rivayetine vukufiyeti olmayan Furât b. Sâib, özellikle Meymûn b. Mihrân'dan münker rivayetler nakletmiştir. Buhârî, Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Hâtim, Nesâî gibi pek çok münekkit tarafından cerh edilmiştir. Örneğin Buhârî, "münkerü'l-hadîs" biri olduğunu ve insanların rivayetlerini terk ettiklerini söylemiştir. Yahyâ b. Ma‘în, "leyse bi şey'" tabirini kullanmıştır. Dârekutnî ve Nesâî ise "metrûk" bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.[1314] İbn Hibbân, "sika ve sebt râvilerden mevzû ve mu‘dalât rivayetler naklettiğini söyleyerek rivayetlerinin nakledilmesinin ve hüccet olarak kullanılmasının câiz olmadığını, ancak rivayetlerinin zayıf olduğunu bildirmek amacıyla yazılabileceğini söylemiştir. [1315] Farklı kaynaklarda Furât b. es-Sâib'in 32 rivayeti bulunmaktadır.[1316]

2.5.22. Abdülmelik b. Tufeyl el-Cezerî (ö. ?)

عبد الملك بن الطفيل الجزرى

Husayf b. Abdurrahmân'ın tabakasından olan Abdülmelik b. Tufeyl el-Cezerî için Zehebî, "mechûl" ifadesini kullanmıştır. Ömer b. Abülaziz'in kitabından hadis nakletmiş, Abdullah b. Mübârek de ondan hadis almıştır.[1317] Nesâî, farklı kaynaklarda 2 rivayeti bulunan Abdülmelik b. Tufeyl'in bir rivayetini tahriç etmiştir.[1318]

[1312] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/183; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, 9/39; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi'r-ricâl*, 8/384; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/327.

[1313] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-evsat*, 1/22, 2/235, 356, 5/123...; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, 1/172, 2/188...; Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 1/194, 321, 3/23.

[1314] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/130; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, 7/80; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/476; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, 6/333-334.

[1315] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 2/208. (كان ممن يروي الموضوعات عن الأثبات، ويأتي بالمعضلات عن الثقات، لا يجوز الاحتجاج به ولا الرواية عنه ولا كتابة حديثه إلا على سبيل الاختبار).

[1316] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-evsat*, 1/250, 3/36; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-kebîr*, 10/292, 13/331-333; Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 1/316, 329, 4/92, 93...

[1317] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/333; Zehebî, *Dîvânü'd-dü'afâ*, 257.

[1318] Nesâî, "Eşribe", 23 (h. no: 5600).

2.5.23. Zübeyr b. Hurayk el-Cezerî (ö. ?)

الزبير بن خريق الجزرى

Cezîreli râvilerden Zübeyr b. Hurayk, tâbiînin küçüklerindendendir. İbn Hacer, 5. tabakada ismini zikrederek onun Hz. Âişe'nin âzâdlısı olduğunu söylemiştir. Cizreli olan Zübeyr; Ebû Umâme Sudey b. 'Aclân ve Atâ b. Ebû Rebâh'tan hadis dinlemiştir. Ondan ise Muhammed b. Seleme el-Harrânî ve Uzra b. Dînâr hadis almıştır. İbn Hacer onun hakkında "leyyinu'l-hadis", Dârekutnî ise "leyse bi kaviy" tabirini kullanmıştır.[1319] Toplam 2 rivayeti bulunan bu râvinin bir rivayetini Ebû Dâvûd *Sünen*'inde zikretmiştir.[1320]

2.6. EN-NASÎBÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RÂVİLER

2.6.1. Zeyd b. Rufey' el-Cezerî en-Nasîbî (ö. 136/753)

زيد بن رفيع الجزري ،النصيبي

el-Cezerî nisbesiyle bilinen Zeyd b. Rüfey', Nusaybinli bir râvidir. Esmâ' bt. Hârice el-Kûfî'nin (ö. 66/685) âzâdlısı olan bu râvi, 136 yılında vefat etmiştir. Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ûd, Ma'bed b. Hâlid el-Cühenî, Hizâm b. Hakîm b. Hizâm gibi râvilerin rivayetlerini nakletmiştir. Ma'mer b. Râşid, Zeyd b. Ebû Üneyse, Hamza b. Ebû Hamza en-Nasîbî, Yahyâ b. Ebu'd-Dünyâ en-Nasîbî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, "sika, mâ bihî be's" ifadeleriyle onu ta'dîl etmiştir. Nesâî, "leyse bi kaviy" tabiri ile hadis rivayetinde iyi olmadığına işaret etmiştir. İbn Hibbân, onu "fakîh, verâ' ve fazilet sahibi" sıfatlarıyla nitelemiştir. İbn 'Adî ise sika râvilerin Zeyd b. Rufey'den naklettiklerine i'tibar edilebileceğini, ancak zayıf veya mechûl râvilerin ondan aktardıklarına i'tibar edilmemesi gerektiğini (إذا روى عنه ثقة فلا بأس بحديثه) belirtmiştir.[1321] Farklı kitaplarda 21 rivayeti bulunan Zeyd b. Rüfey'in Kütüb-i Sitte'de rivayetlerine yer verilmemiştir.[1322]

[1319] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/581; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/303-304; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 214.
[1320] Ebû Dâvûd, "Tahâret" 122, (h. no: 336).
[1321] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/334; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/563; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/314; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 4/161.
[1322] Kâsım b. Kutluboğa, *es-Sikât min men lem yeka'u fi'l-Kütübi's-sitte*, 4/376.

2.6.2. Hamza b. Ebû Hamza el-Cu‘fî el-Cezerî en-Nasîbî (ö. 141-150)

حمزة بن أبي حمزة : (ميمون ، و قيل : عمرو)، الجعفى الجزرى النصيبى

Hamza b. Ebû Hamza el-Cu‘fî, Nusaybin’li bir râvidir. el-Cezerî ve en-Nasîbî nisbeleriyle anılan Hamza’nın babasının adı Meymûn’dur. Kaynaklarda ismi, Hamza b. Ebû Hamza ve Hamza b. Meymûn olarak iki farklı şekilde geçmektedir. Vefat tarihi konusunda kaynaklarda net bir tarih olmamakla birlikte Zehebî, onun ismini 141-150 yıllarında vefat eden râviler arasında zikretmiştir. Timizî bir rivayetine yer vererek onun zayıf bir râvi, rivayetinin ise münker olduğunu belirtmiştir. Ancak râvinin ismini Hamza b. Amr en-Nasîbî olarak kayıt altına almıştır.[1323] Mizzî ve Zehebî, söz konusu rivayette Tirmizî’nin râvinin adı hususnda yanıldığını, isminin Hamza b. Amr değil de Hamza b. Meymûn olduğunu açıklamışlardır.[1324]

Hamza b. Ebû Hamza en-Nasîbî; Amr b. Dînâr, İbn Ebû Müleyke, Mekhûl eş-Şâmî, Hişâm b. Urve, Nâfi‘ gibi râvilerden hadis almıştır. Ebû Şihâb el-Hannât, Semure b. Hucr el-Horasânî, Hâlid b. Hayyân er-Rakkî, Ali b. Sâbit el-Cezerî, Ğassân b. Ubeyd el-Mevsılî, Osmân b. Abdurrahmân el-Harrânî gibi râviler ondan rivayette bulunmuşlardır.[1325]

Buhârî, Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Hâtim, Ebû Zür‘a, Dârekutnî gibi münekkitler, onu “da’îfü’l-hadîs, hadîsühû leyse bi şey’, münkerü’l-hadîs, metrûku’l-hadîs” gibi ifadelerle cerh etmişlerdir.[1326] Yahyâ b. Ma‘în, başka bir yerde ise Hamza b. Ebû Hamza en-Nasîbî’yi “lâ yüsâvî filsen” (beş para etmez) (لا يساوي فلسا) tabirinii kullanarak cerh etmiştir.[1327] İbn Hibbân, sika râvilerden mevzû rivayetler nakletmek suretiyle teferrüd ettiğini belirtmiş ve ondan hadis rivayetinin helal olmayacağını (ينفرد عن الثقات بالأشياء الموضوعات، كأنه كان المتعمد لها، لا تحل الرواية عنه) bildirmiştir. İbn ‘Adî ise rivayetlerinin ondan kaynaklı olarak münker

[1323] Timizî, “İsti’zân”, 20 (h. no: 2713)
[1324] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 1/333; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/323; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 3/849.
[1325] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/323-324.
[1326] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 3/53; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 3/210; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/324-325.
[1327] Yahyâ b. Ma‘în, *Târîhu İbn Ma’în*, 2/314.

ve mevzû olduğunu (كل ما يرويه أو عامته مناكير موضوعة والبلاء منه ليس ممن يروي عنه، ولاَ ممن يروي هو عنهم) ifade etmiştir.[1328]

Farklı kaynaklarda 24 rivayeti bulunan Hamza b. Meymûn, en fazla rivayeti Amr b. Dînâr, Nâfi‘ ve Mekhûl'dan almıştır. Ondan ise diğer öğrencilerine nazaran Ebû Şihâb el-Hannât ve Semure b. Hucr el-Horasânî daha fazla rivayet nakletmişlerdir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Tirmizî, zayıf olduğunu belirterek bir rivayetine yer vermiştir.[1329]

2.6.3. Ebû Ca‘fer Meymûn b. el-Esbağ en-Nasîbî (ö. 256/869)

أبو جعفر ميمون بن الأصبغ النصيبي

Nusaybinli Ebû Ca‘fer Meymûn b. Esbağ b. Furât; Yezîd b. Hârûn, Fazl b. Dükeyn, Sa‘îd b. ‘Amir, Sa‘id b. Meryem, Abdullah b. Mesleme el-Ka‘nebî gibi râvilerden hadis almıştır. Ondan ise Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Ca‘fer b. Muhammed el-Firyâbî gibi râviler rivayette bulunmuşlardır. Zehebî, Meymûn b. Esbağ'ı "sika" bir râvi olarak olarak değerlendirirken İbn Hacer, onun hakkında "makbûl" tabirini kullanmıştır. [1330] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, farklı kaynaklarda 35 rivayeti bulunan Meymûn b. Esbağ'ın bir rivayetini tahriç etmiştir.[1331]

2.6.4. Ebû Ya‘kûb İshâk b. Seyyâr en-Nasîbî (ö. 273/887)

أبو يعقوب إسحاق بن سيار بن محمد بن مسلم النصيبي

Nusaybinli râvilerden Ebû Ya‘kûb İshâk b. Seyyâr b. Muhammed b. Müslim, 273 yılının Zilhicce ayında Nusaybin'de vefat etmştir.[1332]

İshâk b. Seyyâr'ın rivayet aldığı hocaları arasında Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî, Abdullah b. Mûsâ, Ali b. Kâdim, Hâşim b. el-Kâsım, Amr b. Âsım el-Kilâbî,

---

[1328] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/333; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi'r-ricâl*, 3/266.
[1329] Timizî, "İsti'zân", 20 (h. no: 2713)
[1330] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta‘dîl*, 8/240; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/174; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 200-202; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/221; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîb*, 556.
[1331] Bazı rivayetleri için bkz. Nesâî, "Cihâd", 48 (h. no: 3193); Ebû Arûbe, *Kitâbi't-Tabakât*, 29; İbn Hibbân, *Sahîh-i İbn Hibbân*, 6/201, 7/66; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü'l-evsat*, 3/215, 9/165; İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi'r-ricâl*, 1/271, 2/200, 3/298...
[1332] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/221, 223; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/514.

Fehd b. Hayyân gibi râviler bulunmaktadır. İbn Ebû Hâtim, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Muhammed b. Yûsuf el-Herevî gibi râviler ondan rivayet nakletmişlerdir.[1333]

İbn Ebû Hâtim er-Râzî, ona ulaştıklarını, onun bazı rivayetlerini kendisi için yazdığını söyleyerek onu "sadûk ve sika" bir râvi olarak değerlendirmiştir. İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde İshâk b. Seyyâr'ın ismini zikretmiştir.[1334] Zehebî, âlimlerin büyüklerinden ve imâm, hâfız, sebt bir râvi olduğunu, hadisleri toplayıp tasnif ettiğini ifade etmiştir. Akranlarından Ebû İshâk İsmâil el-Kâdî (ö. 282/895); "Zamanımızda İshâk b. Seyyâr, Ebû Hâtim ve Ya'kûb e-Fesevî dışında kendilerine rihle yapılması gereken kimsenin kalmadığını" söyleyerek İshâk b. Seyyâr'ın Ebû Hâtim denginde bir muhaddis olduğunu belirtmiştir.[1335]

Zaman zaman râviler hakkında bilgi veren İshâk b. Seyyâr, tâbînden Hâlid b. Abdullah'ın hocaları arasında zikredilen Ebû Hüreyre'den hadis nakletmediğini söylemiştir.[1336] İshâk b. Seyyâr, bazen hocalarından naklederek râvilerle ilgili cerh ta'dîl yapmıştır.[1337] Ebu'n-Nadr İshâk b. İbrâhîm'in "sika"[1338], Yezîd b. Rebîa [1339] ve Hafs b. Ğaylân'ın[1340] zayıf olduğunu haber vermiştir. Kabîsa b. 'Ukbe için "ondan daha hâfız olanını görmedim" diyerek râvi değerlendirmesi yapmıştır.[1341]

Farklı kaynaklarda 170 rivayeti bulunan İshâk b. Seyyâr, rivayetlerinin büyük bir kısmını Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, Amr b. Âsım el-Kaysî ve Ubeydullah b. Mûsâ el-Kûfî'den nakletmiştir. Ebû Avâne el-İsferâyînî, Hayseme b. Süleymân el-Kureşî ve Muhammed b. Ahmed el-Verrâk ondan en çok rivayet nakleden râviler olmuştur. Kütüb-i Sitte'de İshâk b. Seyyâr'ın rivayeti bulunmamaktadır.[1342]

[1333] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/223; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/221-222; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/513-514.
[1334] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/223; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/121-122.
[1335] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/513-514; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 13/194.
[1336] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/120; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/98.
[1337] Osmân b. Ebî el-'Âtike'nin (ö. 152) "da'îfü'l-hadîs" olduğunu nakletmiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 38/394.
[1338] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 3/1441.
[1339] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 65/175.
[1340] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/72.
[1341] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/486.
[1342] Kâsım b. Kutluboğa, *es-Sikât min men lem yeka'u fi'l-Kütübi's-sitte*, 2/325.

2.7. ER-RAS‘ANÎ NİSBESİ İLE BİLİNEN RÂVİLER

2.7.1. Ebû Muhammed Mu‘âfâ b. Süleymân er-Ras‘anî (ö. 234/848)

أبو محمد المعافى بن سليمان الرسعنى الجزرى

Ebû Muhammed el-Mu’âfâ b. Süleymân, Diyârımudar bölgesinin yerleşim yerlerinden olan Re’sül‘ayn’a nisbet edilmiştir. er-Ras‘anî nisbesinin yanı sıra el-Cezerî ve el-Harrânî nisbeleriyle de anılan el-Mu’âfâ b. Süleymân, 234 yılında vefat etmiştir.[1343]

el-Mu’âfâ b. Süleymân’ın hocaları arasında Mûsâ b. A‘yan, Fuleyh b. Süleymân, Züheyr b. Muâviye, Muhammed b. Seleme, Kâsım b. Ma’n el-Mes‘ûdî, en-Nadr b. Arabî, İsâ b. Yûnus es-Sebî‘î, Hattâb b. Kâsım el-Harrânî gibi râviler bulunmaktadır. Muhammed b. Ahmed el-‘Abdî, oğulları Süleymân ve Abdülkebîr, Ali b. Hasan en-Neha‘î, el-Kâsım b. Leys er-Ras‘anî, Ebû Zür‘a er-Râzî, Mes‘ûd b. Cüveriye el-Mevsılî, Hilâl b. el-‘Alâ’ er-Rakkî, Ali b. Osmân en-Nüfeylî gibi râviler ondan hadis almıştır.[1344]

Hocası Füleyh b. Süleymân el-Medenî’nin (ö. 168/784) rivayetlerini naklettiği Mu‘âfâ b. Süleymân’a ait 5 sayfalık yazma nüsha vardır. Bu nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesinde (Mecmua nr: 3860, vr, 82a-85b) bulunmaktadır.[1345] Oğlu Süleymân, Mu‘âfâ’dan hadis dinlemediği halde rivayette bulunmuştur. Zehebî’nin oğlu hakkında babasından “vicade yolu ile nakletmiştir” dediği rivayetlerin bu nüsha olması muhtemeldir.[1346]

İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde el-Mu’âfâ b. Süleymân’ın ismini zikretmiş, Zehebî; onun hakkında “sadûk” ve “sika” şeklinde iki farklı değerlendirmede bulunmuştur.[1347]

Farklı kitaplarda 178 rivayeti bulunan el-Mu‘âfâ b. Süleymân, bu rivayetlerin 70’ini Mûsâ b. A‘yan’dan nakletmiştir. En çok rivayet aldığı diğer hocaları ise Fuleyh b. Süleymân, Züheyr b. Muâviye ve Muhammed b. Seleme el-Harrânî olmuştur.

[1343] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/400; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/199; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28/147.
[1344] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/400; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 28/146-147.
[1345] Karabulut - Karabulut, *Mu’cemü’t-târîh*, 5/3771.
[1346] Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 2/223.
[1347] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/199; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 5/943; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/274.

Rivayetlerinin ekseriyetini ondan Muhammed b. Ahmed el-'Abdî, oğlu Süleymân b. Mu'âfâ, Ali b. Hasan en-Neha'î ve el-Kâsım b. Leys er-Ras'anî nakletmiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Nesâî, bir hocası vasıtasıyla rivayetlerine yer vermiştir.[1348]

2.7.2. Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed er-Ras'anî (ö. 251-260)

أبو الفضل جعفر بن محمد بن الفضيل الرسعنى ، الجزرى ، و يقال له الراسى

Ebü'l-Fazl Ca'fer b. Muhammed b. Fudayl, Re'sül'ayn beldesindendir. Memleketine nisbetle el-Cezerî, er-Ras'anî ve er-Râsî nisbeleriyle anılmıştır. Yezîd isminde hadis rivayet eden bir kardeşi olan Ca'fer b. Muhammed; Bağdat, Dımaşk gibi dönemin ilim merkezlerine giderek orada hadis ilmiyle iştigal etmiştir. Vefat tarihiyle ilgili kaynaklarda net bir bilgi olmayıp Zehebî, 251-260 yılları arasında vefat ettiğini kaydetmiştir.[1349]

Irak, Suriye ve Cezîre bölgelerinden Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Abdülmelik b. Abdülhamîd el-Meymûnî, Muhammed b. Mûsâ b. A'yan, Abdulğaffâr b. Dâvûd el-Harrânî, Amr b. Osmân er-Rakkî, Ali b. Ayyâş el-Humusî gibi râvilerden hadis dinlemiştir. Tirmizî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ya'kûb b. İbrâhîm el-Bezzâr, Ahmed b. el-Hüseyn el-Mevsılî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî gibi râviler ondan rivayette bulunmuştur.[1350]

Nesâî, Ca'fer b. Muhammed er-Ras'anî hakkında "leyse bi kaviy" tabirini kullanırken, *Târîhu Cezîre* kitabının müellifi Ali b. el-Hasan b. Allân el-Harrânî, onun sika bir râvi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân "müstakîmü'l-hadîs" tabiriyle onu ta'dîl etmiştir.[1351] Zehebî de onun sika bir râvi olduğunu belirtmiştir.[1352]

Tirmizî, farklı kitaplarda 61 rivayeti bulunan Ca'fer b. Muhammed b. Fudayl'ın bir rivayetine yer vermiştir.[1353]

[1348] Nesâî, "Sehv", 10 (h. no: 1199); "Siyâm", 39, 67, 84 (h. no: 2192, 2329, 2428); "el-İmân ve şerâi'uhû", 20 (h. no: 5023)

[1349] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/62; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 72/154; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/99, 32/238; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/60.

[1350] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/62; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 72/154; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/99-101.

[1351] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8/63; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 72/155; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/101.

[1352] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/106.

[1353] Tirmizî, "Tefsir", 19 (h. no: 3152)

2.7.3. Ebû Eyyûb Süleymân b. Mu‘âfâ er-Ras‘anî (ö. 293/906)

أبو أيوب سليمان بن معافى الرسعني

Mu‘âfâ b. Süleymân er-Ras‘anî’nin oğlu olan Ebû Eyyûb Süleymân b. Mu‘âfâ, Re’sül‘ayn kâdılığını yapmıştır. Sadece babasından rivayet nakleden bu râvinin farklı kitaplarda 29 rivayeti bulunmaktadır. Neredeyse rivayetlerinin tamamını ondan Taberânî nakletmiştir. Zehebî, İbn ‘Adî’nin “Süleymân b. Mu‘âfâ, babasından hadis işitmedi.” sözünü aktararak muhtemelen babasından rivayetleri vicâde yoluyla naklettiğini söylemiştir.[1354]

2.7.4. Ebû Sâlih el-Kâsım b. el-Leys er-Ras‘anî el-Attâbî (ö. 304/917)

أبو صالح القاسم بن الليث بن مسرور بن الليث بن مالك الرسعنى ، العتابى (نزيل تنيس)

Tam ismi Ebû Salih el-Kâsım b. el-Leys b. Mesrûr b. el-Leys b. Mâlik b. Ubeydullah olan bu râvi için el-Attâbî ve er-Ras‘anî nisbeleri kullanılmıştır. Re’sül‘ayn’lı el-Kâsım b. el-Leys, Mısır’da yer alan Tinnis[1355] beldesinde ikamet etmiş ve 304 yılında burada vefat etmiştir.[1356]

el-Kâsım b. el-Leys’in hocaları arasında el-Mu‘âfâ b. Süleymân, Ebü’l-Velîd ed-Dımaşkî, Muhammed b. Osmân es-Sekafî, İshâk b. Zureyk er-Ras‘anî, Mûsâ b. Mervân er-Rakkî, Yezîd b. Muhammed b. Fudayl er-Ras‘anî gibi râviler bulunmaktadır. et-Taberânî, İbn ‘Adî, Ebü’l-Hasan Muhammed b. Abdullah el-Mısrî gibi râviler rivayetlerini nakletmiştir. Mizzî’nin belirttiğine göre Nesâî, *el-Künâ* kitabında ondan nakilde bulunmuştur.[1357]

İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl* eserinde ondan pek çok rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerin birinin senedinde, “Tinnis’ta el-Kâsım b. Leys’e soru sorduğunu ve onun da hıfzından kendilerine hadis yazdırdığını” bidirmiştir.[1358] Nesâî, sika bir râvi olduğunu bildirmiş, Dârekutnî de onu “sika, me’mûn” biri olarak

---

[1354] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 6/949; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 2/223; Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’s-sağîr*, 1/295; et-Taberânî, *ed-Du‘â li’t-Taberânî*, 147, 222, 285....; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 4/74; et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 1/170, 2/167, 8/389...

[1355] Mısır’da Dimyat ile Farama arasında yer alan Tinnis gölündeki küçük bir ada/yarımada. Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-büldân*, 2/51.

[1356] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 23/420-422; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 49/151.

[1357] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 23/421-422.

[1358] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 7/269. (حدثنا القاسم بن الليث أبو صالح الراسبي بتنيس أنا سألته أملاه علينا حفظا).

nitelemiştir. Zehebî, "imâm, hâfız, hüccet, rahhâl" gibi vasıfları kullanarak ondan övgüyle bahsetmiştir.[1359]

Farklı kaynaklarda 39 rivayeti bulunan el-Kâsım b. el-Leys, bunların büyük bir kısmını Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî'den nakletmiştir. Taberânî ve İbn 'Adî, ondan naklederek rivayetlerinin ekseriyetini kitaplarında zikretmişlerdir.

[1359] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/422; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/144.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEZÎRE BÖLGESİNİN HADİS İLMİNE KATKISI

Cezîreli râvilerin hâl tercemelerinden elde edilen verilerle oluşturulan bu bölümde; bölgedeki rihle faaliyetleri, hadis meclisleri, te'lif edilen eserler, hoca-talebe ağı, bölge râvilerinin hadis usülü ve ricâl ilmine katkıları gibi konularda bilgi verilerek bölgenin hadis tarihindeki önemi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1. BÖLGEDEKİ RİHLE FAALİYETLERİ

Cezîre bölgesinin Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra sahâbe ve tâbiîn neslinin gayretleriyle Cezîre'de İslamiyet hızla yayılmış ve bölge İslâm coğrafyasının bir parçası haline gelmiştir. Fetih veya tebliğ maksadıyla buraya gelip yerleşen Müslümanlar, dinî bilgileri çevrelerine aktararak Cezîre'de İslamî ilimlerin gelişmesine katkı sağlamışlardır. İlerleyen süreçte farklı beldelerde yaşayan âlimlerin Cezîre bölgesine gelmesi ve bölgedeki âlimlerin Hicâz, Bağdat, Dımaşk, Kûfe, Basra gibi farklı ilim merkezlerine gitmesiyle bölgede ilmî faaliyetler ivme kazanmıştır. Cezîreli muhaddislerden Amr b. Meymûn b. Mihrân'ın (ö. 145/762) "*Yemen'de sünnetten bir harf kaldığını bilsem onu getiririm*"[1360] sözü, bölge muhaddislerinin sünnetin muhafazasına ve rihle faaliyetlerine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Harranlı muhaddislerden Eyyûb b. Hâlid el-Cühenî'nin Dımaşk'ta bulunan Evzâî'den hadis almak için Harran'dan Dımaşk'a iki defa gitmesi, bölge muhaddislerinin hadis elde etmek için yaptıkları fedakârlıkları gözler önüne sermektedir.[1361]

Hadis öğrenmek veya öğretmek, ticaret yapmak, idarî görevlerde bulunmak gibi farklı sebeplerle Cezîre bölgesine uğrayan muhaddisler olmuştur. Bölgeye yolu düşen bütün muhaddisleri tespit edip ayrı ayrı zikretmek güç olacağından örnek olması açısından sadece şöhret bulan bazı muhaddislerin rihlelerine yer verilecektir.

Bölgeye rihle yapan muhaddislerden biri, İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Bölgeye hangi maksatla geldiği bilinmemekle birlikte o, Rakka yakınlarına gelmiş ve burada

[1360] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/346.

[1361] Görevli olarak beytü'l-mâle ait bir binek ile Dımaşk'a gelen Eyyûb b. Hâlid'e Evzâî'nin; "kendi imkânlarınla (kendine ait veya kiralayacağın bir binek ile) gelmedikçe sana hadis rivayet etmem." demesi üzerine Eyyûb b. Hâlid, Harran'a döndükten sonra bir binek kiralayarak tekrar Dımaşk'a gitmiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 10/97.

Ca‘fer b. Burkân er-Rakkî (ö. 154/770) ile birlikte Rakkalı 7 muhaddis daha kendisinden hadis almıştır.[1362]

Cezîre’ye gelen muhaddislerden biri de Yahyâ b. Ma‘în’dir (ö. 233/848). O, Evzâ‘î’nin (ö. 157/774) rivayetlerini onun üvey oğlu Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî’den (ö. 218/833) dinlemek amacıyla Harran’a gelmiştir.[1363]

Müsned sahibi Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) bu bölgeye rihle yaptığı nakledilmiştir.[1364] Ahmed b. Hanbel, bölge muhaddislerinden Mervân b. Şücâ‘ (ö. 184/751), Miskîn b. Bükeyr (ö. 198/813), Kesîr b. Hişâm (ö. 208/823), Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd (ö. 221/835) gibi pek çok hocasından rivayette bulunmuştur. Aynı şekilde bölgeye nispet edilen râviler de ondan istifade etmiştir. Örneğin Ahmed b. Hanbel ile yaklaşık 22 yıl arkadaşlıkları (hoca-talebe ilişkisi) devam eden Rakkalı Abdülmelik b. Abdülhamîd el-Meymûnî (ö. 274/887) bunlardan biridir.[1365] Kütüb-i Sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd, Harran’a gelerek Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî, Ahmed b. Ebû Şu‘ayb gibi bazı râvilerden hadis dinlemiştir.[1366]

Ebû Zür‘a er-Râzî (ö. 264/878), Mahled b. Mâlik el-Harrânî es-Selemsînî’den (ö. 242/856) hadis yazmak amacıyla Harran yakınlarındaki Selemsîn köyüne gitmiştir.[1367] Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Cezîre bölgesinin farklı beldelerine rihleler yaparak bölgede yaşayan muhaddislerden istifade etmiş, bölge râvilerini cerh-ta‘dîl açısından değerlendirmiştir. O, Harran’da İshâk b. Zeyd b. Abdülkebîr’den (ö. ?), Rakka’da ise Süleymân b. Ömer (ö. 249/863) ve Hilâl b. el-‘Alâ’dan (ö. 280/893) hadis dinlemiştir.[1368] Rakka’ya en az iki defa gittiği bilinen Ebû Hâtim, buraya yaptığı ikinci rihlede Ebû Şu‘ayb Sâlih b. Ziyâd er-Rakkî’den (ö. 261/874) hadis yazmıştır.[1369]

Cezîre bölgesine rihle yapan önemli bir muhaddis de Nesâî’dir. O, Ahmed b. Süleymân b. Abdülmelik er-Ruhâvî (ö. 261/874), Süleymân b. Seyf el-Harrânî (ö.

[1362] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 88-90.
[1363] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 9/119.
[1364] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 6/90.
[1365] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 8/318.
[1366] Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, “Muhakkikin Mukaddimesi”, *Süneni Ebû Dâvûd*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil (Dımaşk: Dâru’r-Risâletu’l-âlemiyye, 1430/2009), 11.
[1367] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 8/349.
[1368] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 2/220; 4/131; 9/79.
[1369] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 4/404.

272/885), Hilâl b. ‘Alâ’ er-Rakkî (ö. 280/893), Ahmed b. Harb el-Mevsılî (ö. 263/876) gibi Cezîreli pek çok muhaddisten rivayette bulunmuştur.

Harran’a gelen önemli bir muhaddis de İbn Hibbân’dır (ö. 354/965). O, Ebû Arûbe el-Harrânî (ö. 318/931) ile karşılaşmak ve ondan hadis nakletmek için Harran’a rihle yapmıştır. Eserlerinde “أَخْبَرَنَا - حدثنا أَبُو عَرُوبَةَ بِحَرَّانَ” ifadelerini kullanarak ondan rivayette bulunmuştur.[1370] İbn Hibbân dışında Ebû Arûbe’den hadis almak maksadıyla pek çok kişi Harran’a gelmiştir.[1371]

Cezîre’ye rihle yapanlar veya bu bölgeden başka beldelere ilim talep etmek maksadıyla giden muhaddisler, burada zikredilenlerle sınırlı değildir. Çalışmamızın sınırlı olması sebebiyle bazı örneklerle iktifa edilmiştir. Bölge muhaddislerinin tercemelerinde, rihle yaptıkları beldelerden bahsedildiği için ayrıca burada onları zikretme gereği duyulmamıştır.

3.2. HADİS MECLİSLERİ

Cezîre bölgesi, hicrî ikinci asırdan itibaren hadis ilmi açısından önemli bir merkez olmaya başlamıştır. Kaynaklarda zikredildiğine göre bölgede hadis meclisleri kurulmuş ve düzenli olarak hadis tedrisatı yapılmıştır. Mesela ‘Atâ’ b. Ebû Müslim el-Horasânî (ö. 135/752) ve Mekhûl (ö. 112/730), Rus‘âfe’de (Rakka civarında) bulunan Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik’in yanına giderken yoldaki bir mescidde içinde Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî’nin (ö. 137/754) de bulunduğu ders halkalarını görmüşler ve onun ders halkasına oturmuşlardır.[1372] Bu rivayetten anlaşıldığına göre henüz hicrî ikinci asrın başlarında Cezîre bölgesinde hadis tedrisatı için ilim halkaları oluşmuş ve insanlar bu halkalarda hadis öğrenmişlerdir.

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî’nin (ö. 127/744) ders halkasına iki yıl boyunca katıldığını ve Abdülkerîm b. Mâlik’in, hemşehrilerine “Bu çocuğa bakın! Bana soru soruyor, siz ise sormuyorsunuz.” dediğini belirtmiştir.[1373] Bu ders halkasının nerede olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Süfyân b. Uyeyne’nin “Abdülkerîm b. Mâlik’in,

[1370] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/280; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 1/434.
[1371] Zehebî, *Tezkirâtu’l-huffâz*, 2/239; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 14/511; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 7/339.
[1372] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/384; Kemâlüddin İbnü’l-Adîm, *Buğyetü’t-taleb*, 7/3266.
[1373] Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 8/462.

hemşehrilerine…" ifadesinden yola çıkarak bu ders halkasının Cezîre bölgesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Harranlı râvilerden Muhammed b. Seleme (ö. 191/806), naklettiği 472 rivayetten 247'sini İbn İshâk'tan (ö. 151/768), 163 rivayeti ise dayısı Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî'den (ö. 144/761) almıştır. Muhammed b. Seleme'nin rivayetlerinin ekseriyetini iki hocasından almasını; onların ders halkasına katılması ve muhtemelen mevcut bir nüshadan hadis dinlemesinin bir sonucu olarak görebiliriz. Ayrıca dikkat çeken önemli bir husus da bazı râvilerin neredeyse sadece Muhammed b. Seleme'den rivayette bulunmasıdır. Örneğin Harranlı öğrencilerinden Muhammed b. Vehb (ö. 243/857), naklettiği 108 rivayetten 98'ini, Abdülazîz b. Yahyâ (ö. 235/849), 64 rivayetin 54'ünü, İsmâil b. Ubeyd b. Ebû Kerîme (ö. 240/854) de 51 rivayetin 43'ünü Muhammed b. Seleme'den almıştır. Bu verilerden hareket ederek Muhammed b. Seleme'nin Harran'da bir mecliste hadis rivayet ettiğini ve öğrencilerinin de bu hadisleri ondan naklettiğini söyleyebiliriz.

Musul'da erken dönemde düzenli olarak hadis tedrisatının yapıldığı anlaşılmaktadır. Hadis âlimi Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî (ö. 185/801), hadis dersinde bir kelimenin telaffuzu hususunda öğrencileriyle tereddüde düşünce, ertesi gün, henüz 13-15 yaşlarında olan İbn Ammâr el-Mevsılî'nin ders sırasında yaptığı telaffuzunun doğru olduğunu söylemiştir.[1374] Yaklaşık hicrî 175 yılında yaşandığı tahmin edilen bu olay, ders esnasında hadis ilminin tüm yönleriyle ele alındığını göstermektedir. Başka bir rivayette de Mu'âfâ b. 'İmrân, babasının rahatsızlığı sebebiyle ders veremeyeceğini belirtmiş, öğrencilerine başka bir Musullu âlim Kâsım el-Cermî'nin (ö. 194/809) yanına gitmelerini tavsiye etmiştir.[1375] Bu misal de bölgede çok sayıda hadis meclisinin varlığını ortaya koymaktadır. Musullu râvi İbn Ammâr el-Mevsılî'nin; "Ben asla müstemlîden hadis yazmam. Çünkü onun ne söylediğinden emin olamam. Direkt mümlîden (hadisi anlatan hoca) hadis yazarım. Zira o tashîf ve tahrîften[1376] sakınmak amacıyla rivayetin isnadında geçen râvi isimlerini tam olarak telaffuz

[1374] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 147.
[1375] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 23/464.
[1376] Tashîf ve Tahrîf: Sened veya metinde hareke, harf yahut yazı değişikliği yapılmasıdır. Bkz. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 303, 308.

etmektedir."[1377] sözü de bölgedeki hadis meclislerinin varlığına işaret etmektedir. Bu rivayetler, bölgede hadis meclislerinin varlığını ve bu meclislerde çok sayıda öğrencinin ders gördüğünü ortaya koymaktadır. Zira müstemlî, kalabalık mecliste hocanın söylediklerini uzakta olan talebelere aktaran kişidir. Müstemlînin varlığı, hadis meclisinde çok sayıda kişinin hadis dinlediğini göstermektedir.

Halife el-Mu'tez-Billâh (ö. 255/869), Musullu muhaddis Ali b. Harb et-Tâî'ye (ö. 265/878) kendi yazdıklarını tedkik ettirdikten sonra Ali b. Harb'in öğrencilerine kalıcı bir gelir tahsis etmesi Ali b. Harb'in ders halkasının olduğuna işaret etmektedir. Zira bu durum, Halife Mu'tazıd Billâh'ın (892-902) dönemine kadar yaklaşık 35 yıl sürmüştür.[1378] Bu rivayetten Ali b. Harb'in kendi mektebini oluşturduğu veya mevcut olan bir mektepte ders verdiği, öğrencilerin sistemli bir şekilde derslere devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bu rivayetlerden yola çıkarak; Cezîre bölgesinde sistematik olarak hadis tedrisatının yapıldığı, imla meclislerinin kurulduğu, öğrencilerin erken yaşta hadis ilmine rağbet ettikleri ve hadis meclislerinde rivayetlerin nakledilmesiyle yetinilmeyip rivayetlerdeki illetlerin tespitinin yapıldığı söylenebilir.

3.3. CEZÎRELİ MUHADDİSLERE NİSBET EDİLEN ESERLER

Aslen Cezîreli olan veya başka beldelerden buraya gelerek ikamet etmeleri sebebiyle bölgeye nisbet edilen muhaddisler, gerek hadis alanında gerekse farklı alanlarda eserler telif etmişlerdir. Hicrî ikinci asırda telif edilen eserler genelde cüz' şeklinde olurken üçüncü asırda daha sistematik hadis kitapları telif edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmış, bir kısmı ise ulaşmamıştır. Günümüze ulaştığı bilinmeyen eserlerin varlığından, ricâl kaynaklarındaki bilgilerden hareketle haberdar olmaktayız. Şimdi öncelikle bölge muhaddislerinin günümüze ulaşan eserleri zikredilecek, daha sonra ise kaynaklarda "hadis cüz'ü/nüshası", "kitap" gibi isimlerle zikredilen; ancak günümüzde varlığı tespit edilemeyen eserlere yer verilecektir. Bu eserlerle ilgili detaylı bilgiler, söz konusu râvinin/müellifin hâl tercemesinin verildiği

[1377] Muhammed b. Mansûr et-Temîmî es-Sem'ânî, *Edebü'l-imlâ' ve'l-müstemlî'*, thk. M. Weisweiller (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981), 171.

[1378] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 2/98-99; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/364; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/253.

başlıkta ele alınmıştı. Tek başlık altında toplanan bu eserlere burada yüzeysel olarak değinilecektir.

3.3.1. Günümüze Ulaşan Eserler

Bu başlık altında, kaynaklarda isimleri zikredilen ve günümüze ulaşan matbu/mahtut eserleri tanıtacağız.

1. "Hadîsü Zeyd b. Ebû Üneyse" ismiyle Zeyd b. Ebû Üneyse'nin (ö. 125/742) rivayetlerinin yer aldığı hadis cüz'ü, Hilâl b. el-'Alâ' tarafından derlenmiştir. Zâhiriyye Kütüphanesi'nde[1379] (2/20, 21a-36a) kayıtlı olan bu nüsha, 70 rivayet ve 24 sahifeden müteşekkildir.[1380]

2. Mu'âfâ b. 'İmrân'a (ö. 185/801) nisbet edilen *Kitâbü'z-zühd* adlı eser, Âmir Hasan Sabrî tarafından tahkik edilerek 1999 yılında Beyrut'taki Dâru'l-beşer el-İslâmiyye yayınevinde yayımlanmıştır.[1381]

3. Günümüze ulaşmayan, ancak *Kitâbu Zühd*'ü tahkik eden Âmir Hasan Sabrî tarafından derlenerek oluşturulan *Müsnedü Mu'âfâ*'da 40 sahâbînin ismine yer verilmiştir. Bu derleme eser, 61 rivayetten müteşekkildir.[1382]

4. Ziriklî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin (ö. 234/848) 16 varaklık el-*Meğâzî* adlı bir kitabının Zâhiriyye kütüphanesinde 3846 demirbaş numarasıyla kayıtlı olduğunu söylemiştir.[1383]

5. Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî'nin (ö. 234/848), hocası Füleyh b. Süleymân el-Medenî'nin (ö. 168/784) rivayetlerini derlediği 5 sayfalık yazma nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesinde (Mecmua nr: 3860, vr, 82a-85b) bulunmaktadır.[1384]

6. Ali b. Harb el-Mevsılî'nin (ö. 265/878) rivayetlerinden oluşan "Cüz'ün fîhi min hadisi Ebü'l-Hasan Ali b. Harb et-Tâî" adlı eser, Zâhiriyye Kütüphanesinde 3809 numaralı mecmuanın 75-83 sayfaları arasındadır ve 9 varaktan oluşmaktadır. Ali b.

[1379] Suriye'de bulunan bu kütüphane, günümüzde "Mektebetü'l-Esedi'l-vataniyye" ismiyle bilinmektedir.
[1380] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/160.
[1381] el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, *Kitâbü'z-zühd ve yelîhi Müsnedü'l-Mu'âfâ*, 146-151.
[1382] el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, *Kitâbü'z-zühd ve yelîhi Müsnedü'l-Mu'âfâ*, 363-402.
[1383] Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/117; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemü't-târîh*, 2/1431.
[1384] Karabulut - Karabulut, *Mu'cemü't-târîh*, 5/3771.

Harb'in Süfyân b. Uyeyne'nin rivayetlerini derlediği "Cüz'ün fîhi min hadisi Süfyân b. Uyeyne el-Hilâlî" adlı çalışma da Zâhiriyye Kütüphanesinde bulunmaktadır.[1385]

7. Ebû Şu'ayb el-Harrânî'nin (ö. 295/908) *Cüz'ün mine'l-fevâidi fi'l-hadîs* isimli eseri, Ebû Şu'ayb'ın diğer rivayetleri de eklenerek 8 varak (16 sayfa) olarak kitap haline getirilmiştir. Ebû Muhammed Abdülhâlik b. Abdülvahhâb es-Sâbûnî (ö. 592/1196) tarafından derlenen bu eser, Riyad kütüphanesi yazma eserler bölümünde "Medine -Birinci kısım Sad-55'' numara ile kayıtlıdır.[1386]

8. Ebû Arûbe el-Harrânî'nin (ö. 318/931) Günümüze Ulaşan Eserleri

8.1. Ehâdîsü Ebû Arûbe el-Harrânî (bi rivâyeti Ebû Ahmed el-Hâkim): Ebû Ahmed el-Hâkim'in, hocası Ebû Arûbe'den naklettiği rivayetlerden oluşan bu cüz', 61 rivayetten müteşekkildir. 4 büyük varaktan meydana gelen cüz; Süleymaniye Kütüphanesi Feyzullah Efendi bölümündeki 2169 numaralı mecmuanın 62a-65b varakları arasında yer almaktadır. Söz konusu nüsha, hicrî 538 yılında yazılmış bir nüshadan kopyalanarak 610 yılında oluşturulmuştur.[1387] Bu nüsha, Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî tarafından tahkik edilerek 1997 yılında Mektebetü'r-Rüşd Yayınevi tarafından yayınlanan bu kitap, toplam 72 sayfa olarak (muhakkikin mukaddimesi ve fihrist dâhil) basılmıştır.[1388]

8.2. Ehâdîsü Ebû Arûbe el-Harrânî (bi rivâyeti el-Antâkî): *Cüz'ün min hadîsihî 'an şuyûhihî* ismiyle de anılan bu cüz'; Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Bündâr el-Antâkî (ö. 385/995) tarafından derlenmiştir. Zâhiriyye Kütüphanesinde 94 numaralı mecmuanın 96a-105a varakları arasında yer alan bu nüsha 79 tarik ile gelen 61 hadis metnini ihtiva etmektedir.[1389]

8.3. el-Evâil: Evâil (ilk yapan kişi, meydana gelen ilk hâdise vb.) alanında yazılan ilk eserlerden biri olan bu eserin günümüzdeki yegâne nüshası 20 varak olarak Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'nin 308 numarasında kayıtlıdır.[1390] Bu yazma nüsha,

---

[1385] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/281; Karabulut - Karabulut, *Mu'cemü't-târîh*, 3/2021.
[1386] Arpağ, *Harranlı Râvilerin Hadis İlmindeki Yeri*, 101.
[1387] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 26-28.
[1388] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 26-28.
[1389] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/348; Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 25. (Şâmile programından ulaştığımız bu cüz'; Riyâd'da Mektebetü'r-rüşd tarafından yayınlanmıştır); Kandemir, "Ebû Arûbe", 10/99.
[1390] Ebû Arûbe el-Harrânî, *Kitâbu'l-evâil*, 24.

Meş‘al b. Bânî el-Cebrîn’in tahkiki ile 2002 yılında İbn Hazm Yayınevi tarafından Beyrut’ta basılmıştır.

8.4. Hadîsü’l-Cezeriyyîn: İsminden anlaşılacağı üzere Cezîreli muhaddislerin rivayetlerinin yer aldığı düşünülen bu nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesinde (Mecmua nr: 110, vr, 35a-52b) bulunmaktadır.[1391]

8.5. el-Emsâlü’s-sâʾire ʿan Resûlillâh: Hz. Peygamber’in örnekler vererek (mukâyese yaparak) beyan ettiği hususlarla ilgili rivayetlerin yer aldığı düşünülen bu eserin yazma bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (Koğuşlar, nr. 1096/21, vr. 212b-214a).[1392]

8.6. et-Tabakât (Tabakâtu’s-sahâbe): Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bazı ashâbının hayatlarını ve rivayetlerini konu edinen bu eserin aslı, günümüze ulaşmamıştır. Abdülvâhid el-Makdisî (ö. 600/1204) tarafından *Müntekâ Tabakâti Ebû ‘Arûbe* ismiyle ihtisar edilen çalışma günümüze ulaşmıştır. Şam’daki Zâhiriyye Kütüphanesinde (umumî no: 4556) bazı varakları bulunan bu eser, İbrâhîm Sâlih’in tahkiki ile 1994 yılında Dımaşk’ta Dâru’l-Beşâir tarafından basılmıştır. Muhakkik, sadece 2. cüz’üne ulaşılan bu çalışmanın 12 sayfadan oluştuğunu ve ilk sayfasında *el-Cüz’ü’s-sânî mine’l-müntekâ mine’t-Tabakâti lî Ebû Arûbe* ibaresinin olduğunu söylemiştir.[1393]

9. Ebû Ya‘lâ el-Mevsılî’nin Günümüze Ulaşan Eserleri

9.1. el-Müsned: Ebû Ya‘lâ, *el-Müsnedü’l-kebîr* ve *el-Müsnedü’s-sağîr* ismiyle iki adet müsned te’lif etmiştir.[1394] Çok sayıda rivayeti muhteva ettiği düşünülen *el-Müsnedü’l-kebîr* günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde *Müsnedü Ebû Ya‘lâ* olarak bilinen *el-Müsnedü’s-sağîr*, Hüseyin Selîm Esed tarafından 1984-1990 yılları arasında Dımaşk’ta *Müsnedü Ebî Yaʿlâ el-Mevsılî* adıyla on üç cilt halinde yayımlanmıştır.[1395]

[1391] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, 256; Ebû Arûbe, *Kitâbi’t-Tabakât*, 11; Yıldız, “Ebû Arûbe Hüseyin b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî (h.220-318/M.835-930)”, 321.

[1392] İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, 86; Sezgin, *Târîhu’t-türâsi’l-Arabî*, 1/348; Kandemir, “Ebû Arûbe”, 10/99.

[1393] Ebû Arûbe, *Kitâbi’t-Tabakât*, 12-13; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres*, 140; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 2/253.

[1394] Ziriklî, *el-A‘lâm*, 1/171.

[1395] Uğur, “Ebû Ya’lâ el-Mevsılî”, 10/259.

9.2 el-Muʿcem: Farklı 330 hocasından birer rivayet alarak tertip ettiği bu eserde 335 rivayet yer almaktadır. Kitap Hüseyin Selîm Esed tarafından 1989 yılında Beyrut'a yayımlanmıştır.[1396]

9.3. el-Mefârîd: *el-Mefârîd ʿan Resûlillâh (s.a.s.)* diye de anılan eser, kırk beş sahâbî ile on bir tâbiînin Hz. Peygamber'den tek başlarına (ferd olarak) rivayet ettikleri 114 hadisten müteşekkildir. Bu eser, Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' tarafından 1985 yılında Kuveyt'te yayımlanmıştır.[1397]

10. Musullu muhaddis ve tarihçi Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî (ö. 334/946) tarafından telif edilen "Târîhu'l-Mevsıl" adlı eser, Musul'un tarihi hakkında yazılan ilk eser olarak bilinmektedir. Bu çalışmanın tamamı üç cilt olup günümüze sadece 2. cildi ulaşmıştır. Bilinen tek nüshası Chester Beatty koleksiyonu (Dublin-İrlanda) arasında bulunan (nr. 3030) *Târîhu'l-Mevsıl*'in Kahire Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye (Tarih, nr. 2475) ve el-Hizânetü't-Teymûriyye'de fotokopileri (Tarih, nr. 2303) mevcuttur. Eser Ali Habîbe tarafından neşredilmiştir (Kahire 1387/1967).[1398] Ahmed Abdullah Mahmûd, 2006 yılında Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî'nin günümüze ulaşan nüshasını esas alıp eksik kalan kısımları da Musul tarihi ile ilgili telif edilen 7 farklı kitaptan istifade ederek yeniden inşa etmiştir. 2 cilt 1112 sayfa halinde yayımlanan bu çalışmada hicrî 17-334 yılları arasındaki olaylara yer verilmiştir.[1399]

11. Muhammed b. Saîd el-Harrânî er-Rakkî (ö. 334/945?) tarafından telif edilen "Târîhu'r-Rakka"; Rakka'ya yerleşenler ya da orada bir süreliğine ikamet edenlerle ilgilidir. Tabakalara ve vefat tarihlerine göre tertip edilen bu eserin tam adı; "*Târîhu'r-Rakka ve men nezelehâ min ashâbi Resûlillâh (s.a.s.) ve't-tâbiʿin ve'l-fukahâ' ve'l-muhaddisîn*"dir. Tâhir en-Ne'sânî tarafından tahkik edilip 1959'da Hama'da neşredilen çalışmanın yazma nüshası, Dâru'l-kütübi'z-Zâhiriyye'dedir (Mecâmî', nr. 34/1).[1400]

[1396] Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî", 10/259; Agitoğlu, "Dinî İlimlerde Ortak Bir Kavram Olan Mu'cem'in Hadis Tasnif Tarihindeki Yaygın Karşılığı: Ebû Ya'lâ'nın Mu'cem'i Örneği", 190-191.

[1397] Uğur, "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî", 10/259.

[1398] Ziriklî, *el-Aʿlâm*, 8/187; Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", 12/48-49; Muhakkikin mukaddimesinde bu bilgiler yer almaktadır. Bkz. Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/38-39.

[1399] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/38-39.

[1400] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 8-11; İzgi, "Kuşeyrî, Muhammed b. Saîd", 26/475.

3.3.2. Günümüze Ulaşmayan Eserler

1. Zehebî (ö. 748/1348), Zeyd b. Ebû Üneyse'nin (ö. 125/742) bir hadis cüz'üne rastladığını, ayrıca Ebû Ahmed Hâmid b. Ahmed el-Mervezî'nin (ö. 328/940), onun rivayetlerini bir kitapta topladığını belirtmiştir.[1401] Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî (ö. 280/893) tarafından derlenen "Hadîsü Zeyd b. Ebû Üneyse" adlı cüzde de Zeyd b. Ebû Üneyse'nin rivayetleri bir araya getirilmiştir.[1402]

2. Zehebî, Nu'mân b. Râşid er-Rakkî'ye (ö. 131-140?) ait bir hadis nüshasının varlığından bahsetmiştir.[1403] Nu'mân b. Râşid, rical kaynaklarında geçen bilgiye göre naklettiği 77 rivayetin 68'ini İbn Şihâb ez-Zührî'den almıştır. Muhtemelen bahsi geçen nüsha, Zührî'den nakledilen rivayetlerden oluşmaktadır.

3. Amr b. Meymûn er-Rakkî'ye (ö. 145/762) ait bir Mushaf (veya kıraat kitabı) olduğu nakledilmiştir.[1404]

4. Fuat Sezgin, Osmân b. Amr b. Sâc el-Harrânî'nin (ö. 161-170?) "Târîhu Mekke" isimli bir kitabının olduğunu, Ezrâkî'nin (ö. 250/864[?]) *Ahbâru Mekke* kitabını telif ederken bu kitaptan Dedem → Sa'îd b. Sâlim → Osmân b. Amr tariki ile istifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca el-Fâkihî'nin (ö. 278/891) telif ettiği *Ahbâru Mekke* kitabında Abdullah b. 'İmrân → Sa'îd b. Sâlim → Osmân b. Amr tariki ile söz konusu kitaptan (Târîhu Mekke) nakilde bulunduğunu belirtmiştir. Ancak bu kitabın günümüzdeki mevcudiyetinden bahsetmemiştir.[1405]

5. Ebû Nu'aym'ın *Ma'rifetu's-sahâbe* adlı eserinde geçen bir rivayette Mûsâ b. A'yan el-Harrânî'nin (ö. 177/793) oğlu Muhammed, babasının bir kitabını/yazılı belgeyi bulduğunu söyleyip o kitaptaki/belgedeki rivayeti aktarmıştır. Bu rivayet, Mûsâ b. A'yan'ın hadisleri ihtiva eden kendine ait bir kitabı veya notları olduğunu göstermektedir.[1406]

6. Rakkalı muhaddis Ubeydullah b. Amr'a (ö. 180/796) ait rivayetlerin toplandığı bir nüsha olduğu ve Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Ma'în'in bu nüshayı

[1401] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/89, 15/369 Zehebî'nin gördüğü hadis cüz'ünün Zeyd b. Ebû Üneyse'nin rivayetlerinin derlendiği nüshalardan biri olması muhtemeldir.
[1402] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/160.
[1403] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 4/265.
[1404] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/90-91.
[1405] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 2/201.
[1406] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Marifetü's-sahabe*, 4/2072.

Ubeydullah b. Amr'ın öğrencisi olan Zekeriyyâ b. 'Adî'den (ö. 211/826) talep ettikleri nakledilmiştir.[1407]

7. Kaynaklarda el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî'ye (ö. 185/801) ait Müsned, Sünen, Fiten, Zühd ve Edeb konusunda yazılan kitapların varlığından bahsedilmiştir. O, vefatından sonra çocuklarına yazılı kaynak olabilecek birkaç varaktan oluşan vasiyet de bırakmıştır.[1408] Ancak yukarıdaki başlıkta değinilen *Kitâbü'z-zühd* hariç, te'lif ettiği diğer kitapların günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

8. Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî'nin (ö. 188/803) Musul'da fetva verdiği ve hadislerden istifade ederek fıkıh kitapları (sünenler) tasnif ettiği (وصنف في الفقه من الحديث كتبًا) nakledilmiştir.[1409] Ancak bahsedilen kitapların günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

9. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Sa'îd b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî'yi (ö. ?) cerh ederken "Muhammed b. Seleme el-Harrânî'nin (ö. 191/806) kitaplarını (hadis nüshaları) elde ederek oradan rivayette bulunduğunu" söylemiştir.[1410] Ebû Hâtim'in bahsettiği Muhammed b. Seleme'nin bu kitaplarının günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

10. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Hüseyin b. 'Ayyâş er-Rakkî el-Bâcuddâî'ye (ö. 204/819) ait "garîbü'l-hadîs" konusunda bir kitabın varlığından bahsetmiştir.[1411] Garîbu'l-hadis'le ilgili telif edilen ilk çalışmalardan biri olması hasebiyle önem arz eden bu eserin günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

11. Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848); ilki kitap haline getirmeden önce, diğeri kitap olarak tasnif ettikten sonra olmak üzere Kesîr b. Hişâm er-Rakkî'nin (ö. 208/823) rivayetlerini iki defa yazdığını söylemiştir.[1412] Kitabın içeriği hakkında bilgi olmasa da Kesîr b. Hişâm'ın, derlediği hadisleri kitap haline getirdiğini anlamaktayız. Ancak söz konusu yazılı kaynağın günümüze ulaştığıyla ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

[1407] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/367-368.
[1408] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/303; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/81, 84; İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1/18; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 13/63; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/260.
[1409] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 10/30.
[1410] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/45.
[1411] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 6/459-460; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/251.
[1412] Yahyâ b. Ma'în, *Târîhu İbn Ma'în*, 2/300; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/507.

12. Amr b. Osmân er-Rakkî'nin (ö. 218/833) oğlu; "babam vefat ettiğinde kitapları bana verdi. Ben de bu kitapları ehline veriyordum" diyerek babasına ait kitapları satması için Ali b. Meymûn er-Rakkî'ye getirmiştir.[1413] Bu rivayetten, Amr b. Osmân er-Rakkî'nin rivayetlerini yazdığı ve kitaplarının olduğu anlaşılmaktadır.

13. Bişr b. Hâris el-Hafî (ö. 227/841); İbn Ebû Hidâş olarak şöhret bulan Ebû Hâşim Muhammed b. Ali el-Mevsılî'nin (ö. 222/836) yazdığı sahifesini kastederek "Allah katına Ebû Hâşim'in ameli gibisiyle çıkmayı isterim" demiştir.[1414] Bu rivayetten, İbn Ebû Hidâş'ın yazılı bir nüshası olduğu anlaşılmaktadır.

14. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî (ö. 334/946), İshâk b. Abdulvâhid el-Mevsılî'nin (ö. 226/841) bir hadis kitabı tasnif ettiğini ve insanların ondan hadis naklettiklerini söylemiştir.[1415] Ancak Ebû Zekeriyyâ'nın bahsettiği eserin günümüze ne ismi ne de muhtevası ulaşmıştır.

15. Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî'den (ö. 229/843) 513 rivayet nakledilmiştir. Amr, bu rivayetlerin 202'sini Abdullah b. Lehî'a'dan (ö. 174/790), 154'ünü ise Züheyr b. Muâviye'den almıştır. Aynı şekilde 513 rivayetin 315'ini oğlu Ebû 'Ulâse Muhammed b. Amr el-Harrânî (ö. 292/905), 116 rivayeti ise Ravh b. el-Ferec el-Mısrî, Amr b. Hâlid'den nakletmiştir. Rivayetlerin büyük bir kısmının aynı hocadan ve öğrenciden nakledilmesi, ortada yazılı bir nüshanın mevcûdiyetini göstermektedir. Hocalarının kendisinden yaklaşık 50 yıl önce vefat etmeleri, oğlunun ondan 60 yıl sonra vefat etmesi de yazılı nüshanın olduğu düşüncemizi desteklemektedir.

Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de Muhammed b. Amr el-Harrânî (ö. 292) → Amr b. Hâlid → Abdullah b. Lehî'a (ö. 174) → Ebü'l-Esved el-Esedî (ö. 131) → Urve b. Zübeyr (ö. 94) tarikiyle, ekseriyeti siyer ve meğâzî ile ilgili yaklaşık 200 haber kaydetmiştir.[1416] Bu kadar çok sayıda rivayetin hep aynı tarikle gelmiş olması, rivayetlerin yazılı bir nüshadan nakledildiği ihtimalini akla getirmektedir. Zira o dönemde siyer ve meğazi ile ilgili birçok rivayetin derlenip yazıldığı bilinmektedir.

[1413] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22/149.
[1414] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/161.
[1415] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/455; Kehhâle, *Mü'cemü'l-müellifîn*, 2/235.
[1416] Bazı rivayetleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 1/51, 85, 110... 2/28, 34, 40...

Ebû Nu‘aym el-İsfehânî (ö. 430/1038) de *Ma‘rifetü’s-sahâbe* adlı eserinde Taberânî’den naklederek bu rivayetlerin büyük bir kısmına yer vermiştir.[1417]

16. İbn ‘Adî (ö. 365/976), Ebû Zür‘a er-Razî’nin (ö. 264/878) Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî’den naklettiği seçkileri (müntekâ) Harran’da Ebü’l-Fevâris el-Harrânî’den (ö. 300/912) yazdığını (كتبت عنه بها انتقاء أبي زُرْعَة الرازي على أبي جعفر النفيلي) söylemiştir.[1418] Bu bilgiden hem Ebû Ca‘fer en-Nüfeylî (ö. 234/848) hem de Ebü’l-Fevâris el-Harrânî’ye ait yazılı hadis belgelerinin olduğu anlaşılmaktadır.

17. Kaynaklarda İbn Ammâr el-Mevsılî’ye (ö. 242/856) *İlelü’l-hadîs ve Ma‘rifetü’ş-şuyûh* adlı eser nisbet edilmiştir. Hadislerin illeti ve râvilerin durumlarıyla ilgili bilgilerden oluşan bu eseri, onun öğrencilerinden el-Hüseyn b. İdrîs el-Herevî (ö. 301/913) nakletmiştir.[1419] Eserin günümüze ulaştığı tespit edilememiştir.

18. Ali b. Harb el-Mevsılî’nin (ö. 265/878) pek çok yere rihle yaptığı, bu rihleler esnasında dinlediği rivayetleri toplayıp kendi Müsned’ini oluşturduğu nakledilmiştir.[1420]

19. Ebû Arûbe el-Harrânî (ö. 318/931), Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ubeydullah el-Harrânî’nin (ö. 268/881), babası Ubeydullah’tan dinleyerek yazdığı kitapları/yazılı belgeleri olduğunu söylemiştir.[1421]

20. Hilâl b. el-‘Alâ’ er-Rakkî (ö. 280/893), babası el-‘Alâ’ b. Hilâl’e (ö. 215/830) ait bir yazılı belgenin varlığından bahsetmiş ve “وجَدْتُ فِي كِتَابِ أبِي” (babamın yazdığı metinde buldum) ifadesini kullanarak o yazılı metinde yer alan rivayetleri nakletmiştir.[1422]

21. el-Halîlî, Hilâl b. el-‘Alâ’ya (ö. 280/893) ait bir müsned ve hadis nüshası olduğunu zikretmiş,[1423] Fuat Sezgin de Hilâl b. el-‘Alâ’nın, kendi hocalarına ait

[1417] Bazı örnek rivayetler için bkz. Ebû Nu‘aym el-İsfahânî, *Marifetü’s-sahabe*, 1/22, 94, 116...
[1418] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 1/334.
[1419] İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi’d-du’afâ’ ve’l-kezzâbîn*, 27; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/418; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25/511; Ziriklî, *el-A‘lâm*, 6/221.
[1420] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu’l-Mevsıl*, 2/99; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/363.
[1421] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/49-50.
[1422] Muhammed b. Sa‘îd er-Rakkî, *Târîhu’r-Rakka*, 89.
[1423] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 2/475.

rivayetlerle bazı sika râvilerin rivayetlerini derlediği "*el-Fevâidü'l-müntekât mine'ş-şuyûh ve's-sikât*" isimli bir kitabından bahsetmiştir.[1424]

22. Ebû Şu'ayb el-Harrânî'nin (ö. 295/908), Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî'den (ö. 218/833) naklettiği bir rivayet için kullandığı (وجَدْتُ فِي كِتَابِي عَنْ الْبَابُلُّتِّيِّ) ifadeden onun, hadisleri yazılı bir nüshadan naklettiği anlaşılmaktadır.[1425] Özellikle Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ* adlı eserinde Ebû Şu'ayb → Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî → Evzâî (ö. 157/774), tariki pek çok rivayette kullanılmıştır. Aynı durum, İbn Asâkîr'in *Târîhu Dımaşk* adlı eserinde de söz konusudur. Bu veriler, Evzâî'ye ait rivayetlerin yazılı bir nüsha vasıtasıyla üvey oğlu el-Bâbuluttî'ye ulaştığını, Ebû Şu'ayb'ın da bu yazılı nüshadan nakillerde bulunduğunu akla getirmektedir.

23. Ebû Ya'lâ el-Mevsılî'nin (ö. 307/919) zühd ve rikâk konusunda eserleri olduğundan bahsedilmiştir. [1426] Ancak bu eserlerin günümüze ulaştığı bilinmemektedir.

24. Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî (ö. 334/946), tarafından telif edilen ve bazı kaynaklarda kendisine atıf yapılan "*Kitâbü Tabakâti'l-muhaddissîn min ehli'l-Mevsıl*" adlı eser, günümüze ulaşmamıştır. Eserde, başta muhaddisler olmak üzere Musul'da yetişmiş âlimlerin tercemelerinin yer aldığı düşünülmektedir.[1427] Bu kitabın, müellife ait *Târîhu'l-Mevsıl* isimli eser ile aynı olması muhtemeldir.

25. Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî el-Mevsılî'ye ait olduğu belirtilen "*el-Kabâil ve'l-hıtat*" adlı eser de günümüze ulaşmamıştır. Bu eserde; Musul'a gelip yerleşen çeşitli kabilelerin kollarından, neseplerinden, onlarla ilgili rivayetlerden ve bölgede yetişen âlim ve fakîhlerden bahsedildiği düşünülmektedir.[1428]

26. Ebû Arûbe el-Harrânî'ye (ö. 318/931) nisbet edilen *Târîhu'l-Cezîre* isimli eserde muhtemelen Cezîreli âlimlerden bahsedilmektedir. Kaynaklarda "Târîh, Târîhu'l-Cezîreteyn, Târîhu'l-Cezeriyyîn, Târîhu'l-Harrâniyyîn, Târîhu'l-Cezîreteyn

[1424] Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, 1/310-311.
[1425] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/413.
[1426] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/178.
[1427] İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/536; Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", 12/49.
[1428] Özaydın, "Ezdî, Yezîd b. Muhammed", 12/49.

ve Harrân Batn min Hemedân" gibi isimlerle de zikredilen eser, günümüze ulaşmamıştır.[1429]

27. Ebû Arûbe'nin öğrencilerine imlâ' ettirdiği düşünülen *el-Emâlî* isimli eserin günümüze ulaştığı bilinmemektedir.[1430]

28. Zehebî, Ebû Arûbe'nin Yûnus b. 'Ubeyd b. Dînâr'a (ö. 139/756) ait rivayetleri bir araya getirdiğini, kendisinin de bu nüshanın 1. ve 2. cüzlerini okuduğunu söylemiştir.[1431] Kaynaklarda Ebû Arûbe'ye ait olan *el-Ahkâm,*[1432] *Kitâbü'l-Esâmî ve'l-Künâ,*[1433] *Şevâhidu'ş-şi'r* gibi eserlerden de bahsedilmiştir.[1434]

3.4. CEZÎRELİ RÂVİLERİN HADİS USULÜNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Cezîreli muhaddislerin hadisleri öğrenmek ve nakletmek suretiyle hadis ilmine önemli katkıları olmuştur. Hadis ilmine olan rağbetleri, Mu'âfâ b. 'İmrân'ın "*Bir hadis yazmam, benim için geceyi ibadetle geçirmemden daha sevimlidir*"[1435] sözüyle anlaşılmaktadır.

Bölgede yaşayan muhaddisler, rivayetlerin en doğru şekilde nakledilmesini temin etmek amacıyla muhaddisler tarafından ortaya konulan prensiplere gereken ehemmiyeti göstermişlerdir. Örneğin Rakkalı râvilerden Ubeydullah b. Amr (ö. 180/796) âlî ve nâzil isnad konusunda "*Sahîh olan nâzil isnad, zayıf olan âli isnaddan daha hayırlıdır" diyerek önemli bir prensibe değinmiştir*.[1436] Nitekim sonraki dönemlerde de bu prensip, aynı şekilde hadis usulü kaideleri arasındaki yerini almıştır.

Bölge muhaddislerinden Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî'nin (ö. 194/809) öğrencisi Ahmed b. Ebû Nâfi', hocasının "şüphe ve hatayı içeren rivayetleri atıp şüphe içermeyen (bilinen) rivayetleri naklettiğini" (كان زيد يلقي ما في الحديث من غلط وشك ويحدث بما لا شك فيه) söylemiştir.[1437] Cezîre bölgesinde ikamet eden Züheyr b. Muâviye (ö.

[1429] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-büldân*, 2/236; el-Halîlî, *el-İrşâd*, 1/458; es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, 4/107; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 181; el-Hâc Halîfe, *Keşfu'z-zunûn*, 1/280.
[1430] el-Hâc Halîfe, *Keşfu'z-zunûn*, 1/163.
[1431] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/296; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 320.
[1432] el-Halîlî, *el-İrşâd*, 1/458.
[1433] Ebû Arûbe'nin öğrencisi Ebû Ahmed Hâkim'in telif ettiği "el-Esâmî ve'l-künâ" kitabında Ebû Arûbe'den çokça istifade edilmiştir. Bkz. Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*.
[1434] Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 25.
[1435] Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 13/63.
[1436] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/24.
[1437] Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 9/4059.

172/788), İsâ b. Yûnus es-Sebî'î'ye (ö. 187/802) "*İnsanların garîb rivayetleri nakletmekten kaçınmaları gerekir. Günde iki yüz rekât namaz kılıp garîb hadis rivayet etmek suretiyle insanları yanlışa sevkeden kişiler biliyorum*" (فإني أعرف رجلاً كان يصلي في اليوم مائتي ركعة، ما أفسده عند الناس إلا رواية غريب الحديث) diyerek iyi niyetle de olsa garîb/münker rivayetlerden kaçınılması gerektiğine işaret etmiştir.[1438] Cezîreli muhaddislerin garîb rivayetlerden kaçınması, sahîh hadislerin muhafazası ve yaygın hale gelmesi açısından son derece önemlidir.

Bölge muhaddislerinden bir kısmı, hadisleri sadece rivayet etmekle yetinmeyerek hadis rivayeti esnasında karşılaşılan problemlere çözüm üretmeye çalışmışlardır. Örneğin; rivayetin anlaşılmasına engel olan bazı garîb kelimeleri açıklayarak hadisin doğru anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), *"(Şüphesiz Allah) şarabı, kumarı ve kûbeyi haram kıldı ve her sarhoşluk veren haramdır*." mealindeki rivayeti Harranlı hocası Ali b. Bezîme'den (ö. 133/750) naklettikten sonra rivayette geçen "Kûbe" kelimesinin anlamını hocasına sormuş, o da bu kelimenin "davul" olduğunu açıklamıştır.[1439]

Bölge muhaddislerinden Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî (ö. 185/801), hadis rivayetinde bir kusur olarak kabul edilen tedlîsi, zina (günahı) ile bir tutarak tedlîsin büyük bir kusur olduğunu belirtmiştir.[1440] Onun öğrencisi İbn Ammâr el-Mevsılî (ö. 242/856), tedlîs yapan bazı râvileri tespit ederek rivayetlerinin zayıf olduğunu söylemiştir. Örneğin İbn Ammâr; Hammâd b. Amr en-Nasîbi'nin (ö. ?) Zeyd b. Rufeyf'in (ö. 130/747) kitabını Abdülhamîd b. Yûsuf'tan (ö. ?) aldığını, ancak Hammâd'ın hadisleri bizzat Zeyd'den almış gibi naklettiğini tespit etmiştir.[1441]

Cezire bölgesinde yaşayan muhaddislerin "ilelü'l-hadîs" ilmine önemli katkıları olmuştur. Nitekim İbn Ammâr el-Mevsılî, günümüze ulaşmayan "*İlelü'l-hadîs ve Ma'rifetü'ş-şuyûh*" adlı eseriyle kendinden sonraki müelliflere bu alanda kaynaklık etmiştir. Bu yönüyle o, Ali b. Medînî'ye (ö. 234/848) benzetilmiştir.[1442] Onun hadislerin illetini tespit etmesine şu örneği verebiliriz: "Bazı ricâl ve hadis

[1438] İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/622.
[1439] Ebû Dâvûd, "Eşribe", 7 (h. no: 3698).
[1440] Ya'kûb b. Süfyân, *el-Ma'rife ve't-târîh*, 2/780.
[1441] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9/14-15; Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/598.
[1442] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3/419; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 53/376.

kaynaklarında[1443] tâbiînden olan Urve b. Ruveym'in (ö. 125/742) sahabî Ebû Sa'leb el-Huşenî'den (ö. 75/694) hadis işittiği söylenmiş, ancak İbn Ammâr el-Mevsılî; Ebû Sa'leb'ten onun hadis dinlemediğini tespit etmiştir."[1444] İbn Ammâr'ın verdiği bu detay sayesinde "Urve b. Ruveym → Ebû Sa'leb" tarikiyle nakledilen rivayetlerin illetli olduğu ve bu rivayetlerin muttasıl olmadığı anlaşılmaktadır.

Cezîre bölgesine nisbet edilen râviler, hadislerin sonraki nesillere en doğru şekilde ulaşmasını önemsemişlerdir. Örneğin İbn Ammâr el-Mevsılî, imlâ' meclislerinde hadis dinlerken ortaya çıkacak muhtemel tashîf ve tahriften kaçınmak amacıyla hadisleri bizzat hocadan dinleme gayreti içinde olmuş, müstemlîden asla hadis dinlemediğini belirtmiştir.[1445] Bu durum, onun ve onun şahsında bölge muhaddislerinin hadis rivayetindeki titizliğini göstermektedir. Aynı şekilde İbn Ammâr[1446] ve Ali b. Harb el-Mevsılî'nin (ö. 265/878)[1447] bazı hadis nüshalarını tedkik ederek hatalı rivayetleri tashîh etmeleri, onların hadis ilmindeki yetkinliğini ve hadislerin doğru şekilde nakledilmesine verdikleri önemi göstermektedir.

Bölge muhaddisleri, râviler hususunda seçici davranarak hadis rivayetine ehil olmayan kişilerden rivayette bulunmamaya çalışmışlardır. Bu vesileyle zayıf veya mevzû rivayetlerin yayılmasının önüne geçmek istemişlerdir. Örneğin Harranlı râvilerden Ebû Ca'fer en-Nüfeylî (ö. 234/848), hadis uydurduğu haberini aldıktan sonra Yûsuf b. Hâlid es-Semtî ve İbrâhîm b. Ebû Yahyâ'nın rivayetlerini terk etmiştir.[1448] Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî, hadis rivayetine ehil olmadığını öğrendikten sonra rivayet ettiği kişiler arasından Talha b. Zeyd er-Rakkî'yi çıkarmış ve Vekî' b. Cerrâh'ı da onun kendisinden hadis nakletmemesi hususunda uyarmıştır.[1449]

Hadis usulü kâidesi olarak kabul edilen "sahâbîlerin hepsi âdildir" prensibini İbn Ammâr dile getirerek onların cerh-ta'dîl açısından araştırılmasına ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. *el-Kifâye*'de zikredilen bir rivayette İbn Ammâr'ın öğrencisi

[1443] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/33; İbn Mâce, "Cihâd", 26 (h. no: 2831); İbn Hibbân, *es-Sikât,* 5/196.
[1444] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 40/231.
[1445] es-Sem'ânî, *Edebü'l-imlâ' ve'l-müstemlî'*, 171.
[1446] Abdurrahmân b. Hasan ez-Zeccâc el-Mevsılî'nin (ö. 191-200?) kitaplarını (yazdığı rivayetleri) tashîh etmiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 148.
[1447] Halife el-Mu'tez-Billâh'ın (ö. 255/869) kitaplarını tedkîk ve tashîh etmiştir. Bkz. Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 2/98-99; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/253.
[1448] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, 2/484.
[1449] el-Kâ'bî, *Kabûlu'l-ahbâr ve ma'rifetü'r-ricâl*, 2/257.

Hüseyin b. İdrîs ona; "Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbından bir adamdan (mübhem olarak) şeklinde nakledilen bir hadis hüccet olur mu?" diye sormuş. O da; "Evet. İsmi zikredilmese de hüccettir. Zira sahâbîlerin hepsi (âdildir) hüccettir." şeklinde cevap vermiştir.[1450]

3.5. RİVAYET NAKLETME METOTLARI

Cezîre bölgesi muhaddisleri, hadis rivayet ederken ekseriyetle tercih edilen ve yaygın olarak kullanılan semâ ve kıraat metodunu kullanmışlardır. Bir süreliğine Harranlı muhaddis Abdülkerîm b. Mâlik'in (ö. 127/744) yanında kalan Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), onun hadisleri sadece "لاَ يَقُوْلُ إِلاَّ: سَمِعْتُ، وَحَدَّثَنَا، وَرَأَيْتُ" (işittim, bize anlattı, gördüm) gibi semâ metoduna delalet eden lafızlarla kendilerine aktardığını söylemiştir.[1451] Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/848), en-Nadr b. Arabî el-Harrânî'nin (ö. 168/784) rivayet ettiği bütün hadisleri "رأيت فلانًا" (falancayı gördüm) diyerek naklettiğini belirtmiştir.[1452]

Cezîreli muhaddisler arasında hadis rivayetinde "mükâtebe" ve "vicâde" metotlarını kullananlar da vardır. Örneğin Rakkalı İshâk b. Râşid'in (ö. 138/755) sürekli İbn Şihâb'dan (ö. 124/742) hadis rivayet etmesi üzerine ona İbn Şihâb ile nerede karşılaştın?" diye sorulmuş, o da "Onunla karşılaşmadım. Kudüs'ü ziyaretim esnasında ona ait bir kitap buldum. O kitaptan naklediyorum" demiştir.[1453] Bu durum, hicrî ikinci asrın henüz başlarında vicâde metodunun kullanıldığını göstermektedir. Benzer bir durum Rakkalı muhaddis Hilâl b. el-'Alâ' b. Hilâl (ö. 280/893) için de söz konusudur. O, babasına ait yazılı bir belgenin varlığından bahsetmiş ve "وجَدْتُ فِي كِتَاب أَبِي" (babamın yazdığı metinde buldum) ifadesini kullanarak o belgede yer alan rivayetleri nakletmiştir.[1454]

Cezîreli muhaddislerin hadis alma usullerinden biri de mükâtebe metodudur. Özellikle İbn Ebû Hâtim ve babası, mükâtebe metodu ile bazı bölge muhaddislerinden hadis almışlardır. Örneğin Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî (ö. 261/874) ve Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî (ö. 267/880), rivayetlerinden bir kısmını yazıp İbn Ebû Hâtim'e

---

[1450] Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 415.
[1451] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 6/81-82.
[1452] Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vd., *Mevsû'âtu akvâli'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 4/14.
[1453] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 8/212-214; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/422.
[1454] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 89.

(ö. 327/938) göndermiştir.[1455] İbn Ebû Hâtim, Hâşim b. Kâsım el-Harrânî'nin (ö. 260/873) kendisine ve babasına bazı rivayetlerini yazdığını söylemiştir.[1456] İbn Ebû Hâtim, kendisinin Humus'ta olduğunu, Harran'da bulunan Süleymân b. Seyf el-Harrânî'nin (ö. 272/885) yanına gitme fırsatı bulamadığı için onun, bazı rivayetlerini yazıp kendisine gönderdiğini söylemiştir.[1457] Bu bilgilerden anlaşıldığına göre bölge muhaddislerinden bir kısmı, hadis nakletmek için zaman zaman mükâtebe yöntemine başvurmuşlar ve gönderdikleri rivayetler için dolaylı olarak icazet vermişlerdir.

Hoca-talebe arasındaki yaş farkı ve talebenin blok halinde hocasının rivayetlerinin büyük bir kısmını nakletmesi, bölge muhaddislerinin bir kısmının vicâde ve vasiyet yöntemi ile hadis aldıklarını düşündürmektedir. Kaynaklarda konu ile ilgili somut bir veri zikredilmese de yazılı bir kaynağın/nüshanın varlığını ve rivayetlerin bu kaynaktan nakledildiğini söyleyebiliriz. Örneğin; Ebü'l-Fevâris el-Harrânî'nin (ö. 300/912) naklettiği 138 rivayetin tamamını Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den (ö. 234/848) alması bu görüşü teyit etmektedir.

3.6. CEZÎRELİ MUHADDİSLERİN RİCÂL BİLGİSİ

Râvilerin cerh-ta'dîlinin doğru şekilde yapılması, şüphesiz onların iyi tanınmasına bağlıdır. Bu nedenle râvilerin ayırt edici özellikleri olan vefat tarihi, nisbe, künye gibi bilgiler son derece önemlidir. Cezîreli muhaddisler, bu amaçla râvi bilgisine ve onlarla ilgili cerh-ta'dîl değerlendirmelerine önem vermişlerdir.

er-Rib'î (ö. 379/989), Mizzî (ö. 742/1341), Zehebî (ö. 748/1348), İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi müellifler bazı râvilerin ölüm tarihlerini Harranlı Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'den naklederek vermişlerdir.[1458] Bu, Ebû Ca'fer'in ricâl ilmi ile iştigal ettiğini, ricâl konusunda sözüne itimat edilen biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Harranlı Muhammed b. Yahyâ b. Kesîr'den (ö. 267/880) de bazı râvilerin vefat tarihi, vefat yeri, künyesi gibi bilgiler nakledilmiştir.[1459]

[1455] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/53, 8/125.
[1456] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/106.
[1457] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/122.
[1458] er-Rib'î, *Târîhu mevlidi'l-ulemâ ve vefayâtihim*, 1/308, 391, 402; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/260; 25/291; 27/345; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 7/405; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/352.
[1459] Örnekler için bkz. İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 3/485; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 7/3278; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 9/427; Ebu'n-Nasr Kelâbâzî, *el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifet ehli's-sikât ve's-sedâd*, 1/37; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/383; 18/218; 19/431.

Musullu muhaddis İbn Ammâr, ricâl ilminde temayüz etmiş bir şahsiyettir. Onun râvilerle ilgili değerlendirmelerini, kendisinden sonra ricalle ilgili kitap yazan müelliflerin eserlerinde görmek mümkündür. Özellikle öğrencisi Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî (ö. 277/890), İbn Şâhin (ö. 385/996), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), İbn 'Asâkîr (ö. 571/1176) ve Mizzî (ö. 742/1341), kitaplarında İbn Ammâr'dan pek çok nakilde bulunmuşlardır. İbn Ammâr, bazen isim veya künye benzerliği sebebiyle karıştırılması muhtemel râvilerle ilgili bilgiler vererek onların farklı kişiler olduğunu belirtmiş ve onları cerh-ta'dîl açısından karşılaştırmıştır.[1460] Künyesi ile bilinen râvilerin isimlerini; ismiyle tanınan râvilerin de künyelerini vererek râvileri tanıtmıştır.[1461]

Ebû Arûbe el-Harrânî (ö. 318/931); râvilerin künye, ikamet bilgileri, vefat tarihleri, hoca-talebe ilişkisi gibi pek çok konuda bilgiler vererek hem râvileri tanıtmış hem de râviler hakkında değerlendirmelerde bulunarak rivayetlerine nasıl yaklaşılması konusunda fikir vermiştir. Vefatından sonra telif edilen ricâl kitaplarında özellikle Cezîre bölgesi ve çevresinde ikamet eden veya bu bölgedeki yerleşim yerlerine nisbet edilen râvilerle ilgili pek çok bilgi Ebû Arûbe vasıtasıyla aktarılmıştır. Öğrencilerinden Ebû Ahmed Hâkim el-Kebîr (ö. 378/988), *el-Esâmî ve'l-künâ* adlı eserinde, كَناهُ لَنا أبو نَسَبَهُ, سَماهُ, عَرُوبَة الحَرانِي gibi ifadelerle ekseriyeti Cezîreli olan 60'tan fazla râvi hakkında Ebû Arûbe'den naklederek bilgiler vermiştir.[1462] İbn Hibbân (ö. 354/965) ise *es-Sikât* adlı eserinde حَدَّثنا عَنهُ أَبُو عرُوبَة ifadesini kullanarak özellikle Cezîre bölgesine nisbet edilen râvilerin vefat yeri ve vefat tarihini vermiştir. *el-Mecrûhûn* kitabında da Ebû Arûbe'nin râvilerle ilgili değerlendirmelerinden istifade etmiştir.[1463] İbn 'Adî (ö. 365/976), *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl* adlı eserinde Ebû Arûbe'nin hem rivayetlerine

[1460] Örneğin; İbâd b. Kesîr er-Remlî (ö. 171/787) hakkında "sâlih" tabirini kullanmıştır. Bu râvinin Kudüslü olduğunu ve aynı ismi taşıyan İbâd b. Kesîr el-Mekkî'den (ö. 141/758) daha sika olduğunu söylemiştir. Bkz. İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 170; İsimleri aynı olan iki râviden Salt b. Dînar'ın (ö. 160/776) Basralı ve zayıf bir râvi olduğunu; Salt b. Behrâm'ın (ö. 140/757) ise Kûfeli ve sika bir râvi olduğunu ifade etmiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 24/194.

[1461] Örneğin künyesiyle meşhur olan sahâbî Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ö. 49/669) isminin Hâlid b. Zeyd olduğunu, sahâbî Ebû Bekre'nin (ö. 51/671) isminin ise Nufey' b. el-Hâris olduğunu söylemiştir. İsmiyle tanınan Müslim b. Yesâr el-Basrî'nin (ö. 100/718) künyesini de Ebû Abdullah olarak kaydetmiştir. Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 16/37, 62/203, 58/126.

[1462] Bkz. Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 1/106, 124, 153...

[1463] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/48, 106, 121, 191, 360...; İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*, 1/434, 2/418.

hem de onun râviler hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir.[1464] Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî (ö. 334/946), *Târîhu'l-Mevsıl* adlı eserinde bazı râvilerin vefat tarihlerini hocası Ebû Arûbe'den naklederek tespit etmiştir.[1465] İbn Mende (ö. 395/1005), *Fethü'l-bâb fi'l-kunâ ve'l-elkâb* kitabında râvilerin künyeleri konusunda Ebû Arûbe'den istifade etmiştir.[1466] Dârekutnî (ö. 385/995), *el-Mu'telif ve'l-muhtelif* adlı eserinde râvilerin isim, künye, vefat tarihi gibi bilgilerini Ebû Arûbe'nin *Târîh* adlı eserinden naklettiğini belirtmiştir.[1467] Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Cezîreli muhaddisler, râvilerle ilgili yapmış oldukları değerlendirmelerle birçok müellife kaynaklık etmişlerdir.

3.7. CERH-TA'DÎL DEĞERLENDİRMELERİ

Cerh-ta'dîl ve ricâl kaynaklarında bölge muhaddislerinden nakledilen pek çok değerlendirme bulunmaktadır. Onlardan nakledilen bu bilgilerin, cerh-ta'dîl ilminde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Örneğin Harranlı Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, Harran kadısı Ebû Bişr Muğîre b. Siklâb hakkında لَمْ يَكُنْ مُؤْتَمَنًا عَلَى حَدِيث رَسُولِ اللَّهِ diyerek Muğîre'nin hadis ilminde güvenilir olmadığını söylemiştir. Ali b. Ca'd b. Ubeyd hakkında ise لا يُكْتَب عن عليّ بن الْجَعْد، وضعّف أمره جدًا diyerek hadislerinin yazılamayacağını, durumunun zayıf olduğunu belirtmiştir.[1468] Übeyn b. Süfyân el-Makdisî (ö. 140-150 arası) için "Rivayetlerini yazmıştım. Mürcie olması hasebiyle yazdığım bu rivayetleri sonra yaktım" diyerek onu cerh etmiştir.[1469] Ruhâlı muhaddis Zeyd b. Ebû Üneyse (ö. 125/742), kardeşi Yahyâ (ö. 146/763) için "Ondan rivayet almayın. Zira o yalancı biridir." ifadelerini kullanmıştır.[1470]

Musullu muhaddis İbn Ammâr'dan da ricâl ve cerh-ta'dîl kaynaklarında pek çok bilgi nakledilmiştir. İbn Ammâr, râvilerin hadis rivayetine ehil olup olmadıklarına baktığını, bu şartları taşıyıp da dünya görüşü sebebiyle kendisi ile aynı bakış açısına

---

[1464] İbn 'Adî, حَدَّثَنَا أَبُو عَرُوبة ifadesini kullanarak Ebû Arûbe'den yüzden fazla rivayet nakletmiştir. قَالَ أَبُو عَرُوبة ifadesiyle de zaman zaman Ebû Arûbe'nin râvilerle ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir. Bazı örnekler için bkz. İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 2/406, 517; 3/28, 59; 6/297...

[1465] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/402; Ebû Arûbe, "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi", 21.

[1466] İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*, 30, 58, 68, 95, 112...

[1467] Dârekutnî, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*, 2/657, 748; 3/1243.

[1468] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/202, 632.

[1469] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 1/78.

[1470] İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/130; İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 9/3.

sahip olmayan kişilerden rivayet alınabileceğini belirtmiştir. Buna karşın, yaşantısı sebebiyle herkes tarafından takdir edilen fakat hadis rivayetinden anlamayan kişilerden hadis alınamayacağını belirtmiştir.[1471] O, bazen râvileri akrabalık bağlarına dikkat çekerek değerlendirmiş, onları birbirleriyle mukayese ederek birinin diğerlerine göre ön plana çıkan özelliğini vurgulamıştır.[1472] İbn Ammâr, bazen akran iki râviyi karşılaştırarak kendi değerlendirmesine göre birini diğerine tercih etmiştir.[1473] İbn Ammâr bazen de râvileri ve rivayetleri zaman, mekân, öğrenci ve hoca gibi unsurları dikkate alarak şartlı değerlendirmiştir.[1474] Örneğin ihtilât döneminde Saîd b. Ebû Arûbe'den (ö. 156/773) hadis almaları sebebiyle Vekî' b. Cerrâh ve Mu'âfâ b. 'İmrân'ın ondan naklettikleri rivayetlerin hiçbir şey ifade etmediğini belirtmiştir.[1475]

Rakkalı Abdülmelik b. Abdülhamîd el-Meymûnî (ö. 274/887), ricâl hakkında Ahmed b. Hanbel'e sorular sorarak onun râvilerle ilgili değerlendirmelerini bize ulaştırmıştır. Örneğin el-Meymûnî; Ahmed b. Hanbel'e "Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî'nin nasıl biri olduğunu" sormuş. O da Abdülmelik b. Vâkıd'ın "sünnet ehli biri olduğunu ve rivayetleri ezberlediğini" söylemiştir.[1476] Buna benzer pek çok örneği İbn Ebû Hâtim'in *el-Cerh ve'ta'dîl* adlı eserinde, Ahmed b. Hanbel'in ricâl hakkındaki görüşlerinin toplandığı *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed er-Ricâl* isimli kitapta ve diğer ricâl kitaplarında görebiliriz.[1477] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*

[1471] Örneğin öğrencisi Hüseyn b. İdrîs, İbn Ammâr'a "Ali b. Ğurâb'ın (ö. 184/800) nasıl biri olduğunu" sormuş. O da onun "sâhibu hadîs (hadis rivayetine ehil biri) ve hadiste basiretli olduğunu" söylemiştir. Öğrencisi, şaşırarak "zayıf biri değil mi?" diye sorunca İbn Ammâr; "O Şiî idi. Ancak ben sâhibu hadîs olup da Şiî, Kaderî vb. görüşleri savunmak için yalan söylemeyen kişilerin rivayetlerini terk etmem. Buna karşın, (takva ve fazilet konusunda) Feth el-Mevsılî'den (ö. 170/786) daha üst düzeyde olsa da rivayete ehil olmayan kişilerin rivayetini de almam." demiştir. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 130; İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İlelü't-Tirmizî*, 2/579.

[1472] İbn Ammâr, "Ubeyd b. Ebî Ümeyye et-Tanâfisî'nin (ö. ?) çocuklarının hepsinin 'sebt' olduğunu; ancak Ya'lâ'nin diğerlerine nazaran daha çok hadis hıfzettiğini, Muhammed'in hadislere vukûfiyetinin daha iyi olduğunu, Ömer'in ise onların en büyüğü olup kardeşlerinin kendisinden rivayet ettiğini" söylemiştir. Bkz. İbn Şâhîn, *Târîhu esmâi's-sikât*, 265.

[1473] İbn Ammâr, akran olan Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799) ve Ebû 'Avâne Vaddâh b. Abdullah (ö. 176/792) hakkında; "İkisi bir konuda ihtilaf ettiklerinde biz Hüşeym'in sözünü kabul ederiz; çünkü onun hatası azdır" ifadelerini kullanmıştır. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/140.

[1474] Şartlı cerh-ta'dîl için bkz. Emin Âşıkkutlu, "Bir İsnad Tenkid Yöntemi Olarak Şartlı Cerh-Tadiller ve Uygulamadaki Sonuçları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (22 Ocak 2014), 51-55.

[1475] Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2/152.

[1476] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/133.

[1477] Ahmed b. Hanbel'in yaklaşık 240 râvi hakkındaki değerlendirmeleri el-Meymûnî tarafından nakledilmiştir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 16/192, 194, 209, 263...; 17/34, 39, 44...; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/292; 3/75, 141; 4/48, 252...

adlı eserinde ricâl hakkında hem el-Meymûnî'nin görüşlerinden hem de onun Ahmed b. Hanbel'den naklettiği değerlendirmelerden istifade etmiştir.[1478]

Nusaybinli İshâk b. Seyyâr en-Nasîbî (ö. 273/887), râviler hakkında değerlendirme yapan muhaddislerden biridir. Örneğin Ebu'n-Nadr İshâk b. İbrâhîm'in "sika", Yezîd b. Rebîa (ö. ?) ve Hafs b. Ğaylân'ın (ö. ?) zayıf olduğunu haber vermiş, Kabîsa b. 'Ukbe (ö. 215/830) için ise "ondan daha hâfız olanını görmedim" demiştir.[1479] Ayrıca Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî (ö. 280/893), bazı râviler hakkında isim, künye, vefat tarihi gibi bilgiler vermiş, bazen de râvilerle ilgili cerh-ta'dîlde bulunmuştur.[1480] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî (ö. 334/945?), *Târîhu'r-Rakka* adlı eserinde hocası Hilâl b. el-'Alâ'dan ricâlle ilgili pek çok bilgi nakletmiştir.[1481] İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde Hüseyin b. Abdullah b. Yezîd er-Rakkî'nin (ö. 310/922) râvilerle ilgili değerlendirmelerine yer vermiştir. Örneğin o, İsmâil b. İbrâhîm el-Bâlisî (ö. 246/860) ve Ubeyd b. Heysem el-Halebî (ö. ?) hakkında "müstakîmü'l-hadîs" tabirini kullanırken Âmir b. Seyyâr en-Neclînî (ö. 240/854) ile ilgili "bazen garîb rivayetler aktarır" demiştir.[1482]

Cezîreli âlimlerin cerh-ta'dîl konusundaki değerlendirmeleri elbette yukarıda zikredilenlerle sınırlı değildir. Örnek olarak zikredilen değerlendirmeleri, cerh-ta'dîl kitaplarında sıklıkla görmekteyiz. Ayrıca Cezîreli müelliflerin te'lif ettiği *Târîhu'r-Rakka, Târîhu'l-Mevsıl* adlı kitapları ve Ebû Arûbe'nin günümüze ulaşmayan *Târîhu Cezeriyyîn* isimli kitabı da pek çok râvi değerlendirmesini içermektedir. Buna göre Cezîreli muhaddislerin değerlendirmelerinin cerh-ta'dîl ilminde önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz.

3.8. CERH EDİLEN CEZÎRELİ BAZI RÂVİLER

Cezîreli râvilerle ilgili pek çok cerh-ta'dîl değerlendirmesi yapılmıştır. Diğer cerh-ta'dîl ifadelerine nazaran daha nadir kullanıldığı için bu başlıkta tedlîs, ihtilât, kizb gibi sebeplerle cerh edilen râvilere değinilecektir.

[1478] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 42-179.
[1479] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 65/175; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 3/1441; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7/72, 23/486.
[1480] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 5/18, 396; 6/382, 460; 14/378; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/293.
[1481] Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, *Târîhu'r-Rakka*, 25-180.
[1482] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/104, 433, 502.

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Ca‘fer b. Burkân er-Rakkî’nin (ö. 154/770) Ebü’z-Zübeyr’den (ö. 126/743) semâı olmadığını, onunla hocası arasında zayıf bir râvinin olabileceğini belirterek onu tedlîs yapmakla cerh etmiştir. Ebû Hâtim er-Râzî, Abdullah b. Bişr er-Rakkî’nin (ö. 151-160?) de tedlîs yaptığını ifade etmiştir. Zührî (ö. 124/742), A‘meş (ö. 148/765) gibi bazı râvilerin ismini zikrederek Abdullah b. Bişr’in bunlardan semâı olmadığını belirtmiştir.[1483]

İbn Halfûn (ö. 636/1239); Harranlı Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî’yi (ö. 203/818) Ubeydullah b. Ömer el-Ömerî’den (ö. 147/764) hadis iştimediği halde sanki hadis dinlemiş gibi tedlîs yaptığını söyleyerek cerh etmiştir.[1484]

Ebû Arûbe el-Harrânî, Harran kâdısı Muhammed b. Ubeydullah b. Yezîd’in (ö. 268/881) hadis ilmini pek bilmediğini, yanında babasının kitapları (yazılı belgeleri) olduğunu, babasından hadis dinlemediği halde sanki ondan dinlemiş gibi hadis rivayet ettiğini söylemiştir.[1485] Ebû Arûbe, Hâşim b. Kâsım b. Şeybe el-Harrânî’nin (ö. 260/873) yaşlılığında ihtilata maruz kaldığını belirtmiştir.[1486]

Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) hocası olan Mu‘ammer b. Süleymân er-Rakkî (ö. 191/806), Zeyd b. Hibbân er-Rakkî (ö. 158/775) hakkında “önceleri kendisinden hadis rivayet ederdik. Fakat (adalet ve zabt bakımından) değiştikten ve bozulduktan sonra ondan rivayeti terk ettik.” demiştir. Mu‘ammer b. Süleymân, ondan rivayet ettiğinde حَدَّثَنَا زَيْد قبل أن يفسد (Zeyd, bozulmadan önce bize tahdis etmişti) lafızlarını kullanmıştır. Ahmed b. Hanbel ise sarhoş oluncaya kadar içki kullandığını söyleyerek onu cerh etmiştir.[1487]

Meymûn b. Mihrân’ın (ö. 117/735) rivayetlerini naklettiği için el-Meymûnî lakabıyla anılan Muhammed b. Ziyâd el-Yeşkurî el-A‘ver (ö. 171-180?), Yahyâ b. Ma‘în ve Ahmed b. Hanbel tarafından hadis uydurmakla cerh edilmiştir.[1488]

[1483] İbn Ebû Hâtim, *el-Merâsîl li İbn Ebî Hâtim*, 26, 115.

[1484] Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Ta’rîfu ehli’t-takdîs bi merâtibi’l-mevsûfîn bi’t-tedlîs*, thk. Âsım b. Abdullah el-Karyûnî (Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, ts.), 56.

[1485] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/50.

[1486] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 30/130.

[1487] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi‘ li ‘ulûmi’l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 17/68-69; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*, 3/351.

[1488] Ahmed b. Hanbel, *el-Câmi‘ li ‘ulûmi’l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*, 18/582; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 25/224.

İbn Hibbân, el-‘Alâ’ b. Hilâl er-Rakkî’nin (ö. 215/830) isnadları birbirine kattığını ve isnadlardaki isimleri değiştirdiğini, bu haliyle rivayetlerinin hüccet olamayacağını belirtmiştir. el-Ka‘bî (ö. 319/931) ise onu “kezzâb” bir râvi olarak değerlendirmiştir.[1489]

Cezîre bölgesi râvilerinin çoğu sika olmakla birlikte, yukarıda saydığımız râvîler gibi çeşitli sebeplerle tenkide uğrayan kimseler de olmuştur.

3.9. CEZÎRELİ RÂVİLERİN SİYASİ-İTİKADİ EĞİLİMLERİ

Cezîre bölgesi muhaddisleri, genel olarak Ehl-i sünnetin metodunu takip etmişler, kendi dönemlerinde yaşanan siyasî ve itikadî tartışmalardan uzak durmuşlardır. Bu sebeple kaynaklarda onların siyasî ve itikadî düşüncelerine dair çok az bilgi yer almıştır. Ancak kaynaklarda zaman zaman, Cezîreli râvilerin idarecilerle ilişkileri, fıkhî ve itikâdî eğilimleri gibi konularda bilgilere yer verilmiştir.

Musullu Mu‘âfâ b. ‘İmrân’ın (ö. 185/801) Muâviye b. Ebû Süfyân hakkındaki düşüncelerini öğrenmek maksadıyla öğrencilerinden İbn Ammâr el-Mevsılî (ö. 242/856) ve yanındakiler ona “Muâviye mi yoksa Ömer b. Abdülazîz mi daha faziletlidir?” diye sormuşlar, o da “Hiç sahabe ile tâbiîn bir olur mu? “Muâviye’nin bir günü Ömer b. Abdülazîz’e (hayatına) denktir. Muâviye, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ashabı ve vahiy kâtibidir” şeklinde cevap vermiştir. Böylece hem sahabeye olan saygısını göstermiş, hem de devam eden siyasi tartışmaların dışında kalmaya çalışmıştır.[1490]

Cezîreli muhaddislerden bir kısmı, “ircâ” hususunda tenkide maruz kalmışlardır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Ma‘în ve Ebû Hâtim er-Râzî; Sâlim b. ‘Aclân el-Harrânî’yi (ö. 132/749) mürcii olmakla itham etmişlerdir.[1491] Sâlim b. ‘Aclân, ircâ‘ konusunda Ebû Hanife (ö. 150/767) ile aynı düşünceleri paylaşmıştır. Emevî valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî’nin (ö. 127/744) her gün Ebû Hanîfe’ye on sopa vurulmasını emretmesi üzerine Sâlim b. ‘Aclân, Yûsuf b. Ömer ile konuşup onu bu eyleminden

[1489] İbn Hibbân, *el-Mecrûhûn mine’l-muhaddisîn*, 2/176; el-Kâ‘bî, *Kabûlu’l-ahbâr ve ma‘rifetü’r-ricâl*, 2/272.
[1490] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 59/208; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’l-Nihâye*, 8/139.
[1491] Ukaylî, *ed-Du‘afâu’l-kebîr*, 2/151; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/166; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 2/112.

vazgeçirmiştir.[1492] Bu tutumuyla Sâlim b. ‘Aclân’ın hem Ebû Hanîfe ile benzer şekilde düşündüğünü hem de bir sözü ile vâliyi etkileyebilecek (ikna edecek) konumda olduğunu görmekteyiz. Sâlim b. ‘Aclân’ın akranı ve hemşehrisi olan Husayf b. Abdurrahmân da aynı gerekçe ile tenkit edilmiş, ancak onun mürciî olduğu, Sâlim’e nazaran daha az dillendirilmiştir.[1493] Rakkalı râvilerden İsmâil b. Abdullah er-Rakkî (ö. 240/854), Cehmî görüşleri benimsemesi sebebiyle tenkit edilmiştir.[1494]

“Kur’ân mahlûktur” fikrinin dayatıldığı Mihne döneminede yaşayan bazı bölge muhaddisleri, fikirlerini açıkça beyan etmişlerdir. Mu‘âfâ b. ‘İmrân, akranı Kâsım b Yezîd el-Cermî el-Mevsılî (ö. 194/809) ve İbn Ammâr el-Mevsılî bu konuda Ehl-i sünnetin savunduğu “Kur’ân mahlûk değildir” düşüncesini benimsemişlerdir.[1495] Musullu râvilerin fikir beyan etmesi, Musul’un “Mihne”nin başlayıp yoğun olarak yaşandığı Bağdat şehrine yakın olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814); Sadaka b. Yesâr el-Cezerî’ye (ö. 132/749) “Sizin Hâricî olduğunuzu iddia ediyorlar” dediğinde “Eskiden onlardandım. Allah beni affetsin” diye cevap vermiştir.[1496] Nadiren de olsa bölge muhaddisleri arasından Hâricîliği savunan çıkmış, ancak yaygınlık kazanmamıştır. Aksine bölge muhaddisleri, Hâricîlerle fikrî ve askerî alanlarda mücadele etmişlerdir. Örneğin sahâbî ‘Adî b. Amîra’nın oğlu ‘Adî (ö. 120/737), hicrî 76 yılında Muhammed b. Mervân tarafından Hâricîlerle savaşmak için görevlendirilmiştir.[1497] Rakkalı muhaddislerden Ubeydullah b. Amr’ın (ö. 180/796) da Hâricîlere karşı olduğu anlaşılmaktadır. Öğrencisi Ali b. Ma‘bed er-Rakkî (ö. 218/833), “bazı kişilerin (Hâricîlerin) kitaplarından istifade etme” durumunu sormuş, o da “onlarla konuşmanın (mükâleme etmenin) bile haram olduğunu düşünüyorum. Sen onların kitaplarından istifade etmekten bahsediyorsun” diye cevaplamıştır. Ubeydullah b. Amr, bu cevabı muhtemelen Hâricîleri kastederek vermiştir. Hâricîlerle olan fikrî mücadelesine onun şu tavrı da örnek gösterilebilir. Bir defasında Ubeydullah b. Amr yanındakilere, samimi olduğu Halife Hârûnürreşîd’in (ö. 193/809) kendi gözünde halen yetersiz

[1492] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10/166.
[1493] İbn ‘Adî, *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*, 3/523.
[1494] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/115-116.
[1495] Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 4/978; Zehebî, *Siyerü a’lâm*, 9/283, 11/57.
[1496] İbn Sa‘d, *Tabakât*, 6/33.
[1497] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’l-Nihâye*, 9/12.

(değersiz) biri olduğunu belirtmiştir. Ancak, "yıllarca zalim bir iktidarın arkasında namaz kılmışlar" tenkidine muhatap olmamak için onun hakkındaki görüşlerinin duyulmasını istemediğini söylemiştir. Zira ona göre "zalim birinin yönetimde bulunması, fitnelerin ortaya çıkmasından daha hayırlıdır."[1498] Burada da kastettiği ve fitneye sebep olacağını düşündüğü grubun Hâricîler olduğu düşünülmektedir. Zira hicrî 177-178 yılları arasında Cezîre bölgesinde Hâricî ayaklanmaları zuhur etmiş,[1499] o da bu ayaklanmalar karşısında meşru yönetimden taraf olarak Ehl-i sünnet'in yönetimle ilgili benimsediği genel prensibi bu vesileyle dile getirmiştir.

Bölge muhaddislerinden bir kısmı, idarecilere yakın durmuşlardır. Örneğin Ali b. Harb et-Tâî el-Mevsılî (ö. 265/878), 245 yılında Samarra'da Abbâsî Halifesi el-Mu'tez-Billâh (ö. 255/869) ile görüşmüş, halife onun kitabından hadis yazmış ve kendi yazdıklarını ona tedkik ettirmiştir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Halife Mu'tez, bu olayın ardından Ali b. Harb'in öğrencilerine kalıcı bir gelir bağlamış, bu durum Halife Mu'tazıd Billâh'ın dönemine kadar yaklaşık 35 yıl devam etmiştir.[1500]

Ebü'l-Hasan el-Meymûnî el-Harrânî (ö. 274/887), hocası Ahmed b. Hanbel'e "Harran halkının Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî (ö. 221/835) hakkında neden iyi şeyler konuşmadıklarını" sormuş. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel, biraz da sitem ederek "Harranlıların yetkililerle arası iyi olanlardan pek hoşlanmadıklarını, bu nedenle Ahmed b. Abdülmelik'i kötülediklerini" söylemiştir.[1501] Menfaat talebiyle idareye yakın olanların münekkitlerce hoş karşılanmadığı, muhaddislerin de bu sebeple idarî görevlerden kaçındıkları bir vâkıadır. Ahmed b. Hanbel, muhtemelen buradaki yakınlığın menfaat amacıyla olmadığını düşünmektedir. Ayrıca onun idareye yakınlık sebebini ve düzeyini bilmeden Harran halkının onu tenkit ettiğini belirtmiştir.

Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 117/735), Emevî halifesi Yezîd b. Abdülmelik (ö. 105/724) tarafından Cezîre'nin idaresinde görevlendirmiştir. Emevî komutanları, Bizans topraklarına sefere çıkmak için Cezîre'ye geldiklerinde Meymûn b. Mihrân ordu hazırlayıp orduyu cihada teşvik etmiştir.[1502]

[1498] Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîb*, 9/57-58.
[1499] Nahide Bozkurt, "Hârûnüreşîd", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/259; Ethem Ruhi Fığlalı, "Hâriciler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/172.
[1500] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 2/98-99; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/364.
[1501] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 5/439; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/391-392.
[1502] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/205.

Harranlı muhaddis Ebû Arûbe (ö. 318/931), Şia'ya aşırı meyli ve Emevî aleyhtarı olduğu gerekçesiyle İbn Asâkîr (ö. 571/1176) tarafından cerh edilmiştir. Ancak Zehebî (ö. 748/1348), Halife Velîd b. Yezîd (ö. 126/744) gibi bazı Emevî halifelerinin zulmünü dillendirmiş olsa da onun Şiâ'ya aşırı meyletmediğini ve hadis ehli Harranlı bir muhaddis olduğunu belirtmiştir.[1503]

3.10. CEZÎRELİ RÂVİLERİN DİĞER ALANLARDAKİ İLMÎ YETKİNLİĞİ

Bölge muhaddisleri, hadis ilminin yanı sıra farklı ilim dallarında da adlarından söz ettirmişlerdir. Örneğin Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 117/735), kendi döneminde Cezîre ehlinin fakîhi olarak bilinmiştir. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Mekhûl (ö. 112/730) ve İbn Şihâb ez-Zührî'yle (ö. 124/742) birlikte zamanının önde gelen dört âliminden biri kabul edilmiştir. Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın (ö. 86/705) "Cezîre ehlinin fakîhi kimdir?" sorusuna "Meymûn b. Mihrân'dır" şeklinde cevap verilmesi onun, yaşadığı dönem ve çevrede büyük bir âlim ve fakîh olarak bilindiğini göstermektedir.[1504] O, bazen Sa'îd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713) gibi kendi dönemindeki âlimlerden fetvalar sorarak fıkıh alanında kendini geliştirmiştir.[1505]

Meymûn b. Mihrân, kelâm alanında o dönemde tartışılan konulara katılmış, bu alanda söz sahibi olmuştur. Kader, iman-amel ilişkisi, büyük günah işleyenlerin durumu gibi sıkça tartışılan konularda görüşlerini açıklayarak herkesin imanının farklı olabileceğini, imanın artıp eksileceğini savunmuştur.[1506] İman olmadan yapılan amelin fayda getiremeyeceği gibi amel olmadan söylenen sözün de fayda sağlamayacağını söyleyen Meymûn b. Mihrân, iman için amelin gerekliliğine işaret ederek amelin imanın bir parçası olduğunu belirtmiştir.[1507] "Kaderiyye görüşünü savunanlar ile

[1503] Zehebî, *Tezkirâtu'l-huffâz*, 2/240; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 14/511.
[1504] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 61/346-347; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/215; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 5/72.
[1505] Ebû Dâvûd, Talâk, 40 (h. no: 2298)
[1506] Meymûn b. Mihrân, bir adamla ircâ (büyük günah işleyen kişinin durumu) konusunu tartışırken şarkı söyleyen bir bayanın sesi duyuldu. Meymûn, adama "Bu kadın ile Meryem bnt. İmrân'ın imanı bir olur mu?" diye sorarak herkesin imanının aynı olmayacağına işaret etmiştir. Bkz. Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 5/73.
[1507] Muhammed b. Mükrim b. Ali, *Muhtasaru Târîhu Dımaşk*, 26/62.

oturmayın, Hz. Peygamber'in ashâbına sövmeyin, yıldızlara bakarak kehanette bulunmayın" diyerek tartışılan diğer konular hakkında görüşünü belirtmiştir. [1508]

Amr b. Meymûn b. Mihrân (ö. 145/762), Kur'ân ve nahiv ilmi ile alakadar olmuş, Kur'ân kıraatini (rivayetini) babası aracılığıyla kıraât âlimi tâbiîn Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den (ö. 73/692) öğrenmiştir. Ayrıca Amr b. Meymûn'a ait bir Mushaf (veya kıraat kitabı) olduğu rivayet edilmiştir.[1509]

"Cezîre bölgesinin âlimi, müftüsü ve muhaddisi" olarak tanıtılan Ubeydullah b. Amr er-Rakkî (ö. 180/796), yaşadığı dönemde fakîhlik yönüyle ön plana çıkmıştır. İbn Sa'd, fetva konusunda kimsenin onunla tartışmaya giremediğini söylemiştir.[1510]

Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî (ö. 334/945), *Târîhu'l-Mevsıl* kitabında Abbâs b. el-Fazl el-Mevsılî'nin (ö. 186/802) Kur'an ve şiir alanında önemli bir âlim olduğunu, kıraat alanında kitaplar tasnif ettiğini belirtmiştir.[1511] İbn 'Adî, Musul'da İbrâhîm b. Ali el-Ömerî el-Mevsılî'nin (ö. 306//918) Abbâs b. el-Fazl'ın tasnif ettiği büyük bir kitabı kendilerine okuduğunu söylemiştir.[1512]

Rakkalı Sâlih b. Ziyâd el-Mukrî (ö. 261/874), yedi kıraat imamından biri olan Ebû Amr b. 'Âlâ'nın (ö. 154/770) öğrencisi Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî'den (ö. 202/817) kıraat dersi alarak dönemin önde gelen kurrâlarından biri olmuş ve ekseriyeti Rakkalı olan pek çok kişiye kıraat dersi vermiştir. Nesâî de kendisinden kıraat dersi alan öğrenciler arasında yer almıştır.[1513]

Ebû Arûbe el-Harrânî, hadis ilminin yanında fıkıh ve kelam ilminde de yetkin biri olarak tanınmıştır. [1514] Ebû Arûbe, Harran'da yaşayan Sâbiîler topluluğunun, İslam'ı veya Hıristiyanlığı kabul ettiklerini belirtseler de inanç ve yaşayışlarının İslam veya Ehl-i Kitâb'a uygun olmadığını, eski adetlerini devam ettirdiklerini belirterek Müslümanların onlarla evlenemeyeceğini söylemiştir.[1515]

[1508] Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 5/73.
[1509] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/90-91.
[1510] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/336; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/687.
[1511] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 1/532; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 5/127; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/264.
[1512] İbn 'Adî, *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, 6/5.
[1513] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/319; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/380-381; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 6/344.
[1514] Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, 5/250; Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 6/2780.
[1515] Ebû Arûbe, *Kitâbi't-Tabakât*, 8-9; Bakkal, *Harran Okulu*, 225.

Ali b. Harb el-Mevsılî'nin (ö. 265/878), Arap kültürüyle ilgili kıssaları ve ensâb ilmini iyi bildiği, aynı zamanda şâir ve edîb biri olduğu belirtilmiştir. [1516]

3.11. AKRABA OLAN CEZÎRELİ RÂVİLER

Rivayet döneminde Cezîre bölgesinde pek çok muhaddis yetişmiştir. Bölgedeki muhaddisler, hem kendi ilmî faaliyetlerini devam ettirmiş hem de yakınlarını teşvik ederek onların ilmî gelişimlerine katkıda bulunmuşlardır. Bu durum, bazen bir babanın evladını yetiştirmesi, bazen bir kişinin amcası veya dayısının yanında eğitim alması, bazen torunun dedesinden veya dedesinin kitabından istifade etmesi şeklinde olmuştur. "Ebû Şu'ayb el-Harrânî'den (ö. 295/908) hadis dinlemek, başka bir râviden hadis dinlemekten daha çok tercih edilir. Çünkü hem kendisi hem babası hem de dedesi muhaddisti."[1517] sözü, râvilerin aile içindeki ilmî atmosferden etkilenerek ilme yöneldiklerini göstermektedir.

Bazı Cezîreli muhaddislerin babası veya dedesinden çok sayıda hadis naklettiği görülmektedir. Öyle ki bazen bir kişi, neredeyse rivayetlerinin tamamını babasından veya dedesinden nakletmiştir. Bu durum, söz konusu râvilerin vicade veya vasiyet yoluyla babası/dedesine ait bir hadis nüshasına sahip olduğunu akla getirmektedir. Bu nedenle akraba olan râvilerin tespitinin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Aşağıda Cezîreli muhaddislerin akrabalık durumları tablo halinde belirtilmiştir. Bunların ekseriyetinin hayat tercemeleri, ikinci bölümde zikredilmiş, bir kısmı hakkında ise çok tanınmamaları sebebiyle babasının veya oğlunun tercemesi altında bilgi verilmiştir.

Akraba Olan Cezîreli Muhaddisler	
Baba	Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî (ö. 233/847)
Oğlu	Ebû Müslim Hasan b. Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî (ö. 250/864)
Torunu	Ebû Şu'ayb Abdullah b. Hasan b. Ahmed el-Harrânî (ö. 295/908)
Üvey Baba	Ebû Sa'îd Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî el-Harrânî (ö. 218/833)
Üvey Oğlu	Ebû Şu'ayb Abdullah b. Hasan b. Ahmed el-Harrânî (ö. 295/908)
Baba	Ebû Eyyûb Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 117/735)
Oğlu	Ebû Abdullah Amr b. Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 145/762)
Dede	Ebû Eyyûb Meymûn b. Mihrân er-Rakkî (ö. 117/735)
Oğlunun torunu	Abdülmelik b. Abdülhamîd b. Abdülhamîd b. Meymûn b. Mihrân (ö. 274/887)
Baba	Ebû Ferve Yezîd b. Sinân b. Yezîd er-Ruhâvî (ö. 155/771)
Oğlu	Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî (ö. 220/835)
Torun	Yezîd b. Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî (ö. 269/883)
Torunun oğlu	Abdullah b. Yezîd b. Muhammed b. Yezîd (ö. 303 sonrası)

[1516] Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, *Târîhu'l-Mevsıl*, 2/98-99; Zehebî, *Siyerü a'lâm*, 12/253.
[1517] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/94.

Baba Oğlu Oğlunun Torunu	Ebû Eyyûb Süleymân b. Sâlim (Ebû Dâvûd) el-Harrânî (ö. ?) Ebû Abdullah Muhammed b. Süleymân b. Ebû Dâvûd el-Harrânî (ö. 213/828) Ebû Eyyûb Süleymân b. Abdullah b. Muhammed b. Süleymân (ö. 263/876)
Dede Kızının oğlu (Torunu)	Ebü'l-Hasan Attâb b. Beşîr el-Harrânî (ö. 188/803) Ebû Ümeyye Amr b. Hişâm b. Buzeyn el-Harrânî (ö. 245/859)
Dede Torun	Ebû Yezîd Hâlid b. Hayyân er-Rakkî (ö. 191/806) Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid b. Hayyân er-Rakkî (ö. 294/907)
Dede Torun	Ebû Muhammed Ali b. Nüfeyl b. Zerrâ' el-Harrânî (ö. 125/742) Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl el-Harrânî (ö. 234/848)
Baba Oğlu	Ebû Muhammed Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî (ö. 194/809) Hârûn b. Zeyd b. b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî (ö. ?)
Baba Oğlu	Ebû Muhammed el-'Alâ' b. Hilâl b. Ömer b. Hilâl er-Rakkî (ö. 215/830) Ebû Ömer Hilâl b. el-'Alâ' b. Hilâl b. Ömer er-Rakkî (ö. 280/893)
Baba Oğlu	Ebû Sa'îd Mûsâ b. A'yan el-Harrânî (ö. 177/793) Ebû Yahyâ Muhammed b. Mûsâ b. A'yan el-Harrânî (ö. 223/837)
Baba Oğul	Ebû Zürâre 'Adî b. Amîra el-Kindî (ö. 40/660) Ebû Ferve 'Adî b. 'Adî b. 'Amîra el-Mevsılî el-Kindî (ö. 120/737)
Baba Oğul	Ebû Muhammed Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî (ö. 234/848) Ebû Eyyûb Süleymân b. Mu'afâ er-Ras'anî (ö. 293/906)
Baba Oğul	Ebü'l-Hasan Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî (ö. 229/843) Ebû 'Ulâse Muhammed b. Amr b. Hâlid el-Harrânî (ö. 292/905)
Baba Oğul	Ebû Süleymân Ömer b. Hâlid er-Rakkî (ö. ?) Ebû Eyyûb Süleymân b. Ömer b. Hâlid er-Rakkî (ö. 249/863)
Baba Oğul	Ebü'l-Hasan Ali b. Meymûn el-Attâr er-Rakkî (ö. 246/860) Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî (ö. 268/881)
Baba Oğul	Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî (ö. 246/860) Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Abdurrahmân er-Rakkî (ö. 278/891)
Amca Yeğen	Ebû Sa'îd Mûsâ b. A'yan el-Harrânî (ö. 177/793) Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. A'yan el-Harrânî (ö. 210/825)
Amca Yeğen	Ebû Hâşim Muhammed b. Ali (İbn Ebû Hidâş) el-Mevsılî (ö. 222/836) Abdullah b. Abdussamed el-Esedî el-Mevsılî (ö. 255/868)
Amca Yeğen	Ebû Amr Mervân b. Şücâ' el-Harrânî (ö. 184/751) Ebû Mervân Hıdır b. Muhammed b. Şücâ' el-Harrânî (ö. 221/835)
Amca Yeğen	Ebû Vehb Velîd b. Abdülmelik b. Abdullah b. Müserrah el-Harrânî (ö. 240/854) Ahmed b. Hâlid b. Abdülmelik el-Harrânî (ö. ?)
Dayı Yeğen	Ebû Abdurrahîm Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî (ö. 144/761) Ebû Abdullah Muhammed b. Seleme b. Abdullah el-Harrânî (ö. 191/806)
Dayı Yeğen	Ebû Amr Sa'îd b. Hafs b. Ömer el-Harrânî (ö. 237/851) Ebû Ca'fer Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Nüfeyl el-Harrânî (ö. 234/848)
Dayı Yeğen	Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Müsennâ el-Mevsılî (ö. 277/890) Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî (ö. 307/919)
Kardeş Kardeş	Ebû Yahyâ Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî (ö. 221/835) Sa'îd b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî (ö. ?)
Kardeş Kardeş	Ebû Süleymân İshâk b. Râşid er-Rakkî (ö. 138/755) Ebû İshâk Nu'mân b. Râşid er-Rakkî (ö. 131-140 ?)
Kardeş Kardeş	Hâlid b. Abdülmelik b. Abdullah el-Harrânî (ö. ?) Ebû Vehb Velîd b. Abdülmelik b. Abdullah b. Müserrah el-Harrânî (ö. 240/854)
Kardeş Kardeş	Ebû Sâc Osmân b. Amr b. Sâc el-Harrânî (ö. 161-170 ?) Velîd b. Amr b. Sâc el-Cezerî el-Harrânî (ö. ?)

Kardeş Kardeş	Ebü'l-Yesîr Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse el-Harrânî (ö. 168/784) Ebû Sehl Ziyâd b. Abdullah b. 'Ulâse el-Ukaylî el-Harrânî (ö. ?)
Kardeş Kardeş	Ebû Arûbe Hüseyn b. Muhammed b. Ebû Ma'şer el-Harrânî (ö. 318/931) Ebû Ma'şer el-Fazl b. Muhammed b. Ebû Ma'şer el-Harrânî (ö. ?)
Kardeş Kardeş	Ebû Ali Ahmed b. Harb b. Muhammed b. Ali et-Tâî el-Mevsılî (ö. 263/876) Ebü'l-Hasan Ali b. Harb b. Muhammed et-Tâî el-Mevsılî (ö. 265/878)
Kardeş Kardeş	Ebû Üsâme Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî (ö. 125/742) Ebû Zeyd Yahyâ b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî (ö. 146/763)
Amcaoğlu Amcaoğlu	Ebû Sa'îd Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî (ö. 127/744) Ebû Avn Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî (ö. 137/754)

3.12. KÜTÜB-İ SİTTE MÜELLİFLERİNİN CEZÎRELİ HOCALARI

Kütüb-i Sitte müellifleri, eserlerinde bölge muhaddislerinin pek çok rivayetine yer vermiştir. Onlar, Cezîreli muhaddislerin rivayetlerini bizzat kendilerinden veya başka râviler vasıtasıyla nakletmişlerdir. Cezîreli muhaddislerin Kütüb-i Sitte'de yer alan çok sayıdaki rivayeti, bölgenin hadis rivayeti için önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Özellikle Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî'nin (ö. 303/915) Harran'a gelmesi, buradaki muhaddislerin rivayetlerine kitaplarında yer vermeleri, bölge muhaddislerinin önemini ortaya koymaktadır.

Buhârî (ö. 256/870), *Sahîh*'inde Harranlı hocası Amr b. Hâlid'in (ö. 229/843) 25 rivayetine yer vermiştir. Müslim (ö. 261/875) ise *Sahîh*'inde Rakkalı hocası Amr b. Muhammed en-Nâkıd'ın (ö. 232/846) yaklaşık olarak 290 rivayetini kaydetmiştir. Ebû Dâvûd, *Sünen*'inde Harranlı hocalarından Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin (ö. 234/848) 134, Müemmel b. Fazl'ın (ö. 229/843) 23, Abdülazîz b. Yahyâ el-Bekkâî'nin (ö. 235/849) 21, Ahmed b. Abdullah b. Ebû Şu'ayb'ın (ö. 233/847) 15 rivayetini zikretmiştir. İbn Mâce (ö. 273/887), Rakkalı hocalarından Ali b. Meymûn el-Attâr'dan (ö. 246/860) 17, İsmâil b. Abdullah b. Hâlid (ö. 240/854) ve Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî'den (ö. 246/860) 6'şar rivayet almıştır. Nesâî'nin her iki *Sünen*'ini[1518] esas alarak yaptığımız taramada onun ekseriyetle Harranlı olmak üzere Rakka, Ruhâ ve Musullu râvilerden istifade ettiğine şahit olduk. Nesâî, her iki *Sünen*'de mükerrerlerle birlikte Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî'den (ö. 261/874) 407, Süleymân b. Seyf el-

[1518] *Tehzîbü'l-Kemâl* ve *el-Kâşif* adlı eserlerde, Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunan râvilerin hâl tercemeleri verilmiş ve rumuzlarla râvilerin rivayetlerinin nerede yer aldığı belirtilmiştir. Nesâî'nin rivayetine yer verdiği belirtilen bazı râvilerin rivayetleri *Sünen-i suğrâ*'da bulunamayıp *Sünen-i kübrâ*'da tespit edilmiştir. Muhtemelen müellifler, bu iki *Sünen* için herhangi bir ayrıma gitmemişlerdir. Bu nedenle biz de Nesâî'nin her iki *Sünen*'ini esas alarak râvilerin rivayet sayılarını vermeye çalıştık.

Harrânî'den (ö. 272/885) 197, Ahmed b. Harb el-Mevsılî'den (ö. 263/876) 128, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî'den (ö. 280/893) 93 rivayet nakletmiştir. Bunlar dışında pek çok Cezîreli râviden de hadis almıştır. Bölge muhaddislerinin rivayet sayılarının yanı sıra Kütüb-i Sitte'de rivayetleri olanlar ve Kütüb-i Sitte müelliflerinin kendilerinden hadis aldığı muhaddisler tablo halinde ekler bölümünde belirtilmiştir.

3.13. CEZÎRELİ RÂVİLERİN HOCA-TALEBE İLİŞKİSİ

Hadis senedlerine bakıldığında râvilerin, bazen rivayet ettiği hadislerin büyük bir bölümünü bir veya birkaç hocasından naklettiği görülmektedir. Cezîreli muhaddislerin rivayetlerinde de tespit edilen bu durumu, bölgede hadis ders halkalarının faal olması, hadis tedrisatının yaygın ve sistemli olarak yapılmasıyla açıklamak mümkündür. Muhtemelen hadis ders halkalarında râviler, hocalarından şifâhen hadis dinledikleri gibi yazılı nüshadan okunması/okutulması suretiyle de hadis almışlardır. Senedlerde yazıya delalet eden ifadeler görülmese de erken dönemden itibaren rivayetlerin aktarımının yazıyla desteklendiğini söyleyebiliriz. Zira bir râvinin bir veya birkaç hocasından naklettiği çok sayıda rivayetin aynı ifadelerle rivayet kaynaklarında yer alması, hadis tedrisatının büyük oranda yazılı nüshalardan yapıldığına işaret etmektedir. Ekseriyeti günümüze ulaşmayan bu nüshaların bir kısmına "eseri olan râviler" başlığında kısaca değinilmiştir.

Bir râvinin çok sayıda rivayeti bir veya birkaç hocasından almasının diğer bir sebebi de vicâde, vasiyet gibi metotlarla elde ettiği yazılı nüshadan hadis nakletmesidir. Bazı râvilerin hocalarıyla aralarındaki yaş farkı, bu ihtimali desteklemektedir. Örneğin Evzâî (ö. 157/774) → Yahyâ b. Abdullah el-Bâbuluttî el-Harrânî (ö. 218/833) → Ebû Şu'ayb el-Harrânî (ö. 295/908) tariki ile rivayet kaynaklarında nakledilen 79 rivayet, muhtemelen Evzâî'ye ait bir nüshadan nakledilmiştir.

Muhammed b. Seleme'nin (ö. 191/806), dayısı Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî'nin (ö. 144/761) 199 rivayetinden 163'ünü nakletmesi, onun dayısına ait bir nüshaya sahip olduğunu düşündürmektedir.

Rivayet kaynaklarında Cezîreli râvilerden oluşan senedlerle pek çok rivayet yer almaktadır. Örneğin kaynaklarda 327 rivayeti bulunan Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî'nin (ö. 125/742) rivayetlerini ekseriyetle Ubeydullah b. Amr er-Rakkî (ö.

180/796) ve Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî almıştır. Ubeydullah b. Amr ondan 181 rivayet, Hâlid b. Ebû Yezîd ise 119 rivayet nakletmiştir. Bu iki râviden de yine Cezîreli râviler rivayette bulunmuşlardır. 414 rivayeti bulunan Ubeydullah b. Amr'dan Abdullah b. Ca'fer b. Ğaylân er-Rakkî (ö. 220/835) 165, Ali b. Ma'bed er-Rakkî (ö. 218/833) 86, el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî (ö. 215/830) 82 rivayet almıştır. Muhammed b. Seleme el-Harrânî, 199 rivayeti bulunan dayısı Hâlid b. Ebû Yezîd'den 163 rivayet nakletmiştir. Aşağıda Zeyd b. Ebû Üneyse özelinde Cezîreli râvilerin oluşturduğu sened örnekleri verilmiştir.[1519]

Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî → Ubeydullah b. Amr er-Rakkî → Abdullah b. Ca'fer b. Ğaylân er-Rakkî → Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî/Ahmed b. İshâk el-Haşşâb er-Rakkî/Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân el-Harrânî tariki ile 42 rivayet bulunmaktadır.

Zeyd b. Ebû Üneyse → Ubeydullah b. Amr → el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî → Hilâl b. el-'Alâ' tariki ile 39 rivayet nakledilmiştir.

Zeyd b. Ebû Üneyse → Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî → Muhammed b. Seleme el-Harrânî → Muhammed b. Vehb el-Harrânî tarikiyle 75 rivayet nakledilmiştir.

Zeyd b. Ebû Üneyse özelinde zikredilen isnad zincirine benzer durum, Cezîreli Züheyr b. Muâviye, Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî, Meymûn b. Mihrân er-Rakkî gibi diğer râviler için de geçerlidir. Bu durumu, bölgede hadis meclislerinin olduğu ve bu meclislerde söz konusu rivayetlerin nakledildiği şeklinde açıklamak mümkündür.

[1519] Bu isnâd zinciri, "cevâmi'u'l-kelim" programından istifade edilerek oluşturulmuştur.

SONUÇ

Cezîre bölgesi, Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki coğrafyanın genel adıdır. Hz. Ömer döneminde fethedilen Cezîre bölgesi, yerleştikleri kabilelere nisbetle "Diyârımudar, Diyârırebîa ve Diyârıbekir" şeklinde üç farklı bölgeye ayrılarak isimlendirilmiştir. Tarih boyunca Hurriler, Akkadlılar, Asurlular, Urartular, İskitliler, Medler gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapan bu bölgenin günümüzde, kuzey yarısı Türkiye, güney yarısı ise Suriye ve Irak topraklarında yer almaktadır.

Cezîre bölgesinin hadis tarihindeki önemini ortaya koyan bu çalışmada; bölge muhaddisleri tanıtılmış ve burada yaşayan râvilerin hadis ilmine katkıları incelenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda bu bölgede; el-Harrânî, er-Rakkî, el-Mevsılî ve er-Ruhâvî nisbeleriyle anılan râvilerin çokluğu ön plana çıkmıştır. Bunlar dışında sayıları az da olsa er-Ras'anî, en-Nasîbî, es-Serûcî gibi nisbelerle anılan râviler olmuştur. Hem zikredilen beldelerdeki râviler hem de bölgedeki diğer beldelere nisbet edilen râviler genel olarak el-Cezerî nisbesiyle de anılmışlardır.

Cezîre bölgesinde hicrî birinci asırda hadis ilmi ile ilgili ciddi bir hareketlilik görünmezken özellikle hicrî 2. ve 3. asırda aslen Cezîreli olan veya başka yerden gelerek Cezîre'de ikamet eden pek çok râvinin olduğu görülmektedir. İbn Şihâb ez-Zührî, İbn İshâk, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî, İbn Hibbân gibi tanınmış pek çok hadis âlimi, bölgeye rihleler yapmıştır. Bölge muhaddisleri, bölgedeki hocalarından istifade etmekle beraber Bağdat, Dımaşk, Kûfe gibi ilim merkezlerine ilim yolculukları yaparak oradaki hocalardan da hadis rivayetinde bulunmuşlardır.

Bölgede hicrî ikinci asrın başından itibaren hadis meclisleri kurulmuş, düzenli olarak hadis tedrisatı yapılmıştır. İbn Şihâb'ın ders halkasına katılan Rakkalı râviler olmuştur. Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî'nin mescidde hadis halkası olduğu ve pek çok kişinin ondan hadis dinlediği belirtilmiştir. Mu'âfâ b. İmrân el-Mevsılî'nin de hadis meclisi olduğu, İbn Ammâr el-Mevsılî'nin 13-15 yaşlarındayken onun hadis meclisine düzenli olarak katıldığı ifade edilmiştir. Hadis meclislerinde hadis rivayeti esnasında râvilerle ilgili cerh-ta'dîl yapıldığı, illetli rivayetlerin illetindan bahsedildiği tespit edilmiştir.

Bölge muhaddisleri hadis tahammülünde semâ ve kırâat/arz metodunu sıkça kullanmakla beraber bazı râviler mükâtebe ve vicâde metodu ile hadis almışlardır. İshâk b. Râşid er-Rakkî'nin karşılaşmadığı İbn Şihâb'tan "عن" sığası ile naklettiği rivayetler bize, bulduğu bir kitaptan nakletmesiyle ulaşmıştır. Ayrıca bazı isnatlardaki hoca-talebe arasındaki yaş farkının çok olması, Cezîreli râvilerin vicâde metoduyla hadis naklettiğini göstermektedir. Ebû Şu'ayb el-Harrânî'nin kendisinden 70 yaş büyük olan üvey babası Yahyâ b. Abdullah el-Bâbulutî'den hadis nakletmesi, bölge muhaddisleri arasında vicâde metodunun kullanıldığını göstermektedir.

Bölgede bazı ailelerin hadis rivayetiyle temayüz ettikleri tespit edilmiştir. Örneğin Rakkalı Meymûn b. Mihrân, oğlu Amr ve oğlu Abdülhamîd'in torunu Abdülmelik b. Abdülhamîd b. Abdülhamîd hadis rivayeti ile meşgul olmuşlardır. Harranlı Mûsâ b. A'yan, oğlu Muhammed b. Mûsâ b. A'yan ve yeğeni Hasan b. Muhammed b. A'yan ile Ruhâlı Ebû Ferve Yezîd b. Sinân'ın oğlu Muhammed, torunu Yezîd ve torununun oğlu Abdullah hadis rivayet etmişlerdir.

Cezîreli muhaddisler, kendi dönemlerinde yaşanan siyasî ve itikadî tartışmalardan uzak durarak mu'tedil olmaya çalışmışlardır. Ancak zaman zaman bölge muhaddislerinin olaylara müdahil olduğu görülmüştür. Örneğin Adî b. Adî er-Rakkî, Hâricîlerle askerî olarak; Ubeydullah b. Amr er-Rakkî ise fikrî olarak mücadele etmiştir. Mihne olaylarının Cezîre bölgesinde etkili olduğu tespit edilememiştir. Ancak İbn Ammâr el-Mevsılî'nin Ali b. Medînî'nin "Musullu âlimler de "Halku'l-Kur'ân" konusunda benim gibi düşünüyorlar" sözünden dolayı Musulluların mihneye tabi tutulmadıklarını söylemesi ve ona minnet etmesi, "Kur'ân mahlûk değildir" görüşünü benimsediklerini göstermektedir. Bölgedeki bazı râviler, itikâdi görüşleri sebebiyle cerh edilmişlerdir. Örneğin Harranlı râvilerden Husayf b. Abdurrahmân, Sâlim b. 'Aclân ve Yûnus b. Râşid'in Mürciî görüşlere sahip olduğu söylenmiştir.

Bölgede bazı râvilerin vâlilik, kâdılık gibi idarî görevler üstlendiği, bazı râvilerin ise müeddiblik yaptığı tespit edilmiştir. Meymûn b. Mihrân ve Adî b. Adî, idarî görevde bulunanlardan bazılarıdır.

Bölgede ilk üç asırda hadis alanında pek çok hadis kitabı telif edilmiştir. Çoğunluğu günümüze ulaşmayan bu eserlerin büyük bir kısmı, hadis rivayetlerinden müteşekkil hadis cüz'ü tarzındaki kitaplardır. Günümüze ulaşmayan eserlerden İbn

Ammâr el-Mevsılî'nin "İlelü'l-hadîs ve ma'rifetü'ş-şuyûh" ile Ebû Arûbe el-Harrânî'nin "Târîhu Cezerîyyîn" adlı eserleri, ricâl ve ilelü'l-hadîs hususunda müraccat edilen kaynaklar olmuştur. Ayrıca bölgede konu temelli çalışmaların telif edildiği görülmüştür. Mu'âfâ b. İmrân'ın "Kitâbü'z-zühd", Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin "el-Meğâzî" ve Ebû Arûbe'nin "el-Evâil" adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Kütüb-i Sitte müellifleri Cezîreli râvilerin rivayetlerini tahriç etmiş, Ebû Dâvûd ve Nesâî bu bölgeye gelerek bölgenin önde gelen râvilerinden çok sayıda hadis almışlardır. Ebû Dâvûd, *Sünen*'de Harranlı hocası Ebû Ca'fer en-Nüfeylî'nin 134 rivayetini nakletmiş, Nesâî ise Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî'den 223, Süleymân b. Seyf el-Harrânî'den 114, Ahmed b. Harb el-Mevsılî'den 77, Hilâl b. el-'Alâ' er-Rakkî'den 61 hadis nakletmiştir.

Bölgede yetişen muhaddislerin daha iyi tanınmasına katkı sağlayacak çalışmaların yapılmasıyla, bölgenin hadis tarihi açısından önemini daha da belirginleşecektir. Bu nedenle özellikle günümüze ulaşan eserleriyle Zeyd b. Ebû Üneyse, Mu'fâ b. İmrân el-Mevsılî, Ebû Arûbe el-Harrânî gibi bölge muhaddisleri, eserleri ve rivayetleriyle birlikte müstakil çalışmalara konu edilebilir. Ayrıca Meymûn b. Mihrân er-Rakkî, Züheyr b. Muâviye el-Cezerî, Ubeydullah b. Amr er-Rakkî, Muhammed b. Seleme el-Harrânî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî, İbn Ammâr el-Mevsılî, Ebû Şu'ayb el-Harrânî gibi rivayet sayısı çok olan muhaddisler de müstakil çalışmalara konu olabilecek düzeyde önem arz etmektedirler. Bu muhaddislerin bazıları hakkında Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde madde bulunmaması, bu alandaki çalışmaların yetersiz olduğunu göstermektedir.

TABLOLAR

Tablo 1: Tezde ismi geçen Cezîreli râvilerin toplam rivayet sayıları ve Kütüb-i Sitte'de bulunan rivayet sayıları

	Toplam rivayet sayısına mükerrerler dâhil değildir. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlere mükerrerler dâhildir. Kütüb-i Sitte müellifinin hocası olan râvilerde rivayet sayısının önüne * konulmuştur. Nesâî'deki ilk sayı *Sünen-i süğrâ*, ikinci sayı ise *Sünen-i kübrâ*'yı göstermektedir.	**Vefat Tarihi**	**Rivayet Sayısı**	**Buhârî**	**Müslim**	**Tirmizî**	**Ebû Dâvûd**	**İbn Mâce**	**Nesâî**
1.	Ğutayf b. A'yan el-Cezerî	?	2			1			
2.	Zübeyr b. Hurayk el-Cezerî	?	2				1		
3.	el-Velîd b. Zevrân er-Rakkî	?	2				1		0+1
4.	Ziyâd b. Cerrâh el-Cezerî	?	2						0+1
5.	Sa'îd b. Mervân er-Ruhâvî	?	2						0+1
6.	Bükeyr b. Vehb er-Rakkî	?	2						0+1
7.	Abdülmelik b. Tufeyl el-Cezerî	?	2						1+1
8.	İbrâhîm b. Cüreyc er-Ruhâvî	?	2						
9.	İbrâhîm b. Abdulazîz er-Rakkî	?	3						0+1
10.	Ziyâd b. Beyân er-Rakkî	?	4				1	1	
11.	Ömer b. el-Müsennâ er-Rakkî	?	4					2	
12.	Hâlid b. Abdülmelik el-Harrânî	?	4						
13.	Sâid b. Ubeyd el-Harrânî	?	5			2		1	
14.	el-'Alâ' b. Abdullah el-Cezerî	?	6				1		0+1
15.	Ziyâd b. Abdullah b. 'Ulâse el-Harrânî	?	8			1		1	
16.	Ahmed b. Yezîd el-Vertenîs el-Harrânî	?	8	1					
17.	Haccâc b. Temîm el-Cezerî	?	8					2	
18.	Ömer b. Hâlid er-Rakkî	?	10						
19.	Hâzim b. 'Atâ' el-Mevsılî	?	11					1	
20.	Yahyâ b. Yezîd er-Ruhâvî	?	12				1		
21.	Ziyâd b. Ebû Meryem el-Cezerî	?	12					1	
22.	Sâbit b. Haccâc er-Rakkî	?	13				2		
23.	İsmâil b. Ziyâd el-Mevsılî	?	22					1	
24.	Ğassân b. Ubeyd el-Mevsılî	?	24						
25.	Muhammed b. Mühelleb el-Harrânî	?	25						
26.	Ammâr b. Matar er-Ruhâvî	?	27						
27.	Furât b. es-Sâib el-Cezerî	?	32						
28.	el-Fazl b. Muhammed el-Harrânî	?	33						
29.	Mervân b. Sâlim el-Cezerî	?	36					2	
30.	İshâk b. Zeyd el-Harrânî	?	36						
31.	el-Vezzâ' b. Nâfi' el-Cezerî	?	37						
32.	Velîd b. Velîd er-Rakkî	?	41						
33.	Muhammed b. Ali b. Habîb er-Rakkî	?	45						
34.	Yezîd b. el-Esam er-Rakkî	103/721	72		16	4	4	6	2+6
35.	Bükeyr b. Feyrûz er-Ruhâvî	111- 120	2			1			

	Toplam rivayet sayısına mükerrerler dâhil değildir. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlere mükerrerler dâhildir. Kütüb-i Sitte müellifinin hocası olan râvilerde rivayet sayısının önüne * konulmuştur. Nesâî'deki ilk sayı *Sünen-i süğrâ*, ikinci sayı ise *Sünen-i kübrâ*'yı göstermektedir.	**Vefat Tarihi**	**Rivayet Sayısı**	**Buhârî**	**Müslim**	**Tirmizî**	**Ebû Dâvûd**	**İbn Mâce**	**Nesâî**
36.	'İsâm b. Beşîr el-Cezerî	116/734	2						0+1
37.	Meymûn b. Mihrân er-Rakkî	117/735	143		1	2	6	9	1+5
38.	'Adî b. 'Adî b. 'Amîra el-Cezerî	120/737	20				2	1	0+1
39.	Ali b. Nüfeyl el-Harrânî	125/742	1				1	1	
40.	Zeyd b. Ebû Üneyse er-Ruhâvî	125/742	327	1	17	5	6	2	21+39
41.	Abdülkerîm b. Mâlik el-Harrânî	127/744	189	6	4	6	5	16	9+25
42.	Nu'mân b. Râşid er-Rakkî	131-140?	77	1	1	1	1	1	3+5
43.	Sadaka b. Yesâr el-Cezerî el-Mekkî	132/749	30		16	4		6	1+1
44.	Sâlim b. 'Aclân el-Eftas el-Harrânî	132/749	44	3			1	1	0+1
45.	Ali b. Bezîme el-Harrânî	133/750	13			2	2	2	0+4
46.	Ğâlib b. Ubeydullah el-Cezerî	135/752	38						
47.	Zeyd b. Rufey' en-Nasîbî	136/753	21						
48.	Husayf b. Abdurrahmân el-Harrânî	137/754	111			7	9	2	5+16
49.	Habîb b. Ebû Merzûk er-Rakkî	138/755	10			1			1+1
50.	İshâk b. Râşid er-Rakkî	138/755	90	1		1	1	1	3+9
51.	Hamza b. Ebû Hamza en-Nasîbî	141-150	24			1			
52.	Hâlid b. Ebû Yezîd el-Harrânî	144/761	199		1		3	1	11+28
53.	Amr b. Meymûn b. Mihrân er-Rakkî	145/762	27	1	1	1	2	3	1+1
54.	Yahyâ b. Ebû Üneyse el-Cezerî	146/763	61			1			
55.	Furât b. Süleymân er-Rakkî	150/767	37						
56.	Abdullah b. Bişr b. en-Nebhân er-Rakkî	150-160	16					2	1+1
57.	Muhriz b. Abdullah el-Cezerî	151-160	15					1	
58.	Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî	152/769	35			1	6	3	2+3
59.	Ca'fer b. Burkân er-Rakkî	154/770	159		5	4	9	5	2+12
60.	Ebû Ferve Yezîd b. er-Ruhâvî	155/771	127			5		4	
61.	Sâlim b. Abdullah er-Rakkî	158/775	5					1	
62.	Zeyd b. Hibbân er-Rakkî	158/775	17					1	1+1
63.	Halîl b. Mürre ed-Duba'î er-Rakkî	160/777	76			2			
64.	Abdullah b. Muharrir er-Rakkî	160/777?	33					1	
65.	Câbir b. Yezîd b. Rufâ'a el-Mevsılî	161-170?	7						0+1
66.	Osmân b. Amr b. Sâc el-Harrânî	161-170?	67					1	0+2
67.	Huleyd b. De'lec el-Cezerî	166/782	52					1	
68.	Ma'kıl b. Ubeydullah el-Harrânî	166/782	91		30		2		6+12
69.	en-Nadr b. Arabî el-Harrânî	168/784	18			1	1		
70.	Cerrâh b. Minhâl el-Harrânî	168/784	29						
71.	Muhammed b. Abdullah b. 'Ulâse el-Harrânî	168/784	66				1	2	0+3
72.	Muhammed b. Zübeyr el-Müeddib el-Harrânî	170/786	3						
73.	Muhammed b. Müslim b. Ebü'l-Vaddâh	170/786	34		1	3	1	1	0+2
74.	Yûnus b. Râşid el-Harrânî	171-180	22				1		
75.	Hakîm b. Nâfi' er-Rakkî	171-180?	20						

	Toplam rivayet sayısına mükerrerler dâhil değildir. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlere mükerrerler dâhildir. Kütüb-i Sitte müellifinin hocası olan râvilerde rivayet sayısının önüne * konulmuştur. Nesâî'deki ilk sayı *Sünen-i süğrâ*, ikinci sayı ise *Sünen-i kübrâ*'yı göstermektedir.	**Vefat Tarihi**	**Rivayet Sayısı**	**Buhârî**	**Müslim**	**Tirmizî**	**Ebû Dâvûd**	**İbn Mâce**	**Nesâî**
76.	Muhammed b. Ziyâd el-Yeşkurî er-Rakkî	171-180?	39			1			
77.	Züheyr b. Muâviye el-Cu'fî el-Cezerî	172/788	657	Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı rivayetlerimi tahriç etmişlerdir. Ancak isminin farklı şekillerde kullanımı ve rivayetlerinin çok olması sebebiyle net bir tespit yapılamamıştır.					
78.	Mûsâ b. A'yan el-Harrânî	177/793	247	2	1		1	2	13+23
79.	Hârûn b. Hayyân er-Rakkî	179/795	4						
80.	Ubeydullah b. Amr b. er-Rakkî	180/796	414	4	16	7	6	9	17+28
81.	Hasan b. Ömer (Ebü'l-Melîh er-Rakkî)	181/797	42				6	1	
82.	Talha b. Zeyd er-Rakkî	181-190	51					1	
83.	Hattâb b. el-Kâsım el-Harrânî	181-190?	15				1		0+1
84.	Ya'lâ b. el-Eşdak el-Ukaylî el-Cezerî	181-190?	61						
85.	Ali b. Sâbit el-Cezerî	181-190?	94			2	2		
86.	Affîf b. Sâlim el-Mevsılî	183/799	42						
87.	Mervân b. Şücâ' el-Harrânî	184/751	18	3		1	1	1	
88.	el-Mu'âfâ b. 'İmrân el-Mevsılî	185/801	281	1			3		9+16
89.	Abbâs b. el-Fazl b. Amr el-Mevsılî	186/802	47					1	
90.	Ömer b. Eyyûb el-Mevsılî	188/803	30		1	3		1	0+2
91.	Attâb b. Beşîr el-Harrânî	188/803	54	2		1	2		1+2
92.	Hâlid b. Hayyân er-Rakkî	191/806	35					3	
93.	Mu'ammer b. Süleymân er-Rakkî	191/806	61			6	2	5	
94.	Sa'îd b. Mesleme b. Hişâm el-Cezerî	191/806	93			1		5	
95.	Muhammed b. Seleme el-Harrânî	191/806	472		1	4	39	13	18+41
96.	Mahled b. Yezîd el-Harrânî	193/808	164	6	1		3	2	24+52
97.	el-Kâsım b. Yezîd el-Cermî el-Mevsılî	194/809	93						3+10
98.	Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî	197/812	74				15		5+7
99.	Süleymân b. 'Atâ' b. Kays el-Harrânî	198/813	13					2	
100.	Miskîn b. Bükeyr el-Harrânî	198/813	65	1	2		6		3+8
101.	Zeyd b. Ali b. Dînâr er-Rakkî	200/815	6						1+2
102.	Katâde b. Fudayl b. Katâde er-Ruhâvî	200/816	14						0+1
103.	Muhammed b. Abdülkerîm el-Harrânî	200/816?	1						0+1
104.	Eyyûb b. Hâlid el-Cuhenî el-Harrânî	200-210?	15						
105.	Yahyâ b. Ziyâd b. Ebû Dâvûd er-Rakkî	201/816	20					1	
106.	Hârûn b. 'İmrân el-Mevsılî	201/816	20						
107.	Muğîre b. Siklâb el-Harrânî	202/817	20						
108.	Osmân b. Abdurrahmân et-Tarâifî el-Harrânî	203/818	129				1	2	1+1
109.	Hüseyin b. 'Ayyâş el-Bâcuddâî er-Rakkî	204/819	67						2+9
110.	Abdullah b. Vâkıd el-Harrânî	207/822	60						
111.	Kesîr b. Hişâm er-Rakkî	208/823	142		5	2	3	4	0+2
112.	Hasan b. Muhammed b. A'yan el-Harrânî	210/825	104	1	34				11+24

	Toplam rivayet sayısına mükerrerler dâhil değildir. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlere mükerrerler dâhildir. Kütüb-i Sitte müellifinin hocası olan râvilerde rivayet sayısının önüne * konulmuştur. Nesâî'deki ilk sayı *Sünen-i süğrâ*, ikinci sayı ise *Sünen-i kübrâ*'yı göstermektedir.	**Vefat Tarihi**	**Rivayet Sayısı**	**Buhârî**	**Müslim**	**Tirmizî**	**Ebû Dâvûd**	**İbn Mâce**	**Nesâî**
113.	Abdullah b. Mervân el-Harrânî	211-220?	22						
114.	Abdullah b. Süleym er-Rakkî el-Cezerî	213/828	9						0+1
115.	Muhammed b. Süleymân el-Harrânî	213/828	106						2+7
116.	el-'Alâ' b. Hilâl b. Ömer er-Rakkî	215/830	140						5+16
117.	Abdulğaffâr b. el-Hakem el-Harrânî	217/832	9						
118.	Amr b. Osmân b. Seyyâr er-Rakkî	218/833	78					3	
119.	Yahyâ b. Abdullah el-Bâbulutî el-Harrânî	218/833	155	1					0+1
120.	Ali b. Ma'bed b. Şeddâd er-Rakkî	218/833	281			1			1+3
121.	Muhammed b. Yezîd b. Sinân er-Ruhâvî	220/835	108						
122.	Abdullah b. Ca'fer b. Gaylân er-Rakkî	220/835	236	2	4	1	3	3	4+5
123.	Hıdır b. Muhammed b. Şücâ' el-Harrânî	221/835	40						0+1
124.	Ahmed b. Abdülmelik b. Vâkıd el-Harrânî	221/835	138	*4				4	0+1
125.	Muhammed b. Ali el-Mevsılî	222/836	11					1	0+1
126.	Muhammed b. Mûsâ b. A'yan el-Harrânî	223/837	60	1					4+8
127.	Abdulğaffâr b. Dâvûd b. Mihrân el-Harrânî	224/839	114	*2			1	1	0+2
128.	İshâk b. Abdulvâhid el-Kureşî el-Mevsılî	226/841	13						0+1
129.	Ğassân b. er-Rebî' b. Mansûr el-Mevsılî	226/841	100						
130.	Müemmel b. Fazl el-Harrânî	229/843	54				*23		2+3
131.	İsmâil b. Abdullah b. Zürâre er-Rakkî	229/843	64						1+1
132.	Amr b. Hâlid b. Ferrûh el-Harrânî	229/843	513	*25				2	
133.	Ma'mer b. Mahled es-Serûcî el-Cezerî	231/845	7						1+1
134.	Amr b. el-Husayn el-Ukaylî el-Cezerî	231/845	87					1	
135.	Mus'ab b. Sa'îd el-Harrânî el-Mıssîsî	231-240?	37						
136.	Amr b. Muhammed en-Nâkıd er-Rakkî	232/846	487	*6	*290		*3		1+0
137.	Amr b. Kıst er-Rakkî	233/847	31				1		
138.	Ahmed b. Abdullah b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî	233/847	81	1		1	*15		4+8
139.	Mu'âfâ b. Süleymân er-Ras'anî	234/848	178						5+11
140.	Ebû Ca'fer en-Nüfeylî el-Harrânî	234/848	502	1		1	*135	1	3+4
141.	Muhammed b. Abdullah b. Sâbûr er-Rakkî	235/849	20					*4	
142.	Abdülazîz b. Yahyâ el-Bekkâî el-Harrânî	235/849	64				*21		0+1
143.	Mu'allâ b. Mehdî el-Mevsılî	235/849	96						
144.	Abdurrahmân b. Amr el-Becelî el-Harrânî	236/850	38						
145.	Ahmed b. İbrâhîm b. Hâlid el-Mevsılî	236/850	75				*1		
146.	Abdülcebbâr b. 'Âsım er-Rakkî	236/850	75						
147.	Sa'îd b. Hafs b. Ömer el-Harrânî	237/851	92						1+2
148.	Hakîm b. Seyf er-Rakkî el-Esedî	238/852	38				*1		0+1
149.	Mu'allel b. Nüfeyl en-Nehdî el-Harrânî	239/853	28						
150.	Süleymân b. Ubeydullah er-Rakkî	239/853	45			1		1	
151.	Velîd b. Abdülmelik el-Harrânî	240/854	25						
152.	İsmâil b. Abdullah b. Hâlid er-Rakkî	240/854	40					*6	

	Toplam rivayet sayısına mükerrerler dâhil değildir. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlere mükerrerler dâhildir. Kütüb-i Sitte müellifinin hocası olan râvilerde rivayet sayısının önüne * konulmuştur. Nesâî'deki ilk sayı *Sünen-i süğrâ*, ikinci sayı ise *Sünen-i kübrâ*'yı göstermektedir.	**Vefat Tarihi**	**Rivayet Sayısı**	**Buhârî**	**Müslim**	**Tirmizî**	**Ebû Dâvûd**	**İbn Mâce**	**Nesâî**
153.	İsmâil b. Ubeyd b. Ebû Kerîme el-Harrânî	240/854	51					*2	0+3
154.	Rebâh b. el-Cerrâh b. Abbâd el-Mevsılî	240/854?	3						
155.	Mahled b. Hasan el-Harrânî	241/855	15						*1+1
156.	Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Mevsılî	241-250	57				*2		*4+10
157.	Mahled b. Mâlik b. Şeybân el-Harrânî	242/856	38						
158.	İbn Ammâr el-Mevsılî	242/856	150						*10+19
159.	Muhammed b. Hâris el-Harrânî el-Bezzâz	243/857	13						
160.	Muğîre b. Abdurrahmân el-Harrânî	243/857	37						*4+9
161.	Abdulğaffâr b. Abdullah el-Mevsılî	243/857	58						
162.	Muhammed b. Vehb b. Ömer el-Harrânî	243/857	108						*12+29
163.	Abdüsselâm b. Abdülhamîd el-Harrânî	244/858	31						
164.	Ahmed b. Bekkâr el-Harrânî	244/858	45						*3+19
165.	Amr b. Hişâm b. Buzeyn el-Harrânî	245/859	91						*10+21
166.	Muhammed b. Ahmed es-Saydalânî er-Rakkî	246/860	40					*6	*3+3
167.	Mûsâ b. Mervân et-Temmâr er-Rakkî	246/860	51				*8	*1	1+2
168.	Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî es-Serrâc	246/860	54						
169.	Ali b. Meymûn el-Attâr er-Rakkî	246/860	75					*17	*9+11
170.	Abdüsselâm b. Abdurrahmân b. er-Rakkî	247/861	3				*1		
171.	Mes'ûd b. Cüveyriye el-Mevsılî	248/862	17						*1+7
172.	Süleymân b. Ömer b. Hâlid er-Rakkî	249/863	80						
173.	Eyyûb b. Muhammed b. Ziyâd er-Rakkî	249/863	170				*4	*5	*10+15
174.	Vehb b. Yahyâ b. Hafs el-Becelî el-Harrânî	250/864	21						
175.	Hasan b. Ahmed b. Ebû Şu'ayb el-Harrânî	250/864	52		*2	*2			
176.	Abdurrahmân b. Hâlid b. Yezîd er-Rakkî	251/865	35				*1		*11+18
177.	Hârûn b. Zeyd b. Ebü'z-Zerkâ' el-Mevsılî	251/865	38				*13		*5+7
178.	Ca'fer b. Muhammed b. Fudayl er-Ras'anî	251-260	61			*1			
179.	Meymûn b. el-Abbâs b. Eyyûb er-Rakkî	254/868	3						*1+2
180.	Abdullah b. Abdussamed el-Esedî el-Mevsılî	255/868	53						*3+5
181.	Meymûn b. el-Esbağ b. Furât en-Nasîbî	256/869	35						1+0
182.	Fazl b. Ya'kûb el-Basrî el-Cezerî	256/869	43				*2	*1	
183.	Abdülmelik b. Mervân el-Ahvâzî er-Rakkî	256/869	98						
184.	Muhammed b. Ma'dân b. İsâ el-Harrânî	260/873	38						*9+21
185.	Hâşim b. Kâsım b. Şeybe b. İsmâil el-Harrânî	260/873	71					*1	
186.	Sâlih b. Ziyâd b. Abdullah er-Rakkî	261/874	16						
187.	Abdullah b. Heysem el-'Abdî er-Rakkî	261/874	37						*4+18
188.	Ahmed b. Süleymân er-Ruhâvî	261/874	275						*104+303
189.	Süleymân b. Abdullah el-Harrânî	263/876	19						*0+1
190.	Ahmed b. Harb et-Tâî el-Mevsılî	263/876	124						*32+86
191.	Muhammed b. Hâlid b. Cebele er-Râfikî	265/878	16						*5+14
192.	Ali b. Harb et-Tâî el-Mevsılî	265/878	650						*1+5

	Toplam rivayet sayısına mükerrerler dâhil değildir. Kütüb-i Sitte'deki rivayetlere mükerrerler dâhildir. Kütüb-i Sitte müellifinin hocası olan râvilerde rivayet sayısının önüne * konulmuştur. Nesâî'deki ilk sayı *Sünen-i süğrâ*, ikinci sayı ise *Sünen-i kübrâ*'yı göstermektedir.	**Vefat Tarihi**	**Rivayet Sayısı**	**Buhârî**	**Müslim**	**Tirmizî**	**Ebû Dâvûd**	**İbn Mâce**	**Nesâî**
193.	Abdülhamîd b. Muhammed b. Mustam el-Harrânî	266/879	78						*15+33
194.	Muhammed b. Yahyâ el-Harrânî el-Kelbî	267/880	89						*8+21
195.	Muhammed b. Ubeydullah b. Yezîd el-Harrânî	268/881	40						*3+7
196.	Ahmed b. Abdurrahmân el-Küzbürânî el-Harrânî	268/881	44						
197.	Muhammed b. Ali b. Meymûn er-Rakkî	268/881	102						*10+30
198.	İsmâil b. Ya'kûb b. İsmâil el-Harrânî	272/885	26						*2+7
199.	Ali b. Osmân en-Nüfeylî el-Harrânî	272/885	67						*2+7
200.	Süleymân b. Seyf et-Tâî el-Harrânî	272/885	479						*57+140
201.	İshâk b. Seyyâr b. Muhammed en-Nasîbî	273/887	170						
202.	Abdülmelik b. Abdülhamîd er-Rakkî	274/887	148						*1+4
203.	Muhammed b. Ahmed b. el-Müsennâ el-Mevsılî	277/890	55						
204.	Muhammed b. Abdurrahmân b. Yûnus er-Rakkî	278/891	31						
205.	Hafs b. Ömer b. es-Sabbâh er-Râfıkî	280/893	261						
206.	Hilâl b. el-'Alâ' b. Hilâl er-Rakkî	280/893	345						*20+73
207.	Ahmed b. İshâk el-Haşşâb er-Rakkî	281-290	66						
208.	Ahmed b. Hamdûn el-Haffâf el-Mevsılî	289/902	18						
209.	Ahmed b. en-Nadr b. Bahr er-Rakkî	290/903	157						
210.	Muhammed b. Amr b. Hâlid el-Harrânî	292/905	334						
211.	Süleymân b. Mu'âfâ er-Ras'anî	293/906	29						
212.	Hüseyin b. Kümeyt b. Behlûl el-Mevsılî	294/907	21						
213.	Ahmed b. Yahyâ b. Hâlid er-Rakkî	294/907	153						
214.	Ebû Şu'ayb el-Harrânî	295/908	428						
215.	Muhammed b. Ca'fer b. Süfyân er-Rakkî	297/910	39						
216.	Ebü'l-Fevâris el-Harrânî	300/912	138						
217.	el-Kâsım b. el-Leys er-Ras'anî el-Attâbî	304/917	39						
218.	İbrâhîm b. Ali el-Ömerî el-Mevsılî	306/918	31						
219.	Ebû Ya'lâ el-Mevsılî	307/919	4395						
220.	Hüseyin b. Abdullah b. Yezîd er-Rakkî	310/922	178						
221.	Muhammed b. Ali b. Hasan b. Harb er-Rakkî	314/926?	28						
222.	Ebû Arûbe el-Harrânî	318/931	763						
223.	Muhammed b. Saîd er-Rakkî	334/945	34						
224.	Ebû Zekeriyyâ el-Ezdî el-Mevsılî	334/946	17						
225.	Muhammed b. Eyyûb b. Habîb er-Rakkî	341/952	136						

KAYNAKÇA

Abdulmajid, Shinwar Abdulghafor. *Abbasilerin İlk Asrında Cezîre'de İsyan Hareketleri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Abdülazîz Şâkir el-Kübeysî. "el-İmâm Muhammed b. Abdullah b. Ammâr el-Mevsılî ve cuhûduhû fi'l-cerh ve't-ta'dîl". *Mecelletü'l-Şer'iyye ve'l-Kânûn* 34 (Nisan 2008), 417-541.

Agitoğlu, Nurullah. "Dinî İlimlerde Ortak Bir Kavram Olan Mu'cem'in Hadis Tasnif Tarihindeki Yaygın Karşılığı: Ebû Ya'lâ'nın Mu'cem'i Örneği". *Din Bilimleri*. ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt. 183-182. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. *el-Câmi' li 'ulûmi'l-İmâm Ahmed -er-Ricâl*. thk. Hâlid er-Rabât. 22 Cilt. Mısır: Dâru'l-Felâh, 1430/2009.

Ahmed b. Hanbel. *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnaût, Âdil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1421/2001.

Akbaş, Mehmet. *Cezîre Bölgesi Fatihi İyâz b. Ganm*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2011.

Akbaş, Mehmet. "Urfa ve Çevresinin Fethi ve Bölgeye Gelen/Yerleşen Sahabeler". *I. Uluslararası İslâm Tarihinde Ve Medeniyetinde Şanlıurfa Sempozyumu*. ed. Kasım Şulul, Ömer Sabuncu. 25-36. Ankara: Şanlıufa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Akpınar, Ömer Faruk. "Evâil Literatürü ve Ebû Arûbe el-Harrânî'nin (v. 318/931) Kitabu'l-Evâil'i". ed. Kasım Şulul, Ömer Sabuncu. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2017.

Ali b. Medînî, Ali b. Abdullah b. Ca'fer. *Suâlâtü Muhammed b. Osmân b. Ebî Şeybe li Ali b. Medînî*. thk. Mûfik Abdullah Abdülkâdir. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1404/1984.

Ali, Hüseyin. *el-Fethu'l-İslâmî li muduni'l-Cezîreti'l-furâtiyyeti'l-'ulyâ fî Türkiye*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2019.

Alican, Mustafa. "Meyyâfârikîn İsmi Üzerine Bir Soruşturma". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 27/1 (Temmuz 2012), 1-21.

Apak, Adem. "Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Harran". *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*. ed. Ali Bakkal. Konya: Şelale Matbaası, 2006.

Arabacı, Nuray. *III. Yüzyılın İkinci Yarısından İlk İslam Fetihlerine Kadar el-Cezîre Bölgesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Arpağ, Necmettin. *Harranlı Râvilerin Hadis İlmindeki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Arslan, İhsan. "Hulefa-i Raşidin Döneminde Iyaz b. Ğanm". *İSTEM* 19 (2012), 101-120.

Aslan, Ahmet. *Urfa-Harran (Diyâr-ı Mudar) Bölgesinin Tarihi (Hz. İbrâhîm'den Büyük Selçuklu Devletinin Sonuna Kadar)*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2015.

Âşıkkutlu, Emin. "Bir İsnad Tenkid Yöntemi Olarak Şartlı Cerh-Tadiller ve Uygulamadaki Sonuçları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (22 Ocak 2014).

Athamina, Khalil. "Emevi Hilafeti Döneminde Arap İskanı". çev. Saim Yılmaz. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000).

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 4. Basım, 2011.

Azimli, Mehmet. "Bir Emevi Başkenti Harran". *1. Uluslararası Harran Okulu Sempozyumu*. ed. Ali Bakkal. Konya: Şelale Matbaası, 2006.

Azimli, Mehmet. "Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *İSTEM* 3/6 (2005), 177-193.

Azimli, Mehmet. *Hz. Safvân b. Muattal*. Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Kültür Yayınları, 2008.

Bakkal, Ali. *Harran Okulu*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008.

Bakkal, Ali (ed.). *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*. Konya: Şelale Matbaası, 2006.

Balcı, İsrafil. "Cezîre Bölgesinin Fethi". *İslam Tarihi ve Medeniyeti*. ed. Ahmet Önkal, Mehmet Ali Kapar. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Futûhu'l-büldân*. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1988.

Berkânî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî. *Süâlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekutnî*. thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî. Lahor: Kütüphâne el-Cemîlî, 1404/1984.

Beyhakî, Amed b. el-Hüseyin b. Ali. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Abdülali Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1423.

Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî. 22 Cilt. Mısır: Merkezü'l-Hicr, 2011/1432.

Bozkurt, Abdulbaki. "Artuklular Öncesi Mardin'de İslamlaşma". *1. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*. ed. İbrahim Özcoşar. Mardin: Mardin Valiliği Kültür Yayını, 2007.

Bozkurt, Abdulbaki. *el-Cezîre Fatihi İyâz bin Ğanem ve Mardin'in İslamlaşması*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Bozkurt, Nahide. "Hârûnüreşîd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/258-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Tamir. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2011.

Buhârî. *el-Edebü'l-müfred*. thk. İsâm Mûsâ Hâdî. Suudi Arabistan: Dâru's-Sadîk, 1434/2013.

Buhârî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Muhammed Abdülmu'îd Hân. 8 Cilt. Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, ts.

Buhârî. *Târîhu'l-evsat*. thk. Teysîr b. Sa'd Ebû Hamîd, Yahyâ b. Abdullah es-Somâlî. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1426/2005.

Bulduk, Abdulgani. *el-Cezîre'nin Muhtasar Tarihi*. Elazığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2004.

Bulgurcu, Kahraman. *Ebû Ya'lâ el-Mevsılî (307/919) ve el-Müsned Adlı Eseri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk. *Ahvâlu'r-ricâl*. thk. Abdulalîm Abdülazîmel-Bestavî. Faysalabat/Pakistan: Hadîs Akademi, ts.

Çelik, Mehmet. "Süryânîler". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 175-178. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çetin, Seyfettin. *Yâkût el-Hamevî'nin Mu'cemü'l-Büldân'ında Kürtler*. İstanbul: Nûbihar, 2014.

Çevik, Adnan. *XI-XIII Yüzyıllarda Diyâr-ı Bekr Bölgesi Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletü'l-câmi'a el-İslâmiyye, 1403-1404/1983-1984.

Dârekutnî. *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*. thk. Muvakffak b. Abdullah b. Abdülkadir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ğarbi'l-İslâmî, 1406/1986.

Dârekutnî. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şu'ayb el-Arnaût, Hasan Abdulmun'im. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1424/2004.

Demirci, Mustafa. "Abbâsîler Devrinde Yukarı Mezopotamya'nın (Cezîre) Sosyal Tarihi: VIII. Yüzyılda Cezîre'de Köylü Hareketleri". *Makalelerle Mardin*. ed. İbrahim Coşar. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayınları, 2007.

Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitâb, 2. Basım, 1992.

Ebû Arûbe el-Harrânî, Hüseyn b. Muhammed Ebû Ma'şer Mevdûd es-Sülemî. *Kitâbu'l-evâil*. thk. Ebû Abdullah Meş'al b. Bânî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1424/2003.

Ebû Arûbe el-Harrânî. *Ehâdîsu Ebû Arûbe el-Harrânî bi rivâyeti Ebû Ahmed el-Hâkim*. thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419/1997.

Ebû Arûbe el-Harrânî. "Ehâdîsu Ebû Arûbe, Muhakkikin Mukaddimesi". *Ehâdîsu Ebû Arûbe el-Harrânî bi rivâyeti Ebû Ahmed el-Hâkim*. thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419/1997.

Ebû Arûbe el-Harrânî. *el-Müntekâ min Kitâbi't-Tabakât*. thk. İbrâhîm Sâlih. Dımaşk: Dâru'l-Beşâir, 1994.

Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm. *Müsnedü Ebî Avâne*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-marife, 1419/1998.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *el-Merâsîl*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, ts.

Ebû Dâvûd. "Muhakkikin Mukaddimesi". *Süneni Ebû Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil. Dımaşk: Dâru'r-Risâletu'l-âlemiyye, 1430/2009.

Ebû Dâvûd. Sünenü Ebû Dâvûd. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1988.

Ebû Nu'aym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk. *el-Müsnedü'l-İmâm Ebû Hanîfe (Rivâyetü Ebû Nu'aym)*. thk. Nazar Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1994.

Ebû Nu‘aym el-İsfahânî. *el-Müsnedü’l-müstahrec ʿalâ Sahîhi Müslim*. thk. Muhammed Hasan İsmail. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/1996.

Ebû Nu‘aym el-İsfahânî. *Hilyetü’l-evliyâʾ ve tabakâtü’l-asfiyâʾ*. 10 Cilt. Mısır: Dâru’sa’âde, 1394/1974.

Ebû Nu‘aym el-İsfahânî. *Marifetü’s-sahabe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azazi. 7 Cilt. Riyad: Dâru’l-vatan, 1998.

Ebû Nu‘aym el-İsfahânî. *Târîhu İsfahân*. thk. Seyyid Kesrevi Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410/1990.

Ebû Sa‘îd el-Mısrî, Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus. *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421/2000.

Ebû Ya‘lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsılî. *Müsnedü Ebû Ya‘lâ*. 5 Cilt. Kahire: Dâru’t-te’sîl, 1438/2017.

Ebû Zekeriyyâ el-Mevsılî, Yezîd b. Muhammed b. İyâs. *Târîhu’l-Mevsıl*. thk. Ahmed Abdullah Mahmûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, 2006.

Ebû Zür‘a ed-Dımaşkî, Abdurrahmân b. Amr b. Abdullah. *Târîhu Ebû Zür‘a*. thk. Şükrüllah Ni‘metullah el-Kavcânî. Dımaşk: Mecmeu’l-Lüğatü’l-Arabiyye, ts.

Ebu’n-Nasr Kelâbâzî, Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn. *el-Hidâye ve’l-irşâd fî ma’rifet ehli’s-sikât ve’s-sedâd*. thk. Abdullah el-Leysî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru’l-ma‘rife, 1407/1987.

Ebu’t-Tayyib Nâyif b. Salâh. *İrşâdu’l-kâsî ve’d-dânî ilâ terâcimi şuyûhi’t-Taberânî*. Riyad: Dâru’l-Kayan, ts.

Ebü’l-Mu‘âtî en-Nûrî vd. *Mevsû‘âtu akvâli’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Âlemu’l-Kütüb, 1997.

Efendioğlu, Mehmet. “Velîd b. Ukbe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/35-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

el-Mu‘afa b. İmrân el-Mevsılî. *Kitabü’z-zühd*. çev. Ahmet Yıldırım, Halil İbrâhîm Doğan. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.

el-Mu‘âfâ b. ‘İmrân el-Mevsılî. *Kitâbü’z-zühd ve yelîhi Müsnedü’l-Mu‘âfâ*. thk. Âmir Hasan Sabrî. Beyrut: Dâru’l-beşer el-İslâmiyye, 1999.

Fayda, Mustafa. “İfk Hadisesi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hâriciler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 16/169-175. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Gündüz, Şinasi. "Sâbiîlik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/341-344. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Güneş, Hüseyin. "Cezîre Bölgesinde Yaşadığına İnanılan Peygamberler". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2015), 27-50.

Güneş, Hüseyin. "Tûr Abdîn Bölgesinin İslamlaşma Süreci". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (2012), 71-101.

Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed. *el-Esâmî ve'l-künâ*. thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî. 5 Cilt. Kahire: Fâruku'l-Hadîsiyye, 1436/2015.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ala's-sahîhayn*. thk. Mukbil b. Hâdî. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.

Hâkim en-Nîsâbûrî. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*. thk. Züheyr Şefîk. Beyrut: Dâru ihyâi'l-ulûm, ts.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Beyrut: Müessestu'r-Risâle, 2. Basım, 1397/1977.

Halîfe, Mustafa b. Abdullah el-Hâc. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.

Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdullah b. Ahmed el-Halîlî el-Kazvînî. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Muahmmed Said Ömer İdris. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409/1989.

Hamûdî, Şîrîn Selîm. *el-Cezîretü'l-Furâtiyye münzü bidâyeti'l-asri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti hilâfeti'l-Me'mûn*. Şam: Dımaşk Üniversitesi, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2008.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî, İbrâhîm Hamdî el-Medênî. Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, 1409/1989.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Müttefik ve'l-müfterik*. thk. Muhammed Sâdık. 3 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kâdirî, 1997.

Hatîb el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 17 Cilt. Beyrut: Dâru ğarbi'l-İslâmî, 2002.

Hatiboğlu, İbrahim. "Muâfâ b. İmrân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/305-306. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Hemedânî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Ahmed b. Ya‘kûb b. Yûsuf el-. *Sıfatu Cezîretü’l-Arab*. Leiden: Matbaatü Beril, 1884.

Işıltan, Fikret. *Urfa Bölgesi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.

İbn Abdülber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî. *el-İstiâb fî ma’rifeti’l-ashâb*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Cîl, 1992.

İbn Abdülhâdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdülhâdî. *Tabakâtu Ulemâi’l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1417/1996.

İbn ‘Adî, Ebû Ahmed b. ‘Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du‘afâi’r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Mu’avvid. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, 1997.

İbn Asâkir, Takıyyuddîn Ebü’l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah. *el-Mu‘cemü’l-müşetemil alâ zikri esmâi şuyûhi’l-eimmeti’n-nübel*. thk. Sekîne eş-Şihâbî. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1401/1981.

İbn Asâkir. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Ğarâme el-Amravî. 80 Cilt. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1995.

İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed. *et-Târîhu’l-Kebîr*. thk. Salâh Fethî. 4 Cilt. Mısır: Fâruku’l-Hadîse, 1427/2006.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve’t-ta‘dîl*. 9 Cilt. Haydarabat: Dâiratu’l-Meârifi’l-Osmâniyye, 1952.

İbn Ebû Hâtim. *el-Merâsîl li İbn Ebî Hâtim*. thk. Şükrüllah Ni‘metullah el-Kavcânî. Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1397/1977.

İbn Fakîh, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. Hemedânî. *Kitabu’l-büldân*. thk. Yûsuf el-Hâdî. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1996.

İbn Fazlullah el-Ömerî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü’l-ebsâr fi memâliki’l-emsâr*. 27 Cilt. Abu Dabi: Mecmeu’s-Sekâfî, 1423/2002.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid. 8 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmiyye, 1415/1995.

İbn Hacer el-Askalânî. *el-Mu‘cemü’l-müfehres*. thk. Muhammed Şekûr el-Meyâdînî. Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 1418/1998.

İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Abdü'l-Fettâh Ebû Ğudde. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-beşer el-İslâmiyye, 2002.

İbn Hacer el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. 12 Cilt. Suriye: Dâru'r-Rüşd, 1406/1986.

İbn Hacer el-Askalânî. *Ta'rîfu ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs*. thk. Âsım b. Abdullah el-Karyûnî. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, ts.

İbn Hacer el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiratu'l-Meârifi'n-Nizâmiyye, 1326/1908.

İbn Halfûn, Ebû Bekr Muhammed b. İsmâil. *el-Mu'allim bi şuyûhi'l-Buhârî ve Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Havkal, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *Sûretü'l-arz*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1938.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî. *el-İhsân fî takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessestu'r-Risâle, ts.

İbn Hibbân. *es-Sikât*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1393/1973.

İbn Hibbân. *Meşâhîru Ulemâi'l-emsâr ve a'lâmi fukahâi'l-ektâr*. thk. Merzûk Ali İbrâhîm. Mansur: Dâru'l-Vefâ', 1991.

İbn Hibbân. *el-Mecrûhûn mine'l-muhaddisîn*. 2 Cilt. Riyad: Daru's-samiî, 1420/2000.

İbn Hurdâzbih, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdullah. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrut: Dâru Sadr, 1889.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî. *el-Bidâye ve'l-Nihâye*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. 15 Cilt. Yemen: Dâru'l-Fikr, 1986.

İbn Kesîr, *et-Tekmîl fî maʿrifeti's-siḳāt ve'z-zuʿafâʾ ve'l-mecâhîl*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. 4 Cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 2011.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1952.

İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk. *Fethu'l-bâb fi'lkünâ ve'l-elkâb*. thk. Ebû Kuteybe. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1996.

İbn Nukta, Ebû Bekr Muînüddîn Muhammed b. Abdulganî. *et-Takyîd li-maʿrifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988.

İbn Receb el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân. *Şerhu İlelü't-Tirmizî*. thk. Hemmâm Abdürrahim Sa'îd. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd. *et-Tabakatü'l-kübra*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ'. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu esmâi'd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn*. thk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Ahmed el-Kaşkarî. yy.: by., 1409/1989.

İbn Şâhîn. *Târîhu esmâi's-sikât*. thk. Subhî es-Sâmirâî. Kuveyt: Dâru's-selefiyye, 1404/1984.

İbn Şâhîn. *Zikrü men ihtelefe'l-ulemâ' ve nukkâdü'l-hadîs fîhi*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Riyad: Mektebetü Edvâ'i's-selef, 1419/1999.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basrî. *Târîhü Medîne*. thk. Ali Muhammed, Yâsin Sa'd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.

İbn Şeddâd, İzzüddin Muhammed b. Ali. *el-A'lâku'l-hatîra fî zikri umerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîre*. thk. Yahyâ Abbâre. Dımaşk: Vizâretü's-Sekâfiyyeti's-Suriye, 1991.

İbnu'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Abdusselâm et-Tedmîrî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.

İbnu'l-Esîr. *Üsdü'l-ğâbe*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1889.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *el-Mevzû'ât*. Medine: Mektebetü's-selefiyye, 1966.

İbnü'l-Cevzî. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkûn*. thk. Abdullah el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

İbnü'l-Mukri', Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Ali. *el-Erbeûn li İbnü'l-Mukrî*. Suudi Arabistan: Mektebetü Ubeykân, 1421/2001.

İbnü'l-Mukri'. *Mu'cemü İbnü'l-Mukri'*. thk. Âdil b. Sa'd. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1419/1998.

İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk. *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*. thk. Kevser el-Bernî. Cidde: Dâru'l-Kıble li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, ts.

‘İclî, Ebü’l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-. *Ma‘rifetü’s-sikât min ricâli ehli’l-ilm*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestavî. Medine: Mektebetu’d-Dâr, 1405–1985.

İsmail Paşa. *Hediyyetü’l-ârifîn esmâü’l-müellifîn ve âsârü’l-musannifîn*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1951.

İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fârisî. *el-Mesâlik ve’l-memâlik*. Kahire: Hey’etu’l-âmme li kusûri’s-sekâfe, 2004.

İzgi, Cevat. “Kuşeyrî, Muhammed b. Saîd”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26/475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Ka‘bî, Abdülhakim. *el-Cezîretü’l-Furâtiyye ve diyâruha’l-arabiyye*. Dımaşk: Dâru’s-sahafât, 2009.

Kâ‘bî, Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî. *Kabûlu’l-ahbâr ve ma‘rifetü’r-ricâl*. thk. Ebû Amr el-Hüseynî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421/2000.

Kandemir, M. Yaşar. “Ebû Arûbe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Kandemir, M. Yaşar. “Safvân b. Muattal”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/485-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *Mu‘cemü’t-târîh et-turâsü’l-İslâmî fî mektebâti’l-âlem*. 6 Cilt. Kayseri: Akabe Yayınevi, 1422/2001.

Karan, Cuma. “‘el-Cezîre’ Üzerine Bir Literatür Çalışması (Fethinden Abbasilerin İlk Dönemine Kadar)”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)* 3/1 (2016), 113-138.

Karan, Cuma. “Hz. Ömer Döneminde (13-23/634-644) Anadolu Fetihlerine Giden Yolda el-Cezire Futuhatı”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Aksu. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 2018.

Kâsım b. Kutluboğa, Ebü’l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn). *es-Sikât min men lem yeka’u fi’l-Kütübi’s-sitte*. thk. Şâdi b. Muahmmed b. Sâlim. 9 Cilt. Yemen: Merkezü’n-Nu‘mân, 1432/2011.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mü‘cemü’l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü’l-Müsennâ, 1376–1957.

Kemâlüddin İbnü’l-Adîm, Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Ebû Cerâde el-Ukaylî. *Buğyetü’t-taleb fî târîhi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1988.

Koç, Hasan. *Hz. Ömer Döneminde (634-644) el-Cezîre'nin Fethi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Koyuncu, Mevlüt. "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre Bölgesi ve İslâmlaşma Süreci". *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi*, 10/1 (2008), 131-140.

Kütük, Ahmet. *Ortaçağda Nusaybin Bölgesinin Siyasi, Sosyal, İktisadi ve Kültürel Durumu*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Mahmûd Şît b. Mustafâ b. Hattâb el-Mevsılî. *Kâdetu fethi'l-Irâk ve'l-Cezîre*. Kahire: Daru'l-Kahire, ts.

Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Ahsenu't-tekâsim fî ma'rifeti ekâlim*. Beyrut: Dâru Sadr, 1991.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tühfetü'l-eşrâf bi ma'rifeti'l-etrâf*. thk. Abdüssamed Şerefüddîn. 13 Cilt. Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1983.

Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1400/1980.

Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî. *İkmâlü Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Âdil b. Muhammed, Üsâme b. İbrâhîm. 12 Cilt. Mısır: Fâruku'l-Hadîse, 2001.

Muhammed b. Halef Vekî. *Ahbârü'l-kudât*. thk. Abdülazîz Mustafa el-Merâğî. 3 Cilt. Mısır: Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 1366/1947.

Muhammed b. Mükrim b. Ali. *Muhtasaru Târîhu Dımaşk*. thk. Rûhi en-Nahhâs vd. 29 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984.

Muhammed b. Sa'îd er-Rakkî, Muhammed b. Sa'îd b. Abdurrahmân. *Târîhu'r-Rakka ve men nezele min ashâbi'r-Resûl (s.a.s.) ve'tâbiîn ve'l-fukahâ ve'l-muhaddisîn*. thk. İbrâhîm Sâlih. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1419/1998.

Muhammed Mehdî vd. *Mevsû'atu akvâli Ebü'l-Hasan ed-Dârekutnî fî ricâli'l-hadîs ve 'ilelihî*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2001.

Muhyiddîn el-Hanefî, Abdulkâdir b. Muhammed b. Nasrullah. *el-Cevâhirü'l-madiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Karatşî: Mîr Muhammed Kütüphâne, ts.

Mukaddemî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-. *Kitâbü't-Târîh ve esmâ'ü'l-muhaddisîn ve künâhüm*. thk. Muhammed b. İbrâhîm el-Luheydân. Kâhire: Dâru'l-Kitâb ve's-Sünne, 1415/1994.

Mühellebî, Hasan b. Ahmed el-. *el-Mesâlik ve'l-memâlik*. Dâru't-tekvîn, 2006.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. Sahîhu Müslim. thk. Yâsir Hasan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2012.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. Sünenü Nesâî. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1999.

Nesâî. *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*. thk. Fâruk Hammâde. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1406/1986.

Nesâî. *Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'im. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001.

Nesâî. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Bûrân ed-Danâvî, Kemal Yûsuf el-Hût. Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 5. Basım, 1405/1985.

Nesâî. *Tesmiyetü'ş-şühûh*. thk. Kâsım Ali Sa'd. Beyrut: Dâru'l-Beşâir, 1424/2003.

Öz, Mustafa. "Ca'd b. Dirhem". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Özaydın, Abdülkerim. "Ezdî, Yezîd b. Muhammed". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12/48-49. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Öztürk, Mustafa. "Erken Dönem Cezîre Bölgesinin Hadis Rivâyetindeki Yeri". *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*. ed. M. Nesim Doru. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2010.

Rib'î, Ebû Süleymân Muhammed b. Abdullah b. Ahmed b. Rebîa. *Târîhu mevlidi'l-ulemâ ve vefayâtihim*. thk. Abdullah Ahmed Süleymân el-Hamd. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-'Âsime, 1410/1990.

Sabuncu, Ömer. "Tarihçi Muhammed b. Saîd el-Harrânî'nin (ö. 334/945) Hayatı ve İlmi Faaliyetleri". *İslâm Tarihi ve Medeniyetinde Harran*. ed. Kasım Şulul vd. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

Sadefî, Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus. *Târîhu İbn Yûnus el-Mısrî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Sem'ânî, Muhammed b. Mansûr et-Temîmî. *Edebü'l-imlâ' ve'l-müstemlî'*. thk. M. Weisweiller. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.

Sem'ânî. *el-Ensâb*. Haydarabat: Dâiratu'l-Meârifi'l-Osmâniyye, 1382/1962.

Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*. çev. Mahmûd Fehmi el-Hicâzî. Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1411/1991.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Bağdâdî. *Mirʾâtü'z-zamân fî târîhi'l-aʿyân*. 23 Cilt. Dımaşk: Dâru'r-Risâletu'l-âlemiyye, 2013.

Sönmez, Mehmet Ali. "Hâkim el-Kebîr". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 15/188. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Süheyl Sâbân. "Tarih ve Medeniyet Bağlamında Cizre". çev. Hüseyin Güneş. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (Haziran 2013), 154-162.

Süvâdî, Abd Muhammed. *el-Ahvâlü'l-ictimâiyye ve'l-iktisâdiyye fî bilâdi'l-Cezîreti'l-Furâtiyye*. Bağdat: Dâru'ş-Şuûn es-Sekâfe el-Âmme, 1989.

Şeşen, Ramazan. "Cezîre". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şeşen, Ramazan. *Harran Tarihi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1996.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *ed-Du'â li't-Taberânî*. thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992.

Taberânî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Abdülmühsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Târık b. 'İvadullah. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.

Taberânî. *el-Mu'cemü's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1985.

Taberânî. *el-Mu'cemü'ş-Şâmiyyîn*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 4 Cilt. Beyrut: Müessestu'r-Risâle, 1405/1984.

Taberânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Humeydî Abdülmecid es-Selefî. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1983.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târîhu Taberî*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 2. Basım, 1387.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Müşkilü'l-âsâr*. thk. Şu'ayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1415/1994.

Taşğın, Ahmet. "Yezidiyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 43/525-527. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *Sünenü Tirmizî*. thk. Yâsir Hasen vd. Dımaşk: Müessesetü'r-Risâle, 2009.

Uğur, Mücteba. "Ebû Ya'lâ el-Mevsılî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Ukaylî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Du‘afâu’l-kebîr*. thk. Abdü’l-mu‘tî Emîn Kal‘acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Mektebetü’l-İlmiyye, 1984.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Meğâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-A’lemi, 3. Basım, 1989.

Yahyâ b. Ma‘în, Ebû Zekeriyyâ. *Târîhu İbn Ma’în (Rivâyetü’d-Dûrî)*. thk. Ebû Amr Muhammed b. Ali. 2 Cilt. Kahire: Dâru’l-Felâh, 1434/2013.

Ya‘kûb b. Süfyân. *el-Ma‘rife ve’târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 3 Cilt. Beyrut: Müessestu’r-Risâle, 2. Basım, 1401/1981.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdullah. *Mu‘cemü’l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 2. Baskı., 1995.

Yıldırım, Taner - Altungök, Ahmet. “Nil, Fırat ve Dicle Suyollarının Ortaçağ Dünyası Açısından Önemi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/1 (2015).

Yıldız, Abdullah. *Büyük Fetih Müslümanları ve Rivayetleri*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.

Yıldız, Abdullah. “Ebû Arûbe Hüseyin b. Muhammed b. Mevdûd el-Harrânî (h.220-318/M.835-930)”. *1. Uluslararası Harran Okulu Sempozyumu*. ed. Ali Bakkal. Konya: Şelale Matbaası, 2006.

Yıldız, Abdullah. “Ruhâ’da (Urfa’da) Kalan Sahâbî Adiy b. Amîra el-Kindî ve Rivâyetleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Haziran 2013), 170-194.

Yiğit, İsmail. “Emevîler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yükselen, Aşkın. *Cezîre (Yukarı Mezopotamya)’nın Fethedilme Süreci*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Dîvânü’d-dü‘afâ’ ve’lmetrûkîn ve halkun mine’l-mechûlîn ve sikâtün fî him leyn*. thk. Hammaâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetü’n-Nahda, 1387/1967.

Zehebî. *el-Kâşif fî ma‘rifeti men lehû fi’l-Kütübi’s-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Cidde: Dâru’l-Kıble li’s-sekâfeti’l-İslâmiyye, 1413/1992.

Zehebî. *el-Muğnî fi’d-du‘afâ’*. thk. Nureddin ‘Itr. 2 Cilt, 1413/1992.

Zehebî. *Mîzânu’l-i’tidâl fî nakdi’-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-marife, 1382/1963.

Zehebî. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnavût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1405/1985.

Zehebî. *Tezhîbü't-Tehzîbü'l-kemâl*. thk. Ğanîm Abbâs Ğanîm, Mecdî Seyyîd Emîn. 11 Cilt. Mısır: Fâruku'l-Hadîse, 2004.

Zehebî. *Tezkirâtu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1419/1998.

Zehebî. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru ğarbi'l-İslâmî, 2003.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.

Vikipedi. "Göbeklitepe". 19 Ocak 2020. Erişim 21 Ocak 2020. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=G%C3%B6beklitepe&oldid=21341258